

ELEKTRONINĖ LIETUVIŲ KALBOS IR LITERATŪROS CHRESTOMATIJA

11–12 klasei

Renesansas

versija 1.0

Šia chrestomatija galima naudotis
tik mokymo ar mokymosi tikslais

LIETUVIŲ
LITERATŪROS
IR TAUTOSAKOS
INSTITUTAS

VILNIUS 2012

SUDARYTOJA Aušra Martišiūtė-Linartienė

REDAKCIŅĖ KOLEGIJA: Darius Kuolys, Mindaugas Kvietkauskas, Aušra Martišiūtė-Linartienė,
Dainora Pociūtė-Abukevičienė, Brigita Speičytė, Gytis Vaškelis

PROJEKTO KOORDINATORIUS Gytis Vaškelis

KONSULTANTĖS: Vilija Dailidienė, Dainora Eigminienė, Aušra Jurgutienė

REDAKTORĖS: Irena Daugirdaitė, Laima Arnatkevičiūtė, Danutė Kalinauskaitė, Asta Vaškeliene

KNYGOS DAILININKAS IR MAKETUOTOJAS Rokas Gelažius

Išleido

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Antakalnio g. 6, Vilnius LT-10308

www.lti.lt

knyga@lti.lt

© Autoriai, tekstai, 2012

© Aušra Martišiūtė-Linartienė, sudarymas, 2012

© Rokas Gelažius, 2012

© Ugdymo plėtotės centras, 2012

© Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012

ISBN 978-609-425-088-0

TEKSTŲ AUTORIAI:

Natalija Arlauskaitė (A. Čechovas, A. Achmatova, O. Mandelštamas B. Pasternakas), Gintarė Bernotienė (H. Hesė, J. Vaičiūnaitė), Dagnė Beržaitė (F. Dostojevskis), Vigmantas Butkus (XX a. pradžios literatūra. Realizmas. Neoromantizmas), Dalia Čiočytė (M. Valančius), Jūratė Čerškutė (R. Gavelis), Vilija Dailidienė (N. Sadūnaitė), Viktorija Daujotytė-Pakerienė (K. Būga), Kęstutis Girnius (J. Girnius), Aušra Jurgutienė (J. Baltrušaitis), Nijolė Kašelionienė (Gi de Mopasanas, O. Milašius Š. Bodleras, P. Verlenas), Laurynas Katkus („Keturi vėjai“, F. T. Marinėtis, R. M. Rilke, F. Kafka, B. Sruoga (II)), B. Krivickas, A. Nyka-Nyliūnas, J. Lukša-Daumantas, V. Bložė, M. Martinaitis, T. Venclova, J. Erlickas, D. Kalinauskaitė), Rimantas Kmita (I. Meras, Modernioji XX a. antrosios pusės literatūra, E. Miežėlaitis, Just. Marcinkevičius, S. Geda, J. Strielkūnas, N. Miliauskaitė, Nepriklausomybės laikų literatūra, A. Marčėnas, A. Jonynas, D. Kajokas, S. Parulskis, G. Grajauskas), Darius Kuolys (Barokas, Apšvieta, K. Sirvydas, M. K. Sarbievijus, D. Naborovskis, S. Pšipkovskis, M. K. Pacas, K. Donelaitis, M. P. Karpavičius, T. Kosčiūška, I. Kantas, M. Gimbutienė, V. Kavolis, M. Lukšienė), Mindaugas Kvietkauskas (XX a. pradžios literatūra. Romantizmas. Neoromantizmas, M. Riomeris, M. Kulbakas, K. Kavafis, XX a. vidurio katastrofų literatūra, O. Šimaitė, A. Kamiu, P. Levis, V. Šymborska, Č. Milošas, J. Brodskis), Laura Laurušaitė (K. Skujėniekas), Aušra Martišiūtė-Linartienė (V. Šekspyras, P. Kalderonas, J. V. Gėtė, F. Šileris, Dž. Baironas, V. Krėvė, J. Tumas-Vaižgantas, Vydūnas, B. Sruoga (I)), D. Grinkevičiūtė, K. Ostrauskas, K. Saja, S. Beketas, M. Ivaškevičius), Gediminas Mikelaitis (S. Šalkauskis), Kęstutis Nastopka (A. J. Greimas), Dainora Pociūtė-Abukevičienė (Renesansas, Metraščiai, M. Husovianas, A. Kulvietis, M. Mažvydas, A. Volanas, L. Sapiega, J. Radvanas, M. Daukša, M. K. Radvilas-Našlaitėlis), Jurgita Žana Raškevičiūtė (J. Degutyte), Brigita Speičytė (XIX a. literatūra. Romantizmas. Realizmas, A. Strazdas, S. Daukantas, A. Mickevičius, A. Baranauskas, Žemaitė, Maironis, V. Vordsvortas, Šatrijos Ragana), Jūratė Sprindytė (M. Katilėškis, J. Aputis, R. Granauskas, B. Vilimaitė, Ch. L. Borchesas, Nepriklausomybės laikų literatūra, J. Kunčinas, V. Juknaitė, G. Radvilavičiūtė), Vaidas Šeferis (Jonas Basanavičius), Marijus Šidlauskas (V. Kudirka), Skirmantas Valentas (K. Būga), Inga Vidugiryte-Pakerienė (A. Puškinas), Vanda Zaborskaitė (M. Valančius), Eugenijus Žmuida (J. Tumas-Vaižgantas, I. Šėinius, XX a. vidurio modernioji literatūra, V. Mykolaitis-Putinas, J. Savickis, S. Nėris, H. Radauskas, I. Simonaitytė), Manfredas Žvirgždas (J. Billūnas, M. K. Čiurlionis, XX a. vidurio modernioji literatūra, J. Savickis, J. Aistis, Salomėja Nėris, B. Brazdžionis, A. Miškinis, A. Vaičiulaitis, I. Simonaitytė, K. Binkis, S. Nėris (II), A. Miškinis, V. Mačernis, K. Bradūnas, Modernioji XX a. antrosios pusės literatūra, A. Mackus, A. Škėma, Liūnė Sutema).

TURINYS

Renesansas	1
Lietuvos metraščiai	7
Platusis Lietuvos Metraščių sąvadas	9
Mikalojus Husovianas	12
MIKALOJUS HUSOVIANAS. Giesmė apie stumbrą	14
Abraomas Kulvietis	22
ABRAOMAS KULVIETIS. Tikėjimo išpažinimas	25
Martynas Mažvydas	32
MARTYNAS MAŽVYDAS. Katekizmas	35
Andrius Volanas	40
ANDRIUS VOLANAS. Apie politinę arba pilietinę laisvę, – knygelė, kurią tikrai verta perskaityti	42
Leonas Sapiega	46
LEONAS SAPIEGA. Trečiojo Lietuvos Statuto pratarmė LDK luomams	47
Jonas Radvanas	49
JONAS RADVANAS. Radviliada	52
Mikalojus Daukša	66
MIKALOJUS DAUKŠA. Prakalba į malonųjį skaitytoją	69
Mikalojus Kristupas Radvilas Našlaitėlis	72
MIKALOJUS KRISTUPAS RADVILAS NAŠLAITĖLIS. Kelionė į Jeruzalę	77
<i>Imelda Vedrickaitė</i> . Piligrimas. Keliaujantis riteris. Keliautojo provaizdis Radvilo Našlaitėlio „Kelionėje į Jeruzalę“	93
Viljamas Šekspyras	114
VILJAMAS ŠEKSPYRAS. Sonetai	118
VILJAMAS ŠEKSPYRAS. Hamletas, Danijos princas	122
Terminų žodynėlis	3301
Laiko juosta	3346

Renesansas

RENESANSAS (lot. *renascens* – atgimstantis) – Europos kultūros istorijos epocha tarp Viduramžių ir Baroko. Istoriskai Renesansas sutampa su Naujųjų amžių socialinės-ekonominės santvarkos pradžia ir išreiškia jos kultūrinius idealus.

Spausdintos knygos atsiradimas XV a. Vokietijoje esmingai pakeitė Europos kultūrą – rašymas ir skaitymas, pažinimo siekimas tapo visuotine visuomenės vertybe. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje spaudos pradininku tapo Pranciškus Skorina, iš Polocko kilęs ir Italijoje medicininį išsilavinimą įgijęs LDK pilietis, kuris Vilniuje įkūrė spaustuvę ir 1522–1525 m. išleido dvi pirmas LDK knygas bažnytinė slavų kalba. Skorinos spaustuvės veikla nutrūko, tačiau nuo XVI a. antrosios pusės Lietuvoje buvo leidžiamos knygos lotynų, rusėnų, lenkų ir lietuvių kalbomis.

Renesanso epocha nesukūrė vienos dominuojančios pasaulėžiūrinės sistemos, bet pasižymėjo Europoje iki tol neregėtu minties ir kultūros formų išlaisvinimu, filosofinių tendencijų įvairove ir žmogaus minties bei jo kūrybinių galių išaukštinimu. Ryškiausias beveik visą Europą apėmęs Renesanso intelektualinis ir socialinis judėjimas – reformacija – suskaldė iki tol vieningą Vakarų Bažnyčią į katalikiškąją ir protestantiškąją. Religinė įvairovė nulėmė ir subrandino skirtingas ir tarpusavyje konkuravusias pasaulėžiūros, meno bei literatūros tendencijas ir kultūrinės diskusijas. Reformacijos idėjas skatino Nyderlandų filosofo ir humanisto Erazmo Roterdamiečio scholastinės minties kritika ir iškelta idėja, jog krikščionybė turi būti atnaujinta remiantis atidžiai studijuojamu, filologiškai pagrįstu ir visiems prieinamu Biblijos, ypač Naujojo Testamento, mokymu. Žymiausi bažnytinės reformos tėvai – vokiečiai Martynas Liuteris ir prancūzas Jonas Kalvinas – XVI a. Europoje įtvirtino dvi pagrindines reformuotos Bažnyčios ir krikščionybės atšakas – liuteronizmą ir kalvinizmą. Jos tapo ir svarbiomis Lietuvos Renesanso kultūros srovėmis. Pirmasis Europoje protestantiškas Vitenbergo universitetas, nors ir draudžiamas Lietuvos ir kitų katalikiškų šalių atstovams, itin traukė studentus. Pagrindine reformacijos opozicijos jėga ir Katalikų Bažnyčios tradicijos gynėju tapo XVI a. ispano Ignaco Lojolos ir bendraminčių sukurtas jėzuitų ordinas, kuris greitai išplito visoje Europoje. Viena pagrindinių ordino veiklos sričių buvo jėzuitų kolegijų ir universitetų steigimas. 1579 m. jėzuitai įsteigė pirmą aukštąją mokyklą Lietuvoje – Vilniaus universitetą.

Renesanso tėvyne ir iškiliausia renesansinės kultūros ir meno šalimi laikoma Italija, kurioje Renesanso epocha datuojama XIV–XVI a. Dantė Aligjeris – Viduramžių pasaulėvaizdį savo *Komedijoje* italų kalba įprasminęs filosofas ir poetas – laikomas Renesanso epochos pranašu, numačiusiu tautinių kalbų vertės iškilimą ankstyvaisiais Naujaisiais amžiais. Vienas pirmųjų Italijos humanistų, gaivinusiu antikinę kultūrą, buvo poetas Frančesko Petrarka. Kaip pavyzdinis Renesanso miestas iškilo Florencija. Jame buvo sukurtas ir žymiausias italų Renesanso literatūrinis paminklas – Džovanio Bokačo *Dekameronas* (parašytas 1349–1353, išspausdintas 1471 m.). Visą Europą apėmęs Renesansas buvo kultūros sužydėjimo, pasaulio geografinių atradimų ir visuomeninio gyvenimo formų tobulinimo amžius. Renesanso žmogaus vidinio pasaulio brandą atskleidžia iškilus Renesanso

*Kas yra taip bedieviška,
kas žiauriau, kas labiau
svetima tikrajam
Kristaus tikėjimui
už norą ir bandymą
tironiškai pavergti
žmogaus mintis, kurios
yra laisvos...*

Mikalojus Radvilas Juodasis,
LDK kancleris, 1556

*Jei mūsų protėviai pasirinko
ir paliko po savęs tokias
saugias sąlygas, ar nedera
mums taip pat rūpintis, kad
paliktume savo palikuonims
visą Respubliką sveiką.*

Valerijonas Protasevičius,
Vilniaus vyskupas, 1566

epochos pabaigos kūrėjas anglas Viljamas Šekspyras. Jo dramose jau akivaizdūs ir humanizmo krizę liudijantys egzistencinio tragizmo ženklai.

Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir daugelyje kitų Šiaurės ir Vidurio Europos šalių Renesansas sutapo su XVI a. Pagrindiniai Renesanso Lietuvos valdovai buvo Žygimantas Senasis, jo sūnus Žygimantas Augustas, o išnykus Jogailaičių dinastijai – Steponas Batoras. Renesanso kultūros ugdymo istorijoje lemtingą vaidmenį suvaidino ir iš Renesanso tėvynės Italijos kilusi Žygimanto Senojo žmona, karalienė Bona Sforca. Tačiau Renesanso Lietuvos valdovo simboliu tapo Žygimantas Augustas. Skirtingai nei daugelis valdovų, kurie dažniau buvo karalystės

sostinėje Krokuvoje, Žygimantas Augustas Vilnių pasirinko savo pagrindine rezidencija ir LDK sostinę pavertė renesansinės kultūros židiniu. Jo pasipriešinimas politiniams valdovų įvaizdžio standartams – meilė Barborai Radvilaitei bei tragiškai trumpa jų vedybinės laimės istorija – romantiškai vainikavo išlaisvintus Renesanso epochos jausmus ir tapo viena svarbiausių lietuvių literatūros temų.

Kritinis visuomeninių reiškinių vertinimas, valstybės tobulinimo projektai Renesanso epochoje tampa įprastine norma: Renesanso žmogus siekia tobulumo. Todėl nereikia stebėtis, jog renesansinė Lietuvos valstybė, kurią XVI a. lankė vis daugiau kitų kraštų gyventojų, pirmą kartą sulaukė ir daug kritikos, o patys valstybės piliečiai, nors ir be išlygų gerbdami luominės visuomenės taisykles, nevengė ironijos net valdovų atžvilgiu. Štai Vilniuje gyvenęs ispanų kilmės poetas Petras Roizijus šmaikščiose lotynų kalba rašytose satyrose ir epigramose kritikavo aukštuomenės ydas ir nebijojo pašiepti Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto, kuris garsėjo nuolat atidedamais sprendimais ir klausė savo motinos karalienės Bonos Sforcos:

*Stovi karalius ramiai ir didingai, o karalienė
Laksto tai šen, tai ten tartumei viesulas koks.
Jei kas paklaustų manęs, išdrįsčiau aš pasakyti:
Šios karalystės tvarka šachmatus primena man.*

Renesanso epochoje susiformavo įvairios valstybių valdymo ir visuomeninio gyvenimo tobulinimo teorijos: vienos teigė krikščioniškosios ir pasaulietinės moralės vienybę, kitos pripažino valdovų teisę būti aukščiau įstatymo. Jų autoriai – pasauliečiai ir naujai besikuriančių religinių sistemų (konfesijų) vadovai. Viena įtakingiausių Renesanso politinių teorijų, išplėtojusią moralės ir politikos nesuderinamumo idėją, buvo sukurta Florencijos mąstytojo ir politikos veikėjo Nikolo Makiavelio. Savo idėjas jis apibendrino veikale *Valdovas*. Vienas pirmųjų Lietuvos mąstytojų, kėlusį valstybės reformos idėjas, buvo Mykolas Lietuvos slapyvardžiu veikalą *Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius* (apie 1550) parašęs bajoras Venclovas Mikalojaitis. Lygindamas tautų papročius, jis nurodė LDK privalumus ir trūkumus, siūlė valdovui pradėti religines ir socialines reformas ir atkreipti dėmesį į opiausią, Viduramžiais visiškai apleistą valstybės problemą – piliečių švietimą. Brandžiausiu Lietuvos Renesanso politinės minties paminklu laikomas kalvinisto Andriaus Volano veikalas

Apie politinę arba pilietinę laisvę (1572), kuriame buvo iškelti visų vienodos atsakomybės prieš įstatymą, luomų lygiateisiškumo ir asmens vertės idealai, užtikrinantys politinę laisvę.

Esminis Renesanso kultūros ir visuomenės siekinys – atrasti ir paskelbti tikrąją tiesą bei įgyvendinti pilietinį teisingumą. Daugelis Renesanso mąstytojų teigė, kad tiesa turi būti viena visiems, ir kritikavo dualistinę Viduramžių tiesos sampratą, dvejopus standartus Bažnyčios ir pasauliečių luomams, kilmingiesiems ir prasiščiokams. Vienos tiesos standartai buvo pradėti įgyvendinti kuriant teisinės visuomenės pagrindus. Pasaulietinė teisė, be bažnytinės (kanonų) teisės, tapo viena iš svarbiausių studijų sričių Renesanso Europos universitetuose. Renesanso Lietuvoje buvo sukurtas ir per XVI a. gerintas bei normintas pirmasis Lietuvos teisinis – Lietuvos Statutas (trys redakcijos: 1529, 1566, 1588 m.), kuris galiojo Lietuvoje iki pat LDK padalijimo XVIII a. pabaigoje. Nors statutas buvo pažangus, XVI a. Lietuvos intelektualai siekė kuo demokratiškesnių teisės normų. A. Volanas, kritikuodamas Antrąjį Lietuvos Statutą, reikalavo visiems vienodų (nežiūrint luominės padėties) bausmių už žmogžudystę ir teigė, kad „įstatymus, jei jų nereguliuoja teisybė, reikia laikyti labai kenksmingais viešajai laisvei“.

Renesansinės tiesos paieškos formavo ir istorinę Naujųjų amžių pradžios žmonijos sąmonę. Renesanso žmogus pakerėtas istorijos reiškinų didybės ir prasmingumo. Asmens, tautos ir žmonijos gyvenimą matė ir vaizdavo išimtinai istorinėje šviesoje, iš dalies dėl to, kad, kaip ir Antikos mąstytojai, Renesanso veikėjai istoriją vadino „tiesos šviesa“ (*lux veritatis*). Renesanso šūkis – „Tiesa yra laiko dukterė“ (*veritas filia temporis*), todėl buvo manoma, kad istorija ir tiesa – neatskiriamos vertybės. Jau vėlyvoji, XVI a. pradžioje sukurta Lietuvos metraščių redakcija (*Bychoveco kronika*), parašyta pagal Viduramžiais pradėtus ankstyvuosius Lietuvos metraščius, pasižymėjo renesansinėmis tendencijomis. Ieškant lietuvių, kaip garbingos Europos tautos šaknų, joje buvo išplėtotas lietuvių kilmės iš romėnų mitas, kuris netrukus Renesanso mąstytojams davė pagrindą susieti lietuvių ir lotynų kalbas bei papročius ir taip sutvirtinti savo ryšius su Renesanso tėvyne Italija. Motiejus Strijkovskis lenkų kalba parašė *Lenkų, lietuvių, žemaičių ir visos Rusijos kroniką*. Tai buvo pirmoji spausdinta Lietuvos istorija (1582), kuri pagrindė Lietuvos istoriografiją ir iškėlė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybinius idealus. Lotynų kalbą ir papročius Lietuvos intelektualai, remdamiesi kalbų ir papročių panašumais, ėmė laikyti savo protėvių kalba, siūlydami lotynizuoti valstybės tradiciją ir lotynų kalbą paversti pagrindine šalies rašto kalba. Tik Mikalojus Daukša XVI a. pabaigoje savo *Postilės* (1599) „Prakalboje į malonųjį skaitytoją“ teigė, esą lietuvių kalbos teises pagrindžia tai, kad ši kalba yra įgimta lietuviams, vadinasi, šiai tautai natūraliai Dievo, kuris yra lygiateisės pasaulio įvairovės ir identiteto kūrėjas, duota kalba.

Istoriniai LDK Renesanso kūriniai išaukštino Lietuvos Viduramžių, ypač Vytauto valdymo, laikotarpį kaip politinės jėgos ir galios ženklą, kuomet lietuviams, anot Jono Radvano, priklausė „didžiulė valdžia ir valstybė“, besidriekusi nuo „Baltijos jūros iki Juodosios krantų ir toliausių Volgos pakrančių“. Renesanse sustiprėjusi Lietuvos kaimynė – Maskvos kunigaikštystė – tapo pagrindine politine grėsme Lietuvos valstybei, todėl karų su Maskva ir maskvėnais siužetai yra viena pagrindinių XVI a. temų, plėtotų gausiai kuriamuose herojinėse poemose.

*Stipraus kario šaunumui nieko nėra
sunkaus ir nepasiekiamo.*

Motiejus Strijkovskis, 1582

*Kai Vilniaus kunigas italams
pasakė, kad pas mus dėl
skirtingo žmonių tikėjimo jokios
neapykantos nekyla ir mylimės
kaip geri draugai, gyrė tai italai,
kalbėdami, kad čia tarp mūsų
Dievas gyvena.*

Teodoras Jevlašauskis, atsiminimų autorius, 1604

Renesansas išskėlė žmogų kūrėją, teigė žmogaus laisvę ir teisę priimti sprendimus pagal savo sąžinę ir protą, suformavo visuomenei bei valstybei pasišventusio herojaus idealą. Pirmasis šiuos idealus paviešino ir savo gyvenimu realizavo lietuvių humanistas ir reformacijos šauklys Abraomas Kulvietis savo *Tikėjimo išpažinime* (1543). Kulvietis bei pirmasis lietuvių protestantų teologas Stanislovas Rapolionis pradėjo kurti lietuvių raštijos pagrindus ir išskėlė žmonių mokymo ir krikščioniškųjų tiesų pažinimo per raštą idealus. Juos įgyvendino jų bendramintis Martynas Mažvydas, kuris 1547 m. Karaliaučiuje išleido pirmąją lietuvišką knygą *Katekizmo prasti žadei*, skirtą paprastų lietuvių švietimui. Reformacijai besipriešinantys visuomenės sluoksniai pirmuosius lietuvišką raštiją ketinusius puoselėti protestantus privertė emigruoti į kaimyninę protestantiškąją (liuteroniškąją) Prūsiją. Ši valstybė susikūrė 1525 m. Lietuvos kaimynystėje, Vokiečių ordino nukariautose baltų žemėse buvusio ordino didžiojo magistro Albrechto Brandenburgiečio pastangomis. Tapęs pasaulietiniu Prūsijos valdovu Albrechtas ilgai ir nuosekliai rėmė lietuviškų (ir pirmųjų prūsiškų) knygų rengimą ir leidybą. XVI a. pabaigoje ten gyvenęs lietuvių liuteronų kunigas Jonas Bretkūnas realizavo lietuvių protestantų svajonę ir pirmą kartą į lietuvių kalbą išvertė visą Bibliją, kuri, deja, liko neišleista, tačiau vėliau buvo naudinga XVIII a. Prūsijoje pasirodžiusiems pirmiesiems lietuviškos Biblijos leidimams. LDK teritorijoje reformacijos šalininkai buvo knygų leidybos iniciatoriai. Į protestantizmą perėjęs kunigaikštis Mikalojus Radvilas Juodasis 1553 m. savo valdose Brastoje (dab. Baltarusijoje) įkūrė pirmąją lotyniškojo šrifto LDK spaustuvę, joje buvo rengiamos ir spausdinamos knygos lenkų ir lotynų kalbomis. Radvilo spaustuvėje 1563 m. buvo išspausdinta ir pirmoji Lietuvos Biblija (lenkų kalba).

1569 m. Lietuvoje pradėję veikti jėzuitai tapo pagrindiniu katalikiškosios kultūros varikliu. Šios kultūros uoliu rėmėju tapo į katalikybę sugrįžęs Radvilo Juodojo sūnus Mikalojus Kristupas Radvilas Našlaitėlis, kuris buvo ir pirmasis iškilus lietuvių keliautojas bei piligrimas, aplankęs Jeruzalę ir Afriką. Savo įspūdžius jis aprašė kelionių memuaruose *Kelionė į Jeruzalę*, kurie išgarsino Našlaitėlį visame pasaulyje.

Lietuvos Renesanso literatūra, kurta lotynų, lenkų, rusėnų bei lietuvių kalbomis, rūpinosi politinių, istorinių ir religinių problemų sprendimu. Ji vadovavosi antikinės retorikos taisyklėmis, krikščioniškąjį mokymą derino su antikine išmintimi ir įvaizdžiais. Tačiau atviro pasaulio samprata, įtampa tarp individo gebėjimų ir gamtos fatališkumo, su likimu besigrumiančio žmogaus įvaizdis suformavo ir savitą Renesanso literatūros problemų lauką bei įvaizdžių ir kategorijų sistemą. Vienas iš populiariausių Renesanso topų (retorikoje dar vadinamų „bendrosiomis vietomis“, lot. *loci communes*) – „žmogus – keleivis audringoje jūroje, plaukiantis link ramybės ir palaimos uosto“. Šis skirtinguose kūriniuose įvairiai plėtojamas įvaizdis puikiai atstovauja renesansinei pasaulio ir žmogaus sampratai. Pasaulis ir visata – Dievui ir likimui pavaldi, už žmogų stipresnė stichija, tačiau žmogaus sugebėjimai ir ryžtas, jame glūdinti dieviškumo ir kūrybiškumo galia leidžia jam būti ne anonimiška šios stichijos dalimi, bet savo tikslo siekiančiu ir kliū-

tis įveikiančiu herojumi. Tai pabrėžiama ir žymiausios LDK Renesanso herojinės poemos, Jono Radvano *Radviliados* (1592), pabaigoje:

*Nejau jau žemė arti? Būk sveika, mylimiausioji žeme!
Jau tarp hiantų salų begaliniais sąsiauriais plaukiam,
aonų jūros bangas tiek laiko irklais vagojė.
Štai ir ramybė laukta: prie krantų vanduo tik liūliuoja,
mes priartėjam visai prie tvirtos žemyno pakrantės,
ir nenauja eldija, atviruos vandenys nukamuota,
uostan įplaukia linksmai apkaišytu kaip pridera priekiu.
(IV, 543–548)*

To paties topo įvaizdžiais naudojasi ir A. Volanas, 1592 m. publikavęs panegiriką pirmam žymiam lietuvių keliautojui Kristupui Radvilai Našlaitėliui. Panegirikos pradžioje jis teigia:

..Jokiam žmogui niekad nėra visą laiką gerai, ir nė vienas, kiek ilgai jis begyventų, nėra taip puikiai prigimties ar likimo surėdytas, kad nebūtų blaškomas sunkiausių nemalonumų audrose; ir kad šioje pavojingoje pasaulio jūroje taip ramiai galėtų keliauti, kad koks nors netikėtas sukūrys nesudaužytų jo laivo, ir kai jau tikisi pasiekęs uostą, – nenusviestų jo į kolkį nors staigų netikėtumą ar į didžiulius pavojus.

Panegirikos pabaiga vainikuojama savo užsibrėžtą tikslą įvykdžiusio ir palaimos uostą pasiekusio herojaus įvaizdžiu:

Kas galėtų piktintis matydamas, kad brangiausias jam žmogus plaukia audringa jūra, bet galiausiai laimingai pasiekia uostą ir suranda palaimą bei ramybę? Juk mes esame blaškomi šioje audringoje jūroje ir negalime savęs laikyti nei palaimintais, nei laimingais anksčiau nei pasieksime uostą, kurio ieškome, ir pateksime ten, kur visas yra ramu ir pripildyta laimės.

Vienas iš svarbių Renesanso klausimų – kaip žmogui, ribojamam prigimties ir valdomam visagalio likimo – tapti laimingam? „Negi paveikti graudžiomis raudomis neįmanoma griežto likimo?“ – *Radviliadoje* klausė Radvanas. Laimės temą, kaip ir daugelį kitų žmogaus egzistencijos aktualijų, nutylėtų Viduramžiais, Renesanso literatai atgaivino remdamiesi Antikos mąstytojais, tačiau siejo su žmogui suteikta krikščioniška Dievo dovana būti laisvu kūrėju ir įgyvendinti savo siekius. Italų Renesanso filosofas Džovani Piko dela Mirandola yra sušukęs: „O, koks didelis Dievo Tėvo dosnumas, kokia didelė ir nuostabi žmogaus laimė! Jam leista turėti tai, ko pageidaus, ir tapti tuo, kuo panorės.“

Siūloma literatūra: *Dainos pasauliui, saulei ir sau. Lietuvos XVI–XVII amžiaus poezijos antologija*, sudarė Eugenija Ulčinaitė, Vilnius: Vaga, 1993; *Eugenija Ulčinaitė, Lietuvos Renesanso ir Baroko literatūra*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2001; D. Pociūtė, *Maištininkų katedros. Ankstyvoji reformacija ir lietuvių-italų evangelikų ryšiai*, Vilnius: Versus aureus, 2008; Peter Burke, *Renesansas*, Vilnius: Pradai, 1992.

Lietuvos metraščiai

Lietuvos metraščiai – Viduramžiais pradėta rašyti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorija. Vakarų istoriografijoje tokie kūriniai dar vadinami kronikomis, tad pavadinimai *istorija*, *metraštis*, *kronika* viduramžių istoriografijoje gali būti suvokiami sinonimiškai. Literatūriniu požiūriu metraščiai yra senosios epikos, kurios tradicijos ištakos glūdi Antikos kultūroje, rūšis. Herodotas iš Halikarnaso savo veikale *Istorija*, vienas pirmųjų pateikė pasakojimą apie tų laikų pasaulio bei istorinius įvykius ir pagrindė mintį, jog literatūrinio pasakojimo objektas gali būti ne tik mitologija, bet ir kasdienė žmonių veikla.

Viduramžiais kronikos (metraščiai) kaip žanras išplito beveik visoje Europoje. Jose chronologine tvarka būdavo pateikiami regiono, tautos ar valstybės praeities bei to laiko įvykiai, kurie rodydavo tam tikrą politinę ideologiją bei autoriaus poziciją. Viduramžių istoriniam pasakojimui būdingas pakilus stilius, jame gausu grožinės kūrybos elementų. Viduramžiais sukurta ir eiliuotų kronikų. Vienoje jų – vokiškoje *Eiliiuotojoje Livonijos kronikoje* (parašyta apie 1290 m.) – pateikiama žinių apie Lietuvos istoriją.

Lietuvos metraščiai – anoniminiai kūriniai, rusėnų kalba rašyti XV–XVI a. keletu etapų. Dalis jų buvo išversti į lenkų ir lotynų kalbas. Pagal sukūrimo laiką ir turinį jie skirstomi į tris sąvadás (didžiąsias redakcijas): Trumpąjį, Vidurinį ir Platųjį.

Ankstyviausi yra Trumpojo sąvado Lietuvos metraščiai, rašyti apie 1446 metus Smolenske, kuris tuo metu priklausė Lietuvai. Trumpąjį sąvadą sudaro dvejopos kilmės dalys – „rusiškoji“, parašyta remiantis rusų metraščiais, ir *Didžiųjų Lietuvos kunigaikščių metraštis*, kurio kilmė susijusi su Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto politinės veiklos laikotarpiu, XIV-uju amžiumi. Trumpajame sąvade pateikta klasikinė viduramžiška valdovo panegirika „Didžiojo Kunigaikščio Vytauto pagyrimas“ yra daugiausia grožinių elementų turinti Trumpojo metraščių sąvado dalis. Joje Vytautas giriamas kaip išskirtinis pasaulio valdovas, kuriam lygaus nebuvo „nuo jūrų iki jūrų“. Ši Vytauto laikasi sukurta panegirika tapo istoriniu politinio Vytauto kulto formavimosi pamatu.

Kiti du – Vidurinysis ir Platusis – Lietuvos metraščių sąvada atsirado Viduramžių ir Renesanso epochų sankirtoje, XVI a. pirmoje pusėje. Jų rašymą inicijavo Lietuvos didikas, Vilniaus vaivada ir LDK kancleris Albertas Goštautas. Platusis sąvadas dar vadinamas *Bychoveco kronika*. Tai plačiausias, nuosekliausias ir stilistiškai vieningiausias Lietuvos istorijos variantas, kuriame pateikiami istoriniai įvykiai iki 1506 metų. XVI a. Lietuvos metraščiuose jau atsispindėjo LDK elitinių didikų ideologija, juose iškelti Goštautų giminės nuopelnai. Kilus Maskvos karinei grėsmei, juose atsiribota nuo Trumpajame sąvade buvusių rusiškųjų dalių: jos pakeistos pasakojimais apie Lietuvos proistorę bei toliau plėtojama lietuvių kilmės iš romėnų mitu. Viduriniajame sąvade teigiama, kad

*Visos tautos turi mokyty
žmonių surašytas savo
protėvių kronikas arba
istorijas, kuriose kaip
skaidriausiame veidrodyje
stebi savo protėvių narsių
darbų bei dorybių pavyzdžius
ir kaip su gyvais šnekučiuojasi
su proseneliais ir išties su
didžiu džiaugsmu regi jų
veidus prieš savo veidus.*

lietuvių kunigaikščių ir bajorų protėviai buvo kilmingi romėnai, I a. po Kr. pabėgę nuo imperatoriaus Nerono persekiojimų. Plačiajame sąvade pasakojama, esą romėnai Lietuvą pasiekė V a. po Kr., bėgdami nuo hunų vado Atilos. Metraščiuose buvo pateikta Lietuvos valdovų genealogija nuo legendinio romėnų kunigaikščio Palemono bei jo trijų sūnų (Barkaus, Kūno ir Speros) iki Vytenio ir Gedimino. Taip Lietuvos istorija buvo susieta su pasaulio istorija, o lietuvių tautos ir kultūros kilmė – su Vakarų civilizacija ir jos centru Roma. Pasakojimą apie Lietuvos valstybės susiformavimą ypač sutvirtino viena įspūdingiausių šių metraščių dalių – legenda apie sostinės Vilniaus įkūrimą. Valstybės sostinės atsiradimas susietas su didžiojo kunigaikščio Gedimino susapnuotu pranašingu sapnu apie staugiantį geležinį vilką, kurį išaiškino žynys Lizdeika. Legenda tapo bene plačiausiai išplitusiu lietuvių literatūros topu, kuris turėjo daug variacijų. Viduriniojo ir Plačiojo sąvado Lietuvos metraščiai pagrindė ir įtvirtino Lietuvos valstybingumo ideologiją ir atrėmė XVI a. sustiprėjusias Maskvos bei Lenkijos pretenzijas į Lietuvą. LDK laikotarpiu metraščiai plito nuorašais, kurie buvo saugomi Žygimanto Augusto bibliotekoje Vilniuje bei žymiausių didikų ir bajorų bibliotekose. Metraščiai smarkiai paveikė LDK Renesanso kultūrą, davė pagrindo gilintis į lietuvių tautos ir kalbos kilmę, ieškoti lotynų ir lietuvių kalbų bei papročių sąsajų. Renesanso epochoje jais naudojos įvairūs LDK autoriai. Mykolas Lietuvis apie 1550 m. sukūrė politinį traktatą „Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius“, kuriame pateikė lietuvių tautos iš romėnų kilmės teoriją „patvirtinančius“ kalbotyrinius duomenis – lietuvių ir lotynų kalbų lyginimo pavyzdžius. Plačiai metraščiai pasinaudojo ir pirmos renesansinės Lietuvos istorijos (*Kronika*, 1582) autorius Motiejus Strijkovskis.

*Ar tai, ką padarė
Palemono palikuonys
Spera, Kūnas, Barkus,
Dausprungas ir kiti,
steigdami lietuvių
gyvenvietes, nėra visos
Lietuvos ir Žemaitijos
bei kiekvieno šios
tėvynės paveldėtojo
šlovė?*

Motiejus Strijkovskis, 1582

Siūloma literatūra: *Lietuvos metraštis. Bychovco kronika*, parengė Rimantas Jasas, Vilnius: Vaga, 1971. Mečislovas Jučas, *Lietuvos metraščiai ir kronikos*, Vilnius: Aidai, 2002.

PLATUSIS LIETUVOS METRAŠČIŲ SĄVADAS

APIE ROMOS KUNIGAİKŠTĮ PALEMONĄ IR KAIP JIS ĮSIKŪRĖ ŽEMAITIJOJE

Kunigaikštis, vardu Apolonas¹, taip pat buvęs tame mieste, bėgo su jais, viską pasiėmęs, o su juo – penki šimtai vien Romos patricijų. Tarp jų saloje pasirodė beesančios keturios Romos patricijų giminės: Kentaurio herbo² – Dausprungas³, Stulpų herbo⁴ – Prosperas Cezarinis⁵, Meškos herbo⁶ – Julijonas, o Rožės herbo⁷ – Hektoras.

Ir išplaukė jis Viduržemio jūra, pasiėmęs su savimi vieną astronomą, kuris nusivokė apie žvaigždes. Plaukė jie laivais per jūrą į šiaurę ir, aplenkę Prancūziją ir Angliją, įplaukė į Danijos karalystę. O Danijos karalystėje įplaukė į jūrą-vandenyną ir jūra-vandenynu priplaukė žiotis, kur Nemuno upė⁸ įteka į jūrą-vandenyną.

Tuomet leidosi plaukti Nemuno upe aukštyn, į marias, vadinamas Mažosiomis, kurios dar vadinamos Nemuno mariomis⁹. O Nemuno marios jos vadinasi dėl tos priežasties, kad į tas marias Nemunas įteka dvylika atšakų, ir kiekviena vadinama skirtingu vardu. Iš tų dvylikos atšakų viena yra praminta Gilija.

Ir nuplaukė toliau tąja atšaka aukštyn, ir priplaukė nebeišsiskojusį Nemuną, kur jis jau visas teka viena vaga. Plaukdamis Nemunu aukštyn, pasiekė Dubysos upę ir, įplaukė į tą Dubysos upę, pamatė abipus aukštus kalnus, o už tų kalnų – plačias lygumas ir vešlius ažuolynus, lūžtančius nuo gausybės visokių žvėrių, visų pirma taurų, stumbrų, briedžių, elnių, stirnų, lūšių, kiaunių, lapių, voverių, šermuonėlių ir įvairių kitų, o čia pat upėse aibę nepaprastų žuvų – ne tik tų, kurios veisiasi tose upėse, bet daugybę įvairių ir nuostabių žuvų, atplaukiančių iš jūros, nes netoli Nemuno žiotys, kur Nemunas įteka į jūrą.

Prie šitų upių – prie Dubysos, prie Nemuno ir prie Jūros – apsigyveno ir ėmė daugintis. Tosios vietos prie tų didelių upių jiems labai patiko, ir tą žemę praminė Žemaitija.

¹ Toliau šiame ir kituose metraščiuose rašoma ne Apolonas, o tik Palemonas.

Romos imperijos istorijoje žinomi keli Palemonai. Palemonas I apie 37–36 m. pr. Kr. buvo gavęs iš Romos imperatoriaus M. Antonijaus valdyti Ponto karalystę (dabartinėje Turkijoje). Jo vaikai Palemonas II, buvęs Ponto karaliumi, taip pat šio sūnus ar palikuonis M. Antonijus Palemonas iš tikro buvo tolimi Romos imperatoriaus Nerono giminės.

² Romėnai herbų neturėjo; jie atsirado Viduramžiais. Kentauras – žirgas su vyro liemeniu ir galva, paimtas iš graikų mitologijos, senovės Lietuvoje buvo Alsėnų kunigaikščių giminės ženklas.

³ Dausprungo vardas XIII amžiuje minimas rusiškame Ipatijaus metraštyje.

⁴ Stulpų herbas, arba vadinamieji Gedimino stulpai, – trys balti ar geltoni bokštai raudoname lauke, vaizduojantys stilizuotus miesto vartus, buvo Gediminaičių dinastijos, bet pirmiausia, matyt, valstybės sostinės Vilniaus ženklas.

⁵ Prospero Cezarinio pavardė paimta iš Romos istorijos Lietuvos didžiųjų kunigaikščių kilmei iš Romos imperatorių pabrėžti.

⁶ Meškos herbas buvo Žemaitijos ženklas.

⁷ Rožė – kunigaikščių Gedraičių giminės ženklas.

⁸ Čia turima galvoje ne pats Nemunas, o Klaipėdos sąsiauris.

⁹ Kuršių mariomis.

APIE TRIS PALEMONO SŪNUS
IR APIE LIETUVOS VALSTYBĖS PRADŽIĄ

Ir paskui minėtam kunigaikščiui Palemonui gimė trys sūnūs: vyriausias Barkus¹, antras – Kūnas², trečias – Spera³. Vyriausias sūnus Barkus įkūrė miestą prie Jūros upės, ir to kunigaikščio vardas susijungė su upės vardu, kuri vadinosi Jūra, o kunigaikščio vardas – Barkus, tai tas miestas imta vadinti Jurbarku⁴.

Vidurinis sūnus Kūnas atsikėlė prie Nevėžio upės žiočių, kur įteka į Nemuną, ir įkūrė miestą, pavadino jį pagal savo vardą Kauno miestu.

O trečias sūnus Spera keliavo tolyn per girias į rytus, kur saulė teka, ir persikėlė per Nevėžio upę, ir per trečią upę – Širvintą, aptiko ežerą, dabinamą pievų ir įvairių medžių, pamėgo tą vietą, apsigyveno prie to ežero ir tą ežerą pavadino savo vardu – Spera.

O Dausprungas, Kentauro herbo, keliavo Šventosios upe ir atrado labai gražią vietą, panašią į piliakalnį; jį labai jam patiko, ir jis ten apsigyveno, įkūrė miestą ir tą miestą praminė Ukmerge, o pats ėmė vadintis Deltuvos kunigaikščiu ir ten ėmė daugintis. Bet mes grįžkime atgal.

Ir viešpatavo Spera daugelį metų, buvo geras savo valdiniams, paskui mirė, nepalikęs įpėdinių. Valdiniai, jį mylėjusieji, jo atminimui romėnų papročiu pastatė stabą ir praminė jį Spera. O paskui tie žmonės, gyvenantys aplinkui, ėmė jam atnašauti aukas ir laikyti jį dievu. Paskiau, kai tas stabas sutrūnijo, jie garbino tą ežerą bei vietą ir laikė dievu. Vėliau nebeturėjo patys valdovo ir gyveno be valdovo. Bet grįžkime atgal.

Neilgai trukus mirė jo brolis Barkus, kuris gyveno Jurbarke, neturėdamas vaikų; jo brolis Kūnas perėmė ir tą savo brolio Barkaus dalį, ir Jurbarko miestą, ir ėmė viešpatauti toje jo dalyje.

O tasai kunigaikštis Kūnas turėjo du sūnus: vieną Kernių, o kitą Gimbutą⁵. Beviešpataudamas Žemaičių žemėje, ėmė stiprėti, plėstis ir pereidinėti per Neries upę į Užnerio kraštą⁶. Žengdamas nuo Šventosios aukštyn, atrado labai gražią vietą; jam labai patiko toji vieta, jis ten įkurdino savo sūnų Kernių ir tam miestui davė Kerniaus vardą, pavadinęs Kernave.

O paskui Kūnas mirė, ir po jo visame Užnerio krašte, ligi Latgalos⁷ sienos, ir ligi Užnerio Breslaujos⁸, ir iki pat Dauguvos upės valdė jo sūnus Kernius. O jo brolis Gimbutas Jurbarką ir Kauną, ir visą Žemaičių žemę.

Tais laikais, kai Kernius viešpatavo Užnerio pusėje, jo žmonės įsikūrė už Neries. Jie grodavo vamzdžiais, ir Kernius savo italų kalba vadino krantą, kuriame žmonių vis daugėjo, lotyniškai *litus*, o vamzdžius, kuriais grojo – *tuba*, ir, sujungę krantą su vamzdžiu, tuos savo žmones ėmė lotyniškai vadinti Litusbania. O prasti žmonės nemokėjo lotyniškai ir ėmė vadinti tiesiog Lietuva. Ir nuo to laiko valstybė ėmė vadintis Lietuva ir ėmė plėstis nuo Žemaičių⁹.

¹ Nei Barkus, nei Kūnas, nei Spera nėra istoriniai asmenys.

² Kūno vardas turbūt pasidarytas iš Kauno vietovardžio.

³ Speros vardas gali būti nusižiūrėtas iš Speros ežero, esančio netoli Kernavės.

⁴ Jurbarko vardas kilęs ne iš išgalvoto Barkaus, o nuo kryžiuočių pilies, kurią jie 1259–1260 m. pasistatė dabartinio Jurbarko vietoje ir pavadino Georgenburgu (Jurgio pilimi).

⁵ Kernius ir Gimbutas nėra istoriniai asmenys.

⁶ Užnerio kraštu čia ir toliau vadinama Lietuvos (Aukštaičių) dalis į šiaurę nuo Neries.

⁷ Istorinė Latgala – rytinė Latvijos dalis, bet čia Latgala reiškia visą Latviją.

⁸ Brėslauja (baltarusiškai Braslav) – Baltarusijos Vitebsko srities miestas (apie 50 km į rytus nuo Zarasų).

⁹ Istorijoje laikomasi pažiūros, kad Lietuvos valstybės užuomazga buvo ne Žemaitijoje, o Lietuvos žemėje – į rytus nuo Nemuno vidurupio arba Vilniaus krašte.

APIE GEDIMINO SAPNĄ, VILNIAUS IR TRAKŲ ĮKŪRIMĄ

Vieną kartą didysis kunigaikštis Gediminas išvyko iš savo sostinės Kernavės medžioti už penkių mylių, už Neries, ir rado girioje gražų kalną, apsuptą ąžuolynų ir lygumų; jam didžiai patiko, jis apsigyveno tenai, įkūrė miestą ir davė jam Trakų vardą – tenai, kur buvo Senieji Trakai; ir iš Kernavės perkėlė savo sostinę į Trakus.

Neilgai trukus, išvyko didysis kunigaikštis Gediminas medžioti už keturių mylių nuo Trakų; ir randa ties Vilnios upe gražų kalną, ant kurio užtinka didžiulį žvėrį, taurą, užmuša jį ant to kalno, kuris ir dabar tebevadinamas Taurakalniu. O kad buvo labai vėlu grįžti į Trakus, jis sustojo Šventaragio slėnyje, kur degindavo pirmuosius didžiuosius kunigaikščius, ir čia apsinakvojo. Tenai miegodamas, jis susapnavo, kad ant kalno, kuris buvo vadinamas Kreivuoju, o dabar Plikuoju, stovi didžiulis geležinis vilkas, o jame staugia tarytum šimtas vilkų. Pabudo iš miego ir tarė savo žyniui, vardu Lizdeika¹, kuris buvo rastas erelio lizde, – tasai Lizdeika buvo Gedimino žynys ir vyriausiasis pagonių kunigas: „Sapnavau keistą sapną.“ Ir nupasakojo viską, kas jam sapne buvo pasirodę. Tasai žynys Lizdeika tarė: „Didysis kunigaikšti, geležinis vilkas reiškia: sostinė čia stovės, o staugimas jo viduje – tai jo garsas sklis po visą pasaulį.“ Ir didysis kunigaikštis Gediminas tuoj rytojaus dieną, nebeišvykdamas, pasiuntė žmonių ir įkūrė vieną pilį Šventaragyje – Žemają², o antrą – Kreivajame kalne³, kuris dabar vadinamas Plikuoju, ir toms pilims davė Vilniaus vardą. Ir, įkurdinęs miestą, perkėlė savo sostinę iš Trakų į Vilnių ir pirmuoju Vilniaus vaivada paskyrė savo etmoną Goštautą⁴, Stulpų herbo, gimusį iš Grumbio, kuri vokiečiai Kaune buvo paėmę nelaisvėn.

Iš rusėnų kalbos vertė Rimantas Jasas

¹ Lizdeikos istoriškumas galutinai nenustatytas, nes patikimuose XIV a. šaltiniuose jo vardas neaptinkamas. Pagal XVI a. tradiciją, Lizdeika buvęs vienas iš Radvilų giminės pradininkų.

² Vilniaus Žemąja pilimi laikomas gynybinių įrengimų ir kitų pastatų kompleksas, buvęs Vilniuje Gedimino kalno papėdėje. Šioje vietoje sodybų žymių rasta jau iš I tūkstantmečio vidurio.

³ Kreivasis, arba Plikasis, kalnas tapatinamas su Trijų Kryžių kalnu (šiauriniame Vilnelės krante, priešais dabartinį Gedimino kalną). Didelė medinė Kreivoji pilis minima kryžiuočių kronikoje, 1390 m. Vilniaus puolimo aprašyme. Tuomet ji buvo sudeginta ir daugiau nebeatstatyta.

⁴ Iš Gedimino valdymo metų jokie Vilniaus viršininkų vardai nėra žinomi. Vilniaus vaivadų pareigybė buvo įvesta tik 1413 m., ir pirmuoju Vilniaus vaivada buvo ne Goštautas, o Albertas Manvydas, kuris pirma (1396–1412) buvo Vilniaus seniūnu. Pirmuoju Goštautų giminės atstovu tarp Vilniaus viršininkų buvo Andrius Goštautas, Vilniaus seniūnas 1387 m.

Mikalojus Husovianas

Mikalojus Husovianas (Nicolaus Hussovianus, apie 1475–1485 – po 1553) – vienas pirmųjų LDK poetų, Viduramžių ir Renesanso sankirtos kūrėjas, lotyniškose eilėse išaukštinęs krikščioniškosios tradicijos vertybes ir ankstyvojo Renesanso idealus. Husoviano kilmė nežinoma, jis galėjo būti gimęs tuometinės LDK arba Lenkijos teritorijoje, nekilmingoje šeimoje. Vienas iš Husoviano globėjų buvo žymus LDK ir Lenkijos Renesanso diplomatas ir Katalikų bažnyčios veikėjas, karaliaus Žygimanto Senojo pasiuntinys popiežiaus dvare Erazmas Vitelijus, kuris palaikė artimus ryšius su žymiais Italijos humanistais. Vitelijui remiant, 1518–1522 m. Husovianas gyveno ir lavinosi Italijoje, lankėsi popiežiaus dvare. Renesanso tėvynės meno ir literatūros pažinimas sužadino Husoviano kūrybines galias, ir Romoje jis pradėjo rašyti pirmąją ir žymiausią savo poemą – *Giesmę apie stumbro išvaizdą, žiaurumą ir medžioklę* (*Carmen de statura, feritate ac venatione bisontis*). Kūrinys turėjo būti dedikuotas popiežiui Leonui X, kuriam Husovianas norėjo papasakoti apie Lietuvą – „šiaurės kraštą“, kuris, nors ir buvo pati tolimiausia europinė popiežiui pavaldžios Katalikų bažnyčios dalis, XVI a. pradžioje dar buvo labai menkai pažįstamas pačiam popiežiui ir visai Europai. Ši reprezentacinė Husoviano poemos misija bandyta sutvirtinti ir iki galo nepavykusia akcija – bandymu iš Lietuvos į Italiją atgabenti ir stumbro, kaip žymiausio to meto LDK girių gyvūno, iškamšą. Romoje kilusio maro metu mirus popiežiui ir Husoviano globėjui Vitelijui, poemos autorius grįžo į gimtinę ir 1523 m. poemą išspausdino Krokuvoje. Knygos dedikacijoje buvo įrašyta, kad poema skirta karalienei Bonai Sforcai. Gyvendamas Krokuvoje, 1524–1525 m. Husovianas parašė ir išspausdino dar du stambesnius kūrinius – 1524 m. Žygimanto Senojo kariuomenės pergalę prieš turkus apdainuojančią poemėlę *Nauja ir nuostabi pergalė prieš turkus liepos mėnesį* bei hagiografinę poemą *Apie šventojo Hiacinto gyvenimą ir darbus*. Pastarasis kūrinys labiausiai atskleidė griežtas antireformacines Husoviano nuostatas, senųjų religinių tradicijų („senolių papročių“) idealizavimą.

Husovianas, kilęs iš paprastų žmonių ir patyręs Katalikų bažnyčios hierarchų globą, ištikimai stojo į Europoje prasidėjusios reformacijos priešininkų gretas. Tačiau šalia konservatyvių Viduramžių idealų gynimo nuostatų Husoviano kūryboje atsispindėjo ir renesansinės tendencijos, ryškiausios *Giesmėje apie stumbro išvaizdą, žiaurumą ir medžioklę*. Husovianas sekė kai kuriais Antikos autoriais (Vergilijumi, Ovidijumi), rėmėsi Naujųjų amžių kūrėjais. Pagrindine poemos tema Husovianas pasirinko medžioklę – populiariausią Renesanso aukštuomenės laisvalaikio leidimo būdą. Šis motyvas Husovianui suteikė progą pirmą kartą taip ryškiai poetizuoti Lietuvos peizažą ir miškus, iškelti natūralios gamtos grožį ir jos teikiamą naudą bei „dvejopą palaimą kūnui ir sielai“:

*Jis visose srityse teisingumo švento žiūrėjo,
Kad negalėtų kur nors slėptis apgaulė kokia. [...] Vytautui čia viešpataujant, išnyko gaujos gobšuolių,
Ir už nuopelnus tuos bus jam garbė amžina.*

Kartais žinia maloni nuskaidrinus džiugina protą
 Padeda ji net labiau nei kūnui vaistai geri.
 Jeigu kas nors įsigeis malonumo medžioklėj patirti
 Ir savo kūną norės girios užgrūdint vargu,
 Ar kas didžiuliuos miškuos panorės sveikai laiką praleisti,
 Kad nekamuotų daugiau nuobodulys įkyrus, –
 Tas pasijuokti galės iš medikų, ir išgyvens jis
 Ilgus metus, neprašys jų pagalbos jokios
 Ir negadins vidurių jis vaistais, būdamas sveikas.

Dualistinė pasaulio samprata būdinga visai Husoviano kūrybai – šalia asketizmo idealų joje akivaizdus ir gyvenimo malonumų poetizavimas. *Giesmė apie stumbrą* buvo pirmasis iškilus literatūrinis bandymas Europai pristatyti Lietuvą ne tik kaip lygiavertę krikščioniškosios Europos dalį, kurioje ginami bendri Europos kultūros idealai, bet ir kaip išskirtinį Vakarų kultūros šiaurinį frontą, ginantį Europą nuo kitatikių ir saugantį jos identitetą. Šiam Lietuvos idealui išryškinti Husovianas pasitelkė ne tik turtingos ir klestinčios gamtos bei stiprių jos žmonių, bet ir istorinius Lietuvos motyvus. Vaizduodamas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto valdymo laikus, Lietuvą pasauliui Husovianas pristatė kaip tvirtos, centralizuotos, patikimos ir gerai valdomos valstybės pavyzdį, sukūrė vieną pirmųjų renesansinių idealaus valdovo portretų.

Siūloma literatūra: Mikalojus Husovianas, *Raštai*, iš lotynų kalbos vertė Benediktas Kazlauskas, Sigitas Narbutas, Eugenija Ulčinėitė, Tomas Veteikis, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007.

Mikalojus Husovianas

GIESMĖ APIE STUMBRĄ

- 245 Žemė derlinga, naši, nedaug pastangų reikalauja.
 Pjūtį džiaugsmingą visad neša derlingiems laukams.
 Daug čia galvijų būriais po laukus ir miškus pasiskleidę, –
 Ir tai vienur, tai kitur ganos eiklieji žirgai¹.
 Svetimo krašto laivus savųjų vaisių prikrauna,
- 250 Ko tiktai būna svetur, turi ir jie visada.
 Nors ši tauta ir labai turtinga visokių gėrybių,
 Bet ji už viską labiau vertina savo girias.
 Ir ne dėl to jiems miškai žalieji be galo patinka,
 Kad šeimininkams saviems teikia gėrybių gausių.
- 255 Girios jiems duoda kasmet geltonojo vaško daugybę,
 Duoda daugybę dervos, taip reikalingos laivams.
 Gauna ir kailių puikių iš jų žieminiams drabužiams
 Svečias šalies tolimos, jei piniginė pilna.
 Jie į plačiąsias marias rąstus savo upėmis siunčia
- 260 Ir visa tai, kas statyt tinka lenktiesiems laivams.
 Siunčia kraštams lygumų, tiems, kas girių savųjų neturi,
 Kad galėtų jie ten rėst ir statyti namus.
 Medžiai čia auga vešliai, ir niekad mes nesame matę
 Vietoj kurioj nors kitoj tokio didumo, kaip čia.
- 265 Vaismedžių čia negausu, bet ar kas juos vadintų bevaisiais?
 Gausiai jie turi medaus, dūzgesio bičių pilni.
 Nuo įvairiausių gėlių laukai aplinkui pakvėpę, –
 Čia valstiečių būriai pluša juose tarp miškų.
 Kad būtų vietos koriams, aukštai išskobiamas medis, –
- 270 Padedant rankoms žmogaus, ruošiamas šitai medus.
 Paukščių sparnuotųjų daug strėlėmis eiklosiomis jie pašauna,
 Daug ir nuo šuvių trankių krinta iš aukšto dangaus.
 Ten tarp sparnuočių kitų dažniau susitelkę būreliais
 Skraidžioja tetervinai – Plinijus mini juos taip².
- 275 Jie dideli, būna net sunkesni ir už riebiąją žąsį,
 O jų skanioji mėsa traukia mus savo kvapu.
 Koks malonus reginys, kai jie pašauti krinta žemėn!³
 Juos gi nušovęs šaulys gauna dvejopos naudos:
 Kūną maitina mėsa, ir dvasiai ji peno suteikia,
- 280 Stiprina ji taip abu – vieną ir kitą drauge.

¹ Lietuvoje ir Lenkijoje yra buvę laukinių arklių, apie tai rašė ir Motiejus iš Miechovo (Miechovita).

² Plinijus – romėnų gamtininkas, filosofas, istorikas.

³ Tetervinai suteikia medžiotojams gražių reginių savo judesiais poravimosi metu, o tai kartu būna vienintelė proga juos sumedžioti.

Ar apgaulingus raizgus, ar tinklus labiau mėgsta kas spęsti,
 Darbas toksai nė vienam niekad bevaisis nebus.
 Te sau medžioja visi, – visiems bendra ši taisyklė:
 Laisvė tokia suteikta jiems dėl gėrybių gausių.
 285 Žūsta savaime dėl to sparnuotieji paukščiai ir žvėrys,
 Jeigu per šykščiai su jais elgiasi turintys juos.
 Teko ne kartą matyt, kaip didžiuos ežerus nyksta žuvys,
 Jei šeimininkas per daug gailisi gaudyti jas;
 O aptvertajam sode dažniau ir medžiai retėja,
 290 Dirvoj godžioj visada žūsta pasėliai greičiau.
 Visa tai savo krašte dažnai mes stebėdamies matom.
 Ar tokia Dievo valia – viską paskleisti žmonėms,
 Ar nuo kerų magiškujų čia viskas žūna ir auga, –
 Kartais ateina tokia man begalvojant mintis.
 295 Didelė būna čionai žolių ir net žodžių galybė,
 Šiaurėj šaltojoj tiek daug burtų baisiųjų giesmių,
 Jog neatrodo išties, kad Medėja tik pasakoj buvo,
 Aišku visiems kaip diena, jog ji gyveno tikrai⁴,
 Jeigu apžvelgtume šių laikų būrimus įstabiausius, –
 300 Nors krikščionys griežtai juos reikalauja uždraust:
 Jie paprastai tuojau pat kiekvieną meta į ugnį,
 Kad paaiškėtų greičiau kaltinamojo kaltė
 To, kuris burtų veiksmis yra bent kiek užsiėmęs
 Ar, matydamas juos, tuoj nesistengia pranešt.
 305 Jeigu gandai nelemti tiktai apie ką nors pasklinda,
 Nors padaryti darbai glūdi tamsos apgaubti,
 Tą pačiumpa tuojau ir, rankas bei kojas surišę,
 Sviedžia įsupę tolyn į sūkuringas gelmes:
 Jeigu jis skęsta, tuomet paskelbia jį esant nekaltą,
 310 Jei atvirkščiai, – visuomet būna apkaltintas jis.
 Matėm, kaip jie surišti vandens srovėje verpetingoj
 Grūmės, panert geisdami galvas į šaltas bangas,
 O tūkstantinė minia šaukdama stebėjo nuo kranto;
 Baimė be galo kraupi apėmė tąsyk mane.
 315 Nuo baisiosios galvos vanduo tekėdamas traukės,
 Jis man atrodė tada, tarsi nebūtų vanduo⁵.
 Bet teisingesnė ugnis, kuri gali nutraukti tą siaubą
 Ir sutramdyt dažnai tokius gėdingus veiksmus.
 Jeigu kas tuo abejoj, tas galės ir pats įsitikint,

⁴ Interpretuodamas mitą apie Medėją, poetas bando antikinėje literatūroje ieškoti liaudiškų būrimų tradicijos ištakų. Kadangi Kolchidė, iš kur buvo kilusi Medėja, antikinėje literatūroje buvo priskiriama Skitijai, tai leidžia Husovianui šią burtininkę sieti su savo (Šiaurės ir Rytų Europos) regiono istorija.

⁵ Vandeniui ir ugniai krikščionių rašytojai priskirdavo ypatingą apvalymo galią; be to, Viduramžiais buvo pasklidusi nuomonė, jog vanduo, būdamas šventas, traukiasi nuo raganų ir eretikų, nepriima jų į savo glėbį, neleidžia jiems nuskęsti.

- 320 Kad taip yra Lietuvoj ir kad aš tiesą sakau.
 O būrimų, kuriais raganaujančios moterys verčias,
 Vyrai aptingę – ir tie – imas gana neretai,
 To aš nenoriu minėt, užtenka tik viena nurodyt:
 Visa tai mūsų miškams turi menkutės reikšmės.
- 325 Nors ir be galo yra juose įvairių malonumų,
 Bet iš jų girioms didžioms būna mažiausia naudos.
 Jų tik viena puošmena, kad jos turi žvėrių kilmingiausių
 Itin gausingas bandas, tinkamas vyrams šauniems;
 Grūdina jie medžiokle savo dvasią, sugrįžę iš Marso,
- 330 Ir laisvą laiką joje leidžia, didžiai vargdami.
 Šitoks vargas – ir sielai nauda, ir grūdina kūną,
 Lieka jis vis dar stiprus ir po senatvės našta;
 Jis ilgam laikui žmogaus gyvenimą žemėj pratęsia,
 Kaip mums ilga patirtis liudija tai iš tiesų;
- 335 Taip medžioklė neleidžia pasent ir sulaukt žilo plauko,
 Aštrina pojūčius ji, teikia žvalumo šaunaus.
 Kai tik įtempiam stipriau ausis, vos kam sukrebždėjus,
 Mums beklasant tada, puikiai stiprėja klausa;
 O kai skvarbiu žvilgsniu mes žiūrim į tolių platybes,
- 340 Tai tarsi vaistas akims, ugdo regėjimą jis.
 Taip ir medžiotojas tuo bemedžiodamas nuolat naudojas,
 Savo ausies budrumu stiprina jėgą regos.
 Kai medžioklį žvėris išvydęs dar tyliai galvoja
 Ir gudrumu įstabiū svarsto klastingus žingsnius, –
- 345 Tai prigimties dovana žvėrimis netikėtoį nelaimėj, –
 Mums ir suprasti sunku, kaip pasielgt jis galės.
 Tokius tačiau dalykus pažįstančiam girią kartoju,
 Bet nepažįstančiam jos gal patikėti sunku.
 Tai paminėjęs trumpai visa kita palieku įvertint
- 350 Tiems, kieno triūsas uolus leido pažint tai geriau.
 Jie tegu sako verčiau, kad nedaug esu aš parašęs;
 Bet aš rašau, vien kada laikas nevaržo manęs.
 Kai tik sugaudžia dangus nuo lojimo skalikų didžiulio,
 Kokį mums jausmą širdy sukelia šis gaudesys!
- 355 Kaip mus paveikia šauksmai, kai perskrodžia ramiąją tylą,
 Kai ta daugybė garsų kyla ir krinta žemyn!
 Ką mums gali suteikt laukinis maurojimas lokio,
 Perverto ietim, arba sužeisto šerno riksmas?
 Kaip tada virpa žmogus, kai sužeistą stumbrą pamato,
- 360 Kai iš nasrų atvertų sklinda siaubingi garsai,
 Kai įsiutimas smarkus jį pagauna – baugu pažiūrėti –
 Ir kai iš pykčio baisaus varto akis jis aplink!
 Jei šiurpulingu balsu suriaumoja čia sužeistas stumbras,
 Tai aplinkui giria dreba nuo jojo garsų.

- 365 Mėto jis pėdas savas ir šuolius grėsmingus vis keičia,
 Rodos, pabaisa kokia gali pavirsti tuoj pat.
 Kaip tada širdys žmonių išgyvena šitą šėlimą!
 Kaip pralinksmeja, kada jie atsipeikėja vėl!
 Ar mes kilnius dalykus iš tikrųjų prisimenam tąsyk?
- 370 Ar paaiškėja tuomet, ko nesupratom seniau?
 Ar priderėtų svarstyt sunkiąsias tėvynės nelaimes,
 Kad suprastume, kaip reikia ją vėl atstatyt?
 Kartais žinia maloni nuskaidrinus džiugina protą
 Padeda ji net labiau nei kūnui vaistai geri.
- 375 Jeigu kas nors įsigeis malonumo medžioklėj patirti
 Ir savo kūną norės girios užgrūdint vargu,
 Ar kas didžiuliuos miškuos panorės sveikai laiką praleisti,
 Kad nekamuotų daugiau nuobodulys įkyrus, –
 Tas pasijuokti galės iš medikų, ir išgyvens jis
- 380 Ilgus metus, neprašys jųjų pagalbos jokios,
 Ir negadins vidurių jis vaistais, būdamas sveikas;
 Juos vartojęs ilgai, tuoj pat nutraukti galės.
 Nieko nėra tiems medžiokliams gaivesnio už šaltąją šiaurę,
 Nes tik medžioklė žvėries visas jų penas tėra.
- 385 Taigi reikėtų dėl to miškus žaliuosius branginti,
 Žvėris, tuos klajūnus, vertint už viską labiau.

[...]

- 655 Jeigu norėčiau kalbėt apie tai, kas labiausiai garsėja,
 Ir apie žvėrį taip pat viską smulkiausiai primint,
 Tai vargu ar kada aš savąją kalbą pabaigčiau,
 Kokio ilgumo tuomet būtų knyga, nežinau.
 Tokią medžioklę, kuri pražūtinga daugeliui vyrų,
- 660 Kartais kas nors palaikyt gal ir galėtų paika,
 Jei tarp jos kaltininkų nebūtų toks aukštas valdovas, –
 Vardas šis jo ir dabar vertas didžios pagarbos.
 Šiais išradimais gilus nepalenkiamo Vytauto protas
 Stiprino dvasią karių, savo tėvynės jėgas.
- 665 Lavino jis jaunuolius, šiais žaidimais rengė juos karui,
 Kai jis visos Lietuvos buvo valdovas kadai;
 Kad nereikėtų patirt ko nors netikėto iš priešų,
 Vertė pakęst sunkumus, nors buvo laikas ramus.
 Didis gerbėjas taikos ir ugningas karo žibintas,
- 670 O kiek jis kart iš makštų kardą turėjo ištraukt!
 Jo išsigandęs, lankus sulaužytus klojo totorius,
 Tartum koks vergas klusnus galvą nuleidęs žemyn.
 Kas prisiplėšęs namo po pergalės grobį gabeno,
 Gėdos patyrė daugiau dėl savo poelgio šio.
- 675 Nepripažino kitų valdovų, nebent kuriuos skyrė

Pats, ir įsakymų jo klausė visi nuolankiai.
 Tąsyk meilingu balsu valdovu jį vadino maskvėnas,
 Nors galingiausias jėga buvo jisai iš visų.
 Turkas galiūnas tada didžias jam dovanas siuntė
 680 Ir jau beveik jam paklust ruošėsi jis nuolankiai⁶.
 Trys milžinai⁷, prieš kuriuos drebėdavo visas pasaulis,
 Baimės didžios apimti, tąsyk tylėjo visi.
 Bet ne tik tai miškuose toks ugningas narsumas išaugo, –
 Ugdomas buvo visaip ir kitose srityse.
 685 Jam vadovaujant, laukai nuo kareivių tolydžio mirgėjo,
 Matėsi karo vaizdai ir taikinguoju metu.
 Kad išsvermingas karys kuo mikliausiai svaidytų ietis,
 Darbas grūdino jo tąsyk tvirtąsias rankas.
 Dūzgė templės lankų nuo jų nuolatinio tempimo,
 690 Kario rankos taiklios šitokie buvo ženklai:
 Raiteliai lėkė ratu ir, išmetę aukštyn sviedinėlį,
 Savo eiklosiom strėlėm taikliai kapodavo jį;
 Ir į kepurę, padangėn aukšton ją išmetę, jie šaudė;
 Ji, tos daugybės strėlių perverta, krito žemyn.
 695 Gervė, aukštai skrisdama, sparnais pakirstais žemėn krinta,
 Bet paukštės kūne nėra net ir žaizdelės jokios.
 Nei betupėdamas medy, nei sparnais kapodamas orą,
 Nei vandens vidury paukštis mirties neišvengs.
 Didelis džiaugsmas įteikt sparnuotąjį paukštį valdovui,
 700 Jeigu pavykdavo jį tik išmoningai nukaut.
 Didelė buvo garbė gyvenimą leist bemedžiojant:
 Girios žvėris balius vydavos Marso būrys,
 Kai tik iš vietų slaptų per miško tankiausius krūmynus
 Juos išvarydavo greit vyrų galingi šauksmai.
 705 Skrieja baisingas žvėris, kaip plunksnom strėlėm apsmagstytas,
 Kol nuo žaizdos mirtinos griūna, netekęs jėgų.
 Betgi valdovui svarbiau atrodė kitas dalykas, –
 Kad lenktynėm dažnom lavintų žirgus kariai.
 Jeigu prabėgdavo jie šimtą stadijų, leisdavo tąsyk
 710 Jiems po vargų didelių finišo liniją kirst.
 Štai prie jos lekia būriai raitųjų ir prakaitą lieja,
 O keturkojai žirgai šnervėmis šniokščia plačiom.

⁶ Husovianas šiek tiek perdeda Vytauto galią, sakydamas, kad jam lankstėsi ir Maskvos kunigaikštis, ir turkų valdovai. Tačiau toks Vytauto vaizdavimas jau turėjo savo literatūrinę tradiciją, buvo taip pat metraščių skleistos tradicijos tąsa. Panegirika Vytautui buvo sudėtinė LDK metraščių dalis – išlikęs rusėnų kalba parašytas „Didžiojo kunigaikščio Vytauto pagyrimas“. Gali būti, kad vieną iš jo nuorašų skaitė poemos autorius. Ten ir minima, jog „Maskvos didysis kunigaikštis gyveno su juo didelėje meilėje“ ir kad „Turkų sultonas didžiai gerbė ir brangias dovanas dovanavojo šlovingajam valdovui“.

⁷ Manoma, kad kalba eina apie Šventosios Romos imperatorių Zigmantą Liuksemburgietį (1368–1437), Maskvos didįjį kunigaikštį Vasilijų I ir Prancūzijos karalių Karolį VI.

- Vienišas žirgas tokių lenktynių ištvirt negalėtų,
 Bet su savuoju vadu skrieja jų visas būrys.
- 715 Stengias greituliai žirgai pakelt šį sunkumą ir džiaugias,
 Jei šeiminingą rungčiom savąjį gali jie nešt.
 Ir nuostabiausiu būdu jaunuoliai su savo strėlinėm
 Čia nuo vienių žirgų šoka tuojau ant kitų.
 Bet kad bailiai niekada negalėtų pralenkti narsuolių,
- 720 Tamsiąją naktį dėl to viską reikėjo atlikt.
 Dovanas gaudavo tie, kurie laimėt sugebėjo,
 O nedrąsiems, nevikriems – tik pajuoka, negarbė.
 Teko daug vargo padėt, jeigu kas per giliają upę
 Persikelt bandė tenai, kur pats sraunumas tėkmės,
- 725 Kur sukūringa vilnis pakilusi muša į krantą,
 Kur verpetingu ratu siaučia smarkioji banga.
 Buvo toksai paprotys, kad kiekvienas prie šakių lenktųjų
 Rišdavo savo ginklus, rūbais apvijęs savais.
 Juos, per audringas bangas krūtine prasiverždamas, žirgas
- 730 Nešdavo šitaip visus, visiškai sausutėlius.
 Šoka ristieji žirgai ir būriu tuoj per vandenį plaukia,
 Šnervės bekyšo tiktai, girdis šniokštimas smarkus.
 Laikosi jųjų kaklų jaunuoliai, ranka dešiniąja
 Kimba tvirtai į karčius, vandeniui irias kaire.
- 735 Dovanas pelnė vėliau: pirmiau geresnes, o paskui jau
 Kiek menkesnes, ir toliau – kiek buvo vertas kas nors.
 Taip išmankštintas karys ir be tilto pereina upę:
 Nors čia vanduo ir gilus, kelias su ginklais kartu.
 Nėr to dalyko, kuris būtų kariui narsiam tinkamesnis,
- 740 Kaip ryžtingumas, nes jis viltis ir baimę pranoks.
 Vytautas tokią daugybę karių narsiujų turėjo,
 Jog vargu ar kas nors kitą tokį pasaulį suras.
 Esant jam valdovu, viešpatavo taurus teisingumas,
 Vyrams garbingiems dažnai dovanas skyrė didžias,
- 745 Panieką rodė taip pat didžiūnams už jų ištižimą,
 Nes jisai papročių buvo teisėjas rūstus.
 Jis visose srityse teisingumo švento žiūrėjo,
 Kad negalėtų kur nors slėptis apgaulė kokia.
 Kalbama, jog dar prieš tai, kai bausmės paskirdavo dieną,
- 750 Daugelis jau pasmerktų patys nusprendavo mirt:
 Nedelsdami ant kaklų stiprias jie sau nerdavos kilpas,
 Nes neturėjo vilties, kad panaikintų bausmes⁸49.
 Liudininkus melagius įsakydavo žiauriai kankinti,
 Kad daugiau ateity niekas nedrįstų meluot.

⁸ Apie Vytauto griežtumą, net žiaurumą santykiuose su pavaldiniais rašė ir italų Renesanso istorikai, aprašę Lietuvą, – Enejas Silvijus Pikolominis ir Aleksandras Gvanjinis.

- 755 Priesaikų pats nedorų beklausydamas, veidu rūsčiuoju,
 Jis baugino žvilgsniu, grasė melagiui bausme
 Ir kaltuosius žvėrių gauruotais kailiais apvilkęs,
 Liepdavo tuoj atiduot juos sudraskyti šunims⁹50.
 Niekam nebuvo jis toks rūstus, kaip kuriam nors teisėjui,
- 760 Dovanomis papirktam, jeigu susekdavo jį.
 Sako, jog vienas iš jų sudraskytas į gabalus buvo,
 Kad, tik paėmęs kyšius, bylą išsprendė tuoj pat.
 Mat, tas vargšas tada nepaklausė jo įsako griežto,
 Tad jį kankino kad jis būtų kitiems pavyzdys.
- 765 Vytautui čia viešpataujant, išnyko gaujos gobšuolių,
 Ir už nuopelnus tuos bus jam garbė amžina.
 Daugel jo žygių yra garsiausiais vardais pavadintų,
 Betgi mums dar svarbu darbą ir šį paminėt:
 Jis žemdirbių taikingosios tautos dar lavino žmones, –
- 770 Arklas rūpėjo vien jai ir niekas kitas tada, –
 Liepdavo į stovyklas atvesti supančiotų stumbrų,
 Kad sužeidimų jokių kūne nebūtų visai,
 Siūlo įvykdyti bausmę, už tai dar dovaną žada,
 O susirinkus minia imasi darbo tuojau,
- 775 Šitą įsakymą jo, nepabūgusi nieko, įvykdo,
 Ir grėsmingas žvėris guli prie kojų tuoj pat.
 Prisipažinti turiu, jog vargiai aš tuo patikėčiau,
 Jeigu neverstų tikėt seniai, man perdavę tai.
 Kad abejočiau mažiau, nusakė ir priemones, būdą,
- 780 Ir kaip kalbėjo jie man, įtaisai buvo tokie:
 Stovi dveilė tvora, išsiskleidus, toliau vis siaurėja,
 Tarsi pleištas, kurio priekis aiškiausias yra;
 Jo pačiam vidury išpraustos tvirtosios kartys, –
 Jas ten pušis nukirsta dengia savu žalumu.
- 785 Užmestos šakos aplink čia viską paslėpusios dengia,
 Kad negalėtų pajust pinklių žvėris atsargus.
 Vienas raudonu rūbu mojuoja ir kardu švytruoja,
 Kiršina jį iš toli, degantį baisiai pykčiu.
 Šis tartum viesulas koks įnirtęs tuoj puola į priekį,
- 790 Grežiasi tuokart žmogus, traukiasi ten, kur saugiau,
 Kolei pasiekia spąstus, paruoštus stumbrui iš anksto,
 Ir tuoj įbėga vidun, vejantis žvėriui čia pat.
 Net ir smarki ugnis nepajėgs sulaukyti jau stumbro
 Šoka galvotrūkčiais jis, spraudžias klastingon tvoron.
- 795 Čia per kamputį šone galėjo tik vyras pralįsti;
 Stumbras, suspaustas staiga, grįžti negali atgal.
 Tuoj iš slėptuvių išnyra kiti ir įstrigusį žvėrį

⁹Enėjo Silvijaus Pikolominio aprašyme – atiduodavo sudraskyti meškoms.

- Supa, užmetę virves, sąnarius veržia stiprius.
 Pančiais apraizgo bemat nasrus putojančius stumbro.
- 800 Suriša šikšnom tvirtom, styro virš kūno mazgai.
 Žvėrį, kurio net ginkluoti būriai sulaikyt negalėtų,
 Jeigu užtvėrtų kelius, jis prasiveržtų jėga, –
 Surištą tempia dabar; apnarpliotas virvėmis, eina
 Viduryje tarp žmonių, apimtas baimės didžios.
- 805 Bet buvo laisvė duota – paleistas į lygųjų lauką;
 Jam iš tikrųjų dabar pančių jokių nebaisu.
 Buvo paleistas, kad skitų strėlėm raitieji smaigstyti
 Ir kad galėtų kariai lavinti savo rankas.
 Gaudavo jie dovanų didelių už ietis taikliąsias;
 810 Sako, už narsą kariams skirdavo balnui diržų.
 Kas smeigia ietį taikliau, dovanų tas gauna vertesnių;
 Taip palaipsniui vis aukščiau premijų kilo vertė.
 Kas į šio milžino kūną giliau išmeigdavo ietį,
 Dovaną skirdavo tam didis valdovas patsai.
- 815 Tais laikais iš visų tikrai jisai buvo garsiausias,
 Bet ne dėl to, kad karų žygiai išgarsino jį:
 Jis virš žmonių reikalų aukščiau dangiškuosius iškėlė
 Ir nuolankia širdimi garbino Dievą karštai.
 Pats su savąja tauta įstatymus priėmė Kristaus
- 820 Ir sugriovė senas dar stabmeldžių šventyklas,
 Dievui aukščiausiajam jis šventovių pristatė, tarnus jų,
 Būdamas toks pamaldus, apdovanojo turtu.
 Jis senųjų dievų stabus iš šventovių išmėtė,
 Ir savąsias klaidas pats pripažino tada.
- 825 Tad nuo jo vardo garsaus nenoriai aš pasitraukiu,
 Ir neminėsiu kitų didžio valdovo darbų.

Iš lotynų kalbos vertė Benediktas Kazlauskas, Sigitas Narbutas, Eugenija Ulčinaitė ir Tomas Veteikis

Abraomas Kulvietis

Abraomas Kulvietis (apie 1510–1545) – pirmasis renesansinio humanizmo idealus įgyvendinęs lietuvis, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės nepriklausomos religinės minties pradininkas, viešas Lietuvos Bažnyčios ydų kritikas, Europos reformacijos įkvėptų evangelizmo (protestantizmo) idėjų skelbėjas Lietuvoje. Išdrįšęs atvirai pasisakyti prieš viduramžišką Bažnyčios, netarnaujančios valstybei ir piliečiams, sistemą, jis tapo pirmuoju iškiliumi lietuvių disidentu, nukentėjusiu dėl pastangų tobulinti visuomenę remiantis visuotiniais krikščioniškosios doros ir lavinimosi idealais. Kulviečio pasaulėžiūra buvo paremta Naujųjų laikų idėjomis, kurios ragino suteikti prioritetą asmenybės laisvei, pažinimui ir rašto kultūros skatinimui visuomenėje. Jį drąsiai galime vadinti ankstyvosiosios LDK protestantų kartos, dėl persekiojimų turėjusios trauktis iš Lietuvos į Prūsiją ir ten pradėjusios lietuviškąją raštiją, įkvėpėju.

Kulvietis gimė Kulvoje (Kauno pavietas, dab. Jonavos raj.), pagal dvaro pavadinimą šeima vadinosi Kulviečiais. Jo tėvas buvo kilęs iš bajorų Ginvilų, todėl Sienos universitete (Italija) apginto Kulviečio doktorato (1540 m.) protokole Kulvietis buvo užfiksuotas ir Ginvilonio pavarde: lietuvis Abraomas Kulvietis Ginvilonis (lot. *Abramus Culvensis Gynvilonis litevanus*). Abraomo tėvai – Petras Jonaitis Ginvilonis ir bajoraitė Elžbieta Jodotaitė (Jadautaitė, Jadotovna) – siekė sūnaus išmokslinimo, todėl Kulvietis yra vienas pirmųjų lietuvių, nuėjusių nuoseklų universitetinių studijų Vakarų Europoje kelią. 1529 m. rugsėjo 14 d. Kulvietis įgijo bakalaurą laipsnį Krokuvos universitete, tačiau šiomis studijomis nepasitenkino. 1533 m. balandžio mėnesį Kulvietis buvo įrašytas į Liuveno universiteto Nyderlanduose studentų sąrašus ir tapo pirmuoju lietuviu, kuris studijavo žymiojoje Liuveno universiteto Trijų kalbų kolegijoje (*Collegium Trilingue*). Liuvene jis susipažino su Erazmo Roterdamiečio skelbto krikščioniškojo humanizmo pagrindais, išmoko senąją graikų ir hebrajų kalbas. 1536 m. pavasarį Kulvietis išvyko į Vokietiją, studijavo Leipcigo universitete ir 1537 m. gegužės mėnesį pradėjo mokytis pirmajame Europos liuteroniškajame Vitenbergo universitete. Bendravo su Melanchtonu, studijavo Antikos filosofiją, išmoko vokiečių kalbą ir susipažino su protestantizmo idėjomis. Patirtis Vokietijoje, kurioje reformacijos metais suklestėjo literatūra tautine kalba, paskatino ir Kulviečio – lietuvių raštijos pradininko – inspiracijas: į lietuvių kalbą jis pirmą kartą išvertė Martino Liuterio tekstą – Velykų giesmę „Gott sey gelobet und gebenedeiet“ („Pagarbints būki ir pačėstavotas“), kuri po Kulviečio mirties buvo išspausdinta Mažvydo giesmyno *Giesmės krikščioniškos* antroje dalyje, (Karaliaučius, 1570). Kulvietis netapo liuteronizmo išpažinėju ir ieškojo dar menkai sukrėščionintai Lietuvos visuomenei kuo tinkamesnio religinių reformų varianto. Apie 1538 m. jis nusprendė aplankyti Renesanso tėvynę Italiją, lankėsi Romoje, vėliau išvyko studijuoti į Sienos universitetą, kuris tuo metu garsėjo teisės studijomis. 1540 m. lapkričio 28–29 dienomis Sienos universitete Kulvietis apgynė abiejų (kanonų ir civilinės) teisių mokslų daktaro tezes ir tapo pirmuoju lietuvių abiejų teisių mokslų daktaru. Renesanso Italijoje iki inkvizicijos atkūrimo (1542 m.) aktyviai reikėsi religinį atsinaujinimą ir ištikimybę gyvajam Evangelijos mokymui propagavę mąstytojai. Bažnyčios reformos idėjas generavusi aplinka ir įgytas aukščiausio lygio išsilavinimas

Kulviečio herbas

suformavo Kulviečio apsisprendimą pradėti kovą su religinio ir kultūrinio gyvenimo stagnacija tėvynėje.

1541 m. pradžioje teisių mokslų daktaras Kulvietis grįžo į Lietuvą, pristatė Vilniuje tuo metu rezidavusiai Lenkijos karalienei ir LDK kunigaikštenei italei Bonai Sforcai ir pelnė jos palankumą. 1541 m. pavasarį Kulvietis atidarė pirmą Lietuvoje viduriniojo mokslo tipo mokyklą, kurioje ėmė mo-

kyti klasikinių kalbų ir kitų humanistinių disciplinų. Tokia laisvo intelektualo veikla nepatiko tuometiniams Katalikų bažnyčios hierarchams, kurie nepageidavo, kad švietimo įstaigas kurtų pasauliečiai. Pasinaudodamas tuo, kad Kulvietis atvirai kritikavo tuometinės Bažnyčios ydas, Vilniaus vyskupas Paulius Alšėniškis ėmė Kulvietį persekioti ir pasiekė, jog Lietuvos valdovas Žygimantas Senasis 1542 m. paskelbtų prieš jį dekretą. Pagal šį dekretą Kulviečiui buvo iškelta bažnytinio teismo byla. Kulvietis dekrete buvo įvardytas eretiku ir „valstybei pavojingu maištininku“, pasaulietinio teismo pareigūnams nurodyta jį atvesdinti į teismą jėga. Taip pat jis buvo paskelbtas netekęs bet kokių bajorystės ir piliečio teisių. Tai pirmas istorinis Lietuvos nuosprendis prieš niekuo nenusikaltusį asmenį, išdrįsusį viešai reikšti nepriklausomas pažiūras ir Bažnyčios kritiką. Dėl grėsmės būti sudegintam ant laužo Kulvietį perspėjo pati Bona Sforca, todėl vengdamas teismo Kulvietis pabėgo į liuteroniškąją Prūsiją, jos sostinę Karaliaučių, kur jį džiaugsmingai priėmė kunigaikštis Albrechtas Brandenburgietis ir pavedė ten kuriamo universiteto rūpesčius, paskyręs jau įkurtos paruošiamosios mokyklos – partikuliaro – vadovu. 1544 m. atidarius Karaliaučiaus universitetą, Kulvietis tapo vienu svarbiausių jo profesorių ir Graikų kalbos katedros vadovu. Nepaisant gerų sąlygų Prūsijoje, Kulvietis troško tarnauti tėvynei, kurioje ypač trūko renesansinį išsilavinimą turinčių asmenybių ir nebuvo ne tik universiteto, bet ir gimnazijų. Prašydamas leisti grįžti į tėvynę, 1543 m. Kulvietis sukūrė pirmą Lietuvos reformacinį kūrinių, parašytą viešo lotyniško laiško karalienei Bonai Sforcai forma, pavadintą *Confessio fidei* (*Tikėjimo išpažinimas*). Tekste Kulvietis kritiškai įvertino jam iškeltą bylą, teigdamas, jog ji prieštarauja teisingumui, nes kaltintojas ir teisėjas joje yra tas pats subjektas – Bažnyčia. Jos tarnus, siekiančius Kulviečio bausmės, lietuvių reformacijos pradininkas įvardijo

godžiais kūno malonumų vergais, „epikūriečiais“, kurie, priešingai Evangelijos prisakymui būti pasaulio šviesa, vengia pažinimo, tačiau teisia aukščiausių išsilavinimą turintį mokslų daktarą: „Jeigu jie teistų, net ir Kristus negalėtų būti nekaltas...“ Didžiausios kritikos Bažnyčia Kulviečio laiške sulaukė dėl savanaudiško gyvenimo „savo dievo pilvo“ vardan ir valstybės interesų bei piliečių švietimo ignoravimo. Laiške Kulvietis pabrėžė, kad tokia krikščionybė neatitinka Evangelijos mokymo, juo besivadovaujančios žmogaus sąžinės ir yra nenaudinga

Yra daug lietuvių, labai išsimokslinusių, kurie galėtų būti naudingi valstybei. [...] Skaudu, kad, trokšdami dirbti saviesiems, dabar dirbame svetimiesiems.

Abraomas Kulvietis, 1543

valstybei. Kaip pagrindinę naują religinę tiesą Kulvietis iškėlė Naujajame Testamente apaštalo Pauliaus skelbtą idėją apie žmogaus išganymą kaip Dievo dovaną, bet ne atlygį už nuopelnus ar darbus, taip išskeldamas laisvo žmogaus idėją.

Bonos Sforcos pastangomis 1545 m. pavasarį Kulviečiui buvo leista grįžti į Lietuvą. Lietuvos reformacijos pradininkas entuziastingai ėmėsi religinių disputų bei kitos šviečiamosios veiklos, tačiau 1545 m. balandį Vilniuje staiga susirgo ir, nuvežtas į gimtąją Kulvą, mirė tų pačių metų birželio 6 dieną. Motina Elžbieta Kulvietienė teigė, jog Abraomas buvo nuuodytas priešininkų. Bažnyčia Kulvietį ir po mirties laikė eretiku ir neleido laido-
ti kapinėse, todėl jis buvo palaidotas prie namų – ant kalvos Kulvoje. Mirdamas Kulvietis draugų prašė lietuviškai giedoti jo paties išverstas psalmes. Tai pirmoji žinia apie lietuviškus Biblijos vertimus Lietuvoje. Po Kulviečio mirties Karaliaučiuje liko jo 80-ies Europoje įsigytų knygų lotynų, senovės graikų ir hebrajų kalbomis rinkinys. Tai buvo pirmoji privati lietuvių bajoro biblioteka, sukaupta dar neprasidėjus knygų leidybai Lietuvoje.

Kulviečio gyvenimas buvo lietuvių idealistinės nepriklausomo asmens veiklos dėl valstybės ir visuomenės gerovės pavyzdys. Jo idėjos atvėrė kelią išsilavinimo, tiesos, sąžinės ir krikščioniškųjų vertybių sklaidai Lietuvoje ankstyvaisiais Naujaisiais amžiais.

Siūloma literatūra: D. Pociūtė, *Maištininkų katedros. Ankstyvoji reformacija ir lietuvių-italų evangelikų ryšiai*, Vilnius: Versus aureus, 2008, p. 54–173.

Abraomas Kulvietis

TIKĖJIMO IŠPAŽINIMAS,

parašytas Šviesiausiajai
Lenkijos karalienei¹ ir t. t.
Siunčiu sveikinimą,

nuolankiausiai pareikšdamas savo atsidavimą. Šviesiausioji Karaliene ir Maloningiausioji Ponia, nors ankstesniuose laiškuose² užsiminiau Jūsų Šviesiausiajai Didenybei apie savo reikalų būklę, tačiau kasdieninės mano nelaimės verčia mane apie tuos pačius dalykus vėl ir vėl rašyti. Mūsų tėvų laikais, Maloningiausioji Ponia, nebuvo girdėta, kad kas nors nenusikaltęs ir be teismo sprendimo būtų pasmerktas. O mano priešai ne tik mane pasmerkė, bet ir diena iš dienos per pamokslus viešai šmeižia, pajuokia, plūsta ir įžeidinėja. Dėl to ir draugai yra nepalankiai man nusiteikę, o priešai dar drąsiau ir įžūliau puola. Juk bičiuliai tų mokinių, kuriuos Vilniuje mokiau, išskyrus poną Sandomirietį ir kai kuriuos kitus, man labai negražiai atsidėjo. N. už savo sūnaus ir seserėno mokymą bei išlaikymą man nesumokėjo 16 kapų lietuviškų grašių. Jo pavyzdžiu pasekė kiti. Bet man ne taip skaudus piniginis nuostolis, kaip už mano triūsą parodytas nedėkingumas. Prie to prisideda šeimos skriaudos: mano kaimynai, pasinaudoję proga, kad aš nebūnu namie, vienas per kitą, kiek įstengdami, grobsto mano turtą. Tarnai, grasindami pabėgsią, nebenori klausyti mano motinos; lauko darbai uždelsiami, ūkis apleidžiamas³. O labiausiai mane kankina tai, kad brangiausioji motina, ir neseniai ištikusios tėvo mirties⁴, ir skriaudų namuose, ir mano ištrėmimo prislėgta, vos vos besilaiko. Net budelis galėtų atjausti mano sielvartą, vien priešai negali pasisotinti mano nelaimėmis. Jie prikaišioja, kad dėl to taip kenčiu, jog nusikaltau erezija. Jiems taip atsakau. Prikaišioti ir neįstengti įrodyti yra grynas šmeižtas ir akiplėšiskumas. Liudininkas Dievas ir visi teisieji, kad man patikėtus mokinius sąžiningai mokiau Dievo baimės ir drausmės. Tai patvirtins Jūsų Didenybei daugelis mano mokinių, tarp jų ir Pauliaus Naruševičiaus sūnus. O kad įsigytų Jūsų Didenybių pasitikėjimą ir nuteiktų prieš mane, jie klastingai apsimeta tai darą iš uolumo tikėjimo dalykuose. Bet iš tikrųjų ne uolumas, o nelabumas, šventasis pelnas, pilna kišenė, ne Kristus, yra priežastis, kad jie taip įtūžę šelsta prieš mane. Žinoma, epikūrininkai⁵ bijo savo pilvus susiveržti, bijo, sakau, kad jų, – kadangi niekuo nenaudingi valstybei, – nepristatytų prie arklo. Vienu žodžiu, jie bijo, kad apgaulės ir veidmainystės, kuriomis tiek amžių valstybę mulkino, nebūtų į viešumą iškeltos. Iš čia tas jų šventasis uolumas pilvo, jų dievo labui, iš čia tie šauksmai: nukryžiuok!

¹ Bona Sforca (1494–1557), Milano kunigaikštystė, Neapolio valdovų Aragonų dinastijos atstovės Izabelės Aragonietės ir Milano kunigaikščio G. Sforcos duktė. Nuo 1518 m. Lenkijos ir Lietuvos valdovo Žygimanto Senojo žmona, Lenkijos karalienė ir LDK didžioji kunigaikštienė, rezidavusi Lenkijos sostinėje Krokuvėje ir LDK sostinėje Vilniuje. 1556 m. grįžo į Italiją (Barį).

² Šiuo metu nežinomi jokie anksčiau Kulviečio Bonai Sforcai rašyti laišškai.

³ Tokia padėtis buvo susidariusi po 1542 m. paskelbto Žygimanto dekreto prieš eretikus, kuriame pagrindinis kaltinamasis buvo Kulvietis. Pabėgęs nuo bažnytinio teismo Kulvietis dekretu buvo paskelbtas kaip nebetekęs piliečio (bajoro) padėties ir teisių.

⁴ Kulviečio tėvas Petras Kulvietis mirė 1542 m. pavasarį, prieš pat dekreto paskelbimą ir Abraomo pabėgimą į Karaliaučių.

⁵ Senovės Graikijos filosofo Epikūro, mokusio apie buvimo malonumą, pasekėjai.

nukryžiuok! ant laužo! ant laužo! Jis piktžodžiavo Kristui, Švenčiausiajai Mergelei, šventiesiems, nusikalto Didenybės įžeidimu! Jis neigė Katalikų bažnyčią! Taip šūkaloja jie per pamokslus, taip šmeižia sueigose, Jūsų Didenybių akyse juodina. Todėl aš nesistebiu ir nepykstu, jeigu kartais Jūsų Didenybės elgiaisi kiek griežčiau, negu esu nusipelnęs. Kristus liepia tikrus Bažnyčios mokytojus pažinti iš vaisių⁶. Tad pažūrėkime, kokie puikūs tie jų vaisiai. Paulius nori⁷, kad Bažnyčios mokytojas būtų apsišarvavęs mokslu, idant galėtų mokyti tikinčiuosius ir atsispirti eretikams; kad būtų ne gobšus, ne atsida- vęs šlykščiam godumui, ne piktadarys, bet toks nepriekaištingas, kad niekas nedrįstų skleisti apie jį melagingų gandų. O dabar matome, kad jie didesni nemokšos už neišprususius vienuolius. Jie netinka net vaikų mokyklai vadovauti, ką jau kalbėti apie tai, kad būtų verti Bažnyčios mokytojo vardo. Ką besakyti apie jų nepasotinamą gobšumą, pui- kybę, garbės troškimą ir daugybę kitų nedorybių, kuriomis yra aptekę. O Kristus juos vadina žemės druska, pasaulio šviesa⁸. Jau kada pati šviesa virsta tamsybe, kuo reikia laikyti žemesniuosius, jei ne visiška tamsa? Kadangi jie taip nenusivokia Šventajame Rašte, yra tokie nedori ir tokie žiaurūs, jog, jeigu jie teistų, net ir Kristus negalėtų būti nekaltas; kadangi jie yra teisėjai savo byloje priešingai teisingiausiam teisės dėsniui, ku- ris sako, kad niekas negali būti teisėju savo byloje⁹, aš kreipiuosi į Jūsų Didenybės ir Dievo vardu prašau, kad Jūsų Didenybės iširtų mano ginčą su priešais. Jeigu man bus leista, ko prašau, tikiuosi, Dievui padedant, aiškiai įrodyti jų suktybes, kuriomis jie Die- vo garbę žemina ir valstybę slopina. Jeigu Jūsų Didenybės mane atiduoda jų jurisdikci- jai, tai aš, kadangi jie, kaip priešingoji pusė, negali būti teisėju savo byloje, apeliuoju į artimiausią visuotinę Bažnyčios susirinkimą¹⁰. Nuolankiai prašau Jūsų Didenybės, kad man tai leistų. Teprisimena Jūsų Didenybės, kad visi valdovai sėdi Dievo soste kaltie- siems bausti, nekaltiesiems ginti. Jeigu Jūsų Didenybės į tai nekreips dėmesio ir priešai gers mano kraują, bijausi, kad Dievas nepasiimtų manęs iš Jūsų rankų. Savo ruožtu, jeigu tai reikalinga Dievo garbei, aš esu pasiruošęs gyvybę atiduoti. Tačiau, kad Jūsų Šviesiausioji Didenybė galėtų spręsti apie mano tikėjimą daugiau iš mano paties rašto negu iš jų šmeižtų, maniau būsiant pravartu pridėti savo tikėjimo išpažinimą. Todėl pirmiausia prisiekiu slėpingąją ir nedaloma Švenčiausiają Trejybę, kad tiesą sakysiu. O jeigu ką prieš sąžinę¹¹ pasakyčiau, tekrinta ant manęs Dievo rūstybė, Jūsų Didenybių apmaudas, tenetenku turto, teištinka mane staigi mirtis¹² ir tegul būsiu amžinai prakeiktas. Visų pirma, tikiu visomis tikėjimo tiesomis, kurios yra Apaštalų tikėjimo

⁶ Mt 7, 20

⁷ Tit 1, 7–9

⁸ Mt 5, 13.14

⁹ *Nemo potest esse iudex in sua causa*, Codex Iustinianus 3, 5.

¹⁰ Artimiausias visuotinis Bažnyčios susirinkimas buvo istorinis Tridento Susirinkimas (1545–1563), kuris prasidėjo kaip tik Kulviečio mirties metais. Sinodas suvaidino lemiamą vaidmenį kovoje su reformacija. Jo organizavimo išvakarėse būta daug scenarijų, svarstytos ir dialogo su protestantais galimybės. Nugalėjus konservatyviajam sparnui, Tridento Susirinkimas įvyko kaip kontrreformacinis manifestas, numatęs kovos su evangelizmu priemones ir būdus. Evangelikų bylos šiame susirinkime nebuvo išspręstos jų naudai.

¹¹ Sąžinė (lot. *conscientia*) – Lietuvos minties istorijoje Kulviečio aktualizuota kategorija, netrukus plačiai tai- kyta ir kitų LDK protestantų raštuose. Reformacijos lyderių perimta visų pirma vadovaujantis Naujojo Testa- mento žodynu, daugiausiai vartota apaštalo Pauliaus.

¹² Priesaikoje minima „staigi mirtis“, pagal ankstyvaisiais Naujaisiais laikais tebegaliojusį klasikinį mirties supratimą, skyrusį „gerąją“ ir „blogąją“ mirtį, buvo laikoma bloga mirtimi. Tuo pačiu metu parašytuose pir- muose lietuviškuose tekstuose staigi mirtis (M. Mažvydo giesmėse vartojamas posakis „nogla smertis“) taip pat laikoma bloga mirtimi.

išpažinime¹³. Taip pat tikiu, kad sakramentai yra įsteigti Evangelijoje ir kad jais Dievo įsakymu visi turi naudotis. Tikiu ir tuo, kad Evangelijos skelbimas, sakramentų teikimas, Bažnyčios raktai pirmiausiai priklauso Dievo tarnams, arba kunigams. Dėl šitų straipsnių su priešais sutinku. Su tolesniais straipsniais nesutinku. Pirmą. Tikiu, kad esame išganomi vien Dievo gailestingumu, dėka Kristaus kančios, dovanai, be jokių mūsų nuopelnų. Reikia daryti gerus darbus, bet nereikia jais pasikliauti, nes jie yra menki ir negryni, kaip Izaijas sako: „suteršti skudurai“¹⁴. O nuodėmių be galo daug. Septynis kartus per dieną parpuola teisusis¹⁵. Kiekvieną dieną šventoji Bažnyčia meldžiasi: atleisk mūsų kaltes. Ribotas dalykas neproporcingas beribiam. Pirmasis tėvas Adomas už vienai vieną nuodėmę negalėjo atsisteisti, nei visi angelai, nei pagaliau visas pasaulis. Kristaus kančia atpirko. Antras straipsnis, dėl kurio mano priešininkai nesutinka su manimi. Aš manau, kad Švenčiausiąją Eucharistijos Sakramentą pasauliečiams reikia teikti dviem pavidalais, kaip Kristus įsteigė ir kaip buvo daroma apaštalų bei senosios Bažnyčios. Sakramento teikimas antruoju pavidalu ne taip jau seniai yra uždraustas. Trečias straipsnis. Aš tvirtinu, kad kunigams, kurie negali susilaikyti, reikia vesti. Jokios vertės neturi jų argumentas, kad santuoka suteršianti šventąjį luomą. Jeigu santuoka yra Dievo įsteigta, ji negali suteršti šventojo luomo. Pranašai, šventieji Tėvai, Cheremonas¹⁶, Spiridonas¹⁷ ir kiti buvo vedę. Tai patvirtina senieji kanonai¹⁸. Ketvirtas straipsnis. Tvirtinu, kad bažnytinis turtas bažnyčių rektorių gėdingai eikvojamas, užrūstinant Dievą ir darant didžiulių nuostolių valstybei. Turtai bažnyčioms tam yra dovanoti, kad visų pirma iš jų santūriai ir taupiai gyventų Bažnyčios tarnai, paskui, kad būtų padedama beturčiams mokiniais, pagaliau, kad, reikalui esant, būtų teikiama pagalba valstybei. Kad iš tikrųjų taip yra, galėčiau akivaizdžiai įrodyti, jeigu būtų leista. Dėl šių keturių straipsnių buvo diskutuota tiek daugelyje ankstesnių Bažnyčios susirinkimų, tiek ir paskutiniajame, dalyvaujant Jo Imperatoriškajai Didenybei ir Imperijos luomams, taip pat popiežiaus legatui, ir buvo prieita prie beveik tokios pat nuomonės¹⁹. Jeigu ir aš tokio garbin-

¹³ Apaštalų tikėjimo išpažinimas (*Symbolum Apostolorum*), IV a. nustatytas dvylikos frazių tekstas „Tikiu Dievą Tėvą“ (Credo). Šią pirmąją krikščionių tikėjimo santrauką kaip pamatinį tikėjimo išpažinimą pripažino ir protestantai.

¹⁴ Iz 64, 5

¹⁵ Pat 24, 16

¹⁶ Cheremonas (III a.), šventasis, Egipto miesto Nilo (Nilopolio) vyskupas, miręs nuo persekiojimų imperatoriaus Decijaus valdymo laikotarpiu (apie 250 m.).

¹⁷ Spiridonas (apie 270–348), Vakarų ir Rytų bažnyčių krikščionių garbinamas šventasis, kilęs iš Kipro. Anot hagiografinės tradicijos, jis buvo pamaldus piemuos, vedęs ir turėjęs dukterį.

¹⁸ Ankstyvoji krikščionių Bažnyčia protestantų buvo laikoma teisingos Bažnyčios modeliu, LDK evangelikai save taip pat laikė šios tikrosios Bažnyčios įpėdiniais.

¹⁹ Turimas galvoje bažnytinis Regensburgo (Ratisbonos) susirinkimas, vykęs 1541 m. balandžio–gegužės mėnesiais. Kulvietis turėjo savo bibliotekoje šio susirinkimo nutarimų knygą, sudarytame jo bibliotekos sąrašė įvardytą kaip *Regensburgo nutarimai (Acta Ratisbonensia)*, įsigytą, tikėtina, Italijoje. Regensburgo susirinkimas buvo imperatoriaus Karolio V 1539 m. balandį paskelbtos 15 mėnesių taikos su protestantais dalis. Taikos ir nutrauktų procesų prieš protestantus laikotarpiu buvo pradėti disputai su protestantais, kurie teikė viltį, jog Regensburge katalikams ir reformų šalininkams pavyks susitarti kai kuriais doktrininiiais, ypač nuteisinimo, klausimais. Nuteisinimas iš malonės Regensburge buvo pagrindinė doktrininė tema.

Regensburgo susirinkime dalyvavo pats Šventosios Romos imperijos imperatorius Karolis V (1519–1556), protestantams atstovavo Pilypas Melanchtonas ir kiti. Kaip popiežiaus legatui susirinkime dalyvavo kai kurie italų kardinolai ir vyskupai.

Pagrindinis protestantų ir katalikų pozicijų nesutarimus bandęs derinti asmuo, popiežiaus legatas kardinolas Gasparas Kontarinis (Contarini) faktiškai pripažino tokio mokymo evangelinį pamatą.

go susirinkimo nurodymo laikais, tai negali būti laikoma nusikaltimu. Apie Švenčiausiąją Mergelę Mariją taip galvoju: ji yra nekalčiausioji ir švenčiausioji Mergelė, Dievo motina, kuriai nė viena šventųjų mergelių ar moterų negali prilygti. Mano nuomone, šventuosius reikia gerbti ir jų gyvenimą, papročius šlovinti viešai Bažnyčioje, tačiau maldauti ir garbinti reikia tik vieną Dievą, remiantis žodžiais: „Neturėsi kitų dievų, tik tai mane“²⁰ ir „Savo garbės neperleidžiu kitiems“²¹. Į priešų šauksmus, kad tokiais klausimais diskutuoti nepriklauso mano kompetencijai, atsakau: per krikštą išpažinau, kad esu Dievo tarnas ir jo Bažnyčios narys. O kada gavau daktaro laipsnį, man buvo suteikta teisė aiškinti, diskutuoti, mokyti Šventojo Rašto. Taigi teisėtai elgiuosi, jeigu ginu Viešpaties ir savo Kūrėjo mokslą. Bet apie tai užteks. Jeigu atrodytų, kad rašiau karščiau ir aitriau, negu derėjo, dėl to prašau kaltinti mano skausmą. Kas nešaukia mūsų? Kad Jūsų Šviesiausioji Didenybė aiškiai suprastų, ką galvoju ir ko mokau, maniau būsiant pravartu tai, kaip išpažinimą, parašyti viešai. Meldžiu amžinąjį Tėvą, kad Jūsų Šviesiausiąją Didenybę ilgai sveiką saugotų.

1543 metais.

Yra daug Jūsų Šventosios Didenybės pavaldinių lietuvių, puikiai išsimokslinusių, kurie galėtų būti naudingi valstybei. Bet, mano likimo įbauginai, jie apsigyveno Vokietijoje. Kai kuriuos jų priglobė Šviesiausiasis Prūsijos kunigaikštis²², kai kuriuos kiti kunigaikščiai. Šviesiausiasis kunigaikštis, negailėdamas didelių išlaidų, įsteigė pagarsėjusią mokyklą, iš visur prisikvietė mokytojų vyrų; profesoriams kasmet išmoka tūkstančius auksinų; daugeliui neturtingų mokinių duoda nemokamą išlaikymą. Jis nori mane paskirti šios mokyklos rektoriumi. Todėl jeigu Jūsų Šviesiausios Didenybės viešpatystėje man nebus vietos, šį skyrimą priimsiu²³. Bet, Maloningiausioji Ponia, skaudu, kaip Dievą myliu, mums visiems, kad, trokšdami dirbti saviesiems, dabar dirbame svetimiesiems.

Karaliaučiaus Akademijoje
išspausdino Johannas Weinreichas.
Birželio mėnesį
1547 metais.

Iš lotynų kalbos vertė Benediktas Kazlauskas (1957)
Peržiūrėjo ir pataisė Eugenija Ulčinaite (2010)
Komentavo Dainora Pociūtė (2011)

²⁰ Iš 20,3

²¹ plg. Iz 42,8; 48,11

²² Albrechtas Brandenburgietis (1490–1568), Brandenburgio markgrafas, nuo 1511 m. Vokiečių ordino magistras, nuo 1525 m. Prūsijos kunigaikštis.

²³ Kulvietis buvo pirmasis Karaliaučiaus gimnazijos (partikuliario, įsteigtas 1542 m.) rektorius ir pirmasis Karaliaučiaus universiteto (įsteigtas 1544 m.) graikistas.

ABRAOMO KULVIEČIO BIBLIOTEKOS KNYGŲ SĄRAŠAS

1. Civilinės teisės teksto 4 tomai.
2. Plinijus. Livijus.
3. Platono veikalai graikiškai.
4. Aristotelio du tomai graikiškai.
5. Homeras su komentarais.
6. Dioskoridas graikiškai ir lotyniškai.
7. Laurentijaus Valos veikalai.
8. Apulėjus su Beroaldo komentarais.
9. Prūsiška knygelė.
10. Aristotelis apie gyvulių istoriją.
11. Dviejų Petro laiškų parafrazė.
12. Urbano graikų k. gramatika.
13. Aristofanas graikiškai.
14. Laktancijus.
15. Heziodas su komentarais.
16. Ptolomėjaus geografijos knygos.
17. Heziodo komentarai.
18. Jonas Husas.
19. Ksenofonto veikalų du tomai.
20. Lukiano vienas tomas.
21. Vadiano istorijos ištrauka.
22. Ciceronas apie senatvę ir Scipijono sapną.
23. Heziodas.
24. Pilypo Melanchtono sintaksė.
25. Muzikos klausimai.
26. Euripido tragedijos.
27. Euripido Rėzas.
28. Ezopas graikiškai ir lotyniškai.
29. Pomerano psalmynas.
30. Teokritas.
31. Hebrajų k. žodynas.
32. Sofoklio tragedijos.
33. Ptolomėjus su žemėlapias.
34. Isokratas. Varonas.
35. Hebrajų k. gramatika.
36. Katonas apie žemdirbystę. Kolumela.
37. P. Melanchtonas apie Danielių.
38. Aristotelio etika lotyniškai.
39. Dionyzijus.
40. Dialektikos klausimai.
41. Erazmas apie valios priklausomybę.
42. Teokritas su komentarais.
43. P. Melanchtono graikų k. gramatika.
44. Miunsterio graikų k. gramatika.
45. P. Melanchtono graikų k. gramatika.
46. Plutarchas apie vaikų auklėjimą.
47. P. Melanchtonas apie kalbą „Pro Milone“.
48. Lenkiška knygelė.
49. Raštas apie Aristotelio gyvenimą ir apie mėsos valgymo uždraudimą.
50. Jeronimo laiškai.
51. Hebrajų k. asmenavimo lentelė.
52. Vala apie Naująjį Testamentą.
53. Valerijus Maksimas.
54. Cicerono paradigmos.
55. Polibijus graikiškai.
56. Lenkijos karalystės statutas.
57. Aristotelio fizika.
58. Klausimai apie sielą.
59. Lotyniškos postilės. Vergilijus.
60. Lentelė hebrajų k. gramatikai.
61. Cingularijaus gramatika.
62. Horacijaus laiškų dvi knygos.
63. P. Melanchtono dialektika.
64. Graikiškas ir hebraiškas psalmynas.
65. Katonas. Glarianas.
66. Alberto Didžiojo fizika.
67. Regensburgo aktai.
68. Nikandras graikiškai.
69. P. Melanchtono dialektika.
70. Pranciškaus Filadelfo laiškai.
71. Avicena. Priscianas.
72. Anatomija. Pagražinimai.
73. Didysis žemėlapis.
74. Heziodas.
75. Graikų gramatikų knyga.
76. Diomedo gramatika.
77. P. Melanchtonas apie sielą.
78. Pastabos Justiniano vadovėliui.

Dainora Pociūtė MAIŠTININKŲ KATEDROS (monografijos ištraukos)

Kulviečio mirtis

Tų pačių metų vasarą Karaliaučiuje buvo įkurtas universitetas, kuriame lietuviai buvo paskirta graikų kalbos katedra, sykiu pavedant dėstyti hebrajų kalbą bei komentuoti psalmes.

Kulviečio šeimos ir motinos reikalai ir toliau jam kėlė rūpesčių, be to, kaip rodo ir jo *Confessio fidei*¹, Abraomas nepaliovė galvoti apie nuolatinį gyvenimą Lietuvoje. Vos semestrą padėstęs universitete, 1545 m. sausio 2 d., gavęs Albrechto parašytą rekomendacinį laišką Mikalojui Radvilai Juodajam, kuriame apeliuota į neabejotiną Radvilos galią Lietuvoje, Kulvietis pasiryžo atsisakyti darbho universitete ir visam laikui sugrįžti į Lietuvą. Rekomendacijoje Radvilai Juodajam pažymėta, kad pats Kulvietis Albrechtui ne sykį buvo minėjęs Radvilos Juodojo dorybes ir palankumą Prūsijos kunigaikščiai. Į Radvilą Juodąjį kreiptasi ir dėl Kulvietienės bei jos turto reikalų globos. Su tokia pat po savaitės parašyta rekomendacija Juodajam į Lietuvą grįžo ir Lietuvoje prieš tai persekiotas Jurgis Zablockis. Laiške buvo pabrėžtas Zablockio išsilavinimas ir ypatingas kuklumas, nurodyta, kad jis jau buvo nukentėjęs nuo priešų, todėl prašyta, jog kunigaikštis tikrai parodytų savo globą ir tai, jog Albrechto rekomendacija padėjo. Gali būti, kad Zablockis ir Kulvietis į Lietuvą grįžo panašiu metu arba net kartu. Abu neabejotinai turėjo aktyvios reformacinės veiklos planų ir Vilniuje pradėjo religinius disputus. Po Kulviečio mirties rašytame Kulvietienės laiške Albrechtui buvo minėta, kad Kulvietis grįžęs į Lietuvą iš karto aplankė motiną, tačiau viešėjo pas ją tik tris dienas ir iš karto išskubėjo į Vilnių padėti „vienam magistrui, ten su kitais dvasiniais magistras besiginčijančiam apie evangelikąją teisybę“.

Manytina, kad Kulvietis šįsyk tikėjosi rimtai visam laikui pasilikti ir veikti Vilniuje, ir ši žinia neramino Prūsijos liuteronus. Gegužės 1 d. Prūsijos kunigaikštystės Pamedės vyskupas Paulius Speratas susirūpinęs kreipėsi laiškais į abu žymiausius lietuvių protestantus – Rapolionį ir Kulvietį. Pastarąjį Speratas kvietė sugrįžti atgal į Prūsiją, retoriškai apeliuodamas į tautinius jausmus ir apgailėstaudamas, jog Prūsijoje nėra kam skleisti tarp lietuvių evangelizacijos:

tai, ką esu parašęs daktarui Stanislovui, noriu parašyti ir tavo prakilniai asmenybei, ypač noriu parašyti ir tai, kas pasakyta apie tuos vargšus lietuvius, kurie mūsų Prūsijoje įsikūrę naujas gyvenvietes, klaidžioja tarsi avys be ganytojo, be mokytojo, be Dievo žodžio, negauna sakramentų. Aš jiems kaip įmanydamas norėčiau padėti. Rašau taip pat ir kunigaikščiai, tikėdamas jo maloningumu ir gerumu, kad suteiktų jiems daugiau naudos. Tavo vardas Abraomas. Jei nori pateisinti savo vardo kilmę – būti daugelio tautų tėvu, tai aš tau pasakau, kaip visa tai įmanoma tam tikru mastu padaryti: būtent tėviškų jausmų vedamas turi stengtis kartu su mumis, kad Tavo tautai būtų sėkmingai padedama, kad ji turėtų mokytoją, savo kalba skleidžiantį išganymo žodį.

¹ Tikėjimo išpažinimas. (Lot.)

Deja, gegužės pradžioje Prūsijos dar buvo nepasiekusi žinia apie tai, kad Kulvietis balandį Vilniuje susirgo ir draugų lydimas buvo nugabentas į Kulvą. 1545 m. birželio 6 d., Švč. Trejybės išvakarėse, Kulvietis mirė savo tėvų namuose. Merdėdamas paprašė pusbrolio Mykolo Kulviečio, kad šis „sušaukęs visą šeimą, lietuviškai pagiedotų psalmes, kurių buvo išmokęs savo draugus. Be abejo, giedojimo metu ir pats kartu giedojo, kiek tik leido pražūtingas skausmas“. [...] Kulvietis buvo palaidotas be katalikiškojo Bažnyčios paskutinio patepimo sakramento, išpažindamas savo programinę krikščionio nuteisinimo per Kristų tiesą. Gulėdamas mirties patale Abraomas motinai pasakė

tikrai trokštąs, kad įprastinėje vietoje, tarp kitų krikščionių ir savo protėvių būtų palaidotas, bet kadangi neabejoja, jog priešai, nusiteikę jo atžvilgiu rūščiai ir negailestingai, to tikrai neleis, liepė, kad būtų palaidotas kalnelyje greta savo namų tardamas: „Sielai, kurią Kristus atpirko, visiškai nesvarbu, kur kūnas dulkėmis pavirsta, tačiau geriau jam ilsėtis švaresnėje ir ramesnėje vietoje iki pat ateinant su šlove amžinajam teisėjui, kuris sužinos jo bylą su priešininkais ir kada nors atkeršys už tą skriaudą.

Elžbieta Kulvietienė iš tiesų negavo leidimo sūnaus palaidoti kapinėse ir šį faktą ji pati interpretavo kaip Bažnyčios bandymą išgąsdinti ir visus kitus evangelikus. Netrukus po laidotuvių birželio 15 d. laiške kunigaikščiui Albrechtui Kulviečio motina pranešė:

neleido mirusiojo palaidoti bažnyčioje, o išmetė į laukus, idant šitaip ir mano skausmą padidintų, ir jam nešlovę paruoštų, ir tiesos mylėtojus įbaugintų [...] Budeliai nepasitenkino tuo, kad siautėjimu degė mano mylimam sūnui gyvam esant, bet ir per pačias laidotuves norėjo pasimėgauti.

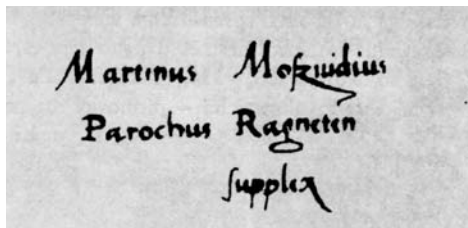
Pirmasis lietuvių maištininkas ir po mirties buvo atribotas nuo teisės būti kartu su krikščionimis, taip paliudydamas pirmą mūsų kultūros istorijai svarbų palaidojimą ne kapinėse – reiškiančią, Bažnyčios požiūriu, amžinąją „eretiko“ prapultį. Pradedant Kulviečiu, atskalūnų laidojimas kalvose už miesto Lietuvoje tapo tradicija.

Dainora Pociūtė, *Maištininkų katedros: Ankstyvoji reformacija ir lietuvių–italų evangelikų ryšiai*, Vilnius: Versus aureus, 2008, p. 104–107.

Martynas Mažvydas

Martynas Mažvydas (Martynas Mažvydas Vaitkūnas, Martinus Mosvidius, Mossuidius, apie 1510–1563) – lietuviškosios raštijos pradininkas, pirmosios lietuviškos knygos autorius. Mažvydas gimė Vakarų Žemaitijoje (spėjama, Švėkšnos, Žemaičių Naumiesčio ar Gardamo apylinkėse). Buvo nekilmingas arba kilęs iš smulkiųjų bajorų, jo pusbrolis iš motinos pusės Baltramiejus Vilentas po Mažvydo mirties užbaigė kai kuriuos pradėtus Mažvydo rašto darbus ir tęsė lituanistinę veiklą. Pirmosios lietuviškos knygos autoriaus pradinio lavinimosi aplinkybės nežinomos. Tikslėnių duomenų stokojama ir apie Mažvydo dalyvavimą pirmosios Lietuvos pasaulietinės ir evangeliškas idėjas skelbusios kolegijos veikloje. Šią kolegiją 1541 m. pavasarį Vilniuje įsteigė Abraomas Kulvietis. 1546 m. birželio 8 d. Prūsijos kunigaikštis Albrechtas laišku kreipėsi į Mažvydą, vadindamas mokytu (*eruditus*), ir pakvietė atvykti į Karaliaučių. Tai patvirtina, kad Mažvydas jau tada dalyvavo Lietuvoje tuo metu draudžiamame reformacijos judėjime ir laikėsi evangeliškų (protestantiškų) pažiūrų, už kurias buvo numatytos griežtos bausmės. Manytina, jog vieną iš savo laiškų Karaliaučiaus universiteto rektoriui (1548) jis lotyniškai pasirašė *protomartyr* („pirmasis kankinys“) dėl to, kad Vilniuje buvo nukentėjęs dėl reformacinės veiklos. 1546 m. rugpjūtį Mažvydas įstojo į liuteronišką Karaliaučiaus universitetą ir jau 1548 m. balandį jam buvo suteiktas bakalauro laipsnis. 1549 m. Mažvydas gavo paskyrimą kunigauti lietuviškoje Rytų Prūsijos Ragainės parapijoje. Čia pradėjo aktyvią visą likusį gyvenimą trukusią liuteronų kunigo veiklą, vedė buvusio Ragainės kunigo dukterį Benigną Lauterštern, rūpinosi išlaikyti visą mirusio kunigo šeimą. 1554 m. buvo paskirtas Ragainės apskrities arkidiakonu. Mažvydas mirė Ragainėje 1563 m. gegužės 31 dieną. Buvo palaidotas savo bažnyčioje, kurioje kunigavo keturiolika metų.

Dar iki kelionės į Karaliaučių Mažvydas gerai mokėjo lietuvių, lenkų ir lotynų kalbas, gyvendamas Prūsijoje išmoko vokiečių kalbą. Išliko 13 Mažvydo lotynų kalba 1548–1560 m. rašytų laiškų, iš kurių 12 buvo parašyti kunigaujant Ragainėje ir adresuoti Prūsijos kunigaikščiui Albrechtui. Šiuose laiškuose Mažvydas išsamiai nušvietė tuometinę religinę parapijos situaciją, menką lietuvių religinį išprusimą, aprašė savo pastangas skatinant juos lankyti bažnyčią ir supažindinant su krikščionybės tiesomis. Savo parapijiečių švietimą ir krikščioniškųjų tiesų platinimą, kaimiečių atitraukimą nuo pagoniškais vadinamų jų liaudies kultūros papročių Mažvydas laikė pagrindine savo misija, kurią stropiai vykdė. Kunigo darbą suprato kaip pašaukimą, už kurio įgyvendinimą jautėsi atsakingas Dievui. Biblijoje dažnai minimą dvasios miegą Mažvydas laikė viena didžiausių nuodėmių. „Kadangi didžiulis grasinimas apsnūdusiems ar apsileidusiems sielų ganytojams aiškiai išreikštas pranašo Ezekielio raštuose posakiu „O jo kraujo pareikalaušiu iš tavo rankos“, mano širdį ir protą apima baimė ir skatina mane uoliai atlikti savo pareigas: juk aš pirmiausia Dangaus tėvo – Dievo, o paskui ir tavo šviesiosios aukštybės pašaukimu ir malone esu pastatytas tarp daugelio ganytojų“, – rašė viename iš laiškų kunigaikščiui Albrechtui. Mažvydas kunigaikščiui siūlė nustatyti kaimų ir parapijiečių vizitavimo tvarką, egzaminavimą iš katekizmo tiesų, privalomą Bažnyčios lankymą sekmadieniais, tobulinti pradinį švietimą. Mažvydas priklausė pirmajai Lietuvos evangelikų kartai, kurios viena pagrindinių kultūrinių misijų buvo lietuviškos raštijos kūrimas ir pirmųjų spausdintų knygų lietuvių kalba rengimas. Ši karta buvo įsitikinusi, kad tikėjimas neįmanomas be skaitymo ir tikėjimo tie-

Martyno Mažvydo autografas

sų pažinimo. Lituaništinis darbus dar iki Mažvydo buvo pradėję pirmieji lietuvių religiniai pabėgėliai Prūsijoje – Abraomas Kulvietis ir Stanislovas Rapolionis. Gyvendamas Prūsijoje Mažvydas parengė ir išleido pirmas penkias lietuviškas knygas, tačiau nemažą jų tekstų dalį ruošė ir kiti Mažvydo bendradarbiai. Jiems kartu su Mažvydu buvo lemta tapti lietuvių raidyno, rašybos ir visos rašytinės lietuvių kalbos tradicijos kūrėjais.

Pirmoji lietuviška knyga – 1547 m. Karaliaučiuje išspausdintas *Katekizmas* (*Katechizmuso prasti žodžiai*) – išleista anonimiškai, tačiau lietuviškos prakalbos 3–19 eilutėse akrostichu užrašyti Mažvydo vardas ir pavardė. Knygą sudaro lotyniška ir lietuviška prakalbos, trumpas elementorius, katekizmas ir 11 giesmių rinkinėlis. Katekizme ir kituose pirmosios knygos tekstuose skelbiamos bendrosios protestantizmo ir svarbiausios liuteronizmo idėjos: žmogaus nuteisinimo per tikėjimą malonė, būtinas ryšys tarp tikrojo tikėjimo ir Šventojo Rašto pažinimo, du (Krikšto ir Eucharistijos) Sakramentai – pagrindiniai teisingos Bažnyčios požymiai ir kt. *Katekizmas* buvo vadinamojo mažojo katekizmo tipo leidinys, skirtas religiją mažiau išmanantiems žmonėms ir vaikams, tačiau jo eiliuota lietuviška prakalba („Knygelės pačios bylo liutvinykump ir žemaičiump“) turėjo visuotinių užmojų kreipiantis į visą lietuvių tautą ne tik Prūsijoje, bet ir LDK. Prakalboje lietuviškos knygos atsiradimas ir žodžio skelbimas tautine kalba iškeltas kaip išskirtinis istorinis reiškinys ir prilygintas pagrindinei krikščioniškojo mokymo tiesai – išganymui. Mažvydas ryšį tarp spausdinto žodžio ir Dievo pažado išganyti žmoniją pabrėžė ir žodine paralele, išryškinta eiliuotoje prakalboje: žadis– žadėjimas. Katekizme Mažvydas ne sykį kreipėsi į vaikus („bernelius“) ir visų pirma su jais siejo lavinimo perspektyvas.

Katekizmą sudaro originalūs ir verstiniai tekstai. Originalios yra prakalbos, dedikacijos ir kai kurie kiti knygos intarpai. Elementorius rengtas pagal lotynišką G. Sauromano elementorių (1529), katekizmas – derinant du lenkiškų šaltinių vertimus: pirmuosius lenkų liuteronų katekizmus, Karaliaučiuje parengtus J. Seklucjano (1545) ir J. Maleckio (1546). Šiuose nebuvo „Urėdų“ (moralinių pamokymų įvairiems visuomenės luomams) dalies, kurią Mažvydas išvertė iš lotyniškojo J. Vilichijaus katekizmo (1542). Giesmės (tarp jų dvi biblinės psalmės) buvo verstos iš lenkų (1547 m. J. Seklucjano giesmyno), lotynų ir vokiečių kalbų, viena iš jų, spėjama, yra originali. Katekizmas galėjo būti išleistas 200–300 egzempliorių tiražu, šiuo metu pasaulyje žinomi tik du išlikę egzemplioriai, saugomi Vilniaus ir Torunės (Lenkija) universitetų bibliotekose. Antroji Mažvydo parengta knyga *Giesmė šv. Ambraziejaus bei Augustino* (1549) buvo mažas trijų velykinių giesmių su gaidomis rinkinėlis, dedikuotas Ragainės apskrities viršininkui S. Perbantui. 1559 m. Mažvydas išleido pirmąją lietuvišką agendą – krikšto apeigų knygą *Forma krikštymo*, versta iš Prūsijoje patvirtintos vokiškos agendos *Kirchenordnung* (1558). Didžiausias Mažvydo literatūrinis darbas – pirmasis lietuviškas giesmynas *Giesmės krikščioniškos* – buvo išleistas jau po jo mirties. Giesmyną baigė rengti B. Vilentas ir išleido jį dviem atskiromis knygomis: vienoje (1566) buvo sudėtos pirmojo bažnytinio pusmečio giesmės pradedant advento giesmėmis, kitoje (1570) – antrojo pusmečio giedojimui skirti tekstai, pradedant velykinėmis giesmėmis. Iš viso abiejuose giesmynuose buvo pateikta daugiau kaip 100 giesmių ir apie 30 biblinių psalmių. Tekstai buvo rengti didelio žmonių kolektyvo, kaip vertėjai arba autoriai

giesmyne nurodyti 13 žmonių (tarp jų A. Kulvietis, S. Rapolionis, J. Zablockis, M. Blotnas ir kt.). Giesmės ir psalmės buvo verstos iš lotynų, vokiečių ir lenkų kalbų, nedidelė jų dalis – originalios. Giesmyno tekstai grupuojami bažnytinių metų principu. Klasikinių įvairių laikotarpių Viduramžių himnų vertimai giesmyne derinami su naujosiomis liuteronų (M. Liuterio ir kt.) giesmėmis. Giesmynas vertingas ir kaip lietuvių muzikinės kultūros paminklas. Mažvydas buvo parengęs ir pirmą lietuvišką maldynėlį *Parafrasis, permanytina poteriaus malda*, kuriame aiškino maldą „Tėve mūsų“. Jį 1589 m. paskelbė Jonas Bretkūnas.

Katekizme išspausdinta eiliuota lietuviška prakalba „Broliai, seserys“ laikoma ir pirmuoju lietuvišku eilėraščiu, parašytu sintaksine-intonacine eilėdara. Prakalba sukurta kaip iškilus kreipimasis į lietuvius (brolius, seseris), panaudojant kai kurias tradicines klasikinės retorikos ir kompozicijos priemones: personifikaciją (į lietuvius kreipiasi pati knyga), akrostichą, tiesioginę apibendrinto personažo, iliustruojančio užsispyrusį lietuvių valstietį, kalbą, paties autoriaus kreipimąsi į tautą, kviečiant mesti senuosius stambel-diškus įpročius ir atrasti žodžio ir knygos šviesą.

*Laimingoji tėvyne didžių valdovų, garsinga
Lietuva, Dievo žodžius gryna priimki širdim.*

Martynas Mažvydas, 1547

Siūloma literatūra: *Pirmoji lietuviška knyga*, Vilnius: Vaga, 1974; Albinas Jovaišas, *Martynas Mažvydas*, Kaunas: Šviesa, 1997.

Martynas Mažvydas

KATEKIZMAS

DIDŽIAJAI

LIETUVOS KUNIGAİKŠTYSTEI

Laimingoji tėvyne didžių valdovų, garsinga
Lietuva, dievo žodžius gryna priimki širdim,
Kad, kai duosi teisme aukštajam apyskaitą savo,
Neprištaustų tavęs pyktis teisėjo baisaus.

KNYGELĖS

Pačios bylo¹ lietuvinykump ir
žemaičiump².

Broliai, seserys, imkiat mani ir skaitykiat,
5 Ir tatai skaitydami permanykiat.
Mokslo šito³ tėvai jūsų trokšdavo turėti,
Ale to negalėjo nė vienu būdu gauti.
Regėti to norėjo savo akimis,
Taip ir išgirsti savo ausimis.
10 Jau nū⁴, ko tėvai niekada neregėjo,
Nū šitai vis jūsump⁵ atėjo.
Veizdėkiat ir dabokiatėse⁶, žmonės visos,
Šitai eit jūsump žodis dangaus karalystos.
Maloniai ir su džiaugsmu tą žodį priimkiat,
15 O jūsų ūkiūs šeimyną mokykiat.
Sūnūs, dukterys jūsų tur tatai mokėti,
Visa širdžia tur tą Dievo žodį mylėti.
Jei, broliai, seserys, tus žodžius nepapeiksit⁷,
Dievą Tėvą ir Sūnų sau mylu⁸ padarysit
20 Ir pašlovinti po akimis Dievo būsit.
Visuosu daiktuosu palaimį turėsit.
Šituo mokslu Dievą tikrai pažįsit⁹
Ir dangaus karalystėsp prisiartysit.

¹ bylo „byloja, kalba“.

² lietuvinykump ir žemaičiump „į lietuvių ir žemaičių“.

³ Mokslo šito – Mažvydas mokslu prakalboje ir visuose savo raštuose vadina krikščioniškųjų tiesų pažinimą.

⁴ nū „nūnai, dabar“.

⁵ jūsump „pas jus“.

⁶ veizdėkiat ir dabokiatėse „žiūrėkit ir supraskit“.

⁷ nepapeiksit „neišpeiksit“.

⁸ mylu „mielu, brangiu“.

⁹ pažįsit „pažinsit“.

- Neužtrukiat, broliai, seserys, manęs skaityti,
 Jei pagal valios Dievo norit gyventi.
 Jei kas šventą giesmę nor giedoti,
 Mane po akimis savo tur turėti.
- 5 Dieną ir naktį prieg savęs mani laikykiait
 Ir niekada manęs nuog jūsų neatmeskiait.
 Jei kursai mane nuog savęs atmes,
 Tasai nė vieno pažyto¹⁰ manip¹¹ negaus.
 Aš sakau, jog tasai visada tur kleidėti
- 10 Ir apie sveikatą savo netur nieko žinoti.
 Kursai nenorėtų to mokslo žinoti ir mokėti,
 Tasai amžinosu tamsybėsu tur būti.
 Todrin¹² jūs, žmonės, manęsp prisiartinkiait
 Ir pagal to švento mokslo gyvenkiait.
- 15 Tamsybes senąsias nuog jūsų šalin atvarysit,
 Sūnus, dukteris nuog jų išgelbėsit,
 Jei tą mažą krikščionių mokslą mokėsit
 Ir pagal jo jūs patys save rėdysit.
 Kaukus, žemėpatis ir laukasargus¹³ pameskiait,
- 20 Visas velnuvas, deives apleiskiait.
 Tos deivės negal jums nieko gero duoti,
 Bet tur visus amžinai prapuldinti.
 Sveikatą, visus daiktus nuog to Dievo turit,
 Kurio prisakymus čia manip¹⁴ regit.
- 25 Tasai Dievas dangų, žemę žodžiu vienu sutvėrė,
 Šituo būdu žmones ir visus daiktus padarė.

¹⁰ nė vieno pažyto „jokios naudos“.

¹¹ manip „pas mane“, čia – „iš manęs“.

¹² Todrin „todėl“.

¹³ kaukus, žemėpatis ir laukasargus – lietuvių pagoniškosios tikybos mitologinės ir religinės būtybės.

¹⁴ manip „pas mane“.

Tasai kožnam žmogui vienas gal padėti,
 Sveikatą ir palaimį tasai gal priduoti.
 Tasai Dievs visas žmones nor didžiai mylėti,
 Dangaus karalystę dovanai nor dovanoti.
 5 Aitvars ir deivės to negal padaryti,
 Bet ing peklos ugnį veikiaus gal įstumti.
 Pameskiat tas deives, Dievop didžiop pristokiat¹⁵,
 Šitą mokslą¹⁶ visi linksmai prieimkiat¹⁷.
 Tasai mokslas tur teisiai jus išmokyti,
 10 Kaip Dievą turit pažinti, priegtam ir garbinti.
 Tasai mokslas rodo tikrą kelį Dievo Sūnausp,
 Mūsų išganytojop Jėzausp Christausp¹⁸.
 Šitą Sūnų ir Tėvą tikrai pažįsit¹⁹,
 Jei tą mokslą gerai mokėsit ir permanysit.
 15 Be šito mokslo žmones regit kleidžiančias²⁰
 Ir deivių šimtą (jei tatai nemaž) turinčias.
 Aš žinau ir tatai drėsu²¹ čia sakyti,
 Jog šimte žmonių vieno negalėčia atrasti,
 Kursai vieną žodį Dievo prisakymo mokėtų
 20 Ir poteriaus ben du žodžiu atmintų.
 Jei klausi žmogų, biau²² moki poterį byloti,
 Prisakymus Dievo biau galėtų atminti,
 Vieros krikščionių straipsčius ar gali skaityti,
 Apie dūšios išganyimą biau gali ką žinoti,
 25 Zotagomis²³ tau žmogus tur atsakyti,
 Jog geresniai²⁴ atmen arti, nent poterį byloti.

¹⁵ Dievop didžiop pristokiat „prie didžio Dievo pristokit“, t. y. „eikit, stokit į didžio Dievo pusę“.

¹⁶ mokslą, turimas galvoje *Katekizme* pateikiamas mokymas, pagrindinės krikščioniškosios tiesos.

¹⁷ prieimkiat „priimkit“.

¹⁸ Dievo Sūnausp, Mūsų išganytojop Jėzausp Christausp „pas Dievo Sūnų, Mūsų išganytoją Jėzų Kristų“.

¹⁹ pažįsit „pažinsite“.

²⁰ kleidžiančias „klystančias“.

²¹ drėsu „drįstu“.

²² biau „ar“.

²³ zotagomis „tuojau“.

²⁴ geresniai „geriau“; nent „negu“.

„Dievo prisakymų, bylo²⁵, aš niekada negirdėjau
 Nei straipsčių vieros krikščionių²⁶ skaičiau.
 Bažnyčio[je] nuog dešimties metų nebuvau,
 Tiekai su burtinyke ant burtos veizdėdavau²⁷.
 5 Be geresni²⁸ su šventa burtinyke gaidį valgyti²⁹,
 Neig bažnyčio[je] šaukimo žėkų³⁰ klausyti.“
 Ach, ponai, klausykit ir permanykit,
 Balsus tus jūsų žmonių išgirskiat.
 Tų dūšias³¹ Dievs nuog jūsų norės turėti,
 10 Kurias jums ing rankas devė rėdyti³².
 Ei, viešpatys visoki, ant žmonių susimilkiat,
 Kunigump, žėkump žmones tremkiat³³,
 Kiek nedėlias³⁴ bažnyčion vaikščioti prisakykiat,
 Kunigus, idant mokytų žmones, raginkiat,
 15 Plebonus³⁵, kunigus vienu balsu prašykiat,
 Idant to mokslo neslėptų, didžiai melskiat.
 Jei kunigai tingėtų tą mokslą patys sakyti,
 Jūs galėsit ūkiūsu³⁶ žmones mokinti.
 Bet kunigų yra urėdas³⁷ žmones mokyti,
 20 Bo ant to visi yra apskirti³⁸.
 O jūs, kunigai, pagal jūsų seno urėdo
 Mokykiat žmones, tatai³⁹ visos paklydo.
 Šitai turit trumpą mokslą krikščionystės
 Pagal būdo senosios bažnyčios.
 25 Skaitykiat ir duokiat ing rankas kiek vaiko⁴⁰,
 Kaip žemaičio, taip ir lietuvinyko.

²⁵ bylo „byloja, sako“.

²⁶ straipsčių vieros krikščionių „krikščionių tikybos straipsnių“, t. y. „krikščionių tikybos tiesų, teiginių“.

²⁷ ant burtos veizdėdavau „į burtus žiūrėdavau“, t. y. „burtininkaudavau“.

²⁸ Be geresni „nes geriau“.

²⁹ gaidį valgyti – turimas galvoje apeiginis, maginis valgymas burtininkavimo metu.

³⁰ žėkų „mokinių, bažnyčios giedotojų berniukų“.

³¹ dūšias „sielas“.

³² jums ing rankas devė rėdyti „jums į rankas atidavė“.

³³ Kunigump, žėkump žmones tremkiat „varykit žmones pas kunigus, pas žėkus“, t. y. „raginkit eiti į bažnyčią, mokyti“.

³⁴ Kiek nedėlias „kiekvieną sekmadienį“.

³⁵ Plebonus „klebonus“.

³⁶ ūkiūsu „ūkiuose“.

³⁷ urėdas „pareiga“.

³⁸ Bo ant to yra apskirti „nes tam visi yra paskirti“.

³⁹ tatai „o tai, nes“.

⁴⁰ kiek vaiko „kiekvieno vaiko“.

Raginkiat žmones to trumpo mokslo išmolti,
 Be kurio platesnis mokslas⁴¹ negal stovėti.
 Jei to trumpo mokslo mokyti užtruksit,
 Aveles jūsų amžinai pražudysit.
 5 Todėl, kunigai, ant avelių susimilkiatėse⁴²,
 Astro sūdo ir narso Dievo⁴³ bijokiatėse.
 Be geresni⁴⁴ čia Dievo žodžio žmones mokinti,
 Nent⁴⁵ aštrą sūdą alba narsą Dievo turėti.
 Dėl to rankosn⁴⁶ šitą mokslą trumpą imkiat
 10 Ir aveles jūsų tuo mažu Dievo mokslu penėkiat.
 Priegtam platesnio mokslo kiek dienas laukiat⁴⁷
 Ir ilgai Dievo valio[je] ant svieto⁴⁸ gyvenkiat,
 Dievo žodžio karštai dieną ir naktį ieškokiat,
 O mano darbą už ger priimkiat.

⁴¹ trumpo mokslo... be kurio platesnis mokslas – Mažvydas čia ragina pradėti mokytis iš mažojo, t. y. trumpojo, jo pateikiamo katekizmo, kuris parengia platesniojo, t. y. didžiojo, katekizmo ir gilesnių religinių mokslų studijoms.

⁴² ant avelių susimilkiatėse „pasigailėkite avelių“.

⁴³ astro sūdo „aštraus (t. y. griežto) teismo“; narso Dievo „rūstaus Dievo“.

⁴⁴ Be geresni „nes geriau“.

⁴⁵ nent „negu“.

⁴⁶ rankosn „į rankas“.

⁴⁷ priegtam „be to“; platesnio mokslo kiek dienas laukiat „platesnio mokslo kiekvieną dieną laukit“, Mažvydas čia užsimena apie ketinimą parašyti ir didesnę katekizmą.

⁴⁸ ant svieto „pasaulyje“.

Andrius Volanas

Andrius Volanas (1530–1610) – LDK religinis ir politinis veikėjas, religinių, publicistinių ir politinių kūrinių autorius, vienas žymiausių XVI a. antrosios pusės–XVII a. pradžios LDK protestantų mąstytojų. Gimė Silezijos (dab. Vakarų Lenkija) vokiečių šeimoje, studijavo Frankfurto prie Oderio universitete. Nuo 1547 m. gyveno Lietuvoje, tarnavo kunigaikščio Mikalojaus Radvilo Rudojo, kuris 1550 m. jį išsiuntė studijoms į Karaliaučiaus universitetą, dvare. Grįžęs tęsė tarnybą Radvilams, o nuo 1568 m. buvo Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio sekretorius. Šias pareigas ėjo valdant Žygimantui Augustui, Steponui Batorui ir Zigmantui Vazai. Mirė Bijutiškių (Vilniaus apskr.) dvare.

Volanas sukūrė ir išleido daugiau nei trisdešimt veikalų, paliko rankraštinų kūrinių. Didžioji jo palikimo dalis yra lotyniška, dalis kūrinių parašyti lenkų kalba. Nuo ankstyvos jaunystės Volanas buvo protestantas. Nors jo religinei pasaulėžiūrai nemažą įtaką turėjo liuteronizmas, ypač Pilypo Melanchtono mokymas, tačiau jau nuo 1566 m. savo konfesinę tapatybę Volanas apibrėžė kaip helvetišką, tai yra susietą su Šveicarijos reformatų (kalvinistų) religiniu mokymu, kurio lyderiai buvo Jonas Kalvinas ir Henrikas Bulingeris. Tuo pačiu metu, iš dalies paties Volano pastangomis, išryškėjo ir visos Lietuvos evangelikų (protestantų) Bažnyčios akivaizdus posūkis į šveicariškojo kalvinizmo pusę. XVI a. pabaigoje Volanas buvo pagrindinis Lietuvos Reformatų bažnyčios lyderis, susisteminęs šios Bažnyčios mokymą. Šiam tikslui jis paskyrė daug religinio pobūdžio veikalų. Volanas gyveno ir kūrė smarkiausių religinių kovų ir ginčų laikotarpiu, todėl yra ir vienas žymiausių Lietuvos religinių polemistų. Gindamas reformatų idėjas ir mokymą Volanas kovojo dviem kryptimis. Polemizavo su Katalikų bažnyčios doktrinos atstovais (ypač jėzuitais) ir ginčijosi su LDK reformacijos metu susiformavusiomis radikalių religinių doktrinų, tokių kaip antitrinitorizmas (dieviškosios Trejybės kritika), ar anabaptizmas (vaikų krikšto kritika) lyderiais. Volanas karštai gynė pagrindines protestantų religines tiesas (išganymą per tikėjimą, predestinacinę – Dievo nulemtą – žmogaus būtį), pasisakė prieš religinę hierarchiją, šventųjų ir jų atvaizdų garbinimą. Kalvinizmo mokymas turėjo įtakos Volano kūrybai. Visuose savo kūriniuose jis aukštino žmogaus veiklą ir darbą visuomenės labui. Žmogų Volanas laikė Dievo pašauktu įvykdyti savo misiją. Idealiu tokio gyvenimo pavyzdžiu, nepaisant religinių skirtumų, Volanas laikė Mikalojų Kristupą Radvilą Našlaitėlį, politiką ir valstybės veikėją, kurio dorybes vainikavo istorinė kelionė ir mūrinio Nesvyžiaus miesto statyba. Našlaitėliui Volanas parašė jo gyvenimą šlovinančią panegiriką.

Volano kūrinys *Apie politinę arba pilietinę laisvę* (1572) – žymiausias XVI a. antrosios pusės Renesanso Lietuvos socialinės-politinės minties pavyzdys. Penkiolikos dalių traktatas buvo parašytas netrukus po to, kai buvo priimtas Antrasis Lietuvos Statutas (1566), kuris, Volano nuomone, turėjo nemažai trūkumų. Traktate Volanas pateikė ankstyvųjų Naujųjų amžių liberaliosios pasaulėžiūros pagrindus. Visuomenę jis matė ne kaip hierarchinę piramidę, bet kaip iš lygiateisių ir vienodos svarbos luomų sudarytą organizmą,

*Tik įstatymai yra tokia jėga, kuri
minių sulydo į vieną tautos kūną.*

Andrius Volanas, 1572

kurio veiklą reguliuoja visiems bendri įstatymai. Volanas nepripažino dvasininkų luomo ir visuomenės darną grindė trijų luomų – kilmingųjų (karių), miestiečių ir žemdirbių – santykiais. Tik tokia visuomenė, kuri laikosi visiems bendrų įstatymų ir kurioje bausmės už įstatymo pažeidimus yra visiems vienodos, Volano teigimu, gali vadintis pilietine ir laisva. Atskiras individas, įsipareigojęs visuomenei ir ugdantis savo dorybes, yra pagrindinis tokios visuomenės elementas. Vienas liberaliausių Volano minties aspektų buvo teiginys, jog asmens vertė nėra įgimta ir nepriklauso nuo luomo: „šaunumas nei pagal kilmę, nei gamtos duodamas, bet pelnomas ryžtingu darbu“. Nepaisant liberalios visuomenės sampratos, Volanas buvo ypač griežtus moralės reikalavimus jai kėlęs mąstytojas. Todėl kai kuriuos santūrumą, nuosaikumą ir krikščioniškąją moralę pažeidžiančius poelgius (pavyzdžiui, girtuokliavimą, paleistuvavimą) Volanas taip pat siūlė reguliuoti bausmėmis.

Siūloma literatūra: Andrius Volanas, *Rinktiniai raštai*, sudarė Marcelinas Ročka ir Ingė Lukšaitė, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.

Andrius Volanas

APIE POLITINĘ ARBA PILIETINĘ LAISVĘ, – KNYGELĖ, KURIAŲ TIKRAI VERTA PERSKAITYTI

Žymiajam ir kilniajam ponui Mikalojui Radvilai, Jurgio sūnui¹, Dubingių ir Biržų kunigaikščiui, Vilniaus vaivada, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleriui, Mozyrio, Borisovo, Lydos viršininkui, visada labai vertam aukščiausios pagarbos savo ponui ir geradariui

KOKIE TURI BŪTI VALSTYBĖJE ĮSTATYMAI,
KAD PILIEČIAI TURĖTŲ TIKRĄ IR VISIŠKĄ LAISVĘ

Iš viso to, kas ligi šiol buvo pasakyta, lengva pastebėti, kad jokia valstybė negali teisingai didžiulotis laisve, jei joje visų piliečių gyvenimas nesutvarkytas pagal įstatymų normą. Ir jei bet kurioje žmonių bendrijoje nebus kokių nors nuostatų, pagal kuriuos griežtai baustų nusikalstančius, neatsiras nė vieno, kuris abejotų, kad tokiu atveju visų arba bent jau silpnesniųjų laukia žiauri vergija. Tiesa, beveik visuose pasaulio kraštuose visą laiką buvo daug ir įvairių tautų, kurios, gyvendamos pagal vienokius ar kitokius įstatymų nuostatus, vis dėlto pelnytai negalėjo savęs vadinti nevergaujantiomis. Tačiau dėl šios neteisybės, matyt, nereikia atsakyti tokio reikšmingo dalyko, koks yra įstatymas, taip pat ir paties žodžio, kad įstatymas dėl bjauraus nemokšų nesugebėjimo juo naudotis nebūtų laikomas vergijos instrumentu; jį protingi senovės žmonės, visi sutartinai, laikė laisvės pagrindu.

Įstatymas, teigia Ciceronas 1 knygoje „Apie įstatymus“², yra svarbiausias proto reikalavimas, įdiegtas žmogaus prigimčiai: jis liepia daryti tai, kas reikia, draudžia tai, ko nereikia. Arba, kaip kitoje vietoje rašo kitokiais žodžiais, bet ta pačia reikšme: įstatymas yra ne kas kita, kaip dievų valia nubrėžtas proto reikalavimas, liepiantis elgtis dorai ir draudžiantis [elgtis] priešingai. Įstatymas yra dievų sumanyta dovana žmonėms, pritar-damas tokiai nuomonei skelbia Demostenas, norėdamas pabrėžti, kad dorumo, teisingumo ir gėrio supratimas yra dievų įbrėžtas į žmonių dvasią; tas įstatymas visose gyvenimo srityse pateikia dorus bei naudingus nurodymus ar nuostatas bendrai žmonių sąjungai apsaugoti. Dėl to ir Aristotelis pageidauja, kad įstatymai derintųsi su įgimtu sveiko proto sprendimu. Jei jie tiek nutolsta nuo įgimtos dorumo taisyklės, kad ardo piliečių sąjungą ir tarp žmonių pasėja bjaurią maišatį bei vergiją, jie pagrįstai neturi būti vadinami įstatymo vardu. Išties, kas pavadins įstatymu, o ne didžiuliui ir begėdišku nusikaltimu tai, kad kadaise kipriečiai prieš ištekant mergeles atiduodavo viešai ištvirkauti, kad augijai vestuvių naktį visiems leisdavo paleistuvauti su savo žmonėmis? Indai savo tėvus, kai tie nusendavo, žudydavo, o užmušę – surydavo, nes, anot jų, jų kūnai esą garbingiausias karstas. Tačiau toks barbariškas ir žiaurus paprotys prieštarauja žmogaus sveiko proto sprendimui, todėl kvaila, kai jis puošiamas įstatymo vardu. Taigi žmonių bendruomenėje negalima leisti jokių nuostatų, niekas neturi turėti įstatymo reikšmės, jei negalima remtis, vadovaujantis teisingumu ir gėriu, įgimtu sveiko proto reikalavimu. Tarp žmogaus dvasios nuostatų, kurias diktuoja įgimtas sveikas protas, yra ir tikri bei prigimties galia pasireiškiantys dalykai: negalima įžeisti niekieno gėdos jausmo, kėsintis į kieno nors turtą ar gyvybę. Nors šias įgimtas žmogaus dvasios nuostatas kokia nors barbariška ir laukinė tauta, nepaisydama visuotinės nuomonės, galėjo pažeisti ir žmonių papročiais paversti prieštaraujančias gyvenimui nuostatas, tačiau ji negalėjo pasiekti, kad jos

¹ A. Volanas veikalą *Apie politinę arba pilietinę laisvę* dedikavo savo globėjui Vilniaus vaivada, LDK etmonui, LDK kancleriui Mikalojui Radvilui Rudajam (apie 1515–1584).

² A. Volanas čia remiasi Cicerono (106–43 pr. Kr.) veikalu *De legibus* (*Apie įstatymus*).

pelnytų pastovios gyvenimo taisyklės bei įstatymo autoritetą ir pagaliau pati neišnyktų, negalėdama prie jų priprasti. Iš tikrųjų dėl visų prieštaraujančių teisingam žmogaus proto sprendimui įstatymų yra ginčijami tol, kol pagaliau [jie] atšaukiami arba remiantis valdžios žmonių autoritetu, arba jų didžiai kenksmingas veikimas nutraukiamas liaudies sukilimo. Kad tarp žmonių būtų įtvirtinta tikra laisvė ir gyvenimo ramybė, prisidengiant įstatymo vardu nieko neturi būti įnešta į žmonių gyvenimą, ko nepasiūlo pati išmintis ir nenurodo teisingas proto sprendimas. Nepajudinamas ir nepažeidžiamas yra prigimties įstatymas – nė vieno neskriausti, kiekvienam atiduoti kas priklauso ir, kaip sako Cicero, pažaboti visus geismus: tai, kas priklauso mums, – saugoti, o nuo svetimo nukreipti mintis, akis ir rankas. Bet kurioje valstybėje turi būti saugi ir žudikui neprieinama žmogaus gyvybė, turtas [neprieinamas] grobstymui; taigi tik ten išsaugojamas nepaliestas ir sveikas piliečių susivienijimas, o malonus bei gražus laisvės vardas ilgai būna tvarus.

APIE TRIS ŽMONIŲ LUOMUS MŪSŲ TAUTOJE IR AR VISI JIE NAUDOJASI TA PAČIA LAISVE

Iš visų kada nors besididžiavusių garsia laisve tautų mūsų šalyje tikrai gaubiamą tokią laisvės šlovę, kad neabejotinai išsiskiria iš visų tautų. Iš tikrųjų daugybė žmonių tą faktą savo kalbose sutartinai pateikia ne tik susirinkimuose. Gausūs jų raštai rodo, kokia didžiulė pagarba teikiama mūsų laisvei, skelbiama net, jog ji priklausanči tik mūsų tautai. Tačiau kad per didelė meilė mūsų valstybei nepaskatintų mūsų tuščiai girtis ir kad protingi žmonės į tai atsiliėpdami neapkalintų mūsų siekiant ne to, ko reikia, man atrodo, jog čia reiktų būti bent kiek kuklesniems ir remtis verčiau pašalinių nei mūsų pačių pagyromis. Mat labai dažnai mes neteisingai sprendžiame apie save, o patirtis rodo, kad kitų nuomonės yra daug tikresnės ir teisingesnės. Aš savo ruožtu, besvarstydamas įvairių tautų nuomones ir bevartydamas kai kuriuos jų raštus, niekur nepastebėjau, kad kiti girtų tą mūsų laimę. Man net pasirodė, kad esu skaitęs, jog nemaža žmonių mano priešingai. Kadangi aptariamas dalykas liečia mums įprastą žmonių gyvenimą ir tiesiog vyksta visų akyse, nereikia nei ilgai ir sunkiai svarstyti, nei labai prakaituoti, kad tikrai sužinotume, ką iš tiesų apie tai dera manyti.

Mūsų tauta skirstoma į tris žmonių luomas, todėl ne pro šalį, manau, žvilgterėti, kokiomis sąlygomis gyvena kiekvienas luomas, kad būtų galima spręsti, ar visi lygiai, ar tik vienas kuris turi šlovingąją laisvę.

Taigi yra arba kilmingieji, arba miestiečiai, arba žemdirbiai. Jie turi skirtingus užsiėmimus, gyvena nevienodą gyvenimo būdą, laikosi kitokių įstatymų, ir tai skiria vieną nuo kito. Kilmingieji, neužsiimdami jokiais patarnavimo darbais arba mechaninio pobūdžio verslais, atlieka tik karinę tarnybą ir budi gindami tėvynę nuo priešų puldinėjimų. Miestiečiai tenkina visų gyvenimo poreikius arba užsiiminėdami prekyba ir iš svetur įveždami reikalingų daiktų, arba atsidėdami mechaniniams verslams. Pagaliau žemdirbiai atlieka rimtą darbą dirbdami žemę ir ruošdami visiems maistą. Kalbant apie įstatymus, dažnai toje pačioje byloje vienoki įstatymai leisti kilmingiesiems, kitoki miestiečiams, trečioki – žemdirbiams; tai įrodo, jog šiuo atžvilgiu jų visų laisvė pagrįsta skirtingu pamatu. Nemėnesiu labai daugelio nuoskaudų, kurias suteikė liaudžiai kilmingieji užsitraukia lengvesnę baudą, o sunkesne ir žiauresne baudžiama liaudis; jei įžeistų ar kokį nors nemalonumą padarytų kilmingajam, pačios bausmės dėl žmogžudystės būtų sveriamos ne tomis pačiomis svarstyklėmis, nes, kaip gerai žinoma, kiekvienam luomui jos yra skirtingos ir nepanašios; kilmingųjų laisvei labiausiai palankios, o kitų luomų – su tikromis vergijos žymėmis. Juk tik tokioje valstybėje, kur visiems taikoma vienoda teisė, piliečiai gali būti vadinami laisvais. Jeigu vieni turi daugiau teisių už kitus ir nebaudžiami, visai nebijodami įstatymo, visaip gali skriausti žemesnius, tuomet pirmieji, kaip teisingai sakoma, viešpatauja, o antrieji – vergauja. Ne

dėl to tuos dalykus prisimename ir ne to siekiama šiais žodžiais, kad norėtume valstybėje panaikinti visą skirtumą tarp kilmingųjų ir liaudies, bet kad teisinga lygybė, kuri aritmetine proporcija priklauso visiems, nebūtų pažeidžiama kokių nors blogų nuostatų ir vietoj bendrosios laisvės neišsigalėtų oligarchijos, arba mažumos, viešpatavimas. Kilmingiesiems, mūsų įsitikinimu, turėtų priklausyti ir būti neliečiamos tos privilegijos, pagal kurias jie valdovų malone yra atleisti nuo visokių patarnaujamo pobūdžio įpareigojimų ir mokesčių bei kitokių mokėjimų; tačiau kad jie turėtų daugiau teisių bei galios varžyti kitų laisvę, – daugiau negu jie patys norėtų, kad kiti turėtų tą patį jų atžvilgiu, – joks įstatymas ir teisingumas to neleidžia ir atmeta kaip labai netinkamą dalyką. Kadais, piktnaudžiaujant padėtimi, tokia nesaikinga valdžia buvo duota savininkams tik savo vergų atžvilgiu, ir žmonės, užsidedę akla valdymo aistra ir užmiršę bet kokią žmoniškumą, suteikė sau teisę vergus žudyti ar palikti gyvus. Bet tokia įžūli savivalė vėlesniaisiais amžiais buvo pažabota įstatymų varžtais taip, kad savininkui, tiesa, buvo valia bausti nusikaltusį vergą, tačiau net grasinant bausme visai uždrausta atimti gyvybę. Net įstatymuose sužymėta daugelis atvejų, kai vergai gali skųsti ne tik pašalinius, bet ir savo šeimininkus, paduoti juos į teismą, kad taip nevaržoma šeimininkų galia nepavirstų visiška savivale. Tačiau mūsų tauta nepakęstų, jei jos įgeidžiai būtų sutramdyti ne tik tada, kai atimamas turtas. Net nužudymo atveju valstietis neturi jokios teisės savo poną paduoti į teismą. Kodėl gi to negalėtų daryti ponas, kai bet koks žmogus gali kiek nori užmušinėti valstiečius, jei tik turi šiek tiek pinigų apmokėti užmuštojo mirtį³? Tikrai labai gaila, kad mūsų tauta, kuri apskritai yra tikrai kultūringa, pritaria tokiems nešvelniems įstatymams, o jeigu ir nepritaria, tai labai ilgai nuolaidžiavo tai netikusiai žmonių nuostatai bei įstatymui, nors jis ir prieštarauja teisingam sveiko proto reikalavimui. Tai, ko pagal romėnų įstatymus šeimininkas negalėjo daryti savo vergui, pagal mūsų įstatymus leidžiama daryti ne vergams, o savo tautos žmonėms. Turėtų pakakti, jog valstybėje žmonės vienas nuo kito skiriasi luomu, veikla bei pareigomis, kad kiekvienas darytų kas jam priklauso ir nelieštų to, kas neįeina į jo pareigas, ir taip išsilaikytų tas geometrinis, arba paskirstomasis, teisėtumas. Tačiau kuriai nors žmonių grupei suteikti daugiau nei kitiems teisių ar valios ir nesulyginti visų pagal tuos pačius įstatymus – tai, mano nuomone, skirtina greičiau nežmoniškumui ir barbariškam žiaurumui, o ne teisingai, įstatymais pagrįstai santvarkai. Komutatyvinis teisingumas, kurį filosofai vadina aritmetiniu, nepripažįsta jokio skirtumo tarp plebėjo ir kilmingojo, turtingo ir vargšo, visiems stengiasi seikėti po lygiai, o už įvairias nuoskaudas ir nužudymus be jokio asmens skirtumo baudžia ta pačia bausme. Jei žmonėms, kurie buvo pagonys, protas padiktavo tokį įstatymą ir priverstė juos saugoti jį savo valstybėje, mums, krikščionims, turintiems visuose savo raštuose tiek daug teisingų įstatymų, kuriuos įkvėpė Šventoji Dvasia, turėtų būti gėda⁴, kad leidžiamės jų nugalimi kultūringumu ir įstatymų teisingumu. Viešpats Mozės lūpomis kalba savo tautai (Pakartoto Įstatymo knyga, 1 sk.): „Teiskite (sako jis) teisingai, nedarydami skirtumo tarp brolio ir svetimšalio, išklauskite ir mažą, ir didelį, neatsižvelkite į niekieno asmenį.“ Ir išmintingasis karalius Saliamonas sako: „Amžinai bus laimingas tas karaliaus sostas, kuris teisingai teisia vargšus.“ Iš tikrųjų niekas tegul nesitikti, kad valstybėje, kur atleidžiami varžtai galingesniesiems spausti žemesniuosius, ilgai išsilaikys taika ir ramybė. Juk sukilimai, nesutarimai bei karai dažniausiai kyla dėl tokių aplinkybių; taip suardoma piliečių vienybė, sunaikinama santarvė, kuri tik viena geriausiai palaiko amžinų žmonių siekius, ir galų gale dėl to visai žlunga valstybė.

³ A. Volanas čia kalba apie 1566 m. Antrojo Lietuvos Statuto įstatymus ir jame numatomas pinigines baudas už nekilmingo asmens nužudymą.

⁴ 1558 m. atsinaujino Livonijos karas, ir Maskvos kariuomenė užėmė Narvą, Tartu ir kitus Livonijos miestus.

Iš kokių nors tautų ar kraštų tai aiškiausiai galėtų parodyti Livonija, nes ji artimesnė mūsų kaimynė ir geriau žinoma, ypač dėl to, kad jos baisus žlugimas³⁴ duoda mums gerą pavyzdį. Gerai žinoma, todėl nereikėtų apie tai ilgai kalbėti, kaip, su niekuo nesiskaitydami, netrukdomi ir nevaržomi, kilmingieji valdė valstiečius bei kaimiečius. Todėl kai maskvėnų valdovas užpuolė tą kraštą ir plačiai viską niokojo kardu ir ugnimi, kaimiečiai patys ėmė vadovauti priešui, puolančiam kilmingųjų namus, ir greitai prisijungė prie priešų. Kokia nelaimė ištiko tą kraštą, kai daug tūkstančių žmonių buvo išžudyta, kai daugybė kilmingų moterų, kilnių mergelių bei vaikų išvesta į vargingą bei žiaurią nelaisvę, – gerai paaiškina liūdnas ir baisus padėties vaizdas, kurį ir dabar ten galima regėti. Todėl visiems, norintiems ilgai turėti sveiką ir tvirtą valstybę, reikia stengtis, kad visų luomų žmonės būtų sulyginti tam tikra įstatymų proporcija, kad, nors vieni už kitus ir turėtų geresnę padėtį, tačiau niekas nebūtų kito skriaudžiamas dėl kokios nors teisinės nelygybės.

Tą reikalą gerai paaiškina labai protinga Venecijos Respublikos [santvarka]. Nors joje patricijų, arba kilmingųjų, luomas naudojasi kai kuriomis labai didelėmis prerogatyvomis ir, be kilmingųjų, nė vienam žmogui iš liaudies niekad neleidžiama Respublikos valdyti, tačiau tokioje ilgoje tos valstybės istorijoje niekad nekilo liaudies pasipriešinimo ar sukilimo, taip pat nebuvo mėginta daryti perversmo ir neparodyta nė mažiausio įtarimo, kad susilpnėjo pasitikėjimas kilmingaisiais. Tokios būklės priežastis, mano Kontarinis, rašydamas apie Venecijos Respubliką⁵, yra tai, kad Venecijos gyventojai visuomet laikėsi nusistovėjusios senolių tvarkos, kad tos pačios teisės buvo aukščiausiojo ir žemiausiojo luomo [piliečiams] ir niekam nebaustam nebuvo leidžiama skriausti žmogaus net iš žemiausio liaudies sluoksnio. Patricijui įžeisti plebėją, pasinaudosiu Kontarinio žodžiais, visuomet buvo laikoma šventvagyste ir labai dideliu nusikaltimu. Ir jeigu koks nors lengvabūdis kada išdrįsdavo taip padaryti, niekur negalėdavo pasislėpti nuo baismės, net, juo smarkiau būdavo baudžiamas, juo garsingesnis jis būdavo. [Linkėčiau], kad verčiau šią didžiai reikšmingą puikiosios Venecijos valstybės saikingą tvarką sektų mūsų tautos kilmingieji, o ne didžiuotųsi nepaprastai sunkiai spausdama liaudį ir stengdamasi laikyti ją už įstatymo ribų! Juk kaip Venecijos piliečiai išlaiko nepaliestą kilmingumą ir orumą, nors į savo teisės bei įstatymų sąjungą ir priėmė plebėjus, taip ir mūsų kitiems jos neprarastų, ir neatsitiktų nieko, iš ko pastebėtume, kad ji kokių nors atžvilgiu svyruoja. Dabar gi, kai kiekvienas savo laisvę matuoja pagal tai, kiek jis nebaudžiamas gali engti kitus, tasai laisvės vardas šiek tiek neteko savo grožio ir, kaip matome, visur valdo beveik visų nekenčiamoji savi-valė. Ir nėra lengva nustatyti saiką saugant laisvę ten, kur kiekvienas save aukština, kad tik prispaustų kitą; nesaikinga laisvė, kaip teisingai įspėja Livijus⁶, ir kitiems nemaloni, ir tiems patiems, kurie ją turi, paprastai tampa nepavaldi ir pražūtinga. Tuo tarpu saikinga laisvė, priešingai, būna palaiminga ir pavieniams žmonėms, ir valstybėms. Tačiau kadangi laimingos bei išganingos valstybės santvarkos mes galime veikiau pageidauti nei ją sukurti, sprendimą palikime Dievui ir protingų žmonių išmintingumui. Dabar gi trumpai paliesime tai, kokia laisve naudojasi mūsų tautos kilmingieji, taip pat kokiomis prerogatyvomis jie pasikelia virš liaudies. Bet prieš tai darant, mūsų nuomone, būtų naudinga bei reikalinga pirmiausia trumpai aptarti, kas apskritai yra kilmingumas ir kokia jo kilmė.

Iš lotynų kalbos vertė Marcelinas Ročka

⁵ A. Volanas čia cituoja italo Gasparo Kontarinio veikalą *De magistratibus et republica Venetorum libri quinque* (*Penkios knygos apie valdymą ir Venecijos respubliką*, 1544).

⁶ Romėnų istorikas Titas Livijus (59 pr. Kr.–17), žymiausias jo veikalas *Ab urbe condita* (*Nuo miesto įkūrimo*) apie Romos istoriją.

Leonas Sapiega

Leonas Sapiega (1557–1633). Pirmasis Lietuvos Statutas (Teisynas) buvo priimtas Vilniaus seime 1529 m., Žygimanto Senojo valdymo laikotarpiu. Vieni pagrindinių Statuto rengimo iniciatorių buvo Radvilai – LDK kancleris ir Vilniaus vaivada Mikalojus Radvilas bei jo brolis Jonas Radvilas, Radvilo Juodojo tėvas. Statuto tolesnę kodifikaciją kontroliavo LDK kancleris Albertas Goštautas. Statutas buvo išskirtinės politinės reikšmės įvykis LDK istorijoje. Šiuo rašytiniu teisės kodeksu buvo pradėtos tvirtinti humanistinės Naujųjų amžių teisinės valstybės normos Lietuvoje. Statutas laikomas ryškiu Renesanso politinės kultūros įsigalėjimo ženklu Lietuvoje. Vėliau Statutas taisytas ir tobulintas dar du kartus, naujos (antroji ir trečioji) jo redakcijos buvo patvirtintos 1566 ir 1588 m., pastaroji galiojo Lietuvoje iki pat XVIII a. pabaigos. Lietuvos Statutas užtikrino Lietuvos teisinę nepriklausomybę po to, kai buvo sudaryta unija. Jis buvo parašytas rusėnų kalba, tačiau iš karto, raginant karalienei Bonai Sforcai, Albertas Goštautas suorganizavo šio statuto vertimą į lotynų kalbą, dar po kelerių metų buvo parengtas ir jo variantas lenkų kalba.

Šimtmečius galiojusio Trečiojo Lietuvos Statuto redagavimui vadovavo Leonas Sapiega – vienas labiausiai išsilavinusių XVI a. LDK rusėnų kilmės didikų, iškilus Lietuvos politinis veikėjas, humanistinį išsilavinimą įgijęs Leipcigo universitete. Rengiant Statutą, jis buvo LDK vicekancleris, nuo 1589 – LDK kancleris, vėliau – Vilniaus vaivada ir LDK didysis etmonas. Sapiegos nurodymu XVI a. pabaigoje buvo perrašytos visos Lietuvos valstybės archyvo – *Lietuvos Metrikos* – knygos.

Nors įprasta Sapiegos rašto kalba buvo lenkų kalba, Trečiojo Lietuvos Statuto pratarmė liudija, kad LDK kancleris skyrė gimtosios ir rašomosios kalbos kategorijas ir Statuto pratarmėje džiaugėsi, kad teisiniai Lietuvos valstybės tekstai rašomi ne svetimai, bet „sava“, (t. y. rusėnų) LDK kalba, kuri buvo viena iš pagrindinių tautinių to meto LDK kalbų. Tautinės kalbos įvertinimas Lietuvos ir Lenkijos valstybėje, kurioje ypač greitai plintanti lenkų kalbos vartosena XVI a. pabaigoje ėmė stelbti kitas tautines kalbas, buvo svarbus Sapiegos humanistinę pasaulėžiūrą liudijantis pareiškimas. Netrukus iškilų lietuvių kalbos gynimo manifestą – „Prakalbą į malonųjų skaitytoją“ savo *Postilėje* (1599) išspausdino

*Kiekvienos valstybės doram
žmogui nėra nieko brangesnio
už laisvę.*

Leonas Sapiega, 1588

Leonas Sapiega

*Tokia tad yra mūsų laisvė,
kuria prieš kitas krikščioniškas
tautas didžiuojamės, kad
valdovo, kuris pagal savo
valią, o ne pagal mūsų tieses
viešpatautų, neturime.*

Leonas Sapiega, 1588

Mikalojus Dauša. Po Lietuvos ir Lenkijos unijos redaguojamame Statute buvo išsaugotos išskirtinės Lietuvos piliečių teisės užimti Lietuvoje politinius postus bei įgyti turtinę nuosavybę. Sapiega buvo vienas iš pagrindinių 1581 m. pradėjusio veikti LDK Vyriausiojo Tribunolo steigėjų. Jaunystėje buvęs protestantu, vėliau Sapiega grįžo į katalikybę ir pasižymėjo kaip dosnus daugelio bažnyčių fundatorius, mokyklų savo dvaruose steigėjas. Žymiausias Sapiegos funduotas architektūrinis ansamblis – Vilniaus Šv. Arkangelo Mykolo bažnyčia (2005 m. joje įkurtas Bažnytinio paveldo muziejus) ir bernardinių (klarisių) vienuolynas. Vilniaus Šv. Arkangelo Mykolo

bažnyčia – vienas iškiliausių Lietuvos vėlyvojo Renesanso architektūros pavyzdžių – tapo paties didiko šeimos mauzoliežumi. Iki šių dienų joje išliko išskirtinės reikšmės LKD meno paminklas – antkapinių skulptūrų Sapiegai ir dviem jo žmonoms kompozicija.

Sapiegos pastangomis Trečiajame Lietuvos Statute buvo įtvirtinti religinės tolerancijos principai, draudžiantys persekioti, teisti ir bausti dėl religinių pažiūrų. Sapiega įgyvendino kai kuriuos Andriaus Volano veikale *Apie politinę arba pilietinę laisvę* išsakytus teisinės valstybės tobulinimo principus, pritardamas Volano mintims apie tai, kad tik gerai sutvarkyta teisė užtikrina atskiro piliečio ir visos visuomenės laisvę ir dorą.

Leonas Sapiega

TREČIOJO LIETUVOS STATUTO PRATARMĖ LDK LUOMAMS

VISIEMS LUOMAMS VISOJE LIETUVOS DIDŽIOJOJE
KUNIGAİKŠTYSTĖJE LEONAS SAPIEGA

[...]

Protingi žmonės visais laikais yra pastebėję, kad kiekvienos valstybės doram žmogui nėra nieko brangesnio už laisvę, o nelaisvė jis taip bjaurisi, kad nuo jos ginasi ne tik savo turtais, bet ir aukodamas gyvybę. Dėl to dori žmonės, stodami prieš bet kurį priešą, nesigaili nei savo turto, nei gyvybės, kad tik nepakliūtų į žiaurais priešų jungą ir, netekę laisvės, nebūtų priversti pagal pavergėjo valią ir norą kaip vergai gyventi. Tačiau to irgi būtų maža, jei žmogus, apsisaugojęs nuo išorinio priešų, būtų priverstas kentėti nuo savųjų prispaudėjų. Todėl šie žabokliai, arba žąslai, yra išrasti, kad kiekvienas akiplėša būtų pažabotas, kad jis, bijodamas teisės, nuo bet kokios savivalės susilaikytų, kad negalėtų niekinti ir engti mažesnio ir silpnesnio; užtat teisyne yra sudarytas, kad galingas ir turtingas nesavavaliautų, nes, kaip yra pasakęs Ciceronas, teisės vergais esame dėl to, kad galėtume naudotis laisve. Ir jeigu doram žmogui nėra nieko malonesnio, kaip, sau-

giai savo tėvynėje gyvenant, nesibijoti, kad jo gerą vardą kas nors suters arba jo kūną ir sveikatą sužalos, ar jo nuosavybę pažeis, už tai ne kam kitam, o tik teisynui jis turi būti dėkingas, nes, nuo bet kokio pasikėsinimo saugomas teisės, sau ramiai gyvena ir jokios savivalės, šmeižto ar skriaudos nepatiria. Tad visų teisynų pasaulyje paskirtis ir prigimtis yra ir turi būti tokia, kad niekieno geras vardas, sveikata ir turtas būtų nepaliečiami ir kad niekas jokio nuostolio nepatirtų. Tokia tad ir yra mūsų laisvė, kuria mes tarp kitų krikščioniškų tautų didžiuojamės, kad valdovo, kuris pagal savo valią, o ne pagal mūsų teises viešpatautų, neturime ir kad ramiu gyvenimu bei savo turtu, kaip ir savo geru vardu, laisvai naudojames. Ir jei kas nors mus šiuose trijuose dalykuose kuriuo nors būdu nuskriausti išgeistų ir pagal savo nuožiūrą, o ne pagal mūsų teisyną, siektų virš mūsų iškilti, tasai ne mūsų valdovas, o mūsų teisės ir laisvės laužytojas būtų, mes gi jo vergais turėtumėme tapti. Ir už tai nuolankiai turime dėkoti Viešpačiui Dievui, kad, jų mylistoms karaliams bei didiesiems kunigaikščiams, mūsų valdovams, viešpataujant, šitokią valdžią ir laisvę savo rankose turime, o patys nustatydami ir kurdami savo teises visur, kiek tai įmanoma, savo laisvę saugome, nes ne tik kaimynas ir eilinis mūsų tėvynės pilietis, bet ir pats valdovas, mūsų ponas, jokios kitos valdžios mums negali turėti, kaip tik tą, kurią jam leidžia teisė. Todėl, turėdamas savo rankose tokią gėrybę, kurios už jokių pinigų negalima nupirkti, kiekvienas doras žmogus privalo gerai ją pažinti, o pažindamas – pats save ir savo įgeidžius valdyti bei pagal rašytinį teisyną elgtis ir nieko neskriausti, o jeigu pats kieno nors būtų skriaudžiamas, turi žinoti, kur dėl savo skriaudos užtarimo ir pagalbos ieškoti. Panašiai kaip vienas Romos senatorius kad nubaudė kitą už tai, kad tas nežinojo savo tėvynės teisyno, taip turėtų būti smerkiamas kiekvienas pilietis, kuris, girdamasis savo laisve, savųjų teisių, kuriomis tą savo laisvę turi apsaugotą, nenorėtų pažinti ir suprasti. Ir jeigu kiekvienai tautai gėda savo teisių nežinoti, tai juo labiau mums, kurie ne kuria nors svetima, o sava kalba turime sudarytą teisyną ir todėl kiekvienu metu galime žinoti, ko mums bet kuriai skriaudai atremti reikia. Ligi šiol buvo dar ir tas nemažas sunkumas, kad ne kiekvienas galėjo turėti Statutą dėl sunkaus ir ilgo perrašinėjimo, tačiau ir šiame reikale ateidamas pagalbon kiekvienam piliečiui bei tarnaudamas valstybės gerovei, ryžausi, negailėdamas lėšų nei triūso, šį veikalą išspausdinti, kad šitai kiekvienam būtų užtikrintas patogesnis ir lengvesnis kelias teisei pažinti. Dabar, kai jau kiekvienas, jei tik panorės, galės Statutą savo rankose turėti, prašau: teikitės, Gerbiamieji, šį veikalą maloniai iš manęs priimti, o turėdami savo laisves, užtikrintas teisyno, žiūrėkite, kad rinktumėt į teismus bei tribunolus ne tik gerus, nuodugniai mūsų teisę išmanančius, bet ir dievobaimingus bei dorovingus žmones, kurie ne savanaudiškai ir artimojo skriaudai, ne savo gobšumui patenkinti ir dovanoms gauti teisę klastotų, o tiesiu keliu eidami, šventosios teisybės ir tiesos sargyboje stovėtų ir tą laisvę, kuria visi džiaugiamės, mums nepaliestą išsaugotų. Su tuo jūsų malonei ir broliškai meilei atsiduoju.

Jonas Radvanas

Jonas Radvanas (apie XVI a. vidurį–po 1592) – LDK Renesanso poetas, herojinio lotyniško epo *Radviliada* autorius. Apie Radvano gyvenimą neišliko beveik jokių istorinių žinių, rekonstruotos tik kai kurios jo biografijos detalės, daugiausiai remiantis Radvano kūriniams, kurie visi parašyti lotynų kalba. Kadangi pirmą žinomą savo eilėraščių pasirašė Vilniečiu, – *Joannes Radvanovius Vilnensis* (Vilnietis Jonas Radvanovijus), – manytina, kad buvo kilęs iš Vilniaus arba Vilniaus krašto. Šis eilėraščių (epigrama) buvo parašytas 1584 m. mirus Vilniaus vaivada Mikalojui Radvilui Rudajam ir tais pačiais metais Vilniuje išspausdintas kartu su Andriaus Volano *Laidotuvių kalba, pasakyta pagerbiant šviesiausių didikų Mikalojų Radvilą, Dubingių ir Biržų kunigaikštį*. Abu kūrinius sieja turinio ir juose iškeltų svarbių Radvilo Rudojo biografijos faktų panašumas. Radvilo Rudojo, kaip iškilaus tėvynės gynėjo portretas, buvo įamžintas ne tik *Radviliadoje*, bet ir kituose LDK Renesanso kūriniuose. Kadangi kunigaikštis Radvilas Rudasis po savo pusbrolio Radvilo Juodojo buvo svarbiausias Lietuvos reformacijos lyderis ir mecenatas, o Andrius Volanas – žymiausias XVI a. LDK protestantų (evangelikų reformatų) mąstytojas ir teologas, neabejotina, kad jau nuo jaunystės su jais susijęs Radvanas taip pat buvo protestantas. Visoje jo kūryboje yra nemažai reformacijos bei protestantizmo idėjų atspindžių ir Katalikų bažnyčios kritikos. Nežinoma, kur jis mokėsi, bet labai gerai mokėjo lotynų kalbą ir buvo nuodugniai susipažinęs su klasikine romėnų literatūra, galėjo mokėti ir senąją graikų kalbą. Be poemos *Radviliada*, šiandien dar žinoma 18 Radvano eilėraščių, išspausdintų įvairiuose XVI a. Lietuvos evangelikų reformatų (vadinamųjų kalvinistų) knygoje. Radvanas turėjo gana aktyviai dalyvauti Vilniaus protestantų kultūrinėje veikloje, nes kaip priešininkas minimas vienoje iš 1590 m. išleistų jėzuitų satyrų, kurioje pašiepiamai aprašomos neva Radvano ginamos protestantų teologijos tezės. XVI a. antrojoje pusėje, kuomet gyveno Radvanas, vyko patys aštriausi ginčai tarp katalikų ir protestantų ne tik Lietuvoje, bet ir visoje Europoje. Šis Renesanso laikotarpis dėl to vadinamas religinės polemikos epocha.

Radviliada (visas lietuviškas pavadinimas – *Radviliada, arba Keturios knygos apie gyvenimą ir garsiausius žygius amžino atminimo šviesiausiojo kunigaikščio Mikalojaus Radvilo, Jurgio sūnaus, Dubingių ir Biržų kunigaikščio, Vilniaus vaivados ir t. t., prakilnaus pono Jono Abramavičiaus, Varnėnų pono, liepimu bei valia parašytos lietuvio Jono Radvano*) – žymiausia XVI a. lotyniškoji poema. Sykiu su dešimčia palydimųjų paties Radvano eilėraščių poema buvo išspausdinta atskira knyga Vilniuje, Jono Karcano spaustuvėje, 1592 metais. Pasirodžius šiai knygai, daugiau žinių apie Radvaną nebuvo.

Poemos pavadinimas ir knygos prakalba rodo, kad ją rašyti paskatino vienas ištikimiausių Radvilo Rudojo patikėtinių, įvairiais postais apdovanotas Lydos seniūnas Jonas Abramavičius. Pats Radvanas kukliai teigė, kad jo poemą mokyti žmonės galėtų pavadinti „Adonio sodais“ – tai buvo aluzija į išplitusį paprotį garbinti antikinėje mitologijoje vaizduojamą jauną mirusį gamtos dievą Adonį, statant vazes su greit nuvystančiomis gėlėmis, taip parodant gyvenimo trapumą. Ši Radvano užuomina nurodė, kad nė vienas kūrėjas negali būti tikras dėl savo kūrybos amžinumo. Nepaisant to, Radvanas jautė didelę atsakomybę už pavestą darbą ir reikalavimą įamžinti XVI a. LDK istoriją ir Radvilo Rudojo

žygius. Poemos turinys ir siužetas buvo susiję su XVI a. LDK politinėmis realijomis ir Livonijos karo istorija. 1557 m. Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas pasirašė LDK sutartį su Livonijos ordinu – taip tikėjosi įveikti galimą Maskvos kunigaikštystės agresiją. Ši sutartis paskatino didįjį Maskvos kunigaikštį Ivaną Rūstųjį 1558 m. pradėti Livonijos karą, trukusį dvidešimt penkerius metus. LDK kariuomenės etmono Radvilo Rudojo vadovaujama LDK kariuomenė į karą įsijungė 1561 m. Maskvos kariuomenė per šį karą atėmė iš lietuvių nuo Viduramžių jiems priklausiusį svarbų miestą Polocką ir net grasino užimti LDK sostinę Vilnių. 1564 m. sausio 26 dienos vakare Polocko apylinkėse, Ivansko kaime prie Ulos upės, Radvilos vadovaujama lietuvių kariuomenė (apie 4 tūkstančiai vyrų) užpuolė nakvynei besiruošiančią didelę (apie 25 tūkstančius karių, vadovaujamų Piotro Šuisčio) Maskvos kariuomenę ir ją nugalėjo. Tai buvo viena didžiausių XVI a. lietuvių pergalių, kuri sutrukdė Maskvai užimti Vilnių ir skverbtis tolyn į LDK teritoriją. 1577 m. Ivano Rūsčiojo kariuomenė stipriai nusiaubė Livoniją (dabartinę Latvijos teritoriją), o 1578 m. Radvilas Rudasis, tapęs LDK didžiuoju etmonu, pergalingai užbaigė kovas prieš Maskvos kariuomenę ir taip nulėmė Livonijos karo pabaigą. Šie Livonijos karo įvykiai, supinti su jo herojaus Radvilo Rudojo gyvenimo detalėmis ir herojišku vadovavimu lemtingiems LDK kariuomenės mūšiams tapo *Radviliados* siužeto pagrindu. Tačiau poemos tikslas buvo ne tik detaliai aprašyti mūšius, bet ir įprasminti Radvilo – tėvynės didvyrio, idealaus herojaus – biografiją, pašlovinti XVI a. LDK valstybės politinius veiksmus ir išryškinti jų vaidmenį visoje Lietuvos valstybės istorijoje. *Radviliadoje* gausu LDK istorijos detalių, užuominų apie lietuvių tautos kilmę iš romėnų. Štai Radvilo turimas nepaprastas skydas, kuriuo prisidengęs joja į lemiamą Ulos mūšį, tampa Lietuvos istorine emblema. Jame išskalti svarbiausi Lietuvos proistorės ir istorijos įvykiai: italų atvykimas į Lietuvą, karalius Mindaugas, kunigaikščiai Erdvilas, Skirmantas, Vytenis ir Gediminas, Vilniaus įkūrimas, Gedimino, Algirdo ir Vytauto kovos su kryžiuočiais, Oršos mūšis. Poema atspindi Renesanso žmogui būdingą istorinę savimonę, tačiau *Radviliadoje* ryškus ne nostalgiškas praeities apdainavimas, bet praeities ir savojo laiko istorinių įvykių dermė. Radvanas iškėlė ir tuo metu valdžiusio karaliaus Stepono Batoro vaidmenį. Šis valdovas Lietuvos Kunigaikštystei sugrąžino Livonijos karo pradžioje prarastas žemes. Batoras poemoje įvertintas kaip „Lietuvai ir jos žmonėms dovanojęs aukso epochą“.

Herojinė epinė Radvano poema Renesanso poetikos stiliumi mėgdžiojo iškiliausias tokio žanro antikinės poemos, visų pirma Vergilijaus *Eneidą*, ir siekė išaukštinti žmogaus veiklą istorijoje bei jo įgyvendintų tikslų prasmę. Kaip ir antikinė *Eneida*, *Radviliada* parašyta klasikiniu hegzametru. Radvilas, kaip ir Enėjas, vykdo likimo jam skirtą misiją. Enėjui Italijoje lemta įkurti miestą, išgarsėsiantį ir valdysiantį pasaulį, Radvilui – apginti lietuvių tautą ir valstybę. *Eneida* ir joje pateiktas pasakojimas apie Enėją mirusiųjų pasaulyje neabejotinai paveikė ir svarbų *Radviliados* vidinės kulminacijos akcentą: Radvilo susidūrimą su kunigaikščio Vytauto šmėkla trečiojoje poemos dalyje. Čia pateiktas Vytauto monologas uždegė Radvilo vadovaujamą kariuomenę. Nors Radvilas Rudasis, skirtingai nuo mitinio Enėjo, yra realus istorinis žmogus, Radvilo Rudojo palyginimas su Enėjumi Radvanui leidžia kūrybiškai plėtoti LDK ir romėnų paraleles bei panaudoti visuomenėje jau nuo XVI a. pradžios įsitvirtinusį lietuvių kilmės iš romėnų mitą ir legendą apie lietuvių protėvio Palemono atsikraustymą į Lietuvą („Ar yra toks žmogus, kurs nežino / šiandien

*Tik, Visagali, prašau:
pagailėjęs lietuvių, galingai
Lietuvai dar dovanok ir
skeptrą, ir garbę, ir šlovę!*

Jonas Radvanas, 1592

Libono tremties, Palemono didvyriškų žygių?“). Šis mitas ir visa Lietuvos senovė plačiai vaizduojami renesansinėje LDK istorijoje – Motiejaus Strijkovskio *Kronikoje* (1582), kuri buvo vienas iš pagrindinių Radvano istorinių žinių šaltinių, padariusių jo savimonei didelę įtaką. Radvanas buvo skaitęs ir anksčiau parašytas LDK herojines poetas, pavyzdžiui, Andriaus Rimšos *Dešimtmetį pasakojimą* apie Kristupo Radvilo Perkūno žygius (1585).

Mūšis prie Ulos upės neabejotinai paskatino upių ir vandenų įvaizdžių ir jais įprasmintų poetinių reiškinių gausą visoje *Radviliadoje*. Lietuvos upių tinklas Radvanui tapo vienu iš pagrindinių LDK kraštovaizdžio poetizavimo būdų. Įspūdinga yra poemos pabaiga: mirštantį Radvilą gedulo giesmėmis aprauda ir nuo ašarų išsilieja „šventosios“ Vilniaus upės Vilija ir Vilnelė (Vilnia). Lietuvos valstybę Radvanas taip pat piešia kaip didelę, į dviejų jūrų (Baltijos ir Juodosios) krantus besiremiančią teritoriją: „juk nuo Baltijos iki Juodosios / valdo lietuviai žemes, o šlove Olimpą pasiekia“. (I, 38–39).

Radviliados pasakojimo pradžia ir pabaiga taip pat įrėminta vandenų poetikos. Šiam įrėminimui naudojamosi populiariu renesansiniu įvaizdžiu „gyvenimas – jūra, kuria žmogaus laivas plaukia į ramybės uostą (krantą)“. Jūros stichija Renesanso poetikoje simbolizavo likimo nepastovumą, žmogui iškylančias dideles, sunkiai įveikiamas kliūtis, reikalaujančias herojiškumo ir atsidavimo tikslui ar net gyvybės. Radvilas poemos pabaigoje išskyla kaip herojus, nugalėjęs likimo žabangus, savo žygiais įsiamžinęs ir, svarbiausia, – savo tautai leidęs laimingai pasiekti uostą:

*Štai ir ramybė laukta: prie krantų vanduo tik liūliuoja,
mes priartėjam visai prie tvirtos žemyno pakrantės,
ir nenauja eldija, atviruos vandenys nukamuota,
uostan įplaukia linksmai apkaišytu kaip pridera priekiū.*

Siūloma literatūra: Jonas Radvanas, *Raštai*, iš lotynų kalbos vertė Sigitas Narbutas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009.

Jonas Radvanas

RADVILIADA,

ARBA GIESMĖ APIE GYVENIMĄ IR GARSIAUSIUS ŽYGIUS AMŽINO
ATMINIMO ŠVIESIAUSIOJO KUNIGAİKŠČIO MIKALOJAUS RADVILOS,
JURGIO SŪNAUS, DUBINGIŲ IR BIRŽŲ KUNIGAİKŠČIO, VILNIAUS
VAIVADOS, LDK KARIUOMENĖS NARSIAUSIO ETMONO IR T. T.

PIRMA DALIS

Dangiškom temom rašą kūriniuos pavaizduoja mėnulį,
saulės slinkimą dangum ir padangių erdves, vandenynus
ir kitados ištiesai negyvenamos žemės gimimą.
Jie užsimoja plačiai, bet poetams stiprybės vis teikia
5 atpildas saldžia garbe ir alyvų vainiko siekimas...
Deukaliono marias – atminimą nelemtojo amžiaus –
dainiai kiti teminės, apdainuos per aukštąsias padanges
ėjusį karą ir tuos, kas laimėjo kovas prieš gigantus.
Trečias visus stebuklus ilgaamžio pasaulio tegarbsto:
10 negandas Kadmo šeimos ir nelaimę atnešusį karą,
baisis Pelopo namais nelabaisiais ir vaišėm Tiesto,
Semiramidės pilis apdainuoja ir įvykius Trojoj.
Galvas tuščias paprastai težavėdami, žinomi daugiur,
šie padavimai visi nusipelnė tik kedro – ne lyros.
15 Vis dėlto mano giesmėms neprikiš žodlaužystės joks amžius!..
Radvila! Patį dabar apdainuosiu, atmintinus darbus
tavo, Senoli, ir tau šią pierišką auką aukosiu.
Nors apie tavo žygius po Europą ir barbarų kraštą
garsas skersai išilgai iš trilypio rago pasklido,
20 ryšiوسي savo giesmėn vis viena, Didysis, sudėti
tavo garbingus vardus ir karus, ir šlovę nemarią.
Man dėmesinga pabūk, Kaliope, ir tujen, Erata,
ir apsakyk, kaip narsa lig žvaigždynų iškėlė ši didį
vadą lietuvį, kai jis ar taika, ar karu, taip sėkmingu,
25 gynė tėvynės žemes, ir pasakok, koks pragaištingas
viesulas siautė laukuos prie Ulos bei Ivansko dirvonuos.
Deivės! Priminkite man, kaip Livonijos garbę pakando
jo patarimai geri ir kaip Skitiją tramdė herojus!
Na o, mergelės, tada jūs ženklais palankiais palydėkit

19 eilutė – Dzeusas, supykęs ant žmonių, sukėlė tvaną, bet pagailėjo dorą Deukaliono bei jo žmonos Piros, tad jie abu išsigelbėjo. Deukalionas ir Pira graikų mitologijoje laikomi graikų protėviais.

20 eilutė – Kadmas – finikiečių karaliaus sūnus, Dzeuso pagrobto Europos tėvas. Pasakojama, kad jis įkūręs Tėbus ir įvedęs raidžių raštą.

21 eilutė – Pelopas – Tantalos sūnus, kurio mėsa tėvas patiekė valgyti dievams. Dievai prikėlė Pelopą, o Tantalą nubaudė. Tiestas – Olimpijos karaliaus sūnus, kurį jo brolis Atrėjas pavaišino jo paties vaikų mėsa. Semiramidė – legendinė Asirijos karalienė.

22 eilutė – Kaliopė – epinės poezijos ir mokslų mūza, jos sesuo Erata – elegijos mūza.

- 30 kūrinį šį, nes jis tau, įžymioji Lietuva, gimsta!
 Ginklais galinga yra ir šlove išgarsėjusi žemė
 čia, plačiuose laukuose, per kuriuos Lietuva nusidriekus –
 motina derlių skalsių ir gentis, įgudus kariauti.
 Sako, kad ją kitados nukariavo Italijos sūnūs –
- 35 vyrai karingom širdim. (Ar yra toks žmogus, kurs nežino
 šiandien Libono tremties, Palemono didvyriškų žygių?)
 Virtine ilga iš jos atsiranda ainybė lietuvių –
 šita valdovų gentis; juk nuo Baltijos iki Juodosios
 valdo lietuviai žemes, o šlove ir Olimpą pasiekia.
- 40 Ginklais patenkintiems, jiems išmintinga gamta pašykštėjo
 klonių Kampanijos, kur Cerera, įstatymų motė,
 varžos gausa su Bakchu, nepaskyrė Panchajos Tempėjų
 nei Alkinojo miškų, nei derlingojo Pesto rožynų,
 nedavė persų laukų ar upokšnių, turtingų metalo.
- 45 Derlių, kokį šventi dovanoja Gargarai, skyrė
 jiems užtatai ir žemes, kur per amžius lengva išmisti.
 Tyras kaip stiklas upes vainikuoja ta žemės grožybė –
 girių aukštų karūna; jos viršūnėmis šičia žvaigždynus
 remia, o medžių šaknim ligi Stikso vėlių nusileidžia.
- 50 Šičia atranda namus sau elniai, briedis ir stumbras
 (šitas galiūnas yra sulaikyti, ką nutveria, pratęs
 savo šiurkščiu liežuviu ir aukštai į orą išmesti),
 šičia ir lūšis dėmėm išmargintu apdaru glaudžias,
 randa namus ten žvitri stirnelė ir didelis tauras.
- 55 Kam man upes ir vandens didumu prilygstančius marioms
 ežerus girti? Žuvis? Čia netrūksta didžuvių irgi.
 Kam apdainuoti žilus jugerus baltuojančio lino?
 Argi išvardinčiau tai, kas palaimintoms čia dovanota
 girioms? – Gūdūs miškai čia turtus neapsakomus slepia.
- 60 Čia ažuolynai pilni bitučių skysto nektaro:
 medžiais tyriausias medus putodamas bėga, valstiečiai
 gauna korių dovanai, čia rasoja ir patys kamienai,
 ir ant vaivados skobnių kvėpėdamos sklidinios taurės.
 Kiekgi čia upių, kurias vis skirtingi šaltiniai pagirdo?
- 65 Štai Boristenis sravus: prasiveržę pro kaukarus, duslūs
 vandenys jo su triukšmu neapsakomu krinta į plačią
 jūrą ir sūrias bangas vilnimis atmiešia saldžiausiom.

36 eilutė – Anot LDK Renesanso istoriko M. Strijkovskio, romėnus į Lietuvą atvedęs Publijus Libonas, Pompėjaus laivyno karo vadas. Kitas legendinis lietuvių protėvis Palemonas daug kur tapatinamas su Libonu.

41 eilutė – Kampanija – pietų Italijos regionas, jo centras Neapolis; Cerera – derlingumo deivė.

42 eilutė – Bakchas – vynuogių, vyndarystės dievas.

43 eilutė – Alkinojas – fajakų karalius, gyvenęs amžinai žaliuojančių sodų saloje, Odisėjui padovanojęs laivą.

45 eilutė – Gargarai – miestas ir kalnai Mažojoje Azijoje (Anatolijoje), pavadinimas kilęs nuo Dzeuso sūnaus Gargaro.

65 eilutė – Boristenis – graikiškas Dniepro upės pavadinimas.

Štai Dauguva, aukštupy upeliu į kelionę išbėgus,
 Polocko žemėm veržliais sūkuriais sūkuriuodama skuba,
 70 kol pagaliau taip plati į Venedų marias įsilieja.
 Tik ne mažesnė už ją ta lietuvių skaidriausioji upė –
 Vilija, tekanti ten, kur kadai iglionams priklausė
 žemės ir našūs laukai; pasiėmusi seserį Vilnią,
 Vilija leidžias žemyn į brolelio Nemuno glėbį,
 75 Nemuno – to, už kurį gražesnės mes neturime upės!
 Daugelis deivių, kurios ažuolynuos ir upės gyvena,
 geidė jo meilės, tačiau jos sulaukė vien tik gražuolė –
 upė Šventoji, kuri – skaistesnė už gintarą – srūva
 per Žemaitijos laukus ir į Nemuną įteka našų.
 80 Šitos štai žemės vaikai – lietuviai, ryžtingi sūduviai,
 jotvingiai – žmonės, mirties nebija, poloviečiai klajokliai,
 prūsų sena giminė, narsiaširdžių krūtinių alanai,
 vieno kilimo su jais gepidai ir kitos dar tautos.
 Čia Erdvilo lopšys ir gimtinė narsuolio Traidenio,
 85 Skirmanto, ginklais stipraus, ir narsaus kunigaikščio Mingailos,
 Romanto, Mindaugo, kurs ant galvos užsidėjo vainiką
 Romos, Vytenio kilnaus ir atšventusio pergalių daugel
 tėvo visos Lietuvos Gedimino, kuriam vadovaujant
 mūrai iškilo aukšti tirštai apgyvendinto Vilniaus.
 90 Čia pamatysi abu Gedimino vaikus narsiaširdžius –
 Algirdą su Kęstučiu; ši Jogailą pagimdžiusi žemė
 davė sarmatų kraštams karalius, valdovus dovanojo
 hunui galingam, taip pat ir bohemams iš Čeko šeimynos.
 Šitiek šlovingų vadų čia gimė!.. Ir vienas jų buvo
 95 mūsų giesmės Radvila Didysis, kuriam Mikalojaus
 vardą ir lemtį tėvų pranašingas numanymas davė.
 [...]

- 70 eilutė – Venedų jūra – vienas iš senųjų Baltijos jūros pavadinimų.
 72 eilutė – Iglionus mini graikų geografas Klaudijus Ptolemajus (apie 90–168) Sarmatijos europinės dalies ap-
 rašyme. Renesanso epochoje leistoje Ptolemajaus *Geografijoje* teigiama, esą iglionai gyvena Neries ir Nemuno
 tarpupyje.
 84 eilutė – Erdvilas – Žemaičių kunigaikštis, Tautvilo sūnus, su juo siejamas Naugarduko atstatymas po toto-
 rių antplūdžio 1212 m., lietuvių pergalės prieš totorius ir Kijevo Rusios nukariavimo pradžia; Traidenis – Lie-
 tuvos didysis kunigaikštis, gynęs Lietuvą nuo kryžiuočių.
 85 eilutė – Mingaila – Erdvilo sūnus, Naugarduko kunigaikštis, pirmą kartą užėmęs Polocką. Mingailos sūnus
 Naugarduko kunigaikštis Skirmantas pirmasis užėmė Pinską ir Turovą.
 86 eilutė – Romantas – Traidenio tėvas; Mindaugas – Lietuvos karalius.
 87, 88 eilutės – Vytenis, Gediminas – Lietuvos didieji kunigaikščiai.
 91 eilutė – Algirdas, Kęstutis – Lietuvos didieji kunigaikščiai, Algirdo sūnus Jogaila – Lietuvos didysis kuni-
 gaikštis, Lenkijos karalius.

A N T R A D A L I S

[...]

Matė kilnus Radvila, kad karai šiurpulingi iš naujo
kyla ir semia laukus baisulys bei ugnis, ir didžiulį
800 skausmą, tėvynės žiauraus pralaimėjimo sukrėstas, jautė.
Dieną ir naktį širdy įvairiausių sumanymus svarstė,
nė nesudėjo akių per kankinamus rūpesčius tąsyk.
Renkas didikai keli pasitarti, ko verkiant valstybei
reikia, ir štai ką tada karžygys Radvila jiems pasako:
805 „Niekas nemato geriau, iš kur didžiausias pavojus
kyla, už jus, ką ginklu nuožmus kunigaikštis užpuolė.
Baisų karą reikės su žiauria gentimi mums kariauti:
ji nesistengia gyvent sutartim, tikėjimu, teise –
vien tik jėga ir žmonių krauju! Tad savęs pagailėkit,
810 Maskvai tėvynės mielos ir mirčiai vaikų neišduokit,
stokit visos didelės Lietuvos Didenybę apginti;
šito su ašarom šiom vardan nelaimingos tėvynės
jūsų maldauju – skubiau atremkit didžiulę nelaimę!“
Jį palaikė visi, ir tada paaiškėjo, ką gali
815 iškalba: eina pas jį karuose išbandytas jaunimas,
renkasi Marso tarnai, nors geri, tik labai jau negausūs,
bet susiremti kovoj ir kautis ginklu pasiryžę –
pats Lietuvos dabinyš ir geriausi kareiviai!.. Prabyla
garsūs trimitai, jauni susiglaudžia gretoje ir tik prašo
820 mūsų žiauraus, nes kančia susigrumti skatina vyrus.
Ruošia ginklus ir tėvų atidėtą ginkluotę sutaiso.
Ima, va, šis į rankas ir giriasi lanko grožybe,
šveičia skydus kai kurie ir senas rūdis nuo geležčių
svidina, rūpinas, kaip pasipuošti gauruotais sultonais
825 šalmus, galanda bude strėlių lengvasvorių akuotus
ir iš sifonų vidaus pradvokusį natrį ištraukia.
Jie padarytus gražiai ir žėrinčius tarsi elektras
blizgina šarvus ir, jei kur sulaužyta randa, pataiso.
Žirgus mankština kiti, kad šuoliuodami vėją sukeltų,
830 bėgtų, išrietę kaklus, o iš šnervių kibirkštys lėktų,
pratina juos prie ragų ir kanopomis ritmą išmušti;
šoka skubiai ant žirgų ir, ištroškę kautynių, nubaudžia
juos už gaišimą, nes daug pasiruošti laiko nelieka:
girdis duslus gaudesys, ir kapoti trimitų kvietimai
835 skamba, ir pats padėties rimtumas juos šaukia į kovą.
Veikiai prie vado aukštos palapinės kareiviai atvyksta –
vyrų pulkai, o žirgų šnarpštimas, net kibirkštys žyra.

Tirštos rikiuotės pilnos ryžtingumo kariuomenės žengia –
daugel žirgų ir būriai kavalerijos, tviskančios auksu.
840 Šitokiais žodžiais žvaliai narsuoliai į Radvilą kreipias:
„Didis lietuvių šalies karvedy! Tavo laimė neleidžia
mums nusivilti: esi apsauga veiksminga saviesiems.
Liepk, ir mes seksim tave pas Luciferą ir pas Aurorą,
eisim pas Žemės vaikus, kur nėra teisingumo nė Dievo;
845 liepk, ir užgriūsim karu Mauritanijos marių užlietą
Afrikos žemę arba iš dvikalbių dakų atimsim
prarastas vėliavas; vesk, kur patinka, – visur mes lydėsime
tą, kam Karinė Sėkmė aplinkui galvą lakioja!
Niekas geriau už tave neišmano Marso gudrybių.
850 Neš dar iš šičia tave Šlovė nepailstančiom plunksnom,
lauro šakelė šventa dovanos dar tau amžiną garbę.
Karą nedelsdamas skelbk ir mumis pasirengusiais kliaukis:
veda troškimas visus Narsumo keliu akmenuotu
žengti į garbę tiesiog per priešų ginklus ir per ugnį!“
[...]

TREČIA DALIS

[...]
Tarp ariergardo karių Radvila pasirenka vietą:
karo veiksmams jis iš čia vadovauja, ir savo ramybę
80 drumsčia mintim įvairiom, nors paties kovų patyrimas
padeda, remia klotis palanki ir patsai Visagalis.
Žirgas trakėnų veislės kunigaikštį ant nugaros neša,
priešinas žąslams karštai ir aukso brizgilą kramto.
Joja, o Karo Sėkmė didžiulė aplinkui lakioja!
85 Karvedžio šalmas – galvos puošmena – žaižaravo ir ryškiai
saulės skaisčiuos spinduliuos atsigrėžęs į dangų žioravo.
Puošnų jo skydą ilga praeities nutikimų grandinė
auksino, jį puošdama marginiais geltono metalo.
Šitam skyde Lietuvos praeitis ir garbingos senolių
90 pergalės mena laikus, kai į Platelių krantą smelėtą
sykį Libono laivai atkeliavo per Baltijos jūrą,
laiminant Dievui žemes, ligi tol nežinotas, priplaukę;
mena Libono vargus ir ant žemės, ir jūroj, kol kojos
atvedė jį prie krantų, pasišiaušusių giriom aukštosiom.
95 Mena, kaip kėlės krantan iš Italijos vyrų rinktinė,
elnius, taurus ir žiaurius stumbrus ant žemės ji vertė,
kaip puikiose žiotyse žydravilnės Dubysos pastatė
Naująją Romą kariai – tą senosios viltingą paguodą.
Vienas po kito štai čia atsiranda garbingi karaliai,
100 garsūs valdovų protu ir kautynių trimitais įžymūs.

Dvylika smailių skaisčių ant galvos lietuvių karalius
Mindaugas nustelbė juos, nes tik vienas nešiojo vainiką
Lacijaus; dviem strėlėmis į totorių valdovo liepimą
duoklę mokėti narsus karžygys Erdivilas atsakė.

105 Veikiai atėjo eilė sužalotiems totorių žygūnams:
žiaurų atsakymą ši Balaklajus, totorių valdovas,
gavo iš Skirmanto, tad pasikėlė kautynėms kariaunos
ir Kaidanovo raistai nuo kraujo pralieto paplūdo.
Aršūs Vytenio kariai, pralaimėję Lešekui mūšį,

110 pergalę švęs ir išklos kitose kautynėse lenkus;
grobio teks kiekvienam, kas lietuvių kariuomenėj kovės, –
net ir kareiviui žaliam, – po dvidešimt lenkų belaisvių.
Giesmės ir šokiai skambės ir pagerbs nugalėtojai Leda,
žmonės džiaugsmingais „valio!“ nepaliaujamai pergalę sveikins.

115 Kalno viršūnė aure suskambėjo nuo vilko staugimo:
šarvu tvaskios geležies apdarytą, ši žvėrį sukūrė
rankios sumanios, kurios panašumo į vilką suteikti
geidė pamėnui gyvam, o šisai kad užstaugė – lyg staugtų
šimtas vilkų jo pilve! „Čia miestas iškils pagarsėjęs“, –

120 taria žynys Lizdeika, ir lemtingi žodžiai pagimdo
Vilnių – globėją tautų, ir kadaise stovėjusios lūšnos,
kėlusios juoką kitiems, į didingą sostinę virsta:
miestams didžiausiems dabar ji prilygsta dėl galios lietuvių.
Štai Gedimino duktė Aldona – lietuvaitė gražiausia –

125 žengia į tavo namus, Kazimierai; pulkas jaunosios:
seniai, garsūs protu, ir tvirčiausi lietuvių kareiviai,
stumbro didžiulėm rusvais šeriais pasišiaušusiom odom,
Polocko lokių skrandom užsidengę pečius, atlydėjo
kraitį – lenkaičių būrius, į nelaisvę patekusius, dartinės

130 laisvus; šie tankiu pulku, neskustom galvom po kepurėm
žengė laimingi drauge, ir grandinės nespaudė jiems rankų.
Santuoka ši dvi tautas, vienodom valdysimas teisėm,
bendro likimo plieniu sukabina nuo šiol kuo tvirčiausiai.
Amžiną taiką, kurios visa širdimi taip norėjo

135 Dievas, vedybos atneš į lietuvių ir lenkų valstybę.
Teremia nūn Lietuva ir šlovė nemari jos karalių,
vardas didžių Lietuvos kunigaikščių per amžius teaidi,
garbę tereiškia bendrai tam pačiam valdovui dvi tautos,
mušasi mūšiuos bendrai, ir šlovė jų dangaus tepasiekia!

140 Štai Gedimino kariai ugnimi ir kardu naikina
Brandenburgo laukus, net padangė aptemsta nuo dūmų.
Štai jis ir prūsus aršius, ir totorių ordas sutramdo,
išbruka jas, nuožmioje kovoje nugalėjęs, už Dono.
Tuoj Lietuvos lygumom paleista žiauriaširdžių kryžiuočių

- 145 vėtra šuorais keliaus: tai magistras Dusmeris veda
prūsų galybę ir du karalius: Bohemijos – Joną,
Liudviką – vengrų. Kartu su karaliais į Lietuvą traukė
danai, moravai, galvom auksaplaukėm britanai ir galai.
Tai lietuvius visomis jėgomis Germanija puola,
- 150 Reinas triragis kartu su kitais prieš Lietuvą eina!
Nors ir negali ginklu ar gudrybe palaužti kryžievių
Algirdas su Kęstučiu, bet įveikia alkiu: jie palieka
plačią dykynę tenai, kur kryžiuočiai keliavo, o patys
prūsų žemes ir pilis Livonijoje dūmais paleidžia.
- 155 Tartum širšės pikti į namus parkeliavo kryžiuočiai
ir apraudojo savų, čia patyrusių kruviną pirtį,
žūtį. Beprotis! Tave ši nelaimė ištiko, magistre.
Kitąkart leido atgal Maskvos kunigaikščio žygūną
Algirdas, davęs namo liepsnojantį deglą parnešti.
- 160 Paskui žygūną pernakt prie Maskvos atsiradęs, Maskvietį
privertė klauptis ir dar jį pamokė: „Kas rytą ginkluojas?
Liaukis grasinti!“ – Ir čia į tvirtovę įsmeigė ietį.
Veikiai Jogaila drauge su laisvės augintiniais lenkais
ir su lietuvių pulkais prieš kryžiuočių kariuomenę stoja.
- 165 Iečių liūtis ir strėlių pilaga germanus paskandina;
veikiai kryžiuočių kariai kas iš mūsų pabėga, kas galą
gauna kautynių lauke nuo galingos rankos sarmatų.
Griunvaldas plūsta kraujais, ir magistrą mirtis čia ištinka:
Griunvaldo smėly jisai atidavė Viešpačiui sielą.
- 170 Štai Tamerlano pulkus nesuskaitomus Vytautas puola:
stoti prieš šlovę drąsos niekada kunigaikštis netrūko.
Štai ilgaeiliai stalai nepabaigiamo pokylio lūžta
Lucko pily, kur drauge imperatorius, trys nematytai
orūs karaliai, Maskvos kunigaikštis, abudu magistrai,
- 175 šiaip kunigaikščių kitų su palydais gausiais susirinko.
Vytautą sveikina šis suėjimas, erdvė sutartinėm
aidi, negali puikiais reginiais pasisotinti akys,
žemė nuo kraujo skaistaus sumedžiotų žvėrių raudonuoja,
ir iš daugybės kraštų svečiašalį kas žingsnis sutiksi.
- 180 Šičia Apvaizdos ranka pamokino karingąją Olgą,
kaip ji paimti galės su trejetu žvirblių tvirtovę,
ir Sviatoslavą – kaip jam išguldyti achajų kariauną.
Tik va, gyvybės patsai nuo lietuvio Kureto neteko:
galvą nukirtęs, iš jos pasidirbdino taurę prabangią
185 priešas, įrašęs: „Gavai, ieškodamas svetimo, galą“.
Štai pagalių ir šakų lig viršaus Zavichostą primetę,
gaidį lietuvių kariai ant tvirtovės raudoną užtupdo.
Štai užsitvenkus Maskvos kunigaikščio kareivių lavonais

srūva vos vos Krapivna: didikus ir vadus surakintus
 190 vedas namo su triumfu nugalėtojai mūsų prie Oršos.
 Tarsi Aušrinė danguj prieš tą valandą ryto, kai saulės
 rato ugninio šviesa akiratį ryškiai nušviečia,
 puošia viršūnes kalnų spinduliais tarsi krokai geltonais,
 žemės visus plyšelius padabina spindėjimu savo, –
 195 tokiu šlovingu skydu Radvila prisidengia per mūsų.

[...]

Vaistais nuo rūpesčių jau ir tave, kunigaikšti, gaivino
 miegas saldus, ir nakties ramybei leidai apimti
 po debesuotu dangum – tuo visatos dangalu – kūną,
 nors ir trimitų garsai vis nutraukdavo miegą negilų,
 250 kai pasirodė sapne iš Elisijo sodų nužengus
 tau Kęstutaičio vėlė – bekūnio Vytauto šmėkla.
 Buvo jis toks kaip tada, kai po pergalės Griunvaldo mūsų
 grobio paėmęs gražaus iš kryžiuočių į Lietuvą grįžo.
 Tokiu žodžiu nelauktai į Radvilą kreipias pamėnas:
 255 „Mano tautiečių dalia negarbinga Elisijo soduos
 sukrėtė, o Lietuvos nelaimės mane sugraudino.
 Šitai numanėm anksčiau... Bet kad vėjais žygiai nueitų?!
 To nežinojau, kada bėdomis už bėdas atmokėjau:
 lėmė jos mano žmonėms neaprepiamą amžiną valdžią.
 260 Aš Lietuvos pražūties, jos griuvėsių akivaizdoj šituo
 guodžiausi, laukiau, kad štai, karaliaus dar, keičiantis metams,
 mano tauta visuose kraštuose nuo Baltijos jūros
 ligi Juodosios krantų ir toliausių Volgos pakrančių,
 jai priklausys amžinai didžiulė valdžia ir valstybė
 265 ir lig žvaigždynų aukštų ji lietuvių dar vardą išaukštins.
 Na, o dabar ne šlovės senovinės aidas atėjo
 ligi manęs pas vėles, o žinia, kad jau priešas užpuola
 mano valstybę dažnai ir kad ainis, įkurdintas mano
 prie Mitridato kalvos ir Juodosios jūros pakrantės,
 270 įveiktas klauso Maskvos, per silpnos Lietuvoj jodinėti.
 Argi dėl to kažkada mes žaizdas kariaudami kentėm,
 argi dėl to piliečius grobiu, o tėvynę savosiom
 pergalėm gražinom mes, nelaimingi jūsų senoliai?
 Ak, neprilygstantys mums ištižusio kraujo vaikaičiai!
 275 Tik jau visai ne dėl to užsimoja Narimanto tvirtas
 raitelis kardu, kad jūs, menkesni, nenorėtumėt karo!
 Ar atidėjo kada už tuščius grasinimus kerštą
 Algirdas? Ar ši tauta su jumis nekariavo tiek metų,

argi nesuruošė jums tiek pirčių kruviniausių be keršto?
 280 Ne, ne tokia vyrija kaimynų valstybes ir priešus
 triuškino, o garsumu lig aukščiausių žvaigždynų iškilo!
 Narsios krūtinės, o ne kazematai, kuorai ir sienos –
 toji galybė, kuria mes išgriovėm stipriausias tvirtoves.
 Kitąkart dėl kelerių marškinių ir kirvių užpuoliau
 285 Maskvą baisingu karu, nes manęs niekada nesutrukde
 karą pradėti jokia begėdė žavi Tinginystė.
 Šlykščiai lietuvių miestus užvaldo ir juos apgyvena
 priešai, tik jau nei šlovė nebeuždega jūsų, nei gėda.
 Tujai, viltie Lietuvos, atsidavusi mūsų valstybės
 290 saule, kuri ir bėdas, ir pašlijusius reikalus greitai
 vėl pataisai ir kuri visomis jėgomis pragaištingo
 amžiaus paveikslą mainai! Tu saviškiams padėk ir iškirsdink
 mūsų bailius maskviečius, nes tik vienas gali nugalėti –
 taip aš galvoju ir to, jei neapvilia nuojauta, laukiu.
 295 Saulė rytoj pamatys laukuose maskviškių lavonus.
 O, kaip man kaulams tada bus saldu ir lengva ilsėtis,
 kai prie manosios garbės ir šlovingos jūsų senolių
 dvasios ir pergalių dar prisidės ir jūsų narsumas!
 Štai kas svarbu: nugalėk! Ir tada nepažįstantis kapo
 300 gandas tave po mirties per ilgus šimtmečius garsins.
 Ženk, kur žindyvė Drąsa tau rodo, ir vykdyk, ką dirbti
 liepia ji garbei tėvų ir lietuvių istorijos labui!“
 Šitokiais žodžiais karan kunigaikštį Vytautas kėlė.
 Karvedžiui gilūs miegai išsilaksto, jis kelias ir ankstų
 305 rytmetį tokia malda į žvaigždėtą dangų prabyla:
 „Tujai, kuris įsakai padangėmis metai po metų
 leistis dienos ir nakties šviesuliams ir, pareikšdamas savo
 valią galvos mojimui, spinduliuojančius ženklus paleidi,
 gentį vienišių valdai ir rikiuoji žmogiškus darbus
 310 ir Okeano gelmes, ir nurimusią amžiams buveinę,
 būk, Palaimingas, saviems palankus, išklausk mano viešą
 maldą, tačiau ne todėl, kad to esam verti, o kad myli
 mus!.. Palaikyk ir suteik spindulingo Olimpo pagalbą,
 mano karius ir mane panorėk nuo pavojų apginti!“

269 eilutė – Čia turbūt turimas galvoje Kerčės kyšulys Kryme.

275, 276 eilutė – Narimantas – Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino sūnus, turėjęs savo herbe „raitelį su kardu“, tai yra Vytį.

285 eilutė – Vytautas čia primena 1406 m. įvykius, kuriuos aprašo M. Strijkovskis: maskviškiai pasienyje užpuolę lietuvius ir atėmę du kirvius ir tris sermėgas. Keršydamas už savųjų skriaudą Vytautas pradėjo karą prieš Maskvos valdovą.

K E T V I R T A D A L I S

[...]

Nei viesulų ir audrų valdovės šaltosios žiemos,
 100 negandos kelio sunkaus, nei kokia dangaus nemalonė
 jo nesulaikė tada, į karą vedančio žmones,
 puolančio tvirtas pilis ar kariuomenę visą iš karto,
 nors jau į Marso kovas jam leistos ir trukdė senatvė,
 nuopelnais jo įžymiais ir amžiaus grožiu padabinta.
 105 Jukgi vis vien valanda neatmainoma žmogų užgriūna,
 prislenka tykiai prie jo senatvė, kurią netikėtai
 pats pamatai – net anksčiau, nei galvotum, kad gali ateiti.
 Visgi devynis kartus laimingesnis tasai, ką senatvė
 randa ne pasmerktą už negarbingą sėdėjimą vietoj,
 110 bet ir įžymų darbais padarytais, ir karšatim orų.
 Nors ir gyvenimas tau užtikrina karšatį tokią,
 visgi likimas kur kas didingesnę tau lemia senatvę.
 Ak, tik į karą nestok, nekariauk, narsingiausias senoli!
 Juk užsiversti tokios didžiulės karų sunkenybės
 115 sau ant pečių nestiprių Lietuva ir Batoras neprašė.
 „Radvila, to, ką davei ir tėvynei, ir savo karaliui, –
 žmonės kalbėjo, – gana, nes laimėjimų tau vadovaujant
 pelnėme tiek, kad vargu ar begalim visus suskaičiuoti!
 Vyre, savęs pagailėk, užteks jau vargų begalinių!“
 120 Žodžiai draugų Radvilos neįtikina: meilė tėvynei
 laimi. „Apsaugok mane, didingo Olimpo karaliau, –
 taria, – nuo šito! Na, ne! Neveikia sidabrinų blakstienų
 man neužspaus – tarp karių, legionams žmonių neprarandant,
 krisiu verčiau kaip karys ar mirtis išvaduos iš šio kūno,
 125 rūpesčiuos dėl Lietuvos mane paskendusį radus!
 Koks aš būčiau smagus ir kokią ramybę turėčiau,
 mirdamas taip!.. Tad prašau nesirūpinti jūsų manaisiais
 turtais: ar ašen, kuris netausoju savęs, jų gailėsiu?
 Argi prašysiu kely į viršūnes sau lėšų kelionei?
 130 Kalbinkit, vyrai, kitus dėl geltono metalo, o mūsų
 siekis – iškelti aukščiau tėvynės gerovę ir garbę.
 Jos man atstoja turtus, o garbė, už perlą skaistesnė,
 draudžia viena praeity didingoj apmirus man snausti.
 Šarvus, draugai, ant pečių, kad nuo metų ir virpančių, vilkit
 135 ir į ratus neštuvus – paskutiniąją dovaną – dėkit!“
 Taigi į Marso kelius Radvila lietuvius vėl skraidina,

115 eilutė – Steponas Batoras (1533–1586), Lietuvos ir Lenkijos valdovas.

119 eilutė – Ir kituose LDK kūriniuose yra liudijimų apie tai, kad karalius Steponas Batoras, turėdamas galvoje senyvą Radvilo Rudojo amžių, atkalbinėjo kunigaikštį pradėti žygį į Maskvos žemes.

žengiantį prieš maskviškius karalių Steponą lydi
 ten, kur Pskovo pilis, trimis pilimis išsidėsčius,
 vienas nuo antro atstu pastatytus bokštus iškėlus,
 140 mūro ir kieto akmens gardiniais apsisaugojus stūkso.
 Imenio ežeras ją bangomis patyliukais skalauja.

[...]

230 Nei jis už auksą kada svetimiams karaliams tėvyne
 pardavė, nei jis stipraus šeimnininko tėvynei ant sprando
 geidė užkarti, jėgos ar kokių dovanų nugulėtas.
 Pulti neprivertė jo nei minios lengvabūdės mainumas,
 nei – Visagali! – pilna ir apgaulių, ir ydų Taryba,
 235 nei iš tėvynės tasai žaltys – savanaudis Troškimas
 paveržė jį ar baisia liga sugadino Tuštybė –
 kapas gilus, kuriame karalystės, įstatymai žūna.
 Kuo man žavėtis labiau jo mylinčioj sieloj: teisybe
 ar palaiminga taika? Niekada į krūtinę tėvynei
 240 kardu netaikė, šalims maloningos ramybės netrikdė,
 niekad bruzdėti greitų piliečių po vėliavom savo
 nešaukė ir nuo šalies išmintim ir palaimintais žygiais
 staugiančią audrą, kurią prieš mūsų valstybę Ajolas
 kėlė toli nuo čionai, nukreipdavo šitas herojus.
 245 Nekentė jis nedoros pilietinio karo tarnybos,
 nekentė nė ištiestų tarpusavio karui jos rankų,
 laikės šventos sutarties ir bauginančio priesaikos žodžio
 jis – nemarus šviesulys ir puošmuo lietuvių valstybėj,
 toks kaip pasaulio garbė Aušrinė, kai, tamsiąją naktį
 250 gimus, ryškiais spinduliais rasotas miglas paausuoja;
 progumuos tarp debesų sužėri žvaigždės aureolė,
 apšviestus kalnus šviesos vytinės plaka ir skverbias
 ligi visų pašalių, kol galiausiai apšviečia pasaulį...
 Nei jis už grašį kada įstatymus kalė, nei plėšė.
 255 Radvilą rūpestis dėl tėvynės švenčiausias vis varė
 savo liepimais ir taip ypatingą jo dvasią išugdė;
 būti geru iš vidaus, o ne išore tokiu atrodyt
 troško labiau Radvila, atsidavęs karaliui, bet priešas
 tiems, kas norėtų veikiau sukilti nei stoti į karą.
 260 Didis kare, o namuos visada nuosaikus ir galvotas!
 Protą išlavino jam patirtis įvairiausiom pratybom;
 nors ir išmanė menkliau įstatymus – tiek, kiek žinoti
 turi Senato narys, – Sumanumas, visad galingesnis
 nei pajėgi dešinė, ir šiam atsidavus raiškioji

265 Iškalba pašvęstą jiems jo krūtinėje rinkos šventovę.
 Kerinčios dvasią kalbos saldumu tarp žmonių išgarsėjęs,
 jis, išrinktąja žmonėms gėle vadintas ir rimdęs
 širdis šneka, – jis gerai ne sykį patarti mokėjo.
 Mat po laiminga žvaigžde į pasaulį atėjusiam protą
 270 ir palaimingus kalbos gražumus Išmintis dovanavo.
 Valdė minias kalbomis ir atskirdavo gėrį nuo blogio,
 tildyti ėmęs žodžiu Senato posėdį aukštą.
 Kai jis sarmatų seime atverdavo žavinčią burną,
 balsas ir raiški kalba išduodavo kalbant ne žmogų –
 275 šičia jis dėstė mintis, prilygdamas Pilo senoliui.
 Ir spindulingų kalbų saldumu, ir svariais argumentais
 jis vadovavo širdims prieštaraujančio nuolat Senato;
 vis dėlto darbo dienų jisai netrumpino žodžiais,
 ne priešingauti tuščiai, o naudingai kalbėti papratęs.

[...]

Tu už dorybes buvai, kunigaikšti Radvila, vertas
 ilgo gyvenimo, bet... Neišvengiamas laikas išplėšia
 visa geriausia žmonėms, ir ilgiau labdarybėmis grįsti
 365 kelio, kuriuo tuėjai, ankstyva nebeleido senatvė.
 Leidžia likimas rūstus ilgėliau gyventi net gyviam:
 elniams, paukščiams, žvėrimis... Ir tiktai vienintelė žemėj
 vargšė žmonių giminė šią gyvenimo skriaudą patyrė.
 O, koks traputis žmogaus gyvenimas! Griežtas likimas!..
 370 Negi traputis žmogaus gyvenimas? Negi paveikti
 mums graudžiomis raudomis neįmanoma griežto likimo?..
 Griežtas likimas, deja! Ir gyvenimas – trumpas, traputis!..
 Sprendžiamas metas nūnai: nuo mirties neapgynė didinga
 tavo dorybė, kurią mums reikės pripažinti per amžius,
 375 nė pamaldumas, kuris tau beširdės mirties nežadėjo.
 Parkos prikišo rankas, o mirtis, pykdama, kad nuo liaudies
 kraujo strėlių smaigaliai jai nuo seno vis niekais nueina,
 taikliai paleido tiesiog į Radvilą nešančią mirtį
 strėlę – tą ginklą, kurio nei jokie žmonių pasiekimai,
 380 kraujas dievų, nei šventi karaliai kadaise išvengė.
 Merkė tuomet Radvila, išbalęs kaip mirštanti gulbė,
 baltas blakstienas, kurias jau gyvybės šiltis paliko,
 ir jo nuilsus galva nusviro nuo marmuro kaklo.
 Ką bepridėčiau apie žavėjusias šitaip Senatą
 385 lūpas? Jos buvo mirties būsimos išblukintos irgi.
 Baimės akim sklidinom į dangų pažvelgęs, senelis
 kreipės į Dievą dangaus viešpatystėj ir dangui žvaigždėtam

meldės dar ilga malda už tėvynę ir savo karalių:
 „Tėve vienmečio Sūnaus, kuris ir aukštiesiems žvaigždynam
 390 valdžią turi, ir esi vienatinis Žemės valdovas!
 Būk maloningas – Tave netuščiau juk mylim ir gerbiam! –
 šitąją sielą priimk ir išlaisvink nuo šitojo vargo,
 garbę nepaprastą skirk ir suteik man išganymą amžiams:
 jeigu ne Tu, tai ar kas tarp dievų ir žmonių jį suteiktų?
 395 Pagyvenau ir kelius, kuriuos Tu man skyrei, išmyniau;
 gyniau tėvynę, baudžiau, atmokėdamas nuostolius, priešą,
 tad palieku ir žmonių vargus, ir rūpesčius noriai.
 Tik, Visagali, prašau: pagailėjęs lietuvių, galingai
 Lietuvai dar dovanok ir skeptrą, ir garbę, ir šlovę!“
 400 Ištarė tai, ir dvasia Mikalojaus kūną apleido.
 Varge!.. O tu, Lietuvos garsenybe! Tave pasiėmus
 mirčiai, aptemsta danguj mums saulė, ir tuoj viešpatauti
 nuožmios apgaulės, maištai ir piliečių nesantarvės ima,
 artimos tautos, iškart suteršusios sutartį, grumias
 405 tarpu savęs, nebėra įstatymų, valdo beprotis
 Vaidas ir ginklais draustais nedorėlis Marsas vėl siaučia,
 taiko tėvynei kardais į krūtinę piliečiai ir amžių
 ruošiasi (tai bent laikai!) pražudyti savo šėlimais.
 Metė sarmatų žemes paskutinė – Santarvės – deivė
 410 ir nugalėta Dora, Tikėjimas, buvęs Skaistumas;
 vietoje jų iš svetur atsikraustė tikros pabaisos:
 Pinklės ir Klastos drauge su Smurtu apgaulingu ir Vyliais, –
 lyg susitarę visi, štai taip čia Erinija valdo.
 Aiškiai parodė tuomet užeisiantį gedulą upės:
 415 Vilijos drumsto vandens sūkuriai ir dugnu akmenėtu
 virvanti Vilnia balsi kaimynystėje stūksančius kalnus,
 upių krantus ir girias ant kalvų apipylė dejonėm.
 Radvilai gulint mirties patale, nuo ašarų šitos
 šventosios upės plačiai išsiliejo, apverkdamos Vilnių,
 420 ir neregėtom raudom net skardėjo liūdno pakrantės.
 Vilija, girių medžius risdama putotais verpetais,
 kalnus plikus ir namus pakrantėmis sėmė ir griovė,
 ir vargani statiniai nuo šėlstančio srauto pakraupo.
 Tuo pat metu verkdama nesulaikomai gedinti Vilnia
 425 iš akmenėtos vagos sielvartingom dejonėm plyšojo,
 garbanas sau raudama, inkšdama be galo, be krašto:
 Radvila, tau atminams ir tavosios mirties gedulingai
 aukai tekėjo iš jos akelių ašaros upėm!
 Žmonės byloja, kad ji to kalno, kur stovi aukštasis
 430 Bekešų kapo akmuo, papėdėje graudžiai raudojus
 šitiek dienų pagrečiui, kad, kol savo negyjančią žaizdą

ašarom laistė, vandens vagoje beveik nebelikę.
Dar ir dabar ta vieta, kur seklioji Vilnelė į Nerį
įteka, saugo ano senovinio gedulo ženklus.

[...]

O vandenyno, dangaus, žmonių ir žemės Kūrėjau!
Tujai valdai ir žemes, ir sunkiuosius žvaigždynus rikiuoji,
535 garsina vartai dangaus ir Olimpas liudija garbę
amžiną Tavo, kuriam karalystėmis rūpintis tenka:
būk palaimingas dabar ir paskui, pastatytai kolonai
griūti ant žemės neleisk ir kartu padaryk, Geradari,
kad nuo nelaimių visų apsaugotų Kristupas, šitam
540 turtui – žemei tėvų – ir galingai tautai padėtu!..
Rodos? Ar traukias tikrai nuo naktingos padangės šios miglos?
Negi jau žemė arti? Būk sveika, mylimiausioji žeme!
Jau tarp hiantų salų begaliniais sąsiauriais plaukiam,
aonų jūros bangas tiek laiko irklais vagoję.
545 Štai ir ramybė laukta: prie krantų vanduo tik liūliuoja,
mes priartėjam visai prie tvirtos žemyno pakrantės,
ir nenauja eldija, atvirus vandenys nukamuota,
uostan įplaukia linksmi apkaišytu kaip pridera priekiu.

R A D V I L I A D O S P A B A I G A

Iš lotynų kalbos vertė Sigitas Narbutas

430 – Bekešai – vengrų didikai karvedžiai, Stepono Batoro valdymo laikotarpiu gyvenę ir tarnavę Lietuvoje. Kasparas Bekešas, miręs 1579 m., buvo antitrinitorius (doktrinos, kritikavusios krikščioniškąją Trejybės sampratą išpažinėjas). Krikščioniškosios bažnyčios jį laikė eretiku, todėl Kasparas Bekešas buvo palaidotas ne kapinėse, bet ant vienos iš Vilniaus kalvų prie Vilnelės, netoli Gedimino ir Trijų Kryžių kalnų. 1581 m. Pskovo kovose žuvęs jo brolis Gabrielius Bekešas buvo palaidotas šalia savo brolio. Kalnas, ant kurio karalius įsakė pastatyti kolonos pavidalo antkapį, iki šiol vadinamas Bekešo kalnu. Antkapis ant šio Vilniaus kalno stovėjo iki XIX a.

Mikalojus Daukša

Mikalojus Daukša (apie 1532–1613) – lietuviškos katalikiškos literatūros pradininkas, pirmųjų LDK lietuviškųjų knygų autorius. Gimė bajorų šeimoje Babėnuose, netoli Kėdainių, kurie tuomet priklausė Žemaitijos seniūnijai. Daukšos gimimo ir brendimo metu Lietuvoje dar nebuvo kolegijų ar universiteto. Mokslo siekę LDK bajorai iš pradžių lavindavosi privačiai dvaruose, vėliau studijuodavo užsienyje. Be gimtosios lietuvių, Daukša puikiai mokėjo lenkų, rusėnų ir lotynų kalbas, turėjo humanistinį ir teologinį išsilavinimą, tad jis neabejotinai kažkur studijavo, tačiau iki šiol apie Daukšos studijas kokiame nors universitete nėra rasta jokių patvirtinančių dokumentų. Gali būti, kad jis mokėsi kuriame nors iš artimiausių lietuviams universitetų – Krokuvos (Jogailos atnaujintas 1400) arba net liuteroniškame Karaliaučiaus (įkurtas 1544). Daukša augo ir gyveno reformacijos klestėjimo metais, tačiau visa savo veikla jis gynė ne protestantizmo, bet katalikybės, Katalikų bažnyčios atnaujinimo idealus. Vis dėlto Daukšos raštai liudija jį gerai išmanius reformacijos metais suformuotas protestantiškąsias doktrinas. XVI a. viduryje reformacijos idėjomis buvo susižavėję daug bajorų, dalis jų vėliau grįžo į katalikybę. Jaunystėje protestantizmo pusėje buvo net būsimieji Daukšos mecenatai vykupai – Jurgis Petkūnas-Petkevičius, studijavęs Vitenbergo universitete, bei vienas iš žymiausių XVI a. Lietuvos Katalikų bažnyčios veikėjų vyskupas Melchioras Giedraitis, studijavęs protestantiškame Tiubingeno universitete.

1579 m. popiežiaus Grigaliaus XIII įgaliotas pasiuntinys Tarkvinijus Pekulas vizitavo Žemaičių vyskupiją (jos bažnyčias) ir tikrino, kaip joje įgyvendinamos svarbaus katalikybės istorijoje Tridento Susirinkimo (1545–1563) numatytos religinio gyvenimo reformos. Savo vizitacijos duomenis jis kruopščiai suregistravo ir aprašė ataskaitoje, kuri iki šių dienų išliko kaip pirmas svarbus XVI a. dokumentas, plačiai nušviečiantis Lietuvos Katalikų bažnyčios padėtį. Šiame dokumente randame ir pirmąsias svarbias žinias apie Daukšą, kuris Pekulo vizitacijos metu buvo Žemaičių vyskupijos kanauninkas bei Krakių klebonas. Pekulo apklausiamas Daukša paliudijo, kad kunigauti į Krakių (dab. Kėdainių raj.) parapiją atvyko 1570 m. Krakių klebonu Daukša dirbo iki 1592 m., vėliau gavo Betygalos parapijos klebono vietą, tačiau Betygaloje nerezidavo, ten laikė savo vikarą (pavaduotoją). Nuo 1572 m. iki mirties Daukša buvo ir Žemaičių vyskupijos kanauninkas, artimas vyskupo padėjėjas, taip pat Žemaičių vyskupijos oficiolas (bažnytinio teismo teisėjas). Daukša buvo vienas iš retų Žemaitijos kunigų, kurie turėjo knygų. Tarp jų buvo ir tokie žymių Europos Renesanso autorių veikalai kaip Pilypo Melanchtono *Graikų kalbos gramatika* bei Erazmo Roterdamiečio religinė knyga. Šie veikalai liudijo apie plačius Daukšos

Nicolaus Daukša Canonicus
 & Administrator Episcopi
 Mednicensis

Mikolajus Daukša
 3a Canonikų žuok
 Krakiaus klebonas

Du Mikalojaus Daukšos autografai ir herbas

*Kalba yra bendras meilės ryšys,
vienybės motina, pilietiškumo
tėvas, valstybės sargas.*

*Sunaikink ją – sunaikinsi
santaiką, vienybę, gerovę.*

Mikalojus Daukša, 1599

kultūrinius interesus, bet vizitatorius, atsižvelgdamas į tai, kad jų autoriai, kaip reformacijos šalininkai, buvo įtraukti į garsųjį XVI a. pradėtą leisti *Uždraustųjų knygų sąrašą* (lot. *Index librorum prohibitorum*), Daukšai nurodė atsisakyti tokių skaitinių. Mirus globėjui ir mecenatui vyskupui Giedraičiui, Daukša administravo visą Žemaičių vyskupiją, kol buvo išrinktas naujas vyskupas M. Pacas. Daukša mirė ir buvo palaidotas Varniuose, kur parengė ir savo knygas.

Žemaičių vyskupija XVI a. antroje pusėje neprilygo Vilniaus vyskupijai, kurios centre (sykiu ir valstybės sotinėje) Vilniuje 1579 m. buvo įsteigtas universitetas (Vilniaus jėzuitų akademija), pradėjo veikti įvairios spaustuvių, klestėjo dvarų kultūra. Nepaisant to, Žemaičių vyskupijos centras Varniai (dar vadinami Medininkais) taip pat ėmė formuotis kaip kultūrinio ir intelektualinio gyvenimo židinys. Daukša artimai bendravo su dviem Žemaičių vyskupystės vyskupais – Jurgiu Petkūnu-Petkevičium ir Melchioru Giedraičiu. Abu jie buvo renesansinį išsilavinimą gavusios asmenybės, vertinusios literatūrą ir menus. Vyskupystės kapitulos (dvasininkų tarybos) nariais (vadinamaisiais kanauninkais) buvo renkami ne tik iškilieji kunigai, bet ir dvasiniuose bei kultūros reikaluose galintys pasitarnauti pasauliečiai. Daukšos laikais Varniuose apie dešimt metų gyveno ir kanauninko pareigas ėję garsiausias XVI a. Lietuvos istorikas, pirmosios spausdintos Lietuvos istorijos autorius Motiejus Strijkovskis, kurį į Varnius 1578 m. pakvietė Giedraitis. Varniuose Strijkovskis parašė savo garsiąją *Kroniką*, išspausdintą Karaliaučiuje 1582 m. Bendraudamas su Daukša, lenkų kilmės LDK piliečiu tapęs Strijkovskis galėjo išmokti ir lietuvių kalbą, nes *Kronikoje* jis minėjo ne vieną lietuvių liaudies posakį, legendą, dainas. Strijkovskį ir Daukšą vienijo XVI a. humanistams būdingas siekis aprašyti lietuvių tautos kilmę ir nurodyti svarbiausius tautinio identiteto aspektus. Kurį laiką Žemaitijos vyskupijoje dirbo ispanų kilmės LDK poetas ir teisininkas Petras Roizijus. Vyskupijos valdžia rūpinosi Žemaitijos kunigų rengimu: siuntė jaunuolius studijuoti į Vilnių ir kaupė lėšas pirmai Žemaičių (Varnių) kunigų seminarijai. XVI a. pabaigoje–XVII a. pradžioje Žemaitijoje katalikybei vis sparčiau įsitvirtinant, pradėjo kurtis ir pirmieji vienuolynai (Bernardinų Kretingoje). Tačiau visą šį kultūrinį Žemaitijos atgimimą vainikavo dvi pirmosios Daukšos parengtos lietuviškos katalikiškos knygos. Jos tapo visos lietuviškos LDK literatūros pradininkėmis ir tautinės literatūros tąsos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje įkvėpėjomis.

Nors Daukša pats nebuvo jėzuitas, abi savo knygas parengė pagal jėzuitiškuosius šaltinius. Tai suprantama, nes jėzuitai XVI a. pabaigoje tapo pagrindine Europos ir Lietuvos katalikiškosios kultūros jėga. Jie vykdė Tridento Susirinkimo nutarimus, rengė knygas, sakė pamokslus tautinėmis kalbomis, steigė mokyklas. Abi Daukšos knygos – *Katekizmas* ir *Postilė* – buvo parengtos ir Vilniaus akademijos spaustuvei pateiktos tais pačiais 1595 metais, bet *Katekizmui* buvo lemta dienos šviesą išvysti anksčiau. 1595 m. išspausdintas Daukšos *Katekizmas* tapo ir pirmąja išlikusia lietuviška LDK knyga. Ši pirma lietuviška katalikiška knyga buvo parengta pagal lenkišką ispanų jėzuito Jokūbo Ledesmos katekizmą. Joje buvo išspausdintos ir dvi pirmos katalikiškos lietuviškos giesmės. 1599 m. Vilniaus jėzuitų akademijos spaustuviėje buvo išleista ir Daukšos *Postilė* – didelės apimties (dau-

giau nei 600 puslapių) pamokslų rinkinys, interpretuojantis ir komentuojantis Naujojojo Testamento Evangelijas. *Postilė* buvo laisvas lenkiškos jėzuito Jokūbo Vujeko postilės vertimas, pasižymintis turtinga, raiškia lietuvių kalba ir rodantis ypatingus Daukšos – lietuvių literatūrinės kalbos kūrėjo – sugebėjimus. Versdamas ir plėtodamas pamokslus Daukša turėjo tik kai kuriuos pirmuosius lietuviškųjų tekstų ir knygų pavyzdžius, leistus Prūsijoje. Daukšai teko sukurti lietuviškos religinės katalikiškos leksikos pagrindus, tarp visų senųjų raštų jo kalba išsiskiria sinonimų gausa, antikinės retorikos taisyklių taikymu, ypatinga pamokslų ritmika, abstrakčių sąvokų bei gyvosios kalbos derme. *Postilės* turinys labai polemiškas, pamoksluose karštai kritikuojamos protestantų doktrinos ir ginami Katalikų bažnyčios papročiai bei tradicijos. Daukšos teigimu, jo pamokslų tikslas buvo „apginti tiesą prieš naujųjų laikų nemokėlius“.

Postilėje buvo įdėtos dvi paties Daukšos parašytos prakalbos – lotyniškoji prakalba, skirta Daukšos mecenatui ir, autoriaus teigimu, *Postilės* įkvėpėjui vyskupui Giedraičiui bei lenkiškoji „Prakalba į malonųjų skaitytoją“. Lenkų kalba Daukša kreipėsi į savo tautiečius, kurie dar nebuvo susidūrę su rašytinės lietuvių kalbos tradicija ir savo kasdieniame gyvenime vartojo kitas kalbas. „Prakalba į malonųjų skaitytoją“ tapo išskirtinės istorinės reikšmės lietuvių tekstu. Jame pirmą kartą LDK literatūros istorijoje buvo apibrėžta tautos samprata. Tauta – tai bendruomenė, kurią vienija teritorija, papročiai ir ta pati kalba. Šia teorija buvo pagrįsta lietuvių kalbos vartosenos ir jos rašytinės tradicijos įgyvendinimo būtinybė. Lietuvoje, kurioje per XVI a. jau buvo įsigalėjusios trys pagrindinės – rusėnų, lotynų ir lenkų – rašytinės kalbos tradicijos, tad buvo nelengva pagrįsti lietuvių kalbos vartojimo būtinybę. Lotyniškosios lietuvių tautos ir kalbos kilmės šalininkai rėmė LDK lotynizacijos tradiciją, slaviskosios teorijos rėmėjai laikė lietuvių tautą ir kalbą slavų pasaulio dalimi. Renesanso Lietuvoje dar tik kristalizuojantis baltų kalbų sampratų, Daukša buvo pirmasis, kuris lietuvių kalbos teisę pagrindė labai paprastai – remdamasis humanistine prigimties teorija. Ji nurodė, jog kalba yra įgimta, suteikta sutvėrėjo ir dėl to yra dieviškosios pasaulio ir visuomenės tvarkos ženklas: „Pati prigimtis visus to moko, ir kiekvienas beveik iš motinos krūtinės įgauna polinkį į savąją kalbą – ją vartoti, išlaikyti ir propaguoti.“ Žmogus, kuris paniekina tokia prigimtinę dievišką sąrangą, anot Daukšos, „keičia prigimtį“ ir griaua pasaulio tvarką. LDK visuomenėje Daukša įžiūrėjo tokį „prigimties keitimo“ ir chaoso pavojų ir raiškiai jį palygino su amžina gyvojo pasaulio tvarka: „Ar ne keista būtų gyvuliams, jei varna panorėtų giedoti kaip lakštingala, o lakštingala krankti kaip varna; arba ožys riaumoti kaip liūtas, o liūtas bliauti kaip ožys?“ Kalbą Daukša paskelbė pilietiškumo, santaikos, meilės ir valstybės išlikimo pamatu, pagrindiniu „tautos kūno“ ženklu. Jis teigė, kad lietuviai, norėdami išlaikyti savo valstybę, lietuvių kalbą turi vartoti kaip pagrindinę valstybės kalbą, ja kurti įstatymus, rašyti knygas, mokyti mokyklose. Daugiakalbystės aplinkoje matydamas grėsmę tautos identitetui, Daukša pirmasis suprato, kad kalba yra itin svarbi tautos ir valstybės išlikimui.

Mikalojus Daukša

PRAKALBA Į MALONŪJŲ SKAITYTOJĄ

Man, norinčiam, gerbiamas ir mielas Skaitytojau, ką nors gera savo tėvų šaliai padaryti ar kuo nors jai pagelbėti, atiteko ir mano luomui priderantis, ir mūsų garsiojoje Lietuvos Kunigaikštystėje paplitusiai Katalikų Bažnyčiai ne tik puikus ir didžiai malonus, bet ir labai reikalingas darbas: jau seniai kunigo Vujeko¹, mokyto teologo jėzuito, parašytus ir surinktus ir visiems katalikams didelę paslaugą teikiančius, į čekų ir vokiečių kalbas išverstus pamokslus į savąją, mūsų, lietuvių, kalbą išversti ir visiems skaitymui pateikti.

Tikiuosi tuo savo darbu ir patarnavimu ne tik lietuvių Bažnyčiai, bet ir visiems Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės piliečiams iš dalies įtiksiąs, kai kuriems duosiąs progos pagalvoti ir pasvarstyti didesnius dalykus ir paskatinsiąs karščiau rūpintis gimtąja kalba ir ją skleisti. Nors, tiesą sakant, retas kuris iš mūsų, ypač prakilnesniųjų, nemoka lenkų kalbos ir negali skaityti lenkiškai rašytų pamokslų, tačiau, mano manymu, daugiausia yra tokių, kurie lenkų kalbos nesupranta arba menkai ją temoka. Žinau, kaip visos tautos vertina, myli ir brangina veikalus, gimtąja kalba rašytus (todėl, manau, visos tautos ir suskato versti knygas iš kitų kalbų į savas), tiktai mūsų lietuvių tauta, besimokydama lenkų kalbos ir ją vartodama, taip yra paniekinusi, apleidusi, kone išsižadėjusi savo kalbos, jog kiekvienas tai aiškiai mato, bet už tai vargu ar kas ją pagirs.

Kurgi, sakau, pasaulyje yra tauta, tokia prasta ir niekinga, kad neturėtų šių trijų savų ir tarsi įgimtų dalykų: tėvų žemės, papročių ir kalbos? Visais amžiais žmonės kalbėjo savo gimtąja kalba ir visados rūpinosi ją išlaikyti, turtinti, tobulinti ir gražinti. Nėra tokios menkos tautos, nėra tokio niekingo žemės užkampio, kur nebūtų vartojama sava kalba. Tą kalbą paprastai visi rašo įstatymus, ją leidžia savosios ir svetimų tautų istorijas, senas ir naujas, ją aptaria visus valstybės reikalus, ją gražiai ir padoriai vartoja visokiais atvejais Bažnyčioje, tarnyboje, namie. Pati prigimtis visus to moko ir kiekvienas beveik iš motinos krūties įgauna potraukį į savąją kalbą – ją mielai vartoti, išlaikyti ir propaguoti.

Tai akivaizdžiai matome ne tiktai žmonių, bet ir neišmintingų padarų gyvenime. Kas per keistenybės būtų tarp gyvulių, jeigu varnas užsimanytų suokti kaip lakštingala, o lakštingala – krankti kaip varnas, ožys – staugti kaip liūtas, o liūtas – bliauti kaip ožys? Dėl tokio savo būdo pakeitimo pranyktų savitumas, beveik pranyktų ir tokių įvairių gyvulių esmė ir prigimtis. Jeigu toks gyvulių paikumai sukeltų tarp jų tokį sąmyšį, tai galime suprasti, koks sumišimas ir netvarka kyla, kai žmogus, dėl kitos tautos kalbos savo gimtąją visiškai paniekinęs, taip pamėgsta svetimąją (pamiršdamas savąją, kuria Dievas ir gamta liepia kalbėti), lyg pats būtų ne to krašto ir kalbos.

Ne žemės derlumai, ne drabužių skirtingumu, ne šalies gražumu, ne miestų ir pilių tvirtumu gyvuoja tautos, bet daugiausia išlaikydamos ir vartodamos savo kalbą, kuri didina ir išlaiko bendrumą, santaiką ir brolišką meilę. Kalba yra bendras meilės ryšys, vienybės motina, pilietiškumo tėvas, valstybės sargas. Sunaikink ją – sunaikinsi san-

¹ Jokūbas Vujekas (1541–1597) – lenkų jėzuitų teologas ir rašytojas, Biblijos vertėjas į lenkų kalbą. Dirbo įvairiose Lenkijos ir Lietuvos jėzuitų kolegijose, 1578–1579 m. buvo Vilniaus kolegijos rektorius. Daukšos *Postilė* – tai Vujeko mažosios postilės vertimas.

taiką, vienybę ir gerovę. Sunaikink ją – užtemdysi saulę danguje, sumaišysi pasaulio tvarką, atimsi gyvybę ir garbę. Kas išsklaidė ir išvaikė tuos, kurie buvo pastatę bokštą² iki pat debesų, norėdami išgarsinti savo vardą? Kalbų nesantaika. Kas daugiausia pradėjo kovas, maištus ir sukilimus pasaulyje? Kalbų skirtingumas. Visos nesantaikos tarp tautų, visi šmeižtai, vienos tautos niekinimas kitos, visa tai kilo iš kalbų skirtingumo, kaip iš visokio sąmyšio šaknų.

Juk iš prigimties kiekvienas labiausiai linksta ir stipriai prisiriša tiek prie savo tautos ir kraujo, tiek ir prie savo kalbos. Antra vertus, kuo gi išsilaikė iki šiol ta didžioji Persijos karalystė, senovinė monarchija? Tikrai savo kalbos santaika. Kuo gi kitose tautose garsėjo ana Romos valstybė? Dėl ko jų žygdarbiai net tolimiausius žemės kraštus pasiekė? Vien tik išlaikymu gimtosios kalbos, kuriai praturtinti ir skleisti ne tikrai įstatymus leido, bet ir įvairius filosofijos mokslus dėstė ir savo dievų garbę aprašė. Graikų kalbą draudė vartoti įstatymuose ir senate. Kuo išsilaikė Arabų šalis, Graikų valstybės ir kiti tolimi kraštai? Vien tikrai savo gimtosios kalbos išlaikymu. Nekalbu apie Italų žemę, kuri taip rūpinasi išlaikyti ir skleisti savo kalbą, jog nėra jokių, net sunkiausio turinio knygų, kurių jos žmonės nebūtų išvertę į savo kalbą. Neliesiu, nes visi tai žinome, mūsų kaimyninės Lenkijos, kurioje kaip žydi ir turtėja kalba – kas nežino? Kas nėra girdėjęs?

Visa tai sakau ne tam, kad peikčiau kitų kalbų mokėjimą ir vartojimą (tai visados visų žmonių buvo ir tebėra vertinama ir giriama), ypač lenkų kalbos, kuri, mūsų Didžiajai Kunigaikštystei mielai susijungus su garsinga Lenkijos valstybe, virto lyg ir gimtąja. Aš tikrai smerkiu mūsų gimtosios lietuvių kalbos apleidimą, kone išsižadėjimą ir bodėjimąsi ja. Duok Dieve, kad mes laiku apsidairytume ir iš to praradimo kada nors prisikeltume. Argi nematome, kiek daug mūsų Didžiojoje Kunigaikštystėje žūsta dėl tikybos ir sielos išganymo dalykų nežinojimo; kiek daug atsilikusių ir paskendusiu sunkiuose pagoniškuose prietaruose ir šiandien tebegyvena. Argi negirdime, kiek daug jų miršta, piktai ir nekrikščioniškai gyvenę, ir į amžiną prapultį eina. Tai žala, atsirandanti dėl tėvų kalbos apleidimo, dėl gimtosios kalbos paniekimo. Kaip paprasti žmonės supras, kas gera ir išganinga, jeigu tas, kuris turi juos mokyti, jų kalbos arba nemoka, arba ją bjaurisi; kaip jie klausys ir tikės, sako šv. Paulius, jeigu neturi skelbėjo³; ką jie darys, jeigu nesupranta mokytojo. Pasigailėkime mūsų pačių kraujo, kuris džiūsta dėl barbariškos ganytojiško darbo padėties. Pasigailėkime mūsų pačių kūno dalių (nes mes sudarome vieną kūną ne vien Kristuje, bet ir Tėvynėje). Neleiskime, kad mūsų pačių dalis taip niekingai pražūtų. Neniekinkime sielų, apšlakstytų brangių Kristaus krauju, idant rūstusis Dievas tame didžiajame Tribunole nepateiktų mums didžiulės sąskaitos, idant tasai, kuris, gyvybę atėmęs kūnui, turi galią nutremti sielą į amžinąjį pasmerkimą⁴, nepareikalautų iš mūsų atpildo už mūsų brolių kraują. Bijokime to drebėdami ir neniekinkime savo tautos kalbos – ypač tie, kurie žmonių sieloms tarnaujame, nes dėl jos nepaisymo ir apleidimo mes

² Turimas galvoje Biblijos pasakojimas apie Babelio bokštą, aiškinantis skirtingų kalbų atsiradimą pasaulyje. Esą pasaulio pradžioje žmonės kalbėjo viena kalba. Jie sumanė pastatyti Babelio miestą, o jame – dangų siekiantį bokštą. Dėl puikybės žmonės buvo nubausti Dievo, kuris nusprendė sumaišyti jų kalbą. Ėmę kalbėti skirtingomis kalbomis, jie pakriko po pasaulį.

³ Aliuzija į Naujojo Testamento *Pauliaus laiško romiečiams* dešimtame skyriuje (Rom 10, 14) išsakytą mintį: „Kaipgi žmonės šauksis to, kurio neįtikėjo?! Kaipgi jie įtikės tą, apie kurį negirdėjo?! Kaip išgirs be skelbėjo?!“

⁴ Aliuzija į Naujojo Testamento *Evangeliją pagal Matą* (Mt 10, 28): „Nebijokite jų, kurie žudo kūną, bet negali užmušti sielos. Verčiau bijokite to, kuris gali pražudyti ir sielą, ir kūną pragare.“

su visa gentimi atsiduriame pavojuje. Štai kas, štai kas iš tiesų didžia dalimi pažadino ir paskatino mane išversti tas knygas į mūsų tėvų kalbą; štai kas tą iš tiesų nelengvą darbą pasaldino, padarė jį dėkingą ir malonų.

Tad priimkite, žmonių sielų Ganytojai, tą menką savo brolio paslaugą. Priimki, Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė, tą mano darbėlį, mažą, bet atsiradusį iš didelės meilės Tau. Klausyki ir mūsų tauta, mokyto vyro, pagarsėjusio savo tuo turtingo išganingo mokslo veikalu ir Lenkijoje, ir kitose šalyse, bylojančio į Tave jau ne lenkų, o tavo pačios kalba. Ir čia išgirsi gryną ir nesuklastotą Tavojo Jėzaus mokslą. Pasisemsi iš čia sukaupotos Šventųjų Tėvų ir mokytų vyrų senovinės išminties bei tikrojo katalikų tikėjimo. Čia rasi tiesos apgynimą nuo naujų pseudomokslių. Skaitykite visi su meile, o ypač jūs, kurių rūpesčiui patikėtos tikinčiųjų sielos. Iš čia semsitės sveiko mokslo, teisingo visuotinio tikėjimo mokymo, kurį jiems perteikinsite. Ir čia išmoksitė, kaip suprasti ir aiškinti Šventąjį Raštą bei įveikti jo neaiškumus. Iš čia kaip iš strėlinės galėsite traukti aštrias strėles, kuriomis perversite ir beveik sunaikinsite ir eretikų žabangas, ir klaidingų mokslų apgales, ir naujus piktžodžiavimus. Čia rasite vaistų įvairiausioms dvasiškoms ligoms ir žaizdoms gydyti. Čia sužinosite net savo ir savo Avelių privalomas pareigas. Kai kada tas mano veikalas galės padėti ir užsiėmusiems ganytojams, kurie dažnai sugaišta gerokai laiko, ieškodami pamokslui medžiagos ir žodžių. Ši knyga palengvina ir viena, ir kita. Nes ir medžiagos įvairumas, ir žodžių gausumas lengvai praturtins stropų skaitytoją. Padės taip pat ir katalikams ūkininkams, kurie kartais arba kokių nors sunkumų supančioti, arba dėl didelio bažnyčių atstumo (nors kiekviena katalikų šventė turėtų tuos sunkumus lengvinti) negali atvykti į pamokslą. Tai galės išlyginti, skaitydami tuos pamokslus namie, sėdamiesi iš jų, kaip pridera, dvasinės stiprybės bei krikščioniškos saldybės ir naudos.

Pagalčiau, kad ir negautum kitos paramos ir naudos iš tų knygų, išverstų į lietuvių kalbą, gana man bus, jog šiuo, nors ir mažu savo darbėliu, – kaip manau ir geidžiu, – duosiu pradžią ir paskatinsiu mūsų mylėti gimtąją kalbą, jos laikytis ir ją ugdyti. Juk tatai mums ir visiems Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gyventojams, kaip sakytą, labai turėtų rūpėti. Likis su Dievu, mielas Skaitytojau, ir gauk iš šių taip reikalingų knygų malonumo ir naudos.

Mikalojus Kristupas Radvilas Našlaitėlis

Mikalojus Kristupas Radvilas Našlaitėlis (1549–1616) – įtakingiausias ir LDK Naujųjų amžių kultūrai labiausiai nusipelnęs lietuvių didikų – kunigaikščių Radvilų – giminės atstovas. Pirmasis žymus lietuvių keliautojas ir vienas didžiausių LDK Renesanso kultūros, mokslo ir meno mecenatų. Našlaitėlis (lenk. *Sierotka*) – prigijusi šio didiko pravardė, nes pagal įsigalėjusią tradiciją šios gausios giminės vyrams dažnai buvo suteikiamas Mikalojaus (reiškiančio „pergalinga tauta“) vardas, todėl įgytos pravardės tapdavo antraisiais jų vardais. Našlaitėlio motina buvo Elžbieta Šidlovecka Radvilienė (ištekėjusi vos penkiolikos metų), tėvas – iškilus Lietuvos Renesanso ir reformacijos figūra Mikalojus Radvilas Juodasis. Našlaitėlis – vyriausias jų vaikas, turėjęs dar keturis brolius ir keturias seseris. Radvilai turėjo daug valdų ne tik Lietuvos sostinėje Vilniuje, bet ir įvairiose Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Lenkijos vietovėse, bet vaikystę Našlaitėlis daugiausia praleido vienoje iš gražiausių Radvilų rezidencijų – Lukiškėse, kurios tuo metu buvo Vilniaus užmiestis.

Našlaitėlis gimė didelių Lietuvos kultūrinių permainų – reformacijos įsigalėjimo, viešų religinių disputų, pirmųjų spausdintų knygų tautinėmis kalbomis atsiradimo – laiku. Šias naujoves valstybėje labai skatino jo iškilus, nepaprastai aktyvus ir talentingas tėvas. Netrukus po Našlaitėlio atėjimo į pasaulį Radvilas Juodasis, artimiausias Lietuvos didžiojo kunigaikščio ir Lenkijos karaliaus Žygimanto Augusto draugas, gavo aukščiausias šalyje – LDK kanclerio ir Vilniaus vaivados – pareigas. Įgijęs išskirtinę politinę galią, jis nusprendė pereiti į reformacijos pusę ir sukurti nuo Romos nepriklausomą Lietuvos Evangelikų bažnyčią. Tad Našlaitėlis augo ir brendo protestantiškoje aplinkoje: nuo 1553 metų Radvilų dvaruose Lukiškėse ir Brastoje imtos laikyti evangeliškos pamaldos, o pirmojoje Radvilo Juodojo įkurtoje Lietuvos spaustuvėje Brastoje imtos leisti protestantiškos knygos (katekizmai, pamokslai, giesmynai ir kt.), kuriomis naudojosi ir mažasis Mikalojus, turėjęs tėvo dvare savo mokytojus, kurie mokė lenkų, lotynų kalbų bei krikščioniškojo (evangelikų) tikėjimo pagrindų. Našlaitėlis gana anksti neteko savo jaunos, 1562 m. mirusios mamos, kuri dalyvaudant karaliui Žygimantui Augustui buvo palaidota pirmojoje Vilniuje Radvilo Juodojo įkurtoje protestantų koplyčioje Didžiojoje gatvėje. Pats neturėjęs galimybės nuosekliau studijuoti tėvas Radvilas Juodasis užsibrėžė savo sūnus išlavinti užsienio universitetuose, todėl Našlaitėlis yra pirmasis šios didikų giminės atstovas, išėjęs universitetinių studijų kelią. 1563 m. Našlaitėlis su mokytojų ir bajorų palyda tėvo buvo išsiųstas studijuoti į tuo metu išgarsėjusią Vokietijos Strasburgo (dab. Strasbūras, Prancūzija)

Mikalojus Kristupas Radvilas Našlaitėlis

*Jūsų Didenybe, esi lietuvis –
ne lenkas. Linkėk, Jūsų
Didenybe, savo tautai, kad ji
būtų žinoma. [...] Teikis, Jūsų
Didenybe, kur tik gali, savo
tautą aukštinti.*

Mikalojus Kristupas Radvilas Našlaitėlis
broliui Jurgiui, 1577

protestantų gimnaziją (nuo 1566 m. akademiją), kuriai vadovavo žymus humanistas Johanas Šturmas. Ten tobulino lotynų kalbą, išmoko vokiškai. Našlaitėlis tėvo buvo auklėjamas ypač patriotiška dvasia, todėl ir užsienyje jam buvo įsakyta atstovauti Lietuvai ir lietuvių aristokratijai. Našlaitėlis buvo pageidaujamas asmuo žymiausiuose dvaruose, taip pat ir imperatoriaus dvare Augsburgėje, o tėvas jam siūsdavo dovanoms tinkamas knygas ir medalius, kuriuose būdavo reprezentuojama Lietuva ir jos valstybinė simbolika. 1564 m. sūnui jis persiuntė ir savo pusbrolio Mikalojaus Radvilo Rudojo laišką, informuojantį apie svarbią Rudojo vadovaujamos LDK armijos pergalę prie Ulos

upės, vėliau apdainuotą Jono Radvano *Radviliadoje*. Laišką Juodasis liepė išversti į vokiečių ir lotynų kalbas ir platinti žinią apie šios politinės lietuvių pergalės reikšmę. Vokietijoje Našlaitėlis tėvo pavedimu pirko ir siuntė knygas asmeninei Radvilų bibliotekai. Dėl maro 1564 m. rudenį iš Strasburgo Našlaitėlis pasitraukė į Tiubingę, kur lankė Tiubingeno universitetą ir bendravo su savo tėvo bičiuliu, žymiu į protestantizmą perėjusiu italų humanistu Pjeru Pauliumi Vergerijumi, buvotusiu ir vykdžiusiu aktyvią kultūrinę veiklą Lietuvoje bei Prūsijoje. Studijos Vokietijoje Našlaitėliui suteikė matematikos, geografijos, medicinos ir teologijos žinių, be lotynų ir vokiečių kalbų, jis išmoko ir populiarią Renesanso Europoje italų kalbą. Nors jokių raštų lietuvių kalba nepaliko (daugiausia rašė lotynų ir lenkų kalbomis), yra istorinių liudijimų, jog Našlaitėlis mokėjo ir lietuviškai.

1565 m. gegužės 28 d. mirė Našlaitėlio tėvas Radvilas Juodasis, prieš mirtį įsakęs sūnui tęsti studijas. Tad po tėvo mirties Tiubingėje Našlaitėlis liko dar metams. 1566 m. rudenį jis leidosi į lemtingą kelionę Italijon, aplankė Romą, Milaną, Veneciją, Paduvą. Šios kelionės metu patyrė religinį atsivertimą ir tėvo išauklėtas protestantu perėjo į katalikų tikėjimą. Našlaitėlio atsivertimas buvo istorinis. Jis simboliškai liudijo vis ryškėjančio XVI a. antrosios pusės Lietuvos kultūros proceso pradžių: LDK didikų ir bajorijos rekatalikizaciją – posūkį į kontrreformacinės katalikiškosios kultūros pusę ir dalies protestantų grįžimą į katalikybę. Našlaitėliui atsivertus ir plati Radvilų giminė suskilo į dvi šakas: Rudojo linija liko protestantais, Juodojo palikuonys grįžo į katalikybę. 1567 m. grįžęs į Lietuvą Našlaitėlis ilgainiui į katalikybę atvertė ir savo jaunesnius brolius. Visa šios Radvilų atšakos šeima pasišventė katalikiškosios kultūros stiprinimui, o vienas iš Našlaitėlio brolių – Jurgis Radvilas – Našlaitėlio pastangomis tapo Vilniaus vyskupu ir net pirmuoju lietuvių kilmės kardinolu.

Lietuvoje Našlaitėlis pradėjo aktyvią veiklą, siekdamas sustabdyti reformaciją ir įtvirtinti katalikiškosios kultūros pergalę. Jis dėjo pastangas nutraukti pirmųjų dviejų Lietuvos protestantiškųjų spaustuvių veiklą Radvilų valdose Brastoje ir Nesvyžiuje (dab. Baltarusijoje). 1569 m. į Lietuvą atvykus jėzuitams, jis tapo pagrindiniu jų kultūrinės bei religinės veiklos rėmėju ir mecenatu, dovanojusiu naujai įkurta Vilniaus jėzuitų kolegijai spaustuve, kuri iki tol veikė kaip Radvilo Juodojo įkurta protestantiškoji Lietuvos Brastos spaustuve. Politinėje veikloje Našlaitėlis tęsė Radvilo Juodojo politinės ir tautinės nepriklausomybės strategiją: pabrėžtinai deklaravo savo ir visos Radvilų giminės lietuvišku-

mą, neigiamai vertino 1569 m. pasirašytą Liublino uniją, kuriai anuliuoti vėliau dėjo daug pastangų. Našlaitėlis liko ištikimas savo tėvo draugui karaliui Žygimantui Augustui, kartu su karaliumi buvo ir 1572 m. liepą jam mirštant. Nuo 1569 m. kaip LDK dvaro maršalka Našlaitėlis aktyviai dalyvavo valstybės politinėje veikloje, o po Žygimanto Augusto mirties buvo vienas pagrindinių prancūzo Henriko Valua išrinkimo Lenkijos ir Lietuvos karaliumi organizatorių. 1573 m. vyko į Paryžių tuo klausimu tartis su Prancūzijos karaliumi Karoliu IX bei elektu Henriku Valua, kuris 1574 m vasarį buvo karūnuotas, tačiau išbuvo karaliumi tik keletą mėnesių.

Tais pačiais metais Našlaitėlis pajuto kažkokios sunkios ligos simptomus ir kuriam laikui atitrūko nuo aktyvesnės politinės veiklos. 1575 m., tikėdamasis išgyjimo, davė įžadus aplankyti Viešpaties kapą Jeruzalėje. Piligrimines keliones į šventąsias vietas reformuota potridentinė katalikybė skatino kaip vieną iškiliausių tikėjimo įrodymų, turinčių ne vien tikėjimo sutvirtinimo, kelio į išganymą, bet ir stebuklingo veikimo galią, tad giliai tikintis Našlaitėlis pasiryžo būti pirmuoju lietuvių piligrimu. 1578 m. Našlaitėlis apie savo įžadus informavo popiežių Grigalių XIII ir gavo iš jo privilegiją aplankyti Jeruzalę. Į daugiau nei metus trukusią kelionę su palyda jis leidosi laivu iš Venecijos 1583 m. balandį. Aplankė Kretą, Kiprą ir pro Damaską birželio mėnesį pasiekė Jeruzalę, kurioje dvi savaites lankė ir tyrinėjo įvairias biblines vietas. Aplankė Kristaus kapą, birželio 29 d. Našlaitėlis ir jo palydovai buvo įšventinti į Viešpaties karsto ordino riterius (lot. *Sancti Sepulchri Eques*). Šis ordinas buvo įsteigtas Viduramžių kryžiaus karų metu ir rūpinosi katalikybės sutvirtinimu islamo valdomose istorinėse krikščionių vietose. Nuo to laiko Našlaitėlis ant krūtinės nešiojo priklausomybę šiam ordinui liudijantį simbolį (raudoną kryžių su keturiais mažais kryželiais kampuose), su kuriuo prašėsi būti ir palaidotas, o Jeruzalės pranciškonams iš savo pajamų įsteigė dosnią kasmetinę fondaciją. Po kelionės į Tripolį ir kitas Artimųjų Rytų vietas Našlaitėlis leidosi į Egiptą, lankėsi Kaire, buvo pirmasis lietuvis, matęs ir aprašęs Egipto piramides ir senąją Egipto kultūrą. Daug dėmesio Našlaitėlis skyrė ir tuometinės islamiškosios visuomenės religijai ir papročiams, todėl yra ir vienas iš pirmųjų kultūrų tyrinėtojų. Visą savo kelionę Našlaitėlis plačiai aprašė dienoraštinio tipo memuaruose. Našlaitėliui grįžus į Lietuvą jo rankraštiniai atsiminimai tapo tokie populiarūs, kad buvo imti perrašinėti. Jėzuitų paskatintas Našlaitėlis pagal memuarus nusprendė išleisti knygą pavadinimu *Kelionė į Jeruzalę*. Jos pirmas lotyniškas leidimas su jėzuito Tomo Treterio prakalba pasirodė 1601 m. Braunsberge (Prūsija) ir atnešė Našlaitėliui pasaulinę šlovę. Netrukus veikalo leidimas buvo dar keletą kartų pakartotas vokiečių, lenkų ir lotynų kalbomis, o 1787 ir 1879 m. Peterburge išleistas vertimas į rusų kalbą. Veikalas padarė didelę įtaką Lenkijos ir Lietuvos kelionių literatūros tradicijai ir yra vienas žymiausių kelionių literatūros pavyzdžių visoje Rytų Europos tradicijoje. Iki pat XX a. jis buvo žinių apie Jeruzalę ir Egiptą šaltinis, juo žavėjosi Lietuvos romantizmo klasikai J. Slovackis ir A. Mickevičius. Išskirtiniu veikalas tapo dėl savo originalumo, atsisakymo kartoti žinomus ar ankstesnių keliautojų užrašytus faktus, taip tapdamas unikaliu geografinių, architektūrinių, archeologinių, antropologinių ir kultūros istorijos žinių šaltiniu. Našlaitėlis buvo pirmasis lietuvis, ėmęs rinkti senosios Egipto kultūros radinius. Į Lietuvą jis bandė pargabenti ir dvi Egipte įsigytas mumijas, norėdamas pademonstruoti senosios Egipto civilizacijos medicinos ir balzamavimo, aktualiaus to meto diduomenei, pasiekimus. Veikale aprašytą

paslaptinę mumijų gabenimo istoriją iki šiol skaitome kaip paties autoriaus užfiksuotą skirtingų kultūrų ir patirčių mįslę. Papasakojęs apie tai, kaip dėl laive paslėptų mumijų kunigui naktimis ėmė vaidintis, o laivą ėmė skandinti audra, Našlaitėlis skaitytojui paliko pačiam spręsti apie tikrovę. Veikale religinė XVI a. žmogaus patirtis unikaliai derėjo su renesansinio toškimo pažinti atradimais. Pats Našlaitėlis kelionę į Jeruzalę laikė savo tikrosios dvasinės permainos, religinės ir pasaulėžiūrinės brandos liudininke. Po kelionės grįžęs į Lietuvą, jis nusprendė dar labiau atsidėti dvasiniams ir kultūriniais reikalams ir atsisakė karaliaus Stepono Batoro siūlomų valstybėje vieno svarbiausių – Vilniaus vaivados – pareigų. 1584 m. jis vedė kalvinistę Elžbietą Eufemiją Višniovecką, kuri po vedybų perėjo į vyro religijos pusę. Su ja susilaukė devynių vaikų (išgyveno ne visi). Turėdamas kitų interesų, politinės veiklos Našlaitėlis nelaikė savo prioritetu, tačiau kaip žymiam savo giminės atstovui jam teko eiti aukštas ir atsakingas Trakų, o nuo 1604 m. galiausiai ir Vilniaus vaivados pareigas. Vis dėlto labiausiai Našlaitėlis atsidėjo potridentinės Katalikų bažnyčios reformos idealų įgyvendinimui. Įvairiose LDK vietose jis fundavo daug bažnyčių, špitolių, dosniai šelpė karitatyvines draugijas, steigė fondus našlaičiams ir nukentėjusiems kare, rūpinosi karo belaisvių išpirkimu, rėmė Viešpaties Karsto, Maltos riterių ordinus ir įvairias vienuolijas. Pagrindinė jo idealų realizavimo vieta tapo paveldėta rezidencija Nesvyžiuje, kurio pavertimui iškiliumūrinium miestu jis skyrė didelę viso savo gyvenimo dalį. Iki tol buvęs medinis nežymus miestelis Našlaitėlio pastangomis tapo vienu gražiausių LDK miestų ir svarbiu katalikų kultūros centru. 1586 m. Nesvyžiui išrūpinęs magdeburgo teises ir tais pačiais metais pasikvietęs į savo dvarą žymų italų architektą Džiovanį Mariją Bernadonį, Našlaitėlis pradėjo mūrinio Nesvyžiaus statybą. Vienu puošniausių miesto pastatų tapo jėzuitų Dievo kūno bažnyčia, kurioje jau 1593 m. laikytos pirmosios mišios. 1601 m. konsekruota bažnyčia laikoma pirmuoju baroko architektūros šedevru visoje LDK ir Lenkijos teritorijoje, jos vidaus interjerą puošė dar keletas Našlaitėlio samdytų italų architektūros ir tapybos meistrų. Nesvyžiuje fundavo ir pastatė iškilų jėzuitų kolegiją, – antrąją LDK teritorijoje kolegiją po Vilniaus, – pradėjusią veikti 1586 m. (vėliau Našlaitėlis žymiai prisidėjo ir prie Kražių kolegijos steigimo), fundavo ir pastatė du mūrinius vienuolynus: 1590 m. benediktinių vienuolyną – pirmąjį katalikišką moterų vienuolyną Lietuvoje, o 1598 m. pradėjo greitai baigtą bernardinų vienuolyno statybą. Miestas buvo sutvirtintas didinga itališko pavyzdžio fortifikacine siena. Pačiu iškiliausiu miesto akcentu tapo 1582 m. miesto pusiasalyje Našlaitėlio pradėta statyti pilis – viena puošniausių ir didžiausių XVI a. Lietuvos didikų rezidencijų. Kaip bastioną Našlaitėlis sutvirtino ir netoliese esančią jam priklausiusią Myriaus pilį – gražiausią vėlyvosios gotikos pavyzdį LDK teritorijoje. Nesvyžiaus pilis tapo tikru mokslo ir meno židiniu: Našlaitėlis nuolat pildė tėvo Juodojo pradėtą kaupti biblioteką, kuri tapo viena didžiausių ir turtingiausių XVI–XVII a. bibliotekų Lietuvos ir Lenkijos teritorijoje. Biblioteka Radvilų palikuonių buvo pildoma ir po kunigaikščio mirties – XVIII a. viduryje joje buvo apie 20 000 knygų (1772 m. jos atsidūrė Peterburge). Našlaitėlis buvo aistringas vaizduojamojo meno gerbėjas ir kolekcininkas, Nesvyžiaus pilyje sukaupęs nepaprastai vertingą meno kūrinių, pradedant Antika, baigiant Naujaisiais amžiais, kolekciją (pats Našlaitėlis ypač mėgo savo laikrodžių rinkinį). Iškiliausia Nesvyžiaus pilies meno kolekcija buvo Našlaitėlio pradėta kaupti portretų galerija, kurią sudarė pačių Radvilų bei įvairių kitų didikų bei monarchų portretai. Šiandieną ji taip pat yra Peterburgo Ermitažo muziejaus dalis. Nesvyžiaus dvare nuolatos gyveno šimtai dvariškių (tarp jų ypač daug

italų), ten lankėsi žymūs to meto muzikai, filosofai, literatai, gydytojai, kartografs. Našlaitėliui, kaip meno mecenatui, buvo dedikuota daugybė veikalų visoje Europoje.

Paskutinis didelis istorinės reikšmės darbas Našlaitėlio buvo pradėtas apie 1595 m., kuomet pasamdęs žymų to meto geometrijos ir geografijos specialistą, kartografą Tomą Makovskį, jis pradėjo LDK teritorijos matavimo darbus ir pirmojo Lietuvos žemėlapiu rengimą. 1603 m. pasirodė iki šių dienų neišlikęs pirmasis Našlaitėlio žemėlapiu leidimas. Žemėlapis buvo pardavinėjamas ne tik Lietuvoje ir Lenkijoje, bet ir Vokietijoje. Našlaitėlio užsakymu Makovskis parengė ir kitą – pasaulio – žemėlapi, kuriame buvo pavaizduota Lietuva, tačiau ir šio žemėlapiu pėdsakų šiuo metu nėra. Iki mūsų dienų pasaulyje (Upsalos universiteto bibliotekoje Švedijoje) yra išlikęs vienintelis 1613 m. Našlaitėlio žemėlapis, atspausdintas Nyderlanduose, Amsterdame, pagal Makovskio išraižytas vario plokštes. Tai pirmas šiuo metu žinomas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėlapis, pagal kurį vėliau Lietuva buvo vaizduojama pasaulio atlasuose. Našlaitėlio tikslas buvo pavaizduoti nepriklausomos LDK didybę, todėl žemėlapyje buvo vaizduojama Lietuvos teritorija iki Liubino unijos, kairiajame žemėlapiu kampe nupiešiant Lietuvos herbą. 107X82 cm dydžio žemėlapis buvo labai detalus – jame pavaizduota 1020 LDK vietovių: miestų, miestelių ir kaimų (tai sudarė apie 70 procentų realiai egzistavusių LDK vietovių), tiksliai nubraižytas hidrografinis (upių ir vandenių) tinklas, nužymėtos vaivadijų, pavietų ir vyskupijų teritorijos. Našlaitėlio žemėlapis reprezentavo Lietuvą visą likusį LDK gyvavimo laikotarpį, nes iki pat XVIII a. pabaigos nebuvo išleista kito detalesnio Lietuvos žemėlapiu. Norėdamas paneigti Vakaruose Viduramžiais ir Naujaisiais amžiais išplitusią nuomonę apie Lietuvą kaip „pelkių ir miškų“ krašą, Našlaitėlis siekė pasauliui parodyti tai, kam ir pats paskyrė didelę savo gyvenimo dalį – modernią ir urbanizuotą Lietuvą. Žemėlapis buvo papildytas ir istoriniais tekstais: apie pirmąją Lietuvos sostinę Kernavę ir du svarbiausius XVI a. lietuvių mūšius – Oršos (1514) ir Ulos (1564). Žemėlapiu aiškinamojoje dalyje buvo pateikta bendra Lietuvos ir lietuvių tautos charakteristika, nurodant, kad Lietuvos valstybė turi patogius ir visais metų laikais išvažiuojamus kelius, prekiauja javais, kailiais ir kitais produktais ir „nors aukso, sidabro ir vario kasyklų neturi, tačiau šių dalykų visuomet užteko ir užtenka“. Sostinė Vilnius buvo aprašyta kaip didelis mūrinis miestas su dviem pilimis: „viena stovi vadinamame Tauro kalne [tai istorinis Gedimino kalno pavadinimas], dar pagonybės laikais statyta, tačiau dėl senumo jau apgriuvusi, kita stovi slėnyje, kur Vilnia įteka į Viliją ir kur brangiai buvo pastatyta šv. Stanislovo garbei vyskupystės bažnyčia. Be to, mieste yra daug kainavusių Romos tikėjimo ir rusų apeigų bažnyčių, veikia Jėzaus draugijos akademija, pražydusi įvairiais mokslais“. Lietuviai buvo aprašyti kaip civilizuota, draugiška, puošniai besirengianti, kariaujanti tik užpulta, gerbianti svetimtaučių papročius ir „besidžiaugianti daugeliu laisvių“ tauta.

Našlaitėlis mirė 1616 m. vasario 28 d. savo Nesvyžiaus pilyje ir buvo kukliai palaidotas Nesvyžiaus jėzuitų bažnyčioje, kurią pats pastatė, šalia žmonos, kūną aprengus piligrimo apsiaustu, kurį vilkėjo keliaudamas į Šventąją žemę. Bažnyčioje iki mūsų dienų išliko Našlaitėlio antkapinis paminklas, vaizduojantis pirmąjį lietuvių keliautoją šiais piligrimo rūbais klūpantį maldoje. Toks atgailaujancio pamaldaus žmogaus paveikslas buvo būdingas visai tolesnei Lietuvos Baroko meno ir literatūros tradicijai.

Mikalojus Kristupas Radvilas Našlaitėlis

KELIONĖ Į JERUZALĘ

TREČIASIS LAIŠKAS

Liepos trisdešimtą dieną, paruošęs ir įdavęs tau laišką, dvidešimt trečią valandą išvykau iš Tripolio valtimi. Plaukiau toliau nuo miesto stovinčių prekinių laivų link pasiimti kai kuriuos kelionei į Egiptą būtinus daiktus. Ten nuvykus pakilo tokia vėtra, kad valtis negalėjo priplaukti prie dzermos, todėl buvau priverstas ten nakvoti.

Šiaurės vėjui aprimus, pasiėmęs reikiamus daiktus, atplaukiau prie dzermos, į kurią įsėdome pradėjus švisti. Laive radau daug žmonių, neturėjusių teisės sėsti į jį, nes tą dzermą buvau tiksliai sau nusisamdęs. Dėl vėjų pavojaus laivas negalėjo būti perkrautas, todėl laivo kapitonas arabas juos išvarė. Dienai visai auštant, greičiau paleidęs, jis išvedė dzermą į atvirą jūrą. Tuo metu iš šono pakilo smarkesnis šiaurės vakarų vėjas, itališkai vadinamas *Ponente Maestro*. Kitaip negalėdami leidomės plaukti į Kipro pusę. Praėjus šešioms valandoms, jau nebematėme jokios sausumos.

Iš Tripolio pasiėmiau etiopą vertėją, vardu Fajetanas, ir pasisamdžiau sargybinių. Laive buvome apie keturiasdešimt žmonių. Ta diena mums pasitaikė ypač sunki ir dėl vėjo, ir dėl laivo lynų, kurie buvo susukti iš datulių medžio žievės; aptaškyti jūros vandeniui, jie nepakenčiamai dvokė. Dėl to tą ir rytojaus dieną kiekvienas iš mūsų turėjome prie nosies laikyti acte pamirkytą skarelę, net ir miegodami. Tas vėjas siautėjo visą naktį ir dar kitos dienos rytą.

[...]

Rugpjūčio aštuntą dieną tikėjomės apie vidudienį pamatysią Egiptą, bet atstumas iki žemyno buvo per didelis. Po dviejų valandų pakilo smarkesnis, mums patogus vėjas, todėl apie devynioliktą valandą iš tolo pamatėme žemę. Net jūros vanduo atrodė drumzlinas nuo Nilo ištakų. Tą Egipto krantus drėkinančią upę šv. Raštas vadina drumzlinąja. Apie dvidešimt antrą valandą įplaukėme į Nilo žiotis, į kraštinę iš rytų pusės jo ištakos vagą.

Kairėje jūros ir upės pusėje buvo garsioji keturkampė Damjetos tvirtovė, puikiai sustiprinta aukštais keturkampių akmenų bokštais ir sienomis. Anksčiau joje būdavo dviejų šimtų karių įgula. Tada dėl karo su persais vos dvidešimt apsauginių turetėjo.

Įplaukdamas į Nilą, jūroje, dešinėje pusėje, matėme keletą nelabai didelių laivų. Didesni čia ir negali priplaukti, nes nėra uosto, tik laikina priplauka: čia iškrautą laivą dėl saugumo įtraukia į upę. Prie pat miesto stovėjo trys laivai karamuzanai, t. y. mažesnieji, dėl to teisingai taip pavadinti.

Plaukdamas Nilu, krantuose matėme daugybę gandrų. Tuo metu, t. y. rugpjūčio mėnesį, jie ten suskrenda iš mūsų kraštų. Tada Nilas patvinsta, o atslūgdamas visur laukuose suneštame dumble palieka daugybę šliužų, kuriais jie maitinasi. Pakrantėse taip pat labai daug ilgakojų žalių ir rausvų ančių, tokių kaip Haifoje vyskupas buvo man padovanojęs. Kairėje matyti daugybė daržų. Bus gausus derlius, ypač ryžių. Juos čia daugiausiai sėja krantuose upės, kuri daugeliu vagų išsilieja į jūrą.

Tvirtovė stovi už vienos mylios nuo miesto. Ketvirtadalį tos mylios nukeliavę, upėje matėme keturis jūros arklius (*hippopotamus*). Išvaizda, kailiu ir dydžiu jie labai primena

mūsų taurus, tik be ragų. Jie daro labai didelius nuostolius ryžių pasėliams, dėl to apie daržus yra gilūs perkasai. Mat tų gyvulių kojos trumpos, tad jie ant pylimo negali užlip-
ti. Darže radę žmogų, kandžiodami lengvai pribaičia.

Iššovėme į juos iš keleto ilgųjų šaudyklių (bombardų), bet nežinia, ar kokį nušovėme, nes gyvuliai dideli, tvirti, tik iš kokios didesnės patrankos iššovus, tegalėtų būti užmušti. Kai kurie tuos jūrų arklius norėtų pavadinti odontotironais, nes jie dantimis kandžiojasi. Graikai juos vadina amfibijomis, nes tai gyvūnai, pusiau vandeny, pusiau sausumoje gyvenantys. Cedrenas rašo tą gyvulį esant tokio dydžio, kad dramblių galėtų praryti. Nelabai tikėtina. Vieno ypatingu didumu stebėjosi su mumis dzermoje plaukę vietiniai gyventojai, tačiau nė tas nebuvo didesnis už dramblių, tik ilgio buvo kaip dramblys. Esant Kaire, buvo atnešta netoli nuo ten užmušto vieno jūrų arklio galva – didžiulė ir baisi pažiūrėti. Pražioti jo nasrai buvo pusantros uolekties pločio. Iš jų kyšojo taip pat įsidėmėtino didumo dantys.

Dvidešimt trečią valandą atvykome į Damjetą, kadaise vadintą Peluzijumi, o kitų – Heliopoliu, taip pat vadintą Peluzijaus Vartais (*Ostium Pelusianum*). Tai pirmasis Egipto miestas, gražiai išsidėstęs Nilo krante, apie pusės mylios ilgio.

Esant vėlyvai valandai, sustojome ten, kur mokamas mokestis. Jį priima žydai. Tuo-
jau prie mūsų pribėgo muitininkas; manydamas, kad esame pirkliai, tą naktį pernakvojo
kartu su mumis dzermoje. Kad būtų saugiau, mes patys nudavėme esą pirkliai, nes
šiems, mokantiems turkų imperatoriui didelį mokesį, Egipte paprastai saugiau esą.

Rugpjūčio devintos dienos rytą iškratė mūsų nešulius; nesant juose prekių, pasakėme
jas turį Kaire, kur vykstame. Taip paleisti išlipome į sausumą ir nuėjome pas Venecijos
vicekonsulą. Jis buvo graikas Tomas Kandiota. Visą dieną sugaišome apžiūrinėdami
miestą, bet jokių vertų pamatyti senienų nepasitaikė. Tada pasisamdėme mažesnę dzer-
mą vykti į Kairą. Pavakariais susinešėme į ją savo daiktus ir ten pernakvojome. Kad
būtų saugiau, plaukdami Nilu, pasiėmėme su savim du sargybinius.

Rugpjūčio dešimtą dieną, saulei gerai pakilus, leidomės plaukti prieš srovę. Kadan-
gi apie tą laiką paprastai pučia šiaurės vakarų vėjas Kauras, italų vadinamas Maestro,
o Nilas teka iš pietų, tai, išskleidę bures, sėkmingai plaukėme. Tiktai upės posūkyje
užnešė ant sekumos, tad upeiviai kurį laiką tempė laivą virvėmis. Prieš pusiaudieni
praplaukėme turtingą ir dideli Serbino miestą. Nakčiai atvykome į vieną mažą miestelį.
Saulė jau krypo žemyn, todėl ten ilsėjomės.

Atidžiau išžiūrėję, pamatėme įrengimus, panašius į krosnis, kuriuose dirbtinai pe-
rina viščiukus. Tai apvalios, iš šiaudų supintos, iš visų pusių moliu aplipdytos būdelės.
Viršuje mažas, apvalus langelis, kad tiesioginiai saulės spinduliai nepakenkta viduje
sudėtiems kiaušiniams. Jie greitai išvirtų, nes vidudienį žemė nuo saulės taip įkaista,
kad kažin ar kas apsiavęs vieną „Tėve mūsų“ sukalbėjimo laiką iškėstų ant jos stovėda-
mas. O vietos gyventojai vaikščioja basi. Nuo pat vaikystės papratę, todėl jų padai nuo
karščio taip sukepę ir sukietėję, kad, kaip patyrėme, plaktuko smūgi ne daugiau pajunta
kaip arkliai kalant pasagas. Tos būdelės iš pietų pusės turi dureles, iš šiaurės – skylę.
Pro ją naktį tas „krosnis“ šildo galvijų mėšlu, kad kiaušiniams nepakenktų šaltis. Dieną
saulė per molį teikia saikingą šilumą tai „krosniai“. Jos grindiny kiaušiniai sudėti taip,
kad nesusiliestų. Taip be didelio rūpesčio, be perekšlių vištų viščiukai greičiau išsiperi.
Visuose miesteliuose ir kaimuose prie ūkininkų namų yra pristatyta tokių būdelių. Kai
kurioj tokios didelės, kad jose lengvai telpa trys tūkstančiai kiaušinių.

Užsiminus apie Egipto klimatą, jau iš to galima lengvai suprasti, koks čia karštis, kad, išplaukę iš Damjetos, kai gerai išsižiūrėjome į smėlynus, mums rodėsi, jog visur matome karštą, verdantį vandenį; smėlis taip spindėjo, kad akys jo bijojo ir raibo kaip nuo krosnyje degamos stiklo masės. Mat daugiau kaip per dešimtį mylių nuo jūros ir visame Egipte tarp daržų ir kaimų, ir pačiuose laukuose žemė yra smiltinga. Ją tokią labai mėgsta datulių palmės. Iš pradžių pamanėme, kad kokie ežerai dega, nes nuo saulės įkaitęs smėlis yra lengvas, tarsi ištirpęs. Vėjui papūtus, iš tolo žiūrint, taip raibuliuoja, kad atrodo, degančio vandens bangos kyla.

Taigi prie minėtojo miestelio, kaip Damjetoje pats laivo kapitonas mus buvo įspėjęs, visą naktį turėjome budėti, nes egiptiečiai ne tik sausumoje vagiliauja, bet, būdami labai geri narai, pasislėpę po vandeniu, priplaukia prie atvykstančių dzerių, ką nors pagriebę, nusitempia į vandenį ir taip nusineša. Neretai atsitinka, kad pačiumpa dzerioje ant suolo gulintį žmogų, įtraukia jį į vandenį, pagrobia rūbus, kartu ir gyvybę. Kai būna plėšikų būrys, jie seka dzermas ir miegančius keleivius išžudo. Taip atsitiko kiek anksčiau, prieš mums atvykstant. Šitaip žuvo keturi prancūzų pirkliai pakeliui iš Kairo į Aleksandriją. Taigi, kad mums ko nors panašaus neatsitiktų, visą naktį budėjome ir, paruošę šaudykles, žiūrėjome į upę. Tą pat rūpestingai darė ir pats laivo kapitonas.

Po vidunakčio pajudėjome iš vietos. Apie vidudienį praplaukėme Talchos miestelį. Jis išsikūręs tarp įvairiai išvedžiotų perkasų; jame gyvena vieni plėšikai ir vagys. Naktimis plėšikauja visoje upėje ir kur tik įmano.

Pirkliams nuolat šen ten keliaujant, tokioje žmonių daugybėje, kokia visame Egipte knibžda, sunku būna pavojaus išvengti. Visų Nilo šakų krantuose iš abiejų pusių matyti žmonių minios, jaučių, buivolų, karvių, avių, ožkų bandos. Dėl to praeiviai dažnai patenka į pinkles.

Tą pačią dieną matėme apie šimtą žvejų. Pasinėrę drumstame vandenyje, jie gaudė žuvį. Kai kurie ištraukdavo po tris: dvi laikydavo rankose, trečią – burnoje. Žuvys buvo uolekties ilgio. Vienos buvo panašios į mūsų menkes, kitos gal į lašišas arba esokas. Buvo ir kažkokių didelių baltų žuvų.

Nilo žuvys riebios ir labai skanios, bet nelabai sveika jas valgyti, nes Nilo dugne dumblas, ne akmenys. Tačiau jo vanduo sveikas, nes atiteka iš toli, iš Mėnulio kalnų, iš kurių išteka. Taigi, kol pasiekia jūrą, teka tris šimtus septyniasdešimt dvi mylias, be to, per abejus tropikus, kur dėl didelio karščio dumblas tampa nekenksmingas. Vanduo, tiesa, kaip jau sakytą, drumstas, bet inde per porą valandų nusistoja. Per naktį pastovėjęs, pasidaro tyras kaip krištolas ir labai skanus gerti.

Kadangi jau daugelis rašytojų aprašė Nilo prigimtį ir ypatumus, skaitytojui siūlau juos pasiskaityti, o aš tikrai prabėgomis paminėsiu tą, ką pats mačiau.

Žvejai, norėdami įkvėpti oro, galvų neiškiša iš vandens, tik burnas. Tikra tai, kad jie visą dieną gali išbūti vandenyje ir į paviršių išplaukę kvėpuoja neiškišdami galvų. Kai pamatėme juos po vandeniu plaukiančius, laivo kapitonas liepė iš šaudyklių iššauti, kad, paplaukę po apačia, neapverstų dzermos.

Pavakariais dešinėje pusėje palikome dailų, tolokai pailgai išsidėsčiusi Abuzyro miestą. Naktį išmetę inkarus, stovėjome viduryje upės, nes prie kranto priartėti buvo nelabai saugu. Juo labiau kad matėme narus prie mūsų plaukiant, bet jie, pamatę, kad nemiegame, nieko nebandė daryti.

Rugpjūčio dvyliktą visą dieną laimingai plaukėme. Saulei nusileidus, plėšikai, priplaukę su valtimi, mus užpuolė: paleido ietį, ta nukrito šalia sargybinio. Bet kai keletą kartų iš

šaudyklių iššovėme, jie paspruko. Kitą naktį bandė mus pulti narai, bet, pamatę mus ilgais šautuvais ginkluotus, budinčius, labai bijodami šautuvų, atsisakė savo užmojo.

Pučiant palankiam vėjui, *rugpjūčio tryliktą* dieną pamatėme Kairo piramides, kurios, nors ir už miesto yra, tačiau dėl savo aukštumo ir dėl to, kad stovi kalnuose, pirmiau pasirodo kaip pats miestas. Pamatėme ir pačią pilį kalne. Jau iš atšakų buvome įplaukę į patį Nilą. Jis toks platus, koks būtų dvigubas Dunojus prie Austrijos miesto Linco. Apie keturias mylias prieš Kairą Nilas jau teka viena vaga, paskui pasidalija į dvi šakas, padaro tą garsųjį trikampį. Už penkių mylių žemiau nuo to vadinamojo Deltos trikampio viena šaka dalijasi į keturias atšakas, kita – į tris. Tomis vagomis teka į jūrą.

Pagaliau dvidešimt trečią valandą atvykome į Bulhachą, kuris yra aštuonios dešimtys mylių nuo Damjetos. Čia iš dzermos jau išlipama į sausumą, nes tas miestas yra prie pat Kairo. Verta nors trumpai užsiminti, koks jis turtingas.

Ne tiktai turkai, bet ir patys čia gyvenantys europiečiai pirkliai tvirtina, kad į tą uostą kasdien per dvidešimt keturias valandas iš visur sueina daugiau kaip dešimt tūkstančių žmonių: vieni išlipa iš laivų, kiti įlipa. Ir kad kasdien praplaukia po tris tūkstančius dzermų, kurių dauguma būna šešių šimtų statinių talpos. Ir iš aukščiau esančio Senojo Kairo (apie jį paskui) atplaukia daugiausiai tokių laivų, kurie iš Saito kraštų, iš labai turtingų Kunigo (*presbyter*) Jono žemės sričių veža kviečius, šuniagalvius (*cynocephalos*), papūgas, kitokius paukščius ir žvėris, taip pat įvairias prekes. Iš berberų kraštų vežamus parduoti negrus pirmiau atgabena į Rozetę, iš ten – Nilu į Kairą, o vėliau parduoda prie Bulhacho. Vėlokai į Bulhachą atvykę, nakvojome dzermoje ir vos per pusvalandį matėme daugiau kaip dešimt laivų atplaukiant ir išplaukiant.

Rugpjūčio keturioliktos dienos rytą su dviem saviškiais išlipau iš laivo į sausumą (kol rasime kur apsistoti, kitiems liečiau pasilikti dzermoje), ir tuojau du turkai puolė mus kiekvieną surišti. Uoliai apčiupinėjo, ar neturime paslėpę kokių prekių užanty ar kur kitur. Pamanė, kad esame pirkliai prancūzai, kurie, kaip patys turkai sakė, dažnai juos apgauna. Sužinoję, kad tokių daiktų neturime, paleido laisvai eiti.

Tuo tarpu mums tarpusavy lenkiškai kalbantis, muitinės viršininkas žydas, kuris buvo įsakęs turkams mus suimti, supratęs mūsų tarmę, turkams paėjus toliau, priėjo prie mūsų, pasisakė pats esąs mūsų tautietis, kilęs iš Rusijos miesto Chelmo. Prašė atleisti, kad su mumis nelabai civilizuotai pasisveikino. Nuolankiai pasiūlė mums savo paslaugas ir, kol tik buvome Kaire, mandagiai mus aplankydamas.

Paskui, susėdę ant asilų, tarp sodų jojome į miestą pas Venecijos konsulą Georgijų Emą. Jam pasakėme, kad iš tolimų kraštų esame atvykę, prašėme padėti išsinuomoti užėigą. Buvo mums labai draugiškas, ir šv. Mišias kartu su juo išklausėme, bet pats, būdamas ne per seniausiai atvykęs, dar ne visai gerai pažinodamas vietos aplinkybes, patarė mums kreiptis į Prancūzijos konsulą Paulių Marianą, taip pat venecijietį. Šis jau buvo daugiau kaip dvidešimt metų šiame mieste išgyvenęs, labai gerai viską žinojo, mokėjo turkų ir arabų kalbas. Jo namuose taip pat radome du tėvus jėzuitus: Joną Krikštytoją Elianą, kuris, kaip anksčiau užsiminėme, buvo Damasko maronitams ir Libano kalnų patriarchui atvežęs popiežiaus Grigaliaus XIII siunčiamus apeiginius rūbus, taip pat Pranciškų Sasą, kuris tuo metu, kai išplaukėme iš Venecijos, to paties popiežiaus Grigaliaus pasiūstas, rengėsi plaukti į Aleksandriją. Buvo ir trys šv. Pranciškaus vienuolijos vienuoliai, nes šio konsulo namuose yra katalikų koplytelė.

Taigi minėtasis Marianas mums leido apsistoti kituose savo namuose, priešais Venecijos konsulatą. Pasišaukę iš dzermos kitus mūsų šiuos, ten ir susikraustėme. Paskiau

ėmėme apžiūrinėti miestą. Koks jis turtingas, kiek daug gyventojų, tegalėtų pasakyti tas, kuris pats savo akimis pamatė. Mano nuomone, jis triskart didesnis už Prancūzijos Paryžių, tiktai ne taip dailiai suplanuotas, ir namai ne tokie gražūs, nes tiktai Kairo Naujamiestis apjuostas siena, o Senamiestis ir Bulhachas be sienų. Naujamiestyje yra iš senovės išlikusių daug labai brangiai kainavusių rūmų. Etiopų pirkliai naujuosius pastatus taip pat statosi ne pigesnius ir ne mažiau dailius. Matėme vieną tokią įžymybę, nors dar ne visai baigtą statyti, bet jau, kaip šnekėjo, kainavusią tris šimtus tūkstančių dukatų. To namo savininkas vaikščiojo vienais medvilniniais marškiniais, kojas tik sandalais apsiaęs, su gobtuvu ant galvos. Šitaip rengiasi ir kiti turtingieji etiopų pirkliai.

Turkai Egipte tiktai tarnautojai arba kareiviai. Egipto gyventojai arba žemę dirba, arba namų ūkiu verčiasi. Arabai gyvena iš plėšikavimo, o etiopai, kaip ir kita miesto liaudis, beveik visi pirkliai.

Daugiau kaip dvidešimt metų šiame mieste išgyvenę europiečiai italų ir prancūzų pirkliai tvirtino, – mes juk suskaičiuoti negalėjome, – kad Naujamiestyje yra trisdešimt tūkstančių privačių namų. Pridėjus priemiesčius, Senamiestį, Bulhachą ir daugybę mažesnių namelių, susidarys du šimtai tūkstančių. Gatvių esą šešiolika tūkstančių. Šventovių arba dailesnių mečečių su bokštais yra šeši tūkstančiai aštuoni šimtai, neskaitant tų mažųjų be bokštų, kartais ir be stogų; tų taip pat nemažai. Tiktai viename priemiestyje pilies papėdėje, esančiame į rytų pusę, yra tūkstantis du šimtai mečečių. Kitame priemiestyje, į pietus, – septyni šimtai. Iš jų dauguma yra tokių, kurias žymieji tos šalies žmonės pasistatę savo kūnams palaidoti. Tačiau primena, kad žymiosios, ypatingesnės šventovės esančios kadaise pastatytos krikščionių, kol ta karalystė dar nebuvo patekusi į bedievių saracėnų rankas.

Tas pirklys, kurio tokius brangius rūmus apžiūrėjome, per vertėją mums papasakojo apie savo gyvenimo būdą. Turįs dvylika baltųjų žmonių ir aštuoniolika etiopių. Kiekvieną laiką atskirame kambaryje ir nuo jų raktus su savimi nešiojasis, nes jei jos galėtų susitikti, tai viena kitą pasmaugtų. Maistą joms paduoda per langą. Pas kurią įeinąs, rūpestingai uždarąs duris, kad kitos neįeitų, nes jos, be abejo, jį užmuštų ir pačios išsižudytų. Iš to aiškiai galima suprasti, koks vargingas šių pagonių gyvenimas. Dievas už nuodėmes juos taip apakino, kad patys savųjų ne mažiau bijosi kaip laukinių žvėrių. Mums pasakius, kad šitaip jis gyvenąs visada dideliame pavojuje, atsakė, jog taip ir esą. Dėl to jas griežtai saugąs. Bet jeigu panorėtų, galėtų visas išžudyti, nes jos esančios jo nuosavybė, tai yra už paties pinigus pirktos, o kiekvienas su savo pirktu daiktu galįs elgtis kaip tinkamas. Daug yra baisių ir bjaurių dalykų, kaip tąja pirкта nuosavybe naudojamosi, bet, gailintis pamaldžių ausų, verčiau tai nutylėti.

Dar ir tas nuostabu ir paminėtina, kaip jie nepasitiki savo giminaičiais. Šiam minėtajam pirkliui kartu su mumis vaikščiojant, rodant savo rūmus, jo vergas etiopas pranešė, kad atvyko vyriausiasis jo sūnus. Jis kartu su mumis išėjo į galeriją ir kalbėjosi su žemai kieme stovinčiu sūnumi. Pasisakė niekada sūnaus pas save neįsileidžia, paprastai taip su juo kalbąs. Paklausėme, kodėl taip darąs. Atsakė, jog nepasitikįs juo, – galįs nužudyti. Ir sūnus su juo taip elgiąs. Ir su kitu sūnumi lygiai taip kalbąs, nes abu turį savo žmonas ir vaikus, todėl nepasitikįs jais. Trečiasis, jauniausiasis, sūnus galėdavo pas tėvą įeiti, bet negyveno tuose pat namuose.

Tasai vyriausiasis sūnus, kuris buvo pas jį atėjęs, kokių trisdešimties metų amžiaus. Etiopai visur labai atidžiai vieni kitų saugosi, nors ir artimiausia giminystė juos sietų.

Todėl daugiausiai kalbasi gatvėse, retai kada vieni kitus išleidžia į namus, nebent tiktai pasistatę griežtą sargybą.

Tas pirklys savo namuose turėjo tiktai tris vergus, kurie tenai naktį miegodavo. Ir tuos, pats eidamas miegoti, kambaryje užrakindavo: bijojo, kad jo neužmuštų. Rytą ateidavo trys amatininkai, kurie statė jam rūmus.

Visą Egiptą valdo paša. Man ten esant, paša buvo Ibrahimas. Turkų imperatorius jį buvo paskyręs trejiems metams, kad surinktų kraitį dukteriai, kurią buvo už jo išleidęs. Galėjo plėsti kiek įmanydamas, o ne tik jo pareigybei priklausančius mokesčius. Iš paprastų ūkio pajamų privalėjo jį labai gerai išlaikyti. Tada jis turėjo tūkstantį raitelių ir tūkstantį pėstininkų. Dažnai pasirodydavo mieste: labai iškilmingai žygiuodavo gatvėmis su didžiule palyda. Savo žinioje turėjo tris šimtus čiaušų (tarnautojų valdininkų) įvairiems reikalams tvarkyti. Turėjo dvidešimt keturis sangiachus kraštui valdyti, nes visas kraštas suskirstytas į dvidešimt keturias apygardas.

Dėl plėšikaujančių arabų naktį ir dieną aplink miestą budi sargyba. Man ten esant, jie keturiskart buvo pasirodę prie pat miesto vartų. Daug turkų nužudę, pasitraukė patys nenukentėję. Mieste buvo kilęs didelis išgąstis. Todėl anksčiau tiems arabų puolimams atmušti nuolat būdavo laikomi šeši tūkstančiai raitelių ir tiek pat pėstininkų. Bet, prasidėjus karui prieš persus, buvo paimti trys tūkstančiai raitelių ir trys tūkstančiai pėstininkų. Raiteliai turi tris kapitonus. Vienas – tūkstančio ietininkų vadas, kitas – tiekos pat čerkesų. Sako, jog tai esą palikuonys Egipto gyventojų krikščionių, dabar visi virtę mahometonais. Trečiasis yra tūkstančio lengvai ginkluotų turkų pulko vadas. Lygiai taip sutvarkytos ir pėstininkų eilės, kurias sudaro janyčarai.

Kas penktadienį po keletą šimtų turkų eina į lauką prie Nilo ir ten atlieka karines pratybas, mėtydami vieni į kitus trumpesnes nendres. Taip netvarkingai, sumišai tą daro, kad tose pratybose visada vienas kitas iš pačių kareivių arba žiūrovų žūva. Pavarę arklius, taip paleidžia pavadžius, kad paskui jau sulaikyti nebepajėgia. Taip susidūrę paskui žiauriai užsimuša.

Čia labai daug žydų, iš jų ima pagalvės mokesťį. Man ten esant, kalbėjo, kad, priskaičiavus moteris ir vaikus, jų būtų apie vienas milijonas šeši šimtai tūkstančių. Tą patvirtino ir tas pats muitinės viršininkas žydas. Paprastai kalbama, kad Asano pašos laikais jų buvę septyni milijonai. Mat jis norėjęs žinoti tikrąjį gyventojų skaičių. Bet dėl nuolatinių pasikeitimų tikrą skaičių nustatyti vargiai galėjo.

Tokioj žmonių daugybėj vos trečdalis geras regėjimas. Visų visur nesveikos akys dėl valgymo vaisių, kuriais paprasti žmonės maitinasi užsigerdami vandeniu. Be to, tame krašte toks karštis, kad jie visada nešioja gana sunkų galvos gobtuvą. Dėl to nuo prakaito gauna akių uždegimą. Jis paūmėja dėl gatvių dulkių, nes gatvės neišgrįstos akmenimis.

Aštuoni tūkstančiai kupranugarių, kiekvienas iš abiejų pusių su dviem odiniais maišais ant kupros (maišas mūsų paprastos statinės talpos), nuo durų prie durų nešioja Nilo vandenį. Nešiotojai pardavinėja tą vandenį ir pašai moka savo pajamų mokesťį. Kas atlieka, išlaisto gatvėse, kad dulkės nusėstų. Yra daug kitokių kupranugarių. Jų manoma esant aštuonis tūkstančius. Tai vietininkų, pašos tarnautojų čiaušų, sangiachų ir pirklių kupranugariai. Nuo tų nemoka jokio mokesčio. Taip pat yra pėstieji nešiotojai. Jie vandenį nešioja užsivertę ant nugarų stirnų odos maišelius, ir taip pat jį pardavinėja. Ir iš jų pašalima tam tikrą pajamų mokesťį. Šitų esą apie trisdešimt tūkstančių.

Stebina ir miesto didumą rodo tai, kad patvinęs Nilas, keturiais ar penkiais kanalais tekėdamas per miestą, gausiai pripildo visus šulinius, tačiau vis tiek nė kiek nesumažėja

nei kupranugarių, nei žmonių vandens nešiotojų. Sako, kad dėl to kiek sumažėjęs pašos mokestis, bet tas nuostolis tesąs vos pusė ar trečdalis viso mokesčio.

Viešų valgyklų yra apie dvidešimt tūkstančių. Tiktai turtingieji ir laimingesnieji namie verdasi valgyti, o liaudis maitinasi valgyklose. Jose labai daug mėsos, ypač avienos. Taip pat begalė ančių ir viščiukų, bet daugiausiai parduoda ryžių ir aliejuje keptų tešlainių.

Maisto prekių labai daug: skaniai kvepianti jautiena, begalė avienos, viščiukų, ančių, kurie, kaip anksčiau minėta, „krosnyse“ dirbtinai išperinami. Vyno Egipte nėra: mat jo lygumoje dėl Nilo potvynių vynmedžių sodinti negalima, o kalvų ar kalnų nėra. Tiktai vieną kažkokio krikščionio vynuogyną mačiau vykdamas į Natarėją (apie ją bus vėliau). Todėl krikščionys daugiausiai geria Kretos vyną. Europiečiai konsulai pasirūpina atsivežti vyno iš Italijos.

Kai kurie pasakoja tokį dalyką, rodantį gyventojų gausumą: siaučiant marui, per parą išmirdavę po dvidešimt tūkstančių žmonių. Venecijos pirklys Jonas Leonardas, jau dvidešimt penktus metus čia gyvenęs, pasakojo, jog dvi savaites siautėjęs toks baisus maras, kad kiekvieną dieną sunaikindavęs dar daugiau žmonių negu čia pasakyta. Tas tikėtina, nes turkai paprastai nesisaugo nuo maro. Jie tvirtina, kad tai neišvengiamai turi įvykti, reikią pasiduoti Dievo bausmei, kokia kam skirta. Jie juokiasi iš krikščionių, kad tie, tarsi priešindamiesi Dievo valiai, bėga, stengiasi išvengti maro, bet dažniausiai vel-tui. Mirusiuosius iš namų išneša ne kojomis pirmyn kaip krikščionis, bet galvą atgręžę.

Dar tą reikia pažymėti, kad Egipte maras siautėja kas septyneri metai. Daugiausiai jis trunka trejus metus. Pirmaisiais metais po truputį prasideda tuo metu, kai saulė įeina į Svarstyklių ženklą. Smarkiausias maras būna gruodžio, sausio, vasario ir kovo mėnesiais; per karščius sumažėja. Kitais metais, saulei į Liūto ženklą įėjus, kai karščiai sustiprėja, tuojau maras liaujasi. Netgi taip, kad jeigu kas, jau turėdamas maro skaudulį, išgyveno iki saulei įeinant į tą dangaus ženklą, visai išvengia pavojaus. Tas dalykas kelia nuostabą. Apie tą laiką mūsų pirkliai grįžta iš ten, kur buvo pasitraukę, ir vėl laiko namus atvirus.

Taigi pas mus šalčiai sulaiko marą, o pas juos – karščiai. Du mėnesius gyvena saugūs. Paskui, kai tik saulė įeina į Svarstyklių ženklą, maras vėl pamažu prasideda ir tęsiasi, kaip anksčiau sakyta, lig saulė įeina į Liūto ženklą, bet jau ne taip smarkiai siaučia. Trečiaisiais metais vėl ta pati tvarka, tiktai maro žiaurumas vis silpsta. Po to, jei iš niekur nebus užneštas užkratas, kitus ketverius metus niekas neserga, nes turi imunitetą. Kartais būna ir ilgesnė pertrauka, bet dažniausiai nelaimė grįžta kas septyneri metai. Čia dar galima matyti ir pagarbinti ypatingą Dievo gerumą, kad krikščionis paprastai baudžia daug lengvesnėmis rykštėmis nei pagonis.

[...]

Rugpjūčio aštuonioliktos dienos anksčiau rytą, valandą prieš švintant, atvykome į Senamies-tį, kuris, einant vis tarp sodų, yra už ketvirčio mylios nuo Naujamiesčio. Po poros va-landų, saulei patekėjus, persikėlėme per Nilą ir, paėję penktadalį mylios, atsidūrėme prie piramidžių. Apie jas autoriai daug yra parašę. Aš trumpai pažymėsiu, ką pats savo akimis mačiau.

Visi vienodai liudija, kad čia kadaise buvo šventuosiuose ir pasaulietiniuose raštuose išgarsėjęs Memfio miestas. Dabar nė jokių jo pėdsakų nebėr, išskyrus kažkokiais menkas griuvenas pietų pusėje. Visa uždengę gryni smėlynai. Tik septyniolika piramidžių lig

šiol matyti išlikusios kaip buvusios. Iš jų dvi didesnės ir trečioji – ištvirtėlės Rodopės. Jos formą ir architektūrą aprašo Plinijus 36 knygoje, 12 skyriuje. Ypač daili, tačiau vos šešiasdešimties ar septyniasdešimties uolekčių aukščio.

Šios trys piramidės, visai gerai išlikusios, priklauso prie pasaulio stebuklų. Abi didesnios stulbinančio, neįtikėtino didumo. Sako, kad aukštesnioji iš jų yra trijų šimtų uolekčių ilgio, tiek pat aukščio ir pločio. Viduje ir iš lauko pusės yra labai platūs, sumaniai padaryti laiptai. Jais užlipa iki pat viršūnės. Yra keli kambariai: du iš jų didesni, vienas ant kito pastatyti. Juose buvo Egipto karalių karstai. Apatiniame dar ir šiandien stovi didelis karstas, kuriame buvo paguldytas kažkoks kūnas. Palieku daugiau apie tuos dalykus rašiusiems istorikams spręsti, kokie karaliai, kokio dydžio lėšomis ir kaip: ar remdamiesi mokslu, ar Egipto vergijoje buvusių žydų rankomis tas piramidės pastatė, – kaip beveik visi autoriai rašo, – ir ar tie patys žydai iškasė ir tuos kanalus, kuriais nuleidžia Nilo vandenį, bei supylė pylimus, nes visai aišku, kad jie ne gamtos, bet žmogaus rankų darbas.

Lieka tik stebėtis matant, kad minėtosios piramidės pastatytos ant aukšto granito uolos kalno. Bet, kiek galima suvokti iš akmenų rūšių, jos ne iš tos pačios uolos akmenų pastatytos. Nelengva suprasti, iš kur ir kokiais būdais galėjo būti ten sugabenta šitokia daugybė akmenų, nes net ir patvinęs Nilas teka už trijų ketvirčių mylios nuo to pastato. Nė to negalima suvokti, kaip tie akmenys, kurių kiekvienas trijų uolekčių ilgio ir pločio, o storio daugiau kaip pusantros uolekties, remiantis koku mokslu ir koku darbu, galėjo būti užtraukti į tokį aukštą kalną ir padėti pačioje viršūnėje. Pati didžiausioji piramidė iš taip dailiai nutašytų keturkampių akmenų, kažkaip ypatingai pastatyta kaip natūralus kalnas. Ji keturkampė, iš apačios pamažu kyla į viršų, tačiau tie keturkampiai akmenys taip nuostabiai nelygia eile sudėti, kad visas pastatas panašus į gamtos suformuotą kalną. Užlipti, kadangi akmenys tokie stori, sunku, varginga, bet saugu. Nors žengiau visai prideramu žingsniu, piramidės viršūnę per pusantros valandos tepasiekiau. Tenai yra keturkampė plokštuma, kiekviename šone dešimties uolekčių ilgio.

Nuo šios didžiosios piramidės einant prie gretimios, dešinėje pusėje, uoloje, yra dailiai iškalti būstai. Jų viršutinė dalis padaryta tarsi lentų dangą, kuri pas mus laikosi ant įstrižai sudurtų rąstų, tik tie rąstai tenai atrodo ne keturkampiai, bet pusapvaliai. Panašiai iškaltos ir sienos.

Kai kurie tvirtina, kad čia buvę Egipto karalių ar Egipto šventikų kambariai, nes, kaip toliau pasakyta, ir tos piramidės laikomos šeimų ar apylinkės gyventojų apsisaugojimo vieta (receptaculum).

Antroji piramidė, kiek mažesnė už pirmąją, stovi nuo šios per dvigubo strėlės lėkimo atstumą. Į vidų įėjimo visai nėra. Mano, kad jis užslėptas. Iš lauko pusės galima į ją lipti iki pusės, nes akmenys taip pat sudėti kaip ir pirmosios, tiktai kiek mažesni ir lygesni. Nuo vidurio akmenys taip sulyginti, kad toliau aukštyn kopti nebeįmanoma. Tai, atrodo, daugiausiai dėl to ir padaryta. Trečiojoje tos piramidės dalyje, lig pat viršūnės, akmenys tartum nerūpestingai ir netvarkingai sukrauti kaip ir apatinėje dalyje. Tad jei netrukdytų ta lygi keleto dešimčių uolekčių aukščio akmenų eilė, būtų galima lengvai užkopti į jos viršūnę kaip ir į pirmosios.

Prie antrosios šono iš miesto pusės yra trečioji piramidė tos Rodopės, kurią jau minėjome. Ji visa pastatyta iš nudailintų akmenų, tad užlipti visai negalima. Nuo jos per trigubą lanko šūvį, dar labiau į miesto pusę, yra septynių uolekčių aukščio tos ištvirtėlės galva su kaklu ir pečiais, nuostabaus pavidalo, iš granito akmens iškalta.

Kai kas mano, kad iš anos didžiosios piramidės, į kurią buvome įėję, per požeminį uoloje iškaltą urvą, – tokį matėme akmenimis užverstą, – esąs slaptas siauras kelias prie tos galvos. Metus burta, iš ten, pro tos galvos burną, patikliai pagonių liaudžiai būdavę skelbiami orakulo sprendimai. Aplinkui galvą yra padėta keletas akmenų. Ant jų būdavę dedamos aukos. Dabar negalima suprasti, kas buvo.

Kaire iš tokių, kurie tvirtino matę, girdėjau, bet pats nemačiau, kad į pietus, kur, sako, buvęs Memfio miesto pakraštys, esančios dvi statulos, arba kolosai, dvidešimties uolekčių aukščio. Abu labai gražiai iš granito akmens iškalti. Vienas esąs kažkokio faraono, kitas galbūt jo žmonos. Abu parvirte, bet tebesą sveiki. Mūsų piramidės esančios už penkių mylių nuo tų kolosų. Iš to galima suprasti, kokio dydžio buvęs tas miestas. Tai, beje, matyti ir iš griuvėsių, nes pačios piramidės tęsiasi daugiau kaip keturias mylias, o nuo tų kolosų ligi piramidžių penkios mylios. Taigi, jeigu šioje Nilo pusėje buvo toks miesto didumas, ir pats Kairas, kaip dabar yra, iš kitos Nilo pusės buvo prisijungęs, – nes nuo didžiųjų, arčiau miesto esančių, piramidžių lig Naujojo Kairo tiktai pusantros didelės mylios, – tai to Memfio miesto plotis buvęs keletas mylių aplinkui, o per vidurį tekėjęs Nilas.

[...]

Rugsėjo vienuoliktą dieną anksti rytą sėdė ant asilų, – juos iš Kairo buvome atsisiųdinę, – gerą mylią nujojome prie pietų pusėje esančių piramidžių, šalia kurių yra daug uolose iškaltų požeminių urvų. Kadaisė tai buvo gyvenvietės arba įvairių šeimų kapai. Dabar jie smėlio užpilti. Nukasę smėlį, į tas kriptas leidžiasi virvėmis. Tai ir mes šalia vienos aukštesnės piramidės tokiu būdu nusileidome į dešimties ar daugiau uolekčių gylio skylę.

Tenai radome labai daug kitų uolose išilgai iškaltų urvų. Juose buvo palaidoti daugelio žmonių lavonai. Juos ima vadinamosioms mumijoms padaryti. Tvirtinama, kad šie kūnai buvę balzamo ar kokiais įvairių žolių tepalais apsaugoti nuo gedimo. Kokie tie tepalai buvo, teištiria medikai. Pasirodo, kad iš tikrųjų buvę kažkas labai nepaprasta ir nuostabu: per tris tūkstančius metų tie kūnai, be mažiausio kurio nors sąnario suirimo, visai nesugedę išsilaikė iki šios dienos.

Aš ten nusileidau su arabais, kurie paprastai juos pardavinėja, tai radau tų kūnų labai daug. Visi čia esantys lavonai paprastai būna anatomiškai išimtais viduriais. Į vidų įdėti ir aplinkui sustatyti stabai. Tie stabai būna moliniai mėlynos spalvos arba su violetiniu atspalviu, vieno piršto didumo, kiti dar mažesni. Jų forma kaip mažų suvystytų kūdikių; būna išrašinėti egiptiečių hieroglifais.

Ir stabai, ir kūnai susupti į drobulės. Tos nuo senumo taip sunykusios, kad primena sugedusį popierių, pajuodusį ir trapų. Atskiri sąnariai atskirai apsukti audeklu. Karstai arba akmeniniai, arba mediniai. Juose matyti kilmingesniųjų kūnai. Kitų, paprastų žmonių, be tvarkos guli žemėje išmėtyti. Karstai pritaikyti prie kūno formos ir prie pridėtų stabų.

Yra tenai ir didesnių stabų, kiti iki vienos uolekties aukščio. Jie iškalti iš akmens arba iš medžio išdrožti, labai įvairūs: vieni žmonių, kiti – paukščių, vieni roplių, kiti, kaip pas mus vaizduojama, velnių pavidalo. Tokiais stabais apstatyti palaidotųjų kūnai. Karstuose rasti kūnai ties veidu turėjo spalvomis arba auksu išpieštas kaukes. Jose buvo matyti ten palaidotųjų veidų bruožai, turbūt tokie, kokie buvo būdingi jiems gyviems esant. Audekluose, į kuriuos buvo įsupti kūnai, visur matyti juostos ar pakraščiai, mažais spalvotais stikliniais karoliukais išsiūti. Tarsi brangakmeniais, – jų trūksta, – nusagstytos

juostos. Jomis perjuostos išsiuvinėtosios drobulės. Vyrų kūnai visai nesiskiria nuo moterų kūnų. Vadinasi, vyrai neaugino barzdų. Jų tikrai kūnai didesni, kitokia veido kaukė ir galvos papuošalas. Tose kiaurymėse yra tiek daug kūnų, kad jei kas norėtų juos visus apžiūrėti, turėtų ropomis šliaužioti. Bet nedaugelis pajėgia pakęsti tą klaikumą.

Iš tokių kūnų, kaip jau minėjome, daro mumijas. Jos kvepalų ir riebalų tepalo taip primirkusios, kad blizga kaip sudžiūvusi derva; ypač smegenys, raumenys, riebesni pečiai. Mažiau mėsingos dalys – krūtinė, rankos ir kojos – ištempiamos kaip styga ir tepalais nemirkomos. Lavonų kvapas kriptose nėra toks stiprus, kad negalėtum pakęsti, jį pastiprina kvepalai. Kiek įmanoma užuosti, j šiuos tepalus turėjo būti dėta daug miros, nes kiaurymės visur atsidavė tuo kvapu. Tų kūnų kaulai labai balti. Tokios sudėties kvepalai nuostabiai išsaugojo jų baltumą. Tada iš tų arabų už porą cekchinų pirkau du – vyro ir moters – kūnus, rastus tenai karstuose. Toliau bus rašyta, kas su jais atsitiko vėliau, kai plaukėme iš Aleksandrijos.

Tiek tenorėjau čia pasakyti apie mumijas, ką pats matydamas visai tikrai sužinojau. Ypač dėl to, kad girdėjau daugelį tuos dalykus kitaip pasakojant. Tvirtina, jog mumijas daro iš tų kūnų, kurie tuose kraštuose būna smėlio užnešti. Grynos pasakos, nes mumija ne atsitiktinai pasidaro, tik iš kūnų, nuo neatmenamų laikų tepalų mišiniu išteptų, kaip jau sakytą, susiformuoja. Taip pat pasakos, kad smėlis ką nors mirtinai užpiltų, nebent kas nors tyčia atsigultų, kad jį užpiltų. Tas galėtų ir mūsų krašto smiltingose žemėse įvykti.

Teisybė, per tuos smėlynus, pas mus vadinamus smėlio jūra, esant stipriam vėjui, keliauti negalima, būtinai reikia sustoti, kol nurims vėjas. Bet smėlynuose stovinčiųjų nė vieno smėliu neužneša, nebent kam nors atsitiktinai tenai tenka numirti ir nebūna palaidotas, o taip neretai pasitaiko. Tokiu atveju tas kūnas nuo saulės smėlyje taip iškepa, kad pasidaro juodesnis už anglį. Tačiau mumija iš jo nepasidaro, ir panaudoti netinka.

Vykstantys per tuos smėlynus pučiant vėjui todėl turi palaukti, kad lakus smėlis kalvomis užpila kelius ir padaro juos nepereinamus, kad sukelia akims kenkiančias dulkes, taip pat užneša visokius kelio ženklus, kurių keliautojai turi laikytis, nes reikia keletą dienų keliauti nematant nei jokio medžio, nei uolos. Be to, ir kupranugariai, nepakęsdami skaudinančių dulkių, visai susitraukia. Dėl to pagrįstai, kaip sakytą, keliautojai turi stovėti, kol vėjas nurims, tačiau nė vieno gyvo smėlis neužpila.

Kai mes su venecijiečiu Jonu Emu, vedami arabų, leidomės į tas kiaurymes, buvome įspėti, kad su savimi jei ne durtuvus, tai bent peilius pasiimtume, mat dažnai būna, kad krikščionis tenai nužudo. Taigi visokiam atvejui turėjome pasiimti, kuo galėtume apsiginti. Taip pat sakė, kad ne visi kartu tenai leistumės, o keletą mūsiškių su šaudyklėmis paliktume sargyboje. Mat ne kartą atsitikę taip, kad užėję egiptiečiai arba plėšikai arabai nusileidusius į urvus užversdavo žemėmis ir nusinešdavo viršuje paliktus daiktus, nes dėl dulkių ir sugedusio uždarytų urvų oro bei tvankumo žemyn lipti tegalima su vienais marškiniiais ir dar koku prastesnio audeklo rūbu.

Mums artinantis prie minėtųjų kriptų, pasirodė kažkoks raitas arabas. Sargybiniai ir mūsų arabai nutarė, kad tai žvalgas. Pamatęs mus šautuvais apsiginklavusius, pasitraukė atgal. Todėl, leisdamasis į požemius, prie urvo angos palikau savo palydovus šaulius su dviem sargybiniais; trečiasis buvo pasilikęs prie valtės, kad tos nepagriebtų.

Iš urvo ištraukti, prie valtės grįžome per griuvėsius, kurių šiek tiek yra likę senovinio Memfio miesto vietoje. To, kaip sakėme, tokio didelio miesto beveik jokių kitų pėdsakų nėra, tik piramidės.

[...]

Aleksandrijoje parduoda daug visokių žvėrių. Ir aš nusipirkau keletą ir parsivežiau į Europą du leopardus, dvi faraono žiurkes. Į jas panašių daug buvau matęs privačiuose namuose Aleksandrijoje ir daug laukuose, ypač Sirijoje. Parsivežiau katina, gaminančią kvapnųjį žibetą (*Zibetum*). Dar būdamas Tripolyje, liepia Apamėjoje nupirkti porą šuniagalvių beždžionių, patiną ir patelę. Buvo rausvos, nuo kitų skyrėsi kailiu. Patelė, pamačiusi moteriškę ar berniuką, tuojau siekdavo kąsti, didesnių vyrų neliesdavo. Turėjau keliolika įvairių rūšių mažų beždžionėlių (*Simiolos*). Daugumą užpylė vanduo, kai prie Karpato salos mus mėtė audra. Turėjau dailių papūgų. Buvau išsivežęs tris ožiaragius, iš kurių du padvėsė jūroje. Tų gyvūnų neįtikėtina greitos kojos: nuostabiai lengvai bėgioja po stačiausias uolas; nors kojos labai plonos, bet taip laksto, kad nustebina žiūrinčiuosius.

Apie Aleksandriją yra daug paukščių penimių rūšies (*altilium genus*); panašūs į mūsų žvyres, baltuosius tetervinus. Jie nepaskrenda, bet taip greitai bėga, kad šunys joku būdu jų nepaveja, nebent tie patenka į paspęstą tinklą. Nelesa kitokio maisto kaip tik žvyrą. Paukštis labai riebus ir gero skonio, bet šviežią valgyti labai pavojinga, nes kelis kartus jo mėsos pavalgę miršta. Priežastis esanti tokia, kad tie paukščiai minta žvyru, ir kas nesaijingai privalgo jų mėsos, suserga vandenlige (*hydropisim*) ir taip pagreitina savo mirtį.

Taigi nupešus plunksnas, pirmiausiai juos pasūdo, per naktį palaiko, paskui iškepa ir pamerkia į actą. Jame išmirkę, pasidaro labai skanūs ir sveiki valgyti. Taip paruošia ir kitus mažus paukščius, panašius į tuos, kuriuos mes vadiname *Cize*. Jie skraido ir yra riebus. Jų ir Kipre daug, ir tuos panašiai acte mirko. Keliavusieji po Derlingąją Arabiją, pasakoja, kad ir ten esą tokių žvyrų. Kiti mano, kad tokie paukščiai žydams į tyrus buvę dangaus atsiųsti. Šv. Raštas juos vadina putpelėmis (*cothurnices*).

Sinajaus teritorijoje, apie Horebio kalną, auga mana kaip Kalabrijoje, tik ne tokia balta, truputį rausva. Mačiau tokią Kaire. Ji net vidurius valo. Kai kurie tvirtina, kad tokia buvusi ši dangaus duota žydams. Tačiau nei vieno nei kito dalyko negalima patikrinti.

Tuose smėlynų tyruose, į Raudonosios jūros pusę, yra labai daug stručių. Arabai, juos pamatę, iš tolo ratu apsupa, suvaro į vieną vietą, puola ir užmuša. Bet kadangi arabai nevalgo mėsos, negali lengvai parduoti ir plunksnų (daugybę jų pirkliai kitur parduoda), todėl retai rengia tokias medžiokles, nes iš jų turi mažai naudos, o arklius labai nuvaro. Mat stručiai, kol pakyla aukštyn, irdamiesi sparnais, daug greičiau bėga nei mūsų didieji elniai, kuriuos vadiname *Dropy*.

Kaire, žiūrėdami arklių lenktynes, kurias, kaip jau anksčiau apie tai sakėme, kas savaitę ketvirtadieniais po pietų rengia pratyboms, matėme nuogą etiopą ant kupranugario (*dromedarus*). Ta kupranugarių rūšis labai eikli: risčia taip greitai bėga, kad arklys net greitai šuoliuodamas negali jo pavyti.

Tas etiopas, kaip sako, pašto keliu (*per postas*) buvo atvykęs iš Mekos. Pašto gabenimas patvarkytas taip, kad per penkiolika dienų iš Mekos atvyksta į Kairą. Vienas kurjeris, užsėdęs ant kupranugario, joja penkias dienas, paskui kitas, užsėdęs ant kito kupranugario, joja kitas penkias dienas, pagaliau trečias trečiu gyvuliu atjoja į Kairą. Tokia pat kelionės tvarka grįžtant iš Kairo į Meką. Kurjeris, prieš išjodamas į kelią, tiek prisivalgo, kad užtektų penkioms dienoms. Su savim neima jokio maisto, tik šiek tiek datulių.

Tuose smėlynų ir akmenų tyruose gali penkias dienas keliauti ir nerasti ne tik duonos, bet ir vandens. Ir kupranugaris gali išbūti iki šeštos dienos negėręs. Jo maistas –

kvietiniai kukuliai, bet jų taip pat kurjeris negali daug paimti, dėl to maitina labai taupiai. Vandens nepasiima nė sau, bet jei jo ir turėtų, kupranugariui neduotų. Kiti, – aš nedrįščiau, – tvirtina, kad inde laikomą vandenį gyvulys užuostų, kiltų troškulys ir, trokšdamas gerti, negalėtų išverti nustatytų penkių dienų kelionės. Ilsisi jis labai menkai, nes per dvidešimt keturias valandas kurjeris sustoja tik tris kartus gamtos reikalais. Kupranugaris eidamas išsituština. Kai reikia nulipti, raitelis lazdele suduoda per kojas, tada kupranugaris, atsiguldamas ant žemės, leidžia patogiai nulipti. Truputį pailsėjęs, tęsia kelionę.

Arabijos dykumos gyventojai niekada nevalgo nei duonos, nei mėsos, maitinasi tik datulėmis ir labai sveiku ožkų pienu. Tas juos palaiko. Yra sveiki, labai gražaus kūno sudėjimo. Arklius šeria saulėje išdžiovinta ožkų mėsa, supjaustyta mažais gabaliukais, Tai ir maistingas pašaras, ir patogus tyruose nešiotis, supylus į odinį maišelį ir pririšus prie arklio. Tokio pašaro riešukučių vienam arkliui visiškai užtenka dvidešimt keturioms valandoms. Tokia mėsa nesukelia arkliui troškulio taip trūkstant vandens, teikia stiprybės ir greitumo. Gyventojai arklius iš mažens augina taip: kumelę žįsti teduoda devynias dienas, paskui girdo kupranugarių pienu, kad nuo kumelės pieno neišaugtų silpni. Taip išlaiko gražų sudėjimą, o gerdami kupranugarių pienu, įgauna jų tvirtumo. Jis dar nuostabiai malšina troškulį, nes vanduo tuose kraštuose aukso vertas.

Kai Kairo ir Aleksandrijos gyventojams pasakojome, kad mes, europiečiai, visur esame pertekę vandens, tai jie sakė, kad mus, visada gausiai turinčius šviežio, gėlo vandens, esą, galima laikyti nemirtingais. Kaire pasiūlius jiems duonos, – jie vadina ją chop-su, – atsisakė valgyti, įvyniojo į audeklą, sakdami parnešią namiškiams parodyti, ką mes valgome. Sakė, jeigu ir jie valgytų duoną, tai greitai mirtų.

[...]

Spalio penkioliktą dieną, apie dvidešimt antrą valandą, kilo tokia baisi audra, kad tuos kartu plaukusius keturis laivus vėtros išmetė kur kurį. Ypač baisiai blaškė mūsų saitiją, nes buvo mažesnė už kitus, kol apie vidunaktį mums sužibo šv. Germano žiburėlis. Tą naktį mes jį matėme šešis kartus. Taip pagaliau audra nutilo.

Rytojaus dieną, *spalio šešioliktąją*, jau pavakariais, vėl pakilo labai smarkus vėjas. Visą naktį buvo labai didelis pavojus. O *septynioliktą dieną*, prieš pat dvidešimt antrą valandą, mus supurtė toks audros sukūrys, kad jau buvome visai netekę vilties išsigelbėti. Mat dvi priešingos pietų ir šiaurės vėtros, – itališkai *Garbino* ir *Graeco*, – viena po kitos baisiai stipriais gūsiomis su lietumi, priešpriešiais pūsdamos, taip suko laivą ratu ir spaudė žemyn, kad pakilusios bangos siekė viršutinę stiebo dalį. Išmesdami akmenis, lengvinome laivą, kiek buvo galima, nes prekių jokių neturėjome. Bet dėl sukūrio smarkumo nepadėjo mums nė tas, nes bangos taip smarkiai šoko į laivą, kad atrodė jau tuojau mus paskandins.

Nors naktis buvo visai tamsi, griaudžiant perkūnijai ir baisiai blyksčiojant žaibams, jūrininkai pamatė salą su dviem viršuje kyšančiomis uolomis. Pamatė, kad esame nunešti į Archipelagą, prie dviejų, viena nuo kitos netoli esančių negyvenamų salų, paprastai vadinamų Divonijomis. Nieko daugiau negalėdami padaryti, kadangi saitija buvo maža, nuleidę bures norėjo bent įplukdyti laivą į jų tarpą, kad, esant tarp dviejų salų, ne taip vėtroms trankant, nors kiek nuo tokios baisios audros apsisaugotų.

Priplaukus arčiau, kažkaip ypatingai Dievui patvarkius, žaibams blyksčiojant, stiebo viršūnėje esąs jūrininkas pamatė, kad tenai ne dvi salos, bet viena. Kyšojo dvi uolos, at-

rodančios kaip dvi salos, į kurių tarpą buvo nutarta įplaukti. Taigi nuleido visas bures, palikdami tik vieną, vadinamąją trinchietą, kad galėtų praplaukti pro tą salą. Bet audra jau beveik skandino saitija. Nuo vėtros smūgių jau žiojėjo plyšiai. Reikėjo be perstojo semti iš apačios vandenį. Laivo kapitonas, visai netekęs vilties, viešai mums pasakė, kad jau visai nebegalima išsigelbėti, kad ten laivas suduš ir mes žūsime. Tą liūdną žinią išgirdę, kiekvienas susirūpinome savo siela. Dievui save pavedę, laukėme paskutinės valandos.

Tuomet, jau po pusiaunakčio, vėl pamatėme šv. Germano žiburėlį. Tuojau šiaurys šiek tiek nurimo, ir, pietų vėjui stipriau saitija nešant, praplaukėme pro tą salą. Septynis kartus mums pasirodė šv. Germanas, ir kiekvieną kartą vėjas vis silpo ir silpo. Taip ėmė aušti. Prašvitus pamatėme, kad sala, į kurią buvome nukreipę savo bures, vadinamoji Kaso (*Casso*) sala, visai negyvenama, baisi savo stačiomis uolomis. Jei būtume ją pasiekę, būtų buvęs didelis pavojus užplaukti ant povandeninių uolų ir akmenų, kurių naktį nebūtume galėję nei pamatyti, nei dėl didelių bangų išvengti. Žaibams blyksčiojant, buvo matyti tik labai aukštų uolų viršūnės.

Aštuonioliktą dieną pamatėme Rodo salą. Tą visą dieną ir dalį nakties mėtė smarkus vėjas. Šv. Germanui pasirodžius, jis tuojau nurimo, ir likusią nakties dalį buvo visai ramu. Kitą visą dieną praleidome klaidžiodami tarp Rodo ir Karpato (itališkai *Scarpanto*) salų. Poetai pasakoja, kad toje saloje buvo gimusi ir užaugusi Paladė.

[...]

Jei kam pasirodys, kad aš čia negalimus dalykus pasakojau apie šv. Germano šviesulį, tai kiekvienas, kas plaukiodamas buvo patekęs į audrų pavojų, tą patvirtins. Nes nėra nė vieno, kuris, patekęs į didžiausią užkilusių audrų pavojų, nebūtų jo matęs. Aš nepagalvojęs negalėčiau tvirtinti, ar šv. Germanas, kaip daugelis tiki, pasirodo į beviltišką pavojų patekusiems, ar, kaip kiti mano, dėl gamtos priežasčių to žiburėlio spinduliai sušvinta. Visiškai tikra, kad šis šviesulys plaukiojant pasirodo, nes ne aš vienas, bet ir visi su manimi laive buvę patvirtino, tiek kartų jį matę, kiek kartų anksčiau parašiau aš pats jį matęs. Pasirodo kaip šviečianti žvaigždė arba deglas, tai silpniau, tai stipriau sužibėdamas. Kartais jo spindėjimas visai šviesus, balzganas kaip žvaigždės. Sustoja arba ties stiebo viduriu, arba kitur, bet visada aukštesnėje vietoje. Jei kas norėtų paliesti, tuojau pakyla aukštyn ir nubėga. Dažniausiai apsistoja pačioje stiebo viršūnėje ir laikosi ant kryžiaus, paprastai ten pritvirtinto. Toje vietoje pabūna tiek laiko, kiek reikia sukalbėti „Tėve mūsų“, kartais pusę ketvirčio valandos, kartais šviečia ir visą ketvirtį. Tai didelei audrai siaučiant, išbuvo pusę valandos, degdamas kaip užžiebta žvakė. Jam pasirodžius, tikrai neabejotina, kad vėjas gerokai susilpnėdavo, ir kuo dažniau jis nušvisdavo, tuo mažiau ir mažiau viesulas siautėdavo. Dėl to, jam pasirodžius, žmonės atgauna viltį išsigelbėti, pasijunta apsaugoti nuo žūties. Tą gali patvirtinti daugelis pavyzdžių. Tą pat. tvirtino ir jūrininkai: daugeliui laivų daug kartų tokios pat audros ištiškiems esant, kai ši žvaigždė pasirodydavo, tie išsigelbėdavo, kuriems nepasirodydavo, žūdavo audroje. Tie patys pasakojo, kad, pasirodžius dviem žiburiams greta, – tas būna labai re-tai, – laivas būtinai žūsta. Sako, jog tuo atveju, kai pasirodo du, esąs demono, arba pabaisos, ženklas, nes tie niekada nepasirodą vientisi, vis dvilypu pavidalu. Neminėsiu to, ką stambeldžių autoriai yra rašę apie Kastorą ir Poliuksą. Ką čia parašiau, esu sužinojęs iš patikimo pasakojimo tų, kurie patys išgyveno tokius laivų sudužimus.

Manau, neverta čia praleisti ir to, ką jūrininkai tvirtino patys plaukiodami patyrę: jei į laivą būna įnešta mumija, tą laivą būtinai arba didelė audra išstiks, arba jis suduš. Todėl tie, kurie krauna laivus, labai atkalbinėja imti su savimi mumijas. To dalyko tokią pateikia priežastį: mumijos yra stabmeldžių lavonai, juose būna, kaip anksčiau sakyta, įdėta stabų. Taigi neabejotina, kad tie lavonai, kaip ir jų sielos, yra demonų žinioje ir galyje. Tie demonai niekada nuo jų nepasitraukia, net iš vietos į vietą mumijas perkeltant.

Kaire, nusileidęs į požeminį urvą, kur tokie lavonai sudėti, kaip jau minėjau, nusipirkęs du nesudulėjusius vyro ir moters kūnus, taip įsuptus, kaip jie ten buvo palaidoti, pasiemiau su savimi. Kad lengviau būtų gabenti, patvarkiau kiekvieną į tris dalis perskyrus, sudėti į džiovintos medžio žievės dėžes. Taigi turėjau šešias tokias mumijų pridėtas dėžes. Septintoje buvo sudėti moliniai stabai, kurie paprastai būna priderinti prie jų kūnų.

Iš jūrininkų sužinojęs, kaip pavojinga jas gabenti, tariausi su pažįstamais pirkliais, ką jie patartų daryti, ar tiesa, ką jūrininkai sakė. Daugelis tvirtino, kad iš tikrųjų taip esą. Kiti tą gąsdinimą laikė pasakomis, sakydami, jog patys daug kartų jūromis gabenę mumijas į Italiją ir dėl to jokio pavojaus nepatyrę. Tų įtikinimų nuramintas, nutariau tuos kūnus vežtis su savim. Norėjau Europoje parodyti, kaip palaidotus randa. Juo labiau kad anksčiau niekada nebuvau girdėjęs, ką nors iš mūsų kraštus sveiką mumiją atvežus. Todėl, nieko laivo kapitonui nesakydamas, liepiau kartu su kitais daiktais į laivą įnešti ir tas septynias dėžes su mumijomis. Bet nedaug tetrūko, kad čia pat būčiau patyręs didelių keblumų. Mat turkai, kurie Aleksandrijoje atėjo patikrinti mano daiktų ir paimti už juos mokesį, buvo su savimi atsivedę žydą, savo vertėją ir raštininką. Šis krikščionims kartais būdavo prielankus, mat, atsidedęs peržiūrėdamas krikščionių prekes, turėjo nemažai naudos, nes dažnai gaudavo kyšių. Pamatęs dėžėse mumijas, tuojau liepė uždaryti ir virvėmis surišti, o vynu vaišiniams turkams pranešė, kad dėžėse esančios sraigčių kriauklės, kurių paprastai prisirenka jūros krante. Turkai patikėjo jo žodžiais ir dėl to, kad buvo jų tarnautojas, ir dėl to, kad nesiskubino iškelti kojos iš kambario, kur gėrė vyną.

Tą faktą, kad turkai draudžia išvežti mumijas, taip aiškina. Patys būdami labai prietaringi, tiki, jog krikščionys tuos pagonių lavonus panaudoja magijai. Taigi bijo, kad kokiais užkalbinėjimais nepadarytų ir jų valdoms kokios lengvai neatitaisomos žalos. To uoliai saugosi. Todėl sveiką mumiją labai sunku parduoti pirkliams: jie tokias prekes paprastai išveža slapta ir nedidelėmis dalimis. Todėl tam žydui gerai atsilyginau, nes jeigu jisai turkams būtų pranešęs apie mumijas, mums būtų kilęs nemažas pavojus, ir būtų reikėję labai didelės sumos išsipirkti.

Ištikus pirmajai audrai, niekas iš mūsų neatsiminė mumijų. Tame pat laive kartu su manimi buvo lenkas kunigas Simonas Albimontanas. Jis turėjo karaliaus Stepono išduotą pasą, buvo aplankęs Viešpaties Karstą. Pirmiau, grįždamas iš Jeruzalės, jį buvau matęs Tripolyje, paskui, vėl vykdamas į Egiptą, buvau sutikęs Kipre, Tada jis vyko į Jeruzalę. Paskui šeštadienį, apie dvidešimtą valandą, atvyko į Aleksandriją. O aš rytojaus dieną, apie penkioliktą valandą, sėdau į laivą. Taigi jisai, neturėdamas pinigų, svetimame krašte nežinodamas ką daryti, prašė pagalbos. Noriai pasiūliau, ką galėjau. Bet pastebėjęs, kad greitai jam bus visai blogai, nes, aplankęs šv. Karstą, Egipte neturės ką veikti, jo prašomas nuvežti į krikščionių kraštus, mielai sutikau, nes mačiau, kad tai doras vyras ir pamaldus kunigas, be to, iš mano krašto, tai negalima buvo nepadėti. Apie tas mumijas jis visai nieko nežinojo, nes mano daiktai buvo sunėsti į laivą trys dienos

prieš jam atvykstant į Aleksandriją. Tuo tarpu pats buvau mieste, laukdamas patogaus vėjo ir galimybės išplaukti.

Taigi pirmajai audrai mus užklupus, tas kunigas, kalbėdamas trumpąsias maldas (horas canonicas), skundėsi, kad jam trukdą du vaiduokliai: kad ir kokioj laivo vietoj atsiotų, visur jie einą kartu. Tatai išgirdę iš pradžių stebėjomės, o paskui (kaip paprastai žmonės bendroje nelaimėje, kai vienam atsitiktinai kas pasidaro, kiti greičiau pasijuokia negu atjaučia), audrai nutilus, juokais nuleidome, manydami, kad iš baimės pasivaideino, ką paprastai plaukiantiems jūromis dažniausiai prikiša. Bet, ištikus antrajai audrai, jis vėl ėmė labai nekantriai skųstis tais vaiduokliais: matęs vyrą ir juodą moterį apsirengusius tokiais rūbais, kokių nė mano tarnai nebuvę matę, išskyrus tiktai du mačiusius anų mumijų aprangą, tačiau jie negalėjo kunigui to papasakoti. Tada jau ėmėme rimčiau stebėtis. Visai buvo tikra, kad nė vienas tarnas apie tuos lavonus nieko nesužinojo, išskyrus tuos du, kurie, be abejo, niekam, ypač svetimšaliui, tos paslapties nepapasakojo. Bet nė tada mumijos mums neatėjo į galvą. Pagaliau kunigas atbėgo pas mane visai sumišęs, išbalęs, drebėdamas ir pasisakė, kad, jam meldžiantis, tie vaiduokliai baisiai jį kamuoją, tiesiog draską. Tada jau man atėjo į galvą, kad jis kenčia tikriausiai dėl tų mumijų. Taigi pasiunčiau pas laivo kapitoną, kad lieptų mums atidaryti apatinę laivo dalį, tačiau priežastį nutylėjau. Norėjau tas dėžes su mumijomis slapta išmesti į jūrą. Bet kapitonas atsakė negalįs to padaryti dėl didelių bangų: jos taip daužė į saitiją, kad visus permerkė. Palaukime truputį, tuojau visi žūsią: nesą ko žemyn lipti, greitai pačioje gelmėje atsidursime. Matėme patys, koks būtų pavojus, jei laivą atidarytų. Antra vertus, kunigas aimanavo, kad jį vaiduokliai kankina, tiesiog nežinojome, ka daryti.

Kada pradėjo rodytis šv. Germano žiburys ir priešingas vėjas ėmė silpti, švintant liepiaui atidaryti laivą. Nors kaip anksčiau rašiau, tam žiburiui pasirodžius, laivui jau paprastai negrėsdavo pavojus, tačiau vaiduokliams vis tiek varginant kunigą, liepiaui tas septynias dėžes išmesti į jūrą. Tą padarius tuojau prie manęs pribėgo laivo kapitonas, klausdamas, ką mes išmėtėme, ar ne mumijas? Prisipažinau. Jisai labai išbalęs, bet paskui susivaldydamas atsigavo ir garantavo, kad daugiau audra mūsų nebeištiksianti. Teisingai įspėjo. Nors prie Karpato salos ir buvo pakilusi, bet jau ne tokia smarki. Dar kartą pasirodžius šv. Germano žiburėliui, tuojau nurimo.

Paskui laivo kapitonas man sakė, kad tuo metu, kai pasiunčiau pas jį laivą atidaryti, jeigu ir būčiau pasakęs, kad dėl mumijų, vis tiek nebūtų atidaręs dėl užliejančių bangų mūšos ir dėl to, kad jau manęs tikrai mus žūsiant ir žiūrėjęs tiktai, kada panirsime. Klausė ir kunigas, ką mes išmėtėme į jūrą. Kai jam pasakiau, dar labiau persigando. Kaip dvasininkas puolė mane barti: kaip aš nebijojęs vežiotis pagonių kūnų, kurie jį taip iškankinę. Ta ir buvusi vaiduoklių rodymosi priežastis.

Aš mielai priėmiau gerojo kunigo pabarimą, tačiau, kad neįtartų mane ką negera sumanius, šito poelgio priežastį taip paaiškinau: būtinai prireikus, medicina dažnai panaudoja mumijas, kad galėtų padėti ligoniams, tam ir aš norėjęs jas parvežti. Nė bažnyčia niekam nedraudžianti vežti mumijas į krikščionių kraštus.

Mums atvykus į Kretą, jisai klausė, kokia teologų nuomonė dėl mumijų. Tie paaiškino, kad krikščionims nesą uždrausta jas įsivežti. Taip pagaliau jau buvau išteisintas, kaltės nebebuvo. Ir iš to paaiškėjo, kad jis apie tuos kūnus nieko nebuvo pagalvojęs. Jeigu jis būtų apie juos ką žinojęs, tai ir pavojaus bijodamas, ir kunigo pareigų verčiamas tikrai būtų man ką sakęs, ypač kad jau tikrai manėme žūsią, ir pats jau buvo pradėjęs, mums pritariant, skaityti maldas, kalbamas mirties akivaizdoje.

Ne dėl to aš čia tuos dalykus prisiminiau, lyg norėčiau įrodyti, kad iš tikrųjų dėl mūsų, kaip daugelis mano, laivai sudūžta, bet tik kad papasakočiau, jog tą kartą mums plaukiant tas taip įvyko.

Kunigas iš tikrųjų buvo labai pamaldus ir pavyzdingo gyvenimo. Jis kartu su manimi plaukė iki Korkyros. Paskui, kai nuvykęs į Italiją aš išlipau Tarante, jisai su mano tarnu ir mano daiktais karo laivu nuplaukė į Veneciją ir ten laukė manęs atvykstant. Norėdamas įvykdyti savo įžadus, buvo ketinęs tęsti kelionę į Kompostelą, iš ten į Romą, paskui jau grįžti į Lenkiją. Kur tiktai su manimi pasiekdavo krikščionių kraštus, kasdien labai pamaldžiai, su ašaromis akyse laikė šv. Mišias. Namie mažiausius, vaikams įprastus patarnavimus taip rūpestingai atlikdavo, kad mums reikėdavo jį raginti nesiimti pačių menkiausių virtuvės darbų: neplauti indų ir puodų, nešluoti. Visus stebino toks pamaldus kunigo nusižeminimas.

Dar dera čia įrašyti, kokia tą kunigą aplankiusi vizija. Po tos didžiosios audros, kai prie Karpato salos mus mėtė ir kai vieną kartą pasirodė šv. Germanas, tuojau pasisakė man, kaip arčiausiai esančiam, paskui kitiems, kad meldamasis, atrodo, matęs mūsų saitiją sudraskytą į gabalus, o mus plaukiojančius jūroje, skęstančius. Tada šv. Mergelė Marija savo skraiste mus pridengusi, surinkusi laivo dalis, sudėjusi į vieną ir tarusi: „Štai kokį pavojų patyrėte“... Tada, tarsi iš kokio sapno pabudęs, pašoko. Tą aiškiai matėme. Staiga atsistojęs apsidairė, ar laivas ir mes sveiki, nes vizijoje jau buvo manęs, kad mus užpylė bangos.

Tuos dalykus panorėjau tarp kitko čia užrašyti, nes pats savo akimis tai mačiau ir daug ką pats išgyvenau. Visai tikra, kad jei audra, kaip anksčiau užsiminėme, dar būtų užsitęsusi porą valandų, saitiją jokia būdu nebūtų galėjusi atlaikyti jos smarkavimo. Tą visai aiškiai pamatėme, kai prie minėtosios Karpato salos ištisas dvidešimt keturias valandas reikėjo laivą taisyti, tepti jį derva. Jis jau taip smarkiai buvo bangų sudaužytas, kad jūrininkai pasikeisdami, nuolatos turėjo semti iš jo vandenį.

[...]

Ši trečiąją laišką sumaniau tau iš čia parašyti, nes bijau, kad dėl audrų man teks čia Kretoje ilgiau užtrukti negu aš norėčiau ir negu man būtų patogų. Bet paskubėsiu į Kandiją ir, kas toliau bus, nepraleisiu nedavęs tau žinios. Rašyta Sitijoje 1583 m. spalio mėnesio 25 dieną.

Imelda Vedrickaitė

PILIGRIMAS. KELIAUJANTIS RITERIS. KELIAUTOJO PROVAIZDIS RADVILO NAŠLAITĖLIO KELIONĖJE Į JERUZALĘ

Pirmieji lietuvių itinerarijai

Pirmieji lietuvių kelionių dienoraščiai atsirado XVI a. pabaigop. Itinerarijus į šventas vietas (lot. *itinerarium* – kelionės aprašymas, kelionių vadovas) tuomet rašė broliai Radvilos – Jurgis ir Mikalojus Kristupas.

Pirmasis lietuvių kelionės aprašymas yra lotyniškas Jurgio Radvilos kelionės į Romą dienoraštis – *Kelionė į Italiją. 1575 metų dienoraštis* (paskelbtas tik 1935)¹. Brevėje, kuria Popiežius Grigalius XIII skyrė Jurgį Radvilą Vilniaus vyskupo padėjėju su įpėdinystės teise, Popiežius reikalavo, kad jaunuolis patobulintų filosofijos ir teologijos žinias². Tuo tikslu Jurgis Radvila išvyko į Romą. Mūsų dienas pasiekė tik jo kelionės iki Paduvos užrašų dalis. Menkos literatūrinės vertės tekstas yra statistinė *Grand Tour* atliekančio aristokrato atas-kaita. Tačiau ji iškalbingai liudija keliavimo ir politinės įtakos sąryšį, kurio sklaidą matome ir Mikalojaus Kristupo Radvilos Našlaitėlio kelionės į Jeruzalę dienoraščiuose-laiškuose. 1582–1584 m., keliaudamas po Palestiną, Siriją, Egiptą, Kretą ir Kiprą, Radvila Našlaitėlis rašė dienoraštį³. Po kelionės apdoroti rankraščiai, rašyti greičiausiai 1590–1591 m., LDK ir Lenkijos dvaruose pasklido nuorašais. Painus Radvilos Našlaitėlio teksto *Kelionė į Jeruzalę* likimas. Kadangi pats rankraštis neišliko, tiksliai nežinome, kokia kalba jis buvo rašomas. Lietuvių literatūrologės yra linkusios manyti jį buvus lotynišką (Jūratė Kiaupienė, Dainora Pociūtė-Abukevičienė)⁴.

To meto skaitytojų poreikius formavo Kristupo Kolumbo atradimai, Naujojo Pasaulio sukeltas visuotinis europiečių smalsumas (pirmoji Kolumbo kelionė į „Indiją“ įvyko 1492). Atsivėrusi tolimų kraštų egzotika, kitokio pasaulio paslaptis kaitino skaitytojų vaizduotę. Stebuklingumo, egzotikos žavesys įsispaudė ir to meto itinerarijų „privalomose“ temose: šalies istorijoje, žmonių mąstysenoje, religijoje, tikėjimuose, papročiuose. Kitokumo keliauninkas ieškojo amatuose, virtuvėje, soduose, moters visuomeniniuose vaidmenyse. Susižavėjimas egzotika veikė ir paties Našlaitėlio „regos filtrą“. Jo pasakojime nuostaba

¹ Žr. Eugenija Ulčinaitė, „Kardinolas Jurgis Radvila: dvasininkas, politikas, literatas“, in: Jurgis Radvila, *Kelionė į Italiją. 1575 metų dienoraštis*, vertė Eugenija Ulčinaitė, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2001, p. 23; Eugenija Ulčinaitė, „Dienoraščiai, kelionių aprašymai, memuarai“, in: Eugenija Ulčinaitė, Albinas Jovaišas, *Lietuvių literatūros istorija: XIII–XVIII amžiai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, p. 281–288.

² Paulius Jatulis, „Kardinolo Jurgio Radvilos pirmoji kelionė Italijon (1575)“, *Aidai*, 1961, Nr. 4, p. 159.

³ Apie Radvilos Našlaitėlio veiklą, charakterį, tikėjimą, jo gyvenimo raidą ir pasirinkimus išsamų žinių pateikė Tomasz Kempa, savo monografijoje itin gausiai rėmęsis Radvilų laiškais. Iš jos sėmiausi Našlaitėlio biografinių žinių ir jo kelionių knygos kontekstų. Žr.: Tomasz Kempa, *Mikołaj Krzysztof Radziwiłł Sierotka (1549–1616)*. *Wojewoda Wileński*, Warszawa: Wydawnictwo naukowe Semper, 2000.

⁴ Lotyniškosios versijos vertėja į lietuvių kalbą Ona Matusėvičiūtė tekste pastebėjo detale, leidusią jai daryti prielaidą, kad rankraščio originalas buvęs lotyniškas. Tačiau tai nebūtinai įrodo lotynišką teksto kilmę. Vertėjas Treteris interpretavo rankraštį ir greičiausiai kai ką komentavo bei papildė Našlaitėlio tekste savo paties nuožiūra. Tikėtina, kad jo pastangomis knygoje atsirado ir pasakojimo paralelės su Biblija bei kitų keliautojų itinerarijais. Tekstologų ateities darbams lieka palyginti lotyniškojo laiško forma publikuoto ir lenkiško dienoraščio nuorašus. Kai kuriuos jų publikavo lenkų tyrinėtojai Janas Czubekas (1925) ir Leszekas Kukulskis (1962). Istorikas Tomasz Kempa Vavelyje, Sanguškų archyve, saugomą rankraštį (datuojamą apie 1590) laiko pilniausiu ir ankstyviausiu išlikusiu bei paties autoriaus taisytu. Žr.: Tomasz Kempa, *op. cit.*, p. 126.

dėl *kitokumo* intensyvėja iki ekstazės, nors pasiektas kelionės tikslas, susitapatinimas su Kristaus mirties vieta, ekstazės nesužadino⁵.

Našlaitėlio rankraščių populiarumas paskatino išleisti dienoraštį knyga. Jėzuitų patartas, jis rankaštį patikėjo išversti į lotynų kalbą leidėjui Tomui Treteriui, Varmijos kustodui, kardinolo Stanislovo Hozijaus sekretoriui. Šis Našlaitėlio dienoraščiui suteikė tuomet populiarią laiškų formą. Vertėjas manė ją būsiant įtaigesnę, labiau tinkančią potridentinės bažnyčios antireformacinei propagandai. Įžangoje Treteris pabrėžė „eretikų aklumą ir beprotybę“, jų „skelbiamą karą piligrimų kelionėms į Šventąją žemę“⁶. Našlaitėlio *Kelionė į Jeruzalę* turėjo būti karingas akibrokštas reformatų nuostatai, kad Dievo pasaulis yra vienodai šventas visur. Šis tekstas turėjo priminti religijos centro reikšmę, jo spinduliuojamą galią, pasiekiančią ir periferijoje plytinčius bedieviškus kraštus. Tokiu būdu *kitokumas*, kuriuo ypač imta domėtis po Kolumbo geografinių atradimų, įsikomponavo krikščionių įsivaizduojamoje pasaulio hierarchijoje. Jūratė Kiaupienė lietuviško *Hierosolymitana peregrinatio* leidimo įvade, sekdamą lenkų tyrinėtojų išvadomis, nurodo ir kitą, ne mažiau pragmatišką, politinę, šio leidinio populiarumo prielaidą. Tai 1594–1596 m. Europos krikščioniškųjų valstybių pasirengimas žygiui prieš Osmanų imperiją: „Prie to prisidėti, matyt, turėjo ir M. K. Radvilos Našlaitėlio kelionės užrašai. Neatsitiktinai vienas pirmųjų piligrimo žodinių pasakojimų klausytojų buvo Lenkijos ir Lietuvos valdovas Steponas Batoras.“⁷

Tačiau *Kelionė į Jeruzalę* vaidmuo pranoko taikomuosius leidėjų lūkesčius. Išleistas lotyniškai, lenkiškai, vokiškai, rusiškai, fragmentai – prancūziškai, dienoraštis išpopuliarėjo net tarp reformatų (dažnai vadinamas pirmuoju lietuvių bestseleriu). Tokio populiarumo nesulaukė jokie kiti aukštuomenės keliautojų užrašai. Aristokratų ir diplomatų gyvenimo atodangas aptinkame ir kituose to meto kelionių aprašymuose: karalaičio Vladislavo Vazos kelionė į Vakarų Europos šalis 1624–1625 m.⁸ ir Elijo Pilgrimovijaus dienoraštis *Didžioji Leono Sapiegos pasiuntinybė į Maskvą 1600–1601*. Tačiau Pilgrimovijaus užrašai neprilygsta Našlaitėlio laiškamis meniškumu, o prašmatnus polilogas net keturių pasakotojų, išaukštintusių karalaičio kelionę (fragmentai rašyti eilėmis), dėl pagarbos karališkam asmeniui fiksavęs netgi „tuščias“ įvykių dienas, nesukuria tokio intymaus humaniško žvilgsnio iliuzijos, kuri vyrauja Našlaitėlio pasakojime. Iki pat XIX a. lenkų ir lietuvių skaitytojams bei keliautojams Našlaitėlio kelionės užrašai buvo pagrindinis žinių šaltinis apie Artimųjų Rytų šalis. Beje, LDK ir Lenkijoje jo šlovė ilgam tapo kliūtimi rasti kitiems kelionių į Šventąją Žemę aprašymams⁹.

⁵ „Filtro“ apibūdinimą XVI–XVII amžių keliautojų dienoraščiams, būtent miesto aprašams, kuriuose ryškėja ne betarpiškas, o literatūrinės tradicijos suformuotas „žvilgsnis“, taiko Hanna Dziechcińska, žr. Hanna Dziechcińska, *O staropolskich dziennikach podróży*, Warszawa: IBL, 1991.

⁶ „Varmijos Kustodas Tomas Treteris linki sveikatos krikščioniui skaitytojui“, in: Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis, *Kelionė į Jeruzalę*, Vilnius: Mintis, 1990, p. 28.

⁷ Jūratė Kiaupienė, „Įvadas“, in: *ibid.*, p. 20.

⁸ Adamas Przyboś parengė šios kelionės dienoraščių rinkinį, į kurį įtraukė: Stepono Paco, Albrechto Stanislovo Radvilos, Jano Hagenawo ir Samuelio Twardowskio kelionės dienoraščius, žr. *Podróż królowicza Władysława Wazy do krajów Europy Zachodniej w latach 1624–1625 w świetle ówczesnych relacji*, Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1977.

⁹ Tomasz Kempa, *op. cit.*, p. 126.

Peregrinacio ad loca sacra

Piligriminės kelionės krikščioniškame pasaulyje išplito po šventosios Elenos apsilankymo Jeruzalėje (apie 326 m. e. m.), ten karalienė ieškojo Kristaus kapo. Susapnavusi kryžių kalno vietą, kurioje Kristus buvo nukryžiuotas, Elena po Veneros šventyklos pamatais rado tris kryžius, tarp jų tą, ant kurio, kaip tikėjo, buvo nukryžiuotas Kristus. Elenos palieptas, po kryžiais sveikatos meldęs luošys pasveiko. Ši stebuklingo pasveikimo istorija tapo vienu iš šaltinių krikščioniškų piligriminių kelionių provaizdžiui. 333 m. buvo parašytas pirmasis lotyniškas kelionių vadovas – *Bordo itinerarijas (Itinerarium Burdigalense)* – sausas kelionės iš tuometinės Burdigalijos į Jeruzalę aprašas, nurodantis vietas ir atstumus¹⁰. Net iki XII a. terminas *peregrinatio* reiškė tiek ypatingai asketišką gyvenseną, tiek ir šventų vietų lankymą. Prie Kristaus kapo keliauta su mintimi sekti Kristumi (*imitatio Christi*). Šios laisvanoriškos kelionės tradicija, įsivyravusi maždaug nuo IV a., ilgainiui tapo viena iš sunkiausių atgailos formų, o apie XI a. kelionė į Šventąją Žemę imta suvokti kaip paskutinė gyvenimo kelionė, susijusi su mirties Šventojoje Žemėje troškimu ir artėjančios paruzijos viltimi¹¹. Terminas piligrimas kilo iš lotyniško *peregrinus*, romėnų teisėje reiškusio asmenį, laisvanoriškai išvykusį į tremtį, kad išvengtų mirties bausmės. Šis žodis reiškė ir svetimšalį, neturintį piliečio teisių. Šiuo žodžiu reiškiamą „niekieno“ erdvė. Piligrimas išvyksta į socialumo dykrą ir „prisikelia“ perkeistas, „atgimsta“ dieviškas, „apsivalo“ nuo ligi tol jį varžiusių socialinių vaidmenų ir fizinės ligos. Kūno tikėjimą ir dvasios virsmą dubliavo išoriniai viduramžių piligrimo atributai: jo abitas buvo itin panašus į vienuolišką, o nešiojama kriauklė simbolizavo prisikėlimą. Prisikėlimo virsmas piligriminėje kelionėje atitiko perėjimą iš *profanum* į *sacrum* zoną ir sugrįžimą atgal. Sugrįžti į „namus“ reiškė užbaigti „perėjimo ritualą“ (Arnoldas van Gennepas)¹². Ilgainiui piligrimui tapo itin svarbu įtvirtinti savo pasikeitusį statusą, įgyti šlovę dėl sėkmingos piligriminės kelionės, pasidalinti Dievo palaiminimu su gentimi – užbaigti perėjimą. Leidėjas Treteris apie Našlaitėlio sugrįžimą rašė kaip apie vertingą tarpininkavimą, esą jo veikalas leido skaitytojui be pastangų priartėti prie Jeruzalės ir tapti piligrimystės vaisių dalininku. Jis ne tik šlovino grįžusį piligrimą ir riterį, bet ir masino smalsų skaitytoją jam nepasiekiamą kelionės egzotiką ir „dangaus alkią“ pasotinimu, galbūt ir išrinktųjų luomo slapto gyvenimo atodanga: „Knygoj šitoj pasotint galėsi kelionių troškimą, Šventąjį alkį dangaus ji numaldys kiekvienam.“¹³

Net iki XIX a. vienintelė gausi ir laisva valia keliaujanti žmonių grupė buvo piligrimai¹⁴. Žečpospolitoje šios kelionės taip išplito, kad Stanisławas Staszicas kelionių į Krokuvą, Vengriją, Vokietiją, Prancūziją ir Italiją dienoraščiuose (1789–1805) piligrimines keliones

¹⁰ Pagal: E. И. Малето, *Антология хождений русских путешественников в XII–XV века*, Москва: Наука, 2005, p. 3; *Do Ziemi Świątej, Najstarsze opisy pielgrzymek do Ziemi Świątej (IV–VIII w.)*, Kraków: Wydawnictwo WAM, Księża Jezuiści, 1996, p. 68–72.

¹¹ Aleksandra Witkowska, *Peregrinatio religiosa w średniowiecznej Europie*, in: *Peregrinationes. Pielgrzymki w kulturze dawnej Europy*, Warszawa: Instytut Historii Polskiej AN, 1995.

¹² Trinarė perėjimo ritualų struktūrą analizavo antropologas Arnoldas van Gennepas studijoje *Perėjimo apeigos* (orig: *Les rites de Passage*). Keliautojas atsiskiria/išsiskiria iš artimosios aplinkos (separacija), įvyksta jo marginalizacija (limen) ir galų gale jis iš naujo įsijungia į paliktą poziciją (reagregacija). Van Gennepas pabrėžė sąryšį tarp asmens statuso pasikeitimo ir jo persikėlimo erdvėje.

¹³ „Religinis pasveikinimas Šviesiausiajam Kunigaikščiui Mikalojui Kristupui Radvilai“, vertė E. Ulčinaitė, in: Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis, *Kelionė į Jeruzalę*, p. 31.

¹⁴ Krzysztof Podembski, *Socjologia podróży*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2004, p. 14.

jau laikė tinginių ir apsimetėlių užsiėmimu. Išaukštinęs žmogaus proto galias, asmeninio orumo ir gailėstingumo dorybes despotų valdomose visuomenėse, jis savo amžininkų Europoje stebėjo pasibjaurėtino fanatizmo ir švaraus religingumo samplaiką¹⁵. Bet lietuvių itinerarijų ištakose piligrimystė dar buvo aukštinama. Dviejų Tautų Respublikos klestėjimo laikais rašytuose laiškuose iš kelionės į Jeruzalę ir Egiptą autorius suderino tikinčiojo ir valdovo, piligrimo ir bajoro, mistiko ir enciklopedijos žmogaus laikysenas.

Piligrimystė Našlaitėliui buvo ir padėkos už kūno ir sielos sveikatą išraiška, ir diplomatinės misijos priedanga. Bet svarbiausia – ji pelnė jam dievišką pasaulietinės valdžios palaiminimą¹⁶. Kelionę į pasaulio centrą, jo ašį Jeruzalę ar jos atitikmenį Romą Našlaitėlis suprato kaip prielaidą įtvirtinti pasaulietinę valdžią¹⁷. Šis kelionės ritualas suteikė galios „nematomajam valdovo kūnui“ (Ernstas Hartwigas Kantorowiczus), jo politinės galios „kūnui“. Taip jis prisitaikė prie pasaulio sąrangos principo, pagal kurį valdovas įsikuria visatos centre. Kaip pastebėjo Cliffordas Geertzas straipsnyje „Centrai, karaliai ir charizma“, visiškai demistifikuotas pasaulis būtų ir visiškai depolitizuotas¹⁸. Ar valdovo kelionė būtų iškilminga procesija, ar pavojinga klajonė dykumoje, ji įtvirtina charizmą. Aristokratas keliautojas ne tik pasineria į piligriminės kelionės išbandymus ir juos aprašo. Drauge jis leidžiasi ir į „šlovės kūno“ nuotyki, išviešina nematomą galios kūną. Jis sukuria savo charizmos legendą. Pagal Geertzo hipotezę, galima trejopa valdovo charizmos išraiška, kurią jis iliustravo kaip: *alegorinę* (pavyzdžiu pasitelkė Anglijos karalienės Elžbietos teatralizuotas eisenas tarp moralines vertes ir nuodėmes alegorizavusių nebylių scenų), *statišką* susitapatinimo su pasaulio centru pagal visatos sandaros principą, ir nuolatos *judrią*, imituojančią „visur esančio valdovo akį“. Našlaitėlis judėjo visatos centro link. Jis ieškojo asmeninio ryšio su Dievu ir Biblijos teksta pasinaudojo kaip kelionės vadovu. Pats keliavimo veiksmas tapo galios ieškojimo išraiška. Biblijos citatos, įsiterpiančios tarp keliavimo veiksmo ir kelionės tikslo, dokumentinio pasakojimo mimetinę pastangą pakeitė alegorija.

Našlaitėlis sukūrė piligrimo, keliaujančio riterio, karvedžio-valdovo ir diplomato vaizdinį, giminingą XX a. kelionių aprašymų keliaujančiam subjektui. Juos jungia tas pats susirūpinimas galios tverme, kurią laiduoja tiek kūno apsivalymas, tiek atnaujintas požiūris į socialines normas. Taip kūno sveikata siejasi su socialumo sveikata – žinoti ir mokėti valdyti viešą valstybės gyvenimą. Susitapatinęs su Dievu, keliautojas tampa palaimintu valdovu. *Kelionės į Jeruzalę* leidėjas Varmijos kanauninkas Tomas Treteris „Religiniame pasveikinime Šviesiausiajam Kunigaikščiui Mikalojui Kristupui Radvilai“ riterio šlovę apibūdino kaip Dievo vadovaujamo asmens šlovę danguje ir ant žemės, dangaus palaimintą veiklą „tėvynės namuos“. Treteris „Pasveikinime“ jungė biblinius ir antikinius motyvus. Kristaus ir jo kario pašlovinimui jis pasitelkė dangišką ir žemišką plotmes siejantį Prometėjo ugnies įvaizdį

¹⁵ *Dziennik podróży Stanisława Staszycza 1789–1805*, Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1931, p. 175.

¹⁶ Krikščionybė, būdama antipolitinė religija, keitė santykį su valdžios instancija. Apie ankstyvosios krikščionybės apolitiškumą ir palaipsnį susitaikymą su pasaulietinės valdžios institucijomis rašė Bryanas Terneris: pauliniškoji teologija įvedė požiūrį, jog pasaulietinė valdžia kyla iš dieviškosios galios ir tuo būdu įgyja aukščiausios galios; viduramžių visuomenė įsivedė du visiškai priešingus požiūrius į klausimą, kas legitimuoja galią: arba galia nužengia iš Dievo, arba galia kyla iš visuomenės. – Bryan S. Turner, *Religion and Social Theory*, London: Sage Publications, 1997, p. 178–179.

¹⁷ Žr. Ernst H. Kantorowicz, *Dwa Ciała króla: Studium ze średniowiecznej teologii politycznej*, Warszawa: PWN, 2007.

¹⁸ Clifford Geertz, „Centers, Kings, Charizma“, in: *Culture and Its Creators: Essays in Honor of Edward Shils*, ed. by J. Ben-David, T. N. Clark, Chicago, London: University of Chicago, 1977, p. 168.

Kristaus karys tu esi: kokia didi tai šlovė!
 Kristų ir kryžių nuo priešų apgink kaip riteriui dera,
 Sielą ir darbus tavus kryžiaus ženklai težmės.
 Dukart gimusį vadą atmink, kuris šitoje vietoj,
 Mirdamas už tave kentė skausmingas žaizdas.
 Ašaros tryško, kuriom tu šventąjį kapą aplaistei,
 Ir maldomis savomis uždegei liepsną širdy.
 Liepsną tą iš dangaus gavai, pamaldusis ateivi,
 Tad ji tėvynės namuos te pamaldumą uždegs.¹⁹

Pragmatišką Našlaitėlio piligrimystės tikslą, be abejo, padiktavo priklausymas karvedžio luomui. Kario pašaukimą, jo veiklos efektyvumą turi patvirtinti prisikėlusio Kristaus („dukart gimusio vado“) palaiminimas. Šitaip antrąkart gimsta ir karvedys piligrimas. Jo naujasis vaidmuo – įkūnyti svajojamą utopiją (Prometėjo liepsna). Piligrimas keliavo po šventraščio vietas, jo kelionės ritmas sinchronizavosi su mitiniais įvykiais ir sustiprino tiek tikėjimo, tiek ir socialinę galią. Našlaitėlis planavo kelionę iš Venecijos į Jeruzalę taip, kad prie Kristaus kapo atsirastų per Velykų šventes²⁰. Jis sinchronizavo savo kelionės ritmą, jos kulminaciją prie Kristaus karsto, su Kristaus prisikėlimo švente. Istorinis įvykio epicentras turėjo sutapti su mito kartote. Šios kelionės ritmą Našlaitėlis sinchronizavo su liturgijos pasikartojimu, kuris, kaip tikima, sustiprina maldos poveikį.

Pasiekti *communitas*

Visų laikų žinomų religijų piligriminių kelionių tikslas bendras – gauti atsakymus į egzistencinius klausimus, išlaikyti asmens ir bendruomenės sveikatą, sustiprinti ryšį su bendruomene, iš kurios iškeliuojama²¹. Šį magišką prisilietimą prie religinio lauko centro piligrimystės tyrėjas antropologas Victoras Turneris studijoje *Visuomenės žaidimai, laukai ir metaforos: Visuomenės simbolinė veikla* vadina liminaline – ribine, virsmo, patirtimi. Ji išveda visuomenės narį už socialinės struktūros ribų, leidžia jam asmeniškai priartėti prie *communitas* idėjos. Tai yra ikistruktūrinis socialumo šaltinis, pirminė žmonių vienybė, kurios dar nesuskaidė socialiniai vaidmenys (autorius *communitas* konceptą lygino su Platono *anamneze* – ir viena, ir kita, pasak jo, nepakenčia struktūros sąstingio). Būtent iš *communitas* asmuo semiasi naujų bendruomenės formavimo sumanymų, tai bendras ir neišsemiamas žmonijos vaizduotės lobynas. Našlaitėlio pasakojime *communitas* reiškiasi kaip Prometėjo ugnis, tarnaujanti tėviškės gerovei. Ji keliautojui, ar bent jau leidėjui Treterui, sukelia pasigėrėjimą atliktais nesavanaudiškais darbais: „Tavo vadovaujamas, regiu aš pergalės savo triumfą: Kyla bažnyčios, namai vargšams, mokyklos vaikams.“²²

Turneris pastebėjo visų religijų piligrimystei universalią piligrimo situaciją, kuri sušvelnina, nors ir nepanaikina struktūrinių padalijimų. Pasak jo, piligrimystė išvaduoja keliautoją nuo neišvengiamų kasdienių apribojimų, susijusių su statusu ir vaidmenimis, apibrė-

¹⁹ „Religinis pasveikinimas Šviesiausiajam Kunigaikščiui Mikalojui Kristupui Radvilai“, p. 30.

²⁰ *Ibid.*, p. 39.

²¹ Jonas Nekrašius, „Ekskursas į piligrimystę, arba maldininkų kelionių magija“, in: *Kelionių antropologija*, p. 111–134.

²² „Religinis pasveikinimas Šviesiausiajam Kunigaikščiui Mikalojui Kristupui Radvilai“, p. 31.

žia jį kaip integralią žmogišką būtybę, apdovanotą gebėjimu laisvai rinktis, o religinės ortodoksijos ribose parodo gyvą žmonių brolybės modelį. Ji taip pat perkelia žmogų iš vieno laiko tipo į kitą. Jis išeina iš istorinio ir visuomeninio-struktūrinio laiko kombinacijos ir atgaivina laiko sekvencijas, kurias padiktuoja dievų, šventųjų, guru, pranašų ir kankinių įsikūnijimai. Užsiangažavęs sekinančiai ir pavojingai kelionei, žmogus atsiduoda kur kas įtaigesniam simbolinės sferos poveikiui, nei tai vyksta kalendoriškai struktūruotos religijos liturgijoje, kurioje dominuoja vizualiniai ir akustiniai simboliai. Čia piligrimas ne tik žiūri, bet ir dalyvauja: „Piligrimas pats tampa totaliu simboliu, o iš esmės, – totalumo simboliu.“²³

Šis antropologo pastebėjimas apie piligrimo dalyvavimą perėjimo rituale ir jo akivaizdos svarbą turi sąsają su Renesanso meistro Leonardo da Vinci mintimis apie piligrimystę prie šventų atvaizdų. Galimybė susisiekti su dievybe per šventą paveikslą jam prasideda dėl akistatos. Kūno buvimą priešais šventą paveikslą, kelionę iki jo, Da Vinci suprato kaip abipusę dievybės ir piligrimo pastangą suartėti. Jis rašė apie piligriminės kelionės sunkumus:

Bet jeigu į tokias keliones nuolat leidžiamasi, kas gi stumia juos į jas be reikalo? Žinoma, tu pripažinsi, jog tai atvaizdas; šito negali padaryti visi raštai, jie neįstengtų tokios dievybės akivaizdžiai ir deramai pavaizduoti. Todėl atrodo, kad pati dievybė mėgsta tokį paveikslą ir myli tą, kuris jį myli ir garbina, ir yra labiau patenkinta, kai lenkiamasi tokiam, o ne kitokiam jos atvaizdui, ir todėl, į tokią vietą susirenkančiųjų nuomone, parodo malonę ir suteikia išganyką.²⁴

Našlaitėlio pasakojime „akis“ ir „žodis“ veikia kaip partneriai. Biblijos tekstas, šventųjų gyvenimų aprašymai čia pirmauja, bet neužgožia veiklaus stebėtojo žvilgsnio. Vakarų krikščioniškajame pasaulyje piligriminės kelionės prie stebuklingų paveikslų tik XV a. tapo statistiškai gausesnėmis už keliones, susijusias su šventomis relikvijomis²⁵. Našlaitėliui Biblijos žodžio pirmenybė netrukdė kolekcionuoti suvenyrinių patirties pėdsakų: jis ruošė tėvynainiams tiek relikvijų rinkinius, tiek egzotiškų daiktų ir gyvūnų, netgi egiptiečių mumijų, kolekcijas. Keliautojas taip įsijautė į fizinį artumą biblinėms vietoms, į savo anstesniųjų žinių apie Šventąją Žemę tikrinimą, kad „patikrino“ netgi patį Dievą, kalbėjusį apie savo šalį. Jis gėrisi gerovės ir pertekliaus ženklais: „Nors visai negalima abejoti, ir tas aiškiai matyti, kad visi dieviškieji pažadai yra tvirti ir tikri, tačiau tas dar aiškiau matyti šioje žemėje, labai derlingoje ir visokių turtų pertekusioje, kurią Dievas buvo pažadėjęs duoti Izraelio tautai.“²⁶

Kelionėje į Jeruzalę užsimezga lietuvių kelionių literatūros ir utopinių horizontų ryšys. Lietuviškasis Gralis pasirodo kaip asmeniškasis susirūpinimas savos bendruomenės gerove ir tobulinimusi jam pasiekti – padaryti taip, kad *pieno ir medaus upės tekėtų*. Našlaitėliui šis Gralis yra Kristaus artuma, garantuojanti riterio valdžios tvermę. Kone be išimties visose tų laikų kelionėse jis atsiranda kaip būtinas, numanomas kontekstas. Jis gali reikšti

²³ Victor Turner, *Gry społeczne, pola i metafory: Symboliczne dzialanie w społeczeństwie* (originalo pavadinimas: *Dramas, Fields, and Metaphors: Symbolic Action in Human Society*), p. 174.

²⁴ Leonardas Da Vinčis, „Traktatas apie tapybą“, in: *Filosofijos istorijos chrestomatija*, Vilnius: Mintis, 1984, p. 90.

²⁵ Aleksandra Witkowska, *op. cit.*, p. 14.

²⁶ *Ibid.*

ir kaip demonstratyvus mito atmetimas, tačiau netgi tokia negatyvia forma tebedalyvauja kiekvienoje kelionės apybraižoje kaip jos prasmės kūrimo dalis.

Dievop einąs piligrimas miršta senajam socialumui, nes ieško geresnio pasaulio ištaukų. Todėl Našlaitėliui aukščiausiojo karaliaus šviesoje nublanksta ir žemiškųjų valdovų – karaliaus ir popiežiaus – valia, kurios jis nepaisė kaip vienintelio aukščiausiojo karaliaus vasalo valios²⁷. Steponas Batoras bandė atkalbėti Našlaitėlį nuo kelionės Jeruzalėn, Popiežius siūlė ją pakeisti lengvesne – į Romą. Tačiau paties Našlaitėlio jokie kelionės pakaitalai negalėjo patenkinti. Jis ilgėjosi herojiško veiksmo, šlovės, kuri paneigtų mirtį. Kelionė į šventas vietas jam reiškė ritualinį vienuolio ir dievybės, mokinio ir mokytojo susitikimą kelyje į Naująją Jeruzalę, Naująją karalystę, tėvynės klestėjimą. Našlaitėliui buvo svarbu įsismelkti į šventą vietą, kad būtų atleistos nuodėmės, įsteigta naujo gyvenimo pradžia: „Kiekvienas sukalbėjome Viešpaties maldą ir Angelo pasveikinimą, sielose priimdami visuotinius atlaidus, kuriuos popiežius suteikia pirmąkart matantiems šį miestą [Jeruzalę].“²⁸

Našlaitėlis manė, kad jis asmeniškai įžeistų Dievą ir užsitrauktų žmonių kalbas bei nektų autoriteto, jei sulaužytų duotą įžadą keliauti. Sutvarkęs namų reikalus ir parašęs testamentą, nes tarėsi nebegrįšias tėvynėn, jis vyko į Gardiną atsisveikinti su karaliumi Steponu Batoru, kuris prašė atsisakyti kelionės ar verčiau vykti į Romą. Popiežius Grigalius XIII, palaiminęs Našlaitėlio pasiryžimą kelionei ir nusiuntęs jam raštus, apsaugančius piligrimą bei garantuojančius jam krikščionių svetur pagalbą, taip pat netiesiogiai užsiminė apie tai, kad neprieštarautų, jei Našlaitėlis apsiribotų kelione į Romą. Tačiau pasiryžėlis atkakliai laikėsi aukščiausiam valdovui duoto įžado.

Kelionės pradžią atskyręs nuo istorinių apnašų, Našlaitėlis siekė sąlyčio su legendiniu mokytoju, skelbusiu „aš esu kelias“, tačiau tolesnį kelionės aprašymą tuoj pat ir vėl ima istoriškai dokumentuoti. Legendą jis verčia realia patirtimi, susitikimo su dievybe mitą sudabartina ir suasmenina. Pasirengimo išvykti ceremonialas (kelionės užrašuose pateikti rekomendaciniai raštai) Našlaitėlio tekstą apipynė socialinių vaidmenų gijomis. Taip keliautojas pasiruošė laisvai pasirinktam tapatybės kismui. Pasiruošimus kelionei dokumentuojantys tekstai atrodo neproporcingai didelė knygos dalis, jei lygintume ją su pačiais kelionių laiškais. Čia randame Našlaitėlio kelionėje pasižymėtus šventovių planus (leidėjas jų nepridėjo, tačiau keliautojas kai kuriuos aprašė itin detaliai), riterio iniciacijos apeigų raštus (dukart Našlaitėliui pažadėto ceremonijos aprašo Treteris vis dėlto neįtraukė į tekstą), Popiežiaus bules ir, kaip dabar pavadintume, rekomendacinius Popiežiaus laiškus, Našlaitėlį jau baigiantis kelionei pasiekusį turkų imperatoriaus Sultano Amurato rekomendacinį globos raštą (keliautojas kruopščiai užsirašė ir kai kurių antkapių įrašus, tarp jų – karalienės Bonos Sforcos miesto, Astumo, vartuose iškaltą panegiriką Sarmatijos karalienei). Tekstas įsišaknija istorijos akimirkoje rašančiojo patirties sertifikatais. Įvykius patvirtinantys dokumentai pačiam įvykiui suteikia išskirtinės vertės ir „apdraudžia“ keliautoją, susiduriantį su nežinomybe. Socialinių vaidmenų magiškas ratas simboliškai apsaugo nesocialų piligrimą ir jo paliekamo pasaulio tvermę. Jų keliautojui reikia, kad išsilaukėtų ant pasaulio pakraščio, ant jo paties įsivaizdavimo apie pasaulį ribos. Baime, kurią

²⁷ *Ibid.*, p. 38.

²⁸ Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis, *Kelionė į Jeruzalę*, p. 70–71.

sužadina atsiversianti nežinomybė, įveikti gali tik atmintis, keliautojo tapatybės ženklai (minėti dokumentiniai pasakojimo inkluzai juos fiksuoja). Perėjimo rituale jie išlaiko galimybę užbaigti perėjimą. Juk įsiminti (dokumentuoti) verta tik ypatingus įvykius, tokius, kurie neturėjo įvykti, arba tokius, kurie atrodė mažai tikėtini (Jurijus Lotmanas). Būtent su šiuo rašytinės atminties principu Lotmanas siejo literatūros dokumentiškumo kilmę: „Tam pačiam dėsniui paklūsta ir grožinė literatūra. Atsiranda asmeninė korespondencija, memuarai ir dienoraščiai, kurie irgi fiksuoja ‚atvejus‘ ir ‚įvykius‘.“²⁹ Lotmanas daro prielaidą, kad pati istorija yra vienas šalutinių raštijos atsiradimo rezultatų. Minėti Našlaitėlio dokumentai atitinka dvasią tų kelionių vadovų, kurie XIV–XV a. pabrėžtinai įrodinėjo kelionės autentiškumą – tekstai buvo papildomi žemėlapiais, jų autoriai ėmė pabrėžtinai tvirtinti, kad visa išvydo savo pačių akimis³⁰. Šie autentiški kelionių pasakojimai prilygo atsivežtoms relikvijoms, nes „prisiliesti“ prie jų reiškė ir susitapatinti su nepasiekiamo pasaulio keliautoju, su „realiu“ egzotikos stebuklingumu. Intriga dar labiau masina dėl Našlaitėlio luominės priklausomybės „kerinčiai išrinktųjų bendruomenei“ (Erichas Auerbachas). Šią Viešpaties patikėtinių broliją vienijo skaitytoją žavėjusios bendros moralinės nuostatos – drąsa, garbė, vasalo ir draugo ištikimybė, pagarba, reiškiamą netgi priešui, taurūs papročiai. Našlaitėlis, piligriminėje kelionėje išlaikęs socialinių vaidmenų įgaliojimus, išvyksta kaip karaliaus ir popiežiaus vasalas, aristokratas, karvedys, kuriam patikėti kai kurie slapti Romos bažnyčios ketinimai. Grigaliaus XIII laiške Našlaitėliui aptinkame užuominą apie slaptą diplomatinę jo kelionės misiją:

Taigi mes, norėdami suteikti ypatingas malones ir parodyti Tau savo prielankumą, patenkiname šitą Tavo prašymą, kad galėtum laisvai ir prideramai asmeniškai aplankyti Viešpaties karstą ir kitas minėtąsias Šventosios Žemės vietas už jūrų, šiuo raštu suteikdami visiškai laisvą galimybę ir leidimą, tik su sąlyga, kad pagonims neperduotum draudžiamų dalykų.³¹

Taigi Našlaitėlis ritualinį artėjimą dievop ir savo legendinę kilmę verčia asmenišku, realistiškai pateikiamu, dokumentuotu tekstu.

Ir piligrimas, ir keliaujantis riteris. Veiksmas kaip alegorija

Našlaitėlio *Kelionėje į Jeruzalę* susipina dvejopas keliauninko vaidmuo. Jis yra ir sociumą užmirštantis piligrimas, ir kartu atstovauja aristokratams, Respublikai ir Popiežiui įsipareigoja išlaikyti jam patikėtas paslaptis. Jis priklauso krikščionių pasaulio išrinktųjų bendruomenei, kuri tarpusavyje remia visus Romos popiežiaus vasalus. Našlaitėlio kelionės laiškuose susipynę piligrimo ir riterio vaidmenys siejo katalikų stebuklingumo troškimą, Dievo veikimo akivaizdą, su protestantiškuoju racionalumu ir „asmeniniu“ *aš-tu* santykiu. Šis balansavimas tarp *sacrum* ir *profanum* sferų suteikė Našlaitėliui laisvę tikrinti socialinių vaidmenų sinchroniją su jų šaltiniu – *communitas*. Vidinę laisvę, nebevaržomą socialinių vaidmenų jis suvokia kaip mistikas – tai asmenišką bendravimą su Dievu. Jo

²⁹ Jurijus Lotmanas, *op. cit.*, p. 109.

³⁰ Donald R. Howard, *Writers and Pilgrims, Medieval Pilgrimage, Narratives and Their Posterity*, Berkley-Los Angeles-London: University of California Press, 1980, p. 26.

³¹ Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis, *Kelionė į Jeruzalę*, p. 42.

savivoką taikliausiai išreiškia Angelo Sileziečio žodžiai: „Dievas yra manyje, o aš jame“, kuriais Darius Kuolys įvaizdino žmogaus ir Dievo persismelkimą, baroko asmenybę laikydamas Dievo likimo dalininke³². Kita vertus, būtent priklausomybė išrinktųjų luomui pasitarnavo saugesnei, sėkmingesnei kelionei ir leido priimti šventimus į Kristaus riterius (ne visi kartu su Našlaitėliu apeigose dalyvavę piligrimai buvo pagerbti šiuo vardu). Tačiau, nors ir priklausydamas išrinktųjų luomui, Našlaitėlis prigimtinę aristokrato teisę į šį luomą privalėjo išbandyti mirtinai pavojinga kelione. Šį veiksmažodį keliautojas įgyvendina kaip alegoriją. Jis kūnu ir tikėjimu Biblijos žodžiu susitapatina su keliaujančiu Kristumi, kad pasiroštų į jį „į jo tabernakulį“.

Alegorijos sąvoką taikau, sekdamas Paulio Ricoeuro alegorijos sampratą, kurią jis, savo ruožtu, perėmė iš Henri de Lubaco veikalo apie keturias Švento Rašto prasmes (istorinę, alegorinę, moralinę ir anagoginę). Ricoeuras alegoriją susiejo su moraline Rašto prasme:

Alegorijos funkcija – raidės senume parodyti Evangelijos naujumą. Bet šis naujumas išnyksta, jei jis nėra kasdienis naujumas, jei jis nėra naujas *hic et nunc*. Būtent tokia yra moralinės prasmės funkcija: ji neieško Rašte moralės pamokų, nemoralizuoja istorijos, o siekia padaryti taip, kad žmogaus vidus atitiktų Kristaus įvykį. Jai rūpi interiorizuoti, aktualizuoti, kaip sakė šventasis Bernardas, dvasinę prasmę, parodyti, kad ji skleidžiasi *hodie usque ad nos*, „šiandien tarp mūsų“. Toji tikroji moralinės prasmės vieta yra po alegorijos. Šį alegorinės prasmės ir mūsų egzistencijos atitikimą gerai išreiškia veidrodžio metafora. Mūsų egzistencija dešifruojama remiantis panašumu į Kristų.³³

Kelionėje Našlaitėlis vadovavosi keliaujančio žydų karaliaus Kristaus kelionių aprašu. Biblija jam diktavo laiką ir vietą, jos tekstas jam tarnavo kelrodžiu į susitapatinimą su valdovo provaizdžiu. Našlaitėlis itin gausiai citavo Bibliją bei minėjo krikščionių šventųjų gyvenimų faktus. Tenka pastebėti, kad greičiausiai leidėjas Treteris, apdorojęs *Kelionės* teksto nuorašus, papildė juos nuorodomis į Bibliją bei kitų keliautojų itinerarijus (galbūt jo pasaulėvokai priklauso ir dažnos vertinamosios pastabos, tokios kaip: „Pasibaisėtinas paprotys, nevertas krikščionių tikėjimo vardo.“)³⁴. Deja, neturime tekstologinės šių apybraižų analizės, todėl Biblijos tekstų inkluzus tenka laikyti paties Našlaitėlio pastangomis ieškoti vietos ir legendos sąsajų, Knygos ir pasaulio tapatumo. Taigi ir Našlaitėlio pasirinkta moralinių verčių trajektorija kol kas laikytina asmenine autoriaus įžvalga. Jis savarankiškai tikrino savo tikėjimo ir geografinio krikščionių pasaulio ribas. Detaliai vaizdavo krikščionių bendruomenę, tarpusavio paramos gestus, priėmimo ritualus (vaišes, nakvynes, jo teikiamas dovanas šeiminkams). Juos priešpriešino musulmonų „priėmimo-atstūmimo“ ritualams (piligrimai europiečiai Šventojoje Žemėje turėjo sumokėti duoklę už leidimą į jį jiems svarbias šventąsias vietas, o kai kurios jų katalikams apskritai buvo uždraustos lankyti). Našlaitėlio keliautojas stebėjo krikščionių ir kitatikių kultūrų skirtumus

³² Darius Kuolys, *Asmuo, tauta, valstybė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorinėje literatūroje: Renesansas, Barokas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1992, p. 144.

³³ Paul Ricoeur, *Egzistencija ir hermeneutika: Interpretacijų konfliktas*, Vilnius: Baltos lankos, 2001, p. 138–139.

³⁴ Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis, *Kelionė į Jeruzalę*, p. 207.

kaip šalikeles, tarp kurių rinkosi asmeniškai tikrinamų dorybių kelią. Ne priešiškas kario atsakas į visuotiną musulmonų priešišumą, o diplomato tolerancija ir smalsumas, noras įsismelkti į kitą kultūrą ir ją suprasti, drauge ir patikrinti tikimas vertes, vedė šį keliautoją prie Kristaus kapo. Našlaitėlis bandė bent iš tolo žvilgtelėti į jam musulmonų uždraustas lankyti šventoves, rūmus, tvirtoves („Tada jos vartai buvo atviri, tai mes žvairakiuodami, – nes tiesiai žiūrėti būtų buvę pavojinga, – pastebėjome, kad kiemas nelabai didelis, kaip ir pati pilis.“³⁵). Jo keliauta per nematomą „fronto“ liniją, neužgesusią Kryžiaus žygių atmintį. Šventojoje Žemėje katalikai laikyti itin pavojingais priešais (turkai tikėjo netgi krikščionių žvilgsnio pragaištingumu). Tačiau iš jų vis dėlto buvo galima pasipelnyti („Šiaip jau arabus, šiuos alkanus plėšikus, nesunku nuraminti dovanomis.“³⁶). Našlaitėlis mini ir kelias žaismingas, vietinį įstatymą komiškai sulaužančias susitikimo su musulmonais situacijas. Jis savaip žavisi iškilmingai vyną geriančiu musulmonu, kurio gestikuliacija primena maldą; šiam nusigėrus, gailėstingai jį slepia nuo gentainių³⁷. Tačiau nevengia ir pasišaipyti iš musulmonų garbės kodekso pompastikos: kad nereikėtų mokėti didelio įėjimo mokesčio, Našlaitėlio virėjas, kurį prižiūrėtojai palaikė kunigu, iškilmingai prisiekė, kad jis yra kunigas, tardamas „nesu kunigas“ – lenkiškai... Tačiau apie patį musulmonų kilnumą ir priesaikos šventumą Našlaitėlis rašo pagarbiai ir pakiliai³⁸. Taigi musulmonų pasaulis keliautojui neatrodė vien negatyvus. Jis pastebėjo ne tik egzotiškus ir europiečiui nepriimtinius musulmonų pasaulio papročius (karingą panieką krikščionims; atvirą kitatikių piligrimų plėšimą; pirklių melą; narkomanus, vadinamus masliokais; palaidą vietinių krikščionių sektų gyvenimą; kūno žalojimą už pinigus), bet ir kitatikių kultūros pozityvias puses (istorinio paveldo apsaugą; pagarbą visoms šventoms vietoms, tarp jų ir su Kristaus bei Marijos kultu susijusioms; dorovinį gailėstingumą; egiptiečių ūkininkavimo išmonę). Savo ruožtu, katalikų pasaulyje, Italijoje, Našlaitėlis patyrė Popiežiaus pareigūnų savivalę, pažeidusią visuotinį Popiežiaus vasalų solidarumo kodeksą (Italijoje organizuotų galvažudžių apiplėštas, Popiežiaus vietininko prašęs pagalbos, netgi parodęs Popiežiaus laiškus, Našlaitėlis ir jo palyda pagalbos nesulaukė). Kaire Našlaitėlis išpirko keletą vergų italų (ten už vergų išlaisvinimą krikščionys buvo baudžiami mirties bausme), susitikęs Venecijos pirklių diskutuoja vergijos tema, per ją apibūdindamas pats save: „Vienas daugelį metų Kaire išgyvenęs pirklys tvirtino, kad iš tų išpirktųjų vergų nieko gero nebūna. [...] Jisai pateikė moralines, bet ne katalikų priežastis. Sakė: kam Dievas leido būti nelaisvėje ir vergovėje, tas lengviau susilaikys nuo nuodėmių. Bet tokios priežastys neįtikina, nes Išganytojas Kristus kitaip sakė apie vergų išlaisvinimą.“³⁹

Šioje alegorinėje kelionėje tarp tikrovės scenelių, iliustruojančių moralės gaires, LDK karvedys Radvila Našlaitėlis ne tik rinkosi asmeninį kelią, bet ir ruošėsi tapti Kristaus riteriu, Išganytojo Kapo kavalieriumi. Šios iniciacijos svarba aiškėja jo mirties perspektyvoje: ispanišką karvedžio rūbą jis pakeitė piligrimo abitu, kuriuo aprengtas, laikantis testamento, buvo palaidotas. Valdovui mirti persirengus abitu, *sub cuculla*, vėlyvaisiais vidu-

³⁵ *Ibid.*, p. 97.

³⁶ *Ibid.*, p. 65.

³⁷ *Ibid.*, p. 106.

³⁸ *Ibid.*, p. 106.

³⁹ *Ibid.*, p. 192.

ramžiais tapo įprasta sureikšmintos mirties praktika⁴⁰. Barokinė gyvenimo meno figūra „gyvenimo kelią“ pateikė kaip piligriminės kelionės alegoriją, galbūt netgi kaip asmens ir Dievo susitikimą, kaip atsakymą pretenzijos būti pačiam sau šeimininku. Juoba kad Našlaitėlio testamentas⁴¹ rodo jį asmeniškai kartojus Kristaus laikyseną. Pačiu keliavimo veiksmu jis įsitraukė į „hermeneutinį ratą“ – „tam, kad suprastum, turi tikėti, tam, kad tikėtum – turi suprasti“⁴². Galime tarti – tam, kad keliautum, turi tikėti, tam, kad tikėtum, turi keliauti. Suprasti ir keliauti Našlaitėliui tapo sinonimais. Perfrazuojant Ricoeurą, nuplėšdamas mitologinius Biblijos teksto apvalkalus, atsidūręs Kristaus lankytose vietose, Radvila Našlaitėlis atskleidė ir, svarbiausia, priėmė pirminę Biblijos prasmę – jos kreipinį (*kerigmą*). Biografinį, istorinį laiką keliautojas susiejo su Kristaus ir istoriniu, ir legendiniu laiku. Ši sąsaja virto interpretacijos atstumu. Našlaitėlis pritaikė save tikėjimo tekstui, lygiai taip, kaip Kristus pritaikė savo kelionę Senojo Testamento pranašystėms. Kelionės metu, vis labiau sutapdamas su Kristumi, piligrimas pats tapo ženkliskas, virto nuoroda į šventraščio pažadą, istoriška įsikūnijimo alegorija. Savo ruožtu piligrimo rūbais aprengtas riterio kūnas ir jo laidotuvių askezė istorinį laiką įpynė į mito kartotę. Tai tolimas Pranciškaus Asyžiečio teatralizuotų pamokslų aidas. Kūno *kerigma*⁴³. Keliautojas įveikia interpretacijos atstumą – tampa gyvu mito vaizdiniu. Mito įvaizdinimą, atkariavimą iš anapusbės, Ricoeuras siejo su vaizduotės galia:

Mitas – ne tiek žmogaus galios projekcija į įsivaizduojamą anapusinį pasaulį, kiek su objektyvavimo ir įpasaulinimo pagalba atliekamas žmogaus pradžios ir pabaigos sučiuopimas. Vaizdinio plotmėje mitas yra projekcija todėl, kad jis yra visų pirma anapusbės redukavimas į šiapusybę. Vaizduotės atliekama projekcija tėra tik anapusbės įpasaulinimo šiapus priemonė ir etapas.⁴⁴

Našlaitėlio keliautojo kreipinys *Kelionėje į Jeruzalę* skamba Dovydo psalmių citatomis: „Įėjome į Jo tabernakulį, pagarbinome toje vietoje, kur Jo kojos stovėjo.“ (131 psalmė); „Aš čia tik svečias, aš tik praeivis, kaip visi mano senoliai.“ (38 psalmė)

⁴⁰ Rūta Guzevičiūtė tyrė Našlaitėlio reprezentacinių kostiumų kaitą ir jo dėvėseną apibendrino kaip dviejų šimtmečių sandūros kostiumo eklektiką, nulemtą sentimentalios prieraišumo asmeniškai sėkmingam laikotarpiui (kelionei į Jeruzalę taip pat). Ji rašė apie Našlaitėlio kostiumuose dominavusį veržlaus kario įvaizdį ir kosmopolitinę tendenciją – Našlaitėlio ispaniško kostiumo madą, išsiskyrusią vietinio sarmatizmo ir žaidimo „liaudiškumu“ kontekste. Guzevičiūtė rašė apie Išganytojo Kapo kavalieriaus ženklą vėlesniame Našlaitėlio portrete (lygino portretus: Džovani Batista Fontana, Dominikas Kustas, *Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis/Nežinomas dailininkas, Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis*, XVII a. vid. kopija). Riteriškajam kelionės kontekstui svarbus dar vienas tyrinėtojos pastebėjimas: „Kaip ispaniškosios aristokratinės-riteriškos ideologijos atspindys šiame paradigmame portrete puikuoju gausiai dekoruoti riterio pusšarviai, XVI a. pabaigoje, atsiradus šaunamajam ginklui, praradę savo funkcinę paskirtį, tačiau ypač sureikšminti simboline prasme.“ – Rūta Guzevičiūtė, *Tarp Rytų ir Vakarų: XVI–XIX a. LDK bajorų kostiumo formavimosi aplinkybės ir pavidalai*, Vilnius: Versus Aureus, 2006, p. 217.

⁴¹ Apie Našlaitėlio požiūrį į laidotuves ir askezę užsiminė Liudas Jovaiša, Kotryna Korzeniewska, „Piligrimystė“, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūra: Tyrinėjimai ir vaizdai*, Vilnius: Aidai 2001, p. 474; Mindaugas Paknys, „Mirtis“, in: *ibid.*, p. 373.

⁴² Paul Ricoeur, *op. cit.*, p. 144.

⁴³ Apie viršgamtines karaliaus kūno savybes žr. Artūras Tereškinas, *Kūno žymės: Seksualumas, identitetas, erdvė Lietuvos kultūroje*, Vilnius: Baltos lankos, 2001, p. 44–59.

⁴⁴ *Ibid.*, p. 147.

Kur nuginti „kūno asilėlį“?

Pirmajame laiške apie slaptas kelionės paskatas įsivaizduojamam patikėtiniui giminaičiui Našlaitėlis rašė vyksiąs ieškoti kūno ir sielos sveikatos. Nes silpna sveikata – tai tėviškas Dievo rūpestis. Taip jis siunčia ženklą, „kad bent dėl tos priežasties mirtingasis klusniau pagalvotų, į kokį tikslą šis kūno asilas, kurį jis taip maitina ir myli, pagaliau privalo eiti“⁴⁵. Karvedys pasitarkė asilo, o ne žirgo, taikos, o ne herojinę, ne karo alegoriją savo kūniškumui, savo išgyvenamai akimirkai apibrėžti. Jis pats sau ganytojas, kuris renkasi, kur link ginti savąjį kūną. Našlaitėlis savo kūno asilą gena dievop: piligriminėje kelionėje jį „pritaiko“ legendai. Išgijimo stebuklas Našlaitėliui įmanomas tik fiziškai ir dvasiškai susitapatinus su Dievu, perleidus Jam atsakomybės našta, nuolankiai „įėjus į jo tabernakulį“ (lot. „pastogė, palapinė“). Susitapatinęs su dievybe sergantis Našlaitėlis įvykdė sutartį su ja – įžengė į Jeruzalę ir Kristaus kapą bei perleido atsakomybės našta Dievui⁴⁶.

Kaip piligrimas išgyvena įėjimo, susitapatinimo apeigas? Įšventinimas į Kristaus riterius kelionės pasakojime turėtų būti jos kulminacija. Kaip tik šis epizodas tiesiogiai pasakoja apie piligriminės kelionės tikslą – Našlaitėlis tampa dukart gimusiu karvedžiu, Kristaus palaimintu valstybės kūrėju, jo pasiuntiniu žemėje. Vis dėlto pasakojimo emocinė įtampa kulminaciją pasiekia tik vėlesniuose kelionės po Egiptą epizoduose, beje, kaip pastebėjo Jūratė Kiaupienė, apimančiuose ir gerokai ilgesnes laiko sekvencijas⁴⁷ (audra atviroje jūroje, slapta gabenamų mumijų prakeiksmas ir mergelės Marijos pasirodymas išsigelbėjimo epizode). Našlaitėlis apie svarbiausiąjį kelionės įvykį pasakoja santūriai. Ir tik pasikeitusį Našlaitėlio rangą įrodantys raštai leidžia suvokti įvykio svarbą. Jie kaip deimanto apsodas įkomponuoja pagrindinę pakėlimo į Kristaus riterius sceną. Tai pergamente surašytas šv. Karsto riterio diplomas ir Šventosios Žemės vietų generalinio prokuratoriaus diplomas bei Našlaitėlio dovanų aprašas. Jais buvo apsikeista tarsi diplomatinėmis sutartimis. Dieviškos šlovės „autentiškumą“ Našlaitėlis skaitytojui įrodo ir apsaugo dokumentais lygiai kaip anksčiau karaliaus ir popiežiaus duotus įgaliojimus piligrimui. Jis taip pat sumini ritualo dalyvių ir liudininkų vardus bei pavardes. Tačiau patį ritualą Našlaitėlis pasakoja taupiai:

Po vidunakčio sugiedojo rytines maldas. Prie šv. Karsto atlaikė ansktyvąsias mišias. Kitas Mišias – sumą – tėvas vikaras atgiedojo Kalvarijos kalne prie katalikų altoriaus, toje vietoje, kur Kristų prikėlė prie Kryžiaus. Ten priėmusius šv. Sakramentą, mus nuvedė prie šv. Karsto. Jo viduje priėmėme pagal senovinį krikščionių paprotį suteikiamą šv. Karsto riterio vardą ir ženklus.⁴⁸

Kaip matyti iš pateikiamų dokumentų, šis įšventinimo į riterius aktas reiškė kilmingų ir dosnių svečių pagerbimą, juo buvo pripažinti piligrimų nuopelnai – pamaldumas ir „ypatingas atsidavimas bei uolumas, platinant krikščionybę“⁴⁹. Tikėtinos stebuklingumo

⁴⁵ Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis, *Kelionė į Jeruzalę*, p. 34.

⁴⁶ Su atsakomybės našta sietinas Radvilos Našlaitėlio atsivertimas į katalikybę.

⁴⁷ Jūratė Kiaupienė, *op. cit.*, p. 21.

⁴⁸ Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis, *Kelionė į Jeruzalę*, p. 85–86.

⁴⁹ *Ibid.*, p. 87.

auros autorius čia tiesiog nesistengia kurti. Jis pabrėžtinai asketiškas, dokumentiškas, konkretus. Tačiau piligriminės-riterinės kelionės kulminaciją supa kiti mikropasakojimai, kuriuose ryškėja sutankintas stebuklingumo tinklas, dengiantis vardijamas vietas.

Stebuklai. Vietos spindesys Biblijos raidėje ir ritualo atmintyje

Piligriminės kelionės kulminaciją, įšventinimą į Kristaus kapo riterius, Našlaitėlio pasakojime supa krikščioniškojo pasaulio stebuklai. Stebuklingi šaltiniai, tvenkiniai, medžiai, miškeliai ir urvai, kalnai, uolos ir akmenys su Kristaus pėdsakais – visa tai Našlaitėlis vardija ir enciklopediškai konkretizuoja kaip liudininkas ir gamtininkas. Keliautojas nuolatos stengiasi aprašyti stebuklingumą kaip gamtos reiškinį. Stebuklas jį stebina netgi mažiau už egzotiškus reiškinius: neregėtus gyvūnus (chameleono ir hipopotamo aprašai, stručių medžioklė), Indijos pirkliaus, savo veidus inkrustavusius brangiaisiais akmenimis, Egipto mumijų tatuiruotes, piramidžių luitų dydį, sutiktų kinikų viešą gašlumą, prašmatnias Egipto kurtizanes, Kairo vandens šventę, Germano ugnis skęstančiame laive. Stebuklingumą Našlaitėlis įrašė, iš šiuolaikinės perspektyvos žvelgiant, kaip prietarus. Jis konstatuoja, objektyvuoja, tyrinėja, bando paaiškinti ar įrodyti. Daugumai jo regimų stebulingų objektų būdinga neišsemiamą materialią tvermę. Jie nesunaikinami ir nesunaudojami. Stebuklingos vietos teikia prieglobstį ir saugo gyvybę. Šventųjų neyrantys palaikai, galima numanyti, irgi semiasi tvermės iš antgamtinių šaltinių. Amžinybė maitina ir su Lietuva susijusius stebuklus: Italijoje, Astumoje, Našlaitėlis stebėjo Bonos Sforcos neyrantį kūną: „Jis guli katedros bažnyčios zakristijoje, juodo šilko aksomu apdengtame karste, dar nepalaidotas. Iki šiol nesuiręs, tik viršutinė lūpa kiek išgedusi.“⁵⁰ Štai Našlaitėlis svarsto, ar galima suklastoti, kalteliu atnaujinti, nuolatos piligrimų bučiuojamus ir liečiamus Kristaus delnų ir pėdų pėdsakus, įsispaudusius akmenyje prie tiltelio per Cedroną, kur Kristus suklupo. Po ilgo svarstymo ir gretinimo su kitais žinomais dirbtiniais pėdsakais piligrimas daro išvadą: „aiškiai matyti, kad čia ne rankos darbas, bet stebuklas.“⁵¹ Pasikalbėjimo akmuo, ant kurio sėdėjo Kristus ir kalbėjosi su Marija apie Lozorius mirtį, stulbina Našlaitėlį, nes jis irgi stebuklingai išsilaiko nepakitęs, nors piligrimai kaskart atsiskelia ženklų jo dalį. Stebuklinga yra žemė iš urvo, kuriame nuo Erodo siautėjimo slėpėsi Mergelė Marija su kūdikiu, įberta į gėrimą ji vėl suteikia pieno žindyvėms, jei jos jo netekusios⁵²; žemė, kurią Judas įsigijo už išdavystės sidabrinus, per parą sugeria lavono mėšą⁵³.

Piligrimą stebina ne tik neišsemiamą stebuklingų objektų fizinę tvermę, bet ir jų gebėjimas sutaikyti religinių skirtumų supriešintus žmones. Stebuklingu Našlaitėlis laikė ir tai, kad musulmonai dažnai gerbia ir garbina krikščionims šventas vietas. Turakai garbina Slibino šaltinį, kuriame Marija sėmė vandenį⁵⁴, figos medį, perskilusį perpus ir drevėje priglaudusį Mariją su kūdikiu, kaip jie pasakojo: „jame buvo apsistojusį Dievo Dvasia, – taip jį vadina Kristų, – su savo Motina.“⁵⁵

⁵⁰ *Ibid.*, p. 225.

⁵¹ *Ibid.*, p. 84.

⁵² *Ibid.*, p. 101.

⁵³ *Ibid.*, p. 85.

⁵⁴ *Ibid.*, p. 85.

⁵⁵ *Ibid.*, p. 168.

Stebuklo vietoje Našlaitėlis susiduria su kažkuo, kas pranoksta jo pasakojime nuolatos pabrėžiamą religinių konfesijų ribą. Jis užčiuopia bendrą žmonių dievobaimingumą (turbūt garbina Betliejų, Alyvų kalną ir t. t.). Stebuklingumas sklinda iš bendros, religijų kovos dar nesuskaidytos atminties. Greičiausiai šis visuotinai išpažįstamas vietos šventumas kilo iš pagoniškos ikirašytinės patirties, iš kolektyvinės atminties tradicijos. Tai ji simboliškesnės vertės priskirdavo ritualinėms vietoms. Galbūt dėl jos peizažo elementai Našlaitėlio keliautojui atsiveria ir kaip vientiso pasaulio-teksto dalis, ir kaip piligrimo atliekamo ritualo „mnemoniniai-sakraliniai simboliai“⁵⁶. Jie primena apie visoms religijoms svarbiausią dievybės garbinimo įstatymą. Našlaitėlis šiuos simbolinius peizažus tekste fiksuoja kaip ritualinio keliavimo atskaitas. Tiesa, jis yra linkęs žiūrėti į Dievo ar Gamtos sukurtą pasaulį kaip į Tekstą, stengiasi jį perskaityti kaip Dievo pranešimą, t. y. žvelgti iš rašytinės-istorinės atminties pozicijos. Tačiau Gamtoje jis ieško ne tik dėsnių, bet ir pranašiško ženklo, o tai jau mito, ritualo stichija (perfrazuojau Jurijų Lotmaną)⁵⁷. Pranašingi ženklai ir tikėjimas šventose vietose gaunami atlaisvinti yra nukreipti į ateitį. Šios projekcijos Našlaitėlis negali patikrinti, todėl ji atrodo kaip prietaras.

Su ikirašytine kultūra Našlaitėlio kelionę sieja ir pati jos prigimtis – piligrimystė. Keliaujant ieškoma sakralių vietų, per kurias iš vienkartinio, unikalios įvykio persikeliamas į universalų ritualinio pakartojimo veiksmą. Pasaulį Našlaitėlis regi kaip Biblijos išsklotinę, pro kurią švyti ritualinė vietos simbolika, primenanti mito sceneriją. Štai kalnų virtinę Našlaitėlis aprašo ir kaip estetinį mito įpavidalinimą:

Birželio dvidešimt trečios dienos rytą atvykome prie Taboro kalno. Juozapas Flavijus, jį aprašydamas „Judėjos senybių“ ketvirtosios knygos antroje dalyje, „Judėjos karo“ penktosios knygos pirmoje dalyje, vadina Itabarijumi, arba Itabiriku. Kalnas labai aukštas, apvalus ir toks gražus, kad panašesnis į meno kūrinį negu į gamtos padarą. Apatinė dalis apjuosta pelenų spalvos uolų ratu, žalių krūmų eilės tą ratą kerta nuo apačios iki pat viršaus, atrodo kaip apvali uola, apipinta žalių lapų vainiku. Kalno viršūnėje yra nedidelė bažnyčia tarp dviejų koplyčių, šv. Elenos pastatyta toje vietoje, kur Kristus buvo pakeitęs savo pavidalą.

Radvilos Našlaitėlio peizažų atmintyje (*mnemonikoje*) glūdi romantinių ir neoromantiškos lietuvių kelionių literatūros simbolių ištakos. Toks žvelgimas dievop per kalnų peizažą yra ypač būdingas Antano Vaičiulaičio ir Antano Vienuolio kelionių apybraižoms. Tačiau šie autoriai pasitenkina labiau užuomina į legendą, o Radvila Našlaitėlis nepatikliai tyrinėja peizažą ir jo elementus ir kaip gamtos reiškinius, ir kaip legendos pretekstą. Gamtos dalis Našlaitėliui tampa nuoroda į Kristaus kančios paslaptį ir netgi prielaida tikrinti šventraščio tiesosaką (pavyzdžiui, jis aprašo Sinajuje augančios manos gydomąsias savybes bei legendą, tačiau daro išvadą, kad „nei vieno, nei kito dalyko negalima patikrinti“)⁵⁸. Pasaulis jam yra vientisas, nesuskaidytas į „aukštesnės“ ir „žemesnės“ kilmės reiškinius, jį visą persmelkęs Dievo esimas. Dievo ženklų skaitymas yra bendras epochos keliauto-

⁵⁶ Jurijus Lotmanas, *op. cit.*, p. 111.

⁵⁷ *Ibid.*, p. 115.

⁵⁸ *Ibid.*, p. 193.

jams pasaulio šventumo pojūtis: šventus įrašus gamtoje skaitė daugelis keliautojų. Kaip viduramžių piligriminių kelionių tekstų tyrinėjime pabrėžė Donaldas R. Howardas, skirtumas tarp fakto ir fikcijos tuomet nebuvo esminis: pati kelionė, pasak jo, yra vaizduotės padarinys, nes keliautojas mato tai, ką jis nori matyti, todėl viduramžių piligrimai Šventoje Žemėje, be abejonės, regėjo krucifiksą banano skiltelėje... kaip ir šiuolaikinis žmogus⁵⁹. Našlaitėlis, žinodamas stebuklo ar egzotiško reiškinių istoriją, stebuklingumą stengiasi patikrinti patirtimi. Jis dalijasi su skaitytoju atradimo nuostaba ir tą egzotišką reiškinį įkomponuoja į pažintą pasaulį. Štai piligrimas stebisi Rojaus pažinimo medžio vaisiumi mauza (bananu). Jame, kaip ir kiti rašantys keliautojai, įžvelgia sureikšminamą kryžiaus formos gyslelę. Pats save tramdydamas, kad ši kelionės detalė nesusilauktų tekste per daug dėmesio, Našlaitėlis banano komentarui skyrė gana ilgą ir detalią aprašą. Išvardijęs mauzos fizines ir skonio savybes (vaisius yra sotas, panašus į „mūsų agurką“, skonis ir kvapas primenąs kriaušę), jis pereina prie banano legendos – kodėl mauza laikytina pirmosios nuodėmės vaisiumi. Našlaitėlis užsimena apie Biblijos vertimo sunkumus, interpretacinį atstumą, išryškėjantį tik betarpiškai pažįstant objektą:

Šių kraštų krikščionių nuomone, Adomas ir Ieva rojuje valgė šituos vaisius. Tą stengiasi pagrįsti tam tikromis priežastimis: pirma, kad obuolių čia nėra ir kad šv. Jeronimas, versdamas Bibliją, negalėdamas žodžio *mauza* lotyniškai perteikti, parašęs „medžio vaisius“. Tačiau nepanašu, kad šv. Jeronimas, kuris, diktuojamas šv. Dvasios, sėkmingai išvertė šv. Įstatymo knygas, gerai mokėdamas kalbas, nebūtų galėjęs to išreikšti. Antras įrodymas: mauzos vaisių supjauščius skrituliukais, pasirodo „T“ raidės, būtent, kryžiaus, formos gyslelė. Tai esąs ženklas, kad protėvių pirmasis nusikaltimas turėjęs būti nuplautas Nukryžiuoto Kristaus mirtimi. Bet ir mūsų agurkuose galima kažką panašaus įžiūrėti. Trečia priežastis, kad šiuos vaisius ne medis brandina, bet krūmas, kurio stiebas maždaug kumščio storumo, tačiau kabančių vaisių jisai nepajėgia nulaikyti: tie, kaip minėta, guli ant žemės, tad pirmieji tėvai lengvai galėję nusiskinti. Ketvirtoji priežastis, kad šios mauzos lapai yra vienos uolekties pločio ir dviejų uolekčių ilgio; taigi, supratus savo nuodėmę, iš jų lengvai buvo galima pasidaryti prijuostes. Šv. Rašte sakoma, kad tos prijuostės buvo iš figos lapų. Taigi patys tegul sprendžia, kiek tikras tas jų aiškinimas. Priduria dar ir kitas, menkesnes priežastis.⁶⁰

Ženklas, daiktas ir jo legenda Našlaitėliui yra būtinais susiję. Jo pasaulis vientisas ir aiškus, o tikėjimą grindžia žinojimas. Dievas stebuklą į pasaulį įrašė kaip paslaptį, kurią tereikia išverst. Tačiau ne visą Našlaitėlio regimą peizažą dengė Biblijos tekstas. Nors ir tapdamas pagrindiniu Našlaitėlio kelionės vadovu ir įtvirtindamas rašytinės atminties domeną *Kelionėje į Jeruzalę*, jis anaiptol neužtemdė savarankiškos, smalsios, atsargios ir įžvalgios keliautojo patirties. Našlaitėlio ir Biblijos tekstų sąsąuka yra orientuota į praeitį, Kristaus ir šventųjų gyvenimus. Tai piligrimo kelionės žemėlapis. Tačiau *Kelionėje į Jeruzalę* yra ir ateities „būrimo“, stebuklingo sėkmės spėjimo momentas. Į ateitį Našlaitėlis nukreipia pati alegorinė riterio būseną, kuri savaimė reiškia buvimą kryžkelėje, būtinybę rinktis. Kryžkelėje riteriui svarbu tinkamai nuspėti ateitį. Regima aplinka, vieta jam tampa

⁵⁹ Donald R. Howard, op. cit., p. 10.

⁶⁰ Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis, *Kelionė į Jeruzalę*, p. 63.

ateities pranašyste, kuri leidžia ryžtingai veikti. Našlaitėlio intuicija ir gebėjimas nuspėti ateitį aiškiausiai išmėginama pereinant iš pagonių į krikščionių pasaulį, sugrįžtant iš kelionės. Kelionėje iš Egipto (*Išėjimo knygos* „vietoje“), kaip vėliau ir Italijoje, siaubiamoje plėšikų, keliautojas patyrė mirties išmėginimą. Iš Egipto laivu Našlaitėlis gabeno dvi mumijas, kurios, kaip vėliau „paaiškėjo“, kerštavo už pasikėsinimą jas išvežti už „tėvynės“ ribų ir sukėlė pražūtingą audrą. Su šypsena galime tvirtinti, kad romantiniai egiptologų pasakojimai apie mumijų prakeiksmą turi ir lietuviškos legendos prieskonį. Būtent audros ir stebuklingo išsigelbėjimo nuo kerštaujančių mumijų epizodas Našlaitėlio kelionės užrašuose pasižymi didžiausia emocija įtampa ir siautulinga barokine fantazija. Išsigelbėjimo stebuklą keliautojas pasakoja tiek kaip patiriamą, tiek ir kaip paslėptą nuo jo stebėtojų. Jis pasitelkia bendrakeleivio lenkų vienuolio regėjimą, kurio metu laivą ir jo keleivius išgelbėjo Mergelė Marija⁶¹. Du reginio planai – audros ir vienuolio ekstazės – yra maksimaliai intensyvūs, dramatiški dėl išgyvenamo mirties siaubo, gamtos siautulio ir grėsmės prarasti pomirtinį gyvenimą (būti mumijų pagrobtiems, sunaikintiems krikščionių amžinybei). Per audrą įsiveržianti anapusių ir suvokimas, kad be Marijos prieglobsčio gyvybė yra trapi ir bejėgė gamtos stichijoje, įkurdina keliautoją magijos prieangyje. Į keliautojo žinojimu grįstą pasaulėjautą įsiveržė mirties siautuly, piligrimas susitiko su nežinomybe, prieš kurią jautėsi bejėgis, nors ir stengėsi racionaliai paaiškinti likimo savivalės priežastis. Anksčiau pasišaipęs iš prietaringo turkų burtininkavimo, juos saugojusio nuo piktos krikščionių akies, dabar Našlaitėlis pats „įsitikino“ pavojumi, kuris kyla, prisilietus prie *kito* tikėjimo. Nepaisant kilnių mokslo tikslų parodyti Europai gydančias mumijas, Našlaitėlis jautėsi kaltas dėl „prisilietimo“ prie pagonybės. Religinės ekstazės, siaubo dėl mirties artumo pasigedome įšventinimo į riterius rituale, ankštoje ir saugioje Kristaus kapo scenerijoje. Čia tai su kaupu išsiliejo beribiame audros fone. Prasiveržė, bet ir pasislėpė už *kito* patiriamo regėjimo.

Kurtuazinės literatūros ir herojinio epo atšvaitai

Radvilos Našlaitėlio riterystės titulai, jo išrinktumo, įšventinimo statusas, žinoma, dar ne prielaida ieškoti jo kūrinyje viduramžių kurtuazinės literatūros pėdsakų. Tačiau kai kurie šio daugialypio teksto bruožai skatina pažvelgti į jį būtent kaip į riteriškojo etoso įkvėptą kūrinį. Tai patvirtina pati pavojinga piligriminė kelionė ir riterio etinių nuostatų joje laikymasis. Kurtuazinio romano tematinė dominantė – kovoti ir mylėti – reiškėsi kaip nuotykis ir damos garbinimas. Antroji jos dalis, damos garbinimas, buvo veikiau subjektyvumo, asmeninio absoliutaus idealo figūrinė išraiška⁶². Ir nors Našlaitėlio kelionės laiškuose šio damos kulto pėdsakų išvis nėra (greičiausiai šią figūrą čia pakeitė garbinamo valdovo figūra), – jų dvasia yra persismelkusi kurtuazija. Pirma, pavojinga kelionė yra riterinio nuotykio atitikmuo. Antra, – tekste neįkyriai, tačiau tikslingai fiksuojamos etinės riterio nuostatos, dėmesį sutelkiančios į herojaus subjektyvumą. Piligrimo-riterio kelio kontūrus kaip tik ir sudaro vidinė projekcija į stebimo išorinio pasaulio reiškinių ir ją grindžiantį etinį principą. Našlaitėlis prisistato kaip pagarbus,

⁶¹ *Ibid.*, p. 205.

⁶² Apie kurtuazinės literatūros vaizduotą riterių gyvenimą, derinusį tarpusavyje nederančias vertes, ir dviprasmiškos damos kultą: Maria Ossowska, *Ethos rycerski i jego odmiany*, Warszawa: PWN, 1986, p. 77–88.

tolerantiškas *kitokumui* karžygy-diplomatas. Jis kilnus, nes yra katalikiško gyvenimo normų paisantis aristokratas, dosnus silpnųjų ir nuskriaustųjų globėjas, gausiomis aukomis remiantis kovojančią su kitatikiais Katalikų bažnyčią bei jos forpostus. Našlaitėlis pavaizdavo save kaip „žmogiškųjų idealybės vaizdinių“ (Erichas Auerbachas) žinovą, nepasitenkinantį „prigimtaine teise“ į šiuos vaizdinius ir siekiantį juos patvirtinti asmeniiniu gyvenimu. Kaip rašė Auerbachas apie riteriškąjį galantiškumą studijoje *Kurtuazinis riteris leidžiasi į žygį*:

Asmeninės kurtuazinės dorybės nėra prigimties dovanotos, nuo gimimo turimos; gimimas aukštame luome dar nereiškia, kad tos dorybės garantuotos, kad jos savaime pamažu vystysis pagal tam tikrus gyvenimo reikalavimus; ne, be gimimo, joms įskiepyti dar reikia gauti tam tikrą auklėjimą, reikia nuolat savo noru ir be paliovos bandyti save – ir tik tokie išmėginimai padės išsaugoti tai, kas įgyta.⁶³

Likimo netikėtumai išbando labiau Našlaitėlio intuiciją, o ne protą, jo prigimtį, o ne išsilavinimą. Jis tarsi antrina prigimties diktuojamam teisingo kelio, nuotykiu, pasirinkimui, kurį aprašė Auerbachas (šis kalba apie riterio intuityviai surastą kelią į dešinę kaip teisingos krypties kelią)⁶⁴. Pavyzdžiui, Našlaitėlis stebisi ypatinga Dievo malone, kad kelionės maršrutą pasirinko tinkamai ir išvengė mirtino pavojaus. Jis keliskart mini, jog niekuo nepaaiškinami ir dažniausiai kitų valią, pavyzdžiui, karaliaus, ignoravę pasirinkimai buvo sėkmingi – pasinaudota saugiai tikslą pasiekusiais laivais ir maršrutais, o ne siūlytais ir vėliau patyrusiais katastrofas. Taigi Našlaitėlis remiasi prigimtimi, intuicija, pasitikėjimu Dievo valia, kai susiduria su išbandymais. Nuotykių *Kelionėje* negausu (mumijų kerštas laive, italų plėšikų ir musulmonų išpuoliai), be to, savitiksles rizikos lietuvių riteris apskritai vengia, o tai lyg ir prieštarautų kurtuazinės literatūros išaukštintai kovos aistrai. Apdairiai numatydamas pavojų, Našlaitėlis saugo savo diplomatinės misijos paslaptį ir bendrakeleivių gyvybę. Jis nesiveržia į didvyriškumą bet kokia kaina, nerizikuoja vien tam, kad kaip riteris nuotykyje patvirtintų savo galią. Vis dėlto keliaujantis piligrimas-riteris nepamiršta gailėstingumo net ir tuomet, kai kilnus elgesys gali sukelti pavojų. Jis išperka vergus, apsaugo pernelyg pamaldžią gentainę nuo tikėtinios mirties. Tiesa, Našlaitėlis neparodo jokios tolerancijos kone beprotiškai lenkės pilgrimės Dorotėjos Sekežinskos egzaltacijai ir norui mirti Šventojoje Žemėje (šlovę pripažįsta tik šv. Elenos piligrimystei). Jis „užgesina“ nepageidaujamo skandalo židinį, apšaukdamas musulmonų niekinamą ir mušamą katalikę beprotybe, kad galėtų ją prievarta išvežti iš Jeruzalės. Gailėstingumas čia siejasi su smulkiais politiniais sumetimais – pašalinti nepageidaujamą menkavertę moteriškę iš „rimto“, politiniais ritualais įteisinto vyriško žaidimo lauko („Dėl triukšmo, kurį ji sukeldavo šiose šventose vietose, popiežius Grigalius XIII, grasindamas ekskomunika, uždraudė moterims vykti į Jeruzalę.“)⁶⁵. Panašų gailėstingumo ir užuojautos mišinį, sergstintį krikščionis nuo atsivertimo į musulmonų tikėjimą, Našlaitėlis įlieja į konvertito triumfo-paniekinimo sceną⁶⁶.

⁶³ Erich Auerbach, *Mimezis: Tikrovės vaizdavimas Vakarų pasaulio literatūroje*, Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 142.

⁶⁴ *Ibid.*, p. 143.

⁶⁵ *Ibid.*, p. 80.

⁶⁶ *Ibid.*, p. 133.

Našlaitėlio pasakojimą ir riterių romanus, be jau minėtos subjektyvios žvelgimo prizmės ir nuotykių, jungia statikos figūra, herojų susaistanti su vieta. Tai *Kelionės karalius* ir kurtuazinės literatūros pavydžioji žmona, uždaranti riterį rūmuose, iš kurių jis veržiasi į riterių turnyrus, kovų nuotykius ir širdies damos adoraciją. Tiesa, *Kelionėje į Jeruzalę* susipynusios valstybingumo ir religingumo temos, kelionės heroikos patosas nustelbė bet kokį galimą eroso pradą. Vidujybės akcentą jos perkėlė nuo moters, *sacrum* prieangio, prie Kristaus, Naujojo pasaulio valdovo, emblemos. Ne pavydžios žmonos ir adoruojamos damos dvarai, o suvereno ir aukščiausiojo karaliaus sostai Našlaitėlio keliautojui tapo kelionės atskaita. Kone visose sustojimo vietose Našlaitėlis su palyda meldžiasi, ieško susitapatinimo su Kristaus bažnyčia salelių.

Iš pirmo žvilgsnio Našlaitėlio teksto kompoziciją organizuoja tik keliavimo chronotopo padiktutas pasakojimo ritmas. Padieniui jis pasižymi kelionės vietas, tiksliai geografiškai apibūdinamas. Atstumus dažnai matuoja kaip karys – „strėlės lėkimo atstumu“, o laiko tarpus kaip maldininkas – maldos „Tėve mūsų“ trukme, kas greičiausiai buvo bendra vėlyvųjų viduramžių frazeologija. Našlaitėlis sumini vietos žmonių tikėjimo išpažinimą, kai kuriuos būdinguosius papročius, ypač tuos, kurių nežinojimas ateities keliauninkams gali turėti skaudžių pasekmių, istorinius ir mitologinius įvykius, kuriais garsėja vieta ir kuriuos dažniausiai pateikia vietos gyventojai. Savarankiški mikropasakojimai primena pasakojimo rožinį. Dėl gausių nuorodų į Bibliją, į pirmąpradį laiką ir įvykių, šie mikropasakojimai tik prišlyja prie kurtuazinio romano pasakiškų vietovių, prie legendinio nuotykių scenarijos⁶⁷. Laikas ir vieta Našlaitėlio aprašyme yra itin tikslūs. Jie nėra iš tolo neprimena pasakiškų vietų, kuriose be aiškaus tikslingo kelio klajoja riteris, – miško ir dykros. Našlaitėlio pasakojime vyrauja racionalus žemėlapių orientavimas, pastanga ateities piligrimams palengvinti kelionę, sukurti kuo tikslesnį vadovą po Šventąją Žemę⁶⁸. Kurtuaziniam pasakiškumui toks konkretus istorinių realiųjų ir tikslų geografinių nuorodų pasaulis yra visiškai svetimas. Tačiau pasakiškumo ir „realybės“ vaizdavimo kryptis galime vertinti kaip to paties literatūrinio žaismo variantus. Jie skirtingai taiko į tuos pačius etinių normų abstraktus, žmogaus artėjimą dievop. Kelionės dienoraščiai su realistine iliuzija žaidžia kaip kurtuazinis romanas su pasakiškumo atmosfera. Šioje renesansinio realizmo erdvėje veikia netikėtumas, dažnai susipynęs su egzotika (laivą paskandinti grasinusios kerštujančios mumijos), nenumatomi likimo sūkuriai, staiga įtraukiantys keliauninką į išbandymų lauką (plėšikai), į dvikovą su likimo klastomis. O tai jau kurtuazinio pasakojimo bruožas.

Iš pažiūros chaotiška, nuotykinė riteriškojo toposo raiška išties yra nuosekli pasaulio tvarkos paieška. Našlaitėliui ši pasaulio tvarka – kartografinė. Jos idėją atspindi labirinto mozaika, dažnai dėliota ant gotikos katedrų grindų. Jų principas tas pats – nukreipti vieninteliu keliu į tikslą (Dangų arba Jeruzalę) arba suklaidinti, kad piligrimas pasijustų klystantis ir nuolatos išbandomas. Apie labirintą, arba „Dedalo namus“, Howardas rašė kaip apie piligriminių kelionių pakaitalą, išpopuliarėjusį nuo XVII a.: viduramžių katedrose šiuo labirintu keliais buvo keliaujama į centrą, vadintą *ciel*, arba Jeruzale. Tai *vienakrypčiai raizginiai*, kurių kilpose, nors ir negali judėti „aklai“, vis dėlto neturi ir pasirinki-

⁶⁷ *Ibid.*, p. 144–145.

⁶⁸ Donaldas R. Howardas mini viduramžių itinerarijus, prie kurių buvo pridėti žemėlapiai ir piligrimų giesmių tekstai, *op. cit.*, p. 21.

mo, kaip judėti. Buvo ir *daugiakrypčių labirintų*, kuriuose kiekvienas klaidžiodavo ir taip pasijusdavo išbandomas. Juose atsispindi moderni gyvenimo kaip piligrimystės idėja, kuri numato empiriškumą ir pastangą įgyti malonę⁶⁹. Našlaitėlio keliauninkas kryžkelėje intuityviai renkasi teisingą kelią. Jo pirmeiviškos pastangos yra skirtos palengvinti judėjimą ainiams, nurodyti teisingą orientaciją dievop. Nuolatos atnaujinama riterio kompetencija (Našlaitėlio geradarystės) įrodo, kad jis yra vertas išmanyti pasaulio tvarką ir iš dalies jį valdyti. Ši pasakas ar mitus apie persikėlimą į kitą pasaulį menanti pasakojimo tradicija (herojus persikelia į kalne, vandenyse ar sapne įsikūrusią anapusinę karalystę ir iš jos grįžta) sietina su išbandymų faze. Intuityvus kelionės trajektorijos ieškojimas, vietų ir bibliinių tekstų kaita, atvirumas nuotykiui yra ir Našlaitėlio keliautojo stichija. Nors keliautojo judesys įsikomponuoja į aiškią pasaulio hierarchijos struktūrą, nors jis atlieka istorinę politinę užduotį, kaip ir herojinio epo žmogus, vis dėlto Našlaitėlio piligrimas-riteris yra asmenišką, jis nepasirodo „kaip didingi modeliai išskirtinės asmenybės“, kuriuose „asmeninio gyvenimo, žmogaus, tikrovės“ dar nėra⁷⁰. Auerbachas kurtuazinį romaną priešino herojiniam epui. Pirmasis jam yra suabsoliutinta savitikslių feodalinės etikos raiška, o antrasis – politiniams tikslams, praktinei tikrovei tarnaujanti riterių išpažįstama kario etika⁷¹. Lietuvių raštijoje pastarosios patosas persunkė Jono Radvano *Radviliadą*, iš dalies Saliamono Risinsko *Trumpą pasakojimą apie garsiuosius šviesiausiojo didiko Biržų ir Dubingių kunigaikščio Kristupo Radvilos žygius*. Kaip šios knygos įvade rašė Sigitas Narbutas, mirties tema kaip Ariadnės siūlas veda per herojų gyvenimus, išryškindama jų dorybes – taurumą visuomeninėje ir politinėje veikloje, pasiaukojimą Tėvynei, aštrų protą, teisingumą, santūrumą, įžvalgumą⁷². *Radviliadoje* galime stebėti deindividualizuotą didvyrio paveikslą (Mikalojaus Radvilos Rudojo), kurį autorius įkomponavo į pasaulio sąrangos centrą, o herojaus verčių branduolį sutapatino su jo dievobaimingumu ir patriotizmu⁷³. Ir Radvano riteris, ir Našlaitėlio keliautojas laikosi Radvano suformuluotos maksimos: „Miegot ant šlovės svetimos – negarbinga.“⁷⁴ Jie abu susitapatina su pasaulio centro, galios figūra (*Radviliadoje* tai – „gimtinė dangaus karalystė“, „didvyrių turtas – danguj“⁷⁵ ir Viešpaties veidas; *Kelionėje į Jeruzalę* – Kristaus kapas). Tačiau Našlaitėlio keliautojas, priešingai herojinio epo didvyriui, keliauja kaip paveldėtą šlovę slepiantis asmuo. Jis persikėlė į musulmonišką pasaulį, slėpdamas savo, kaip valstybės vyro, tapatybę. Nors kartais nevengė parodyti ir asmenines tauriąsias etines nuostatas, siejusias jį su riterių brolija (dosnumą, pagarbą kitokios kultūros žmonėms, rūpinimąsi silpnaisiais). Našlaitėlis piligrimo kostiumu užmaskavo LDK karvedžio šarvus, tapo „nuoga“ akimi, ieškančia savasties, Kristaus pėdsakų, svetimoje ir priešiškoje žemėje. Šis užsimaskavusio keliaujančio valdovo įvaizdis į pirmą planą iškėlė Našlaitėlio keliautojo subjektyvumą, jo individualius bruožus, ko neaptinkame *Radviliadoje*. Našlai-

⁶⁹ *Ibid.*, p. 8.

⁷⁰ Erich Auerbach, *op. cit.*, p. 129.

⁷¹ *Ibid.*, p. 141–142.

⁷² Sigitas Narbutas, „Žmogiškumo sklaida Saliamono Risinsko raštuose“, in: *Trumpas pasakojimas apie garsiuosius šviesiausiojo didiko Biržų ir Dubingių kunigaikščio Kristupo Radvilos žygius*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000, p. 44–45.

⁷³ Sigitas Narbutas, „Didysis Lietuvos dainius“, in: Jonas Radvanas, *Radviliada*, Vilnius: Vaga, 1997, p. 39.

⁷⁴ *Ibid.*, p. 29.

⁷⁵ *Ibid.*, p. 25–27.

tėlio riterio užmojų ar garbėtrošką patenkintų vien tik akistata, kūniškas susitapatinimas su šventąja vieta ir Kristaus kapu: „Net jeigu ir numirti tektų, man nebūtų sunku, kai Dievas bus leidęs mano mirtingojo kūno akimis pamatyti šventąsias mūsų atpirkimo vietas ir pasijusti įvykdžius savo pasižadėjimą.“⁷⁶

Praganytas Vyčio žirgas

Kelionės į Jeruzalę tekstas mums pasirodo ne tik kaip pramoginis dailiojo žanro kūrinys (laiškai iš kelionės), bet ir kaip įrankis formuoti politinės galios lauką, valdovo charizmą. Skaitome „tikrovę“ keičiantį ir, šia prasme, magišką tekstą. Piligriminė kelionė broliams Radviloms buvo lygiai svarbi, kaip ir jų socialinė galia. Tai vienas tų konteksto suvokimo slenksčių, kurį būtina peržengti, norint rekonstruoti *Kelionės į Jeruzalę* prasmę, matyt, akivaizdžią pačiam autoriui ir jo amžininkams, tačiau kiek užtemdytą šiuolaikiniam skaitytojui. Jau prieš kelionę Našlaitėlis LDK užėmė svarbius valstybės valdymo postus. Steponas Batoras jam patikėdavo ir kai kurias diplomatinės misijas, apie kurias užuominų randame ir kelionės laiškuose. Į kelionę Jeruzalėn Radvila Našlaitėlis vyko kaip Lietuvos didysis maršalka. Po kelionės Batoras jam pasiūlė Vilniaus vaivados – tuomet aukščiausią LDK valdininko rangą. Tačiau Našlaitėlis šios vietos atsisakė, teisindamasis prasta sveikata. Jis ėmėsi rūpintis tėvonijos gerove, ją civilizuoti ir taip toliau skleisti Radvilų politinę įtaką taikiomis priemonėmis. Jis ėmė tobulinti vietą, iš kurios buvo kilęs. Pasiekęs savo pasaulio ribas ir „susitapatinęs“ su Dievu (susitaikęs su savimi?), grįžo sudievinėti savo ištakų vietas. Naujosios Jeruzalės idėją perkėlė į Nesvyžių. Taip mezgėsi netiesioginė paralelė tarp Radvilų visuomeninės veiklos ir kelionių. Ji susiejo dvi tuomet valdovui būtinas galias – viešąją valdovo ir „nematomąją“ dvasinę. Ypač ryškiai šios galios išsiskleidė Našlaitėlio biografijoje: karo vadas, tapęs Kristaus karsto riteriu Jeruzalėje, į tėvynę grįžo kaip švietėjas. Jis svajotojo steigti jėzuitų mokyklą Nesvyžiuje, dovanojo Brastos spaustuve Vilniuje steigiamam universitetui, savo tėvonijoje statė rūmus, kuriuose įsteigė teatrą, tapo literatų ir menininkų mecenatu. Jausdamasis pasaulio piliečiu, Radvila Našlaitėlis siekė priartinti Lietuvą Europai: leido Lietuvos ir pasaulio žemėlapius (1603 m. leisti Nesvyžiuje arba Gdanske, 1613-aisiais – Amsterdame)⁷⁷. Taip Našlaitėlio biografijoje susipynė mirtingo kūno kelionė ir jo „nematomo kūno“ matoma šlovė⁷⁸. *Kelionė į Jeruzalę* pašlovino krikščionių pasaulio valdovą ir šia šlove nušvietė paties piligrimo gyvenimą. Knygos leidėjo aiškintas ypatingu pamaldumu, Našlaitėlio poreikis gauti betarpišką „palaiminimą“ valdyti, savotišką neoficialų iššventinimą į karalių luomą, primena Radvilų vienvaldystės aistras LDK. Šis Našlaitėlio aistringas riterio kvalifikacijos siekis tiesiogiai sietinas su Radvilų europietiškojo tapatumo ieškojimais ir jų politine laikysena. Liublino uniją Radvilos vertino negatyviai iki pat XVI a. pabaigos: ji jiems reiškė Lietuvos nepriklausomybės praradimą. Svajonė tapti savarankiškos valstybės išsilavinusiais, europietiškais

⁷⁶ Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis, *Kelionė į Jeruzalę*, p. 38.

⁷⁷ *Ibid.*, p. 207–216.

⁷⁸ Skarulių šv. Onos bažnyčioje Našlaitėlio bendrakeleivis Kauno maršalka Andrius Skarulskis šį šlovingą epizodą įamžino Jeruzalės kryžiumi. – Alfredas Bumblauskas, *Senosios Lietuvos istorija (1009–1795)*, p. 345; Našlaitėlio kelionei eilių skyrė Adamas Mickiewiczius, Juliuszas Słowackis, Leonardas Gutauskas.

valdovais skatino Radvilas studijuoti Europos universitetuose⁷⁹. Jų giminės vyrai vyko į kultūrinius centrus mokytis riteriškumo, gerai išmokti įtakingiausių šalių kalbų, susipažinti su naujaisiais technologiniais pasiekimais. Istorikė Raimonda Ragauskienė pastebėjo, kad Radvilos, Lietuvos kūrimo architektai, nors ir vartodami europietiškus produktus, XVI a. dar nebuvo europiečiai, jie kūrė kiek bizantišką europietiško variantą. Istorikė apibendrina, kad, nors geografiškai Lietuva ir priklausė Europai, Radvilų sąmonėje ji, netgi atsiradus bendrai Abiejų Tautų Respublikai, buvo tarp Europos ir Rusijos. Išgyvendami nepilnavertiškumo kompleksą dėl istorinės tradicijos, ekonominio atsilikimo, universitetinio išsilavinimo stokos, jie „jautėsi įpareigoti įrodinėti, kad yra neblogesni už kitus, nėra barbarai, maskvėnai, bet labiau panašūs į vakariečius“⁸⁰. Geografinis europietiško suvokimas tuomet nesutapo su kultūriniu, paremtu Graikijos civilizacijos (lotyniškumo), laisvės ir krikščionybės atsparomis. Kad ir geriausios nuomonės apie Europą, Našlaitėlis, savo ruožtu, išlaikė kritišką santykį su jo lankytų šalių papročiais. Nepaisant tuometinio (ir šiandienos?) prancūzų tapatinimosi su europietiško etalonu, jis pajuokė Prancūziją, mėgo Italiją, palankiai vertino Ispanijos monarchus, tačiau kritikavo Anglijos karalienę Elžbietą II, taip pat kritišką liko ir Vokietijai, nors ir suvokė jos įtaką Europai⁸¹. Našlaitėlio kritiškumas mums svarbus kaip tapatumo pasirinkimo pozicija. Betarpiškai pažinęs šių šalių kultūrinę realiją, jis rinkosi tam tikrą tapatumo konfigūraciją. Mylėjęs tėvynę, negatyviai vertinęs tokią unijos su Lenkija formą, kokia buvo priimta Lubline 1569 m., laiškuose jis išlaikė ir kritišką santykį su Lietuva (Kempa citavo Našlaitėlio laišką: „kraj nasz jako podlejszy we wszystkim nad insze kraje“)⁸². Pati Našlaitėlio laikysena, santūri ir ori, kitam neprimetanti egocentrinio tapatinimosi su etiniu etalonu, *Kelionėje į Jeruzalę* išsiskleidžia jau ne kaip riteriško etoso apraiška, o kaip šiuolaikiškai suprasto europietiško savybės⁸³. Kelionė prie Kristaus kapo, matyt, buvo šio tapatumo konstravimo dalis. Galbūt jį paskatino panašūs motyvai, kurie lėmė ir lietuvių romėniškos kilmės teorijos kūrimą. Lietuva galėjo tapti nepriklausoma, nes atrado kilnią mito pradžią, o Radvila Našlaitėlis galėjo tapti jos valdovu, nes prisilietė prie visų Europos karalių legitimavimo šaltinio – Kristaus kapo... Taigi jis tapo palaimintuoju Kristaus įpėdiniu, bent jau „dvasinio karaliaus kūno“ prasme, kaip ir kiti Europos šalių valdovai. Europą vienijusi humanizmo dvasia, įsitikinimas, kad žmogus gali tapti pats sau Dievu, nustelbusi net ir religinius protestantų ir katalikų vaidus, matyt, kurstė ir Nesvyžiaus Radvila pasijusti pirmiausia savo žemės, tėvonijos (drauge ir valstybės?) kūrėjais. Radvila Našlaitėlis, grįžęs iš Jeruzalės, ne tik pasinėrė į tėvonijos „perkūrimo“ darbus, ne tik žemėlapiams pristatė Lietuvą (ir savo giminę) Europai ir formavo jos įvaizdį europiečio sąmonėje. Jis užrašė valdovo charizmos legendą, be kita ko, bylojančią, kaip susigrąžinti praganytą Vyčio žirgą.

⁷⁹ Apie Radvilų edukacines keliones: Jūratė Kiaupienė, „Ar galima rasti Europietiško identiteto pėdsakų XVI a. Lietuvoje?“, in: *Europos idėja Lietuvoje: Istorija ir dabartis*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2002, p. 52–54.

⁸⁰ Raimonda Ragauskienė, „XVI a. Radvilų požiūris į Lietuvos vietą Europoje“, in: *Europos idėja Lietuvoje: Istorija ir dabartis*, p. 71. Istorikė straipsnyje pateikė kai kurių prancūzų istorikų formuotą nuomonę apie lietuvių bajorų papročius, išvaizdos ir viešosios laikysenos barbariškumą.

⁸¹ Tomasz Kempa, *op. cit.*, p. 244–245.

⁸² *Ibid.*, p. 242

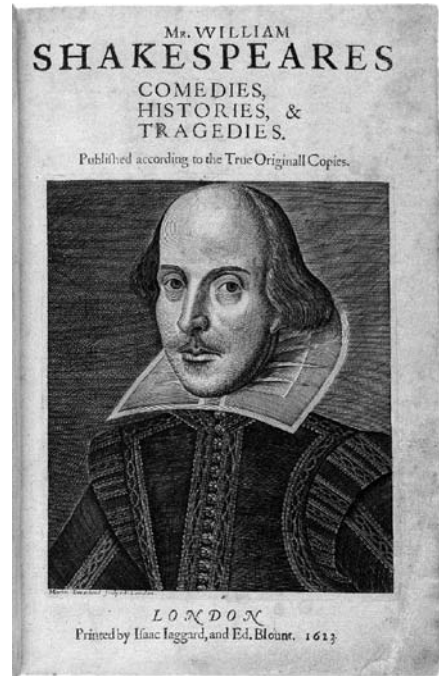
⁸³ Raimonda Ragauskienė, *op. cit.*

Viljamas Šekspyras

Viljamas Šekspyras (William Shakespeare, 1564–1616) – anglų poetas ir dramaturgas, vienas žymiausių pasaulio rašytojų. Gimė Stratforde prie Eivono (Vorikšyro grafystė, Anglija), mirė gimtajame mieste, pasak legendos, per savo gimtadienį. Šekspyras gyveno Anglijos politinio ir ekonominio pakilimo laikotarpiu, karalienės Elžbietos I, Jokūbo I laikais. Tai buvo didelių visuomeninių pokyčių, politinių konfliktų metas, Renesanso epochos pabaiga, Baroko pradžia.

Žinių apie Šekspyro gyvenimą išliko labai mažai, mokslininkai iki šiol nesutaria, ar Stratforde prie Eivono gimęs Šekspyras yra Šekspyro vardui priskiriamų 38 pjesių, 154 sonetų, 2 poemų ir eilėraščių autorius. Spėjama, kad lotynų kalbos, istorijos, retorikos jis mokėsi Stratfordo gramatikos mokykloje. 1582 m., būdamas aštuoniolikos metų, vedė Aną Hatavėj, su kuria susilaukė 3 vaikų. Manoma, kad Šekspyras buvo priimtas į „Karalienės žmonių“ teatro trupę, kuriai 1587 m. gastroliuojant Stratforde, buvo užmuštas vienas aktorius, todėl skubiai reikėjo naujo žmogaus. Apie 1587 m. Šekspyras atvyko į Londoną, pradėjo vaidinti aktorius Ričardo Biorbedžo trupėje, rašyti scenai. 1594 m. kartu su kolegomis aktoriais subūrė naują trupę „Lordo Šambeliono žmonės“, vėliau pavadintą „Karaliaus žmonės“, kurią išpopuliarino jo dramoms. 1599 m. trupė pastatė teatrą „Globe“, kuriame spektaklį galėjo žiūrėti net 3000 žiūrovų. Šekspyras buvo šio teatro dalininkas ir greitai praturtėjo, pinigus apdairiai investavo: Stratforde šeimai nupirko didžiulį namą, žemės sklypų. Apie Šekspyrą kaip aktorių žinoma nedaug. XVIII a. pradžioje redaktorius ir biografas Nikolas Rouvas teigė: „Nieko daugiau apie tokią jo veiklą negalėjau išgirsti, tik tai, kad jo vaidybos viršūnė buvo šmėkla jo paties *Hamlete*.“ Apie 1612 m. grįžo į Stratfordą ir paskutinius gyvenimo metus praleido su šeima.

Ankstyvuojau laikotarpiu (1590–1594) parašytose istorinėse kronikose *Henrikas VI*, *Ričardas II*, *Ričardas III* Šekspyras seka Viduramžių dramoms tradicija, atpažįstama romėnų tragiko Senekos, komedijų rašytojo Plauto, amžininkų Tomo Kydo, Kristoferio Marlou įtaka. Marlou drama *Tamerlanas* (1587), ypač joje atskleistas valdžios troškimo garbinimas, Šekspyrui padarė didžiulį įspūdį. Jis perėmė Marlou idėją sukurti istorinį epą, kuriame į sceną būtų išvesta ne egzotiškų Rytų kraštų, kaip *Tamerlane*, o pačios Anglijos praeitis. Šekspyro dramatinės istorinės kronikos atspindi Renesansui būdingą istorinio pasakojimo atsiradimą. Šekspyras, daugiausia remdamasis savo amžininko Rafaelio Holinšedo darbais, atskleidžia Anglijos karalių ir XIV–XV a. politinių konfliktų istorijas. Ankstyvosiose

Pirmasis V. Šekspyro dramų leidimas, Londonas 1623

Hamletas neturi lyties. Shakespear'as parašė pojūčių pjesę. Tai, ką jaučia Hamletas, gali jausti ir mergina. Šaltis yra šaltis, skausmas yra skausmas, keršto jausmas yra keršto jausmas. Lytis čia niekuo dėta. Tai ir yra viena iš „Hamleto“ universalumo priežasčių.

Eimuntas Nekrošius

komedijose *Užsispyrėlės sutramdymas*, *Du veroniečiai*, *Tuščios meilės pastangos*, *Vasarvidžio nakties sapnas*, *Klaidų komedija* sekama romėnų, ypač Plauto komedijomis. Pasak Stiveno Grinblato, „kai jaunas Londono dramaturgas dairėsi siužeto komedijai, jis tiesiog paėmė [Plauto] *Dvynius*, pridėjo antrą dvynių porą chaosui padvigubinti ir parašė *Klaidų komediją*“. Antruoju laikotarpiu (1595–1599), prasidedančiame nuo tragedijos *Romeo ir Džuljeta*, sukurtos komedijos (*Venecijos pirklys*, *Dvyliktoji naktis*, *Daug triukšmo dėl nieko*, *Vindzoro šmaikštuolės*, *Kaip jums patinka*) ir istorinės dramos (*Henrikas IV*, *Henrikas V*, *Julijus Cezaris*). Trečiuoju laikotarpiu (1600–1608) sukurtos didžiosios tragedijos atskleidžia naują Šekspyro kūrybos bruožą – į sceną

perkeltą žmogaus vidinio pasaulio vaizdavimą, vidinio veiksmo dramatiškumą, kuris atsiranda suvokus, kad gyvenimo pilnatvė yra nepasiekiamo pasaulyje, kur paminamos pagrindinės moralinės vertybės (*Hamletas*, *Otelas*, *Karalius Lyras*, *Makbetas*, *Antonijus ir Kleopatra* ir kt.) Ketvirtajame laikotarpyje (1609–1611) parašytos romantinės dramos ir tragikomedijos *Žiemos pasaka*, *Audra*, kuriose įtamos, magijos ir fantastikos kupini įvykiai vainikuojami laiminga atomazga.

Šekspyro kūryboje sutinkame trijų epochų – Viduramžių, Renesanso, Baroko – idėjų atspindžių. XVI a. antrojoje pusėje keliaujančių teatrų repertuaruose dominavo moralitė žanro pjesės – nuo Viduramžių populiarūs pasaulietiški pamokslai, turintys parodyti siaubingus nederamo elgesio padarinius. Iš moralitė tradicijos Šekspyras perėmė liaudiškos išminties ir autoritetų nepaisančio humoro derinį. Rimtumo ir komiško dermė yra išskirtinis šekspyriškosios tragedijos bruožas (pvz., komiška *Romeo ir Džuljetos* pradžia, duobkasių scena *Hamlete*). Iš alegorinių moralitė figūrų Šekspyro kūryboje atpažįstama Yda – destruktivi, griauananti jėga (Ričardas III, Falstafas, Jagas, karalius Klaudijus ir kt.). Moralitė laikoma Šekspyro kūrybos pagrindu, kuris yra paremtas dviem esminiais lūkesčiais: kad žiūrима pjesė palies tai, kas esmiškai svarbu žmogaus likimui, ir kad ji pasieks ne tik išsilavinusią publiką, bet ir didžiulę paprastų žmonių minią. Šekspyro paauglystės laikais dar buvo vaidinamos Viduramžius menančios *Corpus Christi* misterijos, kuriose buvo rodomas žmogijos likimas nuo Sukūrimo iki Atpirkimo. Jos formavo įsitikinimą, kad scenoje įmanoma pavaizduoti visus dangiškus ir žemiškus dalykus. Svarbiu Šekspyro kūrybos šaltiniu laikomos liaudies šventės, išsaugojusios ikirikščioniškosios kultūros relikty, Viduramžių karnavalų dvasią (gegužės pirmoji – Robino Hudo diena, Kalėdiniai mimų vaidinimai ir kt.).

Šekspyras, kaip Renesanso žmogus, suvokė Antikos svarbą Naujųjų amžių istorijai. Pagal Antikos siužetus parašytos tragedijos *Julijus Cezaris*, *Antonijus ir Kleopatra*, *Periklis*, *Koriolanas*, *Timonas Atėnietis*. Antikos temų apstu tragedijose (pvz., *Hamlete* deklamuojamas monologas apie Priamo nužudymą ir Hekubės skausmą, gausu antikinės mitologijos vaizdinių). Renesanso žmogaus gaivališkas optimizmas, asmens ir gyvenimo vertės iškėlimas, meilės ir draugystės temos vyrauja komedijose. Komedijos baigiasi laimingai – vedybomis arba susitaikymu, jose gausu žaismingumo, tautosakinės fantastikos, bufonados, lyrizmo, ryškių komiškų charakterių. Dramose, sukurtose iki 1600 m. – iki didžiųjų trage-

dijų laikotarpio – Šekspyras atskleidė, kaip gundo kerštas, kokie patologiškai ambicingi ir fatališkai neatsakingi būna monarchai, kokia kraugeriška namiškių nesantika ir kokie lemtingi politinės žmogžudystės padariniai. Šiose dramose yra jaučiamas tvirtas Renesanso idėjų pagrindas, atskleidžiami ryškūs gėrio ir blogio bruožai, vaizduojamas aiškus herojų tikslas. Epochų lūžio pasaulėjautą atspindi Šekspyro tragedijose *Hamletas*, *Otelas*, *Karalius Lyras*, *Makbetas* atskleidžiamas žmogaus ir pasaulio prieštaravimas, herojų išgyvenama vidinė drama. Pavyzdžiui, *Hamletas* suvokia, kad renesansinis pasaulio ir žmogaus suvokimas jau yra komplikuojamas naujų, todėl dar miglotai jaučiamų, aiškiai nesuformuluotų problemų. Nuostabioji žemė atrodo „tik nederlingas iškyšulys“, oras – „dvokiančių garų migla“, o renesansinio žmogaus didybė – „dulkių kvintesensija“: „Ir kas per kūrinyš žmogus! Koksai kilnus jo protas! Kokios bekrastės jo galimybės! Koks nuostabiai raiškus savo judesiu ir forma! Koks panašus į angelą savo veiksmais! Koks panašus į Dievą savo protu! Pasaulio grožis! Gyvūnijos viršūnė! Bet kas man toji dulkių kvintesensija?“

1593–1594 m., kai dėl maro teatras buvo uždarytas, Šekspyras parašė dvi labai išpopuliarėjusias poetas *Venera ir Adonis* (1593), *Lukrecijos išniekinimas* (1594), 1609 m. išleisti 154 Šekspyro *Sonetai*. Šekspyro laikais dramoms buvo didelis teatro turtas, todėl neskubėta jų spausdinti. Šekspyru iš esant gyvam pasirodė įvairūs, taip pat ir piratiniai dramų, leidimai. Po Šekspyro mirties, norėdami užkirsti kelią falsifikacijoms, ilgamečiai Šekspyro draugai ir partneriai Džonas Hemingsas ir Henris Kondelas parengė ir 1623 m. išleido pirmąjį 36 dramų rinkinį *Pono Viljamo Šekspyro komedijos, kronikos ir tragedijos. Spausdinta iš tikslų pirminių tekstų*. Manoma, kad leidinys parengtas pagal rankraštį, kuris buvo naudojamas teatro reikmėms. Kadangi Šekspyro rankraščiai neišliko, šis leidinys laikomas tikroju Šekspyro dramų tekstu.

Lietuvos teatro ištakos siekia Šekspyro laikus. Nuo 1570 metų, kai Vilniuje buvo įkurta jėzuitų kolegija, vėliau – universitetas, iki XVIII amžiaus pabaigos mokyklinis jėzuitų teatras ugdė teatro kultūrą. Pagrindiniai mokyklinių dramų sceniniai motyvai ir siužetai buvo imami iš Antikos, Viduramžių literatūros, XVI–XVII a. Europos dramaturgų – Šekspyro, Kalderono, Rasino, Moljero dramų. Taip Lietuvos mokyklinėje scenoje (Vilniuje, Kražiuose, Pašiaušėje) įsivertino vadinamieji „klajojantys siužetai“, buvo susipažįstama su literatūros naujienomis.

Vienas talentingiausių jėzuitų mokyklinio teatro dramaturgų – Grigalius Knapijus, gimęs tais pačiais metais kaip ir Šekspyras, sukūrė dramą *Filopatris* (lot. *Philopater*), kuri buvo pastatyta Vilniuje (1596) ir Poznanėje (1600). Drama yra priskiriama moralinių dramų grupei. „Komiškai tragiška drama“ vaizduoja karaliaus sūnų apsisprendimo dramą. Du karaliaus Timolajaus sūnūs *Filopatris* („tėvą mylintis“) ir *Telegonas* („siekiantis tikslo“) privalo įvykdyti priešmirtinį tėvo prašymą: kad gautų valdžią, jie turi perverti strėle mirusio tėvo širdį. Valdžios troškimas – viena svarbiausių Renesanso dramų temų. Abu

Žinai, kokia man sunkiausia Shakespeare'o mįslė? Tėvas savo vaiką, našlaitį, padaro ligoniu. Traumuoja. Siunčia vaiką į mirtį. Koks tėvas gali to norėti? Tėvas stumia sūnų į nusikaltimą. Man tai sunkiausias klausimas pjesėje. Ir dar. Kaip gali ateiti miręs žmogus? Hamletas turi būti ypatingos psichinės būsenos, kad Šmėkla pasirodytų.

Eimuntas Nekrošius

broliai ilgai svyruoja, ieško motyvų „už“ ir „prieš“, jiems pataria Storgė (meilė) ir Filarchija (valdžios troškimas), kol galiausiai apsisprendžia. Telegonas paleidžia strėlę, o Filopatris atsisako tai daryti. Perskaičius testamentą paaiškėja, kad valdžia skiriama tam sūnui, kuris nedrįs išniekinti tėvo palaikų. Karaliumi tampa Filopatris, o Telegonas, išgirdęs nuosprendį, išgyvena dramatišką jausmų ir emocijų audrą. *Filopatris* yra tipiška moralitė, siužetas paimtas iš Viduramžiais populiarių pasakojimų rinkinio *Romėnų žygiai*. Tačiau kaip ir dauguma Renesanso dramaturgų, Knapijus rėmėsi Senekos dramaturgija (deklamatiškas teksto pobūdis, retoriškumas, likimo neišvengiamumo ir žmogaus stiprybės jo akivaizdoje priešprieša), sukūrė dramatišką, šekspyrišką herojaus Telegono paveikslą. Telegonas yra tragiškas personažas, žmogiškai gyvas ir individualizuotas. Jis pats priima sprendimą šauti į tėvą, motyvuodamas tai nauda tėvynei, ir pats save nubaudžia, suvokęs kaltę. Tai renesansiška asmenybė. Telegonas yra artimas Šekspyro personažams, kurie bet kokia kaina siekia valdžios. Jis sako: „Gyventi be valdžios? Už mirtį tai blogiau!“

Šekspyro kūrybos įtaka pastebima įvairių epochų rašytojų, ypač dramaturgų, kūryboje. Šekspyriškasis dramatismas atpažįstamas lietuvių dramaturgijos klasikų (Vincio Krėvės, Balio Sruogos) kūrinuose. Dramų herojumi yra tapęs ir pats Šekspyras, ir jo sukurti veikėjai (Kostas Ostrauskas).

Siūloma literatūra: Stephen Greenblatt, *Vilas ir pasaulio valia: Kaip Šekspyras tapo Šekspyru*, iš anglų kalbos vertė Jūratė Levina, Vilnius: Mintis, 2007; *Lietuvos jėzuitų teatras: XVI–XVIII amžiaus dramų rinktinė*, parengė, iš lotynų ir lenkų kalbų išvertė, įvadą ir komentarus parašė Eugenija Ulčinaitė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008.

Viljamas Šekspyras

SONETAI

1.
Geidaujame, kad vaismedis kerotų
Ir leistų atžalas, ir viskas klotųs dailiai, –
Tegu sau krinta žiedlapiai nuo rožių,
Bet ūgliai jas atsimenta su meile:

O tu, patsai save išžiūrėjęs,
Gražumui savo viską atiduodi,
Didžiausią turtą leisdamas ant vėjo,
Pats sau esi ir priešas neraliuotas.

Tu žemės papuošalas vienadienis;
Pavasaris, kurį skelbi, neilgas,
Esi pradėtas, nieko nepradėjęs,
Gobšuolis, išlaidautojas niekingas.

Gailėkis sau, tačiau iš gelmenų
Išleisk daug ūglių, atvažų liaunų.

5.
Kaip išmintingas meistras patyliukais
Stebuklą šventę mums surengia Laikas,
Čia pat neliauja savo ratą sukęs,
Kur mes į koją niekaip nepataikom.

Net nematai, o vasara panyra
Dienų ir valandų tėkmėj į gruodį;
Belapiai medžiai, syvai jų apmirę,
Apmirus žemė po baltom paklodėm.

Išliko vien tik rožių aromatas,
Lakus belaisvis į stiklus įkliuęs,
Kai speigas mus ir šalčmirystė krato,
Jis primena, kas vasarojant buvę.

Mes matome, kas žiedui atsitiko,
Tačiau skaisti substancija išliko.

1.
From fairest creatures we desire increase,
That thereby beauty's rose might never die,
But as the riper should by time decease,
His tender heir might bear his memory:

But thou contracted to thine own bright eyes,
Feed'st thy light's flame with self-substantial fuel,
Making a famine where abundance lies,
Thy self thy foe, to thy sweet self too cruel:

Thou that art now the world's fresh ornament,
And only herald to the gaudy spring,
Within thine own bud buriest thy content,
And tender churl mak'st waste in niggarding:

Pity the world, or else this glutton be,
To eat the world's due, by the grave and thee.

5.
Those hours that with gentle work did frame
The lovely gaze where every eye doth dwell
Will play the tyrants to the very same,
And that unfair which fairly doth excel:

For never-resting time leads summer on
To hideous winter and confounds him there,
Sap checked with frost and lusty leaves quite gone,
Beauty o'er-snowed and bareness every where:

Then were not summer's distillation left
A liquid prisoner pent in walls of glass,
Beauty's effect with beauty were bereft,
Nor it nor no remembrance what it was.

But flowers distilled though they with winter meet,
Leese but their show, their substance still lives sweet.

24.

Mana akis tave išgraviravo, –
Širdy aš tavo atvaizdą nešioju,
Dabar esu gyvieji rėmai tavo!
Perspektyva visi menai puikuoja;

Tai apie meistrą spręsk iš meistriškumo, –
Žiūrėdamas šiuos rėmuos į portretą.
Ogi dirbtuvė, kur plūšeta buvo
Akių stiklais ir meile kalinėta.

Mudviejų akys taip yra susiję:
Savom tave matau aš savo sieloj,
O saulė iš padangių karalijos
Tavom – apžiūrinėja mano sienas.

Deja, deja, savom akim pro langą
Širdies tavos matyti neįstengiu.

65.

Granitas, varis, žemė, o ir jūra
Neatlaikys, kai bus Mirtis atėjus, –
Tai kaipgi Laikas grožio nesugurins,
Jei grožis toks trapus yra kaip gėlės?

Kaip gali Laiko lėksmą atlaikyti
Dvelkimas liepos, jeigu kietą uolą
Įsiutę bangos baigia sudaužyti?
Ir juodvario, ir marmuro koloną...

O karčios mintys! Kaip galėčiau rasti
Tavajam grožiui prieglobą nuo Laiko?
Ir kaip švytuoklę sustabdyti – rankom?
Lai judesį ir stingulį sutaiko!

Nėra vilties nė lašo. Tavo vaizdas
Išlieka ten, kur šviečia juodos raidės.

24.

Mine eye hath played the painter and hath stelled,
Thy beauty's form in table of my heart,
My body is the frame wherein 'tis held,
And perspective it is best painter's art.

For through the painter must you see his skill,
To find where your true image pictured lies,
Which in my bosom's shop is hanging still,
That hath his windows glazed with thine eyes:

Now see what good turns eyes for eyes have done,
Mine eyes have drawn thy shape, and thine for me
Are windows to my breast, where-through the sun
Delights to peep, to gaze therein on thee;

Yet eyes this cunning want to grace their art,
They draw but what they see, know not the heart.

65.

Since brass, nor stone, nor earth, nor boundless sea,
But sad mortality o'ersways their power,
How with this rage shall beauty hold a plea,
Whose action is no stronger than a flower?

O how shall summer's honey breath hold out,
Against the wrackful siege of batt'ring days,
When rocks impregnable are not so stout,
Nor gates of steel so strong but time decays?

O fearful meditation, where alack,
Shall Time's best jewel from Time's chest lie hid?
Or what strong hand can hold his swift foot back,
Or who his spoil of beauty can forbid?

O none, unless this miracle have might,
That in black ink my love may still shine bright.

116.

Aš sandraugai dviejų širdžių nedrįsčiau
Pakišti kojos. Kaip, sakyk, įstengtų
Sudrumsti meilės šviesą išdavystė?
Nežino meilė užtvarų, nei slenksčių!

O ne! Ji amžinasis švyturys,
Kur per didžiausią audrą kelią rodo.
Jinai – žvaigždė ir šviesulas, kuris
Jūreiviui naktį suvokimą duoda.

Ji ne lėlė, kurią Laikai atėję
Kaip rožės spalvą veiduose išblukins,
Ir nuo užgriūvančių audrų bei vėjų
Ji nenublykšta kaip raudonis lūpų.

O jeigu aš netiesą čia kalbėjau,
Tai nerašiau, ir niekas nemylėjo!

132.

Man mielos tavo akys, ir sakau:
„Jūs apleistajam teikiate paguodą
Ir gedulą jūs pasirinkot juodą
Nuo to, kai savo draugo netekau.“

Tu patikėk, saulėtekis ne taip
Senyvą veidą rytmečio gaivina,
Ir ta žvaigždė, kuri dangun išeis, –
Akis, nužvelgianti mus vakarinė,

Ne tokia spinduliuota ir šviesi,
Kaip žvilgsnis nuskaidrėjęs, lyg sudievu...
O, jeigu gedulingam debesį
Ir savo širdį būtumei sudėjęs!

Sakyčiau aš, kad tikras grožis – juodas,
Naktis mums daug ryškesnę šviesą duoda.

116.

Let me not to the marriage of true minds
Admit impediments, love is not love
Which alters when it alteration finds,
Or bends with the remover to remove.

O no, it is an ever-fixed mark
That looks on tempests and is never shaken;
It is the star to every wand'ring bark,
Whose worth's unknown, although his height be taken.

Love's not Time's fool, though rosy lips and cheeks
Within his bending sickle's compass come,
Love alters not with his brief hours and weeks,
But bears it out even to the edge of doom:

If this be error and upon me proved,
I never writ, nor no man ever loved.

132.

Thine eyes I love, and they as pitying me,
Knowing thy heart torment me with disdain,
Have put on black, and loving mourners be,
Looking with pretty ruth upon my pain.

And truly not the morning sun of heaven
Better becomes the grey cheeks of the east,
Nor that full star that ushers in the even
Doth half that glory to the sober west

As those two mourning eyes become thy face:
O let it then as well beseem thy heart
To mourn for me since mourning doth thee grace,
And suit thy pity like in every part.

Then will I swear beauty herself is black,
And all they foul that thy complexion lack.

154.

Meilės dievaitis po medžiu prisnūdo,
 Nusviedęs deglą degantį į šalį,
 Ir pagalvoję, kad apgrobt jį gali,
 Nimfos iš girių dunksančių išsprūdo.

Viena dievaitė prie ugnies prislinko,
 Kuri mergelėms tiek kančių suteikus,
 Griebė tą karštą įnagi, naudingą, –
 Drybsok, dievaiti, mūsų bėdos baigias!

Vandenys sraunūs nuo deglo karštėja, –
 Daugelį ligų pasigydė žmonės.
 Ir aš į maudyklę buvau šią atėjęs,
 Tam, kad išvengčiau jausmo nemalonės.

Meilė išildo vandenį, bet tie vandens
 Neatvėsina meilės, bandyk sau nebandęs!

154.

The little Love-god lying once asleep,
 Laid by his side his heart-inflaming brand,
 Whilst many nymphs that vowed chaste life to keep,
 Came tripping by, but in her maiden hand,

The fairest votary took up that fire,
 Which many legions of true hearts had warmed,
 And so the general of hot desire,
 Was sleeping by a virgin hand disarmed.

This brand she quenched in a cool well by,
 Which from Love's fire took heat perpetual,
 Growing a bath and healthful remedy,
 For men discased, but I my mistress' thrall,

Came there for cure and this by that I prove,
 Love's fire heats water, water cools not love.

Viljamas Šekspyras

HAMLETAS, DANIJOS PRINCAS

T r a g e d i j a

DRAMATIS PERSONAE

KLAUDIJUS, Danijos karalius

HAMLETAS, mirusiojo karaliaus sūnus ir dabartinio sūnėnas

FORTINBRAS, Norvegijos princas

POLONIJUS, karaliaus šambelionas

HORATIO, Hamleto draugas

LAERTAS, Polonijaus sūnus

VOLTIMANDAS,

KORNELIJUS,

ROZENKRANCAS,

GILDENSTERNAS,

OSRIKAS,

Bajoras,

Kunigas

MARCELAS,

BERNARDO,

FRANCISKO, kareivis

REINALDO, Polonijaus tarnas

Aktoriai

Du kaimiečiai, duobkasiai

Kapitonas

Anglų pasiuntiniai

GERTRŪDA, Danijos karalienė, Hamleto motina

OFELIJA, Polonijaus duktė

Didikai, damos, karininkai, kareiviai, jūrininkai, pasiuntiniai, tarnai ir palydovai

Hamleto tėvo dvasia

Veiksmas vyksta *Elsinore*¹

I VEIKSMAS

I S C E N A

Elsinoras. Aikštelė priešais pilį.

FRANCISKO stovi poste. Įeina BERNARDO

BERNARDO. Kas ten?

FRANCISKO. Ne! Stok ir pasirodyk man, kas tu!

BERNARDO. Tegyvuoja karalius!

FRANCISKO. Bernardo?

¹ Elsinoras – vietovė, kuri atitinka dabartinį Helsingjoro miestą Danijoje.

BERNARDO. Jis.

FRANCISKO. Atėjote kaip tik pačiu laiku.

BERNARDO. Jau po vidurnakčio. Eik gult, Francisko.

FRANCISKO. Dėkoju jums, kad pakeitėt. Nuo šalčio

Apkarto man širdis.

BERNARDO. O kas sargyboj –
Ramu?

FRANCISKO. Net ir pelė nesujudėjo.

BERNARDO. Gerai. Labanakt! Jei sutiktum

Marcelą ir Horatio, šio posto

Kitus sargybinius, paragink juos.

FRANCISKO. Manau, kad juos girdžiu. – Ei, stot! Kas ten?

Įeina HORATIO ir MARCELAS

HORATIO. Draugai šio krašto.

MARCELAS. Ir vasalai Dano.

FRANCISKO. Labanaktis.

MARCELAS. Sudie, šaunus kary!

Kas pakeitė tave?

FRANCISKO. Bernardo. Jums taip pat

Linkiu labos nakties!

Išeina

MARCELAS. Bernardo!

BERNARDO. Ei,

Ar ten Horatio?

HORATIO. Tik jo dalis!

BERNARDO. Sveiki, Horatio! Sveiki, Marcelai!

MARCELAS. Na kaip? Ar jis ir šiąnakt pasirodė?

BERNARDO. Ne, nieko nemačiau.

MARCELAS. Horatio štai sako, jog tas siaubas –

Vien tik fantazija, ir vis nenori

Tikėti tuo, ką mes jau du kartu

Regėjome. Tad pakviečiau aš jį

Budėti šiąnakt su mumis. Jei šmėkla

Ir vėl ateitų, te patsai pamato,

Teįtiki ir tekalba su ja.

HORATIO. Na! Na! Bet neateis!

BERNARDO. Trumpam prisėskit

Ir leiskit mums dar kartą pulti jūsų

Galingąją ausų tvirtovę tuo,

Ką mes jau dvi naktis regėjom.

HORATIO. Sėskim,

Ir te Bernardo pasakoja mums.

BERNARDO. Tad vakarnakt,

Kai ta žvaigždė – į vakarus nuo poliaus –

Sugrįžo šviesti į tą pačią sritį,
Kur spindi ji dabar, aš su Marcelu,
Pilyje varpui mušant pirmą...

Įeina Dvasia

MARCELAS. Palauk! Tyliau! Štai jis ir vėl ateina!

BERNARDO. Ir povyza – kaip mirusio karaliaus.

MARCELAS. Tu mokytas, Horatio, – kalbėk!

BERNARDO. Horatio, žiūrėk! Argi ne panašus?

HORATIO. Labai. Ir nuostabu, ir šiurpas krečia!

BERNARDO. Norėtu, kad prakalbintumėm.

MARCELAS. Klausk!

HORATIO. Kas tu, kursai šią valandą nakties,
Pagrobęs dailų ir karingą stotą
Palaidotos Jo Daniškos Didybės,
Mums rodais? Dėl dangaus, meldžiu, prabilk!

MARCELAS. Įsižeidė.

BERNARDO. Žiūrėkite, – išeina!

HORATIO. Sustok! Prabilk! Meldžiu tave, prabilk!

Dvasia išeina

MARCELAS. Išėjo; neatsako.

BERNARDO. Na ką, Horatio? Atrodote išblyškęs
Ir drebate! Juk tai šis tas daugiau
Negu fantazija, ar ne?

HORATIO. Kaip Dievas mato, niekad netikėčiau,
Jei pats nebūčiau savo akimis
To matęs.

MARCELAS. Ar nepriminė karaliaus?

HORATIO. Taip, kaip tu pats save.
Net šarvus jis dėvėjo tuos pačius
Kaip mūsųos su puikiuoju Norvegu,
Rūstus kaip kitados nuožmioj kovoj
Ant ledo blokšdamas rogėtus lenkus.
Kaip keista.

MARCELAS. Jau dukart šiuo gūdžiu metu jisai
Pro mūsų postą kariškai praėjo.

HORATIO. Kaip tat tiksliai išaiškint – nežinau,
Bet aš manyčiau, jog tai pranašauja
Kažkokį sąmyšį šiame krašte.

MARCELAS. Na, sėskim, ir sakykit man, jei žinot,
Kodėl dabar sargyba ta budri
Kankina per naktis šio krašto žmones?
Kam liejamos kasdien patrankos, kam
Iš svetimų šalių ginklus gabena?
Kam spaudžia taip statytojus laivų,

Jog jie net ir sekmadienių nemato?
 Kas bus, kad taip skuboj ir prakaite
 Naktis dienos pagalbininke virto?
 Kas man galėtų pasakyti?

HORATIO.

Aš.

Bent kalba taip. Kaip žinote, velionį
 Karalių, kurs mums ką tik pasirodė,
 Norvegų Fortinbras pavydulingos
 Puikybės kvaituly iššaukti drįso
 Į kovą. Štai tada narsa žymus
 Šioj žemės pusėj Hamletas kilnūsias
 Nudėjo Fortinbrą, ir tuo būdu šisai,
 Prarasdamas gyvybę, pagal teisę
 Bei sutartis, laiduotas papročiais
 Ir antspaudais, laimėtoju prarado
 Lig tol valdytąsias žemes, iš anksto
 Paskirtas nugalėtoju, kaip lygiai,
 Laimėjus Fortinbrui, ir mūsų krašto
 Tolygus plotas būtų tekęs jam, –
 Tuo pat būdu, kaip Hamletui dabar.
 Tad Fortinbro sūnus, nors nepatyręs,
 Bet karštas ir didžiai narsus jaunuolis,
 Norvegijos pasienyje surinkęs –
 Už pinigų ir valgi – nežinia kam
 Būrius padaužų bei klajūnų, kelia
 Mums nerimą. Ir kam gi visa tai, –
 Taip bent šio krašto akimis atrodo, –
 Jei ne jėga iš mūsų atsiimti
 Minėtąsias žemes, kurias jo tėvas
 Prarado? Ir tai, aš manau, yra
 Prasmė sargybų ir to sujudimo
 Bei nutrūktgalviškos skubos krašte.

BERNARDO. Ir man taip rodosi; dėl to ir šmėkla,

Praeinanti ginkluota pro sargybą,
 Taip panaši į mirusį karalių,
 Kuris sukėlė tuos visus karus.

HORATIO. Tai krislas dvasios akyje. Juk Romoj

Aukščiausios jos garbės ir garso metais,
 Prieš Julijaus galingojo žuvimą,²
 Taip pat kapai stovėjo apleisti;
 Būriai šiurpių lavonų drobulėtų
 Klajojo cypčiodami po gatves;
 Erdvėj – kometos; kruvina rasa;

² Prieš Julijaus galingo žuvimą... – Horacijus kalba apie Julijų Cezarį (100–44 m. pr. Kr.), kurį nužudė Romoje sąmokslininkai, vadovaujami Bruto ir Kasijaus.

Sprogimai saulėj, ir drėgna žvaigždė,
 Kuri Neptūno karalystę valdo,
 Nusilpus temo, tartum Teismo dieną.
 Dabar tolygiais negando ženklais,
 Kuriuos nežinomas likimas siunčia
 Lyg priešzaismį artėjančios grėsmės,
 Dangus ir žemė, veikdami kartu,
 Štai perspėja šį kraštą ir jo žmones.

Dvasia ir vėl pasirodo

Tyliau! Ir vėl ateina – ten! Užstosiu
 Jam kelią, nors ir žūčiau. – Stok, vaiduokli!

Išskečia rankas

Jei tu turi kokios nors balso galios, –
 Prabilk!
 Jei tau kokiais gerais darbais galėčiau
 Palengvinti, o sau laimėt malonių, –
 Sakyk!
 Jei tu žinai savos šalies likimą,
 Kurio dar būtų galima išvengti, –
 Kalbėk!
 Jei tu kadaise prisiplėštą lobį
 Dar gyvas užkasei į žemę, – sako,
 Dėl to jūs, dvasios, grįžtat po mirties, –

Gaidys pragysta

Sustok ir pasakyk! – Stabdyk, Marcelai!
 MARCELAS. Ar smogt jam savo alebarda, ką?
 HORATIO. Smok, jeigu nesustos!
 BERNARDO. Jis ten!
 HORATIO. Jau ten!

Dvasia išėina

MARCELAS. Išėjo!
 Be reikalo gi mes tokiam didingam
 Vaiduokliui bandėm rodyt savo jėgą:
 Kaip oras nesužeidžiamas jisai,
 Ir mūsų smūgiai – tik nevykęs pokštas.
 BERNARDO. Prabilęs būtų, tik gaidys pragydo.
 HORATIO. Tada jis krūptelėjo – lyg kaltasis,
 Išgirdęs baisų jam kvietimą. Sako,
 Gaidys, tas rytmečio trimitas, savo
 Aštriu ir skardžiai spiegiančiu balsu
 Pažadinaš šviesos dievus; jo giesmę
 Išgirdę, visos klaidžiojančios dvasios –
 Ugnį ir vandenį, dangų ir žemę –

Sugrįžtančios namo. Kad tai tiesa –
Ką tik matytas reginys parodė.

MARCELAS. Pragyodus gaidžiui, jis išnyko. Sako,
Jog priartėjus toms dienoms, kuomet
Mes Išganytojo gimimą švenčiam,
Tas ryto paukštis giedas lig aušros.
Tada nebekenksmingos tampa naktys;
Išnykstą dvasios; nebereikią vengti
Nei raganų, nei fėjų, nei planetų –
Tiek daug palaimos tuo šventu metu!

HORATIO. Girdėjau; iš dalies net ir tikiu.

Bet štai aušra ten su rusvu apsiaustu, –
Ateina iš rytų kalvos rasa!
Tad metas baigt sargybą. Aš manau,
Mes Hamletui turėtumėm pranešti,
Ką šiandakt matėme. Nes ta dvasia,
Mums nebylė, prisiekiu, jam prašnektų!
Tad ar sutinkate pranešti jam,
Kaip pareiga ir meilė reikalauja?

MARCELAS. Tai taip ir padarykim. Aš žinau,
Kur širyt jį lengviausiai galim rasti.

Visi išeina.

I I S C E N A

Valstybinių priėmimų salė pilyje. Trimitai.

*Įeina KARALIUS, KARALIENĖ, HAMLETAS, POLONIJUS, LAERTAS,
VOLTIMANDAS, KORNELIJUS, didikai ir palydovai*

KARALIUS. Nors Mūsų mielo brolio atmintis
Dar vis tebėr jauna ir mums tebepritiktų
Gedėti širdyse ir visą kraštą
Paversti skausmo suraukta kakta,
Štai prigimtis jau ima lenktis protui,
Ir Mes, liūdėdami jo išmintingai,
Prisiminėm save. Todėl, kaip matot,
Mes paėmėm sau žmoną – kitkart svainę
Ir šios karių šalies valdovo našlę
Bei dabartinę Mūsų karalienę –
Vis dar tiktai su parblokštu džiaugsmu,
Viena skaidria, kita drėgna akim,
Vestuvių ráudoj, šermenų linksmybėj,
Gėlos ir laimės lygiai sverdami.
Neniekinom nė jūsų išminties,
Kurios šiam reikale Mums teikėt. Ačiū!
Toliau, kaip žinot, Fortinbras jaunasis,

Menkai tevertindamas Mus pačius, –
 O gal manydamas, kad, Mūsų brolio
 Mirties nelaimės skaudžiai ištikta,
 Sugniužusi bus ir pati valstybė, –
 Padrąsintas savųjų pranašumo
 Sapnų, vis nesiliauja Mus kankinęs
 Laiškais su reikalavimu gražinti
 Velionio tėvo prarastas žemes,
 Kurios visai teisėtai atiteko
 Narsiajam Mūsų broliui. Tiek tebūna
 Dėl jo. O šičia dar šis tas, kas liečia
 Šį sambūvį ir Mus pačius. Štai čia
 Parašėm jaunojo Fortinbro dėdei
 (Kurs, lovoje gulėdamas, paliegęs,
 Vargu ką žino apie šio planus),
 Kad jį sudraustų, nes karius juk renka
 Iš jo pavaldinių. Tad šiuo ir siunčiam
 Mes jus, Kornelijau ir Voltimandai,
 Nunešt linkėjimus senam Norvegui,
 Neįgaliodami plačiau derėtis,
 Negu šie smulkūs nuostatai jums leidžia.
 Keliaukite sveiki! Tegu skubumas
 Patvirtina uolumą jūsų Mums!

KORNELIJUS ir VOLTIMANDAS. Dabar ir visados jums
 klusnūs, Pone!

KARALIUS. Mes tuo neabejojame. Sudie! –

KORNELIJUS ir VOLTIMANDAS išeina

Dabar, Laertai, kas girdėt pas jus?
 Minėjot prašymą. Na, kas tai būtų?
 Protingą žodį Danas visuomet
 Išklauso. Ar yra tokia malonė,
 Kurios dosnumas mano nepralenktų?
 Galva nėra giminingesnė širdžiai,
 Ranka nėra reikalingesnė burnai
 Kaip Danų sostas tavo tėvui. Na,
 Tai ko norėtum iš manęs?

LAERTAS. Leidimo

Į Prancūziją, o rūstus Valdove,
 Iš kur aš savo noru sugrįžau
 Išreikšti paklusnumo jums karūną
 Užsidedant. Dabar, prisipažįstu,
 Ten visos mano mintys. Tad lenkiuos,
 Prašydamas išleisti ir atleisti.

KARALIUS. O tėvas ar išleis? – Polonijau, kaip jūs?

POLONIJUS. Tik atkakliu maldavimu jisai

Išgavo mano lėtą sutikimą
Ir aš uždėjau antspaudą. Todėl
Prašyčiau teiktis leisti jam išvykti.

KARALIUS. Štai tavo valanda! Naudok, Laertai,
Ją savo džiaugsmui taip, kaip tau patiks. –
Na, mielas giminaiti ir sūnau...

HAMLETAS *į šalį*. Daugiau nei giminė, tik jau ne mielas!

KARALIUS. Tai vis dar debesys jums virš galvos?

HAMLETAS. Ne, priešingai: man saulės čia per daug!

KARALIENĖ. O Hamletai, mesk tas nakties spalvas
Ir draugiškiau į Daną pažiūrėk!
Nebeieškoki taip akis nuleidęs
Velionio tėvo dulkėse – visiems taip,
Visi, kas gyvas, miršta, gamtoje
Sustoję pakeliui į amžinybę.

HAMLETAS. Visiems taip, Ponia, iš tiesų.

KARALIENĖ. Jei taip,
Kodėl atrodo tau kažkas kitaip?

HAMLETAS. Atrodo? Ne, aš nežinau „atrodo“:

Yra taip! Ir ne vien tamsus apsiaustas,
Ne iškilmingas apdaro juodumas,
Ne atdūšiai krūtinės prislėgtos,
Ne akyse plačiai ištvinus upė,
Ne sielvartingai iškraipytas veidas
Ar kitos skausmo formos – ne, ne jos
Mane parodo. Tai tiktai „atrodo“;
Tiek galima ir suvaidint. Bet tai,
Ką aš jaučiu, yra many – tikrai,
O visa kita – gedulingi apdarai.

KARALIUS. Taip, Hamletai, tikrai labai gražu

Ir girtina gedėti savo tėvo.
Bet turite žinot, kad ir jisai taip pat
Neteko savo tėvo, o anas gi – savo.
Sūnus tam tikrą laiką iš tiesų
Privalo gedulą nešioti. Betgi
Taip užsispyrus ir be galo tęsti –
Šventvagiška, nevyriška. Tatai
Išduoda valią, nepalankią dangui,
Netvirtą širdį bei nekantrią dvasią
Ir neišlavintą prastuolio protą.
Nes tai, kas neišvengiama ir aišku –
Kaip pojūčiams kasdieniška tikrovė, –
Kam imt su priešgynišku irzlumu
Į širdį? Juk tatai įžeidžia dangų,
Velionį tėvą, prigimtį bei protą,

Kuriam tėvų mirtis – kasdienis žodis:
 Jisai – nuo pačio pirmojo lig to,
 Kuris tik vakar mirė, – šaukia mums:
 „Taip turi būti!“ Meskite, prašau,
 Betikslį sielvartą ir Mus pačius
 Laikykit tėvu: te pasaulis žino,
 Kad sostui artimiausias esat jūs!
 O to, ką aš jaučiu jums, kilnumu
 Vien tik geriausias tėvas tegalėtų
 Prilygti man. Tačiau tas jūsų noras
 Į Wittenbergą³ grįžti mokslų tęsti
 Griežčiausiai priešinasi Mūsų valiai.
 Tad Mes maldaujame jus pasilikti
 Čia, Mūsų žvilgsnio prieglobsty, pirmuoju
 Dvare, mielu sūnėnu ir sūnum.

KARALIENĖ. Neleisk, kad mano maldos eitų veltui:

Į Wittenbergą nebegrįžk, prašau!

HAMLETAS. Klausysiu jūsų nuolankiausiai, Ponia!

KARALIUS. Kaip mylinčiai ir dailiai atsakyta!

Gyvenk čia, Danijoje, kaip Mes. – Gertrūda,
 Toks laisvas ir švelnus jo sutikimas
 Man šypsosi širdy! O tam atšvesti
 Tegu šiandieną didžiosios patrankos
 Byloja debesims, Mums taurę keliant
 Ir tuštinant ją, iš dangaus teaidi
 Atsimušantis žemės griausmas! Einam!

Trimitai. Visi, išskyrus HAMLETĄ, išeina

HAMLETAS. O kad tasai per kietas mano kūnas

Sutirptų ir išnyktų kaip rasa!
 Ir jeigu Viešpats būtų neuždraudęs
 Savižudybės! Dieve, mano Dieve!
 Koksai beprasmis, tuščias ir šleikštus
 Atrodo šis pasaulis ir jo monai.
 Šlykštus! Šlykštus! Tarsi apleistas sodas,
 Kur vien tik piktžolės augina sėklas.
 Ir taip dabar reikėjo atsitikti!
 Du mėnesiai – ne, dar nė tiek! – kaip mirė;
 Ir koks puikus karalius: šis prieš jį –

³ Wittenbergas (Vitenbergas) – Vokietijos miestas, kuriame Martynas Liuteris paskelbė savo tezes, tapusias reformacijos pradžių ženklu. Šekspyro laikas Vitenbergas asocijavosi su kritiškėmis ir maištingomis humanistinėmis mintimis.

Tiktai satyras⁴ prieš Hiperioną⁵!
 Ir mano motiną mylėjo taip,
 Jog vėjui pūsterėt šiurkščiau veidan
 Nebūtų leidęs. O dangau ir žeme!
 Ar prisimint? Ji kybojo prie jo
 Taip, lyg nuo soties alkis tedidėtų.
 Vos mėnuo – bet geriau neprisimint!
 Silpnybe, tavo vardas – moteris! –
 Vos mėnuo – korpės dar nesunešiotos,
 Kuriom ji mano tėvo kūną sekė
 Tarsi Niobė⁶ verkdamą, – ir ji
 (O Dieve! Net žvėris, kurs neprotauja,
 Ir tas ilgiau gedėtų!) ištekėjo
 Už dėdės, kurs į tėvą panašus
 Tik tiek, kiek aš į Herkulį! Vos mėnuo –
 Niekingų ašarų aitri druska
 Jos užverktas akis dar tebegrauzia –
 Ir ištekėjo. O skuba gėdinga! –
 Taip pulti kraują žagiančiojon lovon!
 Ne, nieko gero juk iš to nebus.
 Tad plyšk, širdie, bet aš turiu tylėti!

Įeina HORATIO, MARCELAS ir BERNARDO

HORATIO. Sveiki, Šviesybe!

HAMLETAS. O! Labai džiaugiuos...

Horatio! Arba aš pats – ne aš!

HORATIO. Tas pats – žemiausias jūsų tarnas, Prince!

HAMLETAS. Joks tarnas – draugas! Taip, kaip ir aš jums.

Kodėl iš Wittenbergo grįžot, ką? –

Marcelas?

MARCELAS. Šviesusis Prince!

HAMLETAS. Džiaugiuosi jus sutikęs!

Pamato BERNARDO

Labas, Pone! –

Bet iš tiesų, kas jus iš ten parvijo?

HORATIO. Klajūniški nusiteikimai, Prince.

HAMLETAS. Iš jūsų priešo lūpų nenorėčiau

Išgirsti to! Nejaugi mano ausys

Bus priverstos tikėti tuo, ką sakot

Pats prieš save? Žinau – jūs ne klajūnas.

⁴ Satyras – senovės graikų mitologijoje girių ir kalnų dvasia, vaizduojamas ožio kojomis, ragais, uodega, mėgstantis gašlumą ir besaikį gėrimą.

⁵ Hiperionas – mitinis senovės graikų didvyris, titanas, kurio vaikai – Helias (saulė), Selena (mėnulio deivė), Eos (aušra).

⁶ Niobė – antikinės mitologijos herojė, ją dievai nubaudė pražudydami vaikus. Iš skausmo ji suakmenėjusi, tačiau iš akių ir toliau riedėjusios ašaros.

Tad ko jūs Elsinore? Na, reikės
Išmokyti jus gerti, kol išvyksit!

HORATIO. Į jūsų tėvo šermenis grįžau.

HAMLETAS. Prašau tiktai nesišaipyt, kolega!

Ar ne į motinos sutuoktuves?

HORATIO. Iš tikro, jos įvyko tuoj po to.

HAMLETAS. Taupumas! Šermenų kepsniais vaišino

Svečius per vestuves. Geriau jau būčiau

Pikčiausią priešą danguje sutikęs

Negu sulaukęs tos dienos! – Tėvas!

Man rodos, lyg matyčiau savo tėvą.

HORATIO. Kur, Prince?

HAMLETAS. Savo dvasios akyse.

HORATIO. Mačiau jį kitkart. Koks puikus karalius!

HAMLETAS. Tai buvo vyras, apskritai paėmus;

Neberegėsiu tokio aš daugiau!

HORATIO. Man rodos, aš jį vakarnakt mačiau.

HAMLETAS. Ką matėt?

HORATIO. Karalių, jūsų tėvą.

HAMLETAS. Mano tėvą?

HORATIO. Trumpam sudrauskit savo nustebimą

Ir paklausykit įtempta ausim,

Ką aš papasakosiu, o šie ponai

Paliudys jums.

HAMLETAS. Dėl Dievo, tik greičiau.

HORATIO. Gerai. Sargyboj dvi naktis šiems ponams,

Marcelui ir Bernardo, budint poste,

Kraupiam vidurnakty štai kas nutinka:

Vaiduoklis, panašus į jūsų tėvą,

Iki dantų ginkluotas, pasirodo

Ir iškilmingai praslenka pro juos;

Taip triskart tik per jo ramento ilgį

Pro siaubo iškreiptas akis praeina,

O jie tik stovi priešais jį, iš baimės

Beveik drebučiais virtę ir bežadžiai.

Po to lyg kokią paslaptį šiurpiausią

Jie visa tai papasakoja man,

Ir trečią naktį aš budžiu su jais.

Tuo pat metu, toj vietoj ir tokia,

Patvirtindama jų žodžius, ateina

Dvasia. Aš pažinau karalių. Rankos

Nebūna panašesnės!

HAMLETAS. Kur tai buvo?

MARCELAS. Pilies aikštelėj, kur mes budim, Prince.

HAMLETAS. Ar kalbinote jį?

Priimkit protu, bet ne liežuviu.
 Už meilę atsilyginsiu. Sudie.
 Prieš dvyliką ir vėl pasimatysim
 Aikšteleį.

VISI TRYŠ. Mūsų pagarba jums, Prince!

HAMLETAS. Ne! Meilė! Kaip ir mano jums. Sudie!

Visi, išskyrus HAMLETĄ, išeina

Ginkluota tėvo šmėkla! Čia kažkas
 Įtartina. Kad būtų jau naktis!
 Kantrybės, siela! Nes darbai pikti
 Iškil, nors ir po žemėm užkasti!

Išeina.

III SCENA

Kambarys Polonijaus rūmuose.

Įeina LAERTAS ir OFELIJA

LAERTAS. Kelionės reikmens jau laive. Sudie!

Ofelija, jei vėjas palankus
 Ir laivas progą teiks, tu tik nesnausk
 Ir atsiliepk.

OFELIJA. Ne jau tu abejoji?

LAERTAS. Dėl Hamleto, tai tu jo palankumą

Laikyk tik kraujo žaidimu, tik forma,
 Ankstyva žibuokle gamtos jaunystėj,
 Miela, bet žydinčia tik taip trumpai:
 Tiktai vienos trumpos minutės kvapas,
 Tik tiek!

OFELIJA. Tik tiek?

LAERTAS. Tikėk man, ne daugiau.

Nes augančioj gamtoj ne vien tik kūnas
 Ir raumenys didėja: su šventove
 Išauga ir vidus kartu – dvasia
 Ir protas. Gal dabar jisai ir myli,
 Gal norai jo tebėr nesutepti
 Klastos purvu. Bet tu turi bijoti,
 Nes luome jo valia ne jam priklauso,
 Ir jis – tiktai kilnaus gimimo vergas.
 Negali jis kaip žmonės paprasti
 Pats rinktis kąsnio, nes kaip tik nuo to
 Pareina krašto gėris ir saugumas.
 Dėl to jis pasirinkdamas privalo
 Klausyti vien tiktai to kūno balso,
 Kurio galva – jis pats. Ir jei sakytų tau,
 Kad myli, patikėk tik tiek, kiek tai –

Jo aukštą padėtį ir luomą žinant –
 Galėtų tapti kūnu, taigi tiek,
 Kiek tai su Danijos valia sutampa.
 Atmink tik, kiek pakenktų tavo garbei,
 Jei kartais, patikėjus jo giesmėms,
 Prarastum širdį ir skaistybės lobį
 Jo nesuvaldomiems geismams atvertum!
 Venk to, Ofelija, mieloji sese,
 Laikydamos atokiai nuo jausmų,
 Toli nuo geismo iečių bei pavojų.
 Per išlaidi jau ta, nors ir kukliausia,
 Kur savo grožį mėnesiui atskleidžia.
 Pati dorybė neišvengia šmeižto.
 Vikšrai gležnus pavasario vaikus
 Pakanda, šiems dar pumpuruos tebesant,
 O rytą tyroje rasoj jaunystės
 Labiausiai gresia pragaištingas dvelksmas.
 Tad baimę savo sargu pasirink
 Ir netikėk jaunystei! Atsimink!

OFELIJA. Aš tavo pamokos žodžius laikysiu
 Širdies sargyboje. Bet, mielas broli,
 Nebūk kaip tūlas pastorius, kurs rodo
 Į dangų statų, erškėčiuotą taką,
 O pats – ištvirkęs palaidūnas – eina
 Linksmybių rožėmis klotais keliais,
 Užmiršęs tai, ką sakė.

LAERTAS. Nebijok!

Įeina POLONIJUS

Bet man jau laikas. Štai ir tėvas. Dukart
 Palaimintam – malonė dviguba:
 Ir vėl man šypsos laimė atsiveikint!

POLONIJUS. Dar čia? Į laivą! Gėdinkis, Laertai!
 Jau vėjas sėdi burei ant pečių,
 Ir laukia ten tavęs. Štai – laiminu. Klausyk
 Ir taisykles šias įsirežk giliai:
 Neduok mintims liežuvio ir neveršk
 Veiksmis, jeigu tiktai jos nesaikingos.
 Būk paprastas, bet ir nebūk storžievis.
 Draugus, jei jau esi gerai išbandęs,
 Priveržk prie sielos plieniniu lanku;
 Tačiau nezulink rankos su kiekvienu
 Vos išperėtu beūdru. Venk kiek galint
 Kivirčų, bet patekęs elkis taip,
 Kad priešas kitąkart tavęs bijotų.
 Duok ausį kiekvienam, ne žodį. Klauskis

Visų, bet spręski visuomet patsai.
 Nešiok gražiai, jei tau kišenė leidžia:
 Neperdedant, puošniai, bet ne margai.
 Nes rūbas juk dažnai atskleidžia žmogų;
 Todėl Prancūzuose aukštasis luomas
 Išsiskiria ir skoniu, ir saiku.
 Pats nesiskolink ir kitam neduok,
 Kitaip – prarasi pinigų ir draugą;
 Į skolą ūkio ašmenys atšimpa.
 Svarbiausia gi – būk ištikimas sau;
 Iš to, kaip po nakties diena, jau seka:
 Būk ištikimas ir kitiems. Lik sveikas!
 Tepadedu palaiminimas mano!

LAERTAS. Nužemintai sakau sudie jums, Pone!

POLONIJUS. Pats laikas! Eik, tarnai tavęs jau laukia.

LAERTAS. Sudie, Ofelija! Atmink gerai,

Ką tau sakiau!

OFELIJA. Užrakinau giliai

Atmintyje, o raktą tu laikysi.

LAERTAS. Sudie!

Išeina

POLONIJUS. Ofelija, ką gi jį tau sakė?

OFELIJA. Tai lietė princą Hamletą, jums leidžiant.

POLONIJUS. Kaip tik pataikė!

Girdėjau – pastaru metu jį

Daug laiko skyręs tau, o tu pati

Jam leidusi visai laisvai lankytis.

Jei taip yra, kaip man tatau paduoda, –

Nemoki, perspėdamas tau sakau,

Kaip mano dukteriai pritiktų, elgtis.

Tai kas gi iš tiesų yra tarp jūsų?

Sakyk, tik visą tiesą man, prašau.

OFELIJA. Paskutiniu metu jį daug kartų

Man siūlė savo meilę.

POLONIJUS. Ką? Meilę? Fui! Kalbi lyg mergiščia,

Nepersijota pro pavojų toki.

Ar tu pati tiki jo pasiūlom?

OFELIJA. Aš nežinau nė ką ir begalvoti.

POLONIJUS. Galvok, jog tebesi visai dar vaikas,

Nes tu už tikrą pinigą imi

Jo pasiūlas. Pati bent nesisiūlyk!

Kitaip – te dusulys negriebia žodžio –

Pasiūlymai tie pasibaigs kvailai!

OFELIJA. Jis savo meilę reiškė visuomet

Garbinga forma...

POLONIJUS. Tu vadini tai forma? Eik jau, eik!
 OFELIJA. Paremdamas žodžius beveik visom
 Šventų švenčiausiom priesaikom dangaus.
 POLONIJUS. Žabangai slánkom! Aš ir pats žinau:
 Kai kraujas dega, siela nesigaili
 Liežuviui priesaikų. Iš tos liepsnos –
 Daugiau šviesos nei šilimos, dukrele,
 Ir gęsta ji kartu su pažadais.
 Dėl to tu neturi laikyti jos
 Tikra ugnim. Ir jau nuo šios dienos
 Tegu jisai rečiau tave bemato.
 Pasibrangink: neprasidėk su juo
 Tuoj pat, lyg įsakyta. Kai dėl princo, –
 Žinok, kad jis dar jaunas ir kad jo
 Pavadis leidžia daug laisviau judėti
 Negu tavasis. Visa tai suglaudžiant:
 Jo priesaikom nepasikliauk, nes jos –
 Tik sąvadautojos; jų rūbų spalvos –
 Apgaulė: nešvarius geismus jos slepia
 Tarytum šventos ir pamaldžios kekšės,
 Kad tik lengviau sugundytų. Todėl
 Nuo šiol, trumpai ir aiškiai tau sakau,
 Kad man laisvalaikio nebešvaistytum
 Kalbom su princu Hamletu. Žiūrėk,
 Kad būtų, kaip sakau! Gali sau eiti.
 OFELIJA. Klausysiu jūsų valios, Pone.

Abu išeina.

I V S C E N A

Aikštelė priešais pilį.

Įeina HAMLETAS, HORATIO ir MARCELAS

HAMLETAS. Taip šalta, jog net griebia už ausų.
 HORATIO. Tikrai šią naktį kandžiai šaltas oras.
 HAMLETAS. Kiek laiko?
 HORATIO. Rodos, dvylikta tuojau.
 MARCELAS. Jau išmušė.
 HORATIO. Tikrai? Neišgirdau. Tad jau artėja laikas,
 Kuomet dvasia, kaip įprasta, ateina.

Pasigirsta trimitai ir patrankos šūviai

Bet ką tatai turėtų reikšti?

HAMLETAS. Karalius šiąnakt budi ir puotauja,
 Apsvaigęs šokio sukury, ir jam
 Išlenkus taurę reinvynio lig dugno,
 Sudunda būgnai, sugaudžia trimitai

Šio tosto garbei.

HORATIO. Ar tai paprotys?

HAMLETAS. Deja, kad taip.

Bet aš, nors čia ir gimęs, ir užaugęs,
 Manau, jog laužyt jį daugiau garbės
 Nei gerbti. Tas puotavimas besaikis
 Suniekina mus prieš kitas tautas
 Rytuos ir Vakaruos. Jie mus vadina
 Girtuokliais, šitaip kiaulišku žodžiu
 Suteršdami mums vardą, ir iš mūsų
 Didingų žygdarbių šlovės bei garso
 Jie iščiulpia ir smegenis, ir sultis.
 Dažnai taip ir pavieniam žmogui būna:
 Vien dėl kokios nors ydos įgimtos
 (Nors tai nėra jo kaltė, nes juk niekas
 Negali savo gymio pasirinkti)
 Arba per daug išaugus kokiai aistrai,
 Kuri dažnai pralaužia proto sienas,
 Ar tik dėl įpročio, kursai iškreipia
 Jo elgseną, – tiktai dėl to, kad jis
 Nelemtu ydos ženklų pažymėtas,
 Ir nesvarbu, ar tai žvaigždė likimo,
 Ar prigimties drabužis – jo dorybės
 Galėtų būti tyros kaip malonė
 Ir gausios, kiek tik pakelia žmogus –
 Jį vertins pagal ydą. Piktos lašas
 Suniokoja kilnios dorybės vertę,
 Palikdamas tik gėdą.

Įeina Dvasia

HORATIO. Jau ateina!

HAMLETAS. O angelai dangaus, globokit mus!

Kas tu bebūtum – ar gera dvasia,
 Ar piktas kipšas, ką tu beatneštum –
 Dangaus dvelksmus ar pragaro liepsnas,
 Pikti ar kilnūs būtų tavo siekiai, –
 Tu toks prakalbinamas ateini!
 O Hamletai, karaliau, Dane, tėve,
 Kreipiuosi į tave! O atsakyk!
 Neleisk man nežinios tamsoj uždusti!
 Kodėl gi tavo kaulai pašvęstieji
 Suplėšė įkapes? Kodėl gi karstas,
 Kur mes tave regėjom paguldytą,
 Pravėrė marmuro sunkaus nasrus
 Tave išspjauti? Ką turėtų reikšti,
 Kad tu, numirėlis, ir vėl šarvuotas

Lankai mėnulio žvilgsnį ir naktis
 Šiurpu užlieji, mus, gamtos kvailius,
 Priversdamas siaube drebėti, mąstant
 Tai, ko nesuvokia mūsų sielos?
 Sakyk, kodėl? Ir ką gi mums daryti?

Dvasia moja HAMLETUI

HORATIO. Jis moja jums, kad eitumėt kartu,
 Tarsi norėdamas ką pasakyti
 Tik jums.

MARCELAS. Žiūrėkite, kaip jis grakščiai
 Jus kviečia ten – į nuošalesnę vietą.
 Bet neikite su juo!

HORATIO. Jokiu būdu!

HAMLETAS. Nenori atsakyti. Tad aš eisiu.

HORATIO. Tik neikite, prašau!

HAMLETAS. Ir ko bijoti?

Gyvybė man segtuko neverta;
 O sielai, nemirtingai kaip ir jis,
 Ką gi galėtų pikta padaryti?
 Ir vėl štai moja kviesdamas. Aš eisiu.

HORATIO. Bet jeigu nuvilios jus į bangas
 Arba į gūdžiąją uolos viršūnę,
 Pakibusią toli viršum gelmės,
 Ir ten, į klaikų siaubą pasivertęs,
 Palauš jums dvasią ir išves iš proto?
 Prašau jus, pagalvokit apie tai.
 Tiktai vieta, be priežasties kitokios,
 Jau kelia nykų šiurpą kiekvienam,
 Kuris, tiek sieksnių žvelgdamas į gelmę,
 Ją girdi šniokščiant apačioj.

HAMLETAS. Dar moja.

– Aš seksiu. Eik!

MARCELAS. Jūs neisit, Prince!

HAMLETAS. Tik šalin rankas!

HORATIO. Ramiau. Bet neikite.

HAMLETAS. Likimas šaukia,

Kiekvieną menką kūno dalelytę
 Paversdamas Nemėjos liūto⁷ nervu.

Dvasia moja

Dar kviečia. Ponai, leiskite mane!
 Kiekvieną, kurs trukdys, dvasia paversiu!
 Sakau – šalin! – Eime, aš seksiu.

⁷ Nemėjos liūtas – nepaprastai plėšrus liūtas, siautėjęs Nemėjos slėnyje. Jį įveikė Heraklis, kuris vėliau vaikščiojo apsigaubęs jo kailiu.

Dvasia ir HAMLETAS išeina

HORATIO. Vis dar tebèr fantazijos valdžioj.

MARCELAS. Pasekime; nereiktų jo klausyti.

HORATIO. Gerai. Žiūrèkim, kas iš to išeis.

MARCELAS. Kažkas pašvinę Danijos valstybėj.

HORATIO. Dangus jai vadovaus.

MARCELAS. Tad sekim jį.

Abu išeina.

V S C E N A

Kita aikštelės pusė.

Įeina Dvasia ir HAMLETAS

HAMLETAS. Kur tu vedi? Kalbèk! Toliau nebeisiu.

DVASIA. Klausyk manęs.

HAMLETAS. Gerai.

DVASIA. Tuojau bus laikas,

Kuomet ir vèl reikės man atsiduoti
Sieros liepsnoms.

HAMLETAS. Deja, o vargše dvasia!

DVASIA. Nesigailèk, tiktai rimtai klausyk,

Ką aš atversiu tau.

HAMLETAS. Mielai klausau. Kalbèk!

DVASIA. Ir keršysi mielai, tatai išgirdęs.

HAMLETAS. Ką?

DVASIA. Aš – tavo tèvo šmèkla, pasmerkta

Tam tikrą laiką naktimis klajoti,
O dieną degti liepsnose, kol mano
Gyvatos nuodėmės sunkias ugnis
Sudegins ir nuplaus. Bet aš tau negaliu
Išduoti paslapties kančių buveinės:
Nuo vieno menko žodžio apie tai
Apmirtų siela ir sustingtų kraujas;
Išsoktų akys iš duobių kaip žvaigždės;
Suveltos garbanos tau išsitiestų
Ir atsistotų ant galvos plaukai
Tarsi įtūžusio ežiuko durtytys.
Bet tokis amžinybės atskleidimas –
Ne žmogiškajai ausiai. O klausyk!
Jei kada nors mylėjai savo tėvą...

HAMLETAS. O Dieve!

DVASIA. Atkeršyki už baisią žmogžudystę!

HAMLETAS. Žmogžudystę?

DVASIA. Jos visos baisios, žmogžudystės, ši

Tačiau pati baisiausia ir šlykščiausia.

HAMLETAS. Greičiau sakyk, kad aš sparnais lakiaisiais –
Kaip meilė ir svajonės – pulčiau
Atkeršyti.

DVASIA. Matau – pajėgsi. Būtum
Bejausmis kaip ta piktžolė nutukus,
Tingiai trūnijanti ant Letos⁸ kranto,
Jei nesukiltum. Hamletai, klausyk!
Štai sakoma, kad man tuomet sode
Bemiegančiam įkandusi gyvatė –
Taip šlykščiai mulkinamos danų ausys
Melu. Bet tu žinok, kilnus jaunuoli, –
Angis, kuri įkando tavo tėvui,
Šiandieną dėvi mano karūna.

HAMLETAS. O pranašiška mano siela! Dėdė?

DVASIA. Taip, tas kraujožaga, žvėris ištvirkęs
Klasingom dovanom ir sąmojų kerais –
O dovanų ir sąmojų pagunda! –
Palaužė savo nešvariems geismams
Doriausios, rodos, karalienės valią.
O Hamletai, koks nuopuolis! Mane,
Kurs savo meilės jausmo tyrumu
Kartu su priesaikom jungtuvių ėjo,
Iškeisti į nenaudėlį, kuris
Net ir gamtos dovanomis negali
Prilygti man!
Dorybės kad ir dieviška pagunda
Nesuvilios, kaip lygiai ir gašlumas,
Nors su šviesiausiu angelu sutuok,
Greit persisotins dangiškąją lova
Ir puls prie šiukšlių!
Tyliau! Man rodos, kad tai ryto dvelksmas.
Todėl – trumpai. Bemiegant man sode,
Kaip aš buvau kas popietę įpratęs,
Vogčiom prisėlino tavasis dėdė
Su juodmedžio nelemto syvų skysčiu
Ir atsargiai įlašino į ausį
Raupsinio skiedinio, kurio veikimas
Yra pikčiausias mūsų kraujo priešas:
Jisai kaip gyvsidabris ima skrieti
Gamtos takais bei praėjimais kūne
Ir lyg rūgštis, įlašinta į pieną,
Staiga sukrešina sveikiausią kraują.
Tokia lemtis ištiko ir mane:
Kaip Lozorių pradėjo berti votys,

⁸ Leta – antikos mitologijoje upė, kurios vandenys teikdavę mirusiųjų vėlėms užsimiršimą.

Padengdamos švelniausią mano kūną
 Bjauria šašų pluta.
 Ir atėmė taip brolio rankos miegant
 Gyvybę, karalienę ir karūną,
 Ir nuodėmių žydėjime pačiam,
 Be atgailos, visai nepasiruošęs,
 Negavęs paskutinio patepimo
 Ir slegiamas gausių netobulybių,
 Turėjau stoti aš į Dievo teismą.
 O kaip siaubinga! Kaip šiurpu! Jei tu
 Dar neišsigimei, tai nepakęsk,
 Kad Danijos karališkoji lova
 Kraujožagos šlykščiausios guoliu taptų!
 Tačiau, kaip visa tai tu beatliktum,
 Nesusitepk minčių patsai ir sielai
 Neleisk prieš savo motiną sukilti:
 Palik ją dangui ir širdies dygliams –
 Te jie krūtine bado! Na, lik sveikas.
 Jau švitulys aušros artumą skelbia
 Ir ima blykšti jo silpna ugnis.
 Sudie! Sudie! Sudie! Atmink mane!

HAMLETAS. O jūs, dangaus pulkai! O žeme! Dar ko –
 Gal pragaro paties – man šauktis? Tik laikykis,
 Širdie! Ir raumenys, dar nepasenkit,
 Kad būčiau tvirtas! Atsimint tave?
 Taip, vargše šmėkla, – tol, kol atmintis
 Šiam rutuly gyvens! Tave atminti.
 O taip! Aš savo atminties lentoj
 Ištrinsiu viską: išmintį iš knygų,
 Vaizdus ir įspūdžius iš praeities,
 Kuriuos jaunystė kitados įrašė,
 Ir vien tik tavo įsakas nuo šiol
 Gyvens manoj smegenyno knygoj –
 Be priemaišų! Prisiekiu dangumi!
 O moterie pragaištingiausia!
 O besišypsantis prakeiktas niekše!
 Ei, lenteles! Juk reik užsirašyti,
 Kad galima šypsotis ir šypsotis,
 Ir būti niekšu! Danijoje bent taip.

Rašo

Tai šitaip, dède! Bet dabar – prie šūkio.
 Jis bus: „Sudie, sudie! Atmink mane!“
 Prisieکتa.

HORATIO ir MARCELAS už scenos. Prince!

Įeina HORATIO ir MARCELAS

MARCELAS. Hamletai!
 HORATIO. Dangus
 Te jį globoja!
 HAMLETAS. Amen!
 MARCELAS. Ei-lio-li-o! Prince!
 HAMLETAS. Ei-lio-li-o! Eik šen, paukšteli!
 MARCELAS. Na kaip, šviesusis Prince?
 HORATIO. Kaip ten buvo?
 HAMLETAS. O, viskas puikiai!
 HORATIO. Pasakykit, kaip?
 HAMLETAS. Ne, jūs išduosit.
 HORATIO. Ne, aš dangum prisiekiu!
 MARCELAS. Ir ne aš!
 HAMLETAS. Argi žmogus galėtų pagalvoti?..
 Bet neišduosite?
 HORATIO ir MARCELAS. Dėl Dievo, ne!
 HAMLETAS. Visam krašte nerastum tokio niekšo,
 Kuris... nebūtų dar ir sukčius.
 HORATIO. Nereiktų šmėklai keltis iš kapų
 To mums pranešti, Prince.
 HAMLETAS. Jūs teisus.
 Dabar, manau, turėtumėm nedelsdami,
 Rankas paspaudę, skirstytis kas sau:
 Jūs – ten, kur reikalai ir norai kviečia
 (Jų niekadoms netrūksta), o aš pats,
 Kadangi nieko kita nebelieka,
 Turėsiu eiti melstis.
 HORATIO. Tai tik paklaidę žodžiai, mielas Prince.
 HAMLETAS. Gailiuos įžeidęs jus. Visa širdim. Tikrai.
 HORATIO. Nėra čia įžeidimo, Prince.
 HAMLETAS. O taip, Horatio! Ir dar gilus,
 Šventuoju Patriku⁹ prisiekiu! Toji
 Dvasia – tikrai kilni. Tačiau smalsumą
 Patirti, kas tarp mūsų atsitiko,
 Valdykit, kiek tik galite. Tad prašau
 Jus kaip draugus, karius ir bendramokslius
 Mažytės paslaugos.
 HORATIO. Mielai, tiktai kokios?
 HAMLETAS. Ką šiąnakt matėt, niekad neišduoti.
 HORATIO ir MARCELAS. O Prince, niekuomet!
 HAMLETAS. Prisiekit!
 HORATIO. Žodis,

⁹ Šventasis Patrikas – Airijos globėjas, išvadavęs Airiją iš žalių ir gyvačių. Priesaikoje šv. Patrikas Hamletui asocijuojasi su tėvo skirta sunkia, tačiau kilnia pareiga.

Kad niekuomet!

MARCELAS. Ir mano žodis, Prince!

HAMLETAS. Prisiekit mano kardui¹⁰.

HORATIO ir MARCELAS. Jau prisiekėm.

HAMLETAS. Bet mano kardui.

DVASIA *iš po scenos*. Prisiekit!

HAMLETAS. Ir tu sakai taip? Ar tu čia, bičiuli?

Juk girdite, ką jis ten rūsy šneka, –
Prisiekite!

HORATIO. Kokiais gi žodžiais, Prince?

HAMLETAS. Ką šiąnakt matėt, niekad neišduoti
Prisiekit mano kardui.

DVASIA *iš po scenos*. Prisiekit!

HAMLETAS. *Hic et ubique?*¹¹ Tad pakeiskim vietą.

Ateikit šičia, Ponai, ir dar kartą
Uždėkite rankas ant mano kardo:
Neprasiatarti niekad, ką girdėjot,
Prisiekit mano kardui.

DVASIA *iš po scenos*. Prisiekite jo kardui!

HAMLETAS. Taip, senas kurmi! Bet ir greit rausies!

Tikrai šaunus knyslys! – Darsyk kitur, draugai!

HORATIO. O diena ir naktie, kaip viskas keista!

HAMLETAS. Taip viską ir sutik. Daugiau dalykų,

Horatio, dangus ir žemė slepia,
Nei jūsų filosofija aprėpia¹².

Bet tęskim.

Čia kaip prieš tai te jums Apvaizda gelbsti,
Prisiekit, – kaip keistai aš besielgčiau
(Man gali kartais tekti suvaidinti
Keistuolį), kad, mane išvydę tokį,
Jūs niekad – nei sunerdami rankas,
Štai taip, nei purtydami galvą – šitaip,
Nei posakiais reikšmingai neaiškiais,
Kaip: „Taip, mes žinom“, „Jei norėtumėm tiktai“,
„Jei leistų mums“, „Yra juk žinančių, kurie“,
Pabrėžiančiais, jog žinot, neišduosit.
Tepadeda dangaus malonė jums!

DVASIA *iš po scenos*. Prisiekit!

HAMLETAS. Nurimki, sutrikdyta dvasia!

Prisiekia

¹⁰ Prisiekit mano kardui – priesaika, duota uždėjus rankas ant kardo, buvo laikoma svarbia ir dėl to, kad rankena yra panaši į kryžių.

¹¹ *Hic et ubique?* – Čia ir visur (lot.). Hamletas kalba apie šmėklą, kurios balsas girdimas vis kitoje vietoje.

¹² Daugiau dalykų, / Horatio, dangus ir žemė slepia, / Nei jūsų filosofija aprėpia. – Hamletas abejoja, ar mokslai, kuriais jie su Horacijumi tikėjo studijuodami Vitenberge, gali atsakyti į visus gyvenimo klausimus.

Ponai,
 Aš atsiduodu jums su savo meile.
 O kuo toks varganas žmogus kaip aš
 Galėtų savo meilę ir draugystę
 Išreikšti, Dievui padedant, netrūks.
 Eime; tiktai prašau – pirštus prie lūpų!
 Išniro laikas¹³. Prakeiksmas būties,
 Kad jį sujungti skirta man lemties!
 O, ne! Eime visi kartu!

Išeina.

II VEIKSMAS

I S C E N A

Kambarys Polonijaus rūmuose.

Ieina POLONIJUS ir REINALDO

POLONIJUS. Šiuos pinigus ir laiškus jam įteiksi.

REINALDO. Gerai, šviesiausias Pone.

POLONIJUS. Protingai padarytumei, Reinaldo,

Jei prieš lankydamas jį pasiklaustum,

Kaip elgiasi.

REINALDO. Aš irgi taip maniau.

POLONIJUS. Gerai, labai gerai! Žiūrėk – pirmiausia

Išklausinėk apie danus Paryžiuoj:

Ir kas, ir kaip, iš ko ir kur gyvena,

Su kuo draugauja, kiek ir kam išleidžia.

Ir jeigu taip užuolankom patirtum,

Kad jie pažįsta mano sūnų, stenkis

Arčiau negu tik klausimais prieiti.

Vaizduok, lyg jį pažintum tik iš tolo:

„Žinau jo tėvą ir draugus; jį patį –

Tiktai šiek tiek.“ Ar supranti, Reinaldo?

REINALDO. Labai gerai, šviesiausias Pone.

POLONIJUS. „Šiek tiek“, toliau pridėdamas: „menkai,

Ir jei tai jis, tai toks padauža, kad...“ –

Ir čia gali jau išgalvoti pats,

Ką nori, vengdamas vien tiktai to,

Kas jį pažeminti galėtų. Šiaipgi

Kokie išdykėliški paslydimai –

Visiems gerai pažįstami jaunystės

Ir laisvės bendrai – tinka.

REINALDO.

Kaip lošimas?

¹³ Išniro laikas. Prakeiksmas būties, / Kad jį sujungti skirta man lemties! – Alegorinė laiko figūra buvo vaizduojama žmogaus arba skeleto pavidalu. Hamletas savojo meto laiką apibūdina kaip nesveiką, suluošintą, – išnirusiais sąnariais, kuriuos atstatyti į vietą lemta jam, Hamletui.

POLONIJUS. Girtavimas, keiksmas, peštynės, špagos

Ir kekšės – šitiek tai tikrai gali.

REINALDO. Bet tai jį žemintų, šviesiausias Pone!

POLONIJUS. O ne! Juk visa tai gali atmiešti.

Todėl teneatrodo, kad jisai

Iš nesivaldymo taip daro. Ne!

Patiek jo ydas taip gudriai ir švelniai,

Kad jos atrodytų tik laisvės dėmės,

Ugningos dvasios protrūkių žaibai

Ir neaprimusio dar kraujo siausmas,

Kuris ištinka mus visus.

REINALDO. Bet, Pone...

POLONIJUS. Kam visa tai?

REINALDO. Tikrai, šviesiausias Pone,

Norėčiau sužinoti.

POLONIJUS. Ogi štai kam –

Ir aš manau, tai nebloga klausa.

Primetęs jam šias nežymias dėmes,

Tarytum jos tebtų darbo dulkės,

Įsidėmėk:

Jei tavo pokalbyje tiriamasis

Bus matęs tik užsimintą jaunuolį

Nusidedant taip, kaip sakei, būk tikras,

Jis prisijungs prie tavo žodžių šitaip:

„Bičiuli“, „Mielas Pone“, „Gerbiamasis“,

Priklausomai nuo frazės, padėties,

Žmogaus ir krašto...

REINALDO. Taip, šviesiausias Pone.

POLONIJUS. Ir štai tada jisai, štai taip... tada... – Ką aš
čia buvau besakęs? Prisiekiu mišiomis, aš gi norėjau
kažką pasakyti! Kur aš sustojau?

REINALDO. Ties „tavo žodžių šitaip“, ties „Bičiuli“.

POLONIJUS. Ties „tavo žodžių šitaip“? O, tikrai!

Ir baigs jis taip: „Tą poną aš pažįstu.

Mačiau jį vakar, o gal kitą dieną,

Ten ir su tuo; tikrai, jis lošė, girtuokliavo

Ir pešėsi prie teniso.“ Arba:

„Mačiau – jis ėjo į linksmus namus“,

Atseit, bordelį, na ir taip toliau.

Dabar matai,

Kaip neteisybės jaukas privileija

Teisybės karpį. Taip ir mes, gudriai

Naudodami užuolankas bei vingius,

Surandam kryptį. Taigi pagal šiuos

Nurodymus bei pamokas ištirsi

Ir mano sūnų. Viską supratai?

REINALDO. Taip, viską.

POLONIJUS. Tad sudie! Keliuk sau sveikas!

REINALDO. Šviesiausias Pone!

POLONIJUS. Paslapčiomis jo elgesį stebėk!

REINALDO. Stebėsiu, Pone.

POLONIJUS. Ir netrukdyk jam muzikos!

REINALDO. Gerai!

POLONIJUS. Sudie!

REINALDO išeina. Įeina OFELIJA

Ofelija! Na, kas gi tau?

OFELIJA. O mano Pone, kaip išsigandau!

POLONIJUS. Sakyk, dėl Dievo, ko?

OFELIJA. Man besiuvant kambaryje, staiga

Įeina princas Hamletas: liemenė
Neužsegta, vienplaukis, lig kulnų
Nusmukę kojines – be raiščių; pats gi –
Išbalęs kaip jo marškiniai, o keliai –
Kad virpa! Jis atrodė toks suvargęs –
Tarsi iš pragaro paties išleistas
Papasakoti apie jo siaubus.

POLONIJUS. Iš meilės tau pamišo!

OFELIJA. Nežinau,

Bet aš tikrai bijau.

POLONIJUS. Ką jis tau sakė?

OFELIJA. Jis paėmė stipriai mane už riešo;

Tada, per rankos ilgį atsitraukęs,
Pridėjo kitą prie kaktos ir taip
Įsistebeilijo į mano veidą –
Lyg piešdamas, ir laikė gan ilgai.
Po to lengvai pakratė mano ranką
Ir, linktelėjęs galva tris kartus,
Jis atsiduso taip giliai ir skaudžiai,
Jog, rodės, kūnas nebeišlaikys
Ir nusibaigs čia pat. Po to jisai
Mane paleido ir, atgal per petį
Atsukęs galvą, žengė į duris.
Ir taip išėjo be akių pagalbos,
įsmeigęs šviesų žvilgsnį į mane.

POLONIJUS. Eime kartu. Aš noriu pas karalių.

Juk tai tikriausias meilės pamišimas,
Kurs maišto priepuoly ją pačią žudo
Ir veda prie beviltiškų veiksmy
Kaip lygiai bet kuri kita aistra,
Ištinkanti mus šiam pasauly. Gaila. –

Ar žodžiais nebuvai jam per šiurkšti?

OFELIJA. Ne, aš tiktai, kaip jūs man buvot liepę,
Nepriėmiau laišku, uždrausdama
Lankytis.

POLONIJUS. Tai ir išvedė iš proto!

O gaila, kad aš jo prieš tai daugiau
Nevertinau. Maniau – dar pražudys,
Taip žaisdamas. Nelemtas įtarumas!
Atrodo, jog būdinga mums, seniems,
Besvarstant viską, per toli nueiti,
Kaip lygiai jaunesniems už mus dažnai
Pritrūksta apdairumo. Pas karalių!
Ta meilė nuskępta daugiau žalos
Atneštų jam nei atskleista gėlos.
Einam.

Abu išeina.

I I S C E N A

Kambarys pilyje.

Trimitai. Įeina KARALIUS, KARALIENĖ, ROZENKRANCAS, GILDENSTERNAS ir palydovai

KARALIUS. Sveiki atvykę, mielas Rozenkrancai
Ir Gildensternai! Jus iškvieš skubiai
Ne vien tik noras pamatyti vertė,
Bet reikalas. Manau, kad jau girdėjot,
Kaip Hamletas pakito. Taip sakau,
Nes jis nei išore, nei vidumi
Jau nebe tas, kas buvo. O kas kita,
Išskyrus tėvo mirtį, būtų jam
Sudrumstę šitaip nuovoką ir protą –
Mįslė man. Tad prašau aš jus abu,
Kurie su juo nuo pat vaikystės augot,
Taip artimus jaunyste ir būdu,
Sutikti pasilikti nors trumpam
Dvare ir čia, su juo kartu bendraujant,
Įtraukt į pramogas ir, progai pasitaikius,
Suuost, ar kas nežinoma dar mums
Jo neslegia, prieš ką, aikštėn iškilus,
Galėtumėm dar priemonių surasti.

KARALIENĖ. Malonūs Ponai; daug jis apie jus
Kalbėjo, ir esu tikra, jog niekur
Nėra kitų tokių dviejų žmonių,
Kuriuos jisai taip mėgtų. Jeigu jūs
Kilniai sutiktut savo buvimu
Paremti ir sutvirtint mūsų viltis,

Atsidėkotumėm mes jums už tai
Karališkai.

ROZENKRANCAS. Šviesiausios Didenybės,
Turėdamos visavaldystės teisę,
Įsakymais galėtų reikšti norus,
Ne prašymu.

GILDENSTERNAS. Abu mes nuolankiausiai
Klusnumą savo ir atsidavimą
Tarnauti jums laisvai po kojų klojam,
Tik įsakykit.

KARALIUS. Ačiū, Rozenkrancai,
Ir jums, mielasis Gildensternai! Ačiū!

KARALIENĖ. Dėkoju, Gildensternai! Ačiū jums,
Mielasis Rozenkrancai! Ir prašau
Tuoju pas mano sūnų. – Te kas nors
Pas Hamletą palydi šiuos ponus.

GILDENSTERNAS. Duok Dieve, kad tik jam draugystė mūsų
Atneštų džiaugsmo ir naudos!

KARALIENĖ. Taip. Amen!

ROZENKRANCAS ir GILDENSTERNAS su kai kuriais palydovais išeina. Įeina POLONIJUS

POLONIJUS. Šviesiausias Viešpatie, pasiuntiniai
Laimingai iš Norvegijos sugrįžo!

KARALIUS. Tu vis buvai gerų naujienų tėvas.

POLONIJUS. Ar aš, Šviesybe? Būkite tikri,
Jog mano paklusnumas, kaip ir siela,
Tik Dievui ir karaliui. Štai, man rodos, –
Jei smegenys dar nenustojo galios
Suuosti reikalus taip, kaip seniau, –
Kad ir dabar pavyko sužinoti,
Kodėl iš tikro Hamletas pamišo.

KARALIUS. Sakyk greičiau, – nebegaliu išverti!

POLONIJUS. Pirmiausia – pasiuntinius; mano žinios
Tebus desertui šios didžios puotos.

KARALIUS. Pasveikinki juos pats ir vesk čionai.

POLONIJUS išeina

Miela Gertrūda, štai jis sako radęs
Šaltinį jūsų Hamleto ligos.

KARALIENĖ. Vargu tai bus kas kita negu tėvo
Mirtis ir staigios mudviejų vedybos.

KARALIUS. Ištirsime vėliau.

Grįžta POLONIJUS su KORNELIJUM ir VOLTIMANDU

Sveiki, draugai!

Kas gero iš Norvego, Voltimandai?

VOLTIMANDAS. Linkėjimai ir sveikinimai jums.

Išklausęs mus, jis uždraudė sūnėnui
 Karius verbuoti (ligi tol jis manė,
 Kad tai prieš Lenkiją; tik iš arčiau
 Pažvelgęs jis suprato, jog tatai
 Prieš Jūsų Didenybę) ir, nuliūdęs,
 Kad šitaip piktnaudojamas jo amžius,
 Liga ir negalė, tuojau pat liepė
 Suimti Fortinbrą, kuris iš karto
 Pakluso ir, priėmęs papeikimą,
 Pasižadėjo savo dėdei niekados
 Nekelt prieš Jūsų Didenybę ginklo.
 Nudžiugintas to, senasai Norvegas
 Paskyrė jam tris tūkstančius algos
 Kartu su teise surinktus karius
 Kampanijai prieš lenkus panaudoti.
 Tad šiuo, kaip pamatysite, jis prašo

Paduoda raštą

Jus teiktis Fortinbro karius praleisti
 Per jūsų valdomas žemes tam žygiui,
 Prijungdamas garantijas, kurios
 Štai čia išdėstytos.

KARALIUS. Tai Mums patinka;
 Kai tik surasim laiko patogaus,
 Skaitysim ir apsvarstę atsakysim.
 Tuo tarpu ačiū jums už puikų darbą.
 Nusnūskit, o nakčia kartu puotausim.
 Sveiki sugrįžė!

KORNELIJUS ir VOLTIMANDAS išeina

POLONIJUS. Baigėsi gerai. –
 Valdove ir Madame, mums čia svarstyti,
 Kas ta didybė ir kas pareiga,
 Kodėl diena – diena, naktis – naktis,
 O laikas – laikas, reikštų vien tiktai
 Eikvoti veltui dieną, naktį, laiką.
 Glaustumas – proto siela. Daugžodystė –
 Jo kūnas bei puošnus paviršius. Taigi –
 Glaustai. Kilnus sūnus pamišo. Taip.
 Nes tikras pamišimas juk ir reiškia
 Būti pamišusiam, ir nieko kito!
 Tai tiek.

KARALIENĖ. Ne taip puošniai, bet esmingiau!

POLONIJUS. Prisiekiu, Ponia, jokio čia puošnumo!
 Tiesa, kad jis pamišo, ir tiesa,
 Kad gaila, bet ir gaila, kad tiesa.

Šauni figūra! Bet gana to meno!
 Sutikim – jis pamišo. Mums telieka
 Surasti priežastį šios pasekmės,
 Arba, tikriau pasakius, nesėkmės,
 Nes toji nesėkminga pasekmė
 Juk turi priežastį, – štai kas palieka.
 Įsidėmėkit:
 Turiu aš dukterį (kol ji dar mano),
 Kuri, iš pareigos bei paklusnumo,
 Man įteikė tatai. Klausykite, spręskite.

(Skaito laišką) Dangiškajai mano sielos dievaitei, grožingiausiajai Ofelijai –

Pigus ir nevykęs išsireiškimas; „grožingiausiajai“ –
 nevykęs išsireiškimas. Bet paklausykite toliau. Štai:

Prie jos puikios baltos krūtinės šie – etc.

KARALIENĖ. Ar tai iš Hamleto?

POLONIJUS. Kantrybės, Ponia! Perskaitysiu viską.

*(Skaito) Abejok žvaigždėm ir saule,
 Netikėk šviesa dienos.*

*Abejok tiesos apgaule, –
 Mano meile – niekad.*

*Ofelija brangiausioji, nesiseka man eiliuoti; nemoku meno
 savo atodūsius eilėmis išreikšti. Bet patikėk, o nuostabioji,
 kad mano meilė be ribų, be krašto. Sudie!*

*Tavo amžinai, brangioji mergaite,
 Kol toji mašina priklauso jam –
 Hamletas.*

Vien iš klusnumo ji tatai parodė;
 Be to, ir visą meilinimosi jo eigą,
 Taip sakant, vietą, laiką, būdą – viską
 Man atskleidė.

KARALIUS. Bet kaip jinai sutiko
 Jo meilę?

POLONIJUS. Kuo jūs laikote mane?

KARALIUS. Doru ir ištikimu žmogumi.

POLONIJUS. Norėčiau būti toks. Ką pagalvotut,
 Jei aš, pajutęs meilės liepsną kylant
 (O pajutau, turiu prisipažinti,
 Anksčiau, nei ji pasakė) taip, ką jūs
 Ir Jos brangi Didybė pagalvotut,
 Jei aš, pamerkęs širdžiai akimi,
 Vaidinęs būčiau pultą arba knygą
 Ir, kurčias nebylys, tik abejingai

Stebėjęs. Ne! Aš tuoj pradėjau veikti
 Ir savo jaunai damai pasakiau:
 „Jis – princas, tad ne tavo žvaigždei skirtas;
 Užbaik šį reikalą.“ Po to liečiau
 Užsirakint, neimti dovanų,
 Neįsileist pasiuntinių. Ir, jai
 Paklausius mano patarimų, princas,
 Atstumtas, – trumpinant šią giesmę, – puolė
 Į liūdesį ir pasninką; po to –
 Į nemigą ir neryžtumą, kol
 Iš lėto pasinėrė beprotybėn,
 Kur šėlsta ir dabar ir dėl kurios
 Mes gedime.

KARALIUS. Jūs manot, kad dėl to?

KARALIENĖ. Galėtų būt ir taip.

POLONIJUS. Argi kada, norėčiau sužinoti,
 Man įsakmiai pabrėžus „taip yra“,
 Kitaip kas atsitiko?

KARALIUS. Rodos, ne.

POLONIJUS *rodydamas į savo galvą ir pečius*. Nuimkit šią
 nuo tų, jei bus kitaip.
 Jei aplinkybės leis, surasiu tiesą,
 Nors ji ir žemės gelmėse slypėtų.
 Matysite.

KARALIUS. Tai ką toliau bandysim?

POLONIJUS. Kaip žinot, kartais valandas jisai
 Galerijoje pravaikšto.

KARALIENĖ. Taip, tikrai.

POLONIJUS. Tokiu metu aš dukterį paleisiu,
 O mes štai čia, už kilimo užlindę,
 Stebėsime. Jeigu jis nemyli jos
 Ir ne dėl jos galvos neteko, –
 Man ne valstybės reikalus tvarkyti,
 Bet ūkį ir jo vežikus!

KARALIUS. Bandykim.

Įeina HAMLETAS, skaitydamas knygą

KARALIENĖ. Štai ten ateina vargšas su knyga.

POLONIJUS. Prašyčiau jus abudu pasitraukti.
 Dabar aš jį prakalbinsiu. Atleiskit!

KARALIUS, KARALIENĖ ir palydovai išeina

Kaip laikosi gerasis mūsų Princas?

HAMLETAS. Ačiū Dievui, gerai.

POLONIJUS. Ar jūs mane pažįstate?

HAMLETAS. Puikiausiai. Jūs esate žuvininkas.

POLONIJUS. Ne, Prince.

HAMLETAS. Tad aš norėčiau, kad būtumėte bent toks doras žmogus.

POLONIJUS. Doras, Prince?

HAMLETAS. Taip, Pone, nes doras žmogus šiais laikais pasitaiko tik vienas iš dešimties tūkstančių.

POLONIJUS. Tikriausia tiesa, Prince.

HAMLETAS. Nes jeigu saulė, tasai dvėseną bučiuojantis dievas, veisia kirminus pastipusio šuns lavone... – Ar turite dukterį?

POLONIJUS. Turiu, Prince.

HAMLETAS. Neleiskite jai vaikščioti saulėje. Pradėjimas yra palaima, bet ne toks, koks jūsų dukteriai galėtų atsitikti. Budėkite, bičiuli!

POLONIJUS. Ką jūs norite tuo pasakyti? *Į šalį.* Vis dar mano dukters įsikibęs. Iš pradžių manęs nė nepažino, sakydamas, jog aš esąs žuvininkas. Toli nuejo, tikrai toli. Jaunystėje, tiesą sakant, ir aš iškenčiau daug negandų dėl meilės – beveik tiek, kiek jis. Reikia vėl jį kalbinti. – Ką čia skaitote, Prince?

HAMLETAS. Žodžius, žodžius, žodžius.

POLONIJUS. Kas ten vyksta, Prince?

HAMLETAS. Tarp ko?

POLONIJUS. Aš norėjau pasakyti: kas rašoma toje knygoje?

HAMLETAS. Šmeižtai, Pone! Čia toks satyriškai nusi-teikęs niešas tvirtina, jog seniai turį žilas barzdas, raukšlėtus veidus, tiršta derva bei slyvmedžio sakais varvančias akis ir, neskaitant visiškai silpnų pakinklių, jiems dar labai trūksta proto. Nors aš, Pone, tuo tvirtų tvirčiausiai tikiu, bet vis dėlto manau, kad apie tai rašyti – negarbinga. Ir jūs, Pone, būtumėte toks pats senas, kaip ir aš, jei mokėtumėte kaip vėžys atbulas vaikščioti.

POLONIJUS *į šalį.* Nors tai beprotybė, bet esama joje nuoseklumo. – Ar norėtumėte pasitraukti iš oro, Prince?

HAMLETAS. Į savo kapą.

POLONIJUS. Iš tiesų, ten nėra oro. *Į šalį.* Kokie prasmingi kartais jo atsakymai! Tokia laimė dažnai pasitaiko beprotybei; sveikas protas mažiau tuo pasižymi. Dabar aš jį paliksiu ir tuoj pat ieškosiu priemonių jo susitikimui su mano dukterim. – Taurusis Prince, norėčiau su jumis nuolankiausiai atsisveikinti.

HAMLETAS. Jokio kito daikto negalėtumėte iš manęs paimiti, su kuriuo lengviau man būtų skirtis, Pone, – nebent tik su gyvybe, nebent tik su gyvybe.

POLONIJUS. Likite sveiki, Prince.

HAMLETAS. Tie nuobodūs seni kvailiai!

Įeina ROZENKRANCAS ir GILDENSTERNAS

POLONIJUS. Jūs ieškot princą Hamletą; štai jis.

POLONIJUS išeina

GILDENSTERNAS. Garbingas Prince!

ROZENKRANCAS. Mano brangus Prince!

HAMLETAS. O! Puikūs ir mieli draugai! Kaip einas, Gildensternai? Rozenkrancas! Kaip laikotės abu, mieli vaikinai?

ROZENKRANCAS. Kaip kuklūs žemės šios vaikai.

GILDENSTERNAS. Laimingi,

Kad ne per daug laimingi: mes dar nesam Fortūnos kepuraitės smaigalys.

HAMLETAS. Bet ir ne jos batuko puspadis.

ROZENKRANCAS. Nei tas, nei tas.

HAMLETAS. Tad jūs gyvenate kur nors prie juosmens, o gal net pačiam jos malonių vidury?

GILDENSTERNAS. Teisybė, mūsų santykiai su ja – intymūs.

HAMLETAS. Slapčiausiose Fortūnos vietose? Tikriausiai, nes ji gi – kekšė! Kas naujo?

ROZENKRANCAS. Nieko, Prince, nebent tik tai, kad pasaulis tapo garbingesnis.

HAMLETAS. Tuomet pasaulio pabaiga čia pat! Bet jūsų naujiena netikra. Leiskite smulkiau pasiteirauti. Kuo gi jūs, mieli draugai, nusikaltote Fortūnai, kad jinais siunčia jus į šį kalėjimą?

GILDENSTERNAS. Į kalėjimą, Prince?

HAMLETAS. Danija yra kalėjimas.

ROZENKRANCAS. Tad ir visas pasaulis – kalėjimas.

HAMLETAS. Ir dar koks erdvus! – su daugybe rūšių, vienučių ir bokštų; Danija gi – pats blogiausias.

ROZENKRANCAS. Mes taip negalvojame, Prince.

HAMLETAS. Tai jums ir ne kalėjimas; nes nieko nėra gera ar bloga apskritai: mūsų galvojimas tatau apsprendžia. Man čia kalėjimas.

ROZENKRANCAS. Jūsų garbėtroška pavertė Daniją kalėjimu. Čionai per ankšta jūsų dvasiai.

HAMLETAS. O Dieve! Ir riešuto kevale uždarytas jausčiausi begalinių erdvių karalius, jei ne tie baisūs sapnai.

GILDENSTERNAS. Tie sapnai ir yra garbėtroška; nes juk pati garbėtroškos esmė tėra tik sapno šešėlis.

HAMLETAS. Sapnas yra tik šešėlis.

ROZENKRANCAS. Teisybė; ir aš garbėtrošką laikau to-
kia lengva, bekūne savybe, jog ji iš tiesų yra tik šešėlio
šešėlis.

HAMLETAS. Tuomet mūsų elgetos yra kūnai, o mūsų
valdovai ir išsitempę herojai tėra tų elgetų šešėliai. Gal
eisim pas dvariškius, nes aš iš tikro negaliu protauti.

ROZENKRANCAS ir GILDENSTERNAS. Abu mes pasiruo-
šę jums tarnauti.

HAMLETAS. To tai nereikės. Aš jūsų nė nelyginu su ki-
tais savo tarnais. Ir atvirai, kaip doram žmogui tinka,
pasakysiu, jog esu tiesiog pasibaisėtinai aptarnauja-
mas. O dabar, pasikliaudamas sena draugyste, klau-
siu: ką jūs veikiate Elsinore?

ROZENKRANCAS. Mes čia tik jūsų aplankyti; jokio kito
tikslu.

HAMLETAS. Toks elgeta kaip aš, net ir padėka netur-
tingas; bet ačiū jums. Tik mano padėka, mieli bičiuliai,
nė pusės skatiko neverta. Ar jūsų kas nors nepakvie-
tė? Ar jūs čia laisvai ir savo noru lankotės? Na, tiktai
neveidmainiaukit su manim ir atsakykit!

GILDENSTERNAS. Ką mes turėtumėm atsakyti, Prince?

HAMLETAS. Ką norit, tik į klausimą. Jus iškvietė; aš jū-
sų žvilgsniuose matau tarytum prisipažinimą, kurio
jūsų kuklumas nepajėgia nuslėpti. Aš žinau: mūsų ge-
rasis karalius ir karalienė iškvietė čia jus.

ROZENKRANCAS. Kuriam tikslui, Prince?

HAMLETAS. Jūs man turėtumėte tatau pasakyti. Ir aš,
remdamasis mūsų bičiulystės teise, bendra jaunyste ir
niekad nenutrūkusios mūsų meilės išpareigojimais,
vardan to, ką geresnis už mane kalbėtojas surastų dar
brangesnio jums paveikti, maldauju atvirai ir tiesiai
pasakykit, ar jus kas iškvietė, ar ne?

ROZENKRANCAS *į šalį Gildensternui*. Ką jūs sakysit?

HAMLETAS *į šalį*. Ne, dabar aš jūsų nebepaleisiu iš akių.
Jei jūs mane mylit, tai ir neslėpkit!

GILDENSTERNAS. Mus iškvietė, Prince.

HAMLETAS. O aš jums pasakysiu kodėl, užbėgdamas
už akių jūsų prisipažinimui, – taip, kad jūsų karaliui ir
karalienei pažadėtas diskretumas nepraras nė plunks-
nos. Pastaruoju metu – tik nežinau kodėl – aš netekau
linksmumo, apleidau įprastinius užsiėmimus, o mano
nuotaikos taip pablogėjo, jog žemė, tas nuostabasis
rūmas, man atrodo tik nederlingas iškyšulys; tas nuo-
stabasis skėtis, oras, – žiūrėkite! – ta kybanti viršum

galvos dangaus mėlynė – didingas stogas, nusagstytas aukso šviesuliais, – kodėl jie man atrodo tik dvokiančių garų migla? Ir kas per kūrinys žmogus! Koksai kilnus jo protas! Kokios bekraštės jo galimybės! Koks nuostabiai raiškus savo judesiu ir forma! Koks panašus į angelą savo veiksmais! Koks panašus į Dievą protu! Pasaulio grožis! Gyvūnijos viršūnė! Bet kas man toji dulkių kvintesencija¹⁴? Žmonės manęs nedžiugina, net moterys, nors jūsų šypsena, atrodo, kitką sako.

ROZENKRANCAS. Nieko panašaus nebuvo mano mintyse, Prince.

HAMLETAS. Tai ko jūs nusijuokėte, kai aš pasakiau „žmonės manęs nedžiugina“?

ROZENKRANCAS. Nes pagalvojau: jei žmonės jūsų nedžiugina, tai koks gavėniškas priėmimas laukia aktorių, kuriuos mes pralenkėme kelyje ir kurie atvyksta pasiūlyti jums savo patarnavimų.

HAMLETAS. Tas, kurs vaidina karalių, bus mielai sutiktas, ir Jo Didybė gaus savo duoklę; nuotykiuojančiam riteriui teks panaudoti kardą ir skydą; išimylėjėlis dūsaus ne veltui; melancholikas galės ramiai užbaigti savo rolę; juokdarys prajukins linksmplaučius, ir dama galės laisvai išsiliėti, kad neapšlubtų jos baltosios eilės. Kas tai per aktoriai?

ROZENKRANCAS. Tie patys, kuriais jūs visuomet taip džiaugdavotės: tragikai iš miesto.

HAMLETAS. Kodėl jie keliauja¹⁵? Pastovi vieta jiems būtų naudingesnė tiek garbės, tiek pelno požiūriu.

ROZENKRANCAS. Aš manau, kad tai yra neseniai įvestų naujovių padarinys.

HAMLETAS. Ar ir dabar jie taip pat gerbiami kaip anuomet, kai aš tebebuvo mieste? Ar tiek pat žiūrovų?

ROZENKRANCAS. Dabar jau ne.

HAMLETAS. Kaip tai atsitiko? Argi jie pradėjo rūdyti?

ROZENKRANCAS. Ne, jie nuolat stengiasi ir neatsilieka.

Bet yra ten tokia vaikų šutvė, tikras ereliukų lizdas, savo besaikiais plyšojimais sukeliantis plojimų audras; dabar jie madoj; ir tokį jau triukšmą kelia prieš paprastus, kaip jie vadina, teatrus, jog net ir rapyras nešio-

¹⁴ Dulkių kvintesencija – Viduramžiais manyta, kad yra keturi žemiški pradai – vanduo, žemė, ugnis, oras, tačiau kiekvienas daiktas dar turi tik jam būdingą „penktąją esenciją“ – kvintesenciją, kuri sudaro jo esmę. Vėliau liko perkeltinė prasmė: kvintesencija – daikto ar reiškinio esmė. Hamletas taip apibūdina žmogaus esmę, kuri supriešinama su Renesanso epochos žmogaus išaukštinimu: „Ir kas per kūrinys žmogus! Koksai kilnus jo protas! [...] Koks panašus į Dievą savo protu! Pasaulio grožis!“

¹⁵ Kodėl jie keliauja? – kalbama apie Šekspyro laikų teatro aktualiją. Su Šekspyro trupe, vaidinusia „Gaublio“ (angl. *The Globe*) teatre, konkuravo kitame teatre vaidinusi berniukų trupė.

jantieji frantai, bijodami šių žąsiaplunksnių, retai be-
išdrįsta juose pasirodyti.

HAMLETAS. Ką, tai jie vaikai? Kas juos išlaiko? Kas
jiems atlygina už darbą? Ar tik jie nesakys vėliau, patys
tapę „paprastais“ aktoriais (greičiausiai taip ir bus, jei
nepasitaikys kas nors geresnio), kad rašytojai privertė
šūkaloti prieš savo pačių paveldėjimą?

ROZENKRANCAS. Tikrai, abiejose pusėse buvo daug
triukšmaujama; žmonės vienų prieš kitus siundymo
nelaiko nuodėme. Vienu metu niekas nebenorėjo mo-
kėti pinigų už veikalą, kurio dialoge nebuvo medžia-
gos autoriaus peštynėms su aktoriais.

HAMLETAS. Ar tai įmanoma?

ROZENKRANCAS. O, tam buvo nemaža smegenų iš-
eikvota.

HAMLETAS. Ir laimėjo vaikiščiai?

ROZENKRANCAS. Taip, Prince; dar ir Herkulį su jo
našta priedo¹⁶.

HAMLETAS. Nieko čia nuostabaus. Štai mano dėdei
tapus Danijos karalium, visi tie, kurie, tėvui gyvam
tebesant, šaipėsi iš jo, dabar už mažytį jo portretėlį
dvidešimt, keturiasdešimt, penkiasdešimt ir net šimtą
dukatų moka. Prisiekiu Viešpaties krauju, čia jau yra
kažkas antgamtiška, jei tik filosofija pajęgtų tai at-
skleisti.

Trimitai už scenos

GILDENSTERNAS. Štai ir aktoriai.

HAMLETAS. Malonu jus pasveikinti Elsinore, Ponai!
Duokit šen rankas! Sutikimas reikalauja apeigų ir
formos. Tad leiskit man tatai atlikti taip, kad aktorių
priėmimas (kuris, sakau jums, turėtų būti tikrai šaunus)
neatrodytų pakilesnis negu jūsų. Sveiki atvykę! Bet
mano dėdė-tėvas ir motina-teta suklydo.

GILDENSTERNAS. Dėl ko gi, mielas Prince?

HAMLETAS. Pamišęs aš esu tik šiauriui ir šiaurės vaka-
riui pučiant. Vakariui papūtus, aš dar atskiriu sakalą
nuo gervės.

Grįžta POLONIJUS

POLONIJUS. Būkit pasveikinti, Ponai!

HAMLETAS. Klausykit, Gildensternai! Ir jūs! – prie
kiekvienos ausies klausytojas! Tas didelis kūdikis
dar neišsirito iš vystyklų.

¹⁶ Herkulį su jo našta priedo. – „Gaublio“ teatro ženklas buvo Herkulis, laikantis ant pečių dangaus skliautą.

ROZENKRANCAS. Manau, kad jis tenai jau antrą kartą,
nes, sakoma, senatvė esanti antroji kūdikystė.

HAMLETAS. Pranašauju, kad jis ateina man pranešti
apie aktorių atvykimą, įsidėmėkite! – Tiesą sakote,
Pone, – pirmadienio rytą; tikrai taip buvo.

POLONIJUS. Turiu jums naujieną, Prince.

HAMLETAS. O aš turiu naujieną jums: kai Roscijus¹⁷ bu-
vo aktoriumi Romoje...

POLONIJUS. Aktoriai atvyko, Prince.

HAMLETAS. Bzz, bzz!

POLONIJUS. Prisiekiu savo garbe...

HAMLETAS. Kad aktoriai atėjo asilais...

POLONIJUS. Geriausi pasaulyje aktoriai – tragedijai,
komedijai, istorijai, pastoralei; istoriškai pastoralei,
tragiškai istorijai, tragikomistoriškai pastoralei; vie-
ningam veiksmui ir palaidai poezijai. Seneka¹⁸ jiems ne
per sunkus, o Plautas¹⁹ ne per lengvas. Ištikimybė teks-
tui ir nukrypimais jie yra vieninteliai.

HAMLETAS. O Jefta, Izraelio teisėjas, kokį tu turėjai
lobį!²⁰

POLONIJUS. Kokį lobį jisai turėjo, Prince?

HAMLETAS. Ogi –

*Tą vieną dukterį gražuolę,
Kurią labai mylėjo.*

POLONIJUS *į šalį*. Vis dar apie mano dukterį.

HAMLETAS. Ar ne tiesa, senasis Jefta?

POLONIJUS. Jei jau jūs mane vadinate Jefta, Prince, tai
ir aš turiu dukterį, kurią labai myliu.

HAMLETAS. Ne, seka dar ne tai.

POLONIJUS. Tai kas gi, Prince?

HAMLETAS. Ogi –

*Tada štai ėmė – taip Dievas lėmė –
toliau – jūs žinote:*

Ir atsitiko, kaip manyta.

Pirmoji šios pamaldžios dainelės strofa jums daugiau
pasakytų, bet štai, žiūrėkite, ateina jos sutrumpinimai!

Įeina keturi ar penki aktoriai

¹⁷ Roscijus – garsus Romos aktorius, gyvenęs I a. pr. Kr.

¹⁸ Liucijus Anėjus Seneka (apie 4 m. pr. Kr. – 65 m.) – romėnų politikas, filosofas, rašytojas, dramaturgas.

¹⁹ Titas Makcijus Plautas (apie 250 m. – 184 m. pr. Kr.) – romėnų komedijų autorius. Pagal Plauto komediją *Dvyniai* Šekspyras sukūrė *Klaidų komediją*. Plautas ir Seneka buvo gerai žinomi iš mokyklų programos, Polonijus demonstruoja mokyklinę (t. y. ne universitetinę, kaip Vitenberge studijuojantis Hamletas) erudiciją ir apie juos kalba kaip apie tobulumo viršūnę.

²⁰ O Jefta, Izraelio teisėjas, kokį tu turėjai lobį! – Biblinis Izraelio teisėjas Jeftė paaukojo vienintelę savo dukterį dėl pergalės kare. Hamletas vėl nori įgelti Polonijui, kuris į savo intrigas įvėlė vienintelę dukterį Ofeliją.

HAMLETAS. Sveiki atvykę, Gerbiamieji! Sveikinu visus! – Džiaugiuos matydamas tave gerai gyvuojant! – Sveiki, bičiuliai! – O senas mano drauge! Kaip tu apžėlei nuo to laiko, kai aš tave paskutinį kartą mačiau! Gal atvykai čia, Danijon, manęs savo barzda paerzinti? – Ką? Tai čia jaunoji dama ir meilužė²¹? Prisiekiu Panele Švenčiausia, Jūsų Moterybė nuo paskutinio mūsų susitikimo per visą bato užkulnį priartėjo prie dangaus. Prašykite Dievą, kad jūsų balsas nepasirodytų įtrūkęs kaip tas iš apyvartos išėjęs auksinis. – Sveikinu visus! Dabar, kaip tie prancūzų sakaliniškai, pulsime, ką tik užtiksim. Tuoj pat duokit monologą! Leiskit paragauti jūsų meno. Na, aistringą monologą!

PIRMASIS AKTORIUS. Kokį monologą?

HAMLETAS. Girdėjau kartą tave sakant monologą, kuris niekuomet nebuvo atliktas scenoje, o jei ir buvo, tai ne daugiau kaip vieną sykį, nes vaidinimas, atsimenu, nepatiko miniai: tai buvo tarsi kaviaras prastuoliams²². Bet iš tiesų – bent aš taip priėmiau ir kiti, kurių sprendimai šioje srityje viršija manusius – tai buvo puikus veikalas²³, sceningai suvoktas ir sumaniai, nors ir kukliai parašytas. Atsimenu, kažkas kalbėjo, jog eilėms trūkstą prieskonių, išryškinančių medžiagos sultingumą, o sakiniui to, kas leistų autorių apkaltinti nenatūralumu, bet jo metodą vadino garbingu ir sveiku, toli gražu labiau pasižyminčiu grožiu negu prašmatnumu. Jame labiausiai man patiko vienas monologas. Tai buvo Enėjo pasakojimas Didonei²⁴. Ir ypač man patiko toji vieta, kur jis kalba apie Priamo²⁵ nužudymą. Jeigu jūsai išliko gyvas jūsų atmintyje, pradėkite šia eilute:

Žiaurusis Pyras – lyg Hirkanos tigras...

Ne, ne taip; bet prasideda Pyru:

Žiaurusis Pyras – jo grėsmingi ginklai,

Juodi kaip kėsmai, priminė tą naktį,

²¹ Tai čia jaunoji dama ir meilužė? – Šekspyro laikų teatre moteris vaidindavo berniukai ir jaunuoliai. Hamletas kreipiasi į moterų vaidmenų atlikėją, primindamas, kad dėl amžiaus jis greit negalės vaidinti šių vaidmenų, nes mutacijos metu pradės lūžinėti balsas (kad jūsų balsas nepasirodytų įtrūkęs...).

²² ... tarsi kaviaras prastuoliams. – Ikrai buvo retas ir brangus delikatesas, įperkamas nedaugeliui. Hamletas nori pasakyti, kad minima pjesė galėjo būti deramai įvertinta tik subtilaus skonio žmonių.

²³ ...tai buvo puikus veikalas... – Šekspyras turi galvoje Kristoferio Marlou tragediją *Didonė, Kartaginos karalienė*, parašytą sekant Vergilijaus *Eneida*. Monologas atliepia Hamleto nuotaiką – Piras, Achilo sūnus, keršija trojiečiams už savo tėvą.

²⁴ ... Enėjo pasakojimas Didonei... – Kai graikai nugalėjo trojiečius, Enėjas išsigelbėjo, po ilgų klajonių atsidūrė Kartaginoje. Jos karalienė Didonei pasakoja apie Trojos žlugimą.

²⁵ Priamas – Trojos karalius.

*Kuomet lindėjo nelemtam arkly²⁶ –
Išsitepė siaubingai juodą veidą
Dar šiurpesne heraldika. Raudonas,
Aptekęs kraupiai puošiančiu tėvų
Ir motinų, sūnų ir dukterų
Krauju, sukepusiu nuo gatvių gaisro,
Kurs prakeiksmo šviesa nuplieskia
Šlykščias žudynes, nuo ugnies ir pykčio
Įkaitęs, krešulių kalnais aplipęs,
Karbunkulo²⁷ akim, lyg nelabasis,
Nūnai kilnaus Priamo ieško.
Taip; tęskite jūs.*

POLONIJUS. Dievaž, Prince, puikiai padeklamuota:
nuosaikiai ir su gera intonacija.

PIRMASIS AKTORIUS. *Randa*

*Ji graikams smogiantį. Bet veltui: senas
Jo kardas krinta, rankai neklusnus,
Ir taip palieka. Nors kova nelygi,
Įtūžęs Pyras užsimojęs kerta,
Ir vien nuo kardo švilpesio kraupaus
Priamas krinta. Net Trojā bejausmė
Tarsi pajunta smūgi: liepsnose
Paskendę kuorai su baisiu trenksmu,
Apkurtindami Pyrą, griūva. Žvelk tik!
Jo kardas, kritęs ant baltos galvos
Kilniam Priamui, lyg ore pakibo;
Pats Pyras, tartum atvaizdas tirono,
Tik stovi abejingas savo tikslui
Ir laukia.
Bet taip dažnai nutinka ir prieš audrą:
Sustoja debesys; danguj nė garso;
Aprimsta vėjas, mirtinoj tyloj
Paskęsta žemė – ir staiga griauštinis
Suplėšo orą! Taip ir Pyro kerštas
Nubudęs siunčia jį į darbą. Niekad
Kiklopo kūjis netrenkė taip žiauriai
Į Marso šarvus, kaltus amžinybei,²⁸
Kaip jo kraujais aptekęs kardas kerta
Senam Priamui.*

²⁶ ... Kuomet lindėjo nelemtam arkly... – Negalėdami įveikti Trojos, graikai pasitraukė, palikę didžiulį medinį arklį – auką dievams. Trojiečiai arklį įsigabeno į miestą, o naktį iš arkliaus vidaus išlindo pasislėpę graikų kariai, atidarė miesto vartus savo kariuomenei, ir Troja buvo paimta.

²⁷ Karbunkulai – ryškiai raudoni brangakmeniai.

²⁸ ... Kiklopo kūjis netrenkė taip žiauriai / Į Marso šarvus, kaltus amžinybei... – Vienaakiai milžinai kiklopai graikų mituose vaizduojami kaip galingi kalviai, jie padėdavo Hefaistui kalti žaibus Dzeusui ir šarvus dievams bei didvyriams.

*Šalin, Fortūna! Kekše tu! Dievai,
Atimkite jai galią ir išlaužkit
Jos rato stipinus ir nuo dangaus
Kalvos tik vieną stebulę pariskit
Į pragaro gelmes!*

POLONIJUS. Šis gabalas per ilgas.

HAMLETAS. Jam teks kartu su jūsų barzda keliauti pas kirpėją. – Deklamuok toliau, prašau. Jam reikia dainuškos arba nešvankios istorijos; kitaip jis užmiega. Tęsk toliau ir eik prie Hekubės²⁹.

PIRMASIS AKTORIUS. *Kas matė muturiuotą karalienę...*

HAMLETAS. „Muturiuotą karalienę“?

POLONIJUS. Gerai! „Muturiuotą karalienę“ – gerai.

PIRMASIS AKTORIUS. *Bėgiojant basą, ašarų aklą*

*Srove grasinančią liepsnomis? Jos galvą,
Dėvėjusią karūną, skurdžiai gobia
Skara; suknelės vietoje, aplink
Liesas jos strėnas – marška, sugriebta
Siaube, – kas matė ją, nuodingu
Žodžiu pasmerks Fortūnos išdavystę.
Ir jei dievai regėję būtų ją,
Kuomet su pagieža žiaurusis Pyras
Jos vyro kūno sąnarius kapojo,
Jos klyksmas degančias dangaus akis
Pravirkdęs būtų ir patiems dievams
(Jei žemiški skausmai nors kiek jiems rūpi)
Sukrėtęs širdis.*

POLONIJUS. Žiūrėkite, kaip pasikeitė jo veidas! Ir akys pilnos ašarų. Užteks, prašau!

HAMLETAS. Gerai. Likučių man padeklamuosi netrukus. – Garbingas Pone, gal malonėsite pažiūrėti, kad šiuos aktorius tinkamai priimtų? Tik man tegu gerai elgiasi su jais, girdite? Nes jie yra laiko atspindys ir trumpas jo metraštis. Tad geriau po mirties susilaukti prastos epitafijos negu blogų jų atsiliepimų gyvam tebesant.

POLONIJUS. Su kiekvienu bus elgiamasi pagal jo nuopelnus.

HAMLETAS. O Motina Švenčiausia! Žmogau, elkis geriau! Su kiekvienu elgiantis pagal nuopelnus, kas gi išvengtų botago? Elkitės su jais pagal savo paties nuopelnus ir vertę. Juo mažiau jie bus to verti, juo daugiau nusipelnysite jūs pats. Išveskite juos.

POLONIJUS. Ponai, prašau!

²⁹ Hekubė – Trojos karaliaus Priamo žmona.

HAMLETAS. Eikit su juo, draugai. Vaidinimas bus tik rytoj.

POLONIJUS ir aktoriai, išskyrus pirmąjį, išeina

Klausyk, senas mano Bičiuli, ar galėsit suvaidinti Gonzago nužudymą?

PIRMASIS AKTORIUS. Taip, Prince.

HAMLETAS. Gerai, tad ryt vakare. Aš manau, reikalui esant, galėtumėt išmokti mano paties parašytą kokio tuzino, o gal šešiolikos eilučių monologą ir jį įterpti į vaidinimą, ką?

PIRMASIS AKTORIUS. Taip, Prince.

HAMLETAS. Puiku. Sekite tą poną ir žiūrėkite, kad man per daug iš jo nesišaipytumėt!

Pirmasis aktorius išeina

Mieli bičiuliai, aš jus atleidžiu iki vakaro.

Malonu jus matyti Elsinore!

ROZENKRANCAS. Malonus Prince.

HAMLETAS. Taip, Dievas su jumis!

ROZENKRANCAS ir GILDENSTERNAS išeina

Ir štai aš vienas.

O koks aš niekšas ir žemiausias vergas!

Ar ne klaiku, kad aktorius tasai,

Tik išmonėj, tiktai aistros sapne,

Pajungt vaizduotės žaismui sielą gali?

Jos veikiamas, žiūrėk, pabalo veidas,

Ištryško ašara, patsai pakriko,

Palūžo balsas – viskas taip pakluso

Vaizduotės formoms. Ir visai dėl nieko!

Tik dėl Hekubės!

Kas jam Hekubė? Ir kas jis Hekubei,

Kad verktų jos? Ką jis darytų, jeigu

Turėtų ženklą ir motyvą aistrai, –

Kaip aš? Jis ašarom užlietų sceną;

Jo pyktis plėšytų ausis žiūrovams;

Kaltus iš proto vestų; nekaltus

Išgąsdintų; kvailiai apstulbtų; akys

Ir ausys pojūčių jėgos netektų.

Bet aš,

Atbukęs ir nusigyvenęs niekšas,

Smilkstu kaip tas svajotojas Jonelis,

Netardamas nė žodžio už karalių,

Kuriam taip šlykščiai atėmė gyvybę

Ir turtą! Argi aš – bailys? Ir kas gi

Mane vadina sukčium, skaldo galvą,

Nurovęs barzdą sviedžia į akis,
 Už nosies tampo, mano melą grūda
 Atgal per gerklę į plaučius? Kas drįstų?
 Kas?
 Deja, ir tai priimčiau! Juk man trūksta
 Tulžies kaip tam balandžiui, taip, tulžies
 Apkartint skriaudą, nes kitaip seniai
 To vergo dvėseną pesliai padangių
 Nutukę būtų. Apgaulingas niekše!
 O kruvinas, gašlus, beširdis niekše!
 O keršte!
 Ir koks aš asilas! Ar tai narsu,
 Kad aš, sūnus karaliaus nužudyto,
 Dangaus ir pragaro paskirtas kerštui,
 Štai lieju širdį žodžiais tartum kekšė
 Ir plūstuosi visai kaip paleistuvė
 Arba virėja!
 Šlykštu! Sukruskit, smegenys! Girdėjau,
 Kad sceninės gudrybės kartais šitaip
 Paveikią nusikaltusiųjų sielas,
 Jog šie piktadarystės išpažįstą.
 Tad žmogžudystė, nors ir be liežuvio,
 Pati prabilo. Šie aktoriai turės
 Paruošti ką nors panašaus į tėvo
 Nužudymą ir suvaidinti dėdei,
 O aš stebėsiu jo akis. Ištirsiu
 Ligi pačių gelmių! Ir jeigu krūptels, –
 Žinosiu, ką daryti! Ta dvasia
 Galbūt ir velnias, nes jisai juk moka
 Apgauti savo forma. Taip. O gal
 Tik mano liūdesį ir neryžtumą
 (Jis tiek daug gali su tokiais kaip aš)
 Naudoja pražūčiai? Daugiau man reiktų
 Įrodymų. Šia pjese pasikliausiu
 Ir ja karaliaus sąžinę sugausiu!

Išeina.

III VEIKSMAS

I S C E N A

Kambarys pilyje.

*Įeina KARALIUS, KARALIENĖ, POLONIJUS, OFELIJA, ROZENKRANCAS
ir GILDENSTERNAS*

KARALIUS. Ir jūs negalite užuolankom išgauti,
Kodėl jisai taip pasimetęs siaučia
Ir savąją dienų ramybę drumsčia
Aršiu ir pavojingu šėlimu?

ROZENKRANCAS. Jis neslepia, kad jaučiasi pakrikęs,
Bet neišduoda priežasties, ir tiek.

GILDENSTERNAS. Ir nesileidžia tiriamas. Pabandžius
Ką nors iš jo išgauti apie tai,
Tuoj pat gudriai nuo mūsų prisidengia
Pamišimu.

KARALIENĖ. Kaip jis sutiko jus?

ROZENKRANCAS. Oriai ir mandagiai.

GILDENSTERNAS. Bet visgi prisiversdamas gerokai.

ROZENKRANCAS. Mažai ko klausė, bet atsakinėjo
Mums kuo laisviausiai.

KARALIENĖ. O ar kvietėt jį
Kur nors į pramogą?

ROZENKRANCAS. Madame, nutiko taip, jog pakeliui
Mes pralenkėme aktorių būrelį.
Pasakėm jam, ir jis, tatai išgirdęs,
Atrodo, pragiedrėjo. Jie dabar
Yra kažkur dvare ir, kaip man rodos,
Dar šiandakt jam vaidins.

POLONIJUS. Tikrai; jis prašė,
Kad aš pakviesčiau Jūsų Didenybes
Išgirsti juos ir pamatyti.

KARALIUS. Širdingai ačiū! Aš džiaugiuos išgirdęs,
Kad jam tai įdomu.
Malonūs Ponai, skatinkit ir kelkit
Jo ūpą šiems džiaugsmams!

ROZENKRANCAS. Gerai, Valdove.

ROZENKRANCAS ir GILDENSTERNAS išeina

KARALIUS. Miela Gertrūda, eikite ir jūs.
Mes pakvietėme Hamletą slapčia,
Kad jis čionai, tarytum netikėtai,
Ofeliją sutiktų.
Jos tėvas ir aš pats, šnipai teisėti,
Sustosim taip, kad, jo neregimi,
Matytumėm, kas bus, ir pagal tai,

Kaip ją sutikęs elgsis, mes teisingai
Galėtumėm suvokti ir nuspręsti,
Ar iš tikrųjų vien tiktai iš meilės
Jisai taip kenčia.

KARALIENĖ. Aš tuoj pat einu;
O jums, Ofelija, tik palinkėčiau,
Kad jūsų grožis, ne kas kita, būtų
Jo siausmo priežastis. Dorybės jūsų
Ir vėl jį sugrąžins į tiesų kelią
Abiejų garbei.

OFELIJA. Kad taip būtų, Ponia!

KARALIENĖ išeina

POLONIJUS. Tu vaikščiok čia, Ofelija. O mes,
Šviesybe, šičia stokime. *Ofelijai*. Skaityk
Šią knygą, kad jinai pabrėžtų tavo
Vienatvę. Mes dažnai taip nusikalstam;
Seniai įrodyta, jog patį velnią
Gali apsimestu pamaldumu
Savy apcukrinti.

KARALIUS. Kiek daug tiesos!
Į šalį. Jo žodžiai šie tartum botagai čaižo
Man sąžinę. Dažytas kekšės skruostas
Ne toks šlykštus po dirbtine danga
Kaip mano nuodėmė po melo žodžiais.
Kokia sunki našta!

POLONIJUS. Girdžiu – ateina. Traukimės, Šviesybe.

KARALIUS su POLONIJUM išeina. Įeina HAMLETAS

HAMLETAS. Būt ar nebūt – štai klausimas. Ir kas gi
Yra kilniau: ar dvasioje iškęsti
Strėles ir sviedmenis nuožmaus likimo,
Ar griebtis ginklo prieš marias nelaimių
Ir baigti jas kovoj? Numirt – užmigt,
Ir viskas. Šitaip pagaliau nutraukti
Širdies skausmus ir begalybes smūgių,
Kuriuos paveldi kūnas, – štai ko mums
Uoliausiai reiktų siekti! Numirt – užmigt;
Miegot, galbūt sapnuot: tai čia kliūtis!
Nes kas sapnuosis amžinai užmigus
Ir nusimetus žemiškus varžtus?
Tai mus ir stabdo; ir tiktai dėl to
Nelaimės mūsų taip ilgai gyvena.
Nes kas gi kęstų rūsčią laiko rykštę,
Puikuolio panieką, engėjo smurtą,
Pamintą teisę, meilės atstumtos

Kančias, valdžios skriaudas ir neteisybes,
 Kuriom apmokamas kantrus teisisis,
 Jei tik galėtų visa tai lengvai
 Užbaigti durklu? Kas gi prakaituotų
 Po gniuždančia gyvenimo našta?
 Bet baimė to, kas mūsų laukia mirus, –
 Neatrastos šalies, kurią pasiekęs
 Negrįžta joks keleivis, žlugdo valią
 Ir verčia esamąjį blogį vilkti
 Neieškant naujo, nepatirto mums.
 Taip sąmonė paverčia mus bailiais
 Ir įgimtąją ryžtingumo spalvą
 Suluošina išblyškusi mintis,
 O užmojai lakaus momento puikūs,
 Neryžtumu iš kelio iškreipti,
 Praranda veiksmo vardą. Bet tyliau!
 Ofelija! – O Nimfa, prisimink
 Ir mano nuodėmes maldoj!

OFELIJA. Gerai.

Kaip jums lig šiolei sekės, Prince?

HAMLETAS. Dėkoju nuolankiausiai; puikiai, puikiai.

OFELIJA. Čionai, mielasie Prince, atminimai,
 Kuriuos aš jums jau taip seniai norėjau
 Gražinti. Imkite, štai jie!

HAMLETAS. O ne!

Aš niekad nedaviau to jums.

OFELIJA. O Prince! Puikiai žinote, jog davėt; –
 Ir šiuos žodžius, taip švelniai parašytus;
 Bet jiems netekus kvapo ir nuvytus, –
 Prašau! Iš rankos neištikimos
 Nereikia kilniai dvasiai dovanos.
 Štai čia, prašau.

HAMLETAS. Oho! Ar jūs dora?

OFELIJA. Prince!

HAMLETAS. Ar jūs graži?

OFELIJA. Ką jūs norite tuo pasakyti, Prince?

HAMLETAS. Gi tai, kad jeigu jūs esate graži ir dora, tai
 jūsų dorybė neturėtų bendrauti su jūsų grožiu.

OFELIJA. Argi dorybė galėtų su kuo nors geriau ben-
 drauti negu su grožiu?

HAMLETAS. Taip, iš tiesų; greičiau grožis dorybę są-
 vadautoja pavers, negu dorybė grožį savo atvaizdu.

Kadaisė tatau buvo paradoksas, bet mūsų laikai įrodė,
 jog tai tiesa. Kitados aš jus mylėjau.

OFELIJA. Taip buvote mane įtikinęs, Prince.

HAMLETAS. Reikėjo netikėti; nes, kaip beskiepytum
dorybę mūsų sename kelme, įgimtas piktybės raugas
vis tiek pasilieka. Aš jūsų nemylėjau.

OFELIJA. Tad juo labiau buvau aš apvilta.

HAMLETAS. Geriau tu stok į vienuolyną; kam tau veisti
nusišėjęlius? Štai aš pats esu pakenčiamai doras, bet
vis tiek galėčiau kaltinti save tokiais dalykais, jog moti-
na geriau manęs negimdžius būtų: esu be galo išdidus,
kerštingas ir garbėtroška; galvoje turiu daugiau nusi-
kaltimų negu minčių jiems išreikšti, vaizduotės jiems
apipavidalinti ir laiko jiems įvykdyti. Ko gi tokiems
kaip aš dar šliaužioti tarp žemės ir dangaus? Visi mes
esame beviltiški niekšai; netikėk nė vienu iš mūsų.
Keliauk savais keliais į vienuolyną! Kur jūsų tėvas?

OFELIJA. Namie, šviesusis Prince.

HAMLETAS. Tegu jį uždaro namuose, kad ten, ne kur
kitur, vaidintų kvailį. Sudie!

OFELIJA. Padėk jam, o skaidrus dangau!

HAMLETAS. Jei ištekėsi, duosiu kraičio tokį prakeikimą:
būk skaisti kaip ledas, tyra kaip sniegas – ir vis tiek
neišvengsi šmeižtų! Eik į vienuolyną! Eik, sudie! Jei
būtinai tekėti nori, eik už kvailio, nes išmintingi vyrai
žino, kokias pabaisas jūs iš jų padarot. Į vienuolyną, ir
skubiai! Sudie!

OFELIJA. Pagydykite jį, o dangiškosios jėgos!

HAMLETAS. Gana prisiklausiau ir apie jūsų dažymąsi.
Dievas jums davė vieną veidą, o jūs pasidarote sau
kitą. Jūs šokinėjate ir žaidžiate, švepluojate ir pra-
vardžiuojate Dievo kūrinis, savo tuštybę nežinojimu
pridengdama. Eikit sau, aš pasitraukiu. Tatai mane
išvarė iš proto. Sakau jums – baigta su vedybom. Tie,
kurie jau vedę, – visi, išskyrus vieną, gyvens; kiti –
paliks kaip buvę. Eik į vienuolyną, eik!

Išeina

OFELIJA. Sugniužo štai kilni dvasia! Išminčiaus

Liežuvis, kario kardas ir dvariškio
Akis, valstybės rožė ir viltis,
Dorybių veidrodis ir pavyzdys
Visiems, dabar – žemai, žemai! Ir aš,
Skurdžiausia damų tarpe, kitados
Jo meilės pažadų medum maitinta,
Regiu: valdingas protas tartum švelnūs
Varpai suskambo nedarniai ir šiurkščiai.
Nelygstama svajonių sužalotos
Jaunystės vizija! Kodėl, dangau,

Išvysti teko, ką dabar matau?

Grižta KARALIUS ir POLONIJUS

KARALIUS. Ne, tai ne meilė! Ir ne to jis siekia.

Ką jis kalbėjo, nors ir trūko formos,
Nebuvo kliedesys. Jis savo dvasioj
Kažkokį sielvartą apglėbęs liūdi
Ir šitaip gali išperėti mums
Pavojų. Bet kad taip neatsitiktų,
Aš jau nusprendžiau būtent taip: jisai
Turės tuoj pat į Angliją keliauti
Išgauti Mums nesumokėtos duoklės.
Kelionė jūra, vis nauji kraštai
Ir kintanti dalykų įvairybė
Galbūt išguis jam iš širdies tatai,
Kas užima jo protą ir neleidžia
Atgaut pusiausvyros. Ką jūs galvojat?

POLONIJUS. Tatai padės. Bet aš dar vis tikiu,

Kad tas jo sielvartas bus prasidėjęs
Iš meilės atstumtos. – Na ką, Ofelija,
Girdėjome, ką Hamletas tau sakė! –
Darykit, kaip patiks. Bet po spektaklio
Tegu jo motina viena pati
Pabando skausmo priežastį išgauti.
Tebūna atvira; kai jie kalbėsis,
Jums leidžiant, aš pridėsiu savo ausį.
Jei nieko neišeis, tuomet išsiųskit
Į Angliją ar uždarykit ten,
Kur jums patiks.

KARALIUS. Gerai, reikės sudrausti,
Nes ir didiesiems nedera taip siausti.

I I S C E N A

Prieangis pilyje.

Įeina HAMLETAS su dviem ar trim aktoriais

HAMLETAS. Sakykite monologą taip, kaip aš jums pasakiau: lengvai paleisdami jį nuo liežuvio. Jei visa gerkle plyšosite, kaip daugelis iš jūsų daro, tuomet mano eiles miesto šauklis tedeklamuoja! Nepakokite per daug ir oro rankomis – šitaip, bet viską naudokit švelniai, su saiku, nes ir pačiam sraute, audroj, sakyčiau, net aistrų sukuryje turėtumėte išlaikyti santūrumą, suteikiantį švelnaus lankstumo. O! Skausmas gniaužia mano sielą klausantis, kaip tūlas perukuotas žaliūkas savo aistrą plėšo į skutus, ir taip, jog net apdujusioms grimzlėms,

kurios nieko kita, išskyrus miglotas pantomimas ir triukšmą, nesupranta, ausys plyšta. Aš tokį vyruką bo-
tagu nučaižyti liepčiau už tai, kad jis pralenkia Terma-
gantą. Jis erodiškesnis už patį Eroda!³⁰ Venkit to, prašau!

PIRMASIS AKTORIUS. Būkite tikri, šviesusis Prince.

HAMLETAS. Nebūkite tačiau nė per daug jaukūs; tegu
jūsų pačių nuojauta būna matas ir vadovas: veiksmą
derinkite prie žodžio, žodį – prie veiksmo ir, svar-
biausia, žiūrėkite, kad neperžengtumėte prigimčiai
esmingo nuosaikumo ribos, nesgi visa, kas perdėta,
yra priešinga vaidinimo paskirčiai bei tikslui, kurs
buvo pradžioje ir dabar tebėr – tarytum veidroді lai-
kyti priešais gamtą: dorybei parodyti tikruosius jos
bruožus, ydai – jos atvaizdą, amžiui ir laiko įsikūniji-
mui – jų atspindžius bei formas. Tad visa tai, kas per-
dėta ar nepasakyta, nors ir prajukintų neišmanėlius,
suprantančiam apmaudą tesukels; ir tik vieno iš šių
pastarųjų nuomonė turėtų jums daugiau reikšti negu
viso teatro pirmųjų. Bet yra aktorių (aš mačiau juos
vaidinant ir girdėjau, kaip tūli, juos vertindami, kėlė į
padanges), kurie, nevarojant nešvankių išsireiškimų,
nemokėjo nei krikščioniškai, nei pagoniškai, nei žmo-
niškai laikytis ant kojų, nei pagaliau kalbėti, tik žargs-
tėsi ir bliovė taip, jog aš ėmiau galvoti, kad koks nors
gamtos padienis bus sukūręs žmogų, ir blogai sukū-
ręs, nes taip šlykščiai jie pamėgdžiojo žmoniją.

PIRMASIS AKTORIUS. Tikiuosi, kad pas mus tatai gero-
kai pakeista.

HAMLETAS. Pakeiskite visai! Ir tiems, kurie vaidina
juokdarius, neleiskite kalbėti daugiau negu jiems nu-
rodyta, nes tarp jų yra tokių, kurie patys juokiasi, kad
prajukintų kvailų žiūrovų saują, kai tuo tarpu visą
dėmesį reikėtų telkti kokiam nors veiksmui būtinam
momentui. Tai yra niekšiška ir kartu tai liudija labiau-
siai apgailėtiną garbėtrošką kvailio, kuris taip daro.
Eikit pasiruošti.

Aktoriai išeina.

Įeina POLONIJUS, ROZENKRANCAS ir GILDENSTERNAS

Na kaip, garbingas Pone? Ar karalius norės šio veikalo
pasiklaudyti?

³⁰ ... jis pralenkia Termagantą. Jis erodiškesnis už patį Eroda! – populiarūs anglų viduramžių dramos veikėjai, kurie savo žiaurumą ir piktą būdą reikšdavo griausmingu balsu ir elgesiu. Hamletui šie personažai yra primityvios vaidybos pavyzdžiai. Termagantas viduramžiais buvo laikomas vienu iš saracėnų (Kryžiaus karuose taip buvo vadinami visi nekrikščionys) dievų. Erodas – romėnų remiamas Judėjos karalius (I a. pr. Kr.), kuris įsakė išžudyti Beatlejaus vaikus, įtaręs, kad tarp jų gali būti Kristus.

POLONIJUS. Ir karalienė; tuojau pat.
HAMLETAS. Paprašykite aktorius, kad paskubėtų.

POLONIJUS išeina

Gal judu padėtumėt jam raginti?

ROZENKRANCAS ir GILDENSTERNAS. Gerai, šviesusis Prince!

Abu išeina

HAMLETAS. Horatio!

Įeina HORATIO

HORATIO. Aš čia. Ką įsakysit, Prince?

HAMLETAS. Horatio, tu toks tiesus žmogus,
Kokio lig šiol neteko man sutikti.

HORATIO. O, Prince!

HAMLETAS. Nemanyk, kad pataikauju;
Nes ko gi vilčiausi iš to, kurs minta
Ir dengiasi tik dvasios giedrumu?
Kam pataikauti vargšams? Saldžliežuviai
Telaižo kvailą prabangą ir keliai
Telinksta ten, kur pataikūnas gali
Tikėtis pelno! Bet ar tu girdi?
Ir mano siela, vos patyrus galią
Ir laisvę rinktis bei atskirti žmones,
Išrinko sau tave, nes tu buvai
Tasai, kurs kenčia taip, lyg niekur nieko,
Kurs už smūgius ir dovanas lemties
Dėkoja lygiai. Ir laimingas tas,
Kurio sprendimai su krauju taip puikiai
Sumišę: jis netaps klusnia fleitą
Fortūnos pirštuos! Duokit man tą žmogų,
Nepavergtą aistrų: aš jį nešiosiu
Širdy – širdies širdy – kaip kad tave
Nešioju. Bet užteks jau to! Šįvakar
Vaidins karaliui pjese, kurioje
Viena scena labai primins, kaip mirė
Velionis mano tėvas – tu žinai.
Tad aš prašau tavęs, šiai scenai einant,
Stebėk, iš sielos gilumos stebėk
Karalių! Jei jo kaltė paslėpta
Vienos kalbos metu neišsidoūtų,
Mes būtumėm regėję piktą dvasią,
O mano vaidiniai iš tikro būtų
Juodi kaip ta Vulkano kalvė³¹. Sek
Kiekvieną judesį. Aš pats stebėsiu

³¹ ... kaip ta Vulkano kalvė. – Vulkanas senovės romėnų mitologijoje buvo ugnies ir kalvystės dievas.

Jo veidą. O po to abu aptarsim,
Ką matėme.

HORATIO. Gerai. Bet jeigu kartais
Vaidinant jis, išvengęs mano žvilgsnio,
Ką nors nukniauktų, apmokėčiau aš!

HAMLETAS. Jau renkasi; turiu vaidinti kvailį.
Surask kur nors sau vietą.

Daniškas maršas. Trimitai. Įeina KARALIUS, KARALIENĖ, POLONIJUS, OFELIJA, ROZENKRANCAS, GILDENSTERNAS, didikai, palydovai ir sargybiniai su fakelais

KARALIUS. Kaip laikosi Mūsų sūnėnas Hamletas?

HAMLETAS. Dievaž puikiai! Chameleono maistu, valgydamas pažadais iškimštą orą³². Kaplūnų šitaip nepalesinsi!

KARALIUS. Su tokiu atsakymu aš neturiu ko veikti. Tai ne mano žodžiai.

HAMLETAS. Ir nebe mano! *Polonijui*. Jūs, gerbiamasis
Pone, rodos, kitkart vaidinote universitete?

POLONIJUS. Taip, Prince; ir buvau laikomas geru aktorium.

HAMLETAS. Ką jūs vaidinote?

POLONIJUS. Julijų Cezarij; buvau nužudytas Kapitolyje³³; Brutus mane nužudė.

HAMLETAS. Juk tai buvo brutalu iš jo pusės nužudyti tokią kapitalinį veršį. Ar aktoriai jau pasiruošę?

ROZENKRANCAS. Taip, Prince. Laukia tik jūsų žodžio.

KARALIENĖ. Eikš, mielas Hamletai, ir sėskis šalia manęs.

HAMLETAS. Ne, geroji motin; tasai metalas labiau traukia.

POLONIJUS *Karaliui*. Oho! Ar girdėjote?

HAMLETAS. Ar galiu atsigulti jūsų sterblėje, Ponia?

Atsigula prie Ofelijos kojų

OFELIJA. Ne, Prince.

HAMLETAS. Aš maniau: padėti galvą jums ant kelių.

OFELIJA. Taip, Prince.

HAMLETAS. Jūs manot, aš galvojau ką nors nešvankaus?

OFELIJA. Aš nieko nemanau, Prince.

HAMLETAS. Daili mintis – gulėti tarp mergaitės kojų.

OFELIJA. Ką sakot, Prince?

HAMLETAS. Nieko.

OFELIJA. Jūs linksmas, Prince.

HAMLETAS. Ar aš?

³² Chameleono maistu, valgydamas pažadais iškimštą orą. – Matyt, dėl to, kad chameleonas liežuviu labai greitai pagauna vabzdį, buvo manoma, kad jis minta tik oru.

³³ ... buvau nužudytas Kapitolyje... – Kapitolis – viena iš septynių Romos kalvų, kur buvo Jupiterio šventykla. Iš tikrųjų Cezaris buvo nužudytas ne Kapitolyje. Šis netikslumas yra ir Šekspyro tragedijoje *Julijus Cezaris*.

OFELIJA. Jūs, Prince.

HAMLETAS. O Dieve! Jūsų vienintelis juokdarys! Ką gi kita žmogus veiktų, jei nesilinksmintų? Tik pažiūrėkite, kaip linksmi mano motina nusiteikusi, nors dar nė dvi valandos nepraėjo nuo tėvo mirties.

OFELIJA. Ne, jau dukart po du mėnesius, Prince.

HAMLETAS. Taip seniai? Tuomet tegu velnias gedulą nešioja, o aš sabalo kailiais dėvėsiu. O dangau! Miręs prieš du mėnesius ir dar neužmirštas! Tad yra vilties, jog didelio žmogaus atminimas galėtų net pusmetį išverti. Bet tada, o Panele Švenčiausia! jis turėtų sttydinti bažnyčias, nes kitaip ir jam tektų užmarštis, kaip tam arkliukui, kurio epitafija yra šitokia:
„Oi-oi! Oi-oi! Arkliukas užmirštas,
oi-oi!“³⁴

Obojų muzika. Scenoje pasirodo Pantomima.

Įeina KARALIUS ir KARALIENĖ, be galo meilūs vienas kitam. KARALIENĖ apkabina jį, jis ją. Jinai atsiklaupia ir mostais įtikinėja jį. Šis pakelia ją ir palenkia galvą jai ant peties. Po to atsigula gėlių lysvėje. Jinai, matydama jį užmigus, išeina. Tuojau pat įeina kažkoks vyrukas, nuima nuo KARALIAUS galvos karūną, pabučiuoja, ilieja jam nuodų į ausį ir išeina. Grįžta KARALIENĖ. Randa KARALIŲ nebegyvą ir aistringai grąžo rankas. Vėl įeina NUNUODYTOJAS su dviem ar trim NEBYLIAIS ir neva rauda su ja.

Mirusiojo kūną išneša, NUNUODYTOJAS peršasi KARALIENEI, stengdamasis ją paveikti dovanomis. Ji lyg ir priešinasi, nesutinka, bet galų gale priima jo meilę. Visi išeina

OFELIJA. Ką tai reiškia, Prince?

HAMLETAS. O! Tai sėlinantis malhecho³⁵; jis reiškia negandą.

OFELIJA. Atrodo, kad tai reiškia veikalo turinį.

Įeina Prologas³⁶

HAMLETAS. Sužinosime iš to vyruko. Aktoriai nemoka laikyti paslapčių: jie viską išpasakoja.

OFELIJA. Ar jis mums pasakys, ką toji pantomima reiškia?

HAMLETAS. Taip, kaip ir kiekviena kita pantomima, kurią tik jam parodysite: nesigėdinkite jam parodyti, o jis nesigėdins jums pasakyti, ką tai reiškia.

OFELIJA. Jūs esate išdykęs! Jūs esate išdykęs. Dabar žiūrėsiu vaidinimo.

³⁴ Arkliukas užmirštas, / oi-oi! – Tradicinėse liaudies šventėse – gegužinėse – buvo šokamas „Morris Dance“. Penki vyrai vaidavo karius, o berniukas – arklį. Reformacijos metu gegužinės pradėtos drausti, Šekspyro laikais buvo beveik išnykusios. Apie tai, matyt, kalbama Hamleto cituojamoje baladėje.

³⁵ Malhecho (isp.) tariamas „malečo“.

³⁶ Prologas – aktorius, kuris pradeda vaidinimą, atlieka Prologo vaidmenį.

PROLOGAS. *Atlaidūs būkit – nevertiems –*

Tragedijai ir mums patiems;

Kantrybės linkime visiems!

HAMLETAS. *Ar tai prologas, ar žiedo įrašas?*

OFELIJA. *Trumpas, Prince.*

HAMLETAS. *Kaip moters meilė.*

Įeina du aktoriai: Karalius ir Karalienė

AKTORIUS KARALIUS. *Jau trisdešimtą kartą Febo ratai³⁷*

Apskriejo žemę taip, kaip ir kas metai,

O mėnuo, spindintis šviesa ne savo,

Ją dvylika tiek sykių apkeliavo

Po to, kai širdis ir rankas mums štai

Surišo meile Hymenas tvirtai.

AKTORIUS KARALIENĖ. *Te saulė ir mėnulis sau keliauja*

Ir mūsų meilei šviesti nepaliauja!

Bet vargas man! Jūs sergate ir jau

Nebesate toks linksmas kaip seniau,

Tad aš bijau. Bet mano baimė jums čia

Tarsi nelaimė ūpo tenedrumščia,

Nes moteryje baimė ir aistra –

Stoka ar perteklium – visad greta.

Patyrėt mano meilę, tad savaimė

Gerai jums žinoma ir mano baimė.

Kur meilė didelė, deja, tenai

Kartu ir baimė klesti amžinai.

AKTORIUS KARALIUS. *Tikrai, man skirtis su jumis jau tenka,*

Ir greitai, nes jaučiu, kaip jėgos senka.

Paliksit čia, kur miela ir šviesu,

Ir gerbiama, ir mylima visų.

Sau kitą vyrą...

AKTORIUS KARALIENĖ. *O, prašau nutilti!*

Kas gali taip išduoti ir apvilti?

Tik ta, kuri – o prigimtie menka! –

Nužudė pirmąjį sava ranka.

HAMLETAS *į šalį. Metėlės³⁸! Metėlės!*

AKTORIUS KARALIENĖ. *Ne meilė antrą kartą ištekėti*

Sugundo, bet nauda. Prašau tikėti,

Jog, kito lovoj glaudžiama, iššyk

Užmuščiau mirusįjį antrąsyk.

³⁷ Jau trisdešimtą kartą Febo ratai... – Šekspyras svetimą pjesę iš savo teksto išskiria rimavimu (originale artistai kalba rimuotais dviieiliais) ir mitologinių puošmenų gausa (trumpame fragmente minimi saulės dievas Febas, jūrų dievas Neptūnas, santuokos dievas Himenėjas).

³⁸ Metėlės – Hamletas kalba apie karaliaus ir karalienės jauseną, posakis turi ir potekstę, nurodančią į nuodėmingą karalienės Gertrūdės elgesį. Buvo manoma, kad metėlės auga ten, kur prašliauzė žaltys, Rojuje sugundęs Adomą ir Ievą.

AKTORIUS KARALIUS. *Tikiu, ką tu sakai. Bet kaip dažnai
 Sulaužomi tvirčiausi pažadai.
 Pasiryžimai atminty nuskęsta;
 Staiga užsidega, bet greit užgęsta.
 Kaip jaunas vaisius: laikosi tvirtai;
 Prinokęs krinta žemėn, kaip matai.
 Taip leidžia mūsų užmojai vylingi
 Užmiršt, ką patys esam sau skolingi.
 Aistringam ryžtui trūksta ištvėrmės:
 Išblėsus aistrai, dingsta be žymės.
 Ir džiaugsmas, ir gėla, praradę saiką,
 Abu suniokoja save prieš laiką.
 Kur laimė, ten ir skausmas: kaip lengvai
 Pravirksta džiaugsmas, šypsosi skausmai.
 Pasaulį niekas amžinai netrunka;
 Net meilė, laimei pasikeitus, blunka,
 Nes klausimas – ir kas jį atsakys? –
 Kuri iš jų kurios pavaldinys.
 Didžiūnas krisdamas draugų netenka;
 Iškilus vargšui, priešas tiesia ranką.
 Kur laimė, ten ir meilė, o draugų
 Netrūksta tam, kuriam nereikia jų.
 Bet šundraugiu bėdoj kas pasikliauja,
 Tas įsigyja sau tik priešą naują.
 Tvarkingai baigti grįžkim prie pradžios:
 Lemtis ir mūsų norai visados
 Taip skiriasi, jog nesutampa niekad
 Ir taip neišsipildę pasilieka.
 Sakai, už kito netekėsi tu:
 Tas ryžtas mirs su manimi kartu!*

AKTORIUS KARALIENĖ. *Te žemė maisto, o dangus šviesos
 Neteikia; tenelanko niekad
 Nei poilsis su viltimi, nei džiaugsmas, –
 Tik kalinio vienatvės skausmas;
 Te liūdesys ir sielvartas nuožmus
 Sužlugdo lūkesčius ir siekimus;
 Te čia ir ten aš amžinai kentėsiu,
 Jeigu už antro vyro ištekėsiu!*

HAMLETAS. *Bet jeigu jinai sulaužys savo žodį?*

AKTORIUS KARALIUS. *Didinga priesaika. Tu eik, mieloji.
 Dvasia pavargo; gal ta nuobodžioji
 Diena ištirps miege.*

AKTORIUS KARALIENĖ. *Užmik ramus;
 (Užmiega)*

Te santaika ir meilė lydi mus!

(Išeina)

HAMLETAS. Kaip jums patinka ši pjesė, Ponia?

KARALIENĖ. Toji dama, man rodos, per daug įtikinėja.

HAMLETAS. O! Bet ji savo žodį išlaikys.

KARALIUS. Girdėjot pjesės turinį? Ar nėra ten kokio
įžeidimo?

HAMLETAS. Ne, ne! Jie tik juokauja. Nuodija taip pat
tik juokais. Jokio įžeidimo, nė mažiausio!

KARALIUS. Kaip tas veikalas vadinasi?

HAMLETAS. *Pelėkautai*. Bet kaip? Tropiškai. Jame
vaizduojama žmogžudystė Vienoje. Kunigaikštis va-
dinasi Gonzago; jo žmona – Baptista. Tuoju pamaty-
sit. Tai niekšingas kūrinys, bet kas mums? Jūsų Di-
dybės ir mūsų visų, kurių sielos švarios, tatai neliečia.
Te kuinas muistosi, jeigu jam trina; mūsų pečiai ne-
pamušti.

Ieina LUCIJANAS

Tai Lucijanas, karaliaus sūnėnas.

OFELIJA. Jūs gerai pavaduojate chorą, Prince.

HAMLETAS. Aš galėčiau paaiškinti ir tai, kas vyksta
tarp jūsų ir jūsų mylimojo, jei tik matyčiau, kaip tos
lėlės šokinėja.

OFELIJA. Jūs esate aštrus, Prince, tikrai aštrus.

HAMLETAS. Jums tektų gerokai padūsauti, kol mano
ašmenys atšiptų.

OFELIJA. Dar geriau; bet ir blogiau.

HAMLETAS. Taip, kaip už vyro einant. – Žudike, pra-
dėk! Gana tų nelemtų grimasų, maras griebtų! Pra-
dėk! Kranksėdamas į kerštą šaukia varnas.

LUCIJANAS. *Ranka klusni, tikslai juodi ir tvaikas*

Nuodų. Nemato niekas, tad pats laikas.

O mišiny žolių prakeiktas,

Hekatės burtais tris kartus užkeiktas,³⁹

Te tavo pražūtingoji jėga

Užgrobta jo gyvenimą staiga.

(*Įpila nuodų į ausį*)

HAMLETAS. Jis jį nunuodija sode, norėdamas pavel-
dėti jo sostą. Jo vardas – Gonzago. Tai tikra istorija,
parašyta rinktine italų kalba. Tuoju pamatysite, kaip
žudikas laimi Ganzago žmonos meilę.

OFELIJA. Karalius keliasi.

³⁹ Hekatės burtais tris kartus užkeiktas... – Senovės graikų mitologijoje Hekatė iš pradžių buvo tapatinama su mėnulio deive Febe ir žvėrių valdove Artemide, vėliau tapo burtų, smėklų ir dvasių valdove. Viduramžiais taip pat siejama su magija ir burtais.

HAMLETAS. Ką? Tuščio šūvio išsigando?
 KARALIENĖ. Kas jums yra, Pone?
 POLONIJUS. Nutraukti vaidinimą!
 KARALIUS. Duokit šviesos! Greičiau iš čia!
 VISI. Šviesos! Šviesos! Šviesos!

Visi, išskyrus HAMLETĄ ir HORATIO, išeina

HAMLETAS. *Kai sužeistoji stirna liūdi,
 Težaidžia sau sveika.
 Kai vienas miega, kitas budi –
 Tokia lemties tvarka!*

Argi tatai ir visa giria plunksnų su Provanso rožėmis
 prie imantriai rantuotų batų, – kitoms pasisekimo ga-
 limybėms turkiškai pasibaigus, – neparūpintų man
 vietos aktorių gaujoje, ką⁴⁰?

HORATIO. Iš pusės pelno.

HAMLETAS. Iš viso!

*Buvo Jupiteris kadaise
 Šitos šalies galva.
 Dabar, o Damonai⁴¹, šia teise
 Naudojasi... povas.*

HORATIO. Galėjote surimuoti.

HAMLETAS. O mielas Horatio! Tūkstantį svarų statau
 už dvasios žodį! Ar pastebėjai?

HORATIO. Puikiausiai, Prince.

HAMLETAS. Kai buvo kalbama apie nunuodijimą?

HORATIO. Aš jį atidžiausiai sekiau.

HAMLETAS. Na, duokit muzikos! Ei, fleitos!

*Nes jei karaliui pjesė neįtiko,
 Dievaž, jinai jam nepatiko.
 Ei, muzikos!*

Įeina ROZENKRANCAS ir GILDENSTERNAS

GILDENSTERNAS. Malonus Prince, teikitės leisti man
 tarti porą žodžių jums.

HAMLETAS. Kad ir visą istoriją, Pone.

GILDENSTERNAS. Karalius, Prince...

HAMLETAS. Taip, Pone, kas gi jam yra?

GILDENSTERNAS. Savo kambariuose ir nuostabiai blo-
 gai nusiteikęs.

HAMLETAS. Nuo gėrimo, ką?

GILDENSTERNAS. Ne, Prince, greičiau nuo tulžies.

⁴⁰ ... neparūpintų man vietos aktorių gaujoje, ką? – Hamletas ironizuoja kalbėdamas apie savo aktorinius gabumus, tačiau tragedijoje Danijos princas yra puikus teatro žinovas ir net dramaturgas, parašęs tekstą *Pelėkautų* vaidinimui.

⁴¹ Damonas – Antikos legendoje Damonas ir Pitijas buvo neišskiriami draugai. Hamletas užsimena apie panašią savo ir Horatio draugystę.

PIAMLETAS. Jūsų išmintis pasirodytų daug turtingesnė, jeigu apie tai praneštumėte jo gydytojui, nes mano gydymas jį dar giliau tulžyje panardintų.

GILDENSTERNAS. Malonus Prince, valdykite šiek tiek savo kalbą ir nenukrypkite taip žiauriai nuo mano reikalo.

HAMLETAS. Esu ramus, Pone; kalbėkit.

GILDENSTERNAS. Karalienė, jūsų motina, didžiai prislėgta dvasia, siuntė mane pas jus.

HAMLETAS. Malonu jus matyti.

GILDENSTERNAS. Ne, mielas Prince, tasai mandagumas šičia visai ne vietoje. Jeigu jūs teiksitės aiškiai atsakyti, aš įvykdysiu jūsų motinos įsakymą; jei ne, – mano reikalas baigsis atsiprašymu ir grįžimu atgal.

HAMLETAS. Pone, aš negaliu.

GILDENSTERNAS. Ko, Prince?

HAMLETAS. Jums aiškiai atsakyti, nes mano protas serga. Bet tokiam atsakymui, kokį aš galiu duoti, laukiu tik jūsų, mielas Pone, arba, kaip jūs sakote, mano motinos įsakymo. Todėl užteks apie tai; eikim prie reikalo. Jūs sakote, kad mano motina...

ROZENKRANCAS. Štai ką jinai sako: jūsų elgesys ją apstulbinęs ir nustebinęs.

HAMLETAS. Koksai nepaprastas tasai sūnus, kurs gali savo motiną nustebinti! Bet sakykite, ar kartais nelipa kas nors ant kulnų šiam mano motinos nustebimui?

ROZENKRANCAS. Ji nori su jumis prieš guldama savo kambaryje pasikalbėti.

HAMLETAS. Mes jos paklausysim, nors ji ir dešimt kartų būtų mūsų motina. Ar turite dar kokių reikalų į mane?

ROZENKRANCAS. Prince, kitados jūs mane mylėjot.

HAMLETAS. Ir dabar tebemyliu, prisiekiu šiais vagišiais ir plėšikais.

ROZENKRANCAS. Mielas Prince, pasakykite savo ligos priežastį. Neatverdama draugams sielvartų, jūs užtrenkiate duris savo paties laisvei.

HAMLETAS. Man trūksta galimybės kilti.

ROZENKRANCAS. Kaip tai gali būti, kuomet jūs turite paties karaliaus žodį, jog pavaldésite Danijos sostą?

HAMLETAS. Taip, Pone, bet „kol žolė želia...“ – priežodis šiek tiek apipelijęs.

Grįžta aktoriai su fleitomis

O fleitos! Parodyk man vieną. *Gildensternui*. Tarp mūsų kalbant, ko jūs vis zujate aplink, tarsi norėdamas suuosti mano kvapą ir į spąstus įvaryti?

GILDENSTERNAS. O Prince! Mano atsidavimui per daug įsidrąšinus, meilė nebemoka mandagiai elgtis.

HAMLETAS. Aš to gerai nesuprantu. – Ar nenorėtumėte pagroti šiuo vamzdžiu?

GILDENSTERNAS. Kad aš nemoku, Prince.

HAMLETAS. Prašau.

GILDENSTERNAS. Patikėkite manim – nemoku.

HAMLETAS. Aš jus maldauju.

GILDENSTERNAS. Nemoku nė paimti, Prince.

HAMLETAS. Tai yra taip pat lengva, kaip ir meluoti.

Spaudykite pirštais ir nykščiu šias skylutes, pūskite per burną, ir jinai prabils iškalbingiausia muzika.

Žiūrėkite, štai čia vožtuvėliai.

GILDENSTERNAS. Bet aš nemokėčiau išgauti nė vienos darnesnės gaidos. Visai nemoku.

HAMLETAS. Tad žiūrėkite, koku niekingu daiktu jūs mane laikote! Jūs norėtumėte groti manimi; jūs tariatės žiną mano vožtuvėlius; jūs norėtumėte mano paslapties širdį išrauti ir išbandyti mane nuo žemiausių iki aukščiausių gaidų. Daug muzikos yra čionai; tasai mažytis instrumentas turi puikų balsą, ir vis dėlto jūs nepajėgiate priversti jo prabilti. Tegriebia nelabasis! Nejaugi jūs manote, kad manimi groti lengviau negu šiuo vamzdžiu? Vadinkite mane koku tik norite instrumentu, bet groti vis tiek negalėsite.

Grižta POLONIJUS

Telaimina jus Dievas, Pone!

POLONIJUS. Prince, karalienė norėtų pasikalbėti su juomis; tuoj pat.

HAMLETAS. Ar jūs matote ten tą debesį, kuris atrodo beveik kaip kupranugaris?

POLONIJUS. Prisiekiu mišiomis, tikrai kaip kupranugaris!

HAMLETAS. Man rodos, kaip žebenkštis.

POLONIJUS. Susikūprinęs tarsi žebenkštis.

HAMLETAS. Arba kaip banginis.

POLONIJUS. Labai panašus į banginį.

HAMLETAS. Tad aš einu pas motiną, tuoj pat. – Jie mulkina mane iki pasiutimo! – Tuoj pat ateisiu.

POLONIJUS. Taip ir pasakysiu.

HAMLETAS. Lengva pasakyti „tuoju pat“. – Palikite mane, draugai.

Visi, išskyrus HAMLETĄ, išeina

Štai šią užburtą valandą nakties

Kapams atvirus, pragaras patsai
 Alsuoja žemėn pragaištį. Dabar
 Juk aš galėčiau gerti karštą kraują,
 Atlikti tai, nuo ko šviesi diena
 Drebėtų, vos tiktai išvydus. Taigi –
 Pas motiną! Tik būk tvirta, širdie,
 Ir sielos Nerono neleisk krūtinėn:
 Kad būčiau tik žiaurus, bet neiškrypęs;
 Te žodžiai durklais smeigs, ne rankos,
 Te siela ir liežuvis vaidmainiaus
 Ir mano ranką nuo veiksmy sudraus!

Išeina.

III SCENA

Kambarys pilyje.

Ieina KARALIUS, ROZENKRANCAS ir GILDENSTERNAS

KARALIUS. Nemėgstu jo. Taip pat saugumui Mūsų
 Jo siautėjimas gresia. Pasiruoškit;
 Raštus kelionei gausite tuojau,
 Ir jam reikės išvykti su jumis
 Į Angliją. Mums padėtis neleidžia
 Pakęsti nuolat augančios jo šėlsmo
 Grėsmės šalia savęs.

GILDENSTERNAS. Mes būsim pasiruošę.

Juk tai šventa ir religinga baimė:
 Globoti aibes tų, kurie gyvena
 Ir minta Jūsų Didenybės esimu!

ROZENKRANCAS. Jau net ir atskiras žmogus privalo,
 Sukaupęs dvasios pajėgas visas,
 Pavojų vengti, – tuo labiau tasai,
 Kurio gerove tiek gyvybių laikos.
 Mirtis valdovo tartum praraja
 Nutraukia visa, kas arti, į gelmę.
 Jis – lyg didžiulis ratas, kurs, įkeltas
 Aukščiausiojon kalnų viršūnėn, laiko
 Galingais savo stipiniais daugybę
 Pritvirtintų mažų daiktų, kurie,
 Šiam griūvant, krinta su baisiu trenksmu,
 Dalindamies jo likimu kiekvienas.
 Karalius net neatsidūsta vienas.

KARALIUS. Tad ruoškitės į šią kelionę skubią:

Tik šitaip mes supančiosime siaubą,
 Kurs vis dar vaikščioja laisvai.

ROZENKRANCAS ir GILDENSTERNAS. Skubėsim.

Abu išeina. Įeina POLONIJUS

POLONIJUS. Dabar pas motiną jis eina, Pone.

Už kilimo užėjęs paklausysiu,
Kas bus. Laiduoju, kad jinai sudraus.
Tad, kaip jūs sakėte, ir išmintingai,
Gerai bus, jeigu dar kas nors išgirs,
Be motinos, kuri iš prigimties
Jau šališka. Dabar – sudie, Šviesybe.
Prieš gulant jums užsuksiu dar pranešti,
Kas naujo.

KARALIUS. Ačiū jums, mielas Pone.

POLONIJUS išeina

O, kaltė mano šlykščiai dvokia dangui
Ir slegia pats pirmasis prakeikimas:
Užmušti brolių! Melstis negaliu,
Nors ir valia, ir noras lygiai traukia.
Tvirčiausius siekius parbloškia jinai,
Ir aš tarytum prieš du darbu stoviu
Ir nežinau, kurį pirmiau pradėti.
Kažin, jei toji prakeikta ranka
Nuo brolio kraujo dukart padidėtų,
Ar nepakaktų danguje lietaus
Nuplauti ją baltai – kaip sniegas? Kam gi
Tuomet malonė, jeigu ne apginti
Nuo pikto? Ar malda neturi dvigubos
Jėgos – neleisti kristi ir išmelsti
Malonę puolus? Nusidėjau, o dabar
Aukštyn pažvelgsiu. Betgi kaip man melstis?
„Atleisk tą šlykščią žmogžudystę“? Ne,
Ne taip: juk aš tebeturiu dar viską,
Dėl ko tai padariau, – karūną, garbę
Ir moterį. Ar gali būti kam
Atleista kaltės pelną pasilaikant?
Tik šiam pasauly nuodėmės ranka
Auksuota taip dažnai nušluoja teisę
Ir pikto pinigais nupirkti gali
Įstatymą. Bet taip nėra aukštai;
Tenai kiekvienas veiksmas pasirodo
Toks, koks yra; ten mums patiems reikės
Kaltės, prieš jas akis į akį stovint,
Paliudyti. Ir kas tada? Kas lieka?
Bandyti atgailą? Ko ji negali?
Bet kas iš to, jei negali gailėtis?
O juoda kaip mirtis širdie! O siela,

Įklimpusi ir spurdanti dervoj,
 Ir vis gilyn! Pagalbos, angelai!
 Atkablūs keliai, lenkitės! Plienine
 Širdie, tu būk minkšta kaip vaiko gyslos!
 Gal viskas bus gerai.

Pasitraukia ir klaupiasi.

Įeina HAMLETAS

HAMLETAS. Galėčiau juk aš jį dabar, kai meldžias;

Gerai – dabar! Bet jis nueis į dangų.
 Ir tai bus kerštas? O kažin? Štai niekšas
 Nužudo mano tėvą ir už tai
 Aš, jo vienintelis sūnus, tą niekšą
 Siunčiu į dangų!
 Tai būtų užmokestis jam, ne kerštas!
 Jis mano tėvą žiauriai puolė sotų,
 Pačiam kalčių žydėjimo gegužy.
 Kokios tos kaltės – žino tik dangus,
 Bet, mintyse apsvarsčius, viskas rodo,
 Jog sunkios. Tad argi tai būtų kerštas
 Jam smogti atgailos metu, kuomet
 Jo siela pasiruošus į anapus?
 Ne!

Atgal tad, karde! Lauk šturpesnės progos!
 Jam smok, kai girtas miega, kai įsiutęs,
 Kraujožagos linksmybių lovoj, lošiant,
 Kai plūstasi, – tokiam veiksme, kuris
 Išganymui neruošia, – taip, kad kulnys
 Į dangų trenktų, kad jos siela būtų
 Juoda kaip pragaras, kur jis nueis!
 Manęs jau laukia motina. Bet tai
 Prailgins tau kančių dienas tiktai!

Išeina

KARALIUS *keldamasis*. Tik žodis skrenda, ne mintis žmogaus;
 Bedvasis žodis nepasieks dangaus.

Išeina.

I V S C E N A

Karalienės kambarys.

Įeina KARALIENĖ ir POLONIJUS

POLONIJUS. Jis tuoj ateis. Sudrauskite griežtai:

Kad jis su pokštais eina per toli,
 Kad jūs turėjot nuo didžios rūstybės
 Jį dengti. Aš pabūsiu čia. Kalbėkit
 Jam įsakmiai ir aiškiai.

HAMLETAS *už scenos.* Motin! Motin! Motin!

KARALIENĖ. O, būkit tikras

Ir nebijokit! Eikit – jau ateina.

POLONIJUS pasislepia už kilimo. Įeina HAMLETAS

HAMLETAS. Na, motin, kas yra?

KARALIENĖ. Tu savo tėvą įžeidei, sūnau!

HAMLETAS. Jūs mano tėvą įžeidėte, motin!

KARALIENĖ. Man atsakai palaidu liežuviu!

HAMLETAS. Jūs klausiate nedoru liežuviu!

KARALIENĖ. Na, ką tu čia dabar, sūnau?

HAMLETAS. O ką?

KARALIENĖ. Tu užmiršai, kas aš!

HAMLETAS. O Kryžiau! Ne!

Jūs – karalienė, dieverio žmona.

Ir mano motina (kad taip nebūtų!).

KARALIENĖ. Jei taip, tai pakalbėsi su kitais!

HAMLETAS. Na, na! Tik sėskit! Nepabėgsit tol,

Kol mano veidrodyje neišvysit,

Kas jūsų viduje – giliausiai!

KARALIENĖ. Ko nori? Negi tu mane žudysi?

Oi, gelbėkite!

POLONIJUS *už kilimo.* Gelbėkite, oi!

HAMLETAS išsitraukdamas kalaviją. O čia kas?

Žiurkė! Lažinuos – jai galas!

Duria per kilimą

POLONIJUS už kilimo. Mane nužudė! Oi!

Krinta ir miršta

KARALIENĖ. Aiman! Ką padarei?

HAMLETAS. Aš nežinau.

Ar tai karalius?

KARALIENĖ. O, koksai staigus

Ir kruvinas tai darbas!

HAMLETAS. Taip, beveik

Toks blogas, kaip karalių nužudyti

Ir brolio jo žmona pasidaryti!

KARALIENĖ. Karalių nužudyti?

HAMLETAS. Taip sakiau.

Praskleidžia kilimą ir pamato POLONIJŲ

Sudie, landus ir smulkus juokdary!

Maniau, kad tavo ponas! Toks likimas!

Matai, kad persistengti pavojinga. –

Negniaužykite šitaip rankų. Sėskit

Ir leiskite man širdį jums sugniaužti,

Jei dar minkšta, jei dar neapsitraukė
Nelemto įpročio metalo kiautu,
Neįžengiama jausmui tapdama.

KARALIENĖ. Už ką mane tu savo liežuvium
Plaki be gailesčio?

HAMLETAS. Už tokį veiksma,
Kurs sutepa skaistaus kuklumo grožį;
Kurs plūsta dorą apsimetėle; nuplėšęs
Nekaltai meilei rožę nuo kaktos,
Įspaudžia gėdos žymę ir kuriam
Vedybų įžadai tolygūs kreivai
Lošiko priesaikai. Už tokį veiksma,
Kuris išplėšia iš jungtusių sielą
Ir šventąjį tikėjimą paverčia
Tuščių kalbų rapsodija. Štai kaista
Dangaus veidai; tvirta pasaulio masė,
Niūri, lyg artinantis Teismo dienai,
Juo šlykštisi.

KARALIENĖ. Aiman! Koks gi tas veiksmas,
Kuris taip griaudėja, dar nepasakius?

HAMLETAS. Pažvelkite tiktai į šiuos paveikslus,
Į tuos štai atvaizdus abiejų brolių!
Kiek gracijos šio išraiškoj! Kakta –
Jupiterio; plaukai – Hiperiono;
Kaip Marso žvilgsnis įsakmiai grasus
Ir vos ant dangų liečiančios kalvos
Lengvai nutūpusio Merkuro poza:
Ir derinys, ir forma – tartum jį
Kiekvienas dievas antspaudu savuoju
Patvirtinęs pasaulio žiniai būtų,
Jog tai žmogus! Jis buvo jūsų vyras!
O čia, žiūrėkite, štai dabartinis –
Kūlėta varpa, savo sveiką brolių
Užkrėtusi nuodais. Kur jūsų akys?
Ir kaip galėjot tą kalnų ganyklą
Pakeisti šiuo raistu? Kur jūsų akys?
Ir nesakykit: meilė! Jūsų metuos,
Praėjus kūno pjūčiai, kraujas klauso
Sprendimų. Ir koksai sprendimas vestų
Nuo to prie šito? Ir tatai jūs jaučiat,
Nes jaudinatės, tik jutimas jūsų
Apmiręs. Net beprotis nesuklystų,
Nes jausmo niekados dar beprotybė
Nebuvo taip pajungus, kad neliktų
Šiek tiek sprendimo galios. Ir koks velnias

Apgavo jus beinančią gūžynių?
 Bejausmės akys, jausmas neregys,
 Berankės, aklos ausys, – vien uoslė
 Arba liguista pojūčio dalelė
 Neapsigautų taip!
 O gėda, rauski! Pragare maištingas,
 Jei tu matronos kauluose nerimsti,
 Jaunystėje dora tebūna vaškas,
 Ištirpstas jos ugnį! Argi tad gėda,
 Jei geiduliai sukilę mus užpuola,
 Kai šaltis dega aistromis ir protas
 Nusilenkia geismams?

KARALIENĖ. O Hamletai, nutilk!

Tu atgręžei akis į mano sielą:
 Aš ten matau juodas, galias dėmes,
 Kurių nebenuplauti.

HAMLETAS. Ir gyventi
 Sušvinkus prakaitu taikuotos lovos,
 Gašlybėj šuntant ir paleistuvaujant
 Šlykščiausiam migy.

KARALIENĖ. Nekalbėk daugiau!
 Tie žodžiai man ausis lyg durklai bado.
 Gana, sūnau!

HAMLETAS. Tas niekšas! Žmogžudys!
 Tas vergas, dvidešimtį kart menkesnis
 Už pirmą vyrą; tas karalių gėda;
 Tasai valstybės ir valdžios vagis,
 Kurs iš lentynos nukniaukė karūną
 Ir – į kišenę!

KARALIENĖ. Jau užteks! Gana!

HAMLETAS. Brizgų ir lopinių karalius... –

Įeina DVASIA

Šparnais pridenkite, dangaus sargai,
 Ir ginkite! – Ko jums, kilnūsiai vaizde?

KARALIENĖ. Deja, jisai pamišęs!

HAMLETAS. Ar tik ne barti nerangaus sūnaus,
 Kurs švaisto laiką ir aistras, apleidęs
 Tai, ką įsakėt rūsčiai jam, atėjot?
 Sakykit!

DVASIA. Taip, aš atėjau paaštrint
 Bebaigiančio atšipti tavo ryžto.
 Žiūrėk, kaip siaubas slegia ją. Įženk
 Tarp jos ir tarp kovojančios jos sielos!
 Silpnų vaizduotė juk tokia stipri.
 Kalbėk jai, Hamletai.

HAMLETAS. Na, kaip jums, Ponia?

KARALIENĖ. Deja, kaip tau, sūnau,
 Kad taip akis į tuštumą įsmeigęs
 Kalbi su neapčiuopiama erdve?
 Paklaikę dvasios žiūri iš akių,
 Ir tarsi miegantys kariai, išgirdę
 Pavojaus ženklą, lygiai sušukuoti
 Plaukai pašokę atsistojo. Mielas
 Sūnau, aplaistyki vėsia kantrybe
 Maištavimo liepsnas! Kur tu žiūri?

HAMLETAS. Į jį! Pažvelk, kaip jis išbalęs žiūri!
 Net akmenį jo vaizdas ir byla
 Sujaudintų. – Nežvelk taip į mane
 Užjausdamas, kad neprarasčiau ryžto,
 O mano užmojis – tikros spalvos:
 Kad ašaros nepavaduotų kraujo!

KARALIENĖ. Su kuo gi tu kalbi?

HAMLETAS. Nematot nieko jūs?

KARALIENĖ. Ne, nieko; bet ir viską, kas yra.

HAMLETAS. Ir negirdėjote?

KARALIENĖ. Ne, vien tik mus pačius.

HAMLETAS. Štai ten! Antai jis sėlina laukan!
 Toksai, koks gyvas buvo, mano tėvas!
 Kaip tik dabar jis eina pro duris!

DVASIA išeina

KARALIENĖ. Tai padaras tavųjų smegenų.
 Tokių vaizdų kūryboj beprotybė
 Tikrai įgudus.

HAMLETAS. Beprotybė?
 Štai mano pulsas kaip ir jūsų plaka
 Saikingai ir sveikai. Ne beprotybė,
 Ką jums sakiau. Patikrinkit, prašau,
 Ir vėl aš pakartosiu. Beprotybė
 Suklystų. Tepalu pataikūnystės
 Neguoskit sielos, motin, – lyg ne jūsų
 Pikti darbai, bet mano beprotybė
 Kalbėtų. Tai tiktai padengtų opą:
 Puvimas plėstųsi nematomas viduj.
 Prisipažinkit dangui, atgailokit
 Ir venkit nusidėti ateity;
 Netręškite piktžolių, kuomet ir taip jos
 Veša. Ir atleiskit man dorybę,
 Nes šiais riebių ištižėlių laikais
 Ji turi melsti ydos atleidimo,
 Po kojomis parpuolusi maldauti,

Kad leistų gera padaryti jai!

KARALIENĖ. Tu mano širdį perplėsei pusiau.

HAMLETAS. Tad meskite šalin blogesnę pusę;

Gyvenkite tyriau su geresne.

Labanakt! Bet tik neikit dėdės lovon;

Vaidinkite dorybę, jei jos trūksta.

Tas pats pabaisa įprotis, praryjęs

Kaltumo jausmą, ir geriems darbams

Kaip angelas gražiai pritaiko rūbą,

Kurs tinka. Tad susilaikykite šiąnakt,

O kitą kartą bus jau daug lengviau;

Po to gi – dar lengviau, nes įpratimas

Beveik pakeičia prigimties žymes:

Stebėtina jėga suvaldo velnią

Arba išvaro. Tad sakau dar kartą

Labanakt! Jei palaiminimo trokštate,

Prašysiu jo ir sau. – Kai dėl to pono, –

Gailiuosi. Bet dangus, matyt, norėjo

Mane nubausti juo, o jį – manim,

Kad būčiau šitaip rykštė jam ir tarnas.

Imu jį su savim ir atsakysiu

Už mirtį jo. Ir vėl sakau labanakt!

Iš meilės jums esu toksai grubus:

Tai tik pradžia – blogiau dar bus!

Dar žodis, motin.

KARALIENĖ. Ką gi man daryti?

HAMLETAS. O, tik ne tai, ko aš prašau! Tegu

Ir vėl tasai išpurtėlis karalius

Sugundo lovon, gnybteli į skruostą,

Vadindamas jus savo peliuke;

Ir taip už porą bučinių šlykščiausių,

Už palietimą pirštais nelemtais

Jums kaklo pasistenkite išduoti,

Kad aš pamišėlį tik vaidinu.

Tesužinos iš jūsų, nes kuri

Graži ir išmintinga karalienė

Pajėgtų neišduoti viso šito

Tam katinui, šikšnosparniui ir šliužui?

Nes kas gi laiko paslaptis? Užlipkit

Ant stogo – taip, kaip ta garsi beždžionė,⁴²

Atvožkite pintinę ir išleiskit

Paukščius; po to išbandymui pati

Įlįskite ir sprandą nususukit!

⁴² ... kaip ta garsi beždžionė... – minima garsi, tačiau neišlikusi pasakėčia apie beždžionę, kuri pakliuvo į bedą.

KARALIENĖ. Būk tikras: jeigu žodžiams reikia kvapo,

O šiam – gyvybės, – aš jos neturiu

Išduoti, ką tu man sakei.

HAMLETAS. Turiu į Angliją išvykti, žinot?

KARALIENĖ. Buvau užmiršusi! Taip jau nuspręsta.

HAMLETAS. Laiškai jau paruošti, ir du kolegos,

Patikimi, tarytum dvi nuodingos

Gyvaitės, juos įteiks ir ruoš kelius

Niekšystėms prieš mane. Tegu. Gražu bus,

Kai juos pačius su savo sprogmenim

Paleisiu į erdves! Bet vargas man,

Jei aš, per kokį metrą įsikasęs

Giliau, jų nepasiųsčiau į mėnulį!

Kaip nuostabu, kuomet viena klasta

Susiduria kaktomis su kita! –

Dabar su juo dorotis tenka.

Ištempšime tuos vėdarus laukan. –

Labanakt, motin! – Gerbiamas tarėjas,

Žiūrėk, toks rimtas, toks jau nekalbus,

O gyvas buvo kvailas ir plepus.

Na, mielas Pone, baigsim su jumis. –

Labanakt, motin!

HAMLETAS, vilkdamas POLONIJŲ, išeina.

IV VEIKSMAS

I S C E N A

Kambarys pilyje.

Įeina KARALIUS, KARALIENĖ, ROZENKRANCAS ir GILDENSTERNAS

KARALIUS. Tie gilūs atdūsiai ne be prasmės:

Jie ką nors reiškia. Tad pritiktų Mums

Suprasti juos. O kur sūnus?

KARALIENĖ. Palikite trumpam čionai mus vienus.

ROZENKRANCAS ir GILDENSTERNAS išeina

O, Pone, ką šią naktį aš mačiau!

KARALIUS. Gertrūda, ką? Kaip Hamletas?

KARALIENĖ. Įsiutęs šėlsta kaip banga ir vėjas,

Bandydami jėgas. Taip jis, išgirdęs

Kažką už kilimo, ištraukė špagą,

Suriko „žiurkė“, durdamas akiai,

Ir nusmeigė garbingą senį.

KARALIUS. O,

Baisus tai darbas! Juk ir Mums taip pat

Nutikę būtų ten. Jo laisvė gresia

Visiems: ir jums, ir Mums, ir kiekvienam.

Bet kaip pateisinsime tą jo veiksmą?
 Tikriausiai kaltins Mus, kurių budrumas
 Turėjo griežtumu visu sudrausti
 Pamišusį jaunuolį. Tik iš meilės
 Mes nenorėjome suprast, kas tinka, –
 Kaip tas, kurs, ėdamas piktos ligos,
 Iš baimės išsiduoti ją maitina
 Gyvybės syvais. Kur jisai nuėjo?

KARALIENĖ. Lavoną nutempė. Štai net ir čia

Jo beprotybė tartum aukso gysla
 Prasčiausioj rūdoj spindi nekalta:
 Dabar jisai aprauda savo žygį!

KARALIUS. Eime, Gertrūd, iš čia!

Dar saulei nė kalnyno nenušvietus,
 Jie bus laive. O šią piktadarystę
 Mums teks, orumą ir gudrybę jungiant,
 Pridengti ir atleisti. – Gildensternai!

Grižta ROZENKRANCAS ir GILDENSTERNAS

Draugai, pakvieskit dar ką nors pagalbon:
 Pamišęs princas Hamletas nužudė
 Polonijų ir nutempė kažkur.
 Suraskit jį; kalbėkit švelniai; kūną
 Nuneškite į koplyčią. Tik skubiai!

ROZENKRANCAS ir GILDENSTERNAS išeina

Eime, Gertrūda, pas išmintingiausius
 Draugus pranešti jiems, kas atsitiko
 Ir ką darysim. Tad greičiau iš čia!
 Krūtineį plėšo siaubas ir kančia.

Abu išeina.

I I S C E N A

Kitas kambarys pilyje.

Įeina HAMLETAS

HAMLETAS. Saugiai patalpintas!

ROZENKRANCAS ir GILDENSTERNAS *už scenos*. Hamletai!

Prince Hamletai!

HAMLETAS. Tyliau! Kas čia per triukšmas, ei?

Kas šaukia Hamletą? O, tai jie!

Įeina ROZENKRANCAS ir GILDENSTERNAS

ROZENKRANCAS. Ką jūs padarėt su lavonu, Prince?

HAMLETAS. Su dulkėm – giminėm jo – sumaišiau.

ROZENKRANCAS. Sakykit, kur padėjote, kad mes

Galėtumėm nunešti į koplyčią.

HAMLETAS. Netikėkite tuo.

ROZENKRANCAS. Kuo?

HAMLETAS. Kad aš laikyčiau jūsų paslaptį, ne savo.

Tarp kitko, ką galėtų atsakyti karaliaus sūnus kempinei?

ROZENKRANCAS. Tai jūs mane laikot kempine, Prince?

HAMLETAS. Taip, Pone, kempine, geriančia karaliaus palankumą, dovanas ir valdžią. Bet geriausias tokių pareigūnų patarnavimas karaliui būna paskutinis. Jis, kaip ta beždžionė, laiko juos burnos kamputyje: įsideda pirmus, bet nuryja paskutinius. Prireikus jam to, ką jūs sugėrėte, tik spūsteri, ir jūs, kempine, vėl sausa!

ROZENKRANCAS. Aš jūsų nesuprantu, Prince.

HAMLETAS. Labai džiaugiuos: gudri kalba užmiega kvailio ausyje.

ROZENKRANCAS. Jūs turite pasakyti, Prince, kur yra kūnas, ir eiti su mumis pas karalių.

HAMLETAS. Kūnas yra su karalium, tik karalius ne su kūnu. Karalius yra daiktas...

GILDENSTERNAS. Daiktas, Prince?

HAMLETAS. Iš nieko. Veskite mane pas jį. Lape, slėpkis, o visi – iš paskos!⁴³

Visi išėina.

III SCENA

Kitas kambarys pilyje.

Įeina KARALIUS su palydovais

KARALIUS. Liepiau atvesti jį ir suieškoti Lavoną. Kaip iš tikro pavojinga, Kad jis dar laisvas. Mes, deja, negalim Jo baust visa įstatymų jėga: Paika minia, kuri akim tesprendžia, Nepaiso kaltės ir tik bausmę mato, Jį myli. Kad išvengtumėm trinties, Staigus jo išsiuntimas teatrodo Iš anksto paruoštas. Beviltės ligos Pagydomos tiktai bevilčiais vaistais, Arba visai ne.

Įeina ROZENKRANCAS

Na, kas atsitiko?

ROZENKRANCAS. Negalime išgaut iš jo, Šviesybe,

⁴³ Lape, slėpkis, o visi – iš paskos! – Manoma, kad šie žodžiai yra iš vaikiško gaudynių žaidimo. Hamletas kursto Rozenkrancą ir Gildensterną jį vyti.

Kur paslėpė lavoną.

KARALIUS. Bet kur jis?

ROZENKRANCAS. Už durų saugomas Šviesybės laukia.

KARALIUS. Atveskite jį čia.

ROZENKRANCAS. Ei, Gildensternai! Veskite čia Prinčą!

Įeina HAMLETAS ir GILDENSTERNAS su palydovais

KARALIUS. Na, Hamletai, sakyk, kur Polonijus?

HAMLETAS. Vakarieniauja.

KARALIUS. Vakarieniauja? Kur?

HAMLETAS. Ne ten, kur jis valgo, bet kur jis pats yra valgomas. Politikuojančių kirminų susirinkimas jame posėdžiauja⁴⁴. Valgio reikaluose kirminas yra vienintelis jūsų imperatorius. Mes penime visokius sutvėrimus, kad jie mus penėtų, bet patys tunkame kirminams. Riebus karalius ir liesas elgeta – du patiekalai tam pačiam stalui. Tokis yra galas!

KARALIUS. Deja, deja!

HAMLETAS. Žmogus gali žvejoti kirminu, kuris maitinasi karaliaus mėsa, ir valgyti žuvį, nusipenėjusią tuo kirminu.

KARALIUS. Ką tu nori tuo pasakyti?

HAMLETAS. Nieko; tiktai parodyti, kaip gali tekti karaliui keliauti elgetos viduriais.

KARALIUS. Kur Polonijus?

HAMLETAS. Danguj; nusiųskite ką nors pasižiūrėti. Jei-
gu pasiuntinys jo ten nerastų, ieškokite kitur jūs pats.
Bet tikrai, jei per šį mėnesį nebūsit radę, užuosit lipdamas prieangio laiptais.

KARALIUS *kai kuriems palydovams*. Nueikite ten paieškoti.

HAMLETAS. Palauks, kol ateisit.

Palydovai išeina

KARALIUS. Tas veiksmas, Hamletai, – ir vien tik tavo Saugumui (Mes juo rūpinamės tiek, Kiek ir apgailim tavo kalbę) – verčia Galvotrūkčiais išsiųst tave. Tad ruoškis, Nes vėjas palankus; draugai ir laivas Į Angliją keliauti pasirengę.

HAMLETAS. Į Angliją?

KARALIUS. Taip, Hamletai.

⁴⁴ Politikuojančių kirminų susirinkimas jame posėdžiauja. – Ironiškai kalbėdamas apie paslėptą nužudytą Polonijų, Hamletas publikai kelė ir politinių asociacijų. Angliškai *worm* (kirminas) ir Worms (Vormsas, miestas) tariami vienodai. Vormse 1521 m. įvyko bažnyčios ir politikų susirinkimas, kuriame buvo pasmerktas Liuteris ir jo skelbiamos reformacijos šalininkai. Hamletas – Vitenbergo universiteto studentas, tad jo lūpose toks pašmaikštavimas yra natūralus.

HAMLETAS.

Gerai.

KARALIUS. O taip, jei tik žinotum Mūsų tikslą.

HAMLETAS. Aš regiu kerubiną, kuris jį mato. Na, tai į Angliją! Sudie, brangioji motin!

KARALIUS. Tavo mylintis tėvas, Hamletai.

HAMLETAS. Mano motina! Tėvas ir motina – vyras ir žmona. Vyras ir žmona – vienas kūnas, taigi – mano motina! Na, tai į Angliją!

Išeina

KARALIUS. Įkandin sekite; ir tuoj pat į laivą.

Kad jo jau šiandakt šičia nebebūtų!
Greičiau! Ir visa jau užantspauduota,
Kas liečia reikalą. Prašau skubėti.

ROZENKRANCAS ir GILDENSTERNAS išeina

Ir tujen, Angle, jeigu mano meilė
Tau rūpi, – o prie to turėtų skatint
Jėga, – kol randas tebėra raudonas
Žaizdos, kurią paliko Dano kardas,
Kol dar tebegeerbi, nors ir iš baimės,
Manau, nebūsi abejingas Mūsų
Valdingam norui – laiškuose – tuojau
Nudėti Hamletą. Prašau, išpildyk!
Jis mano kraujuje kaip karštis siaučia, –
Pagydyk! Kol jo neištiks mirtis,
Tol jokio džiaugsmo nepatirs širdis!

Išeina.

I V S C E N A

Lyguma Danijoje.

Ieina FORTINBRAS, Kapitonas ir kareiviai žygio tvarka

FORTINBRAS. Pasveikink, kapitone, nuo manęs

Karalių Danijos. Kartu primink
Ir pažadą jo leisti pražygiuoti
Per jo žemes. Kur susitikt – žinai.
Ir jeigu Jo Didybė panorėtų
Matyti mus, pranešk, jog mes mielai
Atvyktumėm pas jį.

KAPITONAS. Klausau, Šviesybe.

FORTINBRAS. Žygiuoki pamažu pirmyn.

Visi, išskyrus Kapitoną, išeina. Ieina HAMLETAS, ROZENKRANCAS, GILDENSTERNAS ir kiti

HAMLETAS. Kieno tos jėgos?

KAPITONAS. Norvego, Pone.

HAMLETAS. Kokia jų paskirtis?

KAPITONAS. Tam tikras Lenkų žemės plotas.

HAMLETAS. O kas joms vadovauja?

KAPITONAS. Norvego senojo sūnėnas, Pone.

HAMLETAS. Ar jos prieš visą Lenkiją žygiuoja,
Ar tik prieš pasienio žemes?

KAPITONAS. Teisingai ir be jokių priedų kalbant,

Tai tik visai mažytis žemės lopas:

Tik vardas, ir visai jokios naudos.

Aš už penkis dukatus nesiimčiau

Jos dirbti – už penkis! Daugiau už ją

Nei Lenkui, nei Norvegui nieks neduotų.

HAMLETAS. Jei taip, tai Lenkas jos negins.

KAPITONAS. Jo įgula jau ten.

HAMLETAS. Du tūkstančiai karių ir dešimtkart tiek

Dukatų neišspręs šio menko ginčo.

Tai turto ir taikos votis, kuri

Pratrūksta viduje, ir nieks nežino,

Kuo numirė žmogus. Dėkoju, Pone!

KAPITONAS. Te Dievas saugo jus!

Išeina

ROZENKRANCAS. Gal eisim, Prince?

HAMLETAS. Jūs eikite pirmi; aš prisivysiu.

Visi, išskyrus HAMLETĄ, išeina

Taip viskas kalba prieš tingumą mano

Ir siundo kerštui. Kas gi tad žmogus,

Jei jo gyvenimo aukščiausias gėris –

Tik édalas ir miegas? Gyvulys!

Tik tiek! Tasai, kurs suteikė mums galią

Įžvelgti ateitin ir praeitin,

Tą dieviškąjį protą, – davė juos ne tam,

Kad supelytų. Taip ir nežinau –

Ar gyvuliška užmarštis, ar noras

Ištirti veiksmo pasėkas smulkiausias

(Mintis, kurioj juk trys ketvirčiai baimės

Ir vienas išminties) gyventi verčia

Tik žodžiais, jog atkeršyti turiu,

Nors man netrūksta pagrindo ar noro,

Nei priemonių atlikt, nei pavyzdžių.

Antai, žiūrėk, ta armija: jos vadas,

Švelnus ir lieknas princas; jo dvasia,

Kilnios dievų garbėtroškos pritvinkus,

Su panieka lemties nežinomybei

Mirties pavojun stato visa, kas

Trapu, praeinama, – tik dėl beverčio

Kiaušinio lukšto! Būti dideliam –
 Nereiškia be prasmės ir tikslo siausti,
 Bet narsiai kautis, savo garbę ginant,
 Kad ir dėl šiaudo! Bet ką aš darau,
 Nors mano tėvas žiauriai nužudytas
 Ir motina išniekinta; nors kraujas
 Ir protas kelia maištą? Aš tik snaudžiu,
 Kai, mano gėdai, tūkstančiai karių
 Į mirtį eina vien tik dėl garbės,
 Dėl įgeidžio; ir atsiguls į duobę
 Taip, kaip į lovą, ir kovos dėl sklypo,
 Kuriam nei mūšiui nepakanka vietos,
 Nei žuvusių kapams. Tad jau nuo šiandien
 Gyvensiu vien tik kruvinu kerštu,
 O jeigu ne, tai viską užmirštu!

Išeina.

V S C E N A

Kambarys pilyje.

Įeina KARALIENĖ, HORATIO ir Bajoras

KARALIENĖ. Su ja kalbėtis aš nenoriu.

BAJORAS. Ji spiriasi; pakrikusi visai;

Reikėtų ją užjausti.

KARALIENĖ. Ko jai reikia?

BAJORAS. Ji nuolat kalba apie savo tėvą:

Pažįstanti klastas pasaulio šio!

Ir dūsauja, ir mušasi krūtinėn,

Dėl šiaudo susierzinus pašoka.

Jos žodžiai – be aiškios prasmės, tačiau

Ir taip jinau klausytoją priverčia

Atkreipti dėmesį, ir mintyse

Jis stengiasi suvokti prasmę. Kartais

Jos mirksny, geste blyksteli mintis,

Nors ir neaiški, bet labai liūdna.

HORATIO. Tikrai, reikėtų pakalbėt su ja;

Pikta valia pradės įtarinėti.

KARALIENĖ. Tegu įeina.

Bajoras išeina

Į šalį. Liguistai sielai varžtuos nuodėmės

Kiekvienas žaislas kupinas grėsmės:

Ji, kaltę slėpdama, tol nenurimsta,

Kol iškastoj kitiems duobėj nugrimzta!

Grįžta Bajoras su OFELIJA

OFELIJA. Kur yra gražioji Danijos Didybė?

KARALIENĖ. Na ką, Ofelija?

OFELIJA (*dainuoja*). *Kaip atskirsiu tavo meilę
Vieną iš minios?
Iš tos kriauklės prie kepurės,
Kurpių ir lazdos.*

KARALIENĖ. Ką gi reiškia ta daina, mieloji?

OFELIJA. Jūs sakote? Ne, prašau įsidėmėti.
(*Dainuoja*) *Ponia, mirė jis ir niekad
Nepareis namo.
Prie galvos – žalia velėna,
Po kojom – akmuo.*

U-a!

KARALIENĖ. Ne! Bet Ofelija...

OFELIJA. Prašau įsidėmėti.

(*Dainuoja*) *Marskiniai – balti kaip sniegas
Įeina KARALIUS*

KARALIENĖ. Deja, tik pažiūrėkit, Pone!

OFELIJA (*dainuoja*). *Su gėlėm dailiom.
Neverkė prie kapo niekas
Ašarom gailiom.*

KARALIUS. Kaip laikotės, gražioji dama?

OFELIJA. Gerai, tepadedą jums Dievas. Sako, pelėda
buvusi kepėjo duktė.⁴⁵ Viešpatie, mes žinome, kas esam,
bet nežinome, kuo galim tapti. Tebūna Dievas jūsų
svečias!

KARALIUS. Ji vis galvoja apie savo tėvą.

OFELIJA. Prašau, nė žodžio apie tai. Bet jei jus klaustų,
šitaip atsakykit:

(*Dainuoja*) *Rytoj, per Šventą Valentiną,
Kai tik išauš diena,
Aš, tavo nuotaka, prie lango
Stovėsiu laukdama.*

*Vos tik nubudo, tuoj sujudo
Bernelis mano tas:
Vidun įleido, bet paleido
Išmindžiojės rūtas.*

KARALIUS. Miela Ofelija!

OFELIJA. Tikrai, be jokių priesaikų, užbaigsim šitaip:

(*Dainuoja*) *O Jėzus ir Pana Švenčiausia!
Bernai tie nelemti,*

⁴⁵ Sako, pelėda buvusi kepėjo duktė. – Pasakojimas apie kepėjo dukterį, kuri išbarė motiną, kam toji davė Kristui duonos, ir todėl pavirto pelėda.

*Jei tik pripuola, tai ir puola –
Jie visuomet kalti.*

*Kol nevoliojai, tol viliojai
Vedybom, šelmi tu!*

O jis atsako:

*Jei tebebūtum dar su rūtom, –
Dabar – jau per vėlu.*

KARALIUS. Ar seniai ji tokia?

OFELIJA. Tikiuosi, kad viskas bus gerai. Turime būti kantrūs. Bet aš galiu vien tik verkti, pagalvojus, jog paguldys ji šaltoje žemėje. Mano brolis sužinos apie tai; tad ačiū už gerą patarimą. – Ei, mano karietą! – Labanakt, Ponios! Labanakt, mielos Ponios! Labanakt! Labanakt!

Išeina

KARALIUS. Pasekit ją ir saugokit, prašau!

HORATIO išeina

Tai sielvarto gilaus nuodai: jie trykšta
Iš tėvo gedulo, Getrūda! Bėdos
Nelanko kaip šnipai pavieniui, –
Pulkais! Pradžioj – jos tėvas, o po to –
Sūnus jūsiškis, elgesiu šiurkščiu
Užsitarnavęs tremtį; štai dabar
Jau net ir dėl Polonijaus mirties
Girdai nešvarūs užkrėtė žmonių
Mintis ir šnabždesius: juk buvo paika
Jį taip slaptai ir paskubom užkasti;
Ofelija – netekusi savęs
Ir proto, o be jo mes – gyvuliai,
Pamėklės; ir galop grėsmė didžiausia –
Iš Prancūzijos grįžęs čia slaptai
Jos brolis, pasimetęs ir apstulbęs.
Pikti liežuviai teršia jam ausis
Gandų maru apie jo tėvo mirtį;
Pritrūkę medžiagos kalboms, jie šmeižia
Ir Mus. Ne kartą, o miela Gertrūda,
Tarytum mirtį sėjantis pabūklas,
Pataiko jie ir man!

Už scenos triukšmas

KARALIENĖ. Koks triukšmas čia dabar?

Ieina kitas Bajoras

KARALIUS. Šveicarai! Ei! Tesaugo jie duris!

Na, kas ten daros?

BAJORAS. Gelbėkitės, Pone!

Nė okeanas, išsiveržęs per kraštus,
Greičiau neryja lygumų pakrantės,
Kaip maištui vadovaujantis Laertas

Niokoja jūsų dvariškius. Minia

Jį viešpačiu vadina, lyg pasaulis

Teprasadėtų tik dabar. Paneigę

Senovės papročius visus, jie šaukia:

„Mes renkame karaliumi Laertą!“

Patvirtindami šiuos žodžius riksmu,

Kepurėmis ir rankų plojimu:

„Laertą mums! Laertas bus karalius!“

KARALIENĖ. Kaip džiūgauja, nors pėdsakai klaidingi!

Ne ta kryptim, klastingi danų šunes!

Už scenos triukšmas

KARALIUS. Duris išlaužė.

Įeina ginkluotas LAERTAS; danai iš paskos

LAERTAS. Kur tas karalius? – Likite lauke.

DANAI. Ne, eikime ir mes.

LAERTAS. Prašau, palikit!

DANAI. Gerai, tegu.

Pasitraukia už durų

LAERTAS. Dėkoju, Ponai, jums!

Tik saugokit duris! – Gražink man tėvą,

Karaliau nešvankus!

KARALIENĖ. Nurimk, Laertai.

LAERTAS. Ramus, nors ir tik vienas kraujo lašas

Man šauktų: išgama! ir tėvą plūstų

Raguočium; motinos skaisčioj kaktoj

įspaustų kekšės žymę.

KARALIUS. Bet, Laertai,

Kodėl tavasis maištas toks besaikis? –

Tegu, Gertrūda. Nebijok dėl Mūsų:

Karalių saugo tokis dieviškumas,

Jog išdavystė, vos išvydus, meta

Savuosius siekimus. – Sakyk, Laertai,

Kas taip įkaitino? – Gertrūda, leisk jam. –

Kalbėk, žmogau!

LAERTAS. Kur tėvas?

KARALIUS. Mireš.

KARALIENĖ. Bet ne nuo jo rankos.

KARALIUS. Teklausia, kiek tik nori.

LAERTAS. Tad kaip jis mirė? Nieks nebeapmulkins!

Klusnumo priesaikas visas tegriebia
Juodžiausias nelabasis! Tepraryja
Išganyimą ir sąžinę bedugnė!
Ir kas man pragaras! Ir šis, ir kitas
Pasaulis man – niekai. Kas bus – tas bus, –
Atkeršysiu už tėvą!

KARALIUS. Kas neleis?

LAERTAS. O, nieks pasauly, jei tik aš norėsiu!
Ir mano priemonės, nors ir negausios,
Toli pasieks.

KARALIUS. Laertai mano mielas,
Tu nori sužinoti tiesą, bet
Ar kerštas verčia ir draugus, ir priešus,
Laimėtojus ir pralaimėtojus – visus
Ant tos pačios statyti kortos?

LAERTAS. Tik priešus.

KARALIUS. Norit sužinot, kas jie?

LAERTAS. Aš jo draugus tarytum pelikanas
Gyvybę paaukodamas maitinčiau
Širdies krauju⁴⁶.

KARALIUS. Dabar tai tu kalbi
Kaip mylintis sūnus ir kaip bajoras.
Žinok: nekaltas aš dėl jo mirties
Ir man tikrai skaudus jo netekimas.
Taip, kaip dienos šviesa akims, tuojau
Bus viskas aišku tau.

DANAI už scenos. Įleiskit ją.

LAERTAS. Kas ten per triukšmas, ei?

Grįžta OFELIJA

O karšti, išdžiovink man smegenis!
Ir ašaros, septyneriopai sūrios,
Išėskit man akis! Nuo keršto svorio
Svarstyklės lūš! O rože gegužės!
Ofelija brangi, miela mergaitė!
Dangau, argi jaunos mergaitės protas
Toks pat mirtingas kaip gyvybė senio?
Ir nuostabi ta meilės prigimtis:
Netekus mylimo, ji atiduoda
Brangiausią savo dalį jam.

OFELIJA (*dainuoja*). *Nepridengtą jį nešė į kapus –
Ei tuto lylio lioj.*

⁴⁶ ... tarytum pelikanas / Gyvybę paaukodamas maitinčiau / Širdies krauju. – Buvo manoma, kad pelikanas jaunikius maitina savo paties krauju ir mėsa, draskydamas sau krūtine.

*I duobą krito ašarų lietus –
Lik sveikas, mano balandėli!*

LAERTAS. Tu ir protinga, keršto šaukdama,
Manęs taip nepaveiktum!

OFELIJA (*dainuoja*). *Dainuokite jūs – tenai, o tenai,
Ir šaukite jį – o tenai.*

Bet kaip tas priedainis tinka! Apgavikas ūkvedys pavogė šeimininko dukterį.

LAERTAS. Tie svaičiojimai daug ką sako.

OFELIJA. Štai rozmarinas – atminimams. Neužmiršk manęs, prašau, o mylimasis. O čia štai našlaitėlės: jos – svajonėms.

LAERTAS. Net beprotybei atminimai su svajonėm tinka!

OFELIJA. Čionai jums pankuolė ir sinavadas; čia jums rūta; o šitos man. Mes jas galėtumėm vadinti palaimintom sekmadienio žolelėm. O! Savo rūtas jūs kitaip turėtumėt nešioti. Čia dar saulutė. Aš jums norėjau dovanoti žibuoklių, bet visos jos nuvyto, tėvui mirus. Sako, jis gerai pabaigęs...

(*Dainuoja*) *Nes Robinas man visas džiaugsmas.*

LAERTAS. Ji viską – sielvartą, aistras, mintis,
Net pragarą – vilionėmis paverčia!

OFELIJA (*dainuoja*). *Ir niekad nebegriš?
Ir niekad nebegriš?
Ne, jau amžinai –
Eik ir tu tenai –
Jis niekad nebegriš.*

*Barzda – balta kaip sniegas,
Linų spalvos galva.
Jo nebėr ir nebus,
Neraudok. Tegu bus
Ši žemė jam lengva.*

Būk gailestingas, Dieve, jam ir kitoms krikščionių sieloms. Tebūna Jisai su jumis!

Išeina

LAERTAS. Ar tu matai, o Dieve!

KARALIUS. Laertai, leisk su tavimi dalintis

Skausmu; neleisti būtų neteisinga.
Eik ir sukviesk draugus išmintingiausius, –
Te jie išklauso mus ir tenusprendžia.
Jei ras, kad aš, tiesiog ar netiesiog,
Pridėjau ranką – viskas: karūna,
Gyvybė ir valstybė – viskas tavo,

lyko svoriui išsakyti. Šie malonūs vyrukai parodys tau kelią pas mane. Rozenkrancas ir Gildensternas tebėra pakeliui į Angliją. Apie juos turiu tau daug ką pasakyti. Lik sveikas! Tasai, kurį žinai tavuoju esant, Hamletas.

Eime, įteiksime karaliui laiškus,
Tik greitai, kad galėtumėt nuvesti
Pas tą, kurs atsiuntė čia jus.

Išeina.

V I I S C E N A

Kitas kambarys pilyje.

Įeina KARALIUS ir LAERTAS

KARALIUS. Dabar štai tavo sąžinė turėtų
Mane išteisint ir laikyt širdy
Kaip draugą, nes girdėjai, kad tasai,
Kuris nužudė kilnų tavo tėvą,
Norėjo ir mane.

LAERTAS. Atrodo, taip;
Tačiau kodėl nepersekojot jūs
Tokių tikrai sunkių nusikaltimų,
Kuomet saugumas, išmintis ir kitkas
Turėjo skatint.

KARALIUS. Dėl dviejų dalykų.
Gal jums jie ir atrodys per menki,
Bet man abu jie svarbūs. Karalienė,
Jo motina, gyvena vien jo žvilgsniais,
O man – gerai tai ar blogai – vis tiek –
Jinai taip artima dvasia ir kūnu,
Jog aš, kaip ta žvaigždė, tik jos traukos
Rate sukuos. Kita gi priežastis, kodėl
Nepasiduodu viešumos sprendimui, –
Žmonių atsidavimas jam: minia,
Visas jo ydas meilėje panėrus,
Kaip medį akmeniu versmė, ir pančius
Paverstų puošmena. O mano strėlės,
Per lengvos atsispirti tokiam vėjui,
Atgal sugrižtų, taikinio nesiekę,
Į mano lanką.

LAERTAS. Ir taip aš tėvo netekau. Sesuo
Iš proto išvesta: ji tobulybe –
Jei girtina, ko jau nebėr, – stovėjo
Viršūnėj amžiaus, tarsi klausdama,
Kas jai prilygs? Atkeršysiu už ją!

KARALIUS. Nedrumsk dėl to sau miego. Negalvok,
 Jog Mes iš tokio molio nukrėsti,
 Kad leistumėm tampyti už barzdos,
 Laikydami tai pramoga. Netrukus
 Ši tą išgirsi. Taip, Mes tavo tėvą
 Mylėjome, bet ir save. Tikiuosi...

Įeina Pasiuntinys su laiškais

Yra kas naujo?

PASIUNTINYS. Hamleto laišakai.

Štai jums, o čia štai kitas – karalienei.

KARALIUS. Iš Hamleto? Kas atnešė juos čia?

PASIUNTINYS. Jūreiviai, Pone; aš jų nemačiau;

Gavau iš Klaudijaus, o jis – iš to,

Kurs atnešė.

KARALIUS. Pasiklausyk, Laertai. –

Paliki mus.

Pasiuntinys išeina

*Galingiausioji Aukštybe! Teikitės žinoti, jog esu išmestas
 nuogas Jūsų karalystėje. Rytoj prašysiu leidimo atsistoti
 Jūsų Karališkoje Akivaizdoje, kad, maldaudamas atleidimo,
 galėčiau apsakyti savo staigaus ir keisto sugrįžimo prie-
 žastis.*

Hamletas.

Bet ką tai reikštų? Kur visi kiti?

Ar grįžo? Gal čia tik kokia klasta?

LAERTAS. Pažįstat raštą?

KARALIUS. Taip, tai jo. Štai „nuogas“,

O prieraše, štai čia, jis sako „vienas“.

Ką man patarsit?

LAERTAS. Ir man neaišku. Bet tegu jis grįžta!

Atsigavins paliegusi širdis,

Nes aš galėsiu sviesti jam į veidą:

„Tai taip tu padarei!“

KARALIUS. Jei taip, Laertai, –

Bet kaip kitaip ir begalėtų būti? –

Aš vadovausiu jums.

LAERTAS. Gerai, Valdove,

Jei tik nevadovausite į taiką.

KARALIUS. Į taiką jumyse. Kuomet sugrįš,

Jei nežadės vėl leistis į kelionę,

Aš jį – ir tai jau mano suplanuota –

Gudriai įtrauksiu į tam tikrą veiksmą,

Kurio eigoj jis neišvengs lemties,

Bet taip, jog nė menkiausias kaltės vėjas

Nepūstels: net jo motina laikys
Tatai nelaime.

LAERTAS. Atsiduosiu jums,
Ir tuo mieliau, jei teiksitės mane
Naudoti įrankiu.

KARALIUS. Tatai Mums tinka.
Dar jums kelionėse tebesant, čia
Daug buvo kalbama, ir tai jam girdint,
Koks jūs puikus vienoj srity, ir tas
Jame sukėlė daug daugiau pavydo
Nei visa kita, nors – aš taip manau –
Tai menkniekis.

LAERTAS. Kokia gi ta sritis?

KARALIUS. Tik kaspinas jaunam prie skrybėlės,
Tačiau naudingas; nes šviesus ir lengvas
Drabužis tinka ne mažiau jaunesiems
Kaip orūs sabalo apsiaustai seniems,
Pabrėžiantys sveikatą bei rimtumą.
Taip gal prieš porą mėnesių čia lankės
Normandijos bajoras. Prancūzus
Žinau, nes kariavau su jais: ant žirgo
Tikrai jie puikūs; bet šisai narsuolis –
Tai magas, iš tiesų: su savo žirgu
Jis darė tiesiai stebuklus, lyg būtų
Su juo suaugęs savo prigimtim.
Jisai prašoko visa, ką galėčiau
Išrasti mintyse.

LAERTAS. Normanas, sakot?

KARALIUS. Normanas.

LAERTAS. Dievaž, juk tai Lamondas!

KARALIUS. Taip, tas pats!

LAERTAS. Aš jį gerai pažįstu, – tikras perlas
Ir pažiba visos tautos.

KARALIUS. Tai jis ir pasakojo apie jus,
Iškeldamas nepaprastą gabumą
Fechtuotei, ypatingai rapyrą.
„Tai būtų reginys, – kalbėjo jis, –
Jei jam kas nors pajėgtų atsisipirti!“,
Prisiekdamas, jog nieks iš jo tautos
Neturiš nei tokios akies, nei rankos,
Kad jam priligtų. Na, ir štai dėl to
Taip Hamletą užnuodijo pavydas,
Jog jis gyveno vien tik troškimu,
Kad grįžtumėt su juo pasifechtuoti.
Dabar iš to...

LAERTAS. Ir kas iš to, Valdove?
 KARALIUS. Laertai, ar brangus jums buvo tėvas?
 O gal jūs, kaip tas gedulo paveikslas,
 Tik veidas be širdies.

LAERTAS. Kodėl jūs klausiat?
 KARALIUS. Ne, ne dėl to, kad aš tikrai manyčiau,
 Jog jūs stokojojot meilės savo tėvui,
 Bet kad jinai, kaip laiko kūrinys,
 Laike praranda kibirkštis ir liepsną.
 Net meilės liepsnoje yra dagtis,
 Kuri gesina ją, ir jokis gėris
 Nolieka amžinai toks pat; nes gėris,
 Pasiekęs pilnį, miršta nuo gausos.
 Norėdami ką veikti, *turim* veikti
 Tada, kai *norim*, nes tas *norim* kinta,
 Išvirsdamas delsimais ir silpnybėm,
 Gausiom kaip įvykiai, balsai ir rankos,
 O *turim* tampa atsidūsimu,
 Kuris kartu palengvina ir kenkia.
 Bet prie žaizdos! Rytoj jis grįš. Tad kuo jūs
 Įrodysit, kad ne vien žodžiais esat
 Sūnus?

LAERTAS. Bažnyčioj perpjausiu jam gerklę!
 KARALIUS. Nėra šventovių žmogžudžiui, kaip kerštui
 Nėra ribų. Ir tai tiesa. Bet jums
 Geriausia būtų pasilikti namie.
 Parvykęs Hamletas tuoj sužinos
 Jus grįžus. Mes ką nors nusiūsim
 Pas jį prancūzų teikiamo jums garso
 Išskelti, nulakavus dvigubai.
 Po to suvesim jus ir padarysim
 Lažybas. Būdamas kilnios širdies,
 Neįtarus ir lengvapėdis, aišku,
 Netikrins špagų, tad bus nesunku
 Paimti aštrią ir smūgiu klastingu
 Atkeršyti už tėvą.

LAERTAS. Taip ir bus;
 Šiam tikslui aš išstepsiu savo kardą
 Nuodingu tepalu, kurį pirkau
 Iš vieno valkatos. Jis toks galingas,
 Jog tik suvilgyk asmenis jame,
 Ir nieks: nei trauklapiai reti, nei žolės,
 Kurios tik turi gydamos jėgos,
 Negelbės įdrėkstum. Aš juo išstepsiu
 Rapyros smaigalį ir, jei paliesiu,

Mirtis ištiks.

KARALIUS. Galvokime toliau;
 Pasverkim, kiek mums priemonės ir laikas
 Yra palankūs. Jei nepasisektų
 Ar išsiduotumėm nevikrumu,
 Geriau nevykdyti. Todėl šį planą
 Turėtų remti kitas, kurs, šiam žlugus,
 Laikytų viską. Leiskit pagalvoti!
 Mes iškilmingai statome už jus...
 Taip! Jau turiu!
 Kai būsit jau įkaitę ir ištroškę,
 Jūs kirsite kaip galima stipriau,
 Kad jis prašytų gerti. Aš paruošiu
 Jam taure, iš kurios (jei jis kaip nors
 Išvengtų jūsų smūgio) jam pakaks
 Tik siurbtelėti. – Ei, kas ten per triukšmas?

Įeina KARALIENĖ

Na kas, mieloji karaliene?

KARALIENĖ. Kaip greit nelaimė vejasi nelaimę!

Jūsų sesuo nuskendo, o Laertai!

LAERTAS. Nuskendo? Kur?

KARALIENĖ. Yra palinkęs virš upokšnio gluosnis,

Srovėj atspindintis blyškius lapus.
 Atėjusi ten su keistais vainikais
 Iš dilgėlių, saulučių ir vėdrynų,
 Iš orchidėjų – tų, kurias grubus
 Piemuo vadina daug šiurkščiau, kurioms
 Mergaitės skaisčios ir nekaltos duoda
 Numirėlio pirštelių vardą, – siekė
 Ant svyrančios šakelės užkabinti
 Gėlių pynes ir, stiebui pavydžiam
 Nulūžus, krito su žolių trofėjais
 Į verkiantį upokšnį. Jos suknelė
 Tarsi undinę laikė virš vandens,
 O ji, nė nesuvokdama, kas laukia,
 Lyg savo elemente pasijutus,
 Dainavo nuotrupas senų dainų.
 Bet neilgai, tik kol sušlapę rūbai
 Nutraukė vargšę iš skaidrios dainos
 Į mirtį dumbliną.

LAERTAS. Tai ji nuskendo?

KARALIENĖ. Nuskendo.

LAERTAS. Per daug turi vandens, Ofelija!

Neliesiu ašarų. Deja, gamta
 Tebesilaiko įpročių, nors gėda

Kažką sakytų. Bet išverkus jas,
Išeis ir moteris iš mano dvasios.
Sudie, Valdove! Mano žodžių liepsną
Kvailystė užgesino.

Išeina

KARALIUS. Greitai einam.
Tiek buvo vargo, kol nusiramino!
Bijau, kad vėl iš naujo nepradėtų.
Tad sekim jį, Gertrūda.

Išeina.

V VEIKSMAS

I S C E N A

Kapinės.

Ieina du kaimiečiai su kastuvais etc.

PIRMASIS KAIMIETIS. Ar gali būti krikščioniškai laido-
jama ta, kuri savo noru išganymo ieško?

ANTRASIS KAIMIETIS. Sakau, kad gali; todėl greičiau
kask jai duobę. Tardytojas ištyrė jos bylą ir leido krikš-
čioniškai laidoti.

PIRMASIS KAIMIETIS. Kaip tai gali būti? Ji gi ne savo
gyvybę gindama nusiskandino.

ANTRASIS KAIMIETIS. Taip jau yra.

PIRMASIS KAIMIETIS. Tatai turėjo atsitikti *se offendendo*⁴⁷;
kitaip negali būti. Viskas glūdi štai šičia: jei aš sąmo-
ningai nusiskandinu, tatai parodo veiksmą. O veiks-
mas turi tris šakas: veikimą, darymą ir atlikimą; ergo⁴⁸,
jinai nusiskandino sąmoningai.

ANTRASIS KAIMIETIS. Betgi klausyk, bičiuli Kastuvėne...

PIRMASIS KAIMIETIS. Pala! Žiūrėk: čionai – vanduo; o
čia – žmogus; gerai. Jei žmogus eina prie šio vandens
ir nusiskandina, tai reiškia, nori jis ar nenori, eina –
įsidėmėk. Bet jeigu vanduo ateina pas jį ir nuskandina,
tuomet jau ne jis pats nusiskandino. Ergo, tasai, kurs
nėra kaltas dėl savo mirties, gyvenimo netrumpina.

ANTRASIS KAIMIETIS. Bet ar tai įstatymas?

PIRMASIS KAIMIETIS. Kaipgi; teismo tardytojo įstatymas.

ANTRASIS KAIMIETIS. Nori išgirsti tiesą? Jei nebūtų ba-
joriškos kilmės, niekas jos krikščioniškai nelaidotų.

PIRMASIS KAIMIETIS. Taip, tu pasakei. Ir tuo labiau gaila,
kad šiame pasaulyje didieji turi daugiau ūpo kartis ar-

⁴⁷ ... *se offendendo* (lot.) – save puolant; duobkasys pasako vietoj įprastos teismo formulės *se defendendo* (ginantis).

⁴⁸ *Ergo* (lot.) tad, taigi.

ba skandintis negu paprasti krikščionys. Na, duok šen mano kastuvą! Nėra senesnių bajorų už duobkasius, sodininkus ir grioviakasius. Jie tęsia Adomo profesiją.

ANTRASIS KAIMIETIS. Argi jis buvo bajoras?

PIRMASIS KAIMIETIS. Jis buvo pirmas žmogus su herbu.

ANTRASIS KAIMIETIS. Kadgi jis jokio herbo neturėjo.

PIRMASIS KAIMIETIS. Ką? Ar tu pagonis? Kaip tu Šventą Raštą supranti? Šventam Rašte pasakyta: Adomas kasė. Kaip jis būtų galėjęs kasti be herbo? Aš tau duosiu dar vieną klausimą. Ir jei kaip reikiant neatsakysi, tuomet prisipažink pats, jog...

ANTRASIS KAIMIETIS. Klausk.

PIRMASIS KAIMIETIS. Kas stato tvirčiau už mūrininką, laivų statytoją ir dailidę?

ANTRASIS KAIMIETIS. Kartuvių statytojas; jo pastatas pergyvena tūkstantį įnamių!

PIRMASIS KAIMIETIS. Tavo sąmojis man patinka, tikrai. Kartuvės gerai daro. Bet kaip gerai daro? Jos gerai daro tiems, kurie blogai daro. O tu blogai darai, sakydamas, jog kartuvės tvirčiau pastatytos negu bažnyčia. Ergo, kartuvės tau gera padarytų. Bet prie klausimo. Na!

ANTRASIS KAIMIETIS. Kas stato tvirčiau už mūrininką, laivų statytoją ir dailidę?

PIRMASIS KAIMIETIS. Taip; atsakyk ir išsikinkyk.

ANTRASIS KAIMIETIS. Dabar galiu atsakyti, po šimts!

PIRMASIS KAIMIETIS. Na!

ANTRASIS KAIMIETIS. Prisiekiu mišiomis, nebežinau.

Scenos gilumoje pasirodo HAMLETAS ir HORATIO

PIRMASIS KAIMIETIS. Nebelaužyk sau galvos dėl to; kvailo asilo rimbu nepagreitinsi. Bet jeigu kas tavęs netrukus to paties klaustų, atsakyk, kad duobkasys. Jo statyti namai laiko iki pasaulio pabaigos. O dabar nubėk pas Joganą⁴⁹ ir atnešk man puskvortę karčiosios.

(Antrasis kaimietis išeina. Pirmasis kasa ir dainuoja)

*Kai jaunas būdamas mylėjau,
Man buvo taip puiku,
Jog vien tik džiaugtis tenorėjau
Prabėgančiu laiku.*

HAMLETAS. Argi tas vyrukas nejaučia savo amato, kad jis ir duobę kasdamas dainuoja?

HORATIO. Įprotis išgujo nejaukumą.

HAMLETAS. Taip jau yra; mažai dirbanti ranka visuomet jautresnė.

PIRMASIS KAIMIETIS *(dainuoja)*. Bet amžius kaip vagis prislinkęs

⁴⁹ ... nubėk pas Joganą... – Manoma, kad Šekspyras mini netoli „Gaublio“ teatro buvusią smuklę.

*Užklupo taip staiga,
Ir šitaip nelauktai atėjo
Kelionės pabaiga.
(Išmeta kaukolę)*

HAMLETAS. Toji kaukolė turėjo kitados liežuvį ir galėjo dainuoti. Kaip tas niekšas trenkia ją į žemę – lyg tai būtų žandikaulis Kaino⁵⁰, kuris įvykdė pirmąją žmogžudystę. Galėjo tai būti galva kokio nors politikieriaus, kuris dabar turi štai tam asilui nusilenkti, – tokio, kurs patį Dievą būtų apsukęs, ar ne?

HORATIO. Galėjo taip būti, Prince.

HAMLETAS. Arba dvariškio, kuris galėjo sakyti: „Labas rytas, malonus Prince! Kaip jums einasi, gerasis Prince?“ O gal tai buvo ponas Toks-ir-toks, kurs gyrė pono Tokio-ir-tokio arklių, manydamas jį sau išprašyti, ar ne?

HORATIO. Taip, Prince.

HAMLETAS. Taip, taip! O dabar – Jo Šviesybės Kirmino malonėje, be apatinio žandikaulio, duobkasio perskelta makaulė. Gražus pasikeitimas! Kad būtų įmanoma pamatyti, kaip tatai įvyksta! Argi tik tiek teatsiėjo tų kaulių išauginimas, kad jais dabar būtų žaidžiama rutulių vietoje? Manosius gelia, apie tai pagalvojus.

PIRMASIS KAIMIETIS (*dainuoja*). *Kastuvas ir kaplys kaplelis,*

*Drobiniai marskiniai.
Ir kapas molyje brolelis
Laukia manęs seniai.*

(Išmeta kitą kaukolę)

HAMLETAS. Štai dar viena! Ir kodėl ji negalėjo būti kokio nors teisininko? Kur dabar sukti jo iškalbos vingiai ir įmantrios plonybės, jo bylos, nuosavybės ir apgaulingos išmonės? Kodėl jis dabar turi kęsti to grubaus niekšo purvino kastuvo smūgius per makaulę, nė nemanydamas kelti jam bylos už įžeidimą veiksmu? Hm! Savo laiku tasai vyrukas galėjo būti stambus žemės supirkinėtojas su visokiais aktais, įkeitimais, užstatais, dvigubomis garantijomis ir išieškojimo teisėmis! Ar tai visų jo bylų galas ir išieškojimo teisių atgavimas – galų gale tegauti saują smulkios žemės savo puikiai smegeninei pripildyti? Ar galėtų dabar garantuoti jo žirantai, tegu ir dvigubi, daugiau žemės negu per dviejų sutarčių ilgį ir plotį? Net nuosavybės dokumentai – ir tie vargu tilptų šioje dėžutėje; o pačiam savininkui ar nereikia

⁵⁰ ... žandikaulis Kaino... – Pirmosios žmogžudystės nužudymo įrankis. Buvo pasakojama, kad biblinis Kainas savo brolių Abelį užmušė asilo žandikauliu.

daugiau vietos, a?

HORATIO. Nė per jotą, Prince.

HAMLETAS. Ar ne iš avies kailio daro pergamentą?

HORATIO. Taip, Prince. Bet ir iš veršio.

HAMLETAS. Avys ir veršiai visi tie, kurie šitaip mano
apsidrausti. Noriu su šiuo vyruku pasikalbėti. – Kie-
no tas kapas, ei?

PIRMASIS KAIMIETIS. Mano, Pone.

*(Dainuoja) Ir kapas molyje brolelis
Laukia manęs seniai.*

HAMLETAS. Tikrai, jis yra tavo, nes tu jame guli.

PIRMASIS KAIMIETIS. Jūs negulite jame, todėl jisai ne
jūsų. Kai dėl manęs, tai, nors dar neguliu jame, vis
tiek jis yra mano.

HAMLETAS. Tu meluoji jame, kad esi jame ir kad jis yra
tavo. Jis yra mirusiems, ne gyviems; štai kodėl tu
meluoji.

PIRMASIS KAIMIETIS. Tai gyvas melas, Pone; nuo manęs
jis grįš pas jus.

HAMLETAS. Kokiam gi vyrui tu kasi šią duobę?

PIRMASIS KAIMIETIS. Jokiam, Pone.

HAMLETAS. Kokiai tad moteriai?

PIRMASIS KAIMIETIS. Irgi jokiai.

HAMLETAS. Tai ką gi čia laidos?

PIRMASIS KAIMIETIS. Tą, kuri buvo moteris, Pone; bet
dabar, Dieve duok jai dangų, ji yra mirusi.

HAMLETAS. Bet koks tikslus tas niekšas! Su juo reikėtų
kalbėtis pagal kompasą, kad nepasipjautumėm savo
paties dviprasmybėmis. Dievaž, Horatio, jau bus treje-
tas metų, kai aš pastebiu štai ką: laikai tiek išpruso, jog
greitai kaimiečio kojos pirštas sieks dvariškio užkulnį,
erzindamas šio nuospaudas. – Ar seniai duobkasiauji?

PIRMASIS KAIMIETIS. Iš visų metų dienų aš pradėjau
kaip tik tą dieną, kuomet paskutinis mūsų karalius nu-
galejo Fortinbrą.

HAMLETAS. Prieš kiek laiko tai buvo?

PIRMASIS KAIMIETIS. Nežinot? Kiekvienas kvailys ga-
lėtų pasakyti. Tai buvo tą pačią dieną, kuomet jau-
nasis Hamletas – tas, kur dabar pamišęs ir išsiųstas į
Angliją, – gimė.

HAMLETAS. Taip? Bet kodėl jį išsiuntė į Angliją?

PIRMASIS KAIMIETIS. Todėl, kad pamišo. Ten turės at-
gauti protą. O jei neatgaus – tiek čia tos bėdos!

HAMLETAS. Kodėl?

PIRMASIS KAIMIETIS. Niekas nė nepastebės: visi ten

ties pat pamišę, kiek ir jis.

HAMLETAS. Kaip jis pamišo?

PIRMASIS KAIMIETIS. Sakoma, labai keistai.

HAMLETAS. Kaip tai keistai?

PIRMASIS KAIMIETIS. Gi ėmė ir išėjo iš proto.

HAMLETAS. Kodėl jis pamišo?

PIRMASIS KAIMIETIS. Todėl, kad čia Danija. Aš čia jau trisdešimt metų⁵¹, jaunas ir vėliau suaugęs, duobkasiauju.

HAMLETAS. Kiek laiko žmogus išguli žemėje nesupuvęs?

PIRMASIS KAIMIETIS. Jeigu prieš mirtį nesugenda, kaip dažnas pašvinkęs šių laikų numirėlis, kurį vos spėji užkasti, jis jums išters kokį aštuonetą ar devynetą metų; odminys išlaikys devynerius metus.

HAMLETAS. Kodėl ilgiau negu kiti?

PIRMASIS KAIMIETIS. Todėl, pone, kad tas amatas taip gerai išdirba jo paties odą, jog ši ilgokai nepraleidžia vandens; o vanduo, taip sakant, yra baisiausias to kekšiasūnio lavono pūdytojas. Štai čia kaukolė. Ji išgulėjo žemėje dvidešimt trejus metus.

HAMLETAS. Kieno ji buvo?

PIRMASIS KAIMIETIS. Pablūdusio kekšės vaiko buvo ji.

Kieno jūs manote ji buvo?

HAMLETAS. Nežinau.

PIRMASIS KAIMIETIS. Tegu jį maras griebia, tą nevidoną pasiutėlį! Jis man kartą reinvynio bonką ant galvos išliejo. Ta kaukolė, Gerbiamasis, buvo Joriko, karaliaus juokdario.

HAMLETAS. Šita?

PIRMASIS KAIMIETIS. Kaip tik šita.

HAMLETAS. Parodyk.

Paima kaukolę

Deja, vargšas Jorikas! Aš jį pažinojau, Horatio! Neišsemmiamo sąmojo ir nuostabios fantazijos vyras! Jis tūkstantį kartų mane ant savo kupros nešiojo. O dabar – kokį šiurpą mano vaizduotėje kelia! Net šleikštu daros gerklėje. Čia buvo tos lūpos, kurias aš nežinau kiek sykių bučiavau. Kur tavo pokštai, sąmojai ir dainos, tos žaibiškos išdaigos, sukeldavę triukšmingą juoką už stalų? Nebėr! Net savo paties grimasai pašiepti! Nebeturi žiaunų? Nueik dabar į kilniosios Damos kambarį ir pasakyk jai, kad, nors ir storiausiai nusidažytų, – vis tiek kada nors bus kaip tu. Ir prajukink ją šitaip! Horatio, prašau, pasakyk man vieną dalyką.

⁵¹ Aš čia jau trisdešimt metų... – Duobkasio žodžiai suteikia informacijos, kad Hamletui yra trisdešimt metų.

HORATIO. Kas gi tai būtų, Prince?

HAMLETAS. Ar tu manai, kad ir Aleksandras žemėje
šitaip atrodė?

HORATIO. Lygiai taip.

HAMLETAS. Ir taip dvokė? Fui!

Padedą kaukolę ant žemės

HORATIO. Lygiai taip, Prince.

HAMLETAS. Štai koks žemas paskyrimas mums tenka,
Horatio! Kodėl mes savo vaizduotėje negalėtumėm
pasekti Aleksandro dulkių tol, kol patirtumėm, kad
jomis statinės skylė užkimšta?

HORATIO. Šitaip į viską žiūrėti reikštų per didelį smal-
sumą.

HAMLETAS. Visai ne! Tatai galima atlikti pakankamai
kukliai, vien tik panašumu į tiesą tesivadovaujant.
Kad ir taip: Aleksandras mirė; Aleksandras buvo palai-
dotas; Aleksandras pavirto į dulkes; dulkės yra žemė;
iš žemės yra daromas molis; ir kodėl tuo moliu (kuriuo
jis pavirto) nebūtų galima užkimšti alaus statinės?

*Valdingas Cezaris, žeme pavirtęs,
Neleis, kad vėjas skverbtųsi įnirtęs.
Te molis, gąsdinęs kadais visus,
Užlopo sieną prieš žiemos nasrus!
Tyliau! Eik šen! Žiūrėk, štai ten ateina*

*Įeina laidotuvių procesija: kunigai, OFELIJOS karstas, LAERTAS, KARALIUS, KARALIENĖ, jų
palydovai etc.*

Karalius, karalienė ir dvariškiai.
Bet ką jie lydi taip be apeigų?
Tai ženklas, jog patsai save velionis
Ištiko nevilties ranka. Kilmingas.
Pasekime, kas bus.

Abu pasitraukia į šalį

LAERTAS. Kur kitos apeigos?

HAMLETAS. Juk tai Laertas,

Didžiai kilnus jaunuolis, – pažiūrėk!

LAERTAS. Kur kitos apeigos?

KUNIGAS. Mes laidotuves išplėtėme tiek,
Kiek tik galėjom. Jos mirtis – neaiški;
Tad jei ne įsakai, atėję iš aukščiau,
Nešventintam kape jinai gulėtų
Lig Teismo; vietoje šventų maldų
Jai kristų vien tik akmenys ir šukės.
Dabar – mergautiniai vainikai, gėlės
Ir lydintis namo, į šventą žemę,

Skambėjimas varpų.

LAERTAS. Ir nieko jau daugiau?

KUNIGAS. Tikrai jau nieko.

Giedoti *Requiem* – taip, kaip ir tiems,
Kurie ramiai numiršta – reikštų
Išniekint apeigas.

LAERTAS. Guldyk ją žemėn;
Te iš gražaus ir be dėmės jos kūno
Žibuoklės auga! Bet žinok, šventike:
Ji angelu tarnaus prie Dievo sosto,
Tau kaukiant pragare.

HAMLETAS. Ofelija?

KARALIENĖ *barstydamą gėles*. Gėlelei – gėlės. Tai sudie!

Maniau, kad būsi Hamleto žmona;
Vestuvių guolį puošiu tau, ne kapą,
Gėlėm, miela mergaite,

LAERTAS. O, tekrinta
Nelaimė dešimt kartų triguba
Ant nelemtos galvos tam, kurs niekšingai
Jos puikų protą atėmė. Nekaskit,
Kol aš dar kartą neapkabinau!

Išoka į duobę

Dabar užkaskit mirusią ir gyvą,
Ir kaskit tol, kol čia supiltas kalnas
Iškils virš Peliono ir Olimpo⁵²
Žydros galvos!

HAMLETAS *išeidamas į priekį*. Kas tas, kurio gėla
Taip išpūsta, kurs šaukiasi iš skausmo
Keliaujančių žvaigždžių, jog šios sustoję
Baimingai klausosi? Aš – danų princas.
Aš – Hamletas.

Išoka į duobę

LAERTAS. Tegriebia tave velnias!
HAMLETAS *risdamasis su Laertu*. Blogai meldies.

Prašau, nuimk pirštus man nuo gerklės!
Nes aš, nebūdamas staigus ar karštas,
Turiu savy šį tą ir pavojinga,
Todėl tu saugokis. Šalin rankas!

KARALIUS. Išskirt juos!

KARALIENĖ. Hamletai!

VISI. Garbingi Ponai!

HORATIO. Nurimkit, mielas Prince.

⁵² Iškilis virš Peliono ir Olimpo... – Pelionas – kalnas Graikijoje, kuris su vėliau minima Osa ir aukščiausiu kalnu Olimpu sudaro kalnų grandinę krašto šiaurės rytuose.

Palydovai juos išskiria. Visi išlipa iš duobės

HAMLETAS. Dėl to aš kausiuosi su juo – ir tol,
Kol dar pajėgsiu judinti blakstienas!

KARALIENĖ. Dėl ko, sūnau?

HAMLETAS. Aš ją mylėjau. Tūkstančiai jos brolių
Man neprilygtų meile niekuomet. –
Ką tu norėtum padaryt dėl jos?

KARALIUS. Laertai, jis pamišęs!

KARALIENĖ. Palikit jį, dėl Dievo meilės!

HAMLETAS. Sakyk, po šimts velnių! Raudoti? Kautis?

Suėsti krokodilą? Gerti acto?

Gavėti? Persiplėšt? Ir aš galiu.

Ar tik verkšlenti? Šokimu į duobę

Mane pažemint? Pasilaidok gyvas

Su ja – ir aš tą patį padarysiu!

Tu ką tik čia pliauškei apie kalnynus.

Te mus užverčia akrų milijonais,

Kad, mūsų kapui degančias erdves

Pasiekus, Osa būtų šalia jo –

Tik karpa! Tai gi, ką tik tu bepliaukštum,

Ir aš galiu tiek pat.

KARALIENĖ. Tai beprotybė;

Ir priepuolis dar kurį laiką tęsis.

Po to, kantrus tarytum balandėlė,

Auksinei jos porelei išsiritus,

Sėdės jis liūdnas ir tylus.

HAMLETAS. Bet, Pone,

Kodėl jūs šitaip su manim? Aš jus

Mylėjau visados. Tačiau tiek to.

Te Herkulis darys sau, ką norės,

Bet katės kniauks ir šunes netylės.

Išeina

KARALIUS. Pasekit jį, prašau, Horatio.

HORATIO išeina

Laertui. Kantrybę semkit mūsų vakarykštėj

Kalboj, ir viskas greitai išsispręs. –

O jūs, Gertrūda, liepkit saugot sūnų. –

Šiam kapui gyvo antkapio juk reikia.

Ramybės valanda išmuš tuojuo,

Bet iki tol teks veikti atsargiau.

Išeina.

I I S C E N A

*Salė pilyje.**Įeina HAMLETAS ir HORATIO*

HAMLETAS. Tai tiek dėl to. Dabar prie kitko eikim.

Ar jūs atsimenate, kaip ten buvo?

HORATIO. Taip, mielas Prince.

HAMLETAS. Krūtinej mano siautėjo kova,

Atnešus nemiga, ir jau atrodė

Blogiau kaip laivo maištininkui pančiuos.

Staiga – šlovė staigumui! (atsitinka,

Jog neapsvarstymas, planams iširus,

Mums padeda; tai liudija dievybę,

Kurios apvaizda mūsų siekimus,

Vos apmestus, įvykdo).

HORATIO. Taip, tikriausiai!

HAMLETAS. Išėjęs iš kajutės,

Jūreivio apsiautalu ant pečių,

Aklai graibydamasis tamsoje,

Radau juos! Apieškojęs kišenes,

Skubiai grįžau atgal ir čia drąsiausiai,

Užmiršdamas iš baimės padorumą,

Nuplėšiau antspaudus karaliaus laiško:

Tai buvo – o karališka niekšystė! –

įsakymas jo, paremtas riebiai

Motyvais įvairiausiai, tarp kurių

Net Danijos ir Anglijos saugumas

(Žiūrėkit, koks pabaisa!), vos jį gavus,

Nukirst man galvą, neeikvojant laiko

Nė kirviui pagalšti.

HORATIO. O, nejaugi?

HAMLETAS. Štai laiškas; perskaitysi jį vėliau.

Ar pasakoti, ką veikia po to?

HORATIO. O taip, labai prašau.

HAMLETAS. Ir taip patekę į niekšybių tinklą,

Nelaukdami prologo, mano smegens

Tuojau pradėjo veikti. Greitai sėdau

Ir naują laišką parašiau, gražiai,

Nors kitkart, kaip visi valstybės vyrai,

Maniau, – rašyti dailiai – negarbinga

Ir dėjau pastangas užmiršt. Dabar –

Man tai atstojo tarną. Ar norėtum

Išgirsti, ką aš parašiau?

HORATIO. Taip, Prince.

HAMLETAS. Rimčiausią prašymą karaliaus, kad –

Jei Anglas – ištikimas jam vasalas,

Jei nori, kad tarp jų žydėtų meilė
 Kaip palmė, o taika kviečių vainiką
 Nešiotų, juos draugyste rišdama,
 Ir daugelį kitų reikšmingų „Jei“ –
 Įteikusiems šį laišką, vos paskaičius,
 Tuoj pat ir be kalbų nukirstų galvas,
 Neleidžiant jiems net ir išpažinties
 Atlikt.

HORATIO. Bet kaipgi jį užantspaudavot?

HAMLETAS. Dangus ir čia man buvo palankus.

Turėjau pinigineį tėvo ženklą,
 Naudotą danų antspaudui. Sulenkęs
 Tą laišką kaip aną, pasirašiau,
 Pridėjau antspaudą, padėjau vieton –
 Ir taip neatpažino. Kitą dieną
 Įvyko jūros mūšis. Kas po to –
 Žinai.

HORATIO. Po to jau sekė Rozenkranco
 Ir Gildensterno pražūtis.

HAMLETAS. Žmogau!

Bet kaip jie mėgavosi savo darbu!
 Tad mano sąžinė rami: jie patys
 Pasiruošė sau galą landumui.
 Juk pavojinga menkesniesiems kištis
 Ten, kur susiduria įkaitę ietys
 Galiūnų kovoje.

HORATIO. Na ir karalius! Ką?

HAMLETAS. Tad ar ne mano pareiga dabar

Atkeršyt jam? Nužudęs mano tėvą
 Ir mano motiną kekše pavertęs,
 Pakišęs koją mano išrinkimui,
 Jis metė meškerę ir man pačiam.
 Bet kaip sukta! Ar būtų nuodėmė
 Pasmaugt jį šia ranka? Ar pasmerkimas
 Negrėstų man, jei ir toliau aš leisčiau
 Tam vėžiui plėstis?

HORATIO. Iš Anglijos tuojau pasieks jį žinios,
 Kaip susiklostė reikalas tenai.

HAMLETAS. Bet tarpas dar priklauso man. Būties

Mums vos ištarti „vienas“ tepakanka.
 Ir aš, Horatio, labai gailiuosi,
 Kad su Laertu taip nesivaldžiau,
 Nes mano byloje juk atsispindi
 Ir jo lemtis. Prašysiu atleidimo.
 Mane jo sielvarto nesantūrumas
 Įsiutino.

HORATIO. Tyliau! Kas ten ateina?

Įeina jaunasis OSRIKAS

OSRIKAS. Sveiki sugrįžę Danijon, Šviesybe!

HAMLETAS. Dėkoju jums žemai. – Tą mašalą pažįsti?

HORATIO. Ne, mielas Prince.

HAMLETAS. Tad tavo siela gausiau malonėmis apdovanota; nes vien jau jį pažinti būtų nuodėmė. Jis turi daug ir derlingos žemės: leisk tik galvijui kitus galvijus valdyti, ir jo ėdžios stovės prie karaliaus stalo. Tai tikras kuosiukas, bet, kaip sakiau, turtingas didelių purvyno plotų.

OSRIKAS. Malonus Prince, jeigu Jūsų Šviesybė būtų nusiteikusi išklaudyti, tai aš turėčiau jai perduoti vieną Jo Didybės reikalą.

HAMLETAS. Aš jį priimsiu su visu dvasios stropumu. Kepurę naudokite tikrajai jos paskirčiai. Ji priklauso galvai.

OSRIKAS. Ačiū, Jūsų Šviesybe, bet kad labai karšta.

HAMLETAS. O ne, patikėkite manim, labai šalta, ir vėjas pučia iš šiaurės.

OSRIKAS. Tikrai šaltoka, Prince.

HAMLETAS. Bet vis dėlto aš manau, kad labai karšta ir tvanku, arba mano temperamentas...

OSRIKAS. Labai, Jūsų Šviesybe; taip tvanku, tarytum būtų... Nemoku nė pasakyti, kaip. Bet Prince, Jo Didybė liepė jums apreikšti, kad jis stambiai susilaužino, statydamas už jus. Tai ir yra reikalas, kurį...

HAMLETAS. Meldžiu prisiminti...

Ragina užsidėti kepurę

OSRIKAS. Ne, mielas Prince, taip man patogiau, tikrai.

Neseniai, Prince, į dvarą parvyko Laertas, tikėkite manim, bajoras be priekaišto, kupinas puikiausių išskirtinybių, labai malonus draugijoje bei žymus savo išvaizda. Iš tiesų, su įsijautimu apie jį kalbant, tai tikras dailaus elgesio kompasas ir kalendorius, nes jūs jame rasite visa tai, kuo kiekvienas bajoras norėtų išsiskirti.

HAMLETAS. Pone, jo apibūdinimas jūsų lūpose nieko nepraranda, tik aš manau, kad šitaip jį beinventorizuojant galėtų susipainioti atminties aritmetika, o mes patys tik blaškytumėmės į šalis, negalėdami prisivyti greitai plaukiančiojo dorybių laivo⁵³. Tačiau, teisingai ir pelnytai girdamas, prisipažįstu, kad jo sielą vertinu aš taip la-

⁵³ ... negalėdami prisivyti greitai plaukiančiojo dorybių laivo... – Hamletas pamėgdžioja manieringą Osriko kalbėseną, kuri Šekspyro laikais buvo madinga tarp dvariškių.

bai ir jo dvasios ypatumus laikau tokiomis išskirtinėmis retenybėmis, jog manau, į jį panašų būtų galima rasti nebent tik jo paties veidrodyje, ir kiekvienas, kurs bandytų juo sekti, tebūtų jo šešėlis, nieko daugiau.

OSRIKAS. Jūsų Šviesybė kalba apie jį neklystamiausiai.

HAMLETAS. Bet kam gi visa tai? Kam mes vyniojame tą poną į savo nevalyvą kvapą?

OSRIKAS. Prince?

HORATIO. Argi negalima kokia kita kalba susikalbėti?

Jūs taip ir padarysite, Pone, tikrai.

HAMLETAS. Ką reiškia to bajoro paminėjimas?

OSRIKAS. Laerto?

HORATIO. Jo piniginė jau dabar tuščia, visi auksiniai žodžiai iššvaistyti.

HAMLETAS. To paties, Pone.

OSRIKAS. Aš žinau, kad jums nėra nežinoma...

HAMLETAS. Norėčiau, kad jums tatau būtų žinoma,

Pone; bet jei ir būtų žinoma, deja, kokia gi man iš to nauda? Na, Pone.

OSRIKAS. Jums nėra nežinoma, koks jis puikus...

HAMLETAS. Nedrįstu to pripažinti, bijodamas, kad tai nereikštų, jog aš pats jam puikumui prilygstu; gerai pažinti kitą – reiškia pažinti save patį.

OSRIKAS. Aš turėjau galvoje ginklo valdymą. Pagal visų jam teikiamą prestižą, niekas šioje srityje jam neprilygsta.

HAMLETAS. Koks gi tas jo ginklas?

OSRIKAS. Rapyra ir durklas.

HAMLETAS. Vadinasi, dvejetas ginklų; na, gerai.

OSRIKAS. Karalius, Prince, susilažino su juo iš šešių Berberijos žirgų, prieš kuriuos Laertas, kaip girdėjau, stato šešias prancūziškas rapyras ir durklus su visais jų priklausiniais – kaip diržai, pakabos ir kita. Trys iš tų važiuoklių, duodu žodį, labai malonios akiai ir puikiai derinasi su rankenomis – dailios ir vaizdingai sumanytos važiuoklės.

HAMLETAS. Ką jūs vadinate važiuoklėmis?

HORATIO. Taip ir maniau, kad prieš pabaigą jums dar teks paraštiniais komentarais pasistiprinti.

OSRIKAS. Važiuoklės, Prince, yra pakabos.

HAMLETAS. Jūsų išsireiškimas būtų artimesnis dalyko esmei, jeigu mes patrankas prie šalies nešiotumėmės; kol kas tebūna tik pakabos. Bet toliau: šeši Berberijos žirgai prieš šešis prancūziškus kalavijus su jų priklausiniais ir trys vaizdingai sumanytos važiuoklės:

prancūziška prieš daniška! Dėl ko visa tai, kaip jūs sakote, statoma?

OSRIKAS. Karalius, Prince, susilažino, kad iš dvylikos smūgių Laertas jūsų neviršys daugiau negu trimis pataikymais, vadinasi, jis stato dvylika prieš devynis. Ir tatai būtų tuojau pat išbandyta, jei tik Jūsų Šviesybė teiktųsi sutikti.

HAMLETAS. Bet jei aš atsakyčiau: ne?

OSRIKAS. Aš turėjau galvoje jūsų asmenišką dalyvavimą dvikovoje.

HAMLETAS. Aš vaikščiosiu čia, šioje salėje, Pone. Jo Didybės malonumui, tai mano kasdieninio poilsio laikas. Jeigu Laertas sutinka ir karalius tebesilaiko savo užmojo, teatneša rapyras, ir aš jam laimėsiu lažybas. Jei ne – laimėsiu gėdos sau ir smūgių priedo.

OSRIKAS. Ar taip ir pranešti?

HAMLETAS. Ta pačia prasme, pagražinant, kaip jums patiks.

OSRIKAS. Priimkite mano atsidavimą Jūsų Šviesybei!

HAMLETAS. Ir mano jums!

OSRIKAS išėina

Gerai, kad pats prisistato; vargu kieno kito liežuvis tatai padarytų.

HORATIO. Pabėgo pempiūkštis dar su kiaušinio lukštu ant galvos.

HAMLETAS. Jis ir motinos krūčiai taip lankstėsi, prieš žįsdamas. Ne tik jis, bet ir daugelis tos pačios veislės kitų, kuriuos netikęs mūsų amžius taip be saiko mėgsta, vien tik laiko toną bei išviršinio mandagumo formas, nelyginant kokias putas, įsisavinę, su jų pagalba net ir pro geriausiai išvėtytų rinktinių asmenybių nuomonės prasmunka; bet užtenka tik pūsterėti – išbandymui – ir burbulas trūksta!

Įeina Didikas

DIDIKAS. Kilnūs Prince, Jo Didybės siųstas jūsų pasveikinti jaunas Osrikas grįžęs praneša, kad jūs laukiate salėje. Man pavesta sužinoti, ar jums dar tebe teiktų malonumo kautis su Laertu dabar, ar kada nors vėliau?

HAMLETAS. Aš laikausi savo pasiryžimų; jie sutampa su karaliaus įgeidžiais. Jeigu jam tinka, aš esu pasiruošęs: dabar ar bet kada, kuomet tik būsiu toks tvirtas, kaip dabar.

DIDIKAS. Karalius, karalienė ir visi kiti jau pakeliui.

HAMLETAS. Kaip tik laiku.

DIDIKAS. Karalienė pageidautų, kad prieš rungtynes būtų mėt malonus su Laertu.

HAMLETAS. Geras patarimas.

Didikas išeina

HORATIO. Jūs pralaimėsit šias lažybas, Prince.

HAMLETAS. Nemanau; nuo jo išvykimo į Prancūziją visą laiką treniravausi. Aš laimėsiu šias nelygias lažybas. Bet tu negali įsivaizduoti, kas dedasi čionai, širdy; bet tiek to.

HORATIO. Ne, mielas Prince...

HAMLETAS. Tai tik kvailystė, nujautimas kažkoks, kurs moterį galbūt ir jaudintų.

HORATIO. Jei jūsų dvasiai kas nors nepatinka, paklausykite jos. Aš užbėgsiu ateinantiems už akių pranešti, kad jūs blogai jaučiatės.

HAMLETAS. Nė kiek; aš niekinu nujautimą; žvirblis nenukrenta be Apvaizdos rankos. Jei teks dabar – nereiks vėliau; ir jeigu ne vėliau, vadinasi, dabar; jei ne dabar, – vis tiek reikės vėliau. Būti pasiruošus yra viskas. Kadangi jokiai žmogui iš tikrųjų nepriklauso tai, ką jis palieka, tai kodėl jam nepalikti anksčiau? Tebūna!

Įeina KARALIUS, KARALIENĖ, LAERTAS, OSRIKAS, didikai ir kiti palydovai su rapyromis ir pirštinėmis; įneša stalą su vyno ąsočiais

KARALIUS. Eikš, Hamletai, priimk šią ranką! Štai!

Paduoda Hamleto ranką Laertui

HAMLETAS. Atleiskit, Pone, – nuskriaudžiau aš jus!

Atleiskit, kaip tikram bajorui tinka!

Visi čia žino, –

Be abejo, ir jums girdėti teko, –

Koks piktas šėlsmas nubaudė mane.

Tad visa, kuo jums prigimtį bei garbę

Taip šiurkščiai įžeidžiau, aš jums sakau,

Tebuvo beprotybė. Bet tuomet

Ar Hamletas jus nuskriaudė? Ne, niekad!

Jei Hamletas, nebūdamas savim,

Laertą nuskriaudė, argi jis kaltas?

Ne. Hamletas tatau griežtai paneigia!

Bet kas tada? Jo šėlsmas! Jeigu taip,

Tuomet ir Hamletas tarp nuskriaustųjų,

Ir beprotybė jo yra jo priešas.

Tad prieš visus

Prašau kilniose savo mintyse

Sutikti, kad be jokio pikto noro,

Paleisdamas per stogą strėlę,

Pataikiau broliui.

LAERTAS. Mano prigimtis,
Kurios motyvai vertė siekti keršto,
Patenkinta. Bet kiek tai liečia garbę,
Paliksiu taikai abejingas tol,
Kol koks nors senas ir garbingas meistras
Žodžiu bei pavyzdžiu pasiūlys būdą
Apginti mano vardą. Bet dabar
Aš jūsų meilę priimu kaip meilę
Ir neįžeisiu jos.

HAMLETAS. Tad aš mielai
Einu į brolišką lažybų kovą. –
Ei! Duokit rapyras!

LAERTAS. Ir vieną man!

HAMLETAS. Aš pats tebusiu fonas jums, ir mano
Neįgudimo tamsoje jūsiškis menas
Žvaigžde sužibs.

LAERTAS. Jūs šaipotės, Šviesybe!

HAMLETAS. O, ne! Prisiekiu šia ranka.

KARALIUS. Osrik, rapyras! Bet ar jūs žinot
Apie lažybas, Hamletai?

HAMLETAS. Puikiausiai!

Jūs statote šį kartą už silpnesnį.

KARALIUS. Aš nebijau: abu mačiau, tad mums
Išlyginti jo pranašumą teko.

LAERTAS. Paduokit kitą; toji per sunki.

HAMLETAS. Šita man tiks. Ar visos lygiai ilgos?

OSRIKAS. O, taip, šviesusis Prince!

Pasiruošia fechtuotis

KARALIUS. Atneškit vyną! Hamletui pataikius

Laertui pirmą arba antrą kartą,
Arba atrėmus tretįjį puolimą,
Tegu sugriaudėja visi pabūklai:
Tuomet už Hamletą karalius gers,
Taurėn įmetęs tokį perlą, kokio
Nebenešiojo Danijos karūnoj
Valdovai mūsų keturi. Taures!
Tegu tad būgnas praneša trimitui,
Trimitas – kariui, salvės – dangui,
Dangus gi – žemei, jog karalius geria
Į Hamleto sveikatą! Na, pradėkit!
O jūs, teisėjai, sekite budriai!

HAMLETAS. Na, Pone!

LAERTAS. Prince!

HAMLETAS. Vienas!

LAERTAS.

Ne!

HAMLETAS.

Teisėjau!

OSRIKAS. Pataikymas akivaizdus.

LAERTAS.

Dar kartą!

KARALIUS. Sustokit! Vyno! Šitas perlas – tau;

Ir – į sveikatą.

Trimitai; patrankų šūviai už scenos

Taurę jam!

HAMLETAS. Po šito rato; pastatykit čia.

Na!

Fechtuojasi

Štai ir vėl pataikiau! Ką jūs sakot?

LAERTAS. Pataikymas; prisipažįstu.

KARALIUS. Sūnus laimės.

KARALIENĖ.

Užduso, nes nutukęs⁵⁴.

Štai skepeta, nubrauk skruostus, sūnau.

Už tavo laimę geria karalienė.

HAMLETAS. Dėkoju, Ponia, jums!

KARALIUS.

Negerk, Gertrūda!

KARALIENĖ. Prašau atleisti, Pone, bet aš gersiu.

KARALIUS *į šalį*. Taurė užnuodyta; jau per vėlu.

HAMLETAS. Aš nedrįstu dar gerti, bet tuojau.

KARALIENĖ. Eikš čia – nušluostysiu tau veidą.

LAERTAS. Dabar pataikysiu.

KARALIUS.

Aš nemanau.

LAERTAS *į šalį*. Ir tai beveik prieš sąžinę darau.

HAMLETAS. Na, tretįkart, Laertai! Jūs tik žaidžiat!

Prašyčiau smeigt visa jėga. Bijau,

Kad jūs su manimi tik nerimtai.

LAERTAS. Jūs sakot? Na!

Fechtuojasi

OSRIKAS. Abipus nieko.

LAERTAS. Štai jums dabar!

*LAERTAS sužeidžia HAMLETĄ. Po to, kovos įkarštyje pasikeitus rapyromis, HAMLETAS sužeidžia**LAERTĄ*

KARALIUS.

Išskirti! Jau įsiuto!

HAMLETAS. Dar kartą.

KARALIENĖ susmunka

OSRIKAS.

Ei, žiūrėkit – karalienė!

HORATIO. Abudu kruvini. Kaip sekas, Prince?

OSRIKAS. Kaip sekas jums, Laertai?

⁵⁴ Užduso, nes nutukęs... – karalienės žodžiais Šekspyras suteikia informacijos apie Hamleto išvaizdą, kuri yra nebūdinga teatrinėms tragedijos interpretacijoms.

LAERTAS. Kaip slankai mano kilpose. Aš mirštu,
Savosios išdavystės nužudytas.

HAMLETAS. Kaip motina?

KARALIUS. Apalpo nuo tiek kraujo.

KARALIENĖ. Ne! Ne! Tas gėrimas, brangus sūnau!

Tas gėrimas! Nunuodijo mane!

Miršta

HAMLETAS. Niekšystė! Užrakinkite duris!

Išdavimas! Išaiškint jį!

LAERTAS krinta

LAERTAS. Jis čia! Tu žuvęs, Hamletai. Joks vaistas

Nebepadės. Gyventi tau neliko

Nė pusvalandžio. Įrankį klastos

Tu pats laikai – užnuodytą ir smailą.

Klasta atsigręžė į mane patį:

Aš jau nebesikelsiu niekadoms!

Ir tavo motina – nuodų auka.

Daugiau nebegaliu. Karalius kaltas.

HAMLETAS. Sakai – užnuodytas?

Į darbą tad, nuodai!

Nuduria KARALIŲ

VISI. Išdavystė! Išdavystė!

KARALIUS. Pagalbos! Aš tik sužeistas, draugai!

HAMLETAS. Še tau, kraujožaga, še, žmogžudy,

Išgerk šią taurę! Tavo perlas čia?

Sek motiną!

KARALIUS miršta

LAERTAS. Teisingai; juk jis pats

Sutaisė šiuos nuodus. Tad pasikeiskim

Atleidimu, kilnūs Prince: mano

Ir tėvo mirtys tenekrinta tau,

O tavo – man!

HAMLETAS. Te tau dangus atleis. Seku tave. –

Horatio, aš mirštu. – Tai sudie,

O vargše karaliene. – Aš ir jums,

Statistai ir svečiai, kurie išblyškę

Štai drebate siaube, dabar galėčiau

Papasakoti viską, bet mirtis –

Rūstus seržantas – skuba, tad tiek to. –

Horatio, aš mirštu. Tu – dar gyvas;

Atskleisk teisingai mano bylą tiems,

Kurie nežino.

HORATIO. To tai jau nelaukit:

Esu daugiau romėnas negu danas;

Dar liko gèralo ir man.

HAMLETAS. Būk vyras!
Duok man šią taurę – aš išgersiu ją.
Brangus Horatio, jei neatskleistum,
Koks sužeistas paliktų mano vardas!
Ir jei kada mane širdy nešiojai,
Atsižadėk palaimos dar momentui,
Skausmingai atsikvėpk rūsčioj buity
Ir pasakok visiems.

Toluj pasigirsta maršas; šūviai už scenos

Kieno tie šūviai?

OSRIKAS. Tai Fortinbras, sumušęs lenkus, grįžo
Ir siunčia šias karingas salves anglų
Pasiuntiniams.

HAMLETAS. Horatio, aš mirštu!
Nuodai jau triumfuoja mano dvasioj;
Žinių iš Anglijos išgirst neteks.
Bet pranašauju – Fortinbrą išrinks;
Jam skirtas mano – mirštančiojo – balsas.
Papasakok jam, kaip, kas ir kodėl
Įvyko ir... po to tyła.

Miršta

HORATIO. Štai plyšo
Kilni širdis! Labanakt, mielas Prince!
Teužliūliuoja angelai tave!

Maršas už scenos

Kodėl tie būgnai vis artėja?

Įeina FORTINBRAS ir Anglų pasiuntiniai su būgnais, vėliavomis ir palydovais

FORTINBRAS. O kur tas reginys?

HORATIO. Ko jūs norėtut?

Jei siaubo ir kančių, tai čia sustokit.

FORTINBRAS. Tie kūnai skelbia mums žudynių šurpą.

O išdidi Mirtie! Ir kokiai puotai
Ruošiesi savo amžinajam būste,
Jei vienas kraugeriškas tavo smūgis
Tiek princų parbloškė?

PIRMASIS PASIUNTINYS. Kraupus tas vaizdas!

Ir mes su reikalais pasivėlavom:
Ausis, turėjus išklaudyti mus –
Kad viskas atlikta, kad Rozenkrancas
Ir Gildensternas mirė taip, kaip liepta –
Nebejautri. Kas padėkos?

HORATIO. Ne jis,

Tikrai, jei ir galėtų, nes ne jo
 Įsakymu jie buvo nužudyti.
 Tad jūs – vieni iš Lenkijos karų,
 Kiti iš Anglijos patekę netikėtai
 Į šį skerdynių siaubą, įsakykit
 Tuos kūnus paguldyt ant pakylos,
 Aukštai, kad būtų matomi visiems,
 Ir leiskit man – nežinantiems – pasekti,
 Kaip viskas dėjosi: apie gašlumą,
 Iškrypimus ir kraują; žmogžudystes,
 Neapgalvotus nuosprendžius, klastas;
 Kaip tūlas, ruošdamas kitiems žabangus,
 Įkliuvo pats. Aš visa tai teisingai
 Jums perduosiu.

FORTINBRAS. Skubėkime išgirsti,
 Aukščiausią bajoriją susikvietę.
 Aš savo laimę sutinku liūdnei;
 Bet mano teisės į šį kraštą senos,
 Ir jas pareikšti kviečia padėtis.

HORATIO. Man teks kalbėti dar ir apie tai –
 Jo lūpomis, kas ir kitus patrauks.
 Atlikim tai, kol žmonės dar įkaitę,
 Kad sąmokslų jokių bei sumišimų
 Daugiau nekiltų.

FORTINBRAS. Keturi vadai
 Te jų, kaip kari, neša į estradą,
 Nes jis prirėkęs būtų pasirodęs
 Tikrai karališkai. Pro šalį einant,
 Te karo apeigos ir žygio maršai
 Jo garbę skelbia!
 Išneškit kūnus. Kraujas ir kančia
 Pritinka kovose, bet tik ne čia!
 Kareiviams liepkit šauti.

Gedulingas maršas.

Visi išeina, nešdamiesi kūnus.

Po to pasigirsta patrankų salvė.

Iš anglų kalbos vertė Alfonsas Nyka-Niliūnas

TERMINŲ ŽODYNĖLIS*

Absurdo drama (lot. *absurdum* – beprasmis, neskambus, nemalonus), viena svarbiausių XX a. dramų krypčių, susiformavusi po II pasaulinio karo Europoje. Ją kūrė Paryžiuje susitikę prancūziškai rašę airis S. Beketas (Beckett), rumūnas E. Jonesko (Ionesco), prancūzas Ž. Ženė (Genet), armėnas A. Adamovas. Δ pirmtakais laikomi A. Žary (Jarry) (*Karalius Ūbas*, 1888, past. 1896), G. Apolineras (Apolinaire). Δ pasaulėvaizdžiui artimos egzistencializmo nuostatos, būties beprasmiškumo dramatiškumas, ryškiausiai išreikštas A. Kamiu (Camus) esė *Sizifo mitas* (1942). Δ kalbama apie žmogaus bejėgiškumą keisti nusistovėjusią tvarką, individo vienatvę ir žmonių nekomunikabilumą. Δ autoriai pasitelkė komizmo priemonę, iš siurrealizmo, dadaizmo, ekspresionizmo dramų perimtą alogiškumo principą, ironiją, groteską, parodiją, sąmoningai atmetė pagrindinius klasikinės dramos požymius: nuoseklų veiksmą, konfliktą, charakterius. Δ sąvoką įtvirtino kritiko M. Esslino studija *Absurdo teatras* (1961). Lietuvių literatūroje pirmąją Δ laikoma K. Ostrausko *Gyveno kartą senelis ir senelė* (1963, past. 1969). Jo dramai būdingas žaidimo principas, charakterių alegoriškumas, minties, o ne draminio veiksmo akcentavimas, dialogo virsmas antialogu, veiksmo vietos ir laiko neapibrėžtumas, intertekstualumas, paradoksas, ironija, sarkazmas, groteskas.

Alegorija (gr. *allegorein* – vaizdingai kalbėti), perkeltinės reikšmės (arba reikšmių) sukūrimo būdas, metaforos atmaina, už kurios tiesioginės pažodinės prasmės slypi kita, pasižyminti konkretumu ir viena reikšmiškumu (pvz., Baroko epochoje populiaru labirinto Δ vaizduoja pasaulį, žemiškąjį gyvenimą). Δ reikšmę gali turėti žodis, posakis ar net visas kūrinys. Situacijas, įvykius, abstrakčias idėjas alegorijos žymi kokiais nors konkrečiais objektais, asmenimis arba veiksmais. Kaip literatūros išraiškos priemonė Δ buvo žinoma Antikoje, tačiau labiausiai ji išpopuliarėjo Viduramžiais; ypač išplito alegorinė personifikacija, t. y. tokia Δ, kuomet kūrinio herojus sykiu reprezentuoja kokią nors idėją arba koncepciją (pvz., *Rožės romane* (*Roman de la Rose*) – viduramžių prancūzų alegorinėje meilės poemoje). XVI–XVIII a. lit-roje daugybė abstrakčių sąvokų (pvz., gėris, blogis, išganymas, mirtis), žmogaus charakterio savybių (pvz., godumas, puikybė, kuklumas, pamaldumas) buvo išreiškiamos Δ.

Δ buvo išplitusi XVI–XVIII a. Lietuvos lotyniškoje ir lenkiškoje literatūroje, ypač poezijoje, tačiau alegorinių figūrų yra ir M. Daukšos, K. Sirvydo bei kituose senuosiuose lietuviškuose raštuose. Alegoriniai personažai veikia daugelyje pasakėčių (pvz., pirmoji lietuviška verstinė grožinės lit-ros knyga – J. Šulco antikinių pasakėčių vertimas *Ezopo pasakėčios*, 1706

(*Die Fabeln Aesopi*) arba K. Donelaičio pasakėčios (paskelbtos 1824), kuriose vilkas („Vilks provininks“) yra amtmonas, šuo įkūnija vokiečių teisumą („Šuo Didgalvis“), ažuolas („Aužuols gypelnys“) – dvarininką ir t. t. Romantizmo epochoje dėl savo vienareikšmiškumo ir konvencionalumo Δ buvo vertinama kritiškai. XX a. lit-roje Δ sutinkama, tačiau palyginti retai. Alegorinių įvaizdžių yra XX a. pirmosios p. lietuvių lit-roje (M. Gustaičio poema *Aureolė*, 1914, Vaižganto proza). Vienas ryškiausių šiuolaikinės Δ pavyzdžių pasaulinėje lit-roje – Dž. Orvelo (G. Orwell) romanas *Gyvulių ūkis*, 1945, kuriame, pasitelkus naminių gyvulių įvaizdžius, vaizduojama tironiška bolševikinė Rusijos valdžios sistema. Nuodugnus Δ ypatybių pažinimas iš esmės yra susijęs su senųjų epochų meno istorijos studijomis.

Aliuzija (lot. *allusio* – užuomina), literatūros kūrinyje esanti užuomina, nuoroda į kitą literatūros kūrinį, kultūrinį kontekstą, konkretų asmenį ar įvykį, pvz., į B. Brazdžionio „Šaukiu aš tautą“ H. Radausko eilėraštyje „Dainos gimimas“; dviguba Δ T. Venclovos cikle „1956 metų eilėraščiai“ – į Maironio poemą *Tarp skausmų į garbę* ir 1956 m. Vengrijos įvykius. Δ – vienas mėgstamiausių Europos ir Lietuvos Renesanso bei Baroko lit-ros stilistinės ir minties raiškos būdų. Itin gausi pasaulinės kultūros ir literatūros Δ A. Nykos-Niliūno poezija. Δ gali sudaryti ir į kūrinį įjungta kito kūrinio citata, pvz., A. Baranausko *Anykščių šilelyje*: „Čia kazlėkai pakrūmėm ant piemenų tako, / Tartum kupkeliai kniūpšti, kaip Mickevičius sako“. *Imitacinė* Δ dažniausiai yra parodijos pagrindas (pvz., K. Binkio „Penki pavasariai“). Dž. Džoiso (Joyce) romanas *Ulisas* 1922 yra struktūrinis Δ pavyzdys, atkartojantis Homero *Odisėjos* struktūrą. Per Δ rašytojas tiesiogiai ar netiesiogiai išsako savo santykį su literatūros tradicija, kviečia skaitytoją dialogui – t. y. aptažinti ir interpretuoti pateiktą užuominą.

Almanachas (lot. *almanachus* – pranašysčių rinkinys < arab. *al-manah* – kalendorius), istorine reikšme – kalendorius-žinynas, kuriame pateikiami įvairių astronominių reiškiniių aprašymai, meteorologinės prognozės, patarimai žemdirbiams ir pan. Tokie Δ atsirado drauge su astronomijos pradžia, jų būta įvairiose senovės kultūrose (sen. Rytų, graikų, romėnų). Pirmieji spausdinti Δ pasirodė XV a. 1533 prancūzų rašytojas F. Rablė (Rabelais) išleido Δ – prognozių parodiją *Pantagruelio pranašavimai*. Ilgainiui Δ atsiranda istorijos, ekonomikos žinių, vėliau – pasakojimų, anekdotų, eilėraščių. XVIII a. Δ tampa modernaus žurnalo prototipu.

Δ moderniąja reikšme – tai neperidininis literatūros rinkinys, kuriame medžiaga pateikiama remiantis koku nors principu (teminiu, teritoriniu, žanrinu); juo-

* Žodynelis pateikiamas iš knygos: *Literatūros enciklopedija mokyklai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011.

se publikuojama grožinė kūryba, literatūros kritika, publicistika, vertimai. Lietuviškų Δ pradžia – L. Ivinskio leisti *Metskaitliai*. Tai kalendorius-žinynas, kuriame, be ūkinių patarimų, skelbimų, buvo publikuojami ir tautosakos, grožinės literatūros tekstai. Pirmieji literatūriniai Δ – Gabija (1907), Švyturys (1911–1912), Pirmasai baras (1915). Iš dabartinių Δ žinomiausias *Poezijos pavasaris*. Kiti naujaisi Δ – *Atodangos* (vertimų), *Veidai* (jaunųjų kūrybos), *Baltija*, *Varpai* (atskirų regionų – Klaipėdos, Šiaulių krašto).

Anotacija: 1. trumpas knygos ar lit-os kūrinio pristatymas spaudoje. 2. paaiškinamasis komentaras šalia teksto, parašytas paties autoriaus arba redaktoriaus.

Antologija (gr. *anthologia* – gėlių rinkinys), įvairių autorių rinktinių kūrinių arba jų ištraukų knyga. Δ buvo sudarinėjamos jau Antikoje. Pirmoji graikų poezijos Δ sudaryta Meleagro (II a. pr. Kr.). Pirmoji Δ lietuvių k. – L. Jucevičiaus parengtas vertimų rink. *Ištraukos iš naujųjų lenkų poetų* (1837). Lietuvių lit-ros Δ pradėtos sudarinėti XX a.: L. Giros sudaryta gamtinės poezijos Δ *Lietuva pavasarį, vasarą ir rudenį* (1911, 2 leid. 1920), K. Binkio *Vainikai* (1921), *Antrieji vainikai* (1936), J. Tysliavos *Sūduva* (1924). Δ sudaromos norint pateikti vienos ar kitos lit-ros rūšies ar žanro iškiliausius pavyzdžius ir sykiu atspindėti jos visumą. Tokios yra V. Vanago ir V. Galinio sudaryta *Lietuvių poezija* (2 t., 1967, 1969), A. Zalatoriaus parengtos *Lietuvių tarybinė novelė* (1969), *Už saulę gražesnis* (1978), *Žalios laiko vingis* (1981), išėvijoje parengtos J. Aiščio ir A. Vaičiuliaičio *Lietuvių poezijos antologija* (1951), K. Bradūno sudarytos naujosios lietuvių poezijos Δ *Žemė* (1951) bei *Lietuvių poezija* (1971, t. 3), L. Mockūno sudaryta išėvijos literatūros kritikos Δ *Egzodo literatūros atšvaitai* (1989) ir kt. Δ gali būti sudarinėjamos ir grynai žanrinio principu: V. Vanago parengtos *Lietuvių pasakėčia* (1978), *Lietuvių didaktinė proza* (1982), H. Bakano *Lietuvių sonetas* (1985), A. Žalio *Lietuvių baladė* (1979), D. Pociūtės-Abukevičienės ir M. Vaicekausko *Giesmės dangaus miestui: XVI–XVIII a. lietuvių bažnytinių giesmių antologija* (1998). Sudaromos ir specializuotos Δ: vaikų lit-ai skirtos V. Aurylos *Lietuvių vaikų proza* (1977), *Lietuvių vaikų poezija* (1980), *Lietuvių vaikų dramaturgija* (1984).

Apysaka, prozos žanras, pagal apimtį, siužeto struktūrą, kompozicinius principus užimantis tarpinę padėtį tarp apsakymo ir romano. Δ žanras apibrėžiamas gana sąlygiškai, o terminas daugelyje literatūrų neturi adekvataus atitiktens ir nėra populiarus (anglai vartoja terminus *tale*, *nolette*, vokiečiai – *Erzählung*, *Geschichte*). Tie patys kūriniai sinonimiškai vadinami Δ ir apsakymais, dažniau – mažaisiais romanais, tiesiog romanais. Δ terminas populiariausias rusų literatūroje (*povest'*), Δ žanras čia turi seną tradiciją. Pirmine reikšme Δ – metrašti-

nio pobūdžio pasakojimas (pirmasis rusų metraščių sąvadas vadinamas Δ – *Povest' vremennykh let*, 1113). Δ žanro užuomazgų galima įžiūrėti viduramžiniuose senųjų graikų romanų (Longo *Dafnis ir Chlojė*, Charitono *Chairėjas ir Kaliojė* ir kt.) vertimuose į Europos kalbas. Kartais Δ vadinami Viduramžių riterių romanai, jai priskiriami romantikų prozos kūriniai – F. R. de Šatobriano (Chateaubriand) *Renė*, Ž. de Nervalio (de Nerval) *Ugnies dukros* ir kt. Klasikiniai Δ pavyzdžiai – A. Puškino *Kapitono duktė*, L. Tolstojaus *Sevastopolio apysakos*, E. A. Po (Poe) *Auksinis vabalas*, E. Hemingvėjaus (Hemingway) *Senis ir jūra*.

Lietuvių literatūroje Δ gana populiarai. Δ tipo kūriniams pavadinti XIX a. vartotos įvairios sąvokos – vaizdelis, paveikslas, apysakaitė, istorija, apysaka ir kt. Pirmosios lietuviškos Δ – didaktinės, dažnai verstos ar perdirbtos (J. Chodzkos *Jonas iš Svisločės*, J. Dovydaičio *Šiaulėniškis senelis*). Ryškiausias ankstyvojo laikotarpio Δ pavyzdys – M. Valančiaus *Palangos Juzė*. Svarbi Δ žanro raidai I. Šeinius (*Vasaros vaisės*), Šatrijos Raganos (*Sename dvare*), Vaizganto (*Dėdės ir dėdienės*), P. Andriūšo (*Anoj pusėj ežero*) ir kt. autorių kūryba. XX a. II pusėje Δ išlieka populiarai. Ryškesni pavyzdžiai – K. Borutos *Jurgio Paketurio klajonės*, E. Mikulėnaitės *Ona*, R. Granausko *Gyvenimas po klevu*, S. Šaltenio *Duokiškis*.

Apsakymas, mažoji epinė forma, glausto pasakojimo laiko ir nedidelės erdvės prozos kūrinys, koncentruojantis dėmesį į vieną įvykį, turintis nedaug veikėjų, bet sukuriantis gyvenimo visumos ir apibendrinimo įspūdį. Modernaus Δ pradininku laikomas E. A. Po (Poe), žanro meistrais vadinami A. Čechovas, G. de Mopasanas (Maupassant), Dž. Londonas (London), F. Kafka ir kt. Lietuvių Δ pradžia – XIX a. didaktinėje prozoje (A. Tatarė, M. Valančius), L. Ivinskio kalendoriuose. Žanrinės kategorijos prasme Δ ėmė įgyti paskelbus A. Kriščiukaičio-Aišbės, V. Pietario, Žemaitės, G. Petkevičaitės-Bitės ir kt. kūrinius. Personazo išgyvenimu pagrįsto Δ tradiciją pradėjo J. Biliūnas, Šatrijos Ragana, I. Šeinius. Dinamiškumo stoka, silpnai išvystyta fabula ir aprašomojo informacinio elemento perteklius skiria Δ nuo novelės, kuri yra kompaktiškesnė. Tikroviškumo iliuzija, natūralūs daiktų ir reiškinių pavidalai – realistinės prigimties apsakymo bruožai, būdingiausi lietuvių mažajai epikai (M. Katiliškis, A. Pocius, R. Kašauskas ir kt.). Lietuvių prozai modernėjant, mažėja pasakojimo anarchijos; konstruktyvumas, psichologizmas arba sąlygiški, fantastiniai vaizdai artina Δ prie novelės formos.

Autobiografija, autoriaus pasakojimas apie save. Δ yra įvairių formų, nebūtinai skirtų publikuoti (šiam žanrui gali priklausyti ir intymūs pasakojimai, laiškai, dienoraščiai, memuarai, kelionių atsiminimai, taip pat formalios Δ). Atsirado Antikoje ir ankstyvaisiais Viduramžiais, tačiau Δ pavyzdžių iš šio laikotarpio liko labai mažai. Pagrindinė Δ tema – vidinis žmogaus gyvenimas, jo „dvasios istorija“, todėl klasikinės Δ

dažnai yra tarsi nuoseklios ir plačios išpažintys. Viena žymiausių ankstyvųjų Δ – šv. Augustino *Išpažinimai* (IV a.). V. Europos lit-roje Δ ypač išplito nuo XVI a. Dažnai Δ rašė žymūs menininkai ir rašytojai (pvz., B. Čelino (Cellini) *Benvenuto Čelino gyvenimas*, 1568, liet. 1961; Ž. Ž. Ruso (Rousseau) *Išpažintis*, 1770, išl. 1782, liet. 1967). Δ populiarė ir XX a. lit-roje, įgauna vis savitesnes (poetiškas, eseistines) formas. XX a. susiformuoja intelektualinė Δ, fiksuojanti autoriaus filosofinių, mokslinių pažiūrų evoliuciją.

Daug autobiografinių elementų turi dienoraščiai ir atsiminimai, Lietuvoje pradėti rašyti XVI a. pab. – XVII a. pr. žymių Lietuvos visuomenės, politikos veikėjų (pvz., A. S. Radvilos Δ lenkų k. *Atsiminimai*, 1632–1653, 2 d. išsp. 1839), taip pat smulkesnių bajorų ar miestiečių (pvz., T. Jevlaškausio (1546–1619) XVI a. pab. – XVII a. pr. rašyti *Atsiminimai* sen. gudų kalba, vert. į liet. k. 1998). Juose autorių vidinis gyvenimas, autobiografiniai faktai siejami su fiksuojamais istoriniais įvykiais. XIX–XX a. parašytos pirmosios Δ lietuvių k. (J. Basanavičiaus, 1922, išsp. 1936; V. Pietačio, 1905; Žemaitės, 1921; J. Šliūpo, 1927). Iš šiuolaikinių Δ išsiskiria semiotiko A. J. Greimo Δ (1994) – intelektualinės Δ pavyzdys.

• **Autobiografinė proza**, grožinės lit-ros kūriniai, dažniausiai romanai arba apysakos, turintys daug autobiografinių elementų. Autorius juose nėra pagrindinis herojus, tik aplinkos fiksuotojas, laikmečio liudytojas. Tokia yra I. Simonaitytės trilogija (...o buvo taip, Ne ta pastogė, *Nebaigta knyga*, 1960–1965), J. Baltušio dilogija (*Su kuo valgyta druska*, 1973, 1976). |

Avangardizmas (pranc. *avant-garde*, karinis terminas, reiškias priekyje einantį būrį, karinę saugą) apima įvairias novatoriškas, antitradicines kryptis, gyvavusias Europos mene XX a. I ketvirtyje (lit-roje, dailėje, muzikoje, teatre, kine). Δ formavosi veikiamas politinių, socialinių įvykių (I pasaulinio karo, revoliucijų Rusijoje ir Vokietijoje, Austrijos-Vengrijos imperijos žlugimo), kurie jaunąją menininkų kartą vietoje prarastų vertė ieškoti naujų idealų. Plačiai suprantamam Δ priklauso futurizmo, ekspresionizmo, imazinizmo, kubizmo (dailėje), dadaizmo srovės. Jas sieja radikalus antitradiciškumas, nusigrėžimas nuo realizmo ir natūralizmo, naujų išraiškos priemonių paieškos. Δ būdinga stipri meninė savimonė – į kūrybą žiūrima kaip į laboratoriją, kurioje menininkas eksperimentuodamas išbando įvairias technikas. Kartais terminas *avangardas*, kaip stiliaus charakteristika, vartojamas apibūdinti bet kuriam menui, kuris priešinas tradicijai.

Į Lietuvą Δ atėjo pavėlavęs dešimtmečių. Pradininkai – Keturių vėjų (pagal to paties pavadinimo žurnalą) sąjūdis, gyvavęs 1922–1928, nuo *Keturių vėjų pranašo* pasirodymo iki paskutinio *Keturių vėjų* numerio. Sąjūdžiui vadovavo K. Binkis ir J. Petrėnas (slap. P. Tarulis), svarbūs buvo Binkio namuose vykę

pirmadieniniai keturvėjininkų susibūrimai – *paldie-ninkai*. Keturvėjininkai užėmė tipišką Δ maištininkų poziciją – protestavo prieš romantinę lietuvių lyrikos tradiciją (jos simbolis buvo Maironis), propagavo techninį progresą, miesto kultūrą (vis dėlto kūryboje teberyškus valstietiškasis paveldas), aktyvų, vitališką santykį su pasauliu, garbino masines komunikacijos priemones (atsirado naujas žanras – radijo poema – J. Tysliavos *Tysliava Paryžiuje*). Niekino provincialų uždaramą, orientavosi į pasaulinę kultūrą (J. Tysliava Paryžiuje įsitraukė į tarptautinius avangardistinius sambūrius, publikavo eil. rink. prancūzų k., leido žurnalą *Muba*). Iš lietuvių literatūros keturvėjininkai autoritetu renkasė Donelaitį ir jo sodrią kalbą. Pabrėžia amatininkiskąją kūrybos pusę, deklaruoja laisvą santykį su žodžiu. Jų kūrybai būdingas manieringumas, mėgo kalambūrą, ironiją, parodiją, groteską. Vietoje lyrinei tradicijai būdingo epiteto, gamtinės metaforos ima dominuoti ekspresyvus veiksmažodis, subjekto būsenos išsakymą keičia agitacija veikti, imperatyvios programos. Avangardistinė stilistika būdinga keturvėjininkų J. Žlabio-Žengės, J. Tysliavos, S. Šemerio poezijai, P. Tarulio prozai. Ekspresionizmo poetika ryški su joku sąjūdžiu nesusijusio J. Savickio kūryboje. Dadaizmo, imazinizmo bruožų esama P. Morkūno rinkinyje *Dainuota degeneratas* (1933). Δ poziciją užima žurnalo Trečias frontas (1930–1931) autoriai: K. Boruta, A. Venclova, K. Korsakas, J. Šimkus, B. Raila (debiutavęs paskutiniajame *Keturių vėjų* numeryje). Δ įtaka pastebima ankstyvojoje B. Brazdžionio, V. Sirijos Giros poezijoje. Δ atšaka galima laikyti poetų, gyvenusių ir kūrusių Vilniuje prieš II pasaulinį karą, kūrybą (A. Žukauskas, vėliau žemininku tapęs J. Kėkštas). Avangardistinės priešimosi tradicijai stilistikos esama ir vėlesnių rašytojų kūryboje – A. Mackaus, J. Meko, S. Gedos, V. Bložės, G. Patacko poezijoje, K. Ostrausko, A. Landsbergio dramaturgijoje. Panašią į keturvėjininkų poziciją tradicijos atžvilgiu užima almanacho *Svetimi* (1993) autoriai V. Gedgaudas, D. Dirgėla ir kt., deklaratyviai nuvainikuodami autoritetus, visų pirma vėl Maironį, teigdami savo išskirtinumą.

Baladė, poezijos žanras, atsiradęs Viduramžiais. Kanoninė Δ susideda iš 28 eilučių (3 strofos po 8 eilutes ir baigiamasis kreipinio ketureilis) ir turi gana sudėtingą rimą. Tokių Δ daug F. Vijono (Villon) kūryboje. Mažiau kanonizuotos rusų, anglų Δ. Šį žanrą ypač išplėtojo romantikai (anglų – V. Vordsvortas (Wordsworth), S. T. Kolridžas (Coleridge), vokiečių – F. Šileris (Schiller), H. Heinė, prancūzų – V. Hugo). Δ turi epinių, draminių elementų, neretai išplėtotų iki siužeto, kuris dažniausiai baigiamas pagrindinio veikėjo mirtimi. Nerimo, baimės nuotaika auga nuo baladės pradžios iki pabaigos.

Lietuvių literatūroje Δ atsirado XIX a. pr. Klasikinės Δ pavyzdys – Maironio „Jūratė ir Kastytis“. Šiuolaikinėje poezijoje baladiniai eilėraščiai gana dažnai yra nutolę nuo klasikinės baladės ir išlaiko tik kai kuriuos

jos bruožus („baisaus“ siužeto elementai, kraupumo, baimės pojūtis), pvz., Just. Marcinkevičiaus baladžių poema *Devyni broliai*, kai kurie J. Strielkūno, P. Širvio eilėraščiai.

Bibliografija (gr. *biblion* – knyga + *graphō* – rašau), knygų ar straipsnių konkrečia tema sąrašas, kuriame tiksliai nurodoma knygos autoriaus vardas ir pavardė, knygos pavadinimas, jos išleidimo vieta, leidykla ir data, puslapių skaičius. Δ vadinamas ir periodinių leidinių skyrius, kuriame pristatomos naujai išėjusios knygos. Sudarinėjamos bibliografinės rodyklės, katalogai, skirti konkrečiam autoriui, temai ar periodui, pvz. V. Žukas, *Julius Janonis. (Bibliografinė rodyklė)*, 1965; V. Vilnonytė, A. Lukošūnas, *Petras Cvirka. Bibliografija (1924–1970)*, 1974; M. Ivanovič, *XVII a. Lietuvos lenkiškos knygos: kontrolinis sąrašas*, 1998 ir pan.

Δ yra ir mokslas, apimantis Δ teoriją, istoriją, metodiką, vadybą.

Cenzūra (lot. *censeo* – vertinu), institucinė kontrolės forma, taikoma meno, lit-ros, publicistikos, mokslo darbų viešam paskelbimui, demonstravimui. Pagal kontrolės būdą skiriama išankstinė (prevencinė), taikoma dar nepaskelbtiems kūriniams, ir paskesnioji (represinė) Δ – bausmės už paskelbtus kūrinius arba jų naudojimą bei laikymą. Δ gali būti reguliuojama Bažnyčios, valstybės, partijos ir pan. Valstybinės Δ užuomazgos pastebimos jau Antikoje. Pradedant ankstyvaisiais Viduramžiais, galingiausia Δ institucija darėsi Bažnyčia, jau IV a. draudus skaityti kai kuriuos veikalus, laikomus eretiškais (pvz., I Nikėjos Susirinkimas, įvykęs 325 metais, uždraudė skaityti Arijaus veikalus, kuriuose buvo pasisakoma prieš Švč. Trejybę). Bažnytinė Δ vadovavosi kanonų teisės normomis bei popiežiaus instrukcijomis. Viduramžiais bažnytinė Δ įgavo platesnį mastą, kontroliavo ne tik religinę, bet ir pasaulietinę lit-rą. Popiežius Inocentas VIII 1487 oficialiai įvedė visuotinę Δ. XVI a. Europoje kilus reformaciniam judėjimui, imtos leisti knygos, kritikuojančios Katalikų bažnyčią arba skelbiančios nesuderinamas su jos ideologija pažiūras, Katalikų bažnyčia ėmė skelbti *Draudžiamųjų knygų sąrašus (Index librorum prohibitorum)*. Pirmą tokį sąrašą 1559 paskelbė popiežius Paulius IV. Katalikų bažnyčios Tridento susirinkimas, sušauktas kovai su Reformacija sustiprinti (1545–1563), patvirtino aukščiausią Δ instanciją, kuri sudarydavo šiuos nuolat atnaujinamus ir papildomus sąrašus. Į „Draudžiamųjų knygų sąrašus“ 1586 įtrauktas Mikalojus Radvila Juodasis, vienas pirmųjų lietuvių, kurio viešas laiškas, nukreiptas prieš katalikybę, buvo išspausdintas 1556. 1603 išleistas pirmasis Lenkijai ir Lietuvai skirtas *Draudžiamųjų knygų sąrašas*, į kurį buvo įtraukti Lietuvos kalvinistų (A. Volano) bei antitrinitorių (S. Budno, M. Čechovico, Petro Gonenziečio ir kt.) veikalai. Į tokius sąrašus yra patekę daug XVI–XX a. Europos žymių rašytojų, mokslininkų, filosofų (Dž. Brunas (Bruno), R. Dekartas (Descartes),

B. Paskalis (Pascal), D. Didro (Diderot), Ž. Ž. Ruso (Rousseau), Volteras (Voltaire), I. Kantas, E. Zola, A. Mickevičius ir kt.). „Draudžiamųjų knygų sąrašas“ nebesudaromas nuo 1966, kartu panaikinus su juo susijusią represyvinę Bažnyčios Δ. Nuo to laiko Bažnyčia gali tik pasmerkti kai kuriuos veikalus ir jų skaitytojus, bet ne bausti. Δ egzistavo ne tik Katalikų, bet ir Protestantų bažnyčiose. Protestantų kūrinius vertindavo, tikrindavo ir cenzūrodavo jų sinoduose sudarytos komisijos. Nemažai lietuviškų knygų nebuvo spausdinamos dėl to, jog šios komisijos nesuteikdavo tam leidimo. Tokio liuteronų komisijos leidimo negavo pirmoji lietuviška Biblija, 1590 išversta J. Bretkūno, taip pat ir vėlesnė evangelikų reformatų Biblija, 1660 į lietuvių k. išversta B. Chilinskio. Protestantų Δ ypatingą dėmesį skirdavo kalbinei religinių veikalų raiškai.

1795 carinei Rusijai okupavus Lietuvą, pradėjo veikti okupacinės valdžios Δ, kurios vykdymas 1802 buvo pavestas VU. Ji uždraudė A. Strazdo knygos *Giesmės švietiškos ir šventos (1824)* leidimą. 1829 buvo įsteigtas Švietimo ministerijai pavaldus Δ komitetas, kontroliavęs Katalikų bažnyčios aprobuotų religinių knygų leidybą, draudęs specifinius, būdingus katalikybei šių leidinių akcentus. Carinė Δ draudė minėti daugybę istorinių Lietuvos realiųjų, kritikuoti valdžią, socialinę nelygybę. 1864–1904 Lietuvoje caro valdžia įvedė ypatingai griežtą Δ, draudė spausdinti, įvežti iš užsienio ir platinti Lietuvoje bei Rusijos europinės dalies gubernijose lietuvišką spaudą lotyniškomis raidėmis.

Nepriklausomoje Lietuvoje 1919 buvo įvesta vad. Karo Δ, ypač intensyviai veikusi nuo 1926 valdant tautininkams, uždariusiems 15 įvairių periodinių leidinių. Nuo 1933 spaudos ir knygų leidybos priežiūra pavesta apskričių viršininkams. Draudžiami buvo komunistinio pobūdžio veikalai (1936 uždarytos komunistų partijos finansuotas žurnalas *Literatūra*).

1940 sovietams okupavus Lietuvą įvesta sisteminga visuotinė Δ, kuri absoliučiai kontroliavo ne tik visus naujai leidžiamus leidinius, bet ir didžiąją Lietuvos Respublikos kultūrinio palikimo dalį sunaikino ar uždarė į laisvai neprieinamus specialiuosius bibliotekų fondus. Buvo griežtai kontroliuojami įvežami užsienio leidiniai, egzistavo draudžiamų užsienio autorių sąrašai. Buvo sukurta Δ įstaiga *Vyriausioji valstybinių paslapčių saugojimo valdyba* (pagal rusų k. – abreviatūra *Glavlit*) su centru Maskvoje, turinčiu padalinius didžiosios Lietuvos miestuose. *Glavlit* buvo pavaldus Lietuvos komunistų partijos Centro komitetui ir valstybės saugumo komitetui (pagal rusų k. – abreviatūra KGB). Spaudos ir leidyklų redaktoriai turėjo vykdyti griežtą prevencinę Δ, už ideologines ar net korektūros klaidas būdavo baudžiami. Įvairūs knygų tiražai dėl vienos ar kitos pastebėtos „klaidos“ ar paminėtos draudžiamos pavardės būdavo naikinami. Ypatingai uoliai sovietinė Δ naikino tautinės ar religinės minties pasireiškimus, nepraleido net menkiausių užuominų apie sovieti-

nės ar carinės Rusijos Lietuvos okupavimo faktus, įsakmiai skatino neigiamą nepriklausomos Lietuvos vertinimą, kartais draudė net minėti Lietuvos vardą. Dėl sovietinės Δ kai kurie autoriai buvo priversti emigruoti (I. Mėras, T. Venclova). Δ Lietuvoje panaikinta 1990 atkūrus nepriklausomybę.

Dialogas (gr. *diálogos* – dviejų žmonių pokalbis):

1. lit-ros žanras – eiliuotas ar prozos kūrinys, parašytas pokalbio forma. Susiformavo Antikoje (Platonas, Lukianas, Seneka), atgijo Renesanso laikais Erazmo Roterdamiečio, U. fon Hutteno (von Hutten) ir kt. satyrinėje kritikoje, išpopuliarėjo XVIII a. J. G. Herderio, G. E. Lesingo (Lessing), D. Didro (Diderot), F. Fenelono (F. de Salignac de la Mothe-Fenelon), B. Paskalio (Pascal), Dž. Berklio (Berkeley) ir D. Hjumo (Hume) kūryboje. Lietuvos raštijoje pirmasis reikšmingas Δ – A. Rotundo politinės publicistikos kūrinys *Pasikalbėjimas lenko su lietuviu* (1564, lenkų k.). Eiliuotą Δ parašė A. Baranauskas „Pasikalbėjimas giesminyko su Lietuva“. Polemišose brošiūrose Δ vartojo A. Maliauskis, kai kuriuose filosofiniuose veikaluose – A. Jakštas. Sovietiniais laikais Δ formos eilėraščių parašė V. Mykolaitis-Putinas („Pasikalbėjimas giedrią dieną... ir tamsią naktį“, „Rytų motyvai“), E. Mieželaitis („Apokalipsinis dialogas“).

2. Δ – pagrindinė ir svarbiausia dramatinės kalbos forma, kuri yra gyvenimiškos kalbos meninis atitikmuo. Δ atlieka trejopas funkcijas: informacinę (perteikia žinias, be kurių dramos veiksmo nebūtų galima suprasti), charakterizuojančią (per Δ išryškėja personažų pozicijos, jų charakteris) ir svarbiausia – dramatiškąją (kuria susidūrimo situacijas). Draminis Δ iš esmės yra konfliktiškas. Dialogiškas savo esme yra net dramos kūrinio monologas – ginčas su pačiu savimi. Antikinėje dramoje ir Viduramžių misterijose bei moralitė daugiau vietos buvo skiriama monologams, o ne Δ. Renesanso, klasicistinėje ir romantinėje dramoje Δ buvo toks pat dažnas, kaip ir monologai. Komedijoje Δ visuomet yra dominuojantys; realistinėje dramaturgijoje Δ taip pat vyrauja. Čia Δ priartėja prie kasdieninio pokalbio, kuria natūralios kalbos iliuziją, pasižymi impulsyvumu, fragmentiškumu, inversijomis ir pakartojimais, nutolimu nuo gramatinių normų, eliptiškumu, nukrypimais nuo draminio pokalbio eigos. Moderniojoje dramaturgijoje, kurioje poetektė tampa vienu pagrindinių dramos teksto kontravim principų, būdingas Δ daugiaplaniškumas (J. Grušas). Dauguma lietuvių dramų (V. Mykolaičio-Putino, B. Sruogos, Just. Marcinkevičiaus) yra eiliuotos, parašytos penkiapėdžiu jambu, pradedant M. Šikšnio „Pilėnų Kunigaikščiu“, iki šių dienų. Δ daugiaprasmiškumo pagrindas yra ne metafora, o žodžio prasminis emocinis kontekstas. Semantinė teorija skiria tris Δ tipus: 1. dialogas – dvikova, kuriam būdinga tai, kad Δ subjektai turi dalį bendrų kontekstų; 2. „kurčiųjų dialogas“, kai išlaikoma tik išorinė Δ forma, o subjektų kontekstai vienas kitam visiškai svetimi (K. Ostrauskas); 3. kontekstai iš esmės identiški; dialogo dalyvių

replikos ne kovoja tarp savęs, o tarsi išplaukia viena iš kitos (kai kurie Vydūno, Sruogos „Pavasario giesmės“ dialogai).

Dienoraštis, daugiau ar mažiau sistemiškas, datuotas autobiografinis pasakojimas, išsiskiriantis informatyvumu, refleksija, kuriame autorius fiksuoja savo paties kasdienybę, istoriją. Senojoje kultūroje Δ ir memuarų žanrai persipynę. Daug Δ elementų turi senąja gudų k. parašyti T. Jevlašauskio (1546–1619) *Atsiminimai* (liet. 1998). LDK bajoras juose aprašė ne tik išorinę socialinę XVI–XVII a. sandūras LDK tikrovę, bet ir savo asmeninę, intymią aplinką, ypatingus, netikėtus gyvenimo momentus (pvz., neaiškią ligą), kurie tarsi nepažinios, anonimiškos jėgos reguliuoja jo gyvenimą, vidinę būseną. Šie memuarai – autentiška žmogaus gyvenimo istorija, kupina lūkesčių, žemiškų džiaugsmų, netekčių, melancholijos ir nevilties. Δ dažniausiai rašomas sau pačiam, tačiau svarbių asmenų Δ dažnai publikuojami kaip kultūros istorijos paminklai.

Δ pobūdžio įrašų, detalizuojančių paties autoriaus santykį su pasauliu, vokiškai yra palikęs K. Donelaitis Tolminkiemio bažnyčios krikšto metrikų knygoje (1743–1779), M. Valančius *Namų užrašuose*. Pirmas ryškus romantinis Δ, formuojantis maksimalistinius idealus, pasižymintis kritiška savianalize – lenkiškas A. Baranauskio (1853–1855) Δ. Lietuviški Δ žinomi iš XX a. pr. (I. Šeiniaus Δ – 1909, išsp. *Metuose*, 1998, Nr. 12; G. Petkevičaitės-Bitės *Karo metų dienoraštis*, t. 1–2, 1925, 1935). Intymumu išsiskiria sau pačiam rašytas S. Nėries Δ (Raštai, 1957, 1984), intelektualine ir menine branda – A. Nykos-Niliūno Δ tritomis (*Dienoraščio fragmentai 1938–1970*, 1998; *Dienoraščio fragmentai 1971–1998*, 1999; *Dienoraščio fragmentai, 2001–2009 ir papildymai, 1940–2000*, 2009), perleistas Vilniuje 2002, 2003. Sovietmečio refleksija pasižymi V. Kubiliaus Δ (*Dienoraščiai, 1945–1977*, 2006; *Dienoraščiai, 1978–2004*, 2007).

Drama (gr. *drao* – veikti): 1. literatūros rūšis, greta lyrikos ir epo. Δ būdinga išskirtinė įvykių koncentracija (įvykiai vaizduojami „čia“ ir „dabar“), intensyvus išorinis ir vidinis veiksmas, nukreiptas į dramos veikėjo (-ų) valingai siekiamą tikslą. Δ kūriniai yra skirti vaidinti scenoje arba skaityti (Lėzedrama). Δ išsivystė iš religinio ritualo, kuriame pynėsi žodis, muzika, šokis. Ilgainiui Δ vis didesnę reikšmę įgijo žodis. Šiuolaikinės Δ ištakos siekia senovės Graikiją, kur drama buvo suvokiama kaip kūrinys, kuriame vaizduojami aktyviai veikiantys žmonės. Δ teatriškumas – jos paskyrimas teatrui – lemia įvykių, laiko, vietos koncentraciją dramos kūrinyje. Klasifikuoti Δ galima pagal žanrus (tragedija, komedija, tragikomedija, farsas ir kt.), laikotarpis (Antikinė, Viduramžių, Renesanso ir kt.), tipus bei meninių principų modelius: aristoteliškasis, arba klasikinis, kanoniškas modelis; netradicinis, nekanoniškas (Naujoji drama); antidrama, arba absurdo dramos modelis (Antidrama). Aristoteliškasis Δ modelis ap-

ima įvairių epochų, tautų, autorių, žanrų dramos kūrinis, parašytas pagal tuos pačius universalius meninius principus: Δ fabula paprastai sukoncentruota ties viena dėstoma, rodoma istorija, personažų santykių kaita grindžiama priežasties ir pasekmės ryšiais, kurie dramos veiksmui suteikia tikslingo kryptingumo.

2. dramaturgijos žanras, susiformavęs XVIII a. pab. Δ žanro savybės tiksliai neapibrėžtos, vadinama įvairiais vardais: buržuazine, miestelėnų (XVIII a.), romantine, poetine (XIX a.) drama, XX a. – pjesė.

• **Veiksmas:** 1. dramos kūrinio tikrovės vaizdavimo pagrindas, personažų poelgių ir santykių raida, kurią skatina skirtingi interesai bei tikslai. Draminiam Δ būdinga kryptinga įvykių koncentracija (išorinis veiksmas) ir intensyvus vidinis personažų gyvenimas (vidinis veiksmas). Įvykiai siejami priežasties ir pasekmės ryšiu. Išorinis ir vidinis veiksmas atskleidžia giluminę fabulos motyvaciją, vidinę personažų dramą. Įvykių ir išgyvenimų įtampa atsiranda dėl veikėjų tarpusavio susidūrimų, priešingų nuomonių, skirtingų siekių, vidinių konfliktų. Draminio Δ dinamiką lemia intensyvėjanti personažų veikla, peripetijos, intrigos. Draminį Δ pradeda herojus, siekiantis konkretaus tikslo, tačiau atsiranda jam trukdanti jėga: susidaro kolizija, išauganti į konfliktą. Išskiriamieji draminio Δ etapai: 1) ekspozicija (išsidėsto priešingos jėgos), 2) užuomazga (pirminis postūmis, kolizija), 3) veiksmo vystymasis (raidą, eigą), 4) kulminacija (aukščiausias įtampas taškas), 5) atomazga (katastrofą lydintis konflikto sprendimas). Absurdo dramaturgija, vadinama antidrama arba statiškąja drama, atmeta veiksmą kaip pjesės pamatą – atsisako intensyvios ir dinamiškos įvykių kaitos; jos pagrindas – pasikartojančių, statiškų situacijų vaizdavimas (S. Beketo (Beckett) *Belaukiant Godo*, 1952 ir kt.).

2. dramos kūrinio struktūrinis vienetas. Drama skaidoma į lygiavertės reikšmės ir laiko trukmės dalis – veiksmus ir mažesnius struktūrinius vienetus – scenas.

• **Draminė situacija,** skiriamasis dramos žanro bruožas. Δ sąlygoja dinamišką veiksmą, atskleidžia konflikto motyvus, parodo personažo charakterį. Δ atsidūręs personažas turi veikti, ieškoti išeities iš beviltiškos padėties čia ir dabar, nes delsiant veikti bus dar blogiau. Δ personažas susiduria su antagonistu, prasideda konfliktas. Δ personažą veikti skatina išoriniai ir vidiniai veiksniai, jis turi įveikti kliūtis, kad pasiektų savo tikslą. Δ sudaro trys dalys, kurios atspindi viso dramos kūrinio struktūrą (Δ yra struktūra struktūroje). I dalyje numatomas konfliktas, pristatomi veikėjai, pabaigoje atsitinka netikėtas įvykis, kuris veiksmą pasuka nenumatyta kryptimi, komplikuoja pagrindinio veikėjo situaciją (veiksmas – netikėtas įvykis). II dalyje personažas tampa vis aktyvesnis, stiprėja konfliktas, personažai pavyksta įveikti kliūtis, tačiau dalies pabaigoje atsitinka antras netikėtas įvykis, kuris dar labiau sukomplikuoja herojaus situaciją (veiksmas-netikėtas įvykis). III dalyje herojui gresia visiška katastrofa, auga įtampa, kulminacijoje hero-

jus randa išeitį arba žūsta. Konfliktas išsprendžiamas aukščiausiam įtampos taške. Dramą sudaro Δ grandinė, nes personažas, suradęs išeitį iš vienos Δ, įveikęs kliūtį, susiduria su kita, dar sudėtingesne kliūtimi.

• **Intriga** (lot. *intricare*, it. *intrigo* – painioti), klasingi, slapti, gudrūs ir išradingi veiksmai, kuriais siekiama pakenkti savo priešininkams. Δ komplikuoja personažų santykius, sukelia peripetijas ir tuo būdu sustiprina veiksmo įtampą, žadina skaitytojo ar žiūrovo susidomėjimą.

• **Kolizija,** priešingų jėgų, siekimų ar interesų susidūrimas, pradedantis draminiį veiksmą. Iš dramos veikėjų priešingų interesų kyla konfliktas, kuris dramoje turi būti išspręstas.

• **Konfliktas,** atsiranda dramos herojui pasirinkus vienokį ar kitokį veiklos kelią ir būdą. Dramos pradžioje atsiradusi kolizija perauga į Δ. Δ priežastys dažnai būna atsiradusios seniau (dramos priešistorėje), tačiau tik dabartyje perauga į atvirus personažų (išorinis Δ) arba dramos herojaus minčių susidūrimus (vidinis Δ). Δ iš esmės išsprendžiamas dramos kūrinyje.

• **Peripetija** (gr. *peripeteia* – netikėtas posūkis), staigus draminio veiksmo pasikeitimas, nelaukta įvykių komplikacija. Δ keičia personažų sprendimus ar poelgius, lemia veiksmo dinamiką, judėjimą į priekį.

• **Scena:** 1. vaidinimo aikštelė.

2. struktūrinis dramos kūrinio vienetas, dramos veiksmo dalis, kuriai būdinga nesikeičianti personažų sudėtis. Δ ribas apibrėžia personažo atėjimas ir išėjimas iš scenos.

Dramos kalba, jos pagrindas – pačių veikėjų kalba. Ji charakterizuoja veikėjus ir stumia į priekį draminiį veiksmą. Δ struktūrą sudaro personažų dialogai, monologai, replikos (aparte) bei teatrinio veiksmo nuorodos – remarkos.

• **Dialogas,** dramos kalbos struktūros vienetas greta monologo ir remarkų. Δ – personažų pokalbis, keičiantis trumpomis replikomis arba ilgesniais samprotavimais – tiradomis. Δ iš esmės yra konfliktiškas – tai ginčas, kuriame susiduria priešingos nuomonės. Δ metu keičiasi veikėjų santykiai ir situacijos. Dialogiškas yra ir dramos monologas – čia veikėjas ginčijasi pats su savimi, svarsto, abejoja.

• **Monologas,** dramos kalbos struktūros vienetas greta dialogo ir remarkų. Δ stabdo dramos veiksmą, bet kartu jį paaiškina, pagilina, išreiškia herojaus mintis, jausmus, požiūrį į pasaulį. Δ veikėjai prabyla lemtingais savo gyvenimo momentais, kada ima svarstyti visuotinesnes, universalesnes problemas. Δ būdinga poetinė kalba.

• **Remarka,** dramos teksto dalis, pateikianti glaustą informaciją apie veikėjus (jų amžių, išvaizdą, tarpusavio santykius ir pan.), scenovaizdą, rekvizitą. Δ laikomos pasakotojo kalbos rudimentu dramos tekste.

• **Replika**, sudėtinė dialogo dalis, žodis ar sakiny, kurį kalbantysis ištaria savo partneriui laukdamas jo atsakymo.

• **Apartė**, dialogą pertraukianti trumpa replika, tariama į šalį. Δ skiriama žiūrovams, jos negirdi dialogo partneris. Δ suteikia informacijos apie slaptus personažo sumanymus, vertinimus. Dažniausiai sutinkama komedijos žanro kūrinuose.

• **Tirada**, ilgesnė herojaus replika viena ar kita tema, pasižyminti ypatingu ekspresyvumu, susidedanti iš klausimų ir argumentų grandinės, kur herojus Δ atsako į kito herojaus Δ.

Pagrindiniai dramos žanrai

Tragedija (gr. *tragōdia* – ožių giesmė), vienas pagrindinių dramaturgijos žanrų. Vaizduoja aštrius, nesutaikomus, visuomeniškai reikšmingus prieštaravimus. Δ veikėjai – iškilios, herojiškos, valingos asmenybės. Herojaus apsisprendimas ir vidinė kova lemia dramatinį Δ veiksmą. Δ susiformavo senovės Graikijoje iš dievo Dioniso kulto, tobuliausių išraišką įgijo V a. pr. Kr. Aischilo, Sofoklio, Euripido kūryboje. Δ žanras atgimė Renesanso epochoje (V. Šekspyro (Shakespeare) tragedijos). Klasicizmo epochoje N. Bualo (Boileau-Despreaux) eiliuotame traktate *Poezijos menas* (1674) pagal Aristotelio *Poetiką* sukūrė normatyvinę Δ poetiką, kuri reglamentavo populiariausius dramos žanrus tragediją ir komediją, reikalavo laikytis trijų vienūmų taisyklės: vietos, laiko ir veiksmo, t. y., veiksmas turi vykti vienoje vietoje (nekeičiant dekoracijų), trukti ne ilgiau kaip 24 valandas, išlaikyti vieną siužetinę liniją („vienas įvykis“). Dramos kūriniai turėjo būti eiliuoti. Δ neleistinos komiškos scenos bei personažai, o komedijoje – tragiškos. Todėl klasicistai nevertino Šekspyro, kurio kūryboje susipina tragiški ir komiški motyvai. Δ išryškinamas vienas herojaus bruožas, veiktas įkūnija moralinę idėją, aistrą ar ydą, personažai nesikeičia. Δ privalėjo sudaryti 5 veiksmai, siužetas rėmėsi istorija ir mitais, buvo reikalaujama, kad pasakojimai atspindėtų XVII a. aktualijas, Prancūzijos istoriją. Klasicistinei komedijai nekelti tokie griežti reikalavimai, kartais jos rašytos ir proza, bet pramoga būtinai turėjo būti susieta su didaktika, padedančia taisyti visuomenės papročius.

Δ iki šiol išlaikė pagrindinius tipologinius bruožus, suformuluotus IV a. pr. Kr. Aristotelio *Poetikoje*. Δ sandaroje svarbiausia – fabula ir monologas. Fabulų šaltiniai – mitai, istorija. Δ esmė – herojaus pasaulėjautos ir filosofijos atskleidimas (dėl to daugelis Δ pavadintos protagonisto, t. y. pagrindinio veikėjo, vardu). Δ herojus išgyvena *vidinį* konfliktą ir atsiskleidžia *tragiškoje situacijoje*, kurios negali nei išvengti, nei pakeisti. Tragiškąją situaciją leidžia sukurti stiprus herojaus priešininkas – antagonistas. Juo gali būti ir likimas, Dievas, valdovas, visuomenė, valstybė ir pan. Antagonistas taip pat turi savo tikslą ir jo besąlygiškai siekia. Δ protagonisto ir an-

tagonisto siekiai turi objektyvios tiesos, jų maksimalizmas sukuria nesutaikomą konfliktą. Δ įvyksta, nes padaroma *tragiškoji klaida*: herojus, nežinodamas kokių nors svarbių aplinkybių, pasielgia taip, kad tas poelgis tampa neišvengiamos jo žūties ar kančios priežastimi. Lemtingą klaidą paprastai padaro ir antagonistas, jis sulaukia ne tų rezultatų, kurių tikėjosi. *Tragiškoji klaida* dažnai siejama su *tragiškąja kalte*, dvilype sąvoka, apimančia ir herojaus nekaltumą, ir atsakomybę už savo poelgius („kaltas be kaltės“). Δ poveikis žiūrovui įvardijamas katarsio sąvoka, kurią įvedė Aristotelis, „Poetikoje“ kalbėjęs apie Δ gebėjimą sužadinti gailėsčio ir baimės emocijas. Lietuvių lit-roje pirmą kartą tragedijos žanrą pasirinko M. Šikšnys-Šiaulėniškis *Pilėnų kunigaikštyje* (1905), tačiau pirmąja visaverte Δ laikoma V. Krėvės-Mickėvičiaus *Skirgaila* (rusų k. 1916, liet. 1924).

Komedija (gr. *kōmōdia* – linksmos, triukšmingos minios daina), dramos žanras, situacijomis ir personažų charakteriais siekiantis sukelti juoką. Δ žanras susiformavo Antikos laikais Aristofano, Plauto, Terencijaus kūryboje. Komizmo raiškos priemonių pasirinkimas lemia *aukštosios* (aukštojo stiliaus) ir *žemosios* (žemojo stiliaus) Δ skirtį. Žemojoje Δ pasitelkiami farso, bufonados elementai, sukeliantys atvirą, grubesnę juoką, aukštojoje Δ dominuoja subtili kalba, aliuizijos, žodžių žaismas, šmaikščios situacijos, ji sukelia šypseną, apeliuoja į rimtus ir reikšmingus dalykus. Δ objektas dažniausiai – visuomenei reikšmingos problemos (Aristofanas), „amžiaus ydos“, pašaipos strėlės nukreiptos prieš turinčius galios kitiems Ž. B. Moljero (Molière) *Tartuifas*, 1664, P. O. de Bomaršio (de Beaumarchais) *Figaro vedybos*, 1784, N. Gogolio *Revizorius*, 1836). Nors išjuokiami personažai pralaimi, tačiau jie yra ne tiek juokingi, kiek grėsmingi savo niekšiškumu.

Δ būdingos pastovios, nuolat modifikuojamos komiškųjų fabulų teminės grupės: moterų kova už savo laimę (Žemaitės *Trys mylimos*, 1897), turtingo gimnainičio mirties ir testamentą laukimas (S. Čiurlionienės-Kymantaitės *Pinigėliai*, 1919), įvairaus rango valdininkų savivaliavimas (P. Vaičiūno *Patriotai*, 1926), apsimėtinė liga siekiant naudoti (Moljero *Tiriamas lignonis*, 1673), meilės ir draugystės išbandymas (Menandro *Bambeklis*, IV a. pr. Kr.), jaunųjų pastangos apginti savo teises (V. Šekspyro (Shakespeare) *Vasarvidžio nakties sapnas*, 1594–1596) ir kt. Δ fabulos dažnai atskleidžia konkretaus laikotarpio aktualijas (iš Aristofano komedijų galime daug ką sužinoti apie gyvenimą Atėnuose V a. pr. Kr., iš P. Vaičiūno dramų – apie tarpukario Lietuvos tikrovę, ir pan.). Δ visada turi laimingą pabaigą, nes jose ne tik išjuokiamos blygybės, bet ir teigiama gėrio pergalė.

Komiškąją situaciją paprastai sudaro įvairūs klaidinimai, provokacijos, apgavystės, apsimėtinėjimai, slapti pasiklausymai, svetimų laiškų skaitymas, persirenginėjimai, netikėtas atvykimas, keičiantis personažų planus ir t. t. Intrigą dažniausiai inicijuoja Δ personažai, vadinami *rezonieriais*: tai aktyvūs ko-

miškų situacijų kūrėjai, įtraukiantys į jas neigiamus personažus, kurie tokiu būdu sumenkinami, netenka įsivaizduoto reikšmingumo (siuvėjas Vincas pirmoje lietuviškoje A. Vilkutaičio-Keturakio *Δ Amerika pirtyje*, 1895). Per keliolika amžių išsikristalizavo tradicinis *Δ* personažas, kuris dažnai yra vienpusiškas, primenantis komišką kaukę, bei komiškų tipų opozicijos (Moljero personažų pora – gudrusis Tartiufas ir navišius Orgonas). Komiškojo personažo vardas – savotiška jo charakteristika (Aristofano Strepsiadas – išsikrinėtojas, Šekspyro Malvolijus – piktavalis). *Δ* ypač mėgstami „kolektyviniai portretai“ (biurokratai P. Vaičiūno *Δ Patriotai*, M. Gogolio *Δ Revizorius*). Pagal komizmo priemones ir juoko pobūdį skiriami *Δ* tipai: satyrinė, intrigos, charakterių, saloninė, groteskinė, juodoji komedija ir kt.

Tragikomedija daugelį amžių buvo vadinami griežtų žanro kanonų nesilaikę kūriniai, kuriuose pynėsi aukštasis ir žemasis stilius arba tragiški įvykiai nesibaigdavo herojaus mirtimi. *Δ* žanras apibrėžiamas trimis tragikomiškumo kriterijais, nusakančiais personažų, dramatinio veiksmo, stiliaus savitumą: personažai priklausau ir aukštiesiems, ir žemesiems visuomenės sluoksniams; veiksmas – rimtas, dramatiškas, tačiau nesibaigia katastrofa (gr. *katastrophē* – perversmas), herojus nežūva; derinama aukštoji ir žemoji kalbėjimo intonacija, patetiška tragedijos ir kasdieniška, vulgari komedijos kalba.

Pirmą kartą *Δ* terminą (*tragico-comoedia*) pavartojo romėnų autorius Plautas *Amfitriono* prologe (III a. pr. Kr.), nurodydamas kūrinio žanro negrynumą: kartu su dievais ir karo vadu čia veikė tarnaitė, vergas, pagal Antikos estetiką priklausantys komedijos sferai. Manoma, kad *Δ* – seniausia dramatinio meno forma, iš kurios išsivystė tragedija ir komedija. *Δ* išpopuliarėjo Renesanso epochoje, tapo klasicistinės tragedijos pirmtake, o vėliau ir varžove (klasicizmo laikotarpiu buvo vadinamos tragedijos su laiminga pabaiga, pvz., P. Kornelis (Corneille) *Sidq* (1637) iš pradžių buvo pavadinęs *Δ*.

XX a. *Δ* susiformavo kaip savarankiška, sudėtinga ir labai paslanki meninė struktūra. Žanrinį pavidalą įgavo L. Pirandelo (Pirandello) kūryboje (str. „Humorizmas“, 1908). Pagrindinės meninės raiškos priemonės – groteskas, paradoksas. Fabulose jungia fantastiką, metaforas, natūralistines detales, žmogaus – gyvulio – daikto paralelę, kalba gretina primityvų komizmą ir patetiką, dažnas bėprotybės motyvas (F. Diurenmato (Dürrenmatt) *Fizikai*, 1961, *Senos damos vizitas*, 1955; J. Grušo *Pijus nebuvo protingas*, past. 1974, išsp. 1976). *Δ* erdvė beveik visada uždara: lageris, psichiatrinė ligoninė ir pan. Personažai veikia specialiai sukurtose eksperimentinėse situacijose. *Δ* pabaigos visada atviros, jose suskoncentruojamas tragikomiškumo efektas – atskleidžiama nelaukta reiškinių ar žmogaus prigimties pusė, dvilypumas, „juokingumo tragizmas“. *Δ* juokas pagilina ir sustiprina tragizmą. Terminas *Δ* kartais keičiamas terminu *tragifarsas*.

Pirmąja lietuviška *Δ* laikoma B. Sruogos *Pajūrio kurortas* (1957); *Δ* žanro bruožų turi J. Glinškio *Grasos namai* (1971, past. 1970), *Cikuta – Sokratui* (1981), S. Šaltenio vienaveiksmis groteskas *Giljotina* (1968), K. Sajos parabolinė pjesė *Mamutų medžioklė* (past. 1968, išsp. 1969) ir kt.

Smulkieji dramos žanrai

Farsas (pranc. *farce* < lot. *farciō* – įdarau; prieskoniais pagardintas įdaras): 1. viduramžių teatro vaidinimas, atsiradęs iš komiškų misterijų intarpų. *Δ* fabulos buvo anekdotiškos, imamos iš realios to meto buities, veikėjai – visų socialinių sluoksnių atstovai: didikai, dvasininkai, miestelėnai. *Δ* pikantiškai pajvairindavo „aukštąją“ misteriją.

2. žanras, vaizduojantis kasdieninio gyvenimo situacijas, ypač – kontrastus tarp rimto ir juokingo, išorės ir vidaus. *Δ* herojai demaskuoja išorinį padarumą ar tvarką. *Δ* būdingas groteskas, juokdariškumas, grubus juokas, išorinis komizmas – muštynės, plūdimasis ir pan. *Δ*, kaip ir tragedija, perteikia kraštutinumų kvintesenciją: linksma betvarkė, viešpataujanti *Δ*, atlieka tragedijos fatumo, likimo, vaidmenį, tačiau įkūnija ne teisingumo triumfą, o nebaudžiamą, nepakaltinamą agresiją. *Δ* personažai stokoja intelekto, yra pertekę fizinės jėgos ir nevengia ją pasinaudoti. *Δ* veiksmė slypinti agresija nereikalauja jokio moralinio pateisinimo. *Δ* teikia galimybę sugrįžti į nerūpestingą vaikystę, priešingai nei komedija, kurioje susiduriame su kasdieniais rūpesčiais ir atsakomybe, privaloma suaugusiam žmogui. Žiūrovo gailėstis vaizduojamoms aukoms *Δ* neskatinamas, aukos persekiojimu mėgaujamasi. *Δ* fabula nesudėtinga, veikėjai schematiški, tarpusavio santykiai aiškinamiesi daugiau agresyviais fiziniais veiksmais nei kalba. Pasitelkiama improvizacija, su žiūrovais užmezgamas juokingas, nelabai padorus dialogas.

Δ turėjo įtakos V. Šekspyro (Shakespeare), Ž. B. Moljero (Molière) komedijoms; itališkoji *Δ* tradicija tapo improvizacinės kaukių komedijos – *commedia dell'arte* – žanro pagrindu. XIX–XX a. farsinė bufonada pasitelkiama daugelyje aštrių satyrinių kūrinių: A. Žari (Jarry) *Karaliuje Ūbe* (1896), B. Brechto komedijoje *Šveikas Antrajame pasauliniame kare* (1943), *Ponas Puntila ir jo tarnas Matis* (1948) ir kt. XX a. 1912–1927 metų laikotarpis laikomas didžiąja *Δ* epocha kine (Č. Čaplino (Chaplin), brolių Marksų farsai). *Δ* įgavo naują kokybę žanrinėje savo atmainoje – *tragifarse*, supinančiame tragedijos ir farsio elementus (tragikomedija).

Lietuvių dramaturgijos istorijoje žanrinę *Δ* paantraštetę pirmą kartą panaudojo P. Pundzevičius-Petliukas *Neatmezgamame mazge* (1901). Moderniai šio žanro atmainai priskiriamas K. Binkio tragiškas farsas *Generalinė repeticija* (1940). *Δ* kūrė A. Landsbergis (*Barzda*, 1966), K. Ostrauskas (*Gundymai*, 1963), *Δ* elementų yra S. Šaltenio groteske *Giljotina* (1968), K. Sajos, H. Kunčiaus pjesėse.

Melodrama (gr. *melōdia* – daina), XVIII a. atsiradęs žanras, orientuotas į masinio žiūrovo emocijas ir etines nuostatas. Δ būdinga paprastos ir suprantamos situacijos, personažų konfrontacija, teigiamų personažų idealizavimas ir neigiamų juodinimas, vyrauja moralinė problematika, dinamiška intriga, laiminga pabaiga. Publikos dėmesį Δ palaikydavo kvapą gniaužiantys scenos efektai: gaisrai, potvyniai, žemės drebėjimai ir pan. Δ perteikia svarbius žmogaus prigimties bruožus, tačiau jai trūksta brandumo, turtinga vaizduotė čia stokoja intelekto; melodrama lyginama su tuo vaiko brendimo etapu, kai vaizduotėje kuriami pasakiški pasauliai, mintis atrodo visagalė, kai nejuočiamą skirtumo tarp *aš noriu* ir *aš galiu*.

Ketvirtajame XX a. deš. Δ, patį populiariausią bulvarinių teatrų žanrą, Ž. Kokto (Cocteau) poetizavo savo pjesėse naudodamasis Δ būdingais persekiojimo, herojų priešiškos aplinkos motyvais (*Orfėjas*, 1925, *Žmogaus balsas*, 1930, *Sunkūs tėvai*, 1938, *Rašomoji mašinėlė*, 1940). Lietuvoje pirmąją Δ laikoma A. Fromo-Gužučio *Ponas ir muzikai* (išsp. 1893), Δ bruožų yra istorinėse dramose (M. Šikšnio-Šiaulėniskio *Pilėnų kunigaikštis*), P. Vaičiūno dramaturgijoje. Vaičiūno pjesių situacijos, sceninės intrigos ir emocinio išraiškumo priemonės daugiausia yra komedijinės ir melodramatinės, jo kūriniais labiausiai tinka komiškos Δ vardas.

Misterija (gr. *mysterion* – paslaptis, slapta tiesa): 1. apeigos, siejamos su senovės dievų kultu, kuriose galėjo dalyvauti tik įšventintieji (sen. Graikijoje minios Eleusino Δ).

2. viduramžių religinės dramos žanras (XIV–XVI a.). Δ buvo vaidinamos religinių bei miesto švenčių metu, vaidinimą organizuodavo miesto valdžia (municipalitetai) kartu su amatininkų cechais, vaidindavo aktoriai mėgėjai, pasirodydavo mimai, žonglieriai.

Δ paprastai sudarydavo serija epizodų, sukurtų pagal Senojo bei Naujojo Testamento siužetus ar šventųjų gyvenimo temomis. Religinio turinio scenas keisdavo komiškos, buitinės intermedijos, farsai. „Vaidinimo vadovai“ rūpindavosi tik atskirų scenų (o ne Δ visumos) pastatymu. Δ buvo vaidinamos keletą dienų. Δ vaidinimai ėmė įgyti *burleskos* bruožų, todėl sunerimusį Bažnyčia apie XVI a. vidurį Δ uždraudė. Δ žanrą atgaivino romantikai (Dž. Bairono (Byron) *Kainas*, 1821, A. Mickevičiaus *Vėlinės* 1823–1832); epizodinė, atvira Δ kompozicija imponavo simbolistams, ekspresionistams, neoromantikams, siurrealistams. Lietuvoje XX a. pr. Δ buvo vadinami dramos kūriniai, alegoriniais vaidais atskleidžiantys tautos istorijos kelį: trečioji Vydūno *Probočių šešėlių* dalis „Šventa ugnis“ (1900), *Jūrų varpai* (1914), V. Mykolaičio-Putino *Nuvainikuota Vaidilutė* (1927), L. Giros *Beauštanti aušrelė* (1913), *Paparčio žiedas* (1928), V. Krėvės-Mickevičiaus *Likimo keliais* (t. 1–2, 1926, 1929). Lietuvoje nuo 1923 m. daugiausiai ateitininkų draugijos iniciatyva įvairių švenčių proga pradėti rengti masiniai Δ vaidinimai po atviru dangumi – Kaune ant Ažuolyno

kalno, Palangoje ant Birutės kalno, ant Rambyno kalno.

Miraklis (iš lot. *miraculum* – stebuklas), viduramžių religinės dramos žanras, kurio siužeto šaltinis – stebuklas, padaromas šventojo arba mergelės Marijos, gelbstint atgailaujantį nusidėjėlį. Δ paprastai susidėdavo iš dviejų dalių: pirmoji vaidavo nusidėjėlio nuodėmingą gyvenimą, o antroji – stebuklus, atgailą ir dorybės kelio suradimą. Pirmasis žinomas Δ žanro kūrinys – prancūzų truvero Žano Bodelio (Bodel) *Vaidinimas apie šv. Mikolajų* (1200), siužetas susijęs su XII–XIII a. kryžiaus žygiais. Dažnai Δ buvo kuriami pagal lotyniškų avantiūrinų apysakų, miestiečių fablio ir epinių poemų siužetus. Buitinių scenų gausėjimas Δ priartino prie buitinės dramos, kurioje išliko krikščioniškas moralas.

Δ išliko ir Renesanso epochoje: XV–XVII a. Ispanijoje buvo ypač populiarios „pjesės apie šventuosius“ (Lope de Vegas, T. de Molinos, P. Calderon (Calderon) kūriniai). XVII–XVIII a. jėzuitų mokyklinių teatrų repertuaruose išsaugotos kanoniškosios Δ savybės. Simbolizmui atgaivinus susidomėjimą religine tematika, darsyk buvo prisimintas ir viduramžių Δ. Kai kuriuose kūkiniuose „stebuklas“ įgavo satyrišką interpretaciją (M. Meterlanko (Maeterlinck) *Švento Antano stebuklas*, 1904). Lietuvių dramaturgijoje Δ bruožų yra A. Kairio dramoje apie karalaitį Kazimierą *Šventasis princas* (1984), A. Lansbergio diptiche apie šv. Kazimierą *Vėjas gluosniuose* (1956) ir *Gluosniai vėjuje* (1973), K. Ostrausko paradoksaliajoje biblinėje saktmėje apie prikėlimo iš mirusiųjų stebuklą *Lozorius* (1971).

Moralitė (lot. *moralis* – dorovingas), viduramžių didaktinės dramos žanras. Δ situacijos ir konfliktai vaidavo realų gyvenimą, temos perteikdavo amžiną konfliktą tarp gėrio ir blogio, kūno ir dvasios. Δ veikėjai – alegorinės abstrakcijos, kurios išreiškė ydas ir dorybes, kovojančias dėl žmogaus sielos. Personažai neindividualizuoti, jų alegorinę prasmę žiūrovai suvokdavo iš akivaizdžių detalių (Savimeilė prieš save rankose laikydavo veidroį, Pasitenkinimas neišjosi apelsiną ir t. t.). Intriga nežymi, perteikta patetiškai, jaudinanti. Žmogaus gyvenimas Δ paprastai būdavo lyginamas su kelione, kurioje neišvengiamai susiduriama su nenutrūkstancia kova tarp gėrio ir blogio. Δ moralas dažniausiai būdavo tas pats: protingi žmonės eina gėrio keliu, o neprotingi tampa ydų aukomis. Populiarus visoje Europoje tapo Δ siužetas apie žmogų, kurį aplanko Mirtis. Nesulaukęs pagamos iš Draugystės, Giminytės ir Turtingumo, žmogus kreipiasi į savo Gerus darbus, ir šie jį atveda prie dangaus vartų (ši Δ, pavadinta *Visi žmonės*, buvo pastatyta ir Lietuvoje Tautos teatre 1919 ir 1924, inscenizacijos autorius ir rež. A. Sutkus). XV–XVI a. vaidintos Δ laikomos grandimi, jungusia viduramžių dramą su naujųjų laikų dramaturgija. Alegoriniai Δ personažai išliko Renesanso epochos dramaturgijoje (V. Šekspyro (Shakespeare) *Žiemos pasaka* (1610–1611) ir kt.), jėzu-

itų mokyklinėje dramoje. XIX–XX a. bandyta Δ žanrą atgaivinti poetinėje dramoje H. von Hofmanstalo (Hofmanstahl) *Kiekvienas žmogus* (1911), T. S. Elioto poetinėse dramose), epiniame B. Brechto teatre.

Vodevilis (pranc. *vaudeville* < *voix de ville* – miesto balsas), lengvos komedijos žanras, kuriame dialogai ir dramatis veiksmas grindžiamas intriga, anekdotiniu siužetu, papildomi muzikiniai intarpais, dainomis – kupletais, šokiai. Iš pradžių Δ buvo vadinamos dainelės – kupletai XV–XVI a. nedidelėse komiškose pjesėse, vaidinamose Paryžiaus mugių teatrų. Δ žanras suklestėjo XVIII a. antroje pusėje, Prancūzijos revoliucijos metais, kai kandūs kupletai, lydimi jiems pritaikytos lengvai įsimenamos melodijos, plačiai pasklido po Paryžių ir jo apylinkes (1792 Paryžiuje *commedia dell'arte* tradicijas saugojusio „Comédie – Italienne“ aktoriai įkūrė teatrą „Vaudeville“). XIX a. Δ tapo neilga, intriguojančios fabulos pramogine pjesė, kurioje veiksmas ir dialogas keisdavosi su muzika, šokiais ir dainomis (E. Skribo (Scribe), E. Labišo (Labiche) dramos). Prancūzų Δ tradicija veikė XIX a. komediją, Δ pradėjo kurti įvairių šalių autoriai (Δ žanrai artimos vienaveiksmės A. Čechovo pjesės *Meška*, *Jubiliejus*, *Piršlybos* ir kt.). Δ tradicijas tęsia pramoginis bulvarinis teatras ir jam kuriantys dramaturgai. Lietuvoje Δ žanro pjesių sukūrė S. Čiurlionienė-Kymantaitė (*Kuprotas oželis*, 1919), J. Grušas (*Nenuorama žmona*, 1956). | AUŠRA MARTIŠIŪTĖ

Dramos tipai

Lėzedrama (vok. *Lesedrama*, *lesen* – skaityti), dramos tekstas, skirtas skaityti, o ne vaidinti scenoje. Dar vad. „literatūrinė“ dramaturgija, „teatru krėsle“. Δ ypač išpopuliarėjo XIX a. Šiuolaikiniame teatre laikomasi požiūrio, jog scenoje gali būti pastatytas bet koks tekstas, todėl Δ terminas nebetenka aktualumo, lėzedrama vadinama poetine drama.

Pirmuoju Δ autoriumi laikomas Seneka. Romoje buvo populiarūs vieši rašytojų kūrybos skaitymai (recitacijos), pradėti Azinijaus Poliono (76–5 m. pr. Kr.); tikėtina, kad Senekos tragedijos buvo rašomos klausytojams. 1499 Ispanijoje pasirodė F. de Rojas dramatinės formos prozos kūrinys *Selestina*, pašiepiantis riterinę bei romantinę tradiciją. Kūrinys nebuvo skirtas vaidinti scenoje (sudarytas iš 21 veiksmo), tikriausiai skaitytas balsu kaip ir Terencijaus bei Senekos dramos. XIX a. lėzedramas kūrė A. de Miusė (*Spektaklis krėsle*, 1832), P. B. Šelis (Sheley) (*Čenči šeima*, 1819, *Išlaisvintasis Prometėjas*, 1820); Dž. Baironas (Byron) (*Manfredas*, 1817). Dauguma sudėtingų romantinių dramų buvo laikomos nepritaikomomis scenoje (L. Tyko (Tieck), V. Hugo, A. de Miusė (Musset), K. D. Grabės (Grabbe), A. Mickevičiaus ir kt. kūriniai). Lietuviškoji lėzedrama – V. Krėvės *Šarūnas* (1911), epopėjinis kūrinys, sujungęs dramaturgijos, epo ir lyrikos bruožus. Lietuvoje vad. „lėzedramos“ teisėmis į viešumą išėjo pagrindiniai Vydūno, V. Krėvės, V. Mykolaičio-Putino, kai kurie K. Puidos, P. Vaičiūno, S. Santvaro ir kt. kūriniai. Jų pasirodymas mėgėjų

teatro saulėlydžio ir profesionaliojo teatro saulėtekio metu žymi lietuviškos dramaturgijos atotrūkio nuo vaidybos ir dramos teatro momentą. Į teatrą šie kūriniai gali būti grąžinami arba naujai pritaikyti scenai, arba siekiant kitokių, nebe grynai vaidybinių, dramatinio meno tikslų (S. Čiurlionienės- Kymantaitės *Mūsų jauja* (1910), K. Jurgelio dramatinė baladė *Uždraustas geismas* (1917) ir kt.).

Monodrama, drama, kurioje vieno asmens kalbėjimas, monologas, tampa užbaigtu kūriniumi. Δ išryškėja dramos monologo dialogiškumas: nors čia kalba vienas veikėjas, bet jo kalbėjimas skirtas kitam žmogui norint jį prakalbinti, paveikti, išjudinti. Δ pradininkas – prancūzų rašytojas ir kino režisierius Ž. Kokto (Cocteau) (*Žmogaus balsas*, 1930, *Abejingas gražuolis*, 1946). Δ populiarūs ir absurdo teatro kūrinuose (S. Beketo (Beckett) *Laimingos dienos*, 1961, *Paskutinė Krepo juosta*, 1958 ir kt.).

Lietuvių Δ turi savitą istoriją. XX a. pradžios lietuviškųjų vakarų monologai gali būti laikomi lietuviškosios Δ užuomazga (Žemaitės *Monologas caro tarno*, *Klebono gospadinė*, *Vaižganto Negryna sąžinė*, *Paskutinį kartą*, *Rašėjas*, L. Giros *Dekoracijos ir teatras*, *Ir mazgelis nepadėjo*). Po keleto dešimtmečių pasirodė gerokai pakitusios Δ: V. Juknaitės *Vainuto raštininkas* (1996) – poeto A. Baranausko jaunystės metų mintys ir svajonės; K. Ostrausko koliažas *Vaižgantas* (1994), sudarytas iš Vaižganto raštų, išradingai pasinaudojant jo beletristiniais kūriniais, publicistiniais rašiniais, atsiminimais, laiškais, autobiografinių dokumentų tekstais, kitų autorių užrašytais rašytojo pasisakymais.

Naujoji drama (nekanoniškasis dramos modelis): 1. aristoteliškojo dramos modelio taisyklių nesilaikanti Viduramžių, Renesanso (V. Šekspyro (Shakespeare) ir kt.), Romantizmo dramaturgija, pagrįsta laisva kompozicija, tragizmo ir komizmo, prozinės ir eiliuotos kalbos, fantastikos ir tikroviškumo jungtimis.

2. XX a. susiformavęs modernios dramos modelis (H. Ibseno, A. Strindbergo, A. Čechovo, M. Meterlinko (Maeterlinck) ir kt. dramaturgija).

Δ pakito požiūris į dramatinio veiksmo (konflikto) turinį ir šaltinius, fabulos reikšmę dramos struktūroje. Dramos veiksmą gali sudaryti kelios fabulos, vietoj „tikrovės imitavimo“ (mimezės) kuriama „tikrovės vizija“. Δ personažus sunku skirstyti į protagonistus ir antagonistus: čia nėra įprasto konflikto ir aiškiai susiskaldžiusių priešiškių jėgų, personažų santykiai – daug gilesnių ir sudėtingesnių dalykų išraiška. Δ konflikto ribas išplėtė A. Čechovas, savo pjesėse vaizdavęs žmogaus siekimų susidūrimus su neįvardintomis jam priešiškomis jėgomis. Δ būdinga atvira struktūra. Laikas, kitaip nei įprastoje dramoje, iš veiksmo fono čia tampa svarbiu kūrinio sandaros ir prasmės komponentu: laiko kaista vyksta suvokėjo akivaizdoje, laikas sustabdomas, komentuojamas (M. Frišo (Frisch) *Biografija: vaidinimas*, 1968; J. Grušo *Adomo Brunzos*

paslaptis, 1967). Δ atgaivintas ir išplėtotas „pjesės pjesėje“ principas (L. Pirandello *Šeši personažai ieško autoriaus*, 1921, K. Binkio *Generalinė repeticija* (1940); J. Grušo *Pijus nebuvo protingas* (past. 1974, išsp. 1976).

Δ atsiskleidžia naujas psichologizmo pobūdis: gilnamasi į žmogaus sąmonės sferą, prigimties dvilypumą bei sąmonės reiškinius, vidinių konfliktų raidą (A. Strindbergo *Sapnas*, 1902, *Į Damaską*, 1904; J. O'Nilo (E. O'Neill) *Imperatorius Džonas*, 1921, Vydūno *Probočių šešėliai*, 1908, *Jūrų varpai*, 1914; J. Glinskio *Grasos namai*, 1970). Δ personažas „suskaidomas“ (Adomas ir Brunza J. Grušo pjesėje *Adomo Brunzos paslaptis*, 1967, A. Vienažindys – kunigas ir poetas – R. Granausko Rožės *pražydyjimas tamsoj*, 1978); naudojamos kaukės (B. Brechto *Gerasis žmogus iš Sezuano*, 1943, M. Frišo *Kinų siena*, 1946, Vydūno *Jūrų varpai*). Kartais personažas tampa apibendrinta socialine, moraline ar idėjine kategorija, vadinamas bendrinio vardu (Šviesveidis Moksleivis, Kareivis, Pranašas Vydūno *Pasulvio gaisre*, 1928, Auktorius, Senelis, Senelė K. Ostrausko pjesėje *Gyveno senelis ir senelė*, 1963). Kalbėjimas dažniausiai liudija ne personažo valią ir siekimus, o jo būseną, nuotakas (Vydūno *Jūrų varpai*, A. Škėmos *Ataraxia*, 1961, K. Ostrausko *Eloiza ir Abelardas*, 1985).

Simbolistinė drama, XIX a. pab. – XX a. pr. drama, siekusi atskleisti intuityvų suvokimą ir jutimą, iracionalų gyvenimo pradą. Simbolistai į dramaturgiją įvedė daugiaprasmį monologą, simbolines figūras, potekstę. Δ ir teatras ieškojo muzikos, dailės, poezijos, choreografijos sintezės. Δ kūrė M. Meterlinkas (Materlinck) – *Nekviestoji viešnia*, 1890, *Žydroji paukštė*, 1908, H. fon Hofmanstalis (von Hofmannstahl), O. Vaildas (Wilde), G. D'Anuncijus (D'Annunzio), A. Blokas, L. Andrejevas, V. Briusovas, S. Vyspianski (Wyspiański) ir kt.

Lietuvių dramaturgiją simbolizmo linkme orientavo S. Čiurlionienė-Kymantaitė knygoje *Lietuvoje: kritiškas žvilgsnis į Lietuvos inteligentiją* (1910), režisierius A. Sutkus, kūręs simbolistinės dramaturgijos spektaklius Tautos teatre. Prie lyrinio simbolinės dramos modelio priartėjo tik V. Mykolaitis-Putinas dramose *Valdovo sūnus* (1920), *Žiedas ir moteris* (1925), misterijoje „Nuvainikuota Vaidilutė“ (1927). Δ bruožų yra Vydūno misterijose, M. Šikšnio-Šiaulėniškio (*Sparnai*, 1907, *Likimo bausmė*, 1911), K. Puidos (*Undinė*, 1911), *Rudens gaisrai*, 1924), ankstyvosiose P. Vaičiūno pjesėse (*Milda meilės deivė*, 1920, trilogija *Mano taurė*, 1920), kitų XX a. pr. dramaturgų kūrinuose.

Ekspresionistinė drama, lit-ros ir teatro istorijos reiškinys, klestėjęs tris pirmuosius XX a. deš. Δ formavosi kaip reakcija į XIX a. pab. – XX a. pr. meno tendencijas – neoklasicizmą, neoromantizmą, natūralizmą bei impresionizmą.

Δ objektas – krizinis visuomenės bei pasaulio būvis. Pabrėžiama būtinybė atsinaujinti žmonijai, rodomas

pražūtingas techninės civilizacijos poveikis žmogui. Žmogaus esmę dažniausiai perteikia depersonalizuoti veikėjai (Bankininkas, Tėvas, Sūnus ir pan.). Δ reiškia tikėjimą, jog sukurti naują pasaulį galima tik keičiant ir tobulinant patį žmogų. Pagrindinė problema – žmogaus kitėjimas (iškeliamas protagonisto – Naujojo Žmogaus samprata). Pagrindinė Δ herojų saviraiškos priemonė – monologas.

Ekspresionistai pasisakė prieš meno ir realybės sutapatinimą, dramoje ir scenoje daug dėmesio skyrė ekspresyviai išraiškai (lot. *expressio* – išraiška): naudojo įvairius sceninius efektus (kaukės, pantomima, abstraktus scenovaizdis), retorines kalbos priemones (scena – sakykla ar kalbėtojo tribūna). Δ primena misteriją (teminė ir struktūrinė paralelė: Δ vadinama „išganymo“ drama, joje kuriama protagonisto paralelė su Kristumi, rodomas herojaus kančių kelias – „stotys“), jai būdinga atvira dramatinė kompozicija.

Ekspresionizmo pirmtaku laikomas A. Strindbergas (*Sapnas*, 1902, *Į Damaską*, 1893–1903). Δ rašė F. Vedekindas (Wedekind) (*Pavasario pabudimas*, 1891, dilogija *Lulu (Žemės dvasia*, 1895 ir *Pandoros skrynia*, 1902), R. J. Zorgė (Sorge) (*Elgeta*, 1912), E. Toleris (Toller) (*Pasikeitimas*, 1919, *Masė – žmogus*, 1921), G. Kaizeris (Kaiser) (*Kalė miesto piliečiai*, 1914; trilogija *Koralas. Dujos I. Dujos II*, 1917–1920; *Pragaras. Kelias. Žemė*, 1919) ir kt. Lietuvių dramaturgijoje ekspresionizmo bruožų yra V. Bičiūno pjesėje *Brolio Vitolio naktys*, 1928, P. Gintalo *Dinamo 1000 H. P.*, 1930, S. Šemerio *Mirties mirtis*, 1924, Vydūno dramaturgijoje (misterija *Jūrų varpai*, 1914, tragedija *Pasulvio gaisras*, 1928 ir kt.).

Poetinė drama, XIX a. pab. susiformavęs dramos tipas, perteikiantis poetinę pasaulio sampratą. Δ perėmė romantizmo, simbolizmo patirtį, atsirado kaip priešprieša natūralistinei pasaulio raiškai. Δ priklauso iškart dviems literatūros rūšims – poezijai ir dramai. Tai XX a. literatūrai ir teatrui būdingas formų integracijos reiškinys.

Δ esmę ir giluminį struktūros pagrindą sudaro *vidinis veiksmas* – poetinė kalba išsakytas žmogaus dvasinio pasaulio dramatismas. Laikas ir erdvė gali tapti personažo būsenų ar nuotaikų metafora. Pagrindinė personažų kūrimo priemonė – monologai, lyriškesni ir mažiau susiję su išoriniu veiksmu negu tragedijoje, jiems atsirasti kartais reikia labai nežymaus išorinio postūmio. Δ reikšminga vieta skiriama muzikai – dainoms, giesmėms, chorams, kurie paspartina dramini veiksmo eigą, metaforiškai įvertina ar apibendrina vaizduojamus įvykius, tampa idėjiniais ir emocijiniais akcentais.

Nėra vientisos ir išbaigtos Δ teorijos. T. S. Eliotas, Δ teoretikas ir kūrėjas, teigė, kad teatras yra idealus poezijos mediumas, o Δ, kaip ir muzika, gali išreikšti ypatingą, paprastai neįvardijamą jausmų sferą, tačiau XX a. Δ dar tebėra eksperimentas („Dialogas apie dramatinę poeziją“ 1928, „Poetinės dramos poreikis“, 1936 ir kt.). Δ kūrė T. S. Eliotas (*Žmogžudystė katedroje*, 1935), O. Milašius (*Migelis Manjara*, 1913)

ir kt. Lietuvių dramaturgijoje Δ pradininku laikomas B. Sruoga (*Milžino paunksmė*, 1932 ir kt.). Klasikinį Δ modelį sukūrė Just. Marcinkevičius (trilogija *Mindaugas. Mažvydas. Katedra*, 1968–76). Lietuvoje Δ kūrėjai ieškojo naujų raiškos priemonių: J. Marcinkevičiaus *Čičinske* (1975) panaudojama bufonados ir parodijos stilistika; V. Palčinskaitės *Kristiano Anderseno rožė* (1978) – pasakos elementai, J. Vaičiūnaitės pjesėse (*Kasandra, Apsiaustis, Dialogai su Emilija*, 1980) modernizuojamas blokiškasis Δ tipas. Δ bruožų esama ir šiuolaikinėje dramaturgijoje (S. Parulskio, L. S. Černiauskaitės, M. Ivaškevičiaus, G. Grajausko pjesės).

Epinė drama, 1. B. Brechto epinio teatro koncepcija ir dramaturgija. Δ padarė didžiulę įtaką pasaulinei dramos ir teatro raidai. Δ susijusi su specifiniu požiūriu į autoriaus, vaizduojamojo pasaulio ir adresato santykius. Įprastas dramatinės raiškos priemonės, veiksmą ir dialogą, Δ keičia *pasakojimas*. Vietoje tradicinės dramos kompozicijos, kurioje kiekvienas veiksmas yra išbaigtas ir logiškai paruošia toliau einantį, atsiranda savarankiški epizodai, scenos. Δ parodo skirtingas socialinės tikrovės puses, fabula organizuojama pagal kronikinę kompoziciją. Atsisakoma klasikinėi dramai būdingos atomazgos, kurioje herojus praregi ir pripažįsta savo klaidas. Δ palieka pačiam žiūrovui / skaitytojui kritiškai vertinti herojų (B. Brechto *Motušė Kuraž*, 1939).

Epinės dramos elementų yra antikiniame, viduramžių, Rytų Azijos teatre (kaukės, choras, muzikiniai efektai, pantomima). Į Δ įvedami komentarai, „zongai“ – dainos, baladės, pasakotojo samprotavimai. Atsiribojimo efektą padeda sukurti žinomos fabulos: parabolės, mitai, Rytų legendos, žinomų literatūros kūrinių siužetai. Δ bruožų turi XIX a. sukurtas G. Büchnerio (Büchner) *Voicėkas* (drama sudaryta iš epizodų, demonstruojančių, kaip žmogus stumiamas į nusikaltimą), H. Ibseno *Peras Giuntas* (1867), T. Vailderio (Wilder) *Ilgą Kalėdų vakarienę* (1931).

2. misterijų, romanų, apysakų, novelių dramatinizacija (inscenizacija), pritaikymas vaidinimui. Inszenizuojant (dramatizuojant) kito žanro kūrinių, paprastai išsaugoma autoriaus mąstymo bei epinio kūrinio stiliaus savitumas (R. Samulevičius, dramatizuodamas Vaižganto *Nebylį*, pasirinko „epiškai lyrinės dramaturgijos formą“; A. Sluckaitė J. Bobrovskio romano *Lietuviški fortepijonai* motyvais sukūrė „poetišką teatrinę polifoniją“ „Smėlio klavyrai“). Romanas ar apysaka gali būti pritaikomi scenai neperrašant teksto, o skaitant jį publikai ir suvaidinant atskiras ištraukas. Scenai gali būti pritaikomi ir dokumentai bei publicistika (istorinės dramos atmaina): prancūzų rež. Ž. Vilaras (Vilard) spektaklyje panaudojo atominės bombos išradėjo R. Openhaimerio (Oppenheimer) bylos dokumentus, vokiečių „Berlyno ansamblis“ inscenizavo B. Brechto teorinius straipsnius, P. Brukas (Brook) sukūrė „US“ – spektaklį apie Vietnamo karą.

Antidrama (absurdo, paradokso drama), moderniosios dramos tipas, paneigęs tradicinės dramos modelį. Δ atsirado kaip priešprieša XX a. 5–6 deš. prancūzų teatre vyravusiai bulvarinei ir intelektualinei dramai. Absurdo koncepcija perimta iš egzistencializmo filosofijos (A. Kamiu (Camus) *Sizifo mitas*, 1942). Δ parodo žmogaus egzistencijos beprasmiškumą, siekia įkūnyti absurda scenos vaizdiniais, sukurti scenoje absurdo pojūtį: visaverčiam Δ egzistavimui būtina specifinė teatrinė raiška. Pirmoji Δ – 1950 Paryžiuje suvaidinta E. Jonesko (Ionesco) *Plikagalvė dainininkė*, autoriaus pavadinata antipjese.

Δ ištakų randama antikos mimų, viduramžių farso, italų commedia dell'arte, XX a. dadaizmo, siurrealizmo bei ekspresionizmo tradicijose, A. Arto (Artaud) „žiaurumo teatro“ koncepcijoje. Δ pasitelkia paradoksa, groteską, gretina didybę ir profaniškumą (M. Frišo (Frisch) *Bydermanas ir padegėjai*, 1957–1958). Δ vaizduoja atsitiktines, nemalonias situacijas, kuriose personažai neslepia susvetimėjimo sau, išgyvena tapatybės krizę (Ž. Ženė (Genet) *Kambarinės*, 1947; M. Frišo *Grafas Ederlandas*, 1951). Δ kuriamas personažas – marionetė, niveliuojama atskiro žmogaus asmenybė, vardą atstoja bendrinis žodis, raidė, skaičius (Bobi Vatson vadinami visi šeimos nariai E. Jonesko *Plikagalvėje dainininkėje* ir pan.). Individualumo nykimą perteikia nykstantis ar deformuotas kūniškumas (S. Beketo (Beckett) *Laimingos dienos*, 1960, *Žaidimo pabaiga*, 1957, *Vaidinimas*, 1963). Personažų santykiai pakeičiami personažo ir daikto santykių problematika, pabrėžiamas nuolat kylantis daiktų invazijos pavojus (E. Jonesko *Kėdės*, 1952, *Naujasis nuomininkas*, 1953). Viena pagrindinių Δ temų – kalba (Δ kalba praranda infomacijos perdavimo funkciją, išryškinamas kalbos muzikalumas, dramaturgai užsimena apie totalios tylos grėsmę). Rytų Europos Δ dominuoja politinės temos (Čeko V. Havelo *Vakarėlis sode*, 1963; *Memorandumas*, 1965, lenko S. Mrožeko *Policija*, 1958, *Stripitizas*, 1961, *Atviroje jūroje*, 1961, parodija, parafrazė *Hamleto* tema – *Tango*, 1965, T. Roževičius (Różewicz) *Kartoteka*, 1960, *Laokoono grupė*, 1962, *Juokingas senis*, 1964, *Nutrauktas veiksmas: nesceniška komedija*, 1965). Rytų Europos Δ artima E. Jonesko pjesė *Raganosiai*, 1958, kurią savitai parafrazavo K. Saja *Mamutų medžioklėje*, 1968.

Δ kūrė E. Jonesko (*Pamoka*, 1951, *Kėdės*, 1952, *Raganosiai*, 1959), S. Beketas (*Belaukiant Godo*, 1953, *Laimingos dienos*, 1961, *Paskutinė Krepo juosta*, 1958, *Žaidimo pabaiga*, 1957), Ž. Ženė (*Kambarinės*, 1947, *Balkonas*, 1956), A. Adamovas (*Parodija, Invazija* (abi 1950), *Ping – pong*, 1955), anglų „naujosios bangos“ dramaturgai H. Pinteris (*Sargas*, 1960) ir kt., šveicaras M. Frišas (*Bydermanas ir padegėjai*, 1957–1958), amerikietis E. Olbis (Albee) (*Atsitikimas Zooparke*, 1959, *Smėlio dėžė*, 1960, *Amerikietiška svajonė*, 1961). Lietuvių dramaturgijoje Δ priskirtinos A. Ambraso ir R. Midvikio (*Duobė, Maratonas, Pirmadienio popietė*, 1968–1970),

S. Šaltenio (*Giljotina*, 1968), K. Sajos (*Klaustrofobija, arba pasivažinėjimas liftu*, 1989), K. Ostrausko (*Gyveno kartą senelis ir senelė*, 1963, *Lozorius*, 1971 ir kt.) dramoms.

Groteskas (< pranc. *grotesque* – keistas, įmantrus, juokingas): 1. meninio vaizdavimo tipas (vaizdas, stilius, žanras), grįstas fantastika, komizmu, hiperbole, netikėtai gražaus ir bjauraus, juokingo ir baisaus, tikroviško ir neįtikėtino deriniais. 2. grotesko drama – XX a. dramoms tipas, susijęs su absurdo teatru (žr. *Antidrama*).

Lietuvių teatrologijoje Δ esmę pirmasis apibrėžė rež. A. Sutkus, rašydamas apie Vilkolakio teatro spektaklius. Δ esmė glūdi priešybų, kraštutinumų gretinime bei jų derinime. Δ būdingas netikėtas posūkis nuo rimto į juokingą, groteskinius vaizdus neišvengiamai lydi kandus juokas. Δ, priešingai nei alegorijai, būdinga perkeltinė prasmė, nevienareikšmiškumas. Su Δ susijęs liaudiškas, gyvenimą teigiantis, karnavalinis juokas. Δ populiarus viduramžių misterijų intermedijose, farsuose, Renesanso (E. Roterdamietis, F. Rablé (Rabelais), Apšvietos (Dž. Sviftas (Swift), romantizmo (V. Hugo, E. T. A. Hofmanas (Hoffmann), T. Gotjė (Gautier) *Groteskai*, 1844) lit-roje. XIX a. realizme Δ įgijo socialinio konkretumo (N. Gogolis). XX a. modernistai (ekspresionistai, siurrealistai ir kiti) Δ reiškė pasaulio absurdiškumo, priešiško žmogui idėjas (F. Kafka, E. Jonesko (Ionesco), S. Beketas (Beckett), J. Hašekas, B. Brechtas, V. Majakovskis ir kt.). Δ – viena pagrindinių tragikomedijos meninės raiškos priemonių.

Lietuvių literatūroje Δ stilistikos elementų yra K. Binkio dramoje *Generalinė repeticija* (1940), kai kuriuose J. Grušo (*Pijus nebuvo protingas*, past. 1974, išsp. 1976; *Cirkas*, 1976), K. Sajos (parabolių triptikas *Oratorius, Maniakas, Pranašas Jona*, 1967, *Mamutų medžioklė*, 1968, groteskinis vienaveiksmių pjesių diptichas *Poliglotos ir Abstinentas*, 1970; liaudiška parabolė *Devynbėdžiai*, 1974 ir kt.), K. Ostrausko (*Gundymai*, 1970; *Čičinskas*, 1974, *Jūratė ir Kastytis*, 1977, *Ars amoris*, 1991), A. Landsbergio (*Meilės mokykla*, 1965, *Barzda*, 1966, *Komedijantai*, 1994) kūrinuose.

Egzistencializmas, literatūros sąjūdis, glaudžiai susijęs su egzistencinės filosofijos kryptimi. Filosofijoje Δ pirmtaku laikomas XIX a. I pusės danų filosofas S. Kirkegoras (Kierkegaard), nors kaip atskira kryptis Δ susiformavo XX a. 3–6 deš. Žymiausi Δ filosofai – vokiečiai M. Haidegeris (Heidegger), K. Jaspersas, prancūzai G. Marselis (Marcel), M. Merlo-Pontis (Merleau-Ponty), Ž. P. Sartras (Sartre), A. Kamiu (Camus), rusai L. Šestovas, N. Berdiajevas. Paprastai skiriamos dvi filosofinio Δ atšakos – religinis, krikščioniškas Δ, teigiantis, kad žmogus gali tapti laisvas per Dievą (svarbiausias atstovas – G. Marselis), ir ateistinis Δ. Pagrindiniai šio Δ atstovai – Sartras ir Kamiu. Jų filosofiniai veikalai (visų pirma Sartro) ir literatūrinė kūryba darė didžiulį poveikį 5–6 deš. intelektualinei atmosferai ne tik Prancūzijoje, bet ir visoje Vakarų

Europoje. Δ filosofijai rūpi ne loginė būties analizė, o žmogaus situacija pasaulyje. Žmogaus būtis yra sąlygota jo egzistencijos. Tai reiškia, kad žmogaus esmė ir vertybės nėra iš anksto duotos; žmogus priverstas pats surasti tas vertybes, surasti prasmę pasaulyje, kuris iš esmės yra neprasmingas. Žmogus Δ filosofijoje yra ne tiek žinantis, kiek jaučiantis, geidžiantis, besirūpinantis, o visų pirma – besirenkantis. Žmogaus egzistencija suvokiama kaip tapsmas, laisvėjimo kelias ir kelias autentiškumo (viena svarbiausių Δ sąvokų) link. Anot Sartro, žmogus paradoksaliai yra „pasmerkta laisvei“, o drauge ir nerimui bei neviltčiai, kuriuos kelia būtinybė rinktis vertybes, susiduriant su pasaulio absurdiškumu. Sartras šią laisvės ir rinkimosi koncepciją išdėstė filosofiniame veikalė *Būtis ir niekas*, 1943. Ir filosofiniuose veikaluose, ir lit-ros kūriniuose Δ evolucionavo nuo individualaus, nihilistinio maišto (Kamiu romanas *Svetimas*, 1942, Sartro romanas *Šleikštulys*, 1938 ir drama *Musės*, 1943) į žmogiškojo solidarumo paieškas (Kamiu romanas *Maras*, 1947) ir socialinio angažuotumo idėją (Sartro *Egzistencializmas yra humanizmas*, 1946). Šią raidą paliudija ir egzistencialistų visuomeninė laikysena – II pasaulinio karo metais jie dalyvavo pasipriešinimo judėjime, pokariu – kairiųjų partijų (taip pat ir komunistų) veikloje.

Lit-ros kūriniuose egzistencialistai derina realistinį vaizdavimo būdą ir filosofinę refleksiją (Kamiu *Svetimas, Krytis*, 1956), naudoja parabolę (Kamiu *Maras*, Sartro pjesės). Egzistencialistų literatūrinei kūrybai neabejotiną reikšmę turėjo anksčiau rašiusio F. Kafkos kūryba. Su Δ susijusi prancūzo A. Malro (Malraux), lenko V. Gombrovičiaus (Gombrowicz) ir kt. rašytojų kūryba. Δ idėjų atgarsių pastebima ir vėliau rašiusių autorių darbuose – pvz., anglų romanisto Dž. Faulzo (Fowles) kūriniuose. Religinio Δ bruožų esama vėlyvojoje A. Maceinos studijoje *Jobo drama*, 1950. Δ įtaką galima pastebėti V. Mačernio, ankstyvojoje Alf. Nykos-Niliūno, A. Mackaus poezijoje, A. Škėmos prozoje ir dramose.

Eilėdara, eiliuotos kalbos garsinė sandara ir ją tyrinėjanti poetikos šaka. Eilėdaroje išskiriami ir akcentuojami tie kalbos organizavimo elementai, kurie skiria eiliuotą kalbą nuo prozinės kalbos ir kitų kalbos vartojimo sričių.

- **Ritmas**, reiškinio, proceso (eilėdaroje – kalbos garso) netolydumas, kintamumas ir kartu tęstinumas. Ritmiškas procesas kartojasi – nutrūksta ir vėl atsinaujina, pvz., laikrodžio tikėjimas ar radijo pypsėjimas. Ritmo priešingybė – tolydumas (pvz., sirenos kauksmas). Δ gali būti nemetriškas – kai ritmo vienetai kartojasi be aiškios tvarkos (toks yra prozinės kalbos ritmas). Eiliuotai kalbai būdingas *metriškas* Δ – ritmo vienetai joje kartojasi dėsningai.

- **Metras**, bendras dėsnis, pagal kurį vienai ar kitaip išsidėsto ritmo vienetai. Δ yra eiliavimo principas, o ritmas – konkreti jo realizacija tekste. Metriško ritmo vienetai (žodžių junginiai, eilutės) būna garsiniu atžvil-

giu kuo nors panašūs – juose sistemingai kaitaliojasi ilgį ir trumpį, kirčiuoti ir nekirčiuoti skiemenys ir pan.

• **Eilutė**, pagrindinis metro vienetas. Eilutėje išryškėja ritmo metriškumas; ji pasižymi intonaciniu vieningumu ir dažniausiai grafiškai fiksuojama kaip savarakiška kalbos atkarpa (tačiau metrinė eilutė gali ir nesutapti su grafine). Δ pradžia iki pirmo kirčiuoto (arba ilgo) skiemens vadinama *anakrūze*, o Δ pabaigoje esantis paskutinis kirčiuotas skiemuos ir po jo einantys nekirčiuoti skiemenys vadinami *klauzule*, arba *kadencija*. Vieną Δ nuo kitos skiria *kadencinė pauzė*. Pastovi Δ viduryje esanti pauzė vadinama *cezūra*.

• **Strofa**, pasikartojantis eilučių derinys, pasižymintis metro, intonacijos bei sintaksės vienove. Paprastai viena Δ nuo kitos atskiriamos grafiškai (tarpu). Δ rūšys skiriamos pagal ją sudarančių eilučių skaičių, pvz., *distichas* (dvielis), *tercetas* (trielis), *katrenas* (ketureilis), *kvintilė* (penkiaeilis), *sestetas* (šešiaeilis) ir t. t. Δ variantai skiriami pagal rimavimo būdus.

• **Rimas, rimavimas**, pastovią poziciją, dažniausiai eilutės gale, turintis garsų sąskambis (eilučių pradžioje ar viduryje esantys rimai būdingi Rytų – arabų, persų – poezijai). Pagal kirčio vietą eilutės gale skiriami vyriški (kirčiuojamas paskutinis skiemuos, pvz., *basa / rasa*), moteriški (kirčiuojamas priešpaskutinis skiemuos, pvz., *skyla / kyla*), *daktiliniai* (kirčiuojamas trečias nuo galo skiemuos, pvz., *šviėsdamas / kvieėsdamas*), *hiperdaktiliniai* (kirčiuojamas ketvirtas nuo galo skiemuos) rimai. Pagal garsų sutapimą skiriami *tikslūs ir netikslūs* rimai. Rimas, kurių sutampa ne tik klauzulės, bet ir prieš jas einantys garsai, vadinamas *gilioju* (pašlaičių / našlaičių). Jei rimuojamoje žodžio dalyje sutampa balsiai, bet nesutampa priebalsiai, rimas yra *asonansinis* (gėlė / gėrė). Jei sutampa priebalsiai ir nesutampa balsiai, rimas yra *konsonansinis* (rankom / renkam). *Instrumentiniu* laikomas rimas, apimantis daugiau nei klauzulę (pvz., visą žodį) ir pagrįstas garsų sekos panašumais, kontrastais ir pan. (pvz., raudót / ruduo). Rimų pasiskirstymas strofoje vadinamas *rimavimu*. Pvz., populiariausioje strofoje, katrene, eilutės gali būti kryžminio (ABAB), gretutinio (AABB) arba gubiamojo (ABBA) rimavimo. Rimas yra svarbus ne tik garsiniu požiūriu – rimuoti žodžiai būna susiję ir semantiškai.

• **Intonacija**, ritminė, dinaminė ir melodinė kalbos srauto slinktis; konkretus kalbos skambėjimas. Eiluotos kalbos Δ sukuria ritmas, metras, rimas, strofos ir sintaksės pobūdis, instrumentavimo priemonės, eilėdaros sistema. Δ glaudžiai susijusi su teksto reikšme, pvz., B. Brazdžionio eilėraščiuose apokaliptinio pranašavimo situaciją patvirtina ir monotoniškai pakili intonacija.

Eilėdaros sistemos

Antikinė eilėdara, pagrįsta ilgų ir trumpų skiemenų tvarkinga kaita eilutėje. Trumpo skiemens ištarimo trukmė yra laiko matas, vadinamas *mora*. Smulčiau-

sias metro vienetas – *pėda*. Tai eilutėje pasikartojantis trumpųjų (Ė) ir ilgųjų (–, dvi moros) skiemenų derinys. Pagrindinės pėdos yra šios:

pirichis V V
chorėjas, arba trochėjas – V
jambas V –
spondėjas – –
daktilis – V V
amfibrachis V – V
anapestas V V –

Šiuos pėdų pavadinimus vėliau perėmė silabotoninė eilėdara, kurioje trumpų ir ilgų skiemenų derinius pakeitė kirčiuotų ir nekirčiuotų skiemenų deriniai.

Manoma, kad Δ kiekviena pėda turėjo kirtį (iktą). Eiluotos kalbos kirčiavimas nepaisė natūralių kalbos kirčių. Δ rimas nebūdingas. Eilutę paprastai sudaro vienos ar kelių rūšių pėdos, kurių kombinacijos vadinamos metrais. Δ pasižymi metrų gausa. Iš jų žinomiausi

– hegzametras
 – V V / – V V / – // V V / – V V / – V V / – V
 ir pentametras
 – V V / – V V / – // – V V / – V V / –

Hegzametru dažniausiai buvo rašomas epas. Vienas pentametras buvo vartojamas retai. Vartojamas drauge su hegzametru eilute jis sudarė eleginį distichą. Juo dažniausiai buvo rašomos elegijos ir epigramos.

Verčiant į modernias kalbas, taip pat ir į lietuvių, antikinę eilėdarą būdingi ilgų / trumpų skiemenų deriniai keičiami kirčiuotų / nekirčiuotų skiemenų deriniais. Taip transformuotas hegzametras vadinamas toniniu. Toniniu hegzametru parašyti K. Donelaičio *Metai*. Antikinės eilėdaros transformacijų pasitaiko ir moderniojoje poezijoje (pvz., K. Platelis yra parašęs eilių eleginiu distichu).

Sintaksinė-intonacinė eilėdara pagrįsta panašia eilučių sintaksine struktūra. Panaši sintaksinė struktūra sukuria panašią intonaciją. Tokia eilėdara būdinga lietuvių tautosakai. Ja parašytas ir pirmasis lietuviškas eilėraštinis – M. Mažvydo *Katekizmo* prakalba. Nors sintaksine-intonacine eilėdara parašyti kūriniai nėra rimuoti, panašios gramatinės formos eilučių pabaigoje sudarė prielaidas formuotis rimui.

Silabinė eilėdaros pagrindas – apytikris (silabizmas, senesnis variantas) arba tikslus skiemenų skaičius eilutėse (izosilabizmas, vėlesnis variantas) ir pastovus kirtis eilutės pabaigoje (paskutiniame ar priešpaskutiniame skiemenyje). Metrai nusakomi skiemenų skaičiumi – aštuoniaskiemenis, vienuolikaskiemenis. Vienas populiariausių metrų – trylikaskiemenis su cezūra po septintojo skiemens. Juo parašytas A. Baranausko *Anykščių šilėlis* (tik pirmosios 18 eilučių vienuolikaskiemenės). Silabinė eilėdara būdinga daugeliui liaudies dainų. Lietuvių rašytinėje literatūroje ši eilėdara pradėjo formuotis XVI a., daugiausia verstinėse giesmėse. Ji buvo populiari maždaug iki XIX a. vid., kada buvo sukurti ryškiausi

jos pavyzdžiai (A. Strazdo, A. Baranausko, S. Stanevičiaus kūryboje).

Silabotoninė eilėdara grindžiama dėsningu kirčiuotų ir nekirčiuotų skiemenų kaitaliojimu eilutėje. Pagal antikinės eilėdaros modelį, skiriami dviskiemeniai (jambas ir chorėjas) ir triskiemeniai (daktilis, amfibrachis, anapestas) metrai, tačiau juose kaitaliojasi ne ilgi ir trumpi, bet kirčiuoti ir nekirčiuoti skiemenys. Silabotoninė eilėdara pagrįsta natūraliu kalbos kirčiu, ir tiksliai šie metrai retai kada realizuojami. Dažnos šioje eilėdaroje mišrios strofos – jose kaitaliojasi skirtingo metro eilutės. Lagaedu vadinama mišrių metrų atmaina, kai skirtingi – dviskiemeniai ir triskiemeniai – metrai kaitaliojasi ne vien strofos, bet ir eilutės viduje. Silabotoninei eilėdarai būdingas rimas, tačiau gali būti ir nerimuotų ja parašytų eilių (vadinamosios baltosios eilės, verlibras).

Sinkopis, kaip ir silabotoninė eilėdara, remiasi dėsningu kirčiuotų ir nekirčiuotų skiemenų išsidėstymu, tačiau sinkopio atveju daug laisvesni tarpkirtiniai intervalai. Bendro sinkopio schema galėtų būti tokia

$X / - X - X - / X$; – kirčiuotas skienuo, X – nekirčiuotų skiemenų skaičius nuo nulio iki penkių (ir daugiau, jei leidžia kalbos galimybės). Populiariausias metras – vienskiemenio ir dviskiemenio intervalo laisva kaita. Rimuoti sinkopio variantai artimi silabotonikai, nerimuoti – verlibriui.

Verlibras (pranc. *vers libre* – laisva eilutė), tarpinė grandis tarp eiliuotos (metrinės) ir prozinės (nemetrinės) kalbos. Verlibras neturi aiškaus metro ir drauge turi intonacinių ypatybių, skiriančių jį nuo prozinės kalbos. Verlibras remiasi kitų eilėdarų principais, bet juos laisvai traktuoja. Būdingas moderniajai poezijai.

Ekspresionizmas, terminas, vartojamas apibūdinti pasaulio supratimą ir raiškos būdą teatre, dailėje, kine, lit-roje. Δ susiformavo vokiškai kalbančiose šalyse 1910–1924, nors kai kurie teoretikai ištakas žiūri XIX a. I pusės vokiečių rašytojo G. Briuchnerio (Brüchner) pjesėse, olandų tapytoju V. van Gogo (van Gogh), norvegų dailininko E. Munko (Munch) kūryboje, švedų rašytojo A. Strindbergo dramose. Ekspresionistai protestavo prieš realistinį, natūralistinį vaizdavimo būdą. Pasaulis ekspresionistinėje vaizduotėje matomas nuotaiki, asmeninės patirties, nesąmoningų būsenų (transo, sapno) suintensyvintu pavidalu. Jis išreiškiamas deformuotomis formomis, sukeistomis proporcijomis, grotesku, skirtingų stilistikų (tragizmo-komizmo, patoso-banalumo) deriniais. Svarbiausi ekspresionistai – vokiečių dramaturgai E. Toleris (Toller), G. Kaizeris (Kaiser), V. Hazenklėveris (Hasenclever); Δ įtaka ryški B. Brechto dramaturgijoje. Kino klasika tapo ekspresionistiniai filmai – F. W. Murnau *Nosferatu* (1922), R. Vynės (Wiene) *Daktaro Kaligario kabintetas* (1920) ir kt. Dailėje Δ transformavosi į kubizmą, siurrealizmą. Prozoje, poezijoje ekspresionistinis

vaizdavimo būdas tapo pagrindu avangardistiniams judėjimams (dadaizmui, futurizmui), Δ poetikos įtaka pastebima F. Kafkos prozoje, G. Traklio, G. Benno, T. S. Elioto, V. H. Odeno (Auden) ir kt. poezijoje. Lietuvių lit-oje Δ bruožai ryškiausiai keturvėjininkų bei trečiafrontininkų kūryboje. Ekspresionistinės dailės, teatro įtaka ir organiška ekspresionistinė pasaulio vizija bene savičiausia J. Savickio prozoje. Δ stilistikos esama B. Sruogos poezijoje.

Esė (pranc. *essai* – bandymas), mokslo, lit-ros kritikos, publicistikos kūrinys, kuriam būdingas kompozicinis ir stilistinis laisvumas, subjektyvumas, nedidelė apimtis. Δ žanro pradžia laikomas M. de Montenio (Montaigne) veikalas *Esė* (3 kn., 1580–1588). Lietuvių kritikoje Δ terminą pirmą kartą pavartojo B. Sruoga 1923. Lietuvių lit-ros istorijoje minėtini Δ rinkiniai: J. A. Herbačiausko *Dievo šypsenos* (1929), J. Kossu-Aleksandravičiaus (*Aisčio*) *Dievai ir smūtkeliai* (1935) ir kt. Šiuolaikinė eseistika įsitvirtino XX a. 7–8 deš. (E. Mieželaičio *Lyriniai etiudai*, 1964, *Antakalnio barokas*, 1971; Just. Marcinkevičiaus *Dienoraštis be datų*, 1981). Δ žanras tapo ypač populiarius Lietuvai atkūrus Nepriklausomybę (M. Martinaičio *Papirusai iš mirusiųjų namų*, 1992; T. Venclovos *Vilties formos*, 1992; S. Parulskio *Nuogi drabužiai*, 2002; G. Radvilavičiūtės *Suplanuotos akimirkos*, 2004; *Šignakt aš miegosiu prie sienos*, 2010; A. Andriuškevičiaus *Rašymas dūmais*, 2004; K. Navako *Du lagaminai sniego*, 2008; G. Beresnevičiaus, S. Gedos, D. Kajoko ir kt. knygos).

Estetinė distancija, tarp skaitytojo (ar kito meno suvokėjo, pvz., žiūrovo) ir meno kūrinio esantis santykis, nepriklausantis nuo suvokėjo asmeninės patirties, interesų ar skonio. Pvz., skaitytojas gali nemėgti eilėraščio, bet objektyviai pripažinti jo meninę vertę. Kita vertus, Δ yra esminis dalykas, padedantis suvokti kūrinį kaip estetinį faktą ir nepainioti jo su realybe. Šiame santykiyje tarp skaitytojo ir kūrinio dalyvauja ir rašytojas, kuris naudoja įvairias priemones, literatūrinės „strategijas“ Δ sukurti. Tokių priemonių pavyzdžiu galėtų būti vadinamoji defamiliarizacija (sukeistinimas) ar H. Radausko eilėraščiams būdingas realybės transformacijos principas, lyrinio subjekto nebuvimas. Δ konceptas suformuotas XX a., nors jo užuomazgų esama jau I. Kanto meno nesuinteresuotumo teorijoje. Δ sąvoką įtvirtino E. Bulou (Bullough) 1912 publikuotame str. „Psichinė distancija“ kaip meno faktorius ir kaip estetinis principas“.

Ezopinė kalba, graikų pasakėtininko Ezopo (*Aisōpos*) vardu vadinamas ypatingas kalbėjimas potekstėmis ir užuominomis, kurio dažniausiai griebiasi nedemokratiškų kraštų, kur egzistuoja griežta cenzūra, rašytojai. Δ būdinga alegorija, perifrazė, ironija, metonimija, naudojamos įvairios aliuizijos ir simboliai. Giliausias tradicijas jį turi Rytų Europos šalyse ir Rusijoje (A. Puškinas, M. Saltykovas-Ščedrinas, M. Bulgakovas, K. Čapekas ir kt.). Ją naudojo ir

kiti Europos autoriai, pvz., A. Fransas (France). Lietuvoje Δ buvo plačiai naudojama sovietinių metų lit-roje. Jos ženklų esama J. Grušo, K. Sajos, R. Lan-kausko, M. Martinaičio, S. Gedos ir kt. kūrinuose.

Groteskas (pranc. *grotesque* < it. *grottesco* – keistas, jmantrus, fantastiškas), komišky, absurdišky, tragišky ir fantastišky pradų jungtimis grindžiamas vaizdavimo būdas, kuriuo sukuriama deformuoti, iškreiptų dydžių ir pavidalų meniniai vaizdai, dažniausiai – tapyboje ir literatūroje.

Jau Antikos mene sutinkami fantastiški dekoratyviniai ornamentai ir piešiniai, su keisčiausiai susipynusiomis gyvūnų, augalų ir žmonių figūromis, tapo populiarūs Renesanso ir Klasicizmo dailėje ir architektūroje. Labai dažnai grotesko priemonės naudoja modernių laikų dailininkai (pvz., P. Pikasas (Picasso), lietuviai R. Sližys, Š. Sauka ir kt.).

Literatūroje Δ reiškiasi kaip prieštarų stilių (pvz., aukštojo ir žemojo, pakilaus ir pašaipaus, jausmingo lyrinio ir tragiškai liūdno, sentimentalaus ir pabrėžtinai šiurpau), taip pat – kaip skirtingų dydžių, konvencijų (pvz., tikroviškos ir fantastinės), sąmoningų hiperbolių ir deformacijų, iracionalių veiksmų, absurdiškų situacijų sanklodos ir jungtys. Δ įprasminamas įvairiais žanrais ir žanrinėmis formomis, įvairios tematikos veikaluose bei kone visuose meninės struktūros lygmenyse: plėtojant diskursą (pasakojimą, dialogus), vaizduojant herojus, modeliuojant scenas ir situacijas. Vieni žymiausių kūrinių – F. Rable (*Rabalais*) *Gargantua ir Pantagruelis*, Dž. Svifto (*J. Swift*) *Guliverio kelionės*. Δ išplito Baroko ir Romantizmo laikais, tapo labai populiarus XX a. autorių kūryboje. Tarp žinomiausių Δ priemonės naudojančių rašytojų – E. A. Po (Poe), E. T. A. Hofmanas (Hoffmann), N. Gogolis, M. Saltykovas-Ščedrinas, F. Kafka, B. Brechtas, Dž. Orvelas (G. Orwell), K. Vonegutis (Vonnegut), absurdo teatro atstovai – S. Beketas (Beckett), E. Jonesko (Ionesco).

Lietuvių lit-je Δ kūrė V. Kudirka (satyrinės apysakos), I. Šeinius (romanas *Siegfried Imerselbe atsijaunina*), K. Binkis (pjesė *Generalinė repeticija*); itin įtaigus, šiurpulinga ironija permelktas B. Sruogos pasakojimas *Dievų miške*; absurdiškomis scenomis, paraboliskais sugretinimais pasižymi A. Landsbergio, K. Ostausko, J. Grušo, K. Sajos, J. Glinšio groteskinės pjesės; tokio pobūdžio meninės priemonės naudoja satyrikai V. Žilinskaitė, J. Erlickas, J. Gimberis ir kt.

Hagiografija (gr. *hagios* – šventas + *grapho* – rašau), šventųjų gyvenimas, religinės krikščionių lit-ros rūšis, šventųjų gyvenimų aprašymai, fiksuojantys jų šventumo pasireiškimo, dažnai ir kankinystės istoriją. Pirmuoju Δ kūriniu laikomas šv. Atanazo (IV a.) parašytas šv. *Antano gyvenimas*. Iš V a. yra išlikusios Egipto ir Sirijos dykumų vienuolių asketų biografijos. Viduramžiais hagiografinės medžiagos rašytojai rėmėsi iš vad. *acta martyrum* (kankinių darbų) – teisminių protokolų apie pirmųjų krikščionių teismų

nuosprendžius, mirties bausmes; pranešimai dažnai būdavo užrašyti romėnų teismo raštininkų, o vėliau, patekę į krikščionių rankas, papildomi ir perdirbami. Δ kūriniai Viduramžiais turėjo *legendų* (lot. *legenda* skaitytini dalykai) pavadinimą, o iš jų sudarytos rankraštinės knygos vadinosi *legendų* (*Liber legendarius*) ir *kančių* (*Liber passionarius*) knygomis. Vienas žymiausių Viduramžių Δ paminklų – *Aukso legenda, arba Šventųjų skaitiniai* (*Legenda aurea*, liet. 2008) – 1263–1273 dominikono Jokūbo Voraginiečio parašytas *legendų* rinkinys lotynų k., kurio pasakojimai išdėstyti pagal liturginį kalendorių. Nuo 1643 jėzuitai leidžia visuotinius *Šventųjų darbus* (*Acta Sanctorum*), į kuriuos įtraukti ir Lietuvos šventieji. Lietuvos Δ pasakojimų tradicija yra susijusi su pirmųjų į Lietuvą vykusių misijonierių vardais ir veikla, užfiksuota užsienio kronikinių. Hagiografinio pobūdžio pasakojime apie šv. Brunoną 1009 pirmą kartą paminėtas ir Lietuvos vardas. XIV a. gimė Vilniaus pranciškonų kankinių (Ulricho ir Martyno), nukankintų kunigaikščio Gedimino įsakymu tarp 1338–1342, legendos, kurių ankstyviausias variantas užrašytas vienoje XIV a. Prancūzijos pranciškonų kronikoje.

XIV a. atsirado legenda apie tris Lietuvos stačiatikių kankinius (Joną, Antaną ir Eustachijų), tarp 1354–1377 paskelbtus Stačiatikių bažnyčios šventaisiais. Pirmasis teksto variantas, bylojantis apie šiuos tris kankinius, priėmusius krikščionybę ir dėl to kunigaikščio Algirdo nukankintus, buvo sukurtas graikų k. Konstantinopolyje. Iš XVI a. apie tai yra išlikęs LDK stačiatikių Supraslio vienuolyno Δ pasakojimas bažnytine slavų k. XVI a. Lietuvos metraščiuose (Bychoveco kronikoje), vėliau M. Strijkovskio, A. Vijūko-Kojalavičiaus darbuose užrašyta legenda apie 14 Vilniaus pranciškonų, kurie taip pat buvę nužudyti kunig. Algirdo įsakymu, septyniems nukirtus galvas, o kitus, prikaltus prie kryžių, numetus nuo Plikojo kalno į Nerį. Jų garbei tarp 1613–1636 ant kalno buvo pastatyti trys kryžiai, o kalnas įgijo Trijų kryžių kalno vardą. Visi Δ kankinių pasakojimai pasižymi detaliu žiaurių kankinimo metodu aprašymu, turi daug „bendrųjų vietų“ (pvz., baudėjų reikalavimas išsižadėti krikščionybės ir kankinių pasiryžimas laikytis tikėjimo bet kokia kaina).

Prasidėjus Lenkijos ir Lietuvos karaliai šv. Kazimiero (1458–1484) kanonizacijos procesui XVI–XVII a. išplito hagiografiniai pasakojimai, liudijantys karaliai šventumą.

Pirmas stambus Lietuvos Δ paminklas lenkų k. – jėzuito Petro Skargos *Šventųjų gyvenimai* (1579), kuriame pateikta beveik 400 pasakojimų. A. Vijūkas-Kojalavičius *Įvairenybėse apie Bažnyčios padėtį ir būklę Lietuvoje* (1650) hagiografiniu stiliumi aprašė žymiausių Lietuvos jėzuitų biografijas ir nuopelnus, minėjo kitų konfesijų tikėjimo kankinius. Pirmi reikšmingi Δ kūriniai lietuvių k. yra M. Valančiaus veikalai *Žyvatai šventųjų* (1858) ir *Gyvenimai šventųjų Dievo* (1868).

Idioma, nemotyvuotas frazeologizmas, sustabdrėjęs desemantizuotas žodžių junginys. Nuo frazeologizmo skiriasi tuo, kad Δ , kaip vientiso žodžių junginio, prasmė yra nutolusi nuo jį sudarančių žodžių reikšmių, pvz., *griežti dantį* – pykti, *lupti ožius* – vėmti. Δ – vaizdingas, subjektyvų kalbančiojo santykį su tikrove, emocinį vertinimą rodantis žodžių junginys, kalbos gyvumo, stilistinės įvairovės šaltinis.

Imitacija (lot. *imitatio* – sekimas, mėgdžiojimas), ko nors pakartojimas, pasirinkto pavyzdžio kopijavimas; nuo Antikos iki XVIII a. pab. mimizė – įprastas meno kūrimo principas. Δ ypač būdinga Klasicizmo epochai, iš Antikos perėmusiai daugelį kanonų ir taisyklių. Romantizmui iškėlus originalumo reikalavimą Δ , kaip kūrybos principas, tapo nepopuliari. Modernizmas Δ vertina taip pat griežtai neįgijamai. Šiuolaikiniame mene ir lit-roje Δ virsta sąmoninga stilistine laikysena – kitų stiliaus imitavimas turi tikslą pasišaipyti (parodija) ar tiesiog kurti stilistinę kaukę (pastišas).

XIX a. pr. lietuvių lit-roje esama sekimų Antikos, vokiečių, lenkų autorių kūriniais (K. Donelaičio *Metų hegzametras*, pasakėčios).

Šiuolaikinėje lietuvių lit-roje imitacijos ir pastišo pavyzdys – M. Ivaškevičiaus pjesė *Madagaskaras*, 2004, kurioje imituojama tarpukario Lietuvos kalbinė stilistika.

Impresionizmas, dailės, muzikos, iš dalies lit-ros kryptis, atsiradusi XIX a. 8 deš. Prancūzijoje. Pavadinimą šiai krypčiai davė K. Monė (C. Monet) paveikslas „Impresija: Saulėtekis“ (1872). Pirmoji dailininkų impresionistų paroda surengta 1874. Δ protestavo prieš akademinę tapybai būdingą požiūrį į dailę kaip į tikrovės kopijavimą, iškėlė siekinį perteikti akimirkos įspūdį, nuotaiką, spalvų, šviesos ir šešėlių žaisimą. Δ suabejojo vieningos tikrovės buvimu ir į dėmesio centrą iškėlė kuriančiojo poziciją, požiūrio tašką, iš kurio vienaip ar kitaip matomas pasaulis. Žymiausi dailininkai-impresionistai: K. Monė, O. Renuaras (Renoir), E. Mane (Manet), K. Pissaro (Pissaro), E. Degas (Degas).

Iš dailės Δ terminą perėmė lit-ros kritika, tačiau literatūrinio Δ sąvoka nėra aiškiai apibrėžta. Impresionistais vadinami atskiri poetai (prancūzų – P. Verlenas (Verlaine), rusų – K. Balmontas), belgų rašytojas M. Meterlinkas (Maeterlink). Tačiau impresionistais neretai laikomi ir prancūzų simbolistai ar, pvz., anglų rašytojas O. Vaildas (Wilde). Δ dažniau siejamas su lyrika – jai, kaip ir dailei, būdingas įspūdžių fiksavimas, subjektyvaus santykio su gamta reiškimas; taip pat asociatyvus garsinių, regimųjų, kvapų ir kt. pojūčių jungimas, fragmentiška kompozicija, melodinga kalba. Vyraujanti impresionistinės poezijos nuotaika – liūdesys, melancholija. Δ terminas taip pat vartojamas apibūdinti prozai, kurioje vaizduojamas vidinis žmogaus gyvenimas, išorinis pasaulis ne aprašo-

mas, o parodomas per veikėjo ar pasakotojo psichikos prizmę. Šiuo atžvilgiu Δ bruožų esama M. Prusto (Proust), Dž. Džoiso (Joyce), Dž. Konrado (Conrad), V. Vulf (Woolf), K. Hamsuno ir kt. prozininkų kūryboje.

Lit-roje Δ terminas vartojamas ne krypčiai, o vaizdavimo būdui, pasaulėjautai nusakyti.

Lietuvių lit-roje Δ apraiškos susijusios su romantinėmis, simbolistinėmis tendencijomis. Ryškiausi Δ bruožai I. Šeinaus kūryboje (romane *Kuprelis*, apysakoje *Varasos vaisės*), B. Sruogos poezijoje (ypač rink. *Dievų takais*, kur jausmo istorija išskaidoma į atskiras akimirkas). Δ stilistikos esama Šatrijos Raganos (apysaka *Viktutė*), A. Vaičiuliaičio, J. Jankaus ir kai kurių kt. autorių kūryboje.

Instrumentuotė (orkestruotė), nekanonizuoti kalbos, dažniausiai eiliuotos, sąskambiai (kanonizuotas sąskambis yra, pvz., rimas), padedantys sukurti stilistinį, estetinį, semantinį literatūrinio teksto savi-tumą.

- **Aliteracija**, raiškus, tikslingas priebalsių pakartojimas nedidelėse teksto atkarpose, pvz., „mėnuolio žalias obuolys“ (A. Marčėnas).

- **Asonansas**, vienodų ar to paties tipo balsių tikslingas pakartojimas, pvz., „Supasi, supasi lapai nubudinti“ (B. Sruoga).

Aliteracija ir asonansas dažnai vartojami kartu, pvz., „Mėlynų melodijų melai“ (H. Radauskas).

- **Eufonija**, kalbos skambesio darna, kurią sukurti padeda ir instrumentavimo (fonizavimo) priemonės.

- **Onomatopėja**, aliteracijos ar asonanso atmaina – tikrovės garsų pamėgdžiojimas kalbos garsais, pvz., J. Baltrušaičio eilėraštyje imituojamas varpo skambėjimas: *Vis gaudžia ir gaudžia, vis dunda ir dunda / Ir didina, daugina dovaną duotą.*

Interpretacija (lot. *interpretatio* – aiškinimas), teksto prasmės aiškinimas, komentavimas. Kiekviena Δ yra paremta perspektyvos perkėlimo principu (kai tekstas rašomas iš autoriaus perspektyvos, o suprantamas iš skaitytojo perspektyvos), bet tai nėra visiškai subjektyvi veikla. Lit-ros kūrinio prasmė randasi kaip teksto ir skaitytojo sąmonės sąveikos rezultatas. Interpretatoriaus subjektyvumą riboja teksto duomenys. Kita vertus, Δ svarbus ir socialinis, istorinis, biografinis kontekstas, padedantis suvokti kūrinio visumos prasmę.

Intertekstualumas, ryšys, kurį vienas ar kitas tekstas turi su kitais tekstais, pvz., Dž. Džoiso (Joyce) *Ulisas* su Homero *Odisėja* ar A. Mackaus eilėraštis „Triumfališkoji“ su D. Tomo (Thomas) eilėraščiu „Ir nebus mirties karalijos“. Δ gali reikštis kaip citata, anagrama, aliuizija, parodija, imitacija, pastišas ir pan. Struktūralizmo ir poststruktūralizmo

teorijos, įvedusios Δ terminą, pabrėžia, kad Δ nėra visai tas pats, kas vieno kūrinio įtaka kitam ar kūrinio šaltiniai. Δ susijęs su esminiu šių teorijų teiginiu, kad tekstas veikiau yra ne nuoroda į išorinį pasaulį, o į vidinius savo paties ryšius ir į kitus tekstus.

Ironija (gr. *eirōneia* – apsimetimas), perkeltinis reikšmės vartojimas, kai žodis ar žodžių junginys įgyja priešingą reikšmę. Kaip literatūrinis tropas Δ yra metaforos ir metonimijos paribio zonoje, nors labiau linkstama Δ priskirti metonimijos tropams. Δ reiškiasi įvairiausiomis formomis: nuo subtilaus pasišaipymo iki sarkazmo; satyrinėje literatūroje Δ tampa dominuojančia išraiškos priemone. Visas Δ spektras priklauso jau ne vien stilistikos, bet ir pasaulėvaizdžio sferai. Vokiečių Jenos mokyklos atstovai (A. Šlegelis (Schlegel) buvo sukūrę romantinės Δ teoriją, pagrindžiančią visapusiškai ironišką požiūrį į būtį. Egzistencinė arba kosminė Δ itin būdinga moderniai lit-rai, kur Δ yra vienintelė įmanoma racionali santykio su nežmoniška tikrove forma (pvz., B. Sruogos *Dievų miškas*, kai kurie A. Škėmos *Baltos drobulės* fragmentai). Δ gali būti nukreipta ir į pačią lit-ros istoriją, kai neva rimtai naudojamos literatūrinės klišės, nusidėvėję poetizmai ir pan. (H. Radausko poezija, J. Savickio novelės).

Be žodinės Δ dar išskiriamos dramatinė ir situacijos Δ. Dramatinė Δ atsiranda tuomet, kai žiūrovai žino tai, ko pagrindinis pjesės personažas žinoti negali. Situacijos Δ sukuria neatitikimas tarp personažo veiksmų ir jo lūkesčių. Pvz., Sofoklio tragedijoje *Karalius Oidipas* herojus, norėdamas išvengti orakulo pranašystės, jog jam lemta nužudyti savo tėvą ir vesti motiną, bėga, palikdamas namus, bet galop taip ir atsitinka.

Katekizmas (gr. *katēchēsis* – pamokymas), glaudtas krikščionių tikybos išdėstymo vadovėlis, vienas iš bažnytinės lit-ros žanrų. Išpopuliarėjo XVI a., kai reformacijos, o vėliau ir Katalikų bažnyčios reformos atstovai ėmė stengtis kuo plačiau tautinėmis kalbomis skleisti savas tikėjimo tiesas. Pirmas žymus protestantų (liuteronų) Δ buvo parašytas M. Liuterio (1529), juo vėliau naudojosi daugelio šalių protestantų Δ sudarytojai. Pavyzdinis XVI a. katalikų Δ, parengtas Tridento susirinkimo nutarimu, buvo išleistas 1566. Senojoje lietuvių lit-roje Δ – vertingi kalbos ir religinės minties istorijos paminklai. Pirmąjį lietuvišką Δ sykiu su kitais tekstais, sudėtai į pirmąją lietuvišką knygą, paruošė M. Mažvydas (*Katekizmo prasti žodžiai*, 1547). Jis buvo skirtas pasauliečiams, sudarytas remiantis dviem lenkiškais Karaliaučiuje išleistais liuteronų Δ – 1545 J. Seklucjano ir 1546 J. Maleckio, bei lotynišku J. Vilicho (Willich) Δ. Jį sudarė 5 dalys: Dešimt Dievo įsakymų, Credo (apaštališkasis krikščionių tikėjimo išpažinimas), „Tėve mūsų“, Sakramentų aiškinimas, krikščioniškos doros įstatymai Bažnyčios atstovams ir pasauliečiams. Manoma, kad pirmasis lietuviškas katalikų Δ, sudarytas pagal vo-

kiečių jėzuito P. Kanizijaus (Canisius) Δ, buvo išleistas 1585, tačiau nė vienas šios knygos egz. nežinomas. 1595 M. Daukša išleido antrą lietuvišką katalikų Δ (*Katekizmas, arba mokslas kiekvienam krikščioniui privalus*, Vilnius), verstą iš lenk k., kuris yra pirmoji žinoma LDK lietuviška knyga. Krokuvėje išleisto ispanų jėzuito J. Ledesmos dialoginio Δ vertimas gana laisvas, su originaliais intarpais. Pirmą lietuvišką kalvinistų Δ 1598 parengė M. Petkevičius *Poliskí z litewskim katechizm* (*Lenkiškas ir lietuviškas katekizmas*, Vilnius). Jis buvo pažodžiui verstas iš 1594 Vilniuje išleisto lenkiško LDK kalvinistų Δ, kurio parengėju laikomas Vilniaus kalvinistų kunigas J. Sudrovijus. Petkevičiaus Δ tekstas buvo išspausdintas dviem – lenkų ir lietuvių k., sudarytas kalvinistų Δ būdinga klausimų ir atsakymų forma. Lenkų k. kalvinistai jau nuo 1554 įvairiuose LDK miestuose spausdino savo Δ Vėlesnius lietuviškus Δ yra rengę B. Vilentas, S. Minvydas ir J. Božimovskis, J. Želzavičius, M. Valančius ir kt. XIX–XX a., įsigalint įvairiems pasaulietinės lit-ros žanrams, Δ praranda savo, kaip lit-ros objekto, reikšmę.

Kelionių literatūra, lit-os kūriniai, kuriuose aprašomos kelionės. Neturi griežtesnių žanrinių rėmų nei turinio, nei formos atžvilgiu. Tai gali būti kelionės ir jos nuotykių arba egzotiškų, nežinomų kraštų, žmonių, papročių, religijų ar kultūros paminklų aprašymas atsiminimų, dienoraščio, laiškų, reportažo ar kt. formomis. Nėra griežtos ribos tarp publicistinės bei grožinės Δ. Grožiniame kūrinyje labiau išryškinama vidinė, dvasinė kelionės prasmė ir patiriami herojaus išgyvenimai. Jau antikinėje Graikijoje žinytų pobūdžio Δ buvo vienas iš grožinės prozos šaltinių, pateikiančių daug informacijos apie pasaulį (graikų geografo ir keliautojo Pausanijaus *Vadovas po Heladę*, II a. pr. Kr.). Δ Antikoje turėjo itinarijų (lot. *iter* – kelias, kelionė) pavadinimą, prigijusį ir Viduramžių krikščionių piligrimų į šventąsias vietas aprašymams. Vienas pirmųjų tokių kūrinių – *Burdigalos, arba Jeruzalės žinytas* (IV a.), pateikiantis išsamius duomenis apie Jeruzalę, bei *Žinios apie 14 miesto regionų* (IV a.), aprašantis šventąsias Romos vietas. Viduramžiais egzistavo ir kelionių į egzotiškų, nežinomų šalių aprašymai. Populiariausias tokio žanro pavyzdys – M. Polo, 1271 išvykusio į Kiniją ir ten praleidusio 17 metų, *Pasaulio aprašymas* (1298). Itin populiarūs Δ buvo Renesanso ir Baroko epochose, kuomet sukurti ir pirmieji šios rūšies lit-os kūriniai Lietuvoje, daugiausia lotynų ir lenkų k. Ankstyvajai Lietuvos Δ būdinga dienoraščio forma: J. Radvilos (1556–1600) *Kelionės į Italiją 1575 m. aprašymas* (išl. tik XX a.), jo brolio M. K. Radvilos Našlaitėlio (1549–1616) *Kelionė į Jeruzalę* (lot. 1601, liet. 1990) ir kt. Pastarasis kūrinys išleistas daugelį kartų įvairiomis k. (lotynų, lenkų, vokiečių, rusų) tapo XVII a. Europos bestselleriu. M. K. Radvila Našlaitėlis jame aprašė savo piligriminę kelionę į šventąją žemę ir Egiptą 1582–1584, didžiausią dėmesį skirdamas detaliam įvairių šalių etnografinių,

religinių papročių išryškiniui, geografijos, istorijos, socialinės aplinkos faktams.

XVIII a. Δ ryškėjo vis daugiau publicistinio traktato bruožų (pvz., rusų rašytojo A. Radiščevo *Kelionė iš Peterburgo į Maskvą*, 1790, liet. 1950), XIX a. išpopuliarėjo meno ir kultūros paminklų sukeltų įspūdžių fiksavimas (pvz., J. V. Gėtės (Goethe) *Kelionė į Italiją*, t. 1–3, 1816–1829), istorijos ir esamojo meto santykio apmąstymas. Dienoraštinės Δ pavyzdys, parašytas išraiškingu beletristiniu stiliumi – Prūsų Lietuvos mokslininko ir rašytojo, kunigo L. Rėzos vokiečių k. parašyta *Žinios ir pastabos apie 1813 ir 1814 metų karo žygius* (1814, liet. 1999), kurioje aprašomi paties L. Rėzos, Prūsijos armijos pamokslininko, Napoleono karų metu atsidūrusio įvairiose šalyse (Lenkijoje, Čekijoje, Vokietijoje, Prancūzijoje, Anglijoje), patirti įspūdžiai. L. Rėzos dienoraštyje vertinami politiniai įvykiai, smerkiama Napoleono tironija, iškeliamos patriotinės Prūsijos idėjos, tačiau svarbiausias dėmesys skiriamas tautų ir kultūrų lyginimui, jų privalumų ir trūkumų, kultūrinių vertybių charakteristikai. Naujieji kelionių aprašymai dažniausiai susiję su siekiu pažinti egzotiškus kraštus, įvairių kultūrų prigimtį ir savitumą, todėl įgauna populiarių kulturologinių pasakojimų pobūdį. Autentiškais patyrimais išsiskiria J. Ivanauskaitės knygos *Ištrėmtas Tibetas* (1996) ir *Kelionė į Šambalą* (1997), kuriose kibetas pateikiama kaip svarbus herojės vidinės istorijos momentas ir bandymas atrasti tikruosius dvasios namus.

Klasicizmas (lot. *classicus* – pavyzdinis):

1. antikinės Graikijos ir Romos estetikos, retorikos principų laikymasis lit-roje ir mene.
2. meno stilius, reiškęs XVII–XVIII a. lit-roje, XVII–XIX a. vaizduojamajame mene, XVIII–XIX a. pr. muzikoje. Δ gimtine laikoma XVI a. pab. Italija, tačiau labiausiai jis išplito XVII a. Prancūzijoje. Δ pabaiga susijusi su Romantizmo estetinių kriterijų įsigalėjimu. Δ lit-ros teorija rėmėsi antikinė retorika (Aristotelis) ir savo meto racionalistine filosofija, suformulavusia protu pažinios gamtos ir pasaulio principus, teigusia loginio mąstymo prioritetą (R. Dekartas (Descartes)). Δ meno principas buvo dviejų svarbiausių ir amžinųjų vertybių – grožio ir tiesos – dermė. Kadangi pasaulis buvo suvokiamas kaip valdomas pusiausvyros ir harmonijos dėsniais, tai ir menas turėjo būti šios sąveikos pažinimo priemonė, pagrįsta ne fantazija ir išmone, bet tikrovės atspindėjimu. Tikrovės vaizdavimas turėjo būti ne detalus, „veidrodinis“ jos pakartojimas, bet tam tikrų jos dėsnų, lemiančių grožį, išryškiniams; meno išraiškos priemonės – pavaldžios protui. Δ menininkai savo meno sampratos idealą matė antikiniuose meno kūriniuose, todėl propagavo sekimą jų estetinėmis normomis, remiantis jomis formulavo savo lit-ros kūrinio turinio ir formos taisykles. Viena pagrindinių taisyklių reikalavo laikytis stiliaus tinkamumo teorijos: aukštasis stilius naudojamas odėje, epe, tragedijoje, vidurinis – elegijoje, poemoje, dialoge; žemasis – satyroje ir komedijoje. Δ stiliaus

teorija reikalavo laikytis saiko, harmonijos, padomumo, įprastumo, įtikinamumo normų. Neigiamai vertintas stilių ir žanrų maišymasis. Egzistavo žanrų hierarchija: lyrikoje aukščiausia vietą užėmė odė ir himnas, epikoje – epas ir aprašomoji poema, dramaturgijoje – tragedija. Pastarojoje reikalauta laikytis trijų vienūmų – veiksmo, laiko ir vietos – principo. Žymiausias Δ teorinių principų apibendrintojas – N. Bualo (Boileau, *Poezijos menas*, 1674, liet. 1981). Tipiškiausi Δ atstovai Prancūzijoje – dramaturgai: tragedijų autorius P. Kornelis (Corneille) (*Sidas*, 1636) ir Ž. Rasinas (Racine) (*Fedra*, 1677), komedijų autorius Ž. B. Moljeras (Molière) (*Šykštuolis*, 1668), pasakėtininkas Ž. de La Fontenas (de La Fontaine), XVIII a. – filosofas ir rašytojas Volteras (Voltaire). Kitose šalyse Δ stilius reiškęsi žymiai silpniau. Vokietijoje jis siejamas su vėlyvąja J. V. Gėtės (Goethe) (*Hermanas ir Drotėja*, 1798) ir F. Šilerio (Schiller) (*Mesinos nuotaka*, 1804) kūryba.

Lietuvoje (ir Prūsų Lietuvoje) Δ reiškęsi Apšvietos epochos (XVIII a. vid. – XIX a. pr.) lit-roje, kurioje gyvavo Δ būdingi žanrai (aprašomoji ir didaktinė poema, odė, pasakėčia, eiliuota satyra, idilė, literatūrinis laiškas ir kt.). Δ stilius dominavo lotyniškoje, lenkiškoje ir vokiškoje (pvz., A. Strazdo, L. Rėzos) poezijoje, ryškių šio stiliaus apraiškų yra lietuviškoje K. Donelaičio, A. Klemento, D. Poškos, S. Stanevičiaus, S. Valiūno kūryboje.

Kompozicija, literatūros kūrinio elementų, jo dalių išdėstymas. Δ yra sąlygota lit-ros rūšies (drama skirstoma veiksmais, epizodais, prozos kūrinys – dalimis, skyriais, poetinis tekstas – strofomis), žanro, krypties (klasicizmas kelė griežtas Δ taisykles, romantizmas įtvirtino fragmentišką Δ), taip pat priklauso nuo konkrečios kūrinio medžiagos ir individualaus autoriaus pasirinkimo. Nuo Antikos buvo įsigalėjęs Δ kaip kūrinio dalių sutvarkymas pagal harmonijos ir simetrijos principus, supratimas. Svarbiausi Δ atskaitos taškai yra *pradžia* ir *pabaiga*. Jie gali būti akcentuoti, atitikti tam tikras taisykles. Tokie pradžios ir pabaigos akcentai yra, pvz., *prologas*, įžanga, tiesiogiai nesusijusi su kūrinio veiksmu, bet nurodanti jo priežastis, *epilogas* – papasakotos istorijos apibendrinimas, autoriaus kreipimasis į skaitytoją ir pan. Be prologo ir epilogo, kūrinys gali turėti atskiras dalis – pratarbę ir *pabaigos žodį*, kurie dažnai taip pat būna parašyti kreipimosi į skaitytoją forma, išsako autoriaus tikslus ar apibendrina kūrybinį rezultatą. Atskiras pabaigos variantas yra vadinamasis *happy end*, „laiminga pabaiga“, būdinga pasakai, komedijai, melodramai. Priklausomai nuo atskirų kūrinio elementų jungimo griežtumo, skiriama griežta, arba uždara, Δ (pvz., soneto) ir laisva, arba atvira, Δ (modernaus, pvz., M. Prusto (Proust), romano).

• **Architektūra**: 1. kompozicijos sinonimas, 2. kompozicijos aspektas, kai žiūrima teksto elementų sugrupavimo, pvz., pagal simetriškumo ir asimetriškumo, statiškumo ir dinamiškumo ir pan. principus.

• **Ciklas**, keletas lit-ros kūrinių (eilėraščių, apsakymų, romanų), sujungtų į vieną bendrą kūrinių. Δ paprastai turi bendrą pavadinimą, o atskiri jo kūriniai – savus pavadinimus arba vietą Δ nurodantį skaičių. Atskirus Δ kūrinius dažnai sieja panašūs kompoziciniai principai, o atskirų Δ dalių išsidėstymas gali sudaryti savitą kompoziciją (pvz., V. Mykolaičio-Putino „Viršūnės ir gelmės“). Jungiamuoju principu gali būti tas pats herojus (K. Majaus romanų Δ apie indėnus), atmosfera ir pasakotojo pozicija (J. Apučio „Trys novelės su šunimi“) ar būtinybė per atskirus fragmentus išreikšti visumą (B. Sruogos eil. Δ *Dievų takais*, kur vienas jausmas tarsi išskaidomas į atskirus fragmentus). Televizinis Δ atitikmuo yra *serialas*.

• **Dilogija**, dviejų draminių ar stambiosios prozos kūrinių grupė, kurių kiekviena dalis turi atskirą pavadinimą, o kartais – ir abi dalis jungiantį pavadinimą. Δ galėtume laikyti B. Pūkelevičiūtės romanus *Aštuoni lapai* ir *Devintas lapas*.

• **Trilogija**, pagal tuos pačius principus kaip ir dilogija sudarytas ciklas ar grupė, susidedanti iš trijų kūrinių, pvz., J. Paukštelio romanų Δ *Netekėk saulele, Čia mūsų namai, Kaimynai*.

• **Tetralogija**, pagal tuos pačius principus kaip dilogija ar trilogija sudarytas ciklas ar grupė, susidedanti iš keturių kūrinių (pvz., T. Mano (Mann) tetralogija Senojo Testamento motyvais *Juozapas ir jo broliai*, par. 1925–1943, liet. 1996–2003. Buvo populiarī anti-kiniame teatre – vienos dienos repertuarą sudarydavo trys tragedijos ir satyrinė drama.

Kontekstas, teksto dalys, esančios konkrečios jo atkarpos kaimynystėje (prieš ar po tos atkarpos); visa, kas nėra vieno ar kito teksto dalis, t. y. biografines, socialines, kultūrinės teksto sukūrimo aplinkybės, kūrinių leidybos ir funkcionavimo visuomenėje istorija, skaitytojo intencijos kūrinių atžvilgiu ir pan. Vienos lit-ros teorijos linksta griežtai atskirti tekstą kaip uždarą, savus dėsnius turinčią sistemą, nuo to, kas yra už tos sistemos ribų (Naujoji kritika, struktūralizmas, poststruktūralizmas, semiotika); kitos, atvirkščiai, kūrinių linkusios aptarti būtent susiejant jį su Δ (psichoanalitinė, genetinė kritika, literatūros sociologija). Naujausiose komunikacijos teorijose linkstama griežtai nebeatskirti teksto ir Δ, pastarąjį laikant pranešimo (teksto) dalimi.

Kontrafakcija (lot. *contrafactio* – klastojimas): 1. sąmoningai neteisingas knygos išleidimo vietas, laiko arba autorystės nurodymas, norint nuo cenzūros nuslėpti tikruosius faktus. Pirmoji žinoma liet. knygos Δ – LDK evangelikų reformatų *Knyga nabažnytės krikščioniškos* – 1684 išspausdinta pakartotinai Karaliaučiuje, nurodant pirmojo leidimo datą (1653) dėl sustiprėjusio katalikų Bažnyčios draudimo. Daug kontrafaktinių knygų išėjo liet. spaudos draudimo laikotarpiu (1864–1904), kuriose, klaidinant carinę

cenzūrą, buvo neteisingai nurodomi leidimo metai ir spausdinimo vietos.

2. autorinių teisių pažeidimas – veikalo perspausdinimas ir platinimas be autoriaus žinios ir sutikimo.

Laikas, vaizduojamojo pasaulio matmuo, apibūdinantis personažų išsidėstymą laiko atžvilgiu: kokio nors veiksmo pradžios, tęstinumo ir pabaigos nuorodos tekste; pasakojimo Δ – santykiai tarp įvykių istorijoje ir jų papasakojimo tekste: pateiktų įvykių tvarka, trukmė (greitis) ir dažnis.

Skiriamas papasakotos istorijos Δ ir pasakojimo Δ. Paprastai epiniuose kūriniuose pasakojama būtuojų laiku apie tai, kas jau įvyko. Vidinio monologo romanuose esama bandymų papasakoti esamuojų laiku tai, kas vyksta tarsi dabar. Kartais (dienoraštyje ar kitur) įvykių pasakojimo Δ gali būti apibrėžtas. Δ, kaip kūrinių tema, aiškinamas arba kaip kaita (linijinis), arba kaip pasikartojimai (ciklinis). Manoma, kad lietuvių poezijoje linijinio laiko sampratą įtvirtino Maironis. Metų arba paros Δ gali simbolizuoti žmogaus gyvenimo tarpsnius (gyvenimo rytas, ruduo). Svarbus pasakotojo ir veikėjo santykis su praeitimi, dabartimi ir ateitimi, atminties ir užmaršties problemos.

Įvykių pateikimo tvarka nustatoma lyginant įvykių seką papasakotoje istorijoje ir jos pasakojime: gali būti „užbėgama įvykiams už akių“ ir papasakojamas vėlesnis įvykis (prospekcija) ir gali būti papasakojamas ankstesnis įvykis (retrospekcija). Tradicinė proza stengiasi palaikyti įvykių nuoseklumą, chronologijos įspūdį. Pasakojimas pagreitėja arba sulėtėja priklausomai nuo to, kiek nesutampa įvykių ir jų pasakojimo trukmė: pasakojimas greitas tada, kai įvykiai tik nurodomi, trumpai aptariami, o lėtas – kai įvykiai išsamiai pateikiami. Sulėtėjęs pasakojimo tempas išryškina svarbesnes istorijos dalis. Pasikartojantys įvykiai istorijoje gali būti nekartojami jos pasakojime, ir atvirkščiai – tai įvykių dažnumo problema. Modernioje prozoje svarbu ne palaikyti Δ nuoseklumo įspūdį, o sukurti subjektyvų jo išgyvenimą.

Laiškas, raštiškas, dažniausiai privatus, kreipimasis į konkretų adresatą. Šalia privataus Δ egzistuoja kitos Δ formos: politinis įsakymas arba kreipimasis, adresuotas kokioms nors visuomenės grupėms, ganytojiškas Δ (vyskupo kreipimasis į parapijiečius), atviras Δ (viešas kreipimasis į konkretų adresatą, norint atkreipti visuomenės dėmesį į jame keliamas problemas). Δ forma yra plačiai naudojama įvairių laikotarpių ir žanrų raštijoje. Δ forma sukurta lit-ra vadinama epistolografine (lot. *epistula* – laiškas). Epistolografija taip pat vadinama Δ rašymo teorija, susiformavusi jau Antikoje, iki pat XVIII a. pab. Europoje, taip pat ir LDK, buvusi mokyklinių retorikos studijų dalis. Antikiniai, ypač sen. Romos (Platono, Cicerono, Epikūro) Δ žymiai paveikė tolesnę Δ teoriją ir praktiką. Δ forma vartota ir Biblijoje, Naujajame Testamente (Apaštalu laiškai), ji buvo mėgstama

daugelio Viduramžių autorių (šv. Augustinas). Ypačingą vietą Δ užėmė XVI–XIX a. Europos lit-ros istorijoje. Žymūs Δ rašytojai buvo F. Rablė (Rabelais), B. Paskalis (Pascal), Ž. Ž. Ruso (Rousseau), D. Didro (Diderot), Volteras (Voltaire) Prancūzijoje, Dž. Lokas (Locke) Anglijoje, J. V. Gėtė (Goethe), F. Šileris (Schiller), T. Manas (Mann) Vokietijoje, I. Turgenovas, F. Dostojevskis Rusijoje ir kt. Δ forma lit-roje ypač išpopuliarėjo XVIII a. (pvz., J. V. Gėtės romanas *Jaunojo Verterio kančios* parašytas laišku forma). Δ rašymo teorijos elementai buvo svarbus pagrindas XVIII a. Europoje išplisusiai periodinei publicistikai – laikraščiams ir žurnalams (Lietuvoje nuo 1790).

Δ yra ankstyviausi Lietuvos rašto paminklai. Lietuvos karalius Mindaugas XIII a. įkūrė valstybės raštinę, iš kurios siuntė laiškus popiežiui bei rašė donacinius (dovanojimo) aktus Vokiečių ordinui. Yra išlikę šeši Didžiojo kunigaikščio Gedimino lotyniškų Δ, rašytų 1323–1324 Vilniuje, nuorašai, adresuoti popiežiui Jonui XXII bei Vokietijos miestams. Žinoma ir daugiau Viduramžių reikšmingų politinio pobūdžio Δ (pvz., 1416 žemaičių laiškas-skundas Konstanco bažnytiniam susirinkimui). Renesanso humanistai sukūrė ir vystė naujas Δ rašymo tradicijas, paremtas humanistine iškalba, pasaulėžiūros elementų deklaracija, autobiografinių detalių gausa. Viešo Δ. forma buvo parašytas pirmasis Lietuvos protestantų manifestas – A. Kulviečio *Tikėjimo išpažinimas* (1543). Daugybė išlikusių Renesanso, Baroko ir vėlesnių epochų Δ (pvz., M. Mažvydo 13 lotyniškų Δ (liet. 1974), gausi LDK didikų Radvilų korespondencija, karaliaus Žygimanto Augusto ir Barboros Radvilaitės Δ (liet. 2001) yra reikšmingi ne tik kaip LDK raštijos palikimas, bet ir kaip svarbūs, dažnai vieninteliai, istoriniai šaltiniai ir dokumentai. Δ rašymo tradicija lietuvių k. susiformavo XIX a. pr., kada eiliuotus Δ ėmė rašyti žemaičiai A. Klementas, D. Poška, S. Valiūnas. Susirašinėjimas laiškais išplito tarp XIX a. pr. rašytojų ir inteligentų (Žemaitės, P. Višinskio, Šatrijos Raganos, J. Biliūno ir kt.). Δ laikomi savita ir vertinga rašytojų kūrybinio palikimo dalimi ir leidžiami atskiromis knygomis (Šatrijos Raganos *Laiškai*, 1986; J. Lindės-Dobilo *Laiškai*, 1999; Vaižganto *Laiškai Klimams*, 1998, J. Aisčio *Laiškai 1929–1973*, 2004).

Lietuvos tarpukario lit-roje Δ tapo ir grožinės lit-ros žanrine forma (T. Tilvyčio romanas *Ministerijos Rožė*, 1931, parašytas mašininkės laišku forma). Gana dažna Δ forma ir šiuolaikinėje lit-roje (E. Liegutės pjesė *Povilas ir Marija*, 1983, sukurta iš P. Višinskio ir Šatrijos Raganos laišku; R. Gavelio romanas *Jauno žmogaus memuarai*, 1991).

Literatūrinė spauda

Aidai, kultūrinis lietuvių išėivijos žurnalas, atstovavęs krikščioniškajai pasaulėžiūrai, ėjęs 1944–1991. Pradėtas leisti Miunchene: du pirmieji numeriai – rotatoriumi, vėliau spaustuvėje. Spausdintas keliuose Vokietijos miestuose, redagavo K. Bradūnas, J. Grinius, P. Jurkus, nuo 1949 leido JAV lietuviai pranciškonai

Kennebunkporte, vėliau – Bruklina. Amerikoje 1950–1964 žurn. redagavo A. Vaičiulaitis, 1965–1980 – dr. J. Girnius, nuo 1980 – poetas pranciškonas L. Andriekus. Žurn. struktūra beveik nesikeitė, tematika buvo labai universali, tačiau vyravo str. visuomenės gyvenimo, grožinės literatūros, meno, religijos klausimai. Kiekviename numeryje (per metus išėidavo 10) buvo publikuojama grožinė lit-ra – pripažintų lietuvių literatūros meistrų ir pradedančiųjų kūriniai. Nuo 7 deš. pab. pradėta spausdinti ir okupuotos Lietuvos poetų kūriniai (A. Baltakio, S. Gedos, J. Juškaičio, M. Martinaičio, Eug. Matuzevičiaus, J. Vaičiūnaitės, R. Mikutavičiaus). Publikuota daugelio iškilių išėivijos prozininkų (V. Krėvės, M. Katiliškio, L. Dovydėno, A. Vaičiulaičio ir kt.) kūryba, iš Lietuvos pasirodė J. Apučio, J. Grušo, R. Lankausko, J. Mikelinško tekstai. Paskelbta vienaveiksmių pjesių ar jų ištraukų (V. Alanto, F. Kiršos, K. Ostrausko, B. Pūkelevičiūtės), keletas daugiaveiksmių pjesių (J. Griniaus, A. Landsbergio, V. Mykolaičio-Putino, A. Škėmos, A. Sluckaitės-Jurašienės). Išspausdinti net 150 poetų, 61 prozininko ir 13 dramaturgų kūriniai. Kritikos baruvos darbovosi J. Girnius, L. Andriekus, A. Baronas. Nemaža vietos skirta užsienio lit-rai: su ispaniškai kalbančių šalių lit-ra supažindindavo B. Cipliauskaitė ir P. Gaučys, apie vokiečių, anglų ir italų lit-rą daugiausia rašė Alf. Šešplaukis. Atgimimo metais žurnalas sustojė, nuo 1992 Vilniuje leidžiamas jungtinis žurn. *Naujasis židinys–Aidai*.

Akiračiai, kultūrinis, visuomeninis ir politinis liberalios pakraipos išėivijos mėnraštis, ėjęs 1968–2005 iš pradžių Čikagoje, nuo 2005 vasario 16 iki 2010 balandžio – Kaune. JAV leidinį tvarkė redakcinė kolegija: K. Drunga, L. Mockūnas, Z. Rekašius, T. Remeikis, J. Šmulskštys, V. Zalatorius ir kt. Čikagoje išėjo 365 mėnraščio numeriai, kuriuose išspausdinta 4060 publikacijų įvairiausiomis temomis. Bendradarbiavo skirtingų ideologinių srovių ir įsitikinimų žmonės, skelbė neretai kontroversines mintis, tačiau ieškoję optimalių būdų palaikyti išėivijos ryšius su Lietuva. Kaune leidinį faktiškai redaguoja E. Aleksandravičius.

Ateitis, moksleivių ateitininkų katalikiškas mėnesinis žurnalas. Pradėtas leisti kaip žurn. *Dragija* priedas, 1913–1940 ėjo kaip savarankiškas mėnraštis Kaune. Redagavo P. Dovydaitis, K. Kecioris – Zupka, K. Bradūnas ir kt. Pirmus kūriniai čia paskelbė V. Mykolaitis-Putinas, S. Nėris, J. Paukštėlis ir kt. 1946–1949 leistas karo pabėgėlių stovyklose Vokietijoje, 1950–1994 Niujorke ir Čikagoje. Redagavo V. Žvirgzdys (tikr. Vardys), P. Jurkus, J. Petrėnas, K. Trimakas, D. Bindokienė, kt. Žurnale buvo publikuojama jaunųjų literatų kūryba, vėliau ne vienas jų tapo žymiu rašytoju.

Aušrinė, liberaliosios krypties žurnalas moksleivijai, pradėjęs eiti 1910 kaip laikr. *Lietuvos žinios* priedas. Redagavo Maskvos, nuo 1914 – Peterburgo aukštųjų

mokyklų studentai lietuviai. Iniciatoriai – studentas teisininkas, perspektyvus lit-ros kritikas (vėliau tapęs politiku) S. Šilingas, pasaulėžiūros gaires braižė studentas filosofas R. Bytautas. Žurn. epigrafas – Maironio žodžiai: „Į darbą, broliai, vyrs į vyrą, / Šarvuoti mokslu įstabiui! / Paimsme arklą, knygą, lyrą / Ir eisme Lietuvos keliu“, reiškę žurnalo programą (demokratizmas, nepartiškumas, tautiškumas). Δ skatino jaunimą imtis visuomeninės veiklos, lavintis kuopelėse: studijuoti gimtąją kalbą, istoriją, lit-rą, rinkti tautosaką. Ryškiausi Δ literatai – Z. Gaidamavičius-Gėlė ir A. Žukauskas-Vienušis. Bendradarbiau B. Sruoga, K. Binkis, I. Šeinius ir kt. Iki I pasaulinio karo išleista 31 numeris, dalis jų turėjo priedus, pvz., *Vasaros darbai* (spausdino moksleivių surinktą tautosaką). Karo metu žurn. nebuvo leidžiamas. 1917 Voroneže išspausdinti dar 5 numeriai. 1919–1926 Δ leidžiama Marijampolėje, vėliau Kaune jau kaip aušrininkų organizacijos – socialistinės moksleivijos leidinys. Bendradarbiau aušrininkai K. Boruta, K. Jakubėnas, V. Montvila, kt.

Gabija, pirmasis literatūros almanachas, pasirodęs Krokuvėje (Lenkija) 1907 J. A. Herbačiausko pastangomis ir skirtas A. Baranauskui atminti. Pratarmėje J. Basanavičius pasakoja apie savo draugystę su Baranausku, jo pažiūras, vidinį poeto ir kunigo konfliktą. Spausdinami straipsniai ir eilėraščiai, skirti Baranauskui, ir jaunų literatų kūryba. Δ autoriai – A. Jakštas, K. Sakalauskas-Vanagėlis, M. Gustaitis, Jovaras ir kt. Ypač svarbūs S. Kymantaitis (eil. „Vėlė – kibirkštėlė“, grotieskiškas prozos vaizdelis) ir J. A. Herbačiausko (metaforiškas etiudas „Genijaus meilė“, rafinuota misterija „Lietuvos griuvėsių himnas“) kūriniai. Ši kūryba liudijo naujų kelių ieškojimus – modernistinių krypčių (neoromantizmo, impresionizmo, simbolizmo) pradžių lietuvių lit-roje.

Granitas, vienkartinis lit-ros almanachas. Pasirodė 1930 Kaune, redagavo J. Keliuotis, grįžęs iš Paryžiaus ir nusiteikęs ugdyti modernią lit-rą. Straipsnyje „Poezijos meno problema“ teigė, kad leidinys bus modernus, nes „konservatyvizmo kelias tinka tik lepšiams ir tinginiams“, ir laikysis „didžiųjų katalikybės principų“. Subūrė jaunus kūrėjus, publikavo B. Brazdžionio, S. Anglickio, S. Nėries, P. Orintaitės, A. Dičpetrio ir kt. eil., A. Vaičiulaičio, J. Banaičio, A. Briedžio prozą, J. Griniaus str. „Romantizmas ir moderniosios literatūros srovės“. Almanachas pažindino ir su moderniąja Vakarų lit-ra, spausdino Š. Georgės (S. George), F. Werfelio (Werfel), R. M. Rilksės, O. Milašiaus, P. Klodelio (Claudel) kūrinių vertimų, J. Keliuotio str. „Moderninės prancūzų literatūros estetika“. Δ skelbtą meno atnaujinimo programą vėliau plėtojo žurn. Naujoji romuva, vadovaujamas to paties red. Keliuotio.

Keturi vėjai, 3 deš. avangardistinis lit-ros sąjūdis ir jo leistas to paties pavadinimo žurnalas. Sąjūdžio pra-

džia – apie 1922, kai išėjo vienkartinis leidinys *Keturių vėjų pranašas* su programiniu K. Binkio eil. „Salem aleikum“ ir manifestiniu *Keturių vėjų* kurijos pareiškimu. Savotišką manifesto vaidmenį atliko ir Binkio eil. rink. *Šimtas pavasarių* (1923, 2 leid. 1926). Nuo 1922 Binkis, sąjūdžio vadovas, ėmė organizuoti ir jaunųjų menininkų pirmadienines sueigas, vadinamuosius „paldieninkus“. Žurnalas leistas 1924–1928, išėjo 4 nr. Redagavo J. Petrėnas (J. Tarulio slp. pasirašinęs žymiausias keturvėjininkų prozininkas), sąjūdyje dalyvavo S. Šemerys-Šmerauskas, J. Tysliava, J. Žlabys-Žengė, T. Tilvytis, A. Rimydis, A. Šimėnas, J. Švais-tas, A. Gričius, paskutiniame numeryje debiutavo B. Raila ir kt. Keturvėjininkai taip pat rengė lit-ros vakarus, radijo valandėles.

Δ sąjūdyje jungėsi kelių avangardistinių krypčių – ekspresionizmo, futurizmo, dadaizmo – bruožai. Akivaizdi orientacija į pasaulinę kultūrą. Svarbiausias keturvėjininkų bruožas – radikaliai polemiskas santykis su lit-ros tradicija, pirmiausia – tautiniu romantizmu, simbolizmu. Δ nusigrėžė nuo lietuvių lit-roje dominavusio kaimo, gamtos poetizavimo. Propagavo „miestietiškas“ vertybes. Žavėjosi techniniu progresu, masinės komunikacijos priemonėmis (kūrė „radijo poemas“, į laikraštį žiūrėjo kaip į knygos modelį). Bandė peizažą pakeisti urbanistiniu vaizdu. Miestietišką orientaciją derino su tautosakos ir K. Donelaičio, A. Strazdo sodrios, tiesmukos vals-tietiškos kalbos tradicija. Tačiau pro deklaruojamą miestietiškomą keturvėjininkų kūryboje dažnai tebe-matyti kaimietiška patirtis (pvz., Binkio eil.). Δ kūrė akcijos, dinamizmo, tempo kultą, jausmingą lyrikos sentimentalumą siūlė keisti juslingumo poetizavimu. Lietuvių lit-ros raidai svarbus Δ siūlytas poetinės kalbos traktavimas: deklaruojamas laisvas, amatininkiškas santykis su žodžiu (j žodį žiūrima kaip į daiktą), demonstruota eilėraščio „padarymo“ technika. Eksperimentuota garsu, gramatika, eilėraščio grafiniu pavidalu. Mėgstamas kalambūras, ironija, groteskas. Iš kalbos dalių keturvėjininkai dažniausiai vartojo veiksmažodį, retai emociškai neutralų.

1927 Lietuvos u-te buvo suorganizuotas literatūrinis Δ teismas, nuteisęs juos „sunkiems literatūros darbams“. Toks dėmesys buvo savotiškas Δ pripažinimas. Δ, pirmasis organizuotas lietuvių lit-ros sąjūdis, reikšmingas ne tik sukurtais tekstais, bet, svarbiausia, polemine dvasia, iškelto poreikiu atnaujinti literatūrą, meno autonomiškumo teigimu. Δ pėdsakas akivaiz-dus visoje iki 1940 kurtoje lit-roje – jų siūlytos stilisti-kos rasime net visai kitos pakraipos autorių, pvz., B. Brazdžionio, J. Aisčio, poezijoje. Δ programos aidų galima pastebėti ir vėlesnių kartų avangardistiškai nusiteikusių poetų kūryboje (ryškiausias pavyzdys – almanachas *Svetimī*, 1994).

Kūryba, iliustruotas lit-ros, kultūros ir meno žurnalas, leistas sudėtingu karo metu – 1943 (Nr. 1) ir 1944 (Nr. 1–5), iš viso 6 numeriai. Redaktoriai S. Leskaitis (1 nr.) ir J. Keliuotis (kitų). Bendra-

darbiavo žinomi ir dar tik pradedantys rašytojai, kritikai, žurnalistai. Žurnalas spausdino poeziją – originalią (V. Mykolaičio-Putino, J. Baltrušaičio, J. Aisčio, H. Nagio ir kt.) ir verstinę (R. M. Rilksės, F. Helderlino (Hölderlin), O. Milašiaus ir kt.), prozą (Alb. Vaitkaus – būsimojų M. Katiliškio ir kt.), dramas, kritikos str. (M. Indriliūno, B. Krivicko ir kt.), kultūrinio gyvenimo apžvalgas, recenzijas, tautosakos, kalbos, istorijos problemoms skirtus str.

Literatūros lankai, 1952–1959 neperiodiškai (dėl finansinių nesklandumų) Buenos Airėse (Argentina) leistas lit-ros žurnalas; išėjo aštuoni numeriai. Redagavo K. Bradūnas. Bendradarbiavo J. Girmius, A. J. Greimas, V. Janavičius, J. Kaupas, A. Landsbergis, A. Maceina, A. Mackus, K. Ostrauskas, A. Nyka-Niliūnas, A. Škėma ir kt. Tai poetų žemininkų spaudos tribūna, spausdino jų kūrybą, ypač stipri buvo lit-ros kritika, daug pasaulinės lit-ros vertimų. Deklaravo atvirumą Vakarų Europos kultūrai, atsisakė atviro patriotizmo deklaravimo, nelaiškė savęs atskira srove, teigė, jog reikia remtis atskirų žmonių kūrybiniais nusiteikimu. Δ programinis siekis buvo laisva kūryba, lit-ros meniškumas, mąstymo kultūra.

Metmenys, nuo 1959 iki 2006 JAV leistas liberalaus išėivijos sparno kultūrinis žurnalas. Leidėjas – *Am & M Publications*, išeidavo du kartus per metus. (1996) Žurnalą redagavo jo iniciatorius V. Kavolis iki pat savo mirties (1996), nuo 1997 (72 Nr.) – V. Kelertienė ir R. Šilbajoris. Δ programa išdėstyta 1 nr.: nesiangažuoti niekam, tik pačiai kultūrai, siekti integralumo visų krypčių kultūrinių ir visuomeninių vertybių atžvilgiu, skatinti lietuvių kūrybines pastangas bei kritišką žvilgsniu komentuoti lietuvių gyvenimą. Spausdinami str. iš įvairių humanitarinių ir socialinių mokslų sričių, originalioji poezija, proza, dramaturgija, pasaulinės lit-ros vertimai, abiejose Atlanto pusėse išeinančių knygų recenzijos, dailės kūrinių reprodukcijos. Kadangi dauguma bendradarbių yra Santaros-Šviesos federacijos, skelbusios šūkį „veidu į Lietuvą“, nariai, jame nuolat apžvelgiamas Lietuvos kultūrinis gyvenimas, spausdinama Lietuvoje gyvenančių autorių kūryba. Jos ėmė daugėti braškant „geležinei uždangai“ – apie 1986–1987. Nors žurn. orientuotas į lietuvišką medžiagą, jame jaučiamas vakarietiškas akademinis teorinis kontekstas, kurį priartino pasaulyje pripažintų mokslininkų – kultūros sociologo V. Kavolio, mitologijos tyrinėtojos M. Gimbutienės, filosofo A. Mickūno, semiotiko A. J. Greimo publikacijos, lit-ros tyrinėtojų V. Kelertienės, R. Šilbajorio, I. Maziliauskienės ir kt. autorių darbai.

Naujoji Romuva, savaitinis iliustruotas kultūros žurnalas, leistas dideliu (iki 5 tūkst.) tiražu Kaune 1931–1940. Redaktorius ir ideologas – žurnalistas J. Keliuotis. Δ propagavo neokatalikybės, sintetiško – tautiško ir drauge universalaus – meno idėjas, vakarietišką kultūros orientaciją. Leidinyje buvo spausdinamos

žymiausių modernių Vakarų dailininkų (P. Sezano (Cezanne), V. van Gogo (Gogh), P. Pikaso (Picasso), taip pat jaunų Lietuvos menininkų (A. Gudaičio, J. Mikėno, V. Vizgirdos) darbų reprodukcijos; palaikomos Lietuvos dailininkų pastangos atsinaujinti (1932 publikuotas ARS grupės manifestas). Daug pasaulinės poezijos ir prozos vertimų (F. Kafkos, Dž. Džoiso (Joyce), M. Prusto (Proust), P. Valeri (Valéry)). Žurn. bendradarbiavo žymiausi tarpukario intelektualai – S. Šalkauskis, A. Maceina, J. Aistis, J. Miltinis, kūrybinį kelią pradėjo M. Katiliškis, K. Bradūnas, H. Nagys ir kt. 1940 Lietuvą okupavus sovietams Δ uždaryta, žurnalas atnaujintas 1994 (red. V. Daunys, nuo 1996 – A. Juozaitis, nuo 2000 – A. Konickis).

Pirmasai baras, literatūros almanachas, išėjęs 1915 Vilniuje viena knyga. Redagavo S. Šilingas, medžiagą jam telkė I. Šeinius ir R. Bytautas, bendradarbiavo V. Bičiūnas, K. Binkis, M. Biržiška, S. Kymantaitė-Čiurlionienė, V. Krėvė, A. Lastas, B. Sruoga, iliustravo dailininkas A. Varnas. Δ išspausdinta beveik pusė šimto eilėraščių, du stambūs prozos kūriniai, kelios impresijos, trys ilgai str. apie literatūrą. Almanache, atmetus realizmą, buvo atstovaujama neoromantišiam modernizmui – tai deklaruojama str., atsispindi kūriniuose. 1916 Petrograde buvo rengiama spaudai antroji knyga, tačiau ji neišėjo.

Pjūvis, lit-ros žurnalas, leistas Kaune 1929–1931. Išėjo 3 nr. Redaktorius, leidėjas, daugumos programinių str. autorius – P. Juodelis. Bendradarbiavo M. Miškinis, V. Katilius, J. Tumėnas ir kt.; spausdinta J. Kossu-Aleksandriškio (būsimojų J. Aisčio), F. Kiršos, A. Miškinio ir kt. autorių poezija. Žurn. turėjo paantraštę „Laikraštis einamiesiems kultūros ir meno klausimams“, buvo skirtas ne tik pačiai kūrybai, bet daugiau kūrybos paskirties, jos situacijos apmąstymui, jame buvo apžvelgiamos Lietuvos ir užsienio lit-ros naujienos. Pjūvininkai atmetė ir formalizmą (pagrindiniai lietuvių formalistai – keturvėjininkai jiems nepriimtini ir dėl materialistinės kūrybos sampratos), ir pasenusiu laikomą tautinį romantizmą. Propagavo idėjas ir formos sintezę, atvirumą pasauliui. Drauge su *Naująja Romuva* Δ formavo 4 deš. lit-ros estetinę programą, davė impulsą vadinamajai antrajai neoromantizmo bangai.

Trečias frontas, avangardistinės pakraipos žurnalas, 1930–1931 leistas kairiosios politinės orientacijos rašytojų Kaune. Išėjo 5 numeriai, po to cenzūra žurnalą uždraudė. Leidinio iniciatorius K. Boruta, redagavo A. Venclova, redakcijos kolektyvas – J. Šimkus, B. Raila, P. Cvirka, K. Korsakas, V. Drazdauskas ir kt. Sensacija tapo 5-ame nr. išspausdintas S. Nėries pareiškimas apie įsijungimą į kairiųjų gretas (jį parašė patys trečiafrontininkai), ir keli jos „proletariniai“ eilėraščiai. Δ programos pagrindą bent iš pradžių sudarė aktyvizmas, berno kultas ir naujas literatūros metodas – realizmo, ekspresionizmo ir futurizmo

derinys (manifestas „Mes pasiryžom“, Nr. 1). Trečiafrontininkai skelbėsi esantys trečioji lietuvių lit-ros karta, ateinanti po romantikų simbolistų ir keturvėjininkų. Tačiau daug kuo tęsė Keturių vėjų pradėtą liniją: kalbėjo kolektyvo vardu, sąmoningai siekė šokiruoti publiką (miesčionis, kaip jie teigė), demonstravo poetinius eksperimentus. Tačiau daug ryškesnis jų politinis angažavimasis, ypač paskutiniuose numeruose, kur stiprėja orientacija į proletarinės literatūros kūrimą (Korsako-Radžvilo str. „Tendencija ir literatūra“, Nr. 4; kompiliacinis A. Ragailos (Railos) str. „Proletarinės literatūros prasiveržimas“, Nr. 5). Žurnale publikuota originalioji poezija ir proza, kritikos str., vertimai. Iškelta Baltijos šalių artimesnio bendradarbiavimo idėja (artimiausi ryšiai buvo palaikomi su latviais, spausdinami jų rašytojų vertimai), bandyta įstoti į Tarptautinį revoliucinių rašytojų susivienijimą. Tarybiniais metais Δ traktuotas kaip revoliucinis, išreiškęs pagrindinę prieškarinio kūrėjų liniją. Dauguma buvusių trečiafrontininkų tapo oficialiais sovietiniais rašytojais, tik Raila buvo pasukęs dešinėn ir pasitraukė į Vakarus, o maištingasis Boruta negalėjo susitaikyti su ideologine priedu ir pokaryje pateko į sovietų kalėjimą.

Vaivorykštė, pirmasis lietuvių lit-ros ir dailės žurnalas, leistas 1913–1914 Vilniuje, išėjo 5 nr., vadinti knygomis. Redagavo L. Gira. Δ sutelkė įvairių kartų ir skirtingų ideologinių įsitikinimų kūrėjus. Dalyvavo vyresnieji (Maironis, Vaižgantas, M. Gustaitis), atsiskleidė jauni poetai B. Sruoga, V. Mykolaitis-Putinas, K. Binkis, F. Kirša. Programiniai reikalavimai – atriboti lit-rą nuo lig tol vyravusio visuomeniškumo, toleruoti įvairias lit-ros kryptis, vertinti tik meniškumo požiūriu (praktiškai nuoseklumo pritrūkdavo). Δ spausdino poeziją, prozą, lit-ros kritiką, vertimus. Poezijoje atsiskleidė pomaironinis lyrikos formavimosi procesas, nauji formos ieškojimai. Prozoje šalia realistinių Vaižganto „Aukštaičių vaizdėlių“ vyravo neoromantizmo, impresionizmo tendencijos (V. Krėvės orientalistiniai kūriniai, I. Šeinius apysakos). Lit-ros kritikoje ryškiausias buvo E. Radzikausko slp. pasirašinėjęs L. Gira.

Židinys, kultūrinis ir visuomeninis žurnalas, leistas Kaune 1924–1940 Ateitininkų federacijos. Redagavo V. Mykolaitis-Putinas (iki 1932), S. Šalkauskis (1932–1934), I. Skrupskelis (1939–1940). Nors žurnalas atstovavo katalikiškajam kultūriniam sparnui, tačiau atsiribojo nuo dogmatizmo, jame buvo stipri demokratijos dvasia. Buvo spausdinami straipsniai iš įvairių kultūros sričių – filosofijos, sociologijos, literatūros, lingvistikos, apžvelgiamos naujos knygos, kultūrinis, politinis, ekonominis gyvenimas. Bendradarbiavo daug žinomų rašytojų (V. Mykolaitis-Putinas, V. Krėvė, J. Tumas-Vaižgantas, S. Nėris, J. Grušas, B. Brazdžionis, A. Vaičiulaitis, J. Girmius ir kt.). Estetinės minties istorijai reikšmingos 1926–1927 vykusios diskusijos: A. Jakšto ir V. Mykolaičio-Putino apie

meno prigimtį ir paskirtį, Vaižganto ir Putino – apie romantizmą lietuvių lit-roje. 1991 žurnalo leidimas atnaujintas – pasirodė *Naujasis židinys*. Prisijungus JAV ėjusiam žurnalui *Aidai*, *Katalikų pasaulis* leidžia jungtinį *Naujasis židinys–Aidai*. Publikuojami straipsniai kultūros, religijos, visuomeninio gyvenimo temomis, recenzuojamos ir apžvelgiamos naujos knygos.

Literatūros kryptis, tam tikrame lit-ros raidos tarpsnyje dėsningai susiformavusi giminųjų dvasių ir estetinių reiškinių visuma, kūrybos bruožų bendrumas.

Lit-ros raida skirstoma pagal epochas (Antikos, Viduramžių, Renesanso, Baroko), o XVIII, XIX, XX a., kai lit-ra vis labiau įgyja specifinių dėsningumų, – pagal atsirandančias lit-ros kryptis (klasicizmo, romantizmo, realizmo, neoromantizmo, modernizmo, postmodernizmo). Pirmasis skirstymas yra istoriniu požiūriu, o antrasis, vėlesnių laikų, – ne tik istoriniu, bet labiau tipologiniu, t. y. pagal susidariusį meninio vaizdavimo būdą, pagal kūriniuose įsivyravusius estetinius bendrumus. Δ susiformuoja tam tikros filosofijos pagrindu ir, veikiant įvairioms sąlygoms bei aplinkybėms, išplinta daugelyje šalių, įdiegia iš principo kitą nei lig tol literatūrinę kultūrą (kitoks žmogaus ir pasaulio suvokimas, naujos estetinės pažiūros, savita poetika). Nebūtinai Δ yra epochinė, kartais įsitvirtina tik keliems dešimtmečiams. Dažnai kelios Δ susipina to paties autoriaus kūryboje ar net konkrečiame kūrinyje. Skirtingose šalyse Δ dar įgauna tautinių ypatumų. Po kurio laiko jų estetiniai principai pasensta ir nyksta ar palaipsniui transformuojasi į kitas Δ. Lietuvių lit-roje kai kurios jų (pvz., klasicizmas, natūralizmas, impresionizmas) reikšėsi ne kaip savarankiškos kryptys, o tik tam tikrais savo ypatumais, atgarsiais. Δ pažinimas leidžia atskirą reiškinį vertinti kaip bendresnės europinės visumos dalį, tipologiškai gretinti, suvokti atramas ir sąsajas. Bet kūrybos rezultatą lemia talentas, o ne priklausymas Δ. Lit-ros kryptis kartais vadinama lit-ros srove.

Literatūros srovė, lit-ros krypties viduje funkcionuojanti smulkesnė atšaka (kūrėjų grupės susitelkimas ir veržlesnis savitesnių estetinių principų demonstravimas). Kartais viena kryptis aprėpia daug įvairių srovių: XX a. pr. viena po kitos atsiradusios futurizmo, ekspresionizmo, dadaizmo, konstruktyvizmo, imažizmo, siurrealizmo srovės priklauso tai pačiai modernizmo (konkrečiau – avangardizmo) krypčiai.

Terminas Δ kartais vartojamas vietoj literatūros krypties.

Lyrika, sen. Graikijoje Δ vadintos dainos, atliekamos pritarian muzikiniu instrumentu – lyra. Šiuo metu terminas vartojamas visų pirma vienai iš lit-ros rūšių (greta dramos ir epikos) įvardinti, taip pat kaip poezijos (eiliuotai parašytų kūrinių) sinonimas. Δ kūrinys paprastai yra nedidelės apimties, jame domi-

nuoja subjektyvūs jausmai, apmąstymai. Jie gali būti reiškiami tiesiogiai, kaip kalbančiojo asmens (lyrinio „aš“) monologas, arba netiesiogiai. Pastaruoju atveju Δ kūrinys gali turėti epikos (pasakojimas, aprašymas) ar dramos (dialogas) elementų; tuomet lyrinis subjektas panašus į pasakojimo veikėją, pasakotoją ar dialogo partnerį.

Δ dažniausiai rašoma eilėmis, nors ne visi eiliuoti kūriniai laikytini Δ (pvz., poetinės dramos, senovėje rašyti filosofiniai ar moksliniai traktatai). Iš kitų litros rūšių Δ išsiskiria ypatinga kalbos organizacija. Joje dominuoja poetinė kalbos funkcija – skaitytojo dėmesys kreipiamas ne į tekstą perduodamą informaciją apie išorinį pasaulį, bet į patį tekstą, vidinius jo ryšius. Įvairūs kalbos lygmenys – sintaksė, semantika, fonetika čia glaudžiai susiję. Labai svarbi fonetinė, muzikinė kalbos pusė – Δ sąmoningai siekiama muzikalumo (kai kurių literatūrinių sąjūdžių, pvz., simbolizmo, – pabrėžtinai); garsas atkuria teksto nuotaiką, sukuria specifinę intonaciją, dalyvauja reikšmės formavimesi (ištakose Δ buvo itin glaudžiai susijusi su muzika).

Δ išsivystė iš religinio ritualo, kuriame pynėsi žodis, muzika, šokis. Δ pradžia galima laikyti piramidėse rastus senovės Egipto tekstus (III–II a. pr. Kr.). Laidotuvių giesmėse, karalių pašlovinimuose, meilės dainose esama elegijos, odės, meilės Δ užuomazgų. Iš ritualo kilo ir senovės graikų (Sapfo, Alkajo) bei romėnų (Katulo, Ovidijaus, Vergilijaus) Δ. Viduriniais amžiais Δ (dažniausiai kuriama lotyniškai) buvo stipriai susijusi su religine tradicija, joje ryški senovės žydų (Senojo Testamento), graikų poetikos įtaka. Tuo pačiu metu Rytuose (Kinijoje, Japonijoje) formavosi savita Δ mokykla. Kuriama visais laikais, Δ ypač buvo išpopuliarinta romantikų XIX a.

Δ galima klasifikuoti pagal tematiką (filosofinė, religinė, meilės, gamtinė), subjekto raišką (išpažintinė, meditacinė, manifestinė, aprašomoji), žanrus (elegija, odė, eilėraštis ir kt.).

• **Lyrinis subjektas**, arba lyrinis „aš“, ir kūrinio autorius nėra tas pats. Δ – tai meninė konstrukcija, reikšminis ir kompozicinis lyrikos centras, balsas, kuriam autorius „patiki“ savo mintis ir idėjas. Lyrikoje labiau nei kitose litros rūšyse parodoma pati sakymo, kalbėjimo situacija (aš – čia – dabar), kurios aktyvusis pradai ir yra Δ. Jo raiška priklauso nuo daugelio aspektų – literatūrinės tradicijos, žanro, individualaus autoriaus pasirinkimo ir kt. Pz., romantizmas įtvirtino išpažintinę lyriką, kurioje dominuoja intymus kalbėjimas pirmu asmeniu, neretai pabrėžiama asmeninė patirtis ar net pateikiamos konkrečios biografijos detalės. Tokiu atveju labiausiai ir kyla pagunda tapatinti Δ ir teksto autorių. Moderniojoje poezijoje distancija tarp autoriaus ir Δ ryškesnė, – Δ konstruojamas kaip kaukė ar vaidmuo (J. Degutytes „Antigonė“, M. Martinaičio „Kukučio baladės“), tampa poetinio pasakojimo dalyviu (A. Nykos-Niliūno „Orfėjaus medis“) ar tiesiog pasakotoju (H. Radausko poezija). Δ gali reikštis ir kaip kelių balsų, kelių vaidmenų jun-

gins (V.P. Bložės lyrika), kaip į konkretų adresatą (pvz., skaitytoją) besikreipiantis pranešėjas (J. Baltrušaičio, B. Brazdžionio kūryba).

• **Lyrizmas**, grupė bruožų, tradiciškai laikomų būdingais lyrikai. Δ bruožai gali pasireikšti ir kitose litros rūšyse (dramoje, epikoje) – išpažinties struktūra, pasakojimas pirmuoju asmeniu, pasakojimo subjektyvumas, emocionalumas ar pakilumas, vaizdinga, turtinga tropų kalba, muzikalumas ir kt.

• **Daina**, rašytinės lyrikos žanras, dažnai besiremiantis dainuojamosios tautosakos stilistika (pvz., Just. Marcinkevičiaus „Oi, užkliokit vartelius“). Tokios Δ neretai sulaukia muzikinės interpretacijos. Kartais tokia literatūrinė, autorinė Δ ir suvokiama kaip folkloro kūrinys. Moderniojoje poezijoje Δ gali būti pavadintas eilėraštiu, modeliuojantis lyrinio subjekto ar personažo išsakykamo situaciją, tačiau nei stilistiškai, nei kompoziciškai nesusijęs su tautosaka (pvz., A. Nykos-Niliūno „Mergaitės daina“).

• **Sonetas**, kanoniškos strofinės sandaros ir kanoniško rimavimo 14 eilučių eilėraštis, kurį sudaro du ketureiliai ir du trieiliai (itališkasis, arba Petrarkos (Petrarca) Δ), arba trys ketureiliai ir dveilias (angliškas, arba Šekspyro (Shakespeare) Δ). Ketureiliai paprastai būna aprašomieji, arba pasakojamieji, o trieiliai ir dveilias – apibendrinamojo, filosofinio pobūdžio. Δ susiformavo XIII a. italų poezijoje, manoma, veikiant arabų ir provansalų poezijos žanrams. Klasikinį itališką Δ sudaro du gaubiamojo rimo ketureiliai (arba katrenai) (ABBA ABBA) ir du trieiliai (tercenai) (CDC DCD arba CDE CDE). Šekspyro įtvirtintas Δ variantas: trys kryžminio rimo ketureiliai (ABAB CDCD EFEF) ir gretutinio rimo dveilias (GG). Atgijęs romantizmo laikais, Δ iki šiol lieka viena populiariausių kanoninių eilėraščių formų. Lietuvių litroje itališko tipo Δ gausu V. Mačernio kūryboje (keturių dalių ciklas „Metai“). Angliško Δ kanonu parašyti V. Mykolaičio-Putino „Sonetai“ 15 Δ ciklas vadinamas sonetų vainiku, kurio kiekvienas Δ pradedamas prieš jį einančiojo baigiamąją eilutę, o paskutinis Δ (magistralas) sudarytas iš visų sonetų paskutinių pirmųjų eilučių (A. A. Jonyno, A. Marčėno sonetų vainikai).

• **Odė**, iškilmingas aukštojo stiliaus kūrinys, šlovinąs žymų asmenį, įvykį ar idėją. Sen. Graikijoje – chorinė šlovinančio ar gedulingo pobūdžio giesmė. Vienas iš Δ žanro kanonizuotojų – graikų poetas Pindaras (V a. pr. Kr.). Romėnų poetas Horacijus (I a. pr. Kr.) įtvirtino Δ kaip grynai literatūrinį žanrą, atskyręs jį nuo muzikos. Ypač populiarį Δ tapo XVI–XVII a. prancūzų (P. de Ronsaro (Ronsard), F. Malerbo (Malherbe), N. Bualo (Boileau), sukūrusio ir šio žanro teoriją), anglų, vokiečių, ispanų, lenkų ir kt. litrose. Šio klasicizmo itin pamėgto žanro nevengė ir romantikai – vienos žymiausių Δ pasaulinėje literatūroje yra F. Šilerio (Schiler) „Odė džiaugsmui“ (ją L. van Bethovenas panaudojo IX simfonijos finale), A. Mickevičiaus „Odė jaunystei“. Lietuvių litroje klasicistinės Δ pa-

vyzdžiu galima laikyti A. Strazdo „Giesmę Rygos miestui pagerbti“, romantinės – S. Stanevičiaus „Slovė žemaičių“. Modifikuotas Δ žanras išliko ir moderniojoje poezijoje (pvz., lenkų poetės V. Šimborskos (Szymborska) „Ode Kasandrai“, T. Venclovos „Ode miestui“).

Manierizmas, lit-ros stilius arba srovė. Samprata nėra vienareikšmė ir nusistovėjusi. Bendriausia prasme Δ , kaip stilistinių ir idėjinių meninės raiškos priemonių visuma, priešinamas klasicistiniams stiliui. Δ būdingas sąlygiškumas, siekis kurti nerealaus, kito pasaulio įvaizdį, subjektyvumas, rafinuotumas. Δ atsirado XVI a. pab., kai prasidėjo renesansinių idealų krizė, plėtojosi veikiamas Baroko meno koncepcijų. Kartais Δ laikomas net atskira lit-ros epocha tarp Renesanso ir Baroko, siejamas su konceptizmo, kultizmo, marinizmo literatūrinėmis srovėmis, kartais – tapatinamas su pačiu Baroku. Iš esmės Δ teorijos šalininkai manieristais dažniausiai laiko Baroko, pradendant pačiu ankstyviausiu laikotarpiu, lit-ros teoretikus ir poetus (pvz., italų mokslininką E. Tesaurą, lietuvių ir lenkų lit-ros teoretiką M. K. Sarbievijų, italų poetus T. Tassą, G. Mariną, ispanų rašytoją M. de Servantesą (Cervantes) ir kt.). Kartais Δ traktuojamas kaip dekadentinė bet kurios kultūrinės epochos pabaigos raiška. Δ koncepcija dažnai vertinama kritiškai ir yra pripažįstama tik kai kurių šalių literatūrologinės tradicijos.

Metafora, kalbos figūra, kurioje vienas dalykas aprašomas kito dalyko terminais. Δ paprastai sudaro žodžių junginys, kurio bent vienas narys, atsidūręs netipišrame sau kontekste, įgauna naują, perkeltinę reikšmę (pvz., karštas pienas – tiesioginė reikšmė; karštas jausmas – perkeltinė reikšmė). Ši figūra grindžiama asociatyviu dviejų reiškinų (labai dažnai – gamtos ir žmogaus) ryšiu, dviejų reiškinų panašumu, ir iš to sekančia galimybe vienam žodžiui pakeisti kitą. Pvz., atšiaurus, piktas žvilgsnis asocijuojasi su ledo šalčiu (abu reiškiniai sietų nemalonus pojūtis su jais susidūrus, ir tokį žvilgsnį mes pavadiname lediniu žvilgsniu). Palyginime ryšys tarp dviejų reiškinų yra eksplicitinis, akivaizdus (pvz., „žvilgsnis šaltas kaip ledas“), o Δ – implicitinis, numanomas. Δ yra bene labiausiai paplitęs kalbinės raiškos būdas, toks dažnas, kad kasdienėje kalboje jo beveik nepastebime (pvz., laikrodis eina, širdis kala). Jau nuo Antikos metaforiškumas laikomas esmine poetinės kalbos ypatybe. Šis teiginys dar kartą buvo aktualizotas XX a. 6 deš. rusų formalisto R. Jakobsono. Jis Δ išskyrė kaip dominuojančią poezijoje, o metonimiją – prozoje. Skirtingai nuo kasdienės šnekamosios kalbos, poezijoje Δ būna neįprastos, naujos, netikėtos, jos aktyviai dalyvauja atskiro žodžio, frazės ir viso teksto reikšmės formavimosi procese. Eilėraštyje Δ dažnai būna viena nuo kitos sunkiai atskiriamos, susilieja viena su kita ir sudaro vientisą teksto audinį, pvz., H. Radausko eilėraštyje:

Pablyškęs vakaras, pavirsdamas į miglą,
Iš tylinčio dangaus pro žalsvą lapų stiklą
Į sodą sunkiasi, šlamėdamas žolėį,
Kur verkiančioj šviesoj balčiausi gyvuliai,
Palikę pasakas, klajoja realybėj,
Bijodami, kad tuoj dangaus skliautai beribiai
Užges ir kailiai jų putodami ištirps,
Ir rankos dieviškos jiems vilnų nenukirps.

Stilistika skiria Δ rūšis, tačiau jų ribos nėra visai aiškios ir griežtos.

- **Animizacija**, viena labiausiai paplitusių Δ rūšių. Tai gyvo daikto savybių suteikimas negyviems daiktams, reiškiniams ar abstrakčioms sąvokoms (pvz., Maironio „Užmigo žemė. Tik dangaus / Negęsta akys sidabrinės [...]“). Animizacijos atmainomis galima laikyti antropomorfizaciją, personifikaciją ir prozopopėją.

- **Antropomorfizacija**, žmogiškų savybių suteikimas negyviems daiktams, reiškiniams ar pan. (pvz., J. Aiščio „Atėjo vakaras, suraukęs antakius [...]“).

- **Katachrezė**, žodžių, siejančių objektyviai nesuderinamas tikrovės sritis, gretinimas (S. Gedos „Be žado šlama žydintis akmuo“).

- **Oksimoronas**, dviejų žodžių, kurių reikšmės neigia viena kitą, sugretinimas (pvz., Just. Marcinkevičiaus „šviečia akla tamsa“).

- **Personifikacija**, arba įsameninimas, dažnai laikoma animizacijos sinonimu. Kartais teigiama, kad personifikacija nuo animizacijos skiriasi didesniu sąlygiškumu – tai sąvokų, idėjų vaizdavimas, suteikiant jiems gyvų daiktų ypatybes (pvz., H. Radausko „Purpuriniai išsiskleidė metai – / Sidabrinų erdvių augalai“).

- **Prozopopėja**, žodžiai, suteikiami daiktams, reiškiniams ar personifikuotoms sąvokoms (pvz., V. Kudirkos „Užgaudė varpas liepimu aiškiausiu, / Tartum įsiai žmogaus lūpas gavo, / Kelkite, kelkite, kelkite [...]“).

- **Sinestezija**, skirtingų pojūčių pateikimas viename metaforiniame junginyje. Sinestezijos pavyzdžių gausu H. Radausko poezijoje (pvz., „Vanduo apsi- rengė melodija kuklia, / Pabudusi šviesa į šaltą srovę metės“).

Metonimija, daikto ar reiškinio pavadinimo pakeitimas kito daikto ar reiškinio pavadinimu, kai abu jie tarpusavyje yra susiję gretimumo ryšiu. Taip knygą pakeičia jos autorius (skaitau *Maironį*), daiktą pakeičia medžiaga, iš kurios jis padarytas (žvanga geležis), žmonės – jų gyvenamoji vieta (visas *kaimas* jau buvo atsikėlęs), padarinys pavartojamas vietoj priežasties (gražiai *duonelė* auga). Esama nuomonės, kad Δ būdingesnė prozeinei kalbai.

• **Antonomazija**, metonimijos atvejis, kai tikrinis vardas vartojamas bendrine prasme, pvz.:

Negrįš *odisėjai*, šį kartą atgal nebegriš...
Penelopės nelauks su verpstėm –
 pro vienodą ratelio dūzgėjimą.
 (J. Degutytė)

• **Hiperbolė**, vaizduojamo daikto ar reiškinių, kurios nors ypatybės padidinimas, pvz., pasakyme *mirti iš juoko*, patarlėje *geras artojas ir žąsiniu paaria*. Δ dažnai sudaro ne atskira frazė, o didesnė teksto atkarpa (pvz., dvariškių puotos aprašymas K. Doneičio *Metuose*).

• **Litotė**, kurios nors daikto ar reiškinių savybės sumažinimas, pvz., posakiuose *šaukšte prigerti*, *mažesnis už aguonos grūdą* ir pan.

Hiperbolė ir litotė metonimijai skiriamos gana sąlygiškai – jos yra tarpinėje pozicijoje tarp metaforos ir metonimijos, o kai kurių teoretikų net skiriamos metaforos grupei.

• **Sinekdocha**, metonimijos rūšis, pagrįsta kiekybiniu principu – vienaskaita vartojama vietoje daugiskaitos, dalis vietoje visumos, pvz., apie alų sakoma *gardi putelė*. Dažnas Δ atvejis – kai žmogaus kūno dalys (širdis, krūtinė, akys) vartojamos vietoje visos žmogiškos būtybės (pvz., Maironio eil. „Nuo Birutės kalno“: „Ar tą galią suteik, ko ta trokšta širdis“).

Mitas, (gr. *mythos* – žodis, sakmė, padavimas), pasakojimas apie praeitį, alegoriškai ir simboliškai aiškinantis kokių nors reikšmių prasmę. Paties Δ kilmė dažniausiai tiksliai nežinoma. Δ pateikia kieno nors, dažniausiai pasaulio, dievų, žmonių, tautų ir valstybių atsiradimo, istorijos pradžios versiją. Δ herojai dažniausiai yra dieviškos arba nepaprastų galių turinčios asmenybės. Δ tikslas – pateikti vienokią ar kitokią pasaulio sampratą, rasti realybės prasmę, pagrįsti kasdieniškojo ir transcendentinio pasaulio ryšį, motyvuoti žmonių veiklos, papročių, ritualų priežastis. Δ susiformavimas neatsiejamas nuo žodinės kultūros. Lit-roje Δ įgauna daugiau retorinių elementų variacijų, gali būti net parodijuojamas. Δ sąvokos turinys ir prasmė yra istoriškai kintantys. Klasikiniai senieji tautų Δ, neatsiejami nuo magijos ir kulto, iš esmės skiriasi nuo vad. modernių visuomenių Δ – sunkiai kontroliuojamų masinių „nuomonių“, formuojamų daugelio veiksmų. Δ elementų turi XX a. ideologinės sistemos – fašizmas, komunizmas. Δ gali būti paneigtas elitinių visuomenės grupių (demitologizacija). Δ tyrimu užsiima įvairios mokslo šakos – etnologija, religijotyra, sociologija, kultūros istorija. Atskira mokslo šaka – *mitologija* – tyrinėja senųjų tradicinių Δ sklaidą tautosakoje. Lietuvių mitologijos rekonstrukcijos metodologiją sukūrė A. J. Greimas (stud. *Apie dievus ir žmones*, 1979; *Tautos atminties beiėškant*, 1990), senovės baltų mitologiją ir religiją tyrinėjo G. Beres-

nevičius, N. Vėlius. Su Δ susiję įvairūs pasakojamosios tautosakos žanrai – sakmės (etiologinės – apie pirmųjų žmonių, gyvūnų, augalų sukūrimą; mitologinės – apie mitinių būtybių atsiradimą ir veiklą), padavimai, stebuklinės pasakos. Mitinės mąstysenos fragmentai atsiveria ir dainuojamojoje tautosakoje, ypač seniausiose apeiginėse dainose, bei smulkiojoje tautosakoje (dažniausiai – keiksmuose, užkalbėjimuose).

Δ literatūroje reiškiasi tiek kaip senųjų archainių Δ panaudojimas, interpretavimas kokiame nors kūrinyje, tiek kaip vidinė pačios lit-ros, kuriančios mitologizacinį procesą, tendencija. Lit-ros ir Δ sąsajos yra glaudžios, o jų sąveikos procesas – labai sudėtingas. Lit-ra gimsta iš Δ, kuomet šis nustoja būti sakralinis, tikėjimo objektas ir įgyja moralinę, pažintinę, estetinę vertę. Tautosakinė ir rašytinė lit-ra gausiai naudoja Δ detales ir formas sykiu perkurdama ir transformuodama pirmąjį Δ, kurį rekonstruoti dažnai sudėtinga. Mus pasiekusi senoji mitologija yra jau literatūrinių interpretacijų, racionalizacijos rezultatas.

Lietuvių Δ reliktai aptinkami įvairiuose senuosiuose rašytiniuose šaltiniuose. Vienas seniausių – *Sovijaus Δ*, užrašytas *Jono Malalos kronikoje* (1261). Svarbūs Lietuvos Δ, užfiksuoti metraščiuose: tai Δ apie lietuvių kilmę iš romėnų – vadinamoji *Palemono legenda*, užrašyta platesniajame metraščių sąvade (XVI a. pr.). Δ apie Šventaragį ir kiti Lietuvos metraščiuose, istoriniuose veikaluose užrašyti Δ buvo ypač svarbūs valstybės kūrimo ir stiprinimo ideologijai, pilietiškumo ir tautiškumo ugdymui, turėjo reikšmės atremiant imperialistinę užsienio valstybių politiką. Grožinėje Lietuvos lit-roje, pradedant XVI a. lotyniškais tekstais, Δ buvo ir tebėra plačiai parafrazuojami (pvz., *Antikos Δ detalės J. Vaičiūnaitės*, T. Venclovos, K. Platelio poezijoje arba liet. Δ simbolika pagrįsti S. Gedos, M. Martinaičio poezijos tekstai).

Modernizmas (pranc. *moderne*, vok. *die Moderne* – šiuolaikinis, šiuolaikiškas), nuo XIX a. pab. iki XX a. vidurio Europoje ir Amerikoje vyravusių lit-ros stilių ir estetikos teorijų kompleksiška visuma, kuriai priklauso gausūs ir įvairūs skirtingų tautų literatūriniai judėjimai, siekę įtvirtinti radikalias estetines naujoves, atsiskirti ankstesnių literatūrinių kūrybos normų, transformuoti arba atmesti visas ligtolines tradicijas. Estetinio modernumo ir literatūrinio modernizmo samprata Vakarų Europoje ypač išplito apie 1890 ir pirmiausia buvo siejama su skandinavų rašytojų H. Ibseno, A. Strindbergo, K. Hamsuno, belgų poeto ir dramaturgo M. Meterlino (Maeterlinck), amerikiečių poeto V. Vitmeno (Whitman) kūryba, filosofų F. Nyčės (Nietzsche) ir S. Kirkegoro (Kierkegaard) idėjomis. Tačiau modernizmo raida prasidėjo anksčiau iki šio prozeržio. Jau XIX a. viduryje, kai Europą ir JAV, ypač didžiuosius miestus, ėmė ypač smarkiai keisti technikos progresas ir socialiniai poslinkiai (moderniosios buržuazijos kilimas), o mokslą

ir religiją sukretė Č. Darvino (Darwin) atrasti gamtos evoliucijos dėsniai, tokie autoriai kaip prancūzų poetas Š. Bodleras (Baudelaire) ar amerikiečių rašytojas E. A. Po (Poe) deklaravo, kad modernus gyvenimas reikalauja pereiti nuo klasikinės grožio sampratos ir sustingusių senųjų literatūros formų prie eksperimentinių paieškų, kaip išreikšti radikalai kintančią žmogaus sąmonę ir tikrovę. Modernizmo raida – tai viena po kitos kilusių literatūrinių krypčių, grupių, programų, kurios dažnai konkuravo tarpusavyje skirtingomis idėjomis, seka. Apytikslis laikotarpis tarp 1890 ir 1910, kai kur – iki I pasaulinio karo pradžios, laikomas ankstyvojo modernizmo etapu. Jam priskiriami tokie judėjimai kaip simbolizmas, dekadentizmas, impresionizmas, neoromantizmas, ankstyvieji ekspresionizmo kūriniai, įvairiais aspektais tebesusiję su romantizmo ir romantinio idealizmo tradicija, tačiau vis sudėtingiau reaguojantys į patiriamą kalbos, asmens, visuomenės ir pasaulėžiūros krizę. Laikotarpis iki II pasaulinio karo laikomas brandžiojo modernizmo periodu. Tuo metu pasirodo svarbiausi modernizmo, kaip elitinio, „aukštojo“ lit-ros stiliaus, kūriniai – Dž. Džoiso (Joyce) *Ulisas*, R. M. Rilke's *Duino elegijos*, T. S. Elioto *Bevaisė žemė* ar T. Manno *Užburtas kalnas*. Kita vertus, susiformuoja ryški atsvara „aukštajam modernizmui“ – tai literatūrinio avangardo kryptys: italų ir rusų futurizmas, vokiečių ekspresionizmas, dadaizmas, siurrealizmas, kurios literatūrą suvokė ne kaip elitinį meną, o kaip atvirą visuomenės normų ir skaitytojo mąstysenos provokaciją. Svarbiausios XX a. 5 ir 6 deš. modernizmo kryptys – egzistencializmas, absurdo teatras, JAV bytnikų kartos lit-ra – liudijo vis gilesnį Vakarų kultūros ir pačios moderniosios lit-ros vertybių perkainojimą po II pasaulinio karo ir atsivėrusios žmogaus egzistencinės tuštumos problemą. Tokie pokario rašytojai kaip S. Beketas (Beckett) ar Dž. Keruakas (Kerouac) jau laikomi modernizmo ir jį palaipsniui keičiančio postmodernizmo ribos autoriais. Nepaisant šių pokyčių, modernizmo estetika iki pat šių dienų išlieka tarp esminių dabartinės lit-ros stiliaus atramų.

Neinforminė poetinė leksika, žodžių grupės, vartojamos grožinėje lit-roje teksto ekspresijai stiprinti, istoriniam, socialiniam koloritui pabrėžti ir pan.

- **Archaizmai**, pasenę, iš aktyvios vartosenos pasitraukę žodžiai ar jų gramatinės formos. Δ gali būti vartojami kaip priemonės istorinei aplinkai atkurti (pvz., tokių Δ gausu V. Krėvės, A. Vienuolio prozoje), kaip estetinį efektą, archaiškumo įspūdį kuriantis faktorius (pvz., „dovis“, „orė“, „todrin“ ir kt. Δ J. Baltrušaičio poezijoje).

- **Neologizmai** arba **naujadarai**, naujai sudaryti žodžiai, kurių tikslas lit-roje – raiškiai apibūdinti daiktą ar reiškinį, o neretai – tiesiog „sužaisti“ kalba. Δ gausu B. Sruogos poezijoje ir prozoje (pvz., „naktumas“, „mušeikizmas“), Alb. Žukausko eilėraš-

čiuose (pvz., „būviabūvis“). Δ ypač dažni avangardizmo, ekspresionizmo stilistikos kūrinuose, pvz., P. Morkūno eilėrašty „šaipėrantas“ sudaro beveik vieni Δ („žiemarės šaltupiu paližęs / važiuokliauju pasidanguravęs“).

- **Barbarizmai**, svetimų kalbų žodžiai, bendrinėje kalboje turintys savo atitikmenis (pvz., „svietas“ – pasaulis, „kupčius“ – pirkėjas). Δ dažni poetinėse stilizacijose, literatūrinėse aliuzijose, pvz., M. Martinaičio eilėraštyje aliuziškai atkuriama A. Vienažindžio poezijos atmosfera: „Sudiev lelija / dangaus baltoji / lenciūgai skamba – jau smertis stoja.“

- **Dialektizmai** arba **tarmybės**, kurios nors tarmės žodžiai, gramatinės formos ar sintaksinės konstrukcijos, vartojami grožinėje lit-roje. Iki lietuvių kalbos sunorminimo daugelis rašytojų kūrė gimtąją tarmę (pvz., Žemaitė – žemaičių, A. Strazdas, A. Baranauskas – rytų aukštaičių). Vėliau tarmybės vartotos (ir vartojamos) labiau stilistiniam efektui išgauti. Δ gausu Alb. Žukausko poezijoje. Jų esama S. Gedos, M. Martinaičio eilėraščiuose, J. Apučio ir kt. autorių prozoje. V. Braziūnas išleido aukštaičių (šiaurės panevėžiškių) tarmę parašytą poezijos knygą *Saula prė laidos* (2008).

- **Žargonizmai**, **slengas**, šnekamosios, kasdieninės kalbos žodžiai ar kalbėjimo maniera, kuri paplitusi tam tikrose socialinėse, profesinėse grupėse (pvz., jaunimo, kalinių, menininkų bohemos slengas, medikų žargonas). Δ elementų gausu J. Ivanauskaitės, R. Gavelio ir kt. autorių prozoje.

Neoklasicizmas, konservatyvioji XX a. literatūrinio modernizmo tendencija, būdinga nemažai daliai klasikinio („aukštojo“) modernizmo autorių. Neoklasicistai, pesimistiškai vertindami moderniąją epochą kaip vertybių krizės laiką, atsigręžia į lit-ros tradiciją, jų suvokia kaip autoritetą, atramą ir pavyzdį kurti aukštos vertės menui šiuolaikiniame pasaulyje. Kūryba išsiskiria dėmesiu praeities kultūros epochoms – ne tik Antikai ar Klasicizmui, bet ir Viduramžiams, Renesansui, Barokui, literatūros klasiškai ir kultūrinei atminčiai plačiąja prasme. Naujai suaktualinami praeities epochų stiliai, lit-ros motyvai, siužetai, filosofinės ar religinės idėjos, perimami ir naujai pritaikomi tradicinės lit-ros žanrai (pvz., antikinė elegija ar sonetas). Individualus kūrėjo talentas suvokiamas kaip tradicijos tąsa ir jos transformavimas (T. S. Eliotas), todėl iš kūrėjo (bei skaitytojo) reikalaujama didelės literatūrinės erudicijos, meno kaip aukštos meistrystės, kurios reikia išmokti, suvokimo. Vertinant lit-rą ir visuomenę laikomasi hierarchijos ir elitiškumo principo, priešinamasi populiarizmui kultūrai ir avangardui kaip chaotiškam menui. Lit-roje siekiama klasikinės pušiausvyros – grožio ir tiesos vienovės, poetinio vaizdo objektyvumo, techninės disciplinos, intensyvios kūrybinės savirefleksijos. Poezijos kūrinys turįs būti

toks pat meistriškas, įtemptas, sudėtingas ir paveikus kaip didieji Europos muzikos šedevrai ar gotikinė architektūra (O. Mandelštam, E. Paundas (Pound)). Svarbiausia – kūryboje siekti viršlaikinio ir viršasmėninio estetinio idealo, nors moderniojoje epochoje toks tikslas pačių neoklasicistų dažnai vertinamas pesimistiškai. Neoklasicistų visuomeninės pažiūros dažnai – konservatyvios.

Δ ryškiai realizuotas XX a. anglų, vokiečių, graikų, Vidurio ir Rytų Europos tautų, rusų poezijoje. Svarbiausi neoklasicistiniai poezijos sąjūdžiai – XX a. 2 deš. anglų imažizmas ir su juo susijusi E. Paundo, T. S. Elioto kūryba bei rusų akmeizmas (A. Achmatova, O. Mandelštam, N. Gumiliovas). Lietuvoje Δ tendencija išryškėjo XX a. 4 deš. – H. Radausko kūryboje (susipynusi su estetizmu), V. Mačernio, A. Nykos-Niliūno, B. Krivicko poezijoje (sujungta su egzistencializmo filosofija). Vėliau lietuvių Δ savitai atstovauja atskiri poetai – visų pirma T. Venclova, K. Platelis, V. Dainys, jo problematika išlieka svarbi A. Marčėnui.

Neoromantizmas (naujasis romantizmas), diskutuotinas terminas, ne visose lit-ros istorijose vienodai paplitęs, taikomas 1890–1920 antipozityvistinėms kryptims, pasisakiusioms prieš racionalizmą ir natūralizmą. Juo nusakomas lit-ros sugrįžimas su nauja realizmo ir modernizmo patirtimi „prie dvasios“ – romantinio vaizdavimo būdo, romantizmo kūrybos ir estetikos.

Vakarų Europos lit-rose, kuriose modernizmas formavosi ne tik kaip antirealizmas, bet ir kaip antiromantizmas, Δ kūryba aiškiau atsiskyrė nuo modernistų. Tokio tipo Δ labiausiai pasireiškė Anglijoje (R. Kiplingo, Dž. Konrado (Conrad), R. L. Stivensono (Stevenson), G. K. Čestertono (Chesteron) kūryboje); Prancūzijoje – suklestėjusiam herojinės dramos žanre, ypač E. Rostando kūryboje. Vokiečių lit-roje Δ ryšys su modernizmu (simbolizmu, impresionizmu) daug glaudesnis, jam priskiriami kai kurie Š. Georgės (George), H. Hofmanstalo (Hofmannsthal), G. Hauptmanno kūriniai.

Rytų ir kitose Europos lit-rose, kuriose modernizmo pradžia sutapo su tautų nacionaliniu ir kultūriniu išsilaisvinimu (įgavusiu „Jaunosios Lenkijos“, „Jaunosios Švedijos“, „Jaunosios Suomijos“, „Jaunosios Estijos“ ir pan. kultūrinių sąjūdžių išraišką) ir kur vėl aktualus tapo kūrybos sąlytis su folkloru, modernizmas buvo suprastas ir perimtas kaip romantizmo tąsa, arba *romantizmo atnaujinimas*. Tokiose lit-rose Δ tipologiškai sunkiai atskiriamas nuo modernistinės kūrybos. Δ jose susiformavo kaip stipriai romantizuotas modernizmas, konfrontuojantis su formalistinėmis estetinėmis tendencijomis. Tokios kūrybos ryškiaisiais reprezentantais laikomi: S. Wyspianskis, J. Kasprovičius (Kasprowicz), K. Tetmajeris, V. B. Jeitšas (Yeats), M. Meterlinkas (Maeterlinck), O. Milašius (Milosz), S. Lagerliof (Lagerlöf), H. Ibsenas, K. Hamsunas, D. Merežkovskis, K. Balmontas, K. Skalbė, J. Jaunsudrabinis, G. Garsija Lorka, J. R. Chimene-

zas (Jimenez), A. Mačadas (Machado), Dž. Londonas (London), A. Birsas (Bierce) ir kt.

Lietuvoje Δ pasireiškė antruoju stipriai suromantinto modernizmo tipologiniu variantu, prasidėjusiu su J. A. Herbačiausko ir S. Kymantaitės-Čiurlionienės publikacijomis Gabijoje (1907), suklestėjusiu visoje XX a. I pusėje, kol ji išstūmė sustiprėjusi antiromantinė avangardo kūryba (1922), „grynąjį meną“ teigianti estetika ir po krašto okupacijos ideologine prievarta diegtas socrealizmas.

Neoromantinė kūryba – simbiozinis romantizmo ir modernizmo (realizmas čia egzistuoja tik kaip papildomas, foninis vaizdavimo būdas) tipologinis reiškinys, susiformavęs jų sąlyčio riboje ir nė viena neapibrėžiamas. Pamažu rašytojams vis drąsiau perimant modernistinės kūrybos nuostatas, kito ir tipologinių pradų santykis neoromantinėje kūryboje, todėl išskirtini trys jo raidos etapai, atstovaujami trijų rašytojų kartų: 1) modernistinis romantizmas – J. A. Herbačiauskas, S. Kymantaitė-Čiurlionienė, Vydūnas, V. Krėvė, L. Gira, J. Tumas-Vaižgantas, Šatrijos Ragana; 2) romantiškas modernizmas (simbolizmas, impresionizmas) – B. Sruoga, F. Kirša, V. Mykolaitis-Putinas, I. Šeinius, J. Lindė-Dobilas; 3) romantiškas post-avangardizmas – B. Brazdžionis, J. Aistis, A. Miškinis, K. Boruta, iš dalies S. Nėris.

Neoromantinėje kritikoje ir estetikoje pirmą kartą lietuviškai buvo reflektuota kūrybos esmės, estetinio vertingumo ir nacionalinio savitumo problemos.

Neoromantinė kūryba – bene didžiausias lietuvių lit-ros klasikos šaltinis, sugestionavęs mitą apie lietuvius kaip lyrikų tautą ir davęs nacionalinio charakterio – intuityvisto ir mistiko – meninį portretą. Δ – tai kosminio vizionizmo ir dainiškos lyrikos, poetinės istorinės dramos, kaimiškos, padavimų prozos suklestėjimo metas. Jai būdinga lyrizmas, gamtos poetizacija, folkloro stilizacija, psichologinės meilės jausmo atodangos, transcendentinės pasaulėjautos, prigimties balso ir grožio, neatsiejamo nuo dvasingumo, manifestacijos bei laisvos meninės formos, improvizacijos, spontaniško intuityvumo, melodinio, muzikinio prado akcentavimas.

Novelė (it. *novella* – naujiena), grožinės prozos žanras. Neilgas kūrinys, kuriam būdinga griežtesnė nei apsakymo struktūra, dažn. dramatiška, staigi atomazga, netikėtas posūkis. Kai kurie lit-ros tyrinėtojai Δ ir apsakymo terminus vartoja sinonistiškai, kiti novelę laiko apsakymo atmaina. Nacionalinėse lit-rose termino reikšmė nevienoda: vokiečiai skiria novelę (*Novelle*) nuo apsakymo (*Kurzgeschichte*), prancūzų *nouvelle* panaši į apsakymą (kaip ir *récit*), rusai skiria apsaką (*povest'*), apsakymą (*rasskaz*), novele (*novella*) vadina labai trumpą apsakymo formą, lenkai t.p. skiria apsakymą (*opowiadanie*) ir novelę (*nowela*). Anglų k. terminas *novella* vartojamas retai, dažn. Δ neskiriama nuo apsakymo (*short story*).

Δ pavadinimo etimologija liudija, kad Δ pradžioje reiškė pasakojimą apie naujus įvykius, kuriuos žmo-

nės perpasakodavo pasilinksminti ar pamokyti. Novelių ciklų užuomazgos įžvelgiamos *Tūkstančio ir vienos nakties* pasakojimuose (anksčiausi variantai arabų k. iš ~IX a., pirmasis vertimas į europiečių – pranc. kalbą – 1704). Europos tradicijoje Δ ištakos siejamos su trumpais pasakojamaisiais žanrais – pasakomis, anekdotais, pamokslų intarpais. Renesanso laikotarpiu Europoje suklestėjo pramogai skirti pasaulietinių pasakojimų rinkiniai (italo Dž. Bokačo (Boccaccio) *Dekameronas*, par. 1349–1353, išl. 1471, prancūzės Margaritos Navarietės (Marguerite de Navarre) *Heptameronas*, 1558–1559, anglo Dž. Čoseerio (Chaucer) *Kentenberio pasakojimai*, par. ~1387–1400, išsp. 1478) ir praktiniai rinkiniai kunigams. Šalia egzistavo ir kiti iš vid. amžių lit-ros atėję panašūs žanrai – fablijo, *švankas*. Renesanso novelei būdinga šios epochos lit-ros bruožai: vitališkumas, neretai pereinantis į nešvankumą, optimizmas. Galutinai Δ žanro kanonai susiklostė XIII a. pab. – XIX a. pr.; Δ buvo labai populiaru Vokietijoje (K. Brentano (Brentan), L. J. fon Arnim (von Arnim). Kūrinio ilgis – nuo kelių iki kelių šimtų puslapių, fabulos centre paprastai buvo vienas paslaptingas įvykis ar konfliktas, vedantis į nelauktą posūkį ir logišką, bet netikėtą pabaigą. Romantikai suteikė novelei filosofinį, mistinį pobūdį (J. L. Tykas (Tieck), E. T. A. Hofmanas (Hoffmann), E. A. Po (Poe)). XIX a. su realizmo lit-ra susiformavo ir realistinė Δ, labiau pabrėžianti racionalius socialinius, moralinius aspektus (G. de Mopasanas (Maupassant), A. Čechovas).

Lietuvių lit-roje Δ užuomazgų įžvelgiama XIX a. vid. didaktinėje prozoje. Δ terminas pradėtas vartoti XIX a. pab. Aiškesnius bruožus įgijo atsiradus liet. periodikai, kurioje spausdinta trumpoji proza. XX a. pr. Δ terminą bandė apibrėžti K. Bizauskas, J. Brazaitis, V. Mykolaitis-Putinas ir kiti. Pirmasis Δ formą ištobulino J. Savickis (rink. *Ties aukštu sostu* 1928). Brandžia novelistika išsiskiria XX a. 4 deš. (P. Cvirka, J. Grušas ir kt.), išėivijos autoriai (A. Škėma, A. Landsbergis, B. Pūkelevičiūtė). Δ suklestėjo Lietuvoje XX a. 7–9 deš. (intelektuali R. Lankausko, J. Mikelinško, I. Mero kūryba). Stiprėjo lyrinė tradicija (R. Granauskas, J. Aputis, B. Radzevičius), ironiška pasaulėjauta (S. Šaltenis), pasaulio iracionalumo, paslapties pojūtis (S. T. Kondrotas, 10 deš. J. Skablauskaitė). Trumpos Δ meistrė – B. Vilimaitė. XXI a. Δ žanro kūriniių parašė D. Kalinauskaitė ir kiti.

Parabolė (gr. *parabolē* – palyginimas), trumpas lit-ros, dažniausiai prozos, kūrinys, kurio turinys šalia konkrečios prasmės apibendrina žmonijos egzistencijos, religijos, moralės vertybines problemas. Δ artima pasakėčiai, tačiau skiriasi nuo jos meninio pasakojimo įtikinamumu ir antropomorfizavimu atsisakymu. Analogijos, konkretų žmogaus poelgį komentuojančios universaliu aspektu, suteikia Δ ypatingos sugestijos.

Nuo seno Δ vaidina išskirtinį vaidmenį senųjų religinių sistemų – sufizmo (islamo mistiциzmo), zen

Budizmo, žydų egzegetinės lit-ros ir kt. tekstuose. Klasikinės Vakarų kultūros Δ, esančios Naujajame Testamente (pvz., evangelinės Δ apie sėjėją, apie rauges ir kt.) iliustruoja daugiareikšmes, savotiškai užkoduotas krikščionybės tiesas, kurių interpretacija paremta visa vėlesnė krikščioniškoji lit-ra. Platūs Δ komentarai randami ir senojoje lietuvių lit-je (pvz., K. Sirvydo *Punktuose sakymų* (1621) apmąstymai apie laisvą žmogaus valią, paremti Naujojo Testamento Δ apie darbą Kristaus vynuogyne ir užmokestį už tai). XIX–XX a. lit-roje Δ išplinta įvairiuose žanruose ir karštais tampa pagrindiniu viso kūrinio meninės tiesos konstravimo principu (pvz., B. Brechto, S. Mrożeko dramos).

Δ vaizduoja istorinį praeities arba esamąjį laiką, daugiau ar mažiau susijusį su konkrečiais įvykiais ir vietą, tačiau joje akcentuojamos nepriklausomos nuo laiko ir vietos idėjos. Tai gali būti moralinių vertybių akcentai (pvz., V. Krėvės *Indas, kuriame karalius laiko geriausią savo vyną*), žmogaus ir pasaulio santykio apibendrinimas (vienatvės svetimame ir priešiškaime pasaulyje išraiška F. Kafkos romane *Procesas*), žmogaus prigimties analizė H. Hesės (Hesse) romanuose (*Stepių vilkas, Narcizas ir auksaburnis*).

Pasakojimas (naracija), įvykio arba įvykių pateikimas (žodžiu, raštu, vaizdu ar kitaip). Įvykis reiškia pradinės situacijos įveikimą ar būsenos pakeitimą į jai priešingą būseną: įprasta, kad Δ prasideda trūkumo konstatavimu ir pasibaigia jo pašalinimu. Ši sąvoka vartojama nevienareikšmiai, nes ji gali reikšti ir papasakotus įvykius (istoriją, kas yra papasakota), ir įvykius pateikiantį tekstą (pasakotojo kalbos formą šalia aprašymo ir samprotavimo), ir patį pasakojimo aktą (naraciją, kaip papasakojama). Visos šios trys reikšmės yra viena su kita susijusios: naracija įsteigia sykiu ir istoriją, ir pasakojimo tekstą, kurių santykis primena turinio ir raiškos santykį. Kai kuriems teoretikams (A. J. Greimui) Δ plačiąja prasme yra ne tik tai įvykių jungimas, būdingas tam tikriems tekstams, bet ir reikšmės apskritai sukūrimo principas, visuotinis reiškinys.

Δ gali būti būdingas ne tik prozeinei kalbai, bet ir eiliuotai. Aristotelis „Poetikoje“ mokė nuosekliai išdėstyti įvykius dramoje, neiškreipti natūralios įvykių eigos. Buvo siūloma imti pasakoti nuo ekspozicijos, veiksmo užuomazgos, pateikti veiksmo vystymą iki kulminacijos ir atomazgos. Klasikinis Δ yra nuoseklus (vadovaujamas fabula, įvykiai bandomi pateikti pagal priežasties ir pasekmės santykį, chronologiškai). Modernusis Δ nepaiso fabulos logikos, nuoseklumo išdėstant įvykius, išryškindamas veikėjo dvasios būsenas ir išgyvenimus, problemų svarstymą. Klasikinis Δ yra nuotykių Δ, o modernusis tampa Δ nuotykiu.

Pasakotojas (naratorius) – pasakojantis subjektas, istorijos sakytojas. Jis yra atsakingas už informacijos reguliavimą tekste, siūlo tam tikrą požiūrį į pasakojamus įvykius. Grožiniame tekste Δ nėra tapa-

tus autoriui: net ir pirmojo asmens pasakojimuose Δ yra vaizduojamo pasaulio dalis, autoriaus vaizduotės tvarinys. Δ figūros ryškumas dažniausiai priklauso nuo to, ar tekste yra išryškinta pati pasakojimo situacija (Δ ir jo adresato santykis, pasakojimo aplinkybės), pvz., J. Biliūno prozoje Δ yra labiau pastebimas nei Žemaitės prozoje, nes aiškesnė pasakojimo situacija. Viename kūrinyje gali susitikti skirtingo lygmens Δ : apie vieną Δ gali papasakoti kitas Δ (J. Biliūno „Vagis“). Δ gali būti daugiau ar mažiau juntamas tekste, patikimas arba nepatikimas, anonimiškas arba įvardytas, „objektyvus“ (kalbantis trečiuoju asmeniu) arba „subjektyvus“ (kalbantis pirmuoju asmeniu), susijęs arba nesusijęs su pasakojama istorija, vienvaldis arba demokratiškas, žodį suteikiantis personažui, kitam pasakotojui. Polifoniniame (daugiabalsiame) pasakojime Δ ir personažo požiūriai išsiskiria, bet yra vienodai svarbūs (F. Dostojevskio *Nusikaltimas ir baismė*, V. Folknerio (Faulkner) *Kai aš gulėjau mirties patale*).

Literatūroje dažniausiai pasakojama būtuojų laiku apie tai, kas įvyko anksčiau (vėlesnis pasakojimas), o rečiausiai – būsimoju laiku apie tai, kas dar bus (ankstesnis pasakojimas), kaip pranašysčių tekstuose. Gali būti pasakojama esamuojų laiku apie tai, kas tuo pat metu vyksta (lygiagretus pasakojimas), kaip vidinio monologo romanuose, reportažuose. Dažnai tekste yra derinami skirtingi pasakojimo tipai (įterptinis pasakojimas): vėlesnis pasakojimas derinamas su lygiagrečiuoju dienoraščio arba laiško formos kūriniuose.

Δ santykis su savo paties papasakota istorija gali būti dvejopas: arba jis joje nedalyvauja (Žemaitės prozoje, kurioje pasakojama trečiuoju asmeniu), arba dalyvauja (J. Biliūno prozoje, kurioje pasakojama pirmuoju asmeniu) ir prisiima pagrindinio arba šalutinio veikėjo vaidmenį. Pagrindinė Δ funkcija yra pasakoti, pateikti įvykius, tačiau tuo pat metu jis gali atlikti ir kitokias funkcijas: metapasakojimo (paaiškinti savo pasakojimo tvarką, pasirinktą stilių), bendravimo (kreiptis į adresatą), liudijimo (įrodinėti, kad istorija yra tikra, atskleisti savo santykį su ja), imtis didaktikos, ideologinės funkcijos (pateikti istorijos ir personažų vertinimą, moralą). Δ savo požiūrį į istoriją perteikia tiesiogiai, ją pakomentuodamas, arba netiesiogiai: jo nuomonę ir simpatijas išduoda personažo apibūdinimas, padidintas dėmesys tam tikriems personažams ir įvykiams, komentarai užsidėjus personažo kaukė, ironija, emociniai ir vertinamieji epitetai ir pan.

Δ nebūtinai sutampa su aplinkos stebėtoju (J. Biliūno „Brisiaus galas“). Pagal Δ užimamą poziciją stebėjime skiriami trys žiūros taškai: nulinis (visažinis Δ , žinantis daugiau nei personažas, pvz., Žemaitės pasakotojas), vidinis (pateikiama tik tokia informacija, kurią galėtų žinoti personažas, Δ žino tiek, kiek žino personažas, pvz., J. Biliūno Δ) ir išorinis (personažo matymas tik iš šalies, nesistengiant įžvelgti jo vidaus, kai Δ atrodo žinantis mažiau nei personažas, pvz., E.

Hemingvėjaus proza). Modernioje prozoje gali būti pasakojama ir antruoju asmeniu pabrėžiant vidinį konfliktą arba Δ artimumą personažui (R. Granausko *Jaučio aukojimas*).

XIX–XX a. sandūroje Europoje modernėjantis pasakojimas išpopuliarino prozoje subjektyvų Δ , pirmojo asmens pasakojimą ir dar daugiau dėmesio skyrė personažo būsenoms. Lietuvių lit-roje subjektyvus pasakojimo pradininkais laikomi Šatrijos Ragana ir J. Biliūnas.

Personažas (veikėjas), kūrinio vaizduojamo pasaulio būtybė. Lit-roje gali būti vaizduojamas veikiantis, galvojantis ir jaučiantis ne tik žmogus, bet ir gyvūnas, daiktas ar reiškiny. Kūrinyje pasirodo ir mitologiniai, istoriniai veikėjai. Δ yra skaitytojo vaizduotės padarinys, todėl netapatintinas su kūrinio autoriumi. Ši „popierinė būtybė“ yra būtina pasakotojo pasakojamos istorijos dalis. Δ skaitytojui gali kelti simpatiją arba antipatiją, įkūnyti visuomenės lūkesčius, vertybes ir pats daryti jai poveikį.

Pasakotojas Δ pristato savo vardą, jį pristato kiti Δ arba jis pats prisistato. Kūrinyje esama tiesioginių (vardai, portretas, biografija) ir netiesioginių (emocinė reakcija, poelgiai) Δ buvimo ženklų: O. Balzako (Balzac) ir E. Zolia (Zola) Δ tenka žymiai daugiau tiesioginių ženklų nei G. Flobero (Flaubert) ir G. de Mopasano (Maupassant) Δ . Vienu ar kitu būdu Δ priskirtas teminis vaidmuo apibendrina jo atliekamus veiksmus: karalius, piemuo, našlaitė ir pan. Intriguojai netikėti teminiai vaidmeniai poelgiai: karalius persirengia elgeta, piemuo neišeina ganyti ir pan. Δ gali aiškiai įkūnyti kokią nors idėją, savybę (simboliški veikėjų vardai V. Kudirkos satyroje) arba gali būti sunkiau apibūdinamas ir nuspėjamas, net suskaidytas į prieštarigus balsus.

Δ prozos kūrinyje paprastai nėra vieniši, jie sudaro tam tikrą sistemą. Tik toje sistemoje, nuolat lyginant yra suvokiami jų teminiai vaidmenys, mokėjimas arba galėjimas veikti, būti, kalbėti ir pan. Neigiami Δ kontrastuoja su teigiamais (M. Valančiaus didaktinė proza). Pagrindinį Δ padeda atpažinti šalutiniai (mažiau svarbūs pasakojimui) arba epizodiniai (tik viename kitame epizode pasirodantys) Δ . Vieni yra pasyvūs, patiriantys veiksmą, kiti – aktyvūs, veikiantys. Skiriami taip pat daugiau ar mažiau tikroviški Δ . Turintis aiškių individualių bruožų Δ kartais vadinamas charakteriu. Charakteriu gali būti laikoma ir pati Δ psichologijos ir elgesio skiriamųjų bruožų visuma. Charakteriai gali būti statiški, nesikeičiantys (paprastai nuotykių, riterių romanų herojai) arba dinamiški, dėl vienokių ar kitokių priežasčių patiriantys kaitą. Renesanso epochoje Δ įgyja daugiau individualių bruožų, bet dar iki Apšvietos ir Romantizmo laikmečio daugiau dėmesio pasakojimuose skiriama ne charakterio, o veiksmo kūrimumi. Charakterio kūrimas tapo itin svarbus XIX a. realistinėje prozoje. Realistinis (O. Balzako (Balzac), Č. Dikensio (Dickens) ir kt.) Δ turi ne tik vardą ir pavardę, profesiją, kilmę, bet

ir įpročius bei priklausomybę tam tikram visuomenės sluoksniui atspindinčią išorę, kalbą, charakterio bruožus (tipiškas veikėjas tipiškoje situacijoje). XX a. vis dažniau pasigirsta raginimų nuversti Δ nuo pje-destalo, ant kurio jį užkėlė XIX a. romanistai, atsisa-kyti tipiško Δ jungo, paneigti tariamą Δ tikroviškumą, vientisumą ir jo aiškią psichologiją. Modernioje pro-zoje išorinį veikėjų susidūrimą keičia veikėjo vidinis konfliktas, o vaizduojamasis pasaulis gali būti patei-kiamas per tokio veikėjo sąmonę. Kartais (prancūzų „naujajame romane“) iš personažo telieka tik į aplin-ką reaguojanti jo sąmonė.

Poema, ilgą laiką taip buvo vadinamas bet koks didesnės apimties poezijos kūrinys, šiuo metu Δ laikomas stambiausias poezijos žanras, kuriame su-sipina epa, dramos ir lyrikos bruožai. Δ išsivystė iš herojinio epa ir kartais suvokiama kaip jo sinonimas. Jai būdingi epa bruožai – beasmenis pasakojimas, ryški sužetinė linija, išvystyti charakteriai (A. Mice-kevičiaus *Grażina*), dramatinė kompozicija (Just. Marcinkevičiaus *Heroika*, arba *Prometėja pasmerkimas*); romantizmas į dramą įvedė lyrinį elementą – lyrinio subjekto emocijų raišką, fragmentišką kompozici-ją ir pan. Δ pobūdis, struktūra, stilistinės ypatybės priklauso nuo epochos, literatūrinės krypties, au-toriaus individualybės (pvz., Klasicizmo epochoje populiari didaktinė, aprašomoji Δ, simbolizmo es-tetika pastebima V. Mykolaičio-Putino Δ *Vergas*). XX a. Δ, be žanrinės sintezės, būdinga sudėtinga vaizdų struktūra, filosofiniai, istoriniai apibendri-nimai (T. S. Elioto *Bevaisė žemė*, Č. Milošo (Miłosz) *Kur saulė pateka ir kur nusileidžia*). Δ – K. Donelaičio *Metais* – prasidėjo lietuvių grožinė lit-tūra. Aprašo-mosios klasicistinės Δ bruožų ir romantinio lyrizmo esama A. Baranausko *Anykščių šilvelyje*, epa ir lyrikos sintezė pastebima Maironio *Jaunojoje Lietuvoje*. Δ tebėra populiari tarp šiuolaikinių lietuvių poetų (Δ parašė K. Bradūnas, S. Gedas, V. Bložė, G. Cieškaitė ir kt.). Just. Marcinkevičius, daugelio Δ autorius (*Sie-na*, *Donelaitis*, *Pažinimo medis*, *Devyni broliai* ir kt.), Δ pavadino „žanrų žanru“, kuris savo išraiškos įvai-rove prilygsta simfoniniam orkestrui.

Poetika, seniausia lit-ros teorijos šaka, kurios tyri-nėjimo objektu tradiciškai laikomos lit-ros formos. Tokios poetikos ištakos – graikų filosofų Platono ir Aristotelio veikaluose. Tačiau šiuolaikiniai lit-ros teo-retikai pabrėžia, kad šis poetikos apibrėžimas yra nepakankamas, kadangi bet kuri poetika svarsto ir li-teratūriškumo, arba lit-ros specifškumo, ir lit-ros bei tikrovės santykio klausimus. Šie du aspektai ryškūs jau seniausioje žinomoje sisteminėje Aristotelio *Po-etikoje* (mimezės ir katarsio sąvokos), nors laikoma, kad svarbiausia vieta jiems tenka XX a. poetikos tyri-nėjimuose (struktūralizmas, semiotika). Pagal tai, kuriems literatūrinių formų ar paties literatūriškumo klausimo aspektams skiriamas didžiausias dėmesys, galima išskirti keletą poetikos tipų. Bene žinomiau-

sia iš jų – vadinamoji *normatyvinė* poetika, kuri sie-kė suformuoti poezijos meno taisykles ir pagal jas bandė nustatyti kūrinio vertę. Tokios yra, pavyzdžiui, Horacijaus (I a. pr. Kr.) ir N. Bualo (Boileau) (1674) poetikos (abi vadinasi *Poezijos menas*). Kita rūšis – *aprašomoji* poetika, kurioje, kaip jau rodo pats pavadinimas, aprašomos literatūrinių tekstų ar jų grupių formos ypatumai. Istorinė poetika tyrinėja literatū-rinių formų formavimąsi, raidą, istorinį kitimą. Nuo XX a. poetikos tyrinėjimai vystėsi dviem kryptim. Pirmoji kryptis išlaikė vadinamąjį metadiskursyvinį, arba teorinį, pagrindą ir savo tyrinėjimus vienai ar kitaip siejo su R. Jakobsono iškelto klausimu „Kas žodinį pranešimą daro literatūros kūrinium?“ bei reikš-mės problema. Pastarojo tipo tyrinėjimams priklaus-o įvairių lit-ros teorijos krypčių (struktūralizmo, semiotikos, mitografinės kritikos, teminės kritikos, iš dalies psichoanalitinės kritikos) bandymai svars-tyti poetikos klausimus. Antroji kryptis – konkrečių kūrinų poetikos tyrinėjimai, poetiką suprantant kaip vidinės kūrinio sandaros (struktūros, kompozicijos, įvaizdžių sistemos ir pan.) analizę, aiškinimą, pade-dantį atskleisti, kuo vienas kūrinys skiriasi nuo kito. Būtent šiuo aspektu galima kalbėti, pavyzdžiui, apie K. Donelaičio *Metų* ar S. T. Kondroto *Žalčio žvilgsnio* poetiką. Tarpiniu variantu galima laikyti konkrečių lit-ros krypčių, literatūrinių epochų (pavyzdžiui, roman-tizmo), konkrečių žanrų (A. Zalatorius *Lietuvių apsakymo raida ir poetika*), tekstų grupės ir pan. po-etikos tyrinėjimus.

Poezija, eiliuota kalba parašyti lit-ros kūriniai; vie-nas iš pagrindinių (greta prozos) kalbos organiza-vimo būdų, kuriam būdinga ritminė struktūra. Iki Naujųjų amžių Δ apskritai buvo vadinamas žodžio menas. Eiliuota kalba buvo privaloma įvairioms lit-ros rūšims – ne tik lyrikai, bet ir epui, tragedijai, ko-medijai. Kai proza tapo pripažinta kaip atskira lit-ros rūšis, Δ terminas pradėtas vartoti dažniausiai kaip lyrikos sinonimas. Tačiau Δ yra platesnės reikšmės nei lyrika – Δ priskiriama poema, kurioje, be lyriniių, esama draminių bei epinių elementų.

Postmodernizmas, bendro pobūdžio terminas, vartojamas kalbant apie šiuolaikinę visuomenę, kul-tūrą, meną, lit-rą, architektūrą. Chronologiškai eina po modernizmo, tačiau dėl Δ santykio su moderniz-mu esama labai įvairių nuomonių. Diskutuojant apie Δ sampratą, viskas lieka kontroversiška: ar tai yra pe-riodas, ar srovė, ar bendras kultūros „būvis“; kada jis prasidėjo, baigėsi ar tęsėsi ir t. t. Δ terminas pir-mą k. pavartotas 1947 kalbant apie architektūrą. Lit-ros kritikos pradėtas vartoti XX a. 6 deš., norint at-skirti pokarinę eksperimentinę S. Beketo (Beckett), Ch. L. Borcheso (Borges), Dž. Barto (Barth), D. Bartel-mo (Barthelme), T. Pinčono (Pynchon) ir kitų kūrybą nuo aukštojo modernizmo klasikų.

Bendrijų postmodernizmo teorijų yra labai daug; ke-lios įtakingiausios: Ž. F. Liotaro (Lyotard), Fr. Džeimso-

no (Jameson) ir Ž. Bodrijaro (Baudrillardo). Liotaras teigia, kad Δ atspindi ne(pasi)tikėjamą didžiaisiais progreso, apšvietos ir žmonijos išlaisvinimo naratyvais, tarnavusiais tam, kad įteisintų moderniąją kultūrą. Sudedamosios postmodernizmo savybės yra kultūros „negilumas“, pagrįstas simuliacija ir įvaidžių cirkuliacija; istorijos pojūčio silpnėjimas, „šizofreniškas“ nerišlumas, padrikumas ir sustiprinta koliažo forma; naujas „didingumo“ patyrimas, tapatinamas ne su gamta, o su technologija; naujas architektūrinės erdvės, vadinamosios „hipererdvės“, patyrimas. Δ technologija, priešingai nei modernistinėje gamybos paradigmoje, orientuota į atgaminimą, perdirbimą. Ž. Bodrijaras šiuolaikinę Vakarų civilizaciją apibūdina kaip simbolių laiką, kai ženklas nebeturi jokio ryšio su realybe, o nurodo tik į save patį. Tai „virtuali tikrovė“ arba „hiperrealybė“, kuri yra savo pačios atvaizdas. Tai tampa įmanoma tada, kai realybės vietą užima medija. Δ pereinama prie kasdienio gyvenimo estetikos, ir meno spektras labai praplečiasi. Vietoje užgimstančio kūrybinio akto yra intertekstai, surinkti iš nesuskaičiuojamų kultūros tekstų. Pasak Č. Dženko (Jencks), Δ charakterizuoja „dvigubas kodavimas“: kūriniai komunikuoja dviem skirtingais lygmenimis – ir masėms, ir žinovui, pvz., U. Eko romanai yra tuo pat metu ir populiarūs, ir avantgardiniai. Postmodernus pasakojimas, anot L. Hatčėn (Hutcheon), – tai „istoriografinė metafikcija“: pvz., Dž. Faulzo (Fowleso) *Prancūzų leitenanto moteris*, U. Eko *Rožės vardas*, E. L. Doktorou (Doctorow) *Regtaimas*, S. Rušdi (Rushdie) *Vidurnakčio vaikai*, M. Ivaškevičiaus *Madagaskaras*, G. Beresnevičiaus *Paruzija*, aiškiai, eiliniam skaitytojui prieinamais būdais pasakoja istorijos versijas, bet tuo pat metu šie tekstai kritiškai ir ironiškai reflektuoja jų atliekamą istorinės rekonstrukcijos veiksmą. Priešingai negu modernistai, kurie siekė kurti kažką nauja, postmodernistai dirba su kultūros duotybėmis, kuičiasi kultūros palėpėse, kur suverstos praeityje naudotos priemonės, stiliai, žanrai, tekstai, juos perdirbdami parodijos, pastišo ir kitais būdais. Daugelį postmodernių technikų, kurios atrodo labai novatoriškos, galima rasti ankstesnėse meno epochose. Postmodernioje lit-roje išlieka tai, ką iki kraštutinumo įvairiais eksperimentiniais rašymo būdais pasiekė modernistai, bet modernistiniai bruožai čia pajungti kitai dominantei: modernistai tyrinėjo suvokimo ir pažinimo, perspektyvos, subjektyvaus laiko patyrimo, žinių cirkuliacijos ir patikimumo problemas (klausė „Ką galiu sužinoti apie save ir pasaulį?“), o postmodernistai tiria fiktyvumo, būties būdų ir jų skirtumų problemas, pasaulių prigimtį ir pliuralumą, tai, kaip tokie pasauliai sukuriami ir suardomi (klausia „Kas yra pasaulis?“, „Kas padaro pasaulį realų?“, „Ar yra skirtumas tarp tekstinų pasaulių egzistencijos ir pasaulių, kuriuose gyvenu, o gal visi pasauliai sukurti kalbos?“). Modernizmas rėmėsi aiškiu skirtumu tarp subjekto ir objekto, o Δ riba tarp subjekto ir objekto tampa nebeaiški.

Fantazija, absurdiškumas, pastišas, parodija, intertekstualumas, neužbaigtumas ir tradicinės naratyvo struktūros laužymas būdingi daugeliui postmodernių tekstų, kuriuos XX a. II p. parašė: Lotynų Amerikoje Ch. L. Borchesas (Borges), A. Karpentjeras (Carpentier), Ž. Amandas (Amado), K. Fuentesas (Fuentes), Ch. Kortasaras (Cortázar), M. V. Ljosa (Llosa), G. Garsija Markesas (García Márquez), K. Lispektor (Lispector), I. Aljendi (Allende); Kanadoje – M. Atvud (Atwood); JAV – V. Nabokovas, Dž. Bartas (Barth), T. Pinčonas (Pynchon); Europoje – S. Rušdis (Rushdie), I. Kalvinas (Calvino), U. Eko (Eco), M. Kundera, M. Pavičius (Pavič), Dž. Faulzas (Fowles), M. Biutoras (Butor), A. Rob-Grijė (Robbe-Grillet), M. Diuras (Duras), G. Grasas (Grass), A. Desaji (Desai); Pietų Afrikoje – N. Gordimer ir Dž. M. Kutsė (Coetze); Lietuvoje – M. Ivaškevičius, H. Kunčius, R. Šerelytė, poetai E. Ališanka, N. Abrutytė, G. Grajauskas, S. Parulskis.

Potekstė, netiesioginių kalbos reikšmių lygmuo, kurį sakymo subjektas (adresantas) siekia pranešti, įteigti suvokėjui (skaitytojui, adresatui); paslėpta, bet numanoma, lengviau ar sunkiau atpažįstama, tikroji sakinio, teksto prasmė. Δ sukuriama, naudojant perkeltines reikšmes turinčias stilistines figūras (tropus, ironiją ir kt.) bei pateikiant tam tikras nuorodas, užuominas, aluzijas; gali būti konkreti, atspindinti dalyko vertinimą, neišsakytą nuomonę, bei platesnė, apimanti idėjų sklaidą. Lit-roje naudojama, siekiant išvengti politinės cenzūros draudimų, nenorint tiesiogiai pažeisti papročių, moralės, etiketo normų, taip pat stilistiniais sumetimais; dažniausiai sutinkama vadinamoje Ezopo kalboje, perteikiant užslėptas prasmes, idėjas, kurių neleidžia skleisti totalitarinės valdžios. Δ pavyzdžių galima rasti V. Kudirkos satyrose ir publicistikoje, taip pat XX a. pab. kūriniuose (Just. Marcinkevičiaus, K. Sajos, V. Žilinskaitės, V. Bložės, T. Venclovos, M. Martinaičio ir kt. tekstai).

Pozityvizmas, XIX–XX a. filosofijos srovė, taip pat ir lit-ros kryptis. Filosofijoje Δ susiformavimas siejamas su prancūzų filosofo ir sociologo O. Komto (Comte), taip pat anglų filosofų J. S. Milio (Mill) ir H. Spenserio (Spencer) vardais. Δ vystėsi tuo pačiu metu kaip ir romantizmas ir tapo svarbiu XIX–XX a. intelektualiosios minties ir mokslo idėjiniu pamatu. Populiariausias Δ nuostatos skelbė visuomenės gyvenimo racionalizacijos, gamtos ir žmogaus prigimties dėsnių tapatumo idėjas, išskėlė mokslo, kaip vienintelio patikimo pažinimo šaltinio, vertę, absoliutinio praktinę veiklą ir kritiškai vertino religiją. Komto veikalai *Pozityvistinės filosofijos kursas* (t. 1–6, 1830–1842) ir *Pozityvistinės praktikos sistema* (t. 1–4, 1851–1854) skatino visuomenės reformų būtinybę ir mokslinio, faktais paremto pasaulio pažinimo siekius. Mokslą Komtas padalijo į abstraktųjį, analizuojantį daiktų procesus (pvz., matematika, fizika, biologija, sociologija) ir konkretųjį, analizuojantį pačius daiktus (pvz., zoologija, mineralogija). Milis

iškėlė empirikos svarbą, teigdamas, kad pažinimas neįmanomas be įrodymų (*Logikos sistema*, 1843), o etikos srityje vadovavosi utilitarizmo idėja, neigiančia nepriklausomos, individualios veiklos rezultatus, kurie netarnauja bendram visuomenės labui (*Utilitarizmas*, 1863). Spenseris, remdamasis Č. Darvino (Darwin) gamtos mokslų atradimais, suformavo visuotinę evoliucijos teoriją (*Sintetinės filosofijos sistema*, 1862–1896).

Δ idėjos turėjo įtakos naujiems istorijos, kultūros ir meno raidos tyrimams. Visoms mokslo sritims siūlomais universaliais empirinio tyrimo ir jo rezultatų apibendrinimo Δ metodais rėmėsi H. T. Baklio (Buckle) pozityvistinės istoriografijos studija *Anglijos civilizacijos istorija* (1857–1861) arba prancūzų kultūros ir lit-ros istoriko I. A. Tenos (H. A. Taine) darbai *Anglų literatūros istorija* (1863–1874) ir *Meno filosofija* (1865–1868). Tenos veikalai XIX a. 7–8 deš. paskatino natūralizmo srovės prancūzų lit-roje susiformavimą. Žymiausias jos atstovas – prancūzų rašytojas E. Zolia (É. Zola), parašęs ir programinį natūralizmo lit-ros teorijos veikalą *Eksperimentinis romanas* (1879). Siūlydamas natūralizmo, kaip tiksliai atvaizduojančio tikrovę lit-roje, principo taikymą, Zolia sukritikavo realistinį vaizdavimo būdą, anot jo – iškreipiantį tikrovę asmeninėmis filosofinėmis, moralinėmis ir pan. nuostatomis. Propaguojama determinizmo, vieno dain valdančio gamtą ir žmogų, idėja, absoliutinama biologinė žmogaus samprata, lit-roje skatinama vaizduoti žmogaus ir socialinės aplinkos santykius bei biologinės žmogaus prigimties nulemtus psichofiziologinius procesus.

Dėl ypatingos XIX a. politinės padėties, Lietuvoje Δ idėjų raiška buvo glaudžiai susijusi su revoliucine-demokratine mintimi, pradėjusia reikštis dar prieš 1863 m. sukilimą, bei švietėjiškais valstybingumo atgavimo projektais (M. Akelaitis, J. Šliūpas). Neturėdamas sąlygų reikštis laisvai, Δ Lietuvoje visų pirma paskatino formuoti savitą kultūrinio darbo koncepciją. Δ idėjos veikė V. Kudirką, susipažinusį su lenkų pozityvistais Varšuvoje, kur 1888 buvo įsteigta „Lietuvos“ draugija, ir reikėsi jo redaguojamame žurnale *Varpas* (pirmas numeris – 1889). Δ mintis veikė ir XIX a. pab. – XX a. pr. lietuvių moterų prozininkių – Šatrijos Raganos, G. Petkevičaitės-Bitės, Žemaitės, Lazdynų Pelėdos kūrybą.

Proza (lot. *prosa* – nevaržoma (kalba)): 1. neeiluota, įrimuotus, ritmingus, intonacinius vienetus neskaidoma kalba; sąvoka vartojama kaip priešprieša eiliuotai kalbai, poezijai, dainoms. Sąranga ir raiška imituojama pagal šnekamąją ir kasdienišką, buitinę kalbą, dažniausiai naudojama pasakojant, aprašant, taip pat – monologuose ir dialoguose; joje vyrauja referencinė, komunikacinė ir pažintinė funkcijos, priešinga negu eiluotoje kalboje, kur svarbiausia – estetinė funkcija. Grožinėje lit-roje daugiausia naudojama epiniuose, pasakojamuosiuose (narciniuose) žanruose – novelėje, apsakyme, apsakijoje, romane ir kt.

2. terminu Δ paprastai vadinama neeiluotos, pasakojamosios lit-ros visuma, vartojama sinonimiškai su sąvoka beletristika.

Retorika (gr. *rhētorikḗ téchnē* – iškalbos menas), įtikinamos komunikacijos teorija; iškalbos arba įtikinimo menas. Susiformavo dar Antikoje, sustiprėjus Atėnų demokratijai (V a. pr. Kr.). Vėliau ji buvo tobulinama Romoje. Aristotelis, Ciceronas ir Kvintiljanas – žymiausi Antikos retorikai. Iškalbos taisyklės turėjo padėti oratoriui paveikti klausytoją, įrodyti tai, kas nėra akivaizdu. Iš oratoriaus buvo reikalaujama mokyti, teikti malonumą ir jaudinti. Stilius siekė taisyklingumo, grynumo, aiškumo, paprastumo, glaustumo, tinkamumo ir gražumo. Romoje buvo išskirti trys kalbos stiliai, kurių derėjo nepainioti: aukštasis, vidurinis ir žemasis. Oratoriaus iškalba galėjo būti trijų rūšių: proginė (giriamaoji arba peikiamaoji kalba), politinė arba samprotavimo (įtikinėjimo arba atkalbinėjimo kalba) ir teisinė (kaltinimo arba teisinimo kalba).

Klasikinę Δ (nuo Antikos laikų iki XIX a.) sudaro penkios dalys: medžiagos radimas, jos išdėstymas, tinkamas žodžių parinkimas, kalbos įsiminimas ir jos įtaigus pasakymas. Daugiausiai dėmesio buvo skiriama žodinei išraiškai. Šia Δ dalimi pasiremia poetikos ir literatūros teorijos kūrėjai. Žodinė išraiškos teorija retorikoje – tai mokymas apie žodžių atrinkimą, apie žodžių jungimą ir apie figūras.

XVIII a. pabaigoje Europoje išryškėja nepasitikėjimas Δ, kuri suvokiama kaip svetima filosofijai. Pasibaigia retorinė žodžio kultūra. XIX a. pab. atsisakinėjama mokyti Δ. Norima ne sekti Antikos pavyzdžiais, o juos peržengti, siekti originalumo, visiškai naujos išraiškos. XX a. vid. Δ naujai susidomi kalbininkai ir lit-ros tyrinėtojai, suvokę formos svarbą kūriniui. Kyla „naujosios retorikos“ sąjūdis, kuris siekia atnaujinti Δ ir išplėsti jos taikymą. Figūrų imama ieškoti ne tik kalboje, bet ir dailėje, muzikoje, kine ir kitur. Δ duoda postūmį šiuolaikinės reklamos, politinės propagandos ir viešųjų ryšių teorijoms. Δ, besidominčia oratoriaus menu, taip pat remiasi poetika, kuri domisi poeto (kūrėjo) menu. Δ tradicija iki šiol išlieka svarbi Vakarų kultūros dalis.

Lietuvių lit-roje retorinės kultūros pėdsakų gausu per visą XIX a. Joje ryškus siekis vesti, įspėti, pamokyti, nustatyti aiškias gėrio ir blogio ribas, sekti Antikos pavyzdžiais. Rašytojas dažnai siekia paveikti skaitytoją kurdamas oratorinės kalbos įspūdį, reikalaujamas žodžio ir veiksmo vienovės, pasišventimo visuomenei. Lit-ra tuomet yra arti sakinės kalbos, pamokslų. Δ Lietuvoje mokoma nuo pat pirmųjų viešųjų mokyklų XIV–XV a. Ji juntama jau XIV a. didžiojo kunigaikščio Gedimino laiškuose, kuriuose siekta įtikinti Europą, kad Lietuva jai yra atvira. Ji buvo dėstoma senajame Vilniaus universitete. Iškalbos ugdymo elementų esama ir šiuolaikinėse mokyklose. Dėl Δ poveikio Lietuvoje įsitvirtino klasikiniai Europos lit-ros žanrai: epigrama, odė, panegirika, elegija, literatūrinis laiškas ir kt.

Romanas (lot. *romanus* – romėnų, romaniškas, susijęs su antikinė ir Viduramžių Romos kultūra, menu), epikos žanras, pasakojamasis (dažniausiai – prozos) kūrinys. Jo struktūrą sudaro daugelis lygmenų, kuriuos į tam tikrą visumą susaisto pasakojimas (naraacija, diskursas), kompozicija, personažai, vaizdavimo objektas (tema), idėjos (problematika). Δ skiriasi nuo kitų epinių pasakojimų (naraacijų) žanrų (apsakymo, novelės, apysakos) ilgesne apimtimi, platesne vaizduojama medžiaga, labiau išplėtotą, neretai – daugiašakė fabula (siužetu). Kūrinio vientisumą, rišlumą dažniausiai užtikrina pasakotojas, kuris tarsi stebėdamas, vertina, komentuoja vaizduojamus reiškinius, įvykius, personažus, situacijas ir pan. iš tam tikros perspektyvos, žiūros taško. Δ istorijoje išsikristalizavo labai daug įvairių pasakotojų tipų: viena vertus, jis gali išreikšti ar imituoti autoriaus požiūrį (vadina-masis „aš“ tipo pasakotojas, kai kalbama pirmuoju asmeniu), kita vertus – savęs nerodyti, kurti įspūdį, tarytum viskas klostosi savaime (trečiojo asmens pasakojimas, menamoji kalba, įvairios vidinio monologo atmainos, sąmonės srautas ir kt.). Δ skirstomas į žanrines formas arba tipus, dažniausiai remiantis: 1) vyraujančia tematika, vaizduojamais reiškiniais (buitinis, socialinis, filosofinis, psichologinis, nuotykių, istorinis, fantastinis Δ); 2) priklausomybe epochai (Baroko, klasicistinis, sentimentalizmo, romantizmo ir pan. Δ); 3) priklausomybe meninei srovei (realistinis, natūralistinis, modernistinis, ekspresionistinis, magiškojo realizmo, naujasis (prancūzų), postmodernistinis ir pan. Δ); 4) vaizdavimo būdais (satyrinis, lyrinis, epistolinis (laiškų) ir pan. Δ); 5) pasakojimo tipais (objektyvistinis, subjektyvusis, vidinio monologo, sąmonės srauto Δ). Klasifikacijos principai dažnai kryžiuojami, tad vieną ir tą patį kūrinį galima apibūdinti keliais aspektais, pvz., *modernistinis-psichologi-nis-vidinio monologo* Δ.

Formavosi Antikos, Viduramžių, Renesanso, Apšvietos epochose paplitusių liaudies pasakojimų, anekdotų, sujungtų į platesnius ciklus pamatu (Apolonijos (Appuleius) *Metamorfozės*, arba *Aukso asilas*, Longo Dafnis ir Chlojė, Dž. Bokačo (Boccaccio) *Dekameronas*) ir pasiekė šedevrų lygmenį (M. de Servanteso (Cervantes) *Don Kichotas*, F. Rable (Rabelais) *Gargantua ir Pantagruelis*, D. Defo (Defoe) *Robinzonas Kruzas*, Dž. Svifto (Swift) *Guliverio kelionės*); ilgainiui (ypač XIX ir XX a.) tapo pagrindiniu, populiariausiu epikos žanru. Tarp garsiausių XIX a. Δ kūrėjų dažniausiai minimi: sentimentalistai L. Sternas (Sterne), S. Ričardsonas (Richardson), Ž. Ž. Ruso (Rousseau), realistai Stendhalis (Stendhal), O. de Balzakas (de Balzac), G. Floberas (Flaubert), Č. Dikensas (Dickens), V. Tekerėjus (Thackeray), N. Gogolis, L. Tolstojus, F. Dostojevskis, A. Čechovas, B. Prusas, natūralistai E. Zolia, G. de Mopasanas (Maupassant). XX a. Δ raiška tapo itin daugiašakė, greta gausių modernizmo atmainų pynėsi įvairios neorealizmo, psichologizmo, ekspresionizmo konvencijos, įtakingi tapo atskirų regionų (iberoamerikiečių magiškas rea-

lizmas, prancūzų naujasis romanas), vėliau – postmodernizmo ir kt. variantai. Tarp žymiausiųjų romanistų nurodomi: M. Prustas (Proust), Dž. Džoisas (Joyce), Dž. Dos Pasosas (Passos), R. Muzilis, F. Kafka, H. Hesė (Hesse), T. Manas (Mann), V. Folkneris (Faulkner), E. Hemingvėjus (Hemingway), Dž. Londonas (London), V. Vulf (Woolf), A. Malro (Malraux), A. Židas (Gide), A. Kamiu (Camus), A. Rob-Grijė (Robbe-Grillet), K. Simon (Simon), A. Haksliis (Huxley), Dž. Orvelas (Orwell), S. Belou (Bellow), K. Abė (Abe), Y. Kavabata, M. Bulgakovas, M. Šolochovas, A. Solženycinas, M. Vargas Ljosa (Vargas Llosa), Ch. Kortasaras (Cortazar), G. Garsija Markesas (García Marquez), U. Eko (Eco), K. Vonegutis (Vonnegut), Dž. Bartas (Barth), T. Pinčonas (Pynchon). Lietuvių Δ pradmenys – pasakojamoji tautosaka, XIX a. proza, ypač apysakos (pvz., J. S. Dovydaičio *Šiaulėniškis senelis*, M. Valančiaus *Palangos Juzė*); žanro formavimuisi įtakos turėjo kaimynų (lenkų, rusų, vokiečių) autorių kūriniai. Pirmieji Δ atspindėjo XX a. pr. lietuvių tautos siekius, idėjas: kėlė tautinį sąmoningumą, patriotišką didžiavimąsi garbinga istorija (V. Pietario *Algimantas*, 1904), realistiškai vaizdavo bendruomenės gyvenimą, socialinius konfliktus, kaimo ir miesto etines sandūras (Lazdynų Pelėdos *Klaida*, 1909), analitiškai narstė psichologinius ir moralinius reiškinius (J. Lindės-Dobilo *Blūdas*, 1912), taip pat gvildeno kūrybos, estetikos problematiką, impresionistiškai piešė erotinius išgyvenimus (I. Šeinius *Kuprelis*, 1913). Kitu raidos etapu (apie 1918–1940 m.) plėtėsi Δ tematikos diapazonas, meninių priemonių repertuaras, tapo įvairesni ir labiau modernūs vaizdavimo būdai; kūrinų gausa išsiskyrė 3 deš. viduryje (1935–1936 pasirodė 45 Δ). Epinę tautos gyvenimo panoramą, atgimimo siekius parodė ir nacionalinio charakterio slėpinis gvildeno J. Tumas-Vaižgantas *Pragiedručiuose* (1918–1920). Tuo laikotarpiu dominavo realizmo konvencija, dažniausiai buvo vaizduojamas kaimo, miestiečių, tarnautojų ir inteligentų gyvenimas, socialiniai ir moraliniai aspektai; šiai krypčiai atstovauja A. Vienuolio *Prieš dieną* (1925), *Vaižganto šeimos vėžiai* (1929), J. Grušo *Karjeristai* (1935), P. Cvirkos *Žemė maitintoja* (1935), L. Dovydeno *Broliai Domeikos* (1936), Jono Marcinkevičiaus *Benjaminas Kordušas* (1937), V. Mykolaičio-Putino *Krizė* (1937), P. Orintaitės *Daubiškės inteligentai* (1937), J. Jankaus diloģija *Egzaminai, Be krantų* (1938), I. Simonaitytės *Vilius Karalius* (t. 1, 1939), J. Paukštelio *Pirmieji metai* (1936), *Kaimynai* (1939) ir kt. Lygia greta plėtotos ir kitos žanrinės formos. Istorinio Δ kūrėjai daugiausia telkėsi į Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto laikus, vaizdavo didvyriškas kovas už tautos likimą, knygnešių žygius: V. Andriukaičio *Audra Žemaičiuose* (1930), A. Vienuolio *Kryžkelės* (1932), F. Neveravičiaus *Blaškomos liepsnos* (1936), K. Puidos *Magnus Dux* (1936), J. Marcinkevičiaus *Kražių skerdynės* (1938). Meninių aukštumų pasiekė psichologinis Δ, atskleidęs vidinius personažo potyrius, meilės išgyvenimų niuansus: V. Mykolaičio-

Putino *Altorių šešėly* (1933), A. Vaičiulaičio *Valentina* (1936). Savitą šeimyninės kronikos Δ tipą sukūrė I. Simonaitytė, vaizdavusi Prūsų Lietuvos žmonių likimus (*Aukštųjų Šimonių likimas*, 1935); originalų groteskinį kūrinių parašė I. Šeinius (*Siegfried Immerselbe atsijaušina*, 1934). Populiariausias to meto detektyvinio, bulvarinio Δ autorius – J. Pilyponis (*Kelionė aplink Lietuvą per 80 dienų*, 1928; *Amžinas žydas Kaune*, 1934; *Kaukolė žalsvame čemodane*, 1934). Satyrinius Δ kūrė P. Cvirka (*Frank Kruk*, 1934), T. Tilvytis (*Kelionė aplink stalą*, 1936).

Po 1940 ir pokario laikotarpiu, primetus Lietuvai sovietinį režimą, Δ raida tapo nenuosekli, daugeliu atvejų priklausoma nuo politinės konjunktūros, ideologinių veiksnių. Į vakarus pasitraukus per pusę rašytojų, liet. lit-ra tarsi suskilo į dvi šakas – buvo kuriama ir Lietuvoje, ir užsienyje.

Išėivijos romanistai, gyvenę žodžio laisvės sąlygomis, gvildeno egzistencines individo problemas, nostalgiška ir neretai idealizuodami, žvelgė į praeitį, vaizdavo skausmingą kaimietiškos ir urbanistinės kultūros sandūrį, apmąstė pragaištingą totalitarizmo poveikį žmogaus sąmonei. Tarp iškiliausių išėivijos Δ: V. Ramono *Kryžiai* (1947), J. Jankaus *Naktis ant morų* (1948) ir *Anapus rytojaus* (1978), M. Katiliškio *Užuovėja* (1952) ir *Miškais ateina duodu* (1957), B. Pūkelevičiūtės *Aštuoni lapai* (1956); vienas garsiausių lietuvių Δ, parašytas vidinio monologo forma, – A. Škėmos *Balta drobulė* (1958), taip pat A. Barono *Lieptai ir bedugnės* (1961), Alb. Baranausko *Rudenys ir pavasariai* (1975–1978), E. Cinzo *Raudonojo arklio vasara* (1975), *Mona* (1981), *Šventojo Petro šūnynas* (1984). Įdomių Δ parašė K. Barėnas, V. Alantas, K. Almenas, J. Gliauda, A. Kairys ir kt. Originaliu diskurso segmentavimu ir introspektivya psichologine analize išsiskiria nuo 1972 m. Izraelyje gyvenančio I. Mero kūriniai – *Lygiosios trunks akimirka* (1972), *Striptizas, arba Paryžius-Roma-Paryžius* (1976), *Sara* (1982).

Kitaip klostėsi Lietuvoje gyvenančių ir sovietinės ideologijos sukuriu blaškomu romanistų kūryba. Ankstyvaisiais pokario metais, išskyrus meistriskai sukurtus, talentinguosius K. Borutos *Baltaragio malūną* (1945) ir B. Sruogos *Dievų mišką* (paraš. 1946, išl. 1957), vyravo vadinamojo socialistinio realizmo dogmoms ir vadinamajam *klasiniam* požiūriui paklūstantys Δ: A. Gudaičio-Guzevičiaus *Kalvio Ignoto teisybė* (1948–1949), J. Usačiovo *Nemunos lauzia ledus* (1956), Alf. Bieliausko *Rožės žydi raudonai* (1959). Tik nuo 6 deš. pab. liet. Δ ėmė laisvėti, į jo kūrėjus gretas įsiliejo nauja karta, drąsesnė ir imlesnė pasaulio lit-ros patirčiai. Dėl stilistikos turtingumo ir lankstumo, pasakojimo moderniško (formavosi vadinamasis vidinio monologo Δ), dėl autentiškų personažų išgyvenimų aukščiau vertintini J. Baltušio *Parduotos vasaros* (2 t., 1957), V. Sirijos Giros *Štai ir viskas* (1963), M. Sluckio *Laiptai į dangų* (1963), *Adomo obuolys* (1966), *Uostas mano – neramus* (1968), *Saulė vakarop* (1976), Alf. Bieliausko *Kauno romanas* (1966). Tarp skaitytojų populiarūs buvo

tarybinės tikrovės sutrikimus, konfliktus atviriau rodantys, taip pat II pasaulinio karo, pokario įvykių dramatiškumą autentiškiau vaizduojantys Δ: J. Avyžiaus *Chameleono spalvos* (1979), *Degimai* (1982), *Sodybų tuštėjimo metas* (1970–1989), V. Bubnio *Alkana žemė* (1971), *Po vasaros dangum* (1973), *Nesėtų rugių žydėjimas* (1976), J. Baltušio (*Sakmė apie Juzą*, 1979), atskiri A. Zurbos, R. Kašausko, P. Treinio, V. Petkevičiaus, Sirijos Giros kūriniai. Išaugęs pasakojimo technikos, stiliaus, struktūros modeliavimo, personažų vaizdavimo lygis vis dėlto negalėjo pridenkti semantikos ir idėjų schematiškumo ir tendencingumo. Palyginti retai rodomas laisvos dvasios žmogus, dažniau – personažas, kurio elgseną ir mąstyseną determinuoja komunistinė ideologija; buvo diegiamas socializmo santvarkos pranašumo ir valdžios teisingumo mitas.

Ilgainiui, pradėdant 9 deš., šie stereotipai pradėti laužyti, iškeliant kitokio tipo personažus arba tiesiog renkant ne skatinamą *aktualiąją* visuomeninę problematiką, bet įvairesnę, *neangažuotą* tematiką. Imta dažniau vaizduoti politinių įvykių, brutaliais tikrovės laužomus likimus, asmeninius psichologinius išgyvenimus, daugiaprasmius šeimos santykius, menininko, kūrėjo brendimą ir jo dvasios būsenas; reikšmingu Δ raiškos baru tapo tautos istorijos mįslės ir lemtingi praeities vingiai, taip pat – Lietuvos partizanų kovos, antisovietinė rezistencija, trėmimai į Sibirą. Tuo atžvilgiu labiausiai vertintini J. Mikelinsko *Genys yra margas* (1976) ir *Už horizonto laisvė* (1978), R. Lankausko *Vidury didelio lauko...* (1962), *Projektas* (1986), *Užkeiktas miestas* (1990), *Piligrimas* (1995), R. Šavelio *Dievo avinėlis* (1974), B. Radzevičiaus *Priešaušrio vieškeliai* (1979–1985), V. Bubnio *Piemenėlių mišios* (1988), *Atleisk mūsų kaltes* (1989), *Teatsiveria tavo akys* 1993, R. Gudaičio *Metaforų medžiotojai* (1987), S. Šaltenio *Kalės vaikai* (1990), V. Juknaitės *Šermenys* (1990), J. Ivanauskaitės *Mėnulio vaikai* (1988), *Pragaro sodai* (1992), *Ragana ir lietus* (1993), V. Martinkaus *Medžioklė draustinyje* (1983).

Vidiniai meniniai žanro struktūros pokyčiai (pasakojimo formų lankstumas, polifoniškas vaizdavimas, intertekstinis postmodernusis diskursas) bei išorinių sąlygų permainos (minties išlaisvėjimas, atviras santykis su pasauline lit-ra, o labiausiai – atkurta Lietuvos nepriklausomybė, savos valstybės tęstinumo atstatymas) lėmė naują, šiuolaikinį Δ etapą. Jį jau žymi ir anksčiau pasirodę novatoriški mitografiškieji S. T. Kondroto Δ (*Žalčio žvilgsnis*, 1981; *Ir apsiniauks žvelgiantys pro langą*, 1985), intelektualieji, daugiaplaniai R. Gavelio Δ (*Vilniaus pokeris*, 1989; *Vilniaus džiazas*, 1993; *Paskutinioji žemės žmonių karta*, 1995; *Septyni savižudybės būdai*, 1999; *Sun-Tzu gyvenimas šventame Vilniaus mieste*, 2002), lyriniai, kupini stilizacijų J. Kunčino Δ (*Tūla*, 1997; *Blanchissieris, arba Žvėrynas-Užupis*, 1997; *Kasdien į karą*, 2000). Užmoju išsiskiria originalūs daugiaplaniai emociniai, o vėliau – istoriosofiniai P. Dirgėlos Δ: *Šalavijų kalnas* (1977), *Pogodalis* (1978), *Joldijos jūra* (1987–1988), *Anciliaus ežeras*

(1991), keturtomis Δ ciklas *Karalystė* (1997–2004). Dabartinio Δ erdvė itin plati, joje telpa tradiciniai epiniai ir lyriniai baladiški, avangardistiniai postmodernūs ir psichologiniai kūriniai. Tarp populiariausių ir kritikos labiausiai vertinamų autorių: R. Granauskas (*Duburys*, 2003), L. Gutauskas (*Vilko dantų karoliai*, 3 t., 1991–1997), E. Ignatavičius (*Kiparisų tamsa*, 2005), V. Bubnys (*Balandžio plastėjime*, 2002), S. Parulskis (*Trys sekundės dangaus*, 2002), M. Ivaškevičius (*Žalė*, 2002), H. Kunčius (*Nepasigailėti Dušanskio*, 2006), J. Skablauskaitė (*Mėnesienos skalikas*, 2004), R. Šerelytė (*Vardas tamsoje*, 2004), L. S. Černiauskaitė (*Kvėpavimas į marmurą*, 2006), G. Aleksa (*Ėriukas stiklo rage*, 2003), V. Rožukas (*Bitlų eros hieroglifas*, 1990; *Mosada*, 1996). Labai pagausėjo populiarių, detektyvinio pobūdžio, taip pat masinei auditorijai skirtų, erotiniais išgyvenimais paremtų vadinamųjų „meilės“ Δ . Šiuolaikiniam etapui būdinga tai, kad Δ daugeliu atvejų tapo preke, o jo meninę vertę dažnai nustelbia populiarumo ir perkamumo siekiai.

Sąmonės srautas, arba **vidinis monologas**. Moderniai prozai būdinga literatūrinė technika, kuria atskleidžiama daugialypė personažo sąmonėje vykstanti minčių ir jausmų eiga. Jam būdingas nenuoseklumas, peršokimas nuo vienos minties prie kitos, įvairių patirties plotmių (nuo filosofinės iki pačios kasdieniškiausios) sumaišymas. Minčių eigos natūralumui pabrėžti neretai atsiskaidoma skyrybos ženklų, laužoma sintaksė ir pan. Sąmonės srautas žymi požiūrio taško kitimą pasakojime. Klasikinėje realistinėje prozoje visai žinoma pasakojimas savo personažo minčių eigą aprašo tarsi stebėdamas iš šalies, o sąmonės srauto atveju tarsi persikeliamas į paties personažo sąmonę. Šios technikos užuomazgų galima rasti L. Sterno romane *Tristramas Šendis* (1760–1767), giminingi sąmonės srautui yra F. Dostojevskio (XIX a.) herojų pokalbiai su savim. Ši literatūrinė technika įsitvirtino XX a. prozoje. Bene ryškiausias jos vartojimo pavyzdys – Dž. Džoiso (Joyce) romanas *Ulisas* (1922), beveik ištiesai parašytas kaip personažų vidiniai monologai (vienas iš jų – Molės Blum – tęsiasi per keliasdešimt puslapių ir turi tik vieną skyrybos ženklą). Sąmonės srautas būdingas M. Prusto (Proust), V. Vulf (Woolf), V. Folknerio (Foukner) ir daugelio kitų žymių XX a. prozininkų kūrybai. Lietuvių lit-roje sąmonės srautas pasirodė XX a. II p., pirmiausia išėivijos rašytojų kūryboje – A. Škėmos romane *Balta drobulė* ir apsakymuose, A. Landsbergio, kiek vėliau – Lietuvoje savo kūrybinį kelią pradėjusio I. Mero prozoje. 7 deš. sąmonės srautas išpopuliarėjo Lietuvoje rašiusių prozininkų (Alf. Bieliausko, M. Sluckio) kūryboje, kuri 1968 sukėlė diskusiją apie vadinamąją vidinio monologo prozą.

Sarkazmas (gr. *sarkasmos* < *sarkazo* – draskau mėsa), pikta, ironiška pašaipa, kilusi iš nusivylimo, apmaudo ir pagiežos, dažniausiai atmiešta skausminga refleksija dėl likimo, aplinkybių ar kitų žmonių

nulemtų sunkių, nepelnytų išgyvenimų (*O kaip gerai, vaikuti, kad susilaužei koją!; Kaip tau / man pasisekė, kad susirgai / susirgau nepagydoma liga...*). Sarkazmas sukuriama priešinant diametriškai skirtingas emocijas, nuostatas, kartėlį pridengiant tariamu džiaugsmu, kraštutinį nusivylimą – apsimestiniu linksnumu, bejėgiškumą – iškentėta stiprybe. Naudojama kaip retorikos ir stiliaus priemonė, siekiant kuo įtaigiau išreikšti savo išgyvenimus, priblokšti adresatą, sumenkinti, sumažinti patirtus smūgius. Lit-roje priskirtinas satyrinio vaizdavimo repertuarui, naudojamas vaizduojant aštrius konfliktus tarp individo ir aplinkos, gilią egzistencines kolizijas. Būdingas Juvenalio, F. Rablė (Rabelais), Dž. Svifto, Voltero, N. Gogolio, M. Saltykovo-Ščedrino, F. Kafkos, Dž. Orvelo, K. Voneguto, S. Beketo kūriniams. Iš lietuvių autorių sarkazmą naudojo V. Kudirka, I. Šeinius, B. Sruoga (ypač *Dievų miške*), taip pat K. Saja, J. Glinskis, V. Žilinskaitė, J. Erlickas, J. Gimberis ir kt.

Satyra (lot. *satira*, senesnis variantas *satura* – malkalynė, maišalynė), lit-ros kūrinys ar vaizdavimo būdas, atskleidžiantis ir išjuokiantis aprašomojo (asmens, gyvenimo būdo, politinės sistemos, vienkio ar kitokių pažiūrų ir pan) silpnynes, trūkumus. Lit-roje galima kalbėti apie satyrinį vaizdavimo būdą, kuriam būdingas kandas, aštrus, net tendencingas humoras, paradoksas, kuris remiasi neatitikimu tarp to, kaip išjuokiamas objektas atrodo, ir to, kas jis yra iš tikrųjų, tarp realybės ir idealo. Satyra pasižymi atvirai ironiška kalbančiojo pozicija, išjuokiamas objektas (konkrečios silpnybės, tam tikros situacijos) yra nesunkiai atpažįstamas arba net įvardijamas. Satyra, nukreipta prieš konkrečius asmenis, vadinama paskviliumi. Europos literatūrinėje tradicijoje Δ susiformavo kaip tam tikro socialinio komentario forma ir reikšėsi dramoje (graikų komedijų autorius Aristofanas) bei poezijoje. Senovės romėnų lit-roje Δ ir buvo vadinamas trumpas eiliuotas lyrinis-epinis kūrinys; žinomiausi tokių satyrų autoriai – Horacijus ir Juvenalis. Antikinės Δ žanro tradicija atgimė Klasicizmo epochoje (satyrą yra parašęs ir Klasicizmo poetikos kūrėjas N. Bualo). Atskirai kalbama apie vadinamąją *menipietišką* Δ . Jos pradininkas – III a. prieš Kr. gyvenęs graikų filosofas kinikas Menipapas. Menipietiška Δ neturi griežtų žanrinių rėmų, joje dera proza ir eilės, rimta ir komiška, natūralistiniai ir fantastiniai elementai. Klasikinių tokios Δ pavyzdžiu laikomas I a. po Kr. gyvenusio romėnų rašytojo romanas Petronijaus *Satyrikonas*. Menipietiškos satyros bruožų turi garsūs Renesanso ir Apšviotos epochų romanai: F. Rablė (Rabelais) *Gargantua ir Pantagriuelis*, Dž. Svifto (Swift) *Guliverio kelionės*, M. de Servanteso (Cervantes) *Don Kichotas*. Tačiau dažniausiai Δ terminas vartojamas jau nesiejant jo su viena ar kita antikine tradicija.

Tarp garsiausių pasaulinės lit-ros satyrų – Nyderlandų humanisto E. Roterdamičio *Pagiriamasis žodis kvailybei* (XVI a.). Satyrinėmis galima laikyti prancū-

zų klasicisto Ž. B. Moljero (Mollière)dramas, kurių jau pavadinimai rodo, kokios silpnybės išjuokiamos (*Tartufas, arba Apgavikas, Šykštuolis*). Iš XX a. pažymėtinos anglų rašytojo Dž. Orvelo (Orwell) politinės Δ (*Gyviųjų ūkis, 1984-iejį*), satyrinis rusų rašytojo M. Bulgakovo romanas *Šuns širdis*.

Lietuvių Δ pradininku laikomas V. Kudirka (*Viršinininkai, Lietuvos tilto atsiminimai*), satyrinio vaidavimo bruožų esama Žemaitės kūriniuose (Vingių Jono portretas aps. „Marti“), taip pat K. Sajos dramose; Δ rinkinį yra išleidusi V. Žilinskaitė, satyrinių eilėraščių yra parašęs V. Šimkus. Vienas ryškiausių satyrinės poezijos kūrėjų šiuolaikinėje lietuvių lit-roje yra J. Erlickas.

Sentimentalizmas (pranc. *sentimente* – jausmas), XVIII a. vid. – XIX a. pr. Europos lit-ros, dailės ir visuomeninės minties srovė (terminas kildinamas iš L. Sterno romano *Sentimentali kelionė po Italiją ir Prancūziją* (1768) pavadinimo). Sentimentalizmas atsirado kaip reakcija prieš Klasicizmo normatyvinę estetiką ir Apšvietos racionalumą. Dažnai laikomas pastarosios atšaka, nes pritarė daugeliui jos visuomeninių idėjų. Rėmėsi Ž. Ž. Ruso (Rousseau) doktrina apie prigimtinių žmogaus gerumą, kurį žaloja civilizacijos poveikis, atitolimas nuo gamtos. Sentimentalistai iškėlė jausmą aukščiau proto ir jausmų analizę pavertė meninio vaizdavimo objektu. Poetizavo nekilmingų luomų žmones, meilę, tyrumą, jautrumą gamtai ir menui, siekė emociškai paveikti skaitytoją. Pagrindiniai žanrai: aprašomoji poema, idilė, elegija, psichologinis romanas, komedija ir drama. Reikšmingiausi pavyzdžiai: Ž. Ž. Ruso *Naujoji Eloiza* (1761), S. Ričardsono (Richardson) *Pamela* (1740), N. Karamzino *Vargšė Liza* (1792). Sentimentalizmas reiškėsi prancūzų, vokiečių, lenkų, anglų lit-rose; pastarajai būdingesni ironijos ir humoro pradai. Lietuvoje sentimentalizmo bruožų pastebima XIX a. pr. rašytojų A. Klemento, D. Poškos, A. Strazdo kūryboje.

Sentimentalizmas buvo artimas Audros ir veržimosi lit-rai (J. V. Gėtės (Goethe) *Jaunojo Verterio kančios*, 1744); daugelį sentimentalizmo elementų perėmė romantizmas (kartais sentimentalizmas priskiriamas preromantizmui).

Simbolizmas (pranc. *symbolisme* < gr. *symbolon* – ženklas, simbolis), lit-ros srovė, susiformavusi Prancūzijoje XIX a. pab. Δ atsirado kaip reakcija į natūralizmą ir realizmą. Protestuodami prieš šioms kryptims būdingą tikrovės imitavimą, simbolistai kūrė užuominų, subjektyvių nuotaikų kalbą, kurios centras buvo simbolis. Jis buvo suvokiamas kaip žodžiu išreikštas dvasinio pasaulio materialus atitikmuo. Simbolizmo supratimui programinis yra Š. Bodlero (Baudelaire), laikomo vienu iš Δ pirmtakų, eilėraštis „Atitikmenys“. Simbolistai domėjosi menų sintezės idėja, ypač kalbos muzikinėmis galiybėmis (P. Verleno (P. Verlaine) šūkis „Visų pirma muzikos!“); jie išpopuliarino laisvasias eiles, eilėraščių proza, eilėraščių ciklo kompoziciją. Simbolistai įve-

dė į poeziją miesto temą, o drauge su ja ir vidinių prieštaravimų draskomą žmogų. Ryškiausi simbolistai – pranc. poetai Bodleras, Verlenas, A. Rembo (Rimbaud), Ž. Lafargas (Laforgue), S. Malarmė (Mallarmé), prancūziškai rašęs belgų dramaturgas M. Meterlinkas (Maeterlinck), prozininkas Ž. K. Hiuismansas (Huysmans). Simbolizmas populiarius buvo Lotynų Amerikos lit-rose. Jo įtaka jaučiama ir XX a. pr. – P. Valeri (Valery), R. M. Rilksės (Rilke), V. B. Jeitso (Yeats), T. S. Elioto kūryboje.

Lietuvių lit-rai didesnę įtaką darė rusų Δ , susiformavęs kiek vėliau už prancūzų. Pagrindinės abiejų didžiųjų šios srovės atšakų nuostatos panašios, tačiau rusų Δ itin stiprus filosofinis pradai, veikiamas V. Solovjovo mokymo apie pasaulinę dvasią. Poetinė kalba abstraktesnė, linkstama ne tiek į žmogaus sielos, kiek į kosmoso sąrangos ir žmogaus vietos joje analizę. Išskiriamos trys rusų simbolizmo bangos. Pirmajai priklausė N. Minskis, D. Merežkovskis, Z. Gippius, antrajai – V. Briusovas, K. Balmontas, F. Sologubas, trečiajai, susiformavusiai XX a. pr. – A. Blokas, A. Belas, J. Baltrušaitis. Pastarojo asmenybė ir rusiškoji kūryba itin svarbi lietuvių Δ formavimuisi. Lietuvoje simbolizmas nesudarė vientiso judėjimo ir atėjo kiek pavėlavęs – chronologiškai jo pradžia sutampa su leidiniu Vaivorykštė (1914), Pirmasai baras (1915) pasirodymu, o pabaiga – su V. Mykolaičio-Putino eilėraščių rinkiniu *Tarp dviejų aušrų* (1921). Tačiau Δ ženklų – realizmo atmetimą, naujos pasaulėjautos ir estetikos siekį – galima pastebėti jau J. A. Herbačiausko *Erškėčių vainike* (1908) ir S. Čiurlionienės-Kymantaitės *Lietuvoje* (1910). Ryškiausi lietuvių simbolistinės poezijos kūrėjai nuo tautinės problematikos atsigręžę į individą, siekė atskleisti dramatišką dualistinę žmogaus prigimtį ir jos ryšį su kosmoso sąranga (Mykolaitis-Putinas) ar ekspresyviai išreikšti „širdies gelmes“ (B. Sruoga). Pirmuoju atveju svarbi filosofinė problematika, išryškėja pastovūs simboliai (viršūnės–gelmės), antruoju atveju kuriamas fragmentiškas impresionistinio vaizdo eilėraštis, kurio simbolika išreiškia momento nuotaiką. Iš chronologinės sekos iškrinta lietuviškoji J. Baltrušaičio kūryba (1942 pasirodė eil. rink. *Ašarų vainikas* 1 d.). Baltrušaitis tarp lietuvių simbolistų unikalus harmoningu pasaulio suvokimu, cikliška laiko samprata. Kai kurių poetų kūryboje simbolistiniais įvaizdžiais propaguojami tautiniai idealai ar reiškiamas perdėm abstraktus filosofinis turinys (M. Gustaitis, M. Vaitkus, F. Kirša). Simbolizmo įtaka pastebima E. Steponaičio, A. Lasto, P. Vaičiūno, K. Inčiūros, J. Tysliavos, S. Nėries, L. Skabeikos poezijoje.

Sintaksinė poetinė figūra, tam tikra sintaksinė konstrukcija, vartojama kalbos raiškumui, poetiniam efektui pasiekti. Tokį efektą gali kurti viso teksto sintaksinė organizacija, pvz., skrybros ženklų atsisakymas moderniojoje poezijoje ar prozoje (Dž. Džoiso (Joyce) *Ulise Molės Blum monologas* tęsiasi keliasdešimt puslapių ir turi tik vieną skrybros žen-

klą; R. Granausko apys. *Jaučio aukojimas* sudaryta tik iš trijų sakinių) arba nebaigti sakiniai, sukuriantys užuominą, potekstę. Išskiriamos ir atskiros sintaksinės figūros, kurių pagrindinės yra šios:

• **Pakartojimas**, atskirų žodžių, frazių ar sakinių kartojimas, atliekantis emocinio pabrėžimo, semantinio išryškavimo funkciją, pvz.:

*Vis gaudžia ir gaudžia, vis dunda ir dunda,
Ir didina, daugina dovaną duotą...* (J. Baltrušaitis)

• **Anafora**, žodžių ar jų junginių pakartojimas sakinių, eilučių, posmų pradžioje, pvz.:

*Kiekvienas augalas į saulę stiebias,
Kiekvienas gyvis ją pajusti geidžia.* (V. Mykolaitis-Putinas)

• **Epifora**, žodžių ar jų junginių pakartojimas sakinio, eilutės ar posmo pabaigoje, pvz.:

*Tai buvo septintą valandą ryto,
lygiai septintą valandą ryto
ir nelygiai septintą valandą ryto,
lygiai nelygų rytą
ir lygiai septintą valandą ryto.* (A. Mackus)

• **Paralelizmas**, simetriškai išdėstytos vienodos ar panašios sintaksinės struktūros, kuriomis sugretinami skirtingi reiškiniai. Vienas dažniausių paralelizmų litroje – žmogaus būsenos ir gamtos sugretinimas, pvz.: *Neužmigdys naktis žvaigždės,
Nenumarins širdis troškimų.* (Maironis)

• **Antitezė**, paralelizmo atvejis, kai gretinamieji nariai turi priešingą reikšmę, pvz., antiteziškas yra M. Martinaičio poezijos rinkinio *Akių tamsoj, širdies švieso* pavadinimas, antiteze grįstas V. Mykolaičio-Putino eilėraščių ciklas *Viršūnės ir gelmės*.

• **Inversija**, įprastinės žodžių tvarkos pakeitimas sakinyje, siekiant pabrėžti kurią nors jo dalį. Inversijų gausu V. Krėvės *Dainavos šalies senų žmonių padavimuose*, J. Bilūno prozoje („Atėjo ruduo, liūdnas, nelaimingas“).

• **Anakolutas**, sintaksinė figūra, kai žodžiai ar sakinių atkarpos tarpusavyje derinami semantiškai, o ne sintaksiškai. Rašytinėje kalboje, grožinėje lit-j ši figūra vartojama šnekamosios kalbos, laisvos minties įspūdių sukurti: *Stela, ir tą pavasarį buvo Stela, cigaretės apskrudintas staliukas.* (B. Radzevičius)

• **Perkėlimas** (anžambemas, pranc. *enjambement*), sintaksinių intonacinių vienetų (sakinių, frazių) ir metroritminių vienetų (eilutės, strofos) nesutapimas. Šią figūrą mėgsta avangardistinės pakraipos poetai. Dažna ji, pvz., J. Juškaičio kūryboje: *Aš toks erškėtis... širdžia skaudančia
Tu kaip tylą dabar nelaukus
Palik išgirsti visą raudančią
Jo ateitį. Paglostyk plaukus...*

• **Elipsė**, kurios nors sakinio dalies (dažniausiai veiksnio ar tarinio) praleidimas, pvz.:

Nuo tavo rankų – meilė ir švelnumas.

Nuo vyturio pilkų sparnų – aušra. (Just. Marcinkevičius)

• **Asindetonas**, stilistiškai motyvuotas sakinio dalių arba sakinių jungimas be jungtukų: *dabar vėlu, aš grįžau atgal, išspjoviau mirtį šikšnosparnio pavidalu, ji neša tau mano laiką, aš dėl tavęs visko atsisakiau.* (V. P. Bložė)

• **Polisindetonas**, sakinio dalių arba sakinių jungimas su pabrėžtinai daug jungtukų, pvz.:

*Ir aš nenoriu matyt
egzilo tuštėjančių rankų,
ir aš nenoriu matyt
jų finalinio šauksmo krypties.
Ir aš nenoriu matyt
baimės, kur būta drąsumo,
ir aš nenoriu matyt
triumfuojančios meistro mirties.* (A. Mackus)

• **Parataksė**, sujungiamųjų sakinių dominavimas tekste.

• **Hipotaksė**, prijungiamųjų sakinių dominavimas tekste.

• **Retorinis klausimas**, nereikalaujantis atsakymo, emocingą teigimą ar neigimą reiškiantis klausiamasis sakinytis, pvz.:

*Vasaros, kodėl taip ilgai einat, kol ateinat
Ir kodėl taip greit, taip greit prabėgat?* (J. Juškaitis)

• **Retorinis sušukimas**, šaukiamasis sakinytis, emocingas, pabrėžiantis teigiamą mintį, parodantis subjekto poziciją. Dažniausiai toks sušukimas reiškiamas kreipiniu, pvz.:

*Pilie! Tu tiek amžių praleidai garsiai,
Ir tiek mums davei milžinų.* (Maironis)

• **Laipsniavimas**, vienaarūšių sakinio dalių arba vienaarūšių sakinių išvardijimas, kai išskaičiuojamos sąvokos eina silpnėjančia arba stiprėjančia tvarka, pvz.:

*Kur jūs paukščiai, paukšteliai, paukštytės,
Katrų čiułbančių taip ramu klausytis.* (A. Baranauskas).

Siurrealizmas (pranc. *surréalisme* – viršrealizmas), avangardistinė lit-ros ir meno kryptis, gyvavusi Europoje (visų pirma Prancūzijoje) tarp I ir II pasaulinių karų. Išsivystė iš kiek ankstesnio dadaizmo. Pagrindinės Δ manifestų (*Siurrealizmo manifestas*, 1924; *Kitas siurrealizmo manifestas*, 1929) ir kūrybos idėjos – pasipriešinimas racionalistiniam pasaulio supratimui, asmenybės unifikuojančiam civilizacijos paveldui, pašmonės ir vaizduotės sureikšminimas (ryški Z. Froido (Freud) psichoanalizės įtaka). Δ tikslas, anot A. Bretono (H. Breton), vieno iš šios krypties programos autorių, yra „svaiginančių nusileidimų“ į save išlaisvinti psichikos galias, sujungti įprastinį pasaulio suvokimą ir pašmonės pasaulį „absoliučioje realybėje“, t. y. viršrealybėje. Siurrealistus itin domi-

no sapno, haliucinacijos logika (ar nelogiškumas), tarpinės būsenos tarp miego ir budravimo, kurios „ištraukia“ iš vaizduotės netikėčiausius, neįmanomus pagal racionalistinį supratimą pavidalus. Mėgstamas automatinis rašymas, groteskas, parodija, juodasis humoras, bjaurumo ir siaubo estetika, netikėti žodžių ir vaizdo plotmių sugretinimai. Kai kuriais atžvilgiais (žavėjimasis vizija, sapnu, vaizdinis teksto tirštumas) Δ ištakas galima įžvelgti Baroko ir romantizmo tradicijose. Svarbiausi Δ atstovai – pranc. poetai A. Bretonas (Breton), P. Eliuaras (Eluard), L. Aragonas (Aragon). Δ ryškūs dailėje (S. Dali, M. Ernstas (Ernst), kine (manifestiniu laikomas rež. L. Bunjuelio (Buñuel) fimas *Andalūzijos šuo*, 1929). Siurrealizmui kaip organizuotam sąjūdžiui nustojus gyvuoti, dar ilgai buvo jautiama jo įtaka – ypač dramoje ir prozoje (nors Δ susiformavo poezijoje). Δ bruožų esama A. Arto (Artaud), S. Beketo (Becket), Ž. Ženė (J. Genet) ir kt. absurdo teatro kūrėjų dramose, pranc. Naujojo romano (N. Sarot (Sarraut), A. Rob-Grijė (Robbe-Grillet) kūryboje. Siurrealizmo terminas iki šiol plačiai vartojamas ne tiek kryptčiai, kiek šios krypties atstovų pasiūlytam pasaulio supratimui ir jo vaizdavimo būdai nusakyti. Apie Δ lietuvių lit-roje galima kalbėti būtent šiuo aspektu. Jo bruožų esama A. Škėmos, I. Mero, A. Landsbergio, J. Ivanauskaitės, V. P. Bložės, S. Gedos, M. Martinaičio, H. Radausko ir kt. kūryboje.

Socialistinis realizmas, oficiali sovietinės lit-ros doktrina, paskelbta 1934 m. I sovietinių rašytojų suvažiavime. Nors iš dalies rėmėsi klasikinio realizmo vaizdavimo principais, ja buvo siekiama lit-rą unifikuoti, pajungti propagandiniams tikslams. Δ doktrina skelbė socialistinį realizmą pagrindiniu sovietinės grožinės lit-ros metodu ir reikalavo, kad rašytojas, kaip buvo teigiama, „teisingai, istoriškai konkrečiai vaizduotų revoliucingai besiplėtojančią tikrovę“. Be to, lit-ra privalanti idėjiškai formuoti ir auklėti lojalius socializmui žmones, komunizmo statytojus. Pavyzdiniu Δ kūriniu laikomas M. Gorkio romanas *Motina* (1906), nors ir parašytas dar prieš paskelbiant doktriną. Lietuviškai Δ principai pirmą kartą išdėstyti Maskvoje leistame žurnale *Priekalas* 1934. Lietuviškojo Δ klasika laikytini J. Baltušio pjesė *Gieda gaideiliai*, A. Vienuolio romanas *Puodžiūnkiemis*, T. Tilvyčio poema *Usnynė*, kuriuose kuriami suprimityvinti išnaudotojų ir išnaudojamųjų portretai (vienai perdėm idealizuoti, kiti sukarikatūrinti), vaizduojama nesutaikoma klasių kova, brėžiama neišvengiama socialistinės pertvarkos perspektyva. Panašių bruožų turi daugelis pirmaisiais pokario dešimtmečiais Lietuvoje parašytų kūrinių. Laikui bėgant, Δ reikalavimai švelnėjo, jo samprata plėtėsi, kol galų gale paskutiniaisiais Sovietų Sąjungos gyvavimo dešimtmečiais ši sąvoka tapo neaiški. Δ doktrina buvo taikoma ne tik lit-rai, bet ir kitoms meno rūšims, o ją atitinkantys kūriniai artimi sukurtiems pagal hitlerinio herojinio realizmo principus, taigi galima kalbėti apie totalita-

rinių šalių oficialiojo meno panašumus. Socialistinio realizmo klišės parodijuoja taip vadinamas socartas, viena postmodernistinių meno krypčių.

Stilius (lot. *stilus* – rašymo pagaliukas, rašysena):

1. kalbos raiškos sistema lit-ros kūrinyje, priklausanti nuo individualaus kalbinės medžiagos vartojimo, atrankos, interpretacijos ir konstrukcijos, taip pat – tikslo ir funkcijų. Kartais išskiriamas platesnių lit-ros kategorijų stiliai: epochos (Klasicizmo, Baroko, Romantizmo, modernizmo ir kt.) bei srovės (ekspresionizmo, impresionizmo, siurrealizmo ir kt.); tačiau dažniausiai kalbama apie individualų autoriaus stilių, kurį labiausiai lemia konkretaus autoriaus talentas, jo gebėjimai pasinaudoti bendrinės kalbos ištekliais, kūrybiškumas parenkant tinkamiausius, tiksliausius ir vaizdingiausius žodžių derinius, kad galėtų įtaigiai aprašyti vaizduojamą objektą. Stilius priklauso ir nuo lit-ros žanro: epika labiausiai remiasi pasakojimu bei išoriniais veiksmo, situacijų, personažų aprašymais, metonimiška vaizduosena, tuo tarpu lyrikoje pirmenybė teikiama metaforai, perkeltinėms reikšmėms, fonetinėms žodžio ypatybėms (kartais vadinamoms *garsaraščiu*). Stilius laikomas vienu iš pagrindinių lit-ros, suvokiamas kaip *kalbos menas*, meniškumo ir vertės kriterijų. Tarp žymiausių stiliaus meistrų paprastai minimi lietuvių lit-ros klasikai – K. Donelaitis, A. Baranauskas, V. Krėvė, Vaižgantas, B. Sruoga, V. Mykolaitis-Putinas, P. Cvirka, A. Vaičiulaitis, J. Aistis, H. Radauskas, M. Katiškis ir kt.

2. kalbos vartojimo būdas visose kalbinės veiklos sferose – kasdienėje šnekoje, publicistikos, mokslo veikaluose, oficialiuose raštuose ir pan. Stiliaus sąvoka taip pat vartojama meno kūrinių (tapybos, skulptūros, muzikos, architektūros ir kt.), mados ir pan. individualioms raiškos sistemoms apibūdinti. Pagal vartojimo tikslingumą išskiriami funkciniai stiliai: meninis beletristinis, publicistinis, mokslinis, oficialusis dalykinis, buitinis ir kt.

Stilizacija, sąmoningas žinomo kūrinio, tam tikro žanro, formos, literatūrinės srovės ar epochos stiliaus, tam tikro kalbos būdo pamėgdžiojimas. Stilizacija gali apimti visą kūrinį (V. Krėvės *Dainavos šalies senų žmonių padavimai*) ar kai kuriuos kūrinio fragmentus (J. Marcinkevičiaus dramoje *Mindaugas* Juodojo ir Baltojo metraštininkų kalba primena senųjų metraščių stilių). Lietuvių lit-roje vienas pagrindinių stilizacijos šaltinių ir modelių yra tautosaka – liaudies dainos poetika imituojama pasitelkiant tam tikrą leksiką (deminutyvus, epitetus), sintaksines priemones ir kompozicinius principus (pakartojimus, paralelizmus), eilėdarą (sintaksinę-intonacinę). Tokios stilizacijos pradininku lietuvių lit-roje laikomas L. Gira, jos esama daugelio rašytojų kūryboje iki pat šių dienų (A. Miškinio, S. Nėries, K. Bradūno, M. Martinaičio, S. Gedos ir daugelio kt.). Kitas dažnai imituojamas stilius – Bib-

lijos, religinių raštų (tokios stilizacijos pavyzdžių rastume Bradūno, A. Škėmos, A. Mackaus ir kt. autorių kūryboje). Romantizmo epochos poetinį stilių imituoja H. Radauskas eil. „Juk tai romantika“. Esama keleto Δ atmainų, kurias vieną nuo kitos ne visada lengva atskirti.

- **Parodija**, labiausiai paplitusi stilizacijos atmaina, kurioje dažniausiai pamėgdžiojamas kito kūrinio stilius, idėjos, autoriaus pažiūros ar pan. ir išryškinamos juokingosios pusės. Tai daroma dažniausiai iki karikatūriškumo padidinant kai kuriuos kūrinio bruožus, stiliaus ypatybes (pvz., parodistai dar labiau pailgina ilgus parodijuojamo kūrinio sakinius, sentimentalų stilių padaro dar sentimentalesnį ir pan.). Poezijoje Δ įsitvirtino dar Antikos kultūroje, jos objektas buvo ne tik literatūra, bet ir religiniai ritualai, visuomenės papročiai. Senovės Graikijoje vadinamieji aukštieji žanrai turėjo savo parodijinius atitikmenis (pvz., Aristofano komedijos parodijavo Aischilo ir Euripido tragedijų stilių). Svarbus vaidmuo Δ teko Viduramžiais ir ypač Renesanso epochoje (pvz., ispanų rašytojas M. de Servantesas (Cervantes) *Don Kichote* parodijavo visą Viduramžių nuotykių romano tradiciją, prancūzų rašytojas F. Rable (Rabelais) *Gargantiua ir Pantagriuelyje* – scholastiką). Vienas žymiausių Apšvietos epochos parodistų – prancūzų filosofas ir rašytojas Volteras (Voltaire). Δ išliko populiarūs iki šių dienų. Lietuvių lit-roje Δ buvo pamėgę avangardinės pakraipos rašytojai (K. Binkio eilėraščių ciklas *Penki pavasariai*, T. Tilvyčio kn. 3 *grenadieriai*, 1926), vėliau – Vl. Šimkus (*Bitės pabėgėlės*, 1973). Ne tik literatūrinės klišės, bet ir laikraščių stilių, politinį diskursą šmaikščiai parodijuoja J. Erlickas. Δ objektas gali būti ne tik konkretus kūrinys ar autorius, bet ir literatūrinė kryptis, tradicija (pvz., H. Radausko poezijoje parodijuojama romantizmo poetika), tam tikri literatūrinės technikos, kompoziciniai ypatumai ir pan.

- **Travestija**, parodijos atmaina, kai rimtas kūrinys pašaipiai parafrazuojamas – išlaikomi pagrindiniai kompoziciniai bei tematiniai imituojamo kūrinio elementai, tačiau stilius smarkiai pakeičiamas: dažniausiai vadinamasis aukštasis stilius pakeičiamas žemuuju, patetiškas, deklaratyvus kalbėjimas – buitisku ar net vulgariu. Tokio antikinės dramos imitavimo pavyzdžiu galėtų būti J. Marcinkevičiaus poema *Heroica*, arba *Prometėjo pasmerkimas*.

- **Pastišas**, stilizacijos atmaina, kai mėgdžiojama konkretaus kūrinio, autoriaus ar lit-ros srovės stilistinė maniera. Iš pirmo žvilgsnio pastišas gali pasirodyti panašus į parodiją, bet jis kuriamas kaip literatūrinis žaidimas, pokštas, nesiekiant išjuokti mėgdžiojamo kūrinio ar lit-ros reiškinių. Tokio pastišo pavyzdžiu galėtų būti V. Šimkaus eil. „Vasaros idilė“, kuriame imituojama A. Strazdo „Pasterkos, arba piemenų giesmės“ stilistika. Pastišas, kartais apibūdinamas kaip šaltas, beastris mėgdžiojimas, būdingas post-

modernistinei lit-rai; tokio Δ pavyzdžių yra K. Ostausko dramose.

Tropas, perkeltine reikšme vartojamas žodis ar žodžių junginys; retorinė kalbos figūra. Perkeltinės reikšmės elementas pakeičiamas kitu, semantiškai artimu, tačiau esamame kontekste neįprastu. Prisklausomai nuo Δ rūšies, šis perkėlimas gali remtis dviejų dalykų panašumu (metafora) arba gretimumo ryšiais (metonimija) – metaforos ir metonimijos grupės sudaro Δ daugumą. Δ priskiriamos ir kai kurios kitos figūros.

- **epitetai**, vaizdingas kokios nors daikto, reiškinių ar veiksmo ypatybės įvardijimas, pvz., aukso svajonė, ugninės žaros ir pan.

- **palyginimas**, panašumu paremtas dviejų daiktų arba reiškinių sugretinimas, pvz., „Pro aukštus vartus / Ateinu / Kaip viešnia... (J. Degutyte); Laumė juostą pakabina / Kaip vainiką – danguje (H. Radauskas).

- **perifrazė**, daikto ar reiškinių netiesioginis įvardijimas, nusakymas kitais žodžiais, pvz., akis – regėjimo organas. S. Nėries eilėraštyje perifrastiškai įvardijamas Kaunas: „Kur baltas miestas / Kur Nemunėlis“. Perifrazė buvo mėgstama klasicizmo poetikoje (pvz., gausios perifrastinės valstiečio charakteristikos D. Poškos *Mužike Žemaičių ir Lietuvos*).

- **eufemizmas**, nemalonios ar nepadorios prasmės žodžių pakeitimas kitais, neutraliais, pvz., vietoj „numirė“ sakoma „pasitraukė“, „išėjo“ ir pan.

Žanras, grupė lit-ros kūrinių, kuriuose pasikartoja panaši tematika, problematika ir jų pateikimo būdas – struktūra, kompozicija, formalios teksto organizavimo savybės. Visa tai gali būti traktuojama kaip žanrinės taisyklės, normos. Δ yra viena pagrindinių sąvokų, kuria remiasi lit-ros tekstų klasifikacija, ir drauge viena esminių lit-ros mokslo problemų. Δ yra glaudžiai susijęs su lit-ros rūšimi ir yra jos sąlygojamas (pvz., epo žanrai – romanas, novelė, apysaka, lyrikos – sonetas, elegija, odė, dramos – tragedija, komedija). Δ įvairiais laikotarpiais suprantamas skirtingai, jį nevienodai traktuoja įvairios lit-ros teorijos mokyklos. Klasicizmas labai sureiškšmino Δ kategoriją. Romantikai, siekę kūrinių individualizacijos, ėmėsi Δ maišyti, nutrynė griežtas jų ribas. Modernizmo iškelta individualios genijaus raiškos idėja buvo nesuderinama su žanriniais šablonais. Visa XX a. ir XXI a. lit-ra Δ linkusi traktuoti gana laisvai. Naujai Δ žiūrėjo modernios lit-ros teorijos. Formalizmas siejo Δ su komunikacijos situacija – t. y. santykiu tarp rašytojo ir skaitytojo. Struktūralistai žanrinę normą traktuoja kaip vieną iš dinaminių struktūros veiksnių, lemiančių lit-ros procesą, – Δ atstovauja bendrai tendencijai, kurią atskiras kūrinys siekia įveikti. Panašiai Δ žiūri semiotika. Pz., rusų literatūrologas ir kultūros tyrinėtojas J. Lotmanas Δ laiko tipologi-

niu kriterijumi. Pagal jį skiria lit-os epochas, sroves, tipus, orientuotus į tapatybę (t. y. siekiančius atitikti Δ reikalavimus) ir orientuotus į skirtybę (šiuo atveju Δ tėra kliūtis, kurią reikia įveikti ieškant naujų meninių formų). Įtakingą Δ teoriją sukūrė rusų lit-ros tyrinėtojas M. Bachtinas, vienas žymiausių romano Δ tyrinėtojų, – jis kalba apie Δ kaip apie pačios lit-ros pradžią siekiančią kultūrinę atmintį. Lietuvių literatūrologijoje daugiausia dėmesio skiriama prozos žanrams (pvz., A. Zalatorius *Lietuvių apsakymo raida ir poetika*, 1971; A. Kalėdos *Romano struktūros metmenys*, 1996; J. Sprindytės *Lietuvių apysaka*, 1996).

Žemė, naujosios lietuvių poezijos antologija, išleista Los Andžele (JAV) 1951. Antol. publikuota J. Kėkšto, K. Bradūno, A. Nykos-Niliūno, H. Nagio, V. Mačernio poezija bei įvadinis J. Girmiaus straipsnis „Žmogaus prasmės žemėje poezija“. Straipsnis turi paantraštę „Trečiajai mūsų poezijos kartai atėjus“ ir traktuoja žemininkus kaip generaciją, kuriančią nei subjektyvią (kaip neoromantikai), nei objektyvią (t. y. idėjinę, visuomeninę), o labiau į bendruosius žmogaus rūpesčius įsižiūrinčią filosofinę poeziją. Į kultūrinę recepciją žemininkai (jie vadinami ir lankininkais – nuo žurnalo *Literatūros lankai* pavadinimo) įėjo kaip viena karta, kurios atstovus sieja bendras likimas. Kaip menininkai jie pradėjo formuotis dar Nepriklausomoje Lietuvoje (čia pradėjo studijuoti ar baigė studijas, paskelbė pirmąsias publikacijas), tačiau visu kūrybiniu pajėgumu išsiskleidė jau išeivijoje (pirmosios šios kartos atstovų knygos spausdinamos jau Vokietijoje). Tiesa, tai tik apibendrintas istorinės situacijos modelis – V. Mačernis žuvo Lietuvoje 1944, kiek kitoks ir J. Kėkšto, kalėjusio Lenkijos ir sovietiniame kalėjimuose, emigracijai pasirinkusio kitą žemyną, likimas. Tačiau labiau nei gimimo laikas ar istorinė patirtis žemininkus siejo santykis su ta patirtimi: tremtį jie priėmė kaip egzistencinį išbandymą. Kūryboje jis nevirsta retorišku prarastos žemės apdainavimu ar asmeninio skausmo išsakymu. Netektis transformuojama į būtines prasmės ieškojimą, išreikiama skirtinga poetine maniera (nuo gana tradicinio K. Bradūno eilėraščių, išsakančio pamatinį žmogaus artumo žemę krikščioniškos ir pagoniškos mitologijos simboliais, iki intelektualios vakarietiškos kultūros patirtį sugėrusios A. Nykos-Niliūno kūrybos). Žemininkai apskritai lit-ros kūrinių traktavo visų pirma kaip estetinę vertybę, orientavo lietuvių literatūrą į vakarietiškos tradicijos liniją, „kitaip tariant, nenormalioje padėtyje išimtinio istorijos momentu buvo užsiangažuota visuotinės, menu išsakomos civilizacijos srovės tęstinumui. Pavergtą kraštą apleidusį

pabėgėlių sauja apsisprendė elgtis kaip tauta, turinti savo kultūrą ir vidinę laisvę, kitų tautų tarpe, o ne kaip mobilizuoti kareiviai, tėvynės laisvės vardan savąją uždarę į ateities kraičio skrynią“ (R. Šilbajoris). Žemės idėjų ir estetinių orientacijų tąsa buvo *Literatūros lankų* žurnalas.

Žodžių žaismas, dažniausiai panašiai skambančių, bet skirtingas reikšmės turinčių žodžių sugretinimas, sukuriantis reikšmės dviprasmiškumą, neretai sukeliantis komišką efektą. Δ dažniausiai pasitaiko poezijoje, jį ypač mėgsta avangardistinės pakraipos rašytojai. Stilistika ir retorika skiria daugelį Δ rūšių.

- **Kalambūras**, panašaus skambėjimo, humoristinio ar satyrinio pobūdžio žodžių sugretinimas. Kaip ir kitas žodžių žaismo rūšis, Δ mėgo keturvėjininkai; pvz., K. Binkis varijuoja „Laisvės alėjos“ pavadinimą: „į laisvę alėjų“, „varva laisvės aliejum“; sugretina 'kompromisą' ir 'kompresą' – „kompromisų kloti kompresus“.
- **Ekvivokacija**, arba **dviprasmybė**, daugiareikšmė frazė ar pasakymas, kuris remiasi panašiu į kitus pasakymus skambesiu ar galimybe jį perskaityti keliais būdais; pvz., A. Rimydžio „Aš Vargo Mistros [vargamistros] vaikas“, J. Žlabio-Žengės „Mes pajūry išbriodom klaipią pėdą“ [Klaidpėdą].
- **Anagrama**, visos ar kai kurios žodžio, frazės ar pasakymo raidės, sukeistai kartojamos kitame žodyje, frazėje ar sakinyje. Δ buvo vartojama jau senojoje poezijoje: svarbus žodis, dažniausiai dievybės vardas, tekste ne tik tiesiogiai minimas, bet ir „paslepiamas“ fonetiniuose teksto sąskambiuose. Ši priemonė vartota ir Viduramžių poezijoje, pvz., prancūzų poetas F. Vijonas (Villon) savo eilėraščiuose tokiu būdu užšifravo autobiografinės nuorodas. Knygoje *Avangardizmo sūkurys* D. Striogaitė pateikia K. Binkio versto E. Potjė (Pottier) „Internacionalo“ I strofoje paslėptos Δ perskaitymą („Kiek remis / Plikus / Ura į / Mitingus, / Ura!“).
- **Metagrama**, pirmų raidžių ar skiemenų sukeitimas greta esančiuose žodžiuose, pvz., šalta balta – balta šalta. Δ vadinama ir žaisminga žodžių eilė, kai prie kiekvieno žodžio pridedama po raidę, pvz., aro-varo-svaro.
- **Paronomazija**, panašiai skambančių žodžių sugretinimas, norint išryškinti jų reikšmių artimumą ar tolimumą, pvz., V. Mykolaičio-Putino eilėraštitis „Vasaris“ grindžiamas „vasario“ ir „vasaros“ gretinimu. Δ dažniausiai yra kalambūro pagrindas.

Laiko juosta

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1304		Dantė Aligjeris pradeda kurti <i>Dieviškąją komediją</i> (išleista 1472)	Lietuvą valdo didysis kunigaikštis Vytenis, viešpatauja 1295–1316	Šventąją Romos imperiją valdo Albertas I Habsburgas, viešpatauja 1298–1308
1349		Džovani Bokačas sukuria <i>Dekameroną</i> (1349–1353)	Romos popiežius pažada Lietuvos kunigaikščiui Kęstučiui karūną	Europą siaubia maro epidemija (1347–1350)
1370		Frančeskas Petrarka sukuria poezijos rinkinį <i>Kanconjerė</i>	Algirdas ir Kęstutis surengia žygįus prieš Kryžiuočių ordiną ir Maskvą	Romos popiežiumi tampa Grigalius XI (1370–1378)
1420	Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas laiške Romos imperatoriui Žigmantui aiškina, kad lietuviai ir žemaičiai yra vienos kalbos ir tautos žmonės	Filipas Bruneleskis suprojektuoja Florencijos katedrą	Popiežius Martynas V įsteigia Žemaičių vyskupystę	
1440			Kazimieras Jogailaitis išrenkamas Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu, valdo iki 1492	
1446	Sudaromas Trumpasis Lietuvos metraščių sąvadas			
1450		Johanas Gutenbergas išspausdina pirmąsias knygas		
1453			Lietuvos seimas Vilniuje svarsto, kaip nuo Lenkijos apginti Voluinę	Turkai užima Konstantinopolį, žlunga Bizantijos imperija
1462				Maskvos Didžiąją Kunigaikštystę pradeda valdyti Jonas III, pasiskelbęs visos Rusijos patvaldžiu, valdo iki 1505
1479				Susikuria Ispanijos valstybė
1480				Maskvos Didžioji Kunigaikštystė išsilaisvina iš totorių
apie 1485		Sandras Botičelis nutapo paveikslą <i>Veneros gimimas</i>		
1489		Išleidžiamas Fransua Vijono poezijos rinkinys <i>Didysis testamentas</i>		
1492	Vilniuje vėl įsikuria didžiojo kunigaikščio dvaras		Aleksandras Jogailaitis išrenkamas Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu, valdo iki 1506	Kolumbas atranda Ameriką
1497		Leonardas da Vinčis nutapo <i>Paskutinę vakarienę</i>		Vaskas da Gama atranda kelią į Indiją (1497–1498) Portugalai pasiekia Rytų Afriką
1500			Maskva mūšyje prie Vedrošos pirmą kartą įveikia Lietuvos kariuomenę	
1501	Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro pasiuntinys Erazmas Vitelijus Romoje popiežiui Aleksandriui VI pasako kalbą, aukštinančią Lietuvą, lietuvių tautą ir Vytautą	Erazmas Roterdamielis parašo <i>Pagiriamąjį žodį kvailybei</i>		
1502		Leonardas da Vinčis nutapo <i>Moną Lizą</i>		

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1504		Albrechtas Diureris sukuria graviūrą <i>Adomas ir Ieva</i>		
1506			Žygimantas Senasis Jogailaitis išrenkamas Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu, valdo iki 1548	
1507	Dominikonai Vilniuje atidaro aukštesniąją mokyklą, kurioje pirmą kartą Lietuvoje pradėta mokyti filosofijos ir teologijos		Maskva pradeda karą prieš LDK, kuris su pertraukomis tęsiasi 30 metų	
1508				Henrikas VIII tampa Anglijos karaliumi
Apie 1511	Sudaromas Vidurinis Lietuvos metraščių sąvadas (apie 1511–1518)			
1512			Oršos kautynėse Lietuvos kariuomenė sutriuškina Maskvos kariuomenę	
1513		Nikolas Makiavelis parašo veikalą <i>Valdovas</i> (išleistas 1532)		
1517		Martynas Liuteris Vitenberge paskelbia garsiąsias 95 tezes, prasideda reformacijos sąjūdis		
1519	Sudaromas Platusis Lietuvos metraščių sąvadas, vadinamas Bychovco kronika (apie 1519–1525)	Rafaelis Santis nutapo paveikslą <i>Leonas X ir du kardinolai</i>		Hernanui Kortesui vadovaujant pradedamas Amerikos užkariavimas Pirmoji kelionė aplink pasaulį, kuriai vadovavo Fernardas Magelanas (1519–1521)
1522	Pranciškus Skorina savo įkurtoje Vilniaus spaustuvėje išspausdina pirmą LDK knygą <i>Mažoji kelionių knygelė</i>			
1523	Mikalojus Husovianas Krokuvoje išleidžia <i>Giesmę apie stumbro išvaizdą, žiaurumą ir medžioklę</i>			
1525				Albrechtas Brandenburgietis prisiekia Žygimantui Senajam ir skiriamas Prūsijos valdovu: Prūsija tampa pasaulietine kunigaikštyste
1527				Karolio V kariuomenė užima Romą
1529	Priimamas Pirmasis Lietuvos Statutas		Žygimantas Augustas paskelbiamas Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu, vėliau karūnuojamas Lenkijos karaliumi, valdo 1548–1572	
1530				Prasideda katalikų ir protestantų kovos Vokietijoje, tęsiasi iki 1555
1532		Fransua Rablé išleidžia romaną <i>Pantagriuelis</i> (kitos dalys išleidžiamos 1534, 1546, 1552)		

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1533				Maskvos valdovu tampa Jonas IV Žiaurusis, valdė iki 1584
1534		Martynas Liuteris išleidžia Bibliją vokiečių kalba Fransua Rablé išleidžia romaną <i>Gargantua</i>	Lietuvos karas su Maskva, Lietuva sulaiko Maskvos veržimąsi į tolimesnes Dniepro sritis (1534–1537)	Henrikas VIII tampa Bažnyčios vadovu, įkuria anglikonų bažnyčia
1536		Kalvinas išleidžia veikalą <i>Krikščionių tikėjimo pamokymas</i> Mikelandželas Buonarotis Vatikano Siksto koplyčioje pradeda tapyti <i>Paskutinį teismą</i>		
1539				Viler Kotrė ediktu prancūzų kalba tampa oficialia Prancūzijos kalba
1540				Ignacas Lojola įkuria Jėzuitų ordiną
1541	Abraomas Kulvietis įsteigia pirmąją pasaulietišką kolegiją Vilniuje			
1542				Romoje įsteigiama šventoji oficija – aukščiausiasis apeliacinis teismaserezijų klausimais
1543	Abraomas Kulvietis parašo laišką Bonai Sforcai – <i>Tikėjimo išpažinimą</i> – pirmą reformacijos tekstą Lietuvoje	Išleidžiamas Mikalojaus Koperniko veikalas <i>Apie dangaus sferų sukimąsi</i>		
1544	Žygimantas Augustas įsiskuria Vilniuje ir čia atkuria valdovo dvarą su turtinga biblioteka	Įkuriamas Karaliaučiaus universitetas		
1545				Prasideda Tridento bažnytinis susirinkimas (1545–1563)
1547	Karaliaučiuje išleidžiama pirmoji lietuviška knyga – Martyno Mažvydo <i>Katekizmas</i>			Maskvoje Jonas IV Žiaurusis pasiskelbia „visos Rusijos caru“
1549	Martynas Mažvydas išleidžia knygą <i>Giesmė šv. Ambraziejaus bei Augustino</i>	Joachimas Diu Belė išleidžia veikalą <i>Prancūzų kalbos gynimas ir pašlovinimas, kuriame ragina rašyti ne lotynų, bet tautine kalba</i>		
1550	Mykolas Lietuvis parašo politinį traktatą <i>Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius</i> (išleistas Bazelyje 1615)		Barbora Radvilaitė karūnuojama Lenkijos karaliene	
1553	Mikalojus Radvilas Juodasis Lietuvos Brastoje (dabartinėje Baltarusijoje) įkuria pirmąją lotyniškojo šrifto spaustuve		M. Radvilas Juodasis pereina į reformaciją, Lietuvoje ima kurtis protestantų bažnyčios	
1555				Pasirašoma Augsburgo taikos sutartis, baigiasi katalikų ir protestantų kovos Vokietijoje
1557			Paskelbiamas „valakų įstatymas“: žemės ūkyje įvedama valakų sistema	Šventoji oficija paskelbia pirmąjį indeksą – uždraustų knygų sąrašą

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1558				Jonas IV įsiveržia į Livoniją: prasideda Livonijos karas Elžbieta I vainikuojama Anglijos karaliene (1558–1603)
1559	Mažvydas išleidžia pirmąją lietuvišką agendą – krikšto apeigų knygą <i>Forma krikštymo</i>		Pasirašoma LDK ir Livonijos sutartis	
1560	Augustinas Rotundas įteikia lotyniškai parašytos Lietuvos istorijos rankraštį LDK kancleriui M. Radvilui Juodajam			
1561			Lietuva prisijungia Livoniją	
1562			Prasideda Lietuvos ir Maskvos karas dėl Livonijos, tęsiasi iki 1583	Religiniai karai Prancūzijoje (1562–1598)
1563	Išverčiama į lenkų kalbą ir išspausdinama pirmoji Lietuvos Biblija, vadinamoji Brastos arba Radvilų Biblija Petras Roizijus Krokuvoje išleidžia Lietuvos teismų <i>sprendimus</i>		Maskvos kariuomenė užima Polocką LDK seimas įteisinga krikščioniškas religijas išpažįstančių piliečių lygiateisiškumą	
1564	Augustinas Rotundas išleidžia publicistinį kūrinį <i>Lenko pasikalbėjimas su Lietuviu</i>		Lietuvos kariuomenė pasiekia pergalę prieš Maskvą Ulos mūšyje Lietuvoje įvedami bajorų renkami teismai	
1566	Priimamas Antrasis Lietuvos Statutas Baltramiejus Vilentas išleidžia pirmojo lietuviško giesmyno <i>Giesmės Krikščioniškos I dalį</i> , kurią parengė M. Mažvydas		Lietuvoje įteisinama bajoriškoji demokratija – seimeliai ir jų renkamas seimas	Prasideda Nyderlandų revoliucija (1566–1579)
1569	Vilniaus vyskupo Valerijono Protasevičiaus pakviesti Lietuvoje įsukuria jėzuitai Pirmasis Lietuvoje spektaklis – Stefano Tucio komedija „Heraklis“, ji buvo parodyta per Vilniaus jėzuitų kolegijos atidarymo iškilmes		Liubline sudaryta Lietuvos ir Lenkijos unija: sukuriama Abiejų Tautų Respublika (ATR) Lietuva netenka Palenkės, Voluinės, Podolės ir Kijevo	
1570	Įkurta Vilniaus jėzuitų kolegija Pastatytas pirmasis Lietuvoje mokyklinis spektaklis – Stepono Tučio komedija <i>Herkulis (Hercules)</i> , suvaidinta per Vilniaus jėzuitų kolegijos atidarymo iškilmes			
1572	Andrius Volanas paskelbia veikalą <i>Apie politinę arba pilietinę laisvę</i>		Miršta Žygimantas Augustas, paskutinis LDK valdovas Jogailaitis	Prasideda ginkluotos katalikų ir hugenotų kovos Prancūzijoje (1572–1598), šv. Baltramiejaus naktis Paryžiuje
1573		Džakomas dela Porta suprojektuoja Romos Jėzaus bažnyčią	Henrikas Valua išrenkamas ATR valdovu, valdo iki 1574	

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1576	Augustinas Rotundas įteikia Steponui Batorui Lietuvos kunigaikščių istorijos santrauką		Steponas Batoras išrenkamas ATR valdovu, valdo iki 1586	
1579	Įkuriamas Vilniaus universitetas		Steponas Batoras žygiuoja prieš Maskvą ir susigrąžina Polocką	Susikuria Olandijos valstybė
1580	Polocke įkuriama jėzuitų kolegija	Mišelis de Montenis publikuoja pirmąsias <i>Esé</i> knygas		
1581			Įkuriamas Vyriausiasis Lietuvos Tribunalas	
1582	Motiejus Strijkovskis Karaliaučiuje išleidžia <i>Lenkų, lietuvių, žemaičių ir visos Rusijos kroniką</i> – pirmąją spausdintą Lietuvos istoriją Jėzuitų kolegija įsteigiama Rygoje		Baigiasi Livonijos karas	
1584	Pradėta statyti pirmoji barokinė Lietuvos šventovė – Šv. Mikalojaus bažnyčia Nesvyžiuje (baigta 1593)	Džordanas Brunas paskelbia veikalą <i>Apie begalybę, visatą ir pasaulius</i>		Miršta Jonas IV Žiaurusis, Maskvos valstybėje prasideda sumaištis, kuri tęsiasi iki Mykolo Romanovo valdymo pradžios
1585	Paulius Oderbornas Vitenberge išleidžia pirmąją Lietuvoje parašytą biografinę apybraižą <i>Didžiojo Maskvos kunigaikščio Ivano Vasiljevičiaus gyvenimas</i>			
1588	Priimamas Trečiasis Lietuvos Statutas		Lietuva pripažįsta Žygimantą Vazą Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu, jis ATR valdo iki 1632	Ispanų „Nenugalimos armados“ sutriuškinimas ir Anglijos jūrinės galios suklestėjimas
1590	Jonas Bretkūnas baigia į lietuvių kalbą versti visą Bibliją (liko rankraščių)			
1591	Karaliaučiuje išspausdinamas pirmas lietuviškų pamokslų rinkinys – Jono Bretkūno <i>Postilė</i>			
1592	Jonas Radvanas Vilniuje išleidžia pirmąjį Lietuvos herojinį epą <i>Radviliada</i>			
1595	Mikalojus Daukša Vilniuje išleidžia lietuvišką <i>Katekizmą</i>			
1598				Pasirašomas Nanto ediktas, kuriuo hugenotams suteikiama tikėjimo laisvė (atšauktas 1685)
1599	Mikalojus Daukša Vilniuje išleidžia <i>Postilę su Prkalba į malonijų skaitytoją</i>			
1600		Viljamas Šekspyras sukuria <i>Hamletą</i>		Džordanas Brunas už ereziją Romoje sudeginamas ant laužo
1601	Mikalojus Kristupas Radvilas Našlaitėlis Braunsberge išleidžia knygą <i>Kelionė į Jeruzalę</i>			
1602			Karalaitis Kazimieras paskelbiamas šventuoju	

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1604	Pradedama statyti Vilniaus Šv. Kazimiero bažnyčia – pirmoji barokinė Vilniaus šventovė (baigta 1618) Vilniuje išleidžiamas Šventojo Kazimiero teatras			
1605	Laurencijus Bojeris Vilniuje išleidžia herojinę poemą <i>Karolomachija</i>	Migelis de Servantesas išleidžia <i>Don Kichoto I</i> dalį (II d. 1615 m.)	Jono Karolio Chodkevičiaus vadovaujama kariuomenė sutriuškina švedus prie Salaspilio (Kirchholmo)	
1606			Bajorų maištas prieš Žygimantą Vazą (1606–1608)	
1607		Pastatyta pirmoji opera – Kludijaus Monteverdžio <i>Orfėjas</i>		Įkurta pirmoji anglų kolonija Amerikos žemyne – Virdžinija
1609		Lope de Vegas paskelbia traktatą <i>Naujas menas komedijoms mūsų laikais kurti</i>	ATR kariuomenė užima Maskvą (1609–1611)	
1610	Petras Skarga publikuoja <i>Pamokslus Seimui</i>			Prancūzijos karaliumi tampa Liudvikas XIII (1610–1643)
1611			ATR kariuomenė iš Maskvos atsiima Smolenską	Gustavas Adolfas tampa Švedijos valdovu (1611–1632)
1613	Mikalojus Kristupas Radvilas Našlaitėlis Amsterdame išspausdina pirmąjį Lietuvoje dailininko Tomo Makovskio nubraižytą LDK žemėlapi, pagal kurį vėliau braižomi Lietuvos žemėlapiai pasaulio atlasuose iki XVIII a. II pusės			Rusijos valdovu išrenkamas Mykolas Romanovas
1616	Įsteigiama jėzuitų kolegija Kražiuose			
1618	Martynas Smigleckis išleidžia logikos vadovėlį			Prasideda Trisdešimties metų karas (1618–1648)
1619	Meletijus Smotrickis Vievyje išleidžia pirmąją <i>Slavų gramatiką</i>			
1620	Konstantinas Sirvydas Vilniuje išleidžia pirmąjį lietuvių kalbos žodyną	Frensis Beikonas paskelbia <i>Naująjį organoną</i> ir <i>Didįjį mokslų atnaujinimą</i>		
1621			Jono Karolio Chodkevičiaus vadovaujama kariuomenė mūšyje prie Chotino nugalė turkus Švedai užima Rygą	
1622		Rubensas nutapo <i>Marijos de Mediči istoriją</i>		
1625	Kelne išleidžiamas Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus pirmasis poezijos rinkinys <i>Trys lyrinių eilėraščių knygos</i>		Švedų kariuomenė užima Biržų pilį	Angliją pradeda valdyti Karolis I (1625–1649)
1627	M. K. Sarbievijus baigia rašyti poetikos traktatą <i>Apie aštrų ir šmaikštų stilių</i>			
1628	Amsterdame publikuojami Samuelio Pšipkovskio <i>Samprotavimai apie bažnytinę taiką ir santarvę</i>			

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1629	Konstantinas Sirvydas Vilniuje išleidžia pamokslų rinkinio <i>Punktai sakymų I dalį</i> (II d. išleista 1644)			
1630		Rubensas nutapo <i>Taikos palaimos alegoriją</i>		
1632			Vladislovas Vaza išrenkamas ATR valdovu, valdo iki 1648	
1632	Amsterdame išeina ketvirtasis M. K. Sarbievijaus poezijos leidimas, kuriam antraštinį puslapį nupiešė Rubensas	Gallilėjas Galilėjus išleidžia <i>Dialogą apie dvi svarbiausias pasaulio sistemas</i>	Maskva pradeda karą dėl Smolensko. Polianovkos taikos sutartimi (1634) Maskva atsisako pretenzijų į Livoniją, Smolenską pripažįsta Lietuvai	
1635	Vladislovas Vaza Vilniaus Žemutinėje pilyje įsteigia profesionalų operos teatrą	Pedro Kalderonas sukuria dramą <i>Gyvenimas – tai sapnas</i> Kardinolas Rišeljė įkuria Prancūzijos akademiją		
1636	Vilniaus Žemutinėje pilyje pastatyta pirmoji opera – Marko Skakio <i>Elenos pagrobimas</i> Vilniuje baigta statyti Šv. Kazimiero koplyčia			
1637		Renė Dekartas parašo <i>Samprotavimų apie metodą</i> Pastatyta Pjero Kornelio tragikomedija <i>Sidas</i> Pirmasis muzikinis teatras įkuriamas Venecijoje		
1640				Prasideda Anglijos revoliucija, tęsiasi iki 1649
1642		Rembrantas nutapo <i>Nakties sargybą</i>		
1643		Evandželistas Toričelis išranda gyvsidabrio barometrą		
1645	Žygimantas Liauksminas Vilniuje išleidžia Retorikos meno taisykles			
1647		Džiovanis Lorencas Berninis sukuria skulptūrų grupę <i>Šv. Teresės regėjimas</i>		
1648			Jonas Kazimieras Vaza išrenkamas ATR valdovu, valdo iki 1668	
1648			Prasideda Bagdono Chmelnickio vadovaujamas kazokų sukilimas, tęsiasi iki 1654	Baigiasi Trisdešimties metų karas
1649	Jėzuitai įsteigia mokyklą Kaune, kuri 1653 tampa kolegija			Anglijos karaliui Karoliui I įvykdoma mirties bausmė
1650	Albertas Vijūkas-Kojalavičius Gdanske išleidžia <i>Lietuvos istorijos I dalį</i> (II d. publikuojama Antverpene 1669) Kazimieras Semenavičius Amsterdame išleidžia <i>Didįjį artilerijos meną</i>			

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1653	Danielius Kleinas Karaliaučiuje išleidžia pirmąją lietuvių kalbos gramatiką Kėdainiuose išleidžiama <i>Knyga nobažnystės krikščioniškos</i>			
1654			Prasideda Maskvos invazija į Lietuvą	
1655			Maskvos ir kazokų kariuomenė pirmą kartą užima LDK sostinę Vilnių Prasideda Švedijos invazija, kuri tęsiasi iki 1660 Kėdainiuose Lietuvos bajorija sudaro uniją su Švedija	
1656		Blezas Paskalis sukuria filosofinius <i>Laiškus provincialui</i> (1656–1657)		Prasideda Švedijos ir Maskvos karas
1660	Samuelis Boguslovas Chilinskis Londone pradeda spausdinti lietuvišką Bibliją, bet darbo nebaigia		Sudaroma Olyvos taikos sutartis tarp ATR ir Švedijos, prasideda 40 metų taikos su Švedija laikotarpis	Anglijoje restauruojama monarchija
1661			Per 1654–1661 karą, marą ir badą Lietuva netenka pusės gyventojų	Prancūziją pradeda valdyti Liudvikas XIV (1661–1715)
1664		Moljeras sukuria komediją <i>Tartiufas</i> , kuri po premjeros uždraudžiama (draudimas atšauktas 1669)		
1666	Danielius Kleinas Karaliaučiuje išleidžia giesmyną <i>Naujos giesmių knygos</i>	Izaokas Niutonas atranda visuotinės traukos dėsnį		
1667	Žygimantas Liauksminas išleidžia vadovėlį <i>Muzikos teorija ir praktika</i>	Džonas Miltonas išleidžia poemą <i>Prarastasis rojus</i>	Sudaroma Andrusavo taika tarp ATR ir Maskvos, kuriai atitenka Kijevas ir dalis Ukrainos Mykolas Kazimieras Pacas tampa LDK didžiuoju etmonu	
1668		Moljeras sukuria komediją <i>Šykštuolis</i>	Valdovas Jonas Kazimieras Vaza atsako sosto	
1669			ATR valdovu išrenkamas Mykolas Kaributas Višnioveckis, valdo iki 1673	
1670		Baruchas Spinoza išleidžia <i>Teologijos ir politikos traktatą</i>		
1673			ATR kariuomenė Chotino mūšyje nugalė turkus. ATR seimas nutarė kas trečią seimą šaukti Lietuvos Gardine	
1674		Nikolas Bualo išleidžia <i>Poezijos meną</i> Žanas Rasinus sukuria tragediją <i>Ifigenija</i>	ATR valdovu išrenkamas Jonas Sobieskis, valdo iki 1696	
1681	Baigta statyti Vilniaus Šv. Petro ir Pauliaus bažnyčia (pradėta 1668)			
1682		Pastatyti barokiniai Versalio rūmai		
1683			Jono Sobieskio vadovaujama kariuomenė įveikia turkus ir apgina Vieną	

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1687		Izaokas Niutonas paskelbia <i>Matematinis gamtos filosofijos pagrindus</i>		
1688				Anglijos „šlovingoji revoliucija“ – įsigali konstitucinė monarchija
1689				Petras I tampa Rusijos caru
1690	Motiejus Pretorijus baigia rašyti <i>Prūsijos grožybes, arba Prūsijos teatrą</i>	Džonas Lokas išleidžia veikalą <i>Žmogaus proto apybraiža</i>		
1697			Augustas II Saksas išrenkamas ATR valdovu, valdo 1697–1704 ir 1710–1733	
1700			Valkininkų kautynėse LDK bajorai sumuša Sapiegų kariuomenę	Prasideda Šiaurės karas (1700–1721)
1701	Karaliaučiuje pirmą kartą išleidžiamas Naujasis Testamentas lietuvių kalba		Augustas II Saksas įtraukia Lietuvą ir Lenkiją į Šiaurės karą	Frydrichas I Karaliaučiuje vainikuojamas Prūsijos karaliumi – Prūsija tampa karalyste Prasideda Ispanijos įpėdinystės karas, trukęs iki 1713
1703			Rusijos kariuomenė su Augusto II Sakso pritarimu užima Vilnių ir didelę dalį Lietuvos	
1704		Gotfrydas Vilhelmas Leibnicas paskelbia veikalą <i>Naujos apybraižos apie žmogaus protą</i>	ATR seimas vietoj atstatyto Augusto II Sakso karaliumi išrenka švedų remiamą Stanislovą Leščinskį	
1706	Jonas Šulcas išleidžia į lietuvių kalbą išverstas Ezopo <i>pasakėčias</i> Mykolas Merlinas išleidžia knygą <i>Pagrindinis lietuvių kalbos principas</i> Jokūbas Perkūnas parašo J. Šulco <i>Ezopo pasakėčių įvertinimą – pirmąją recenziją</i>		Augustas II Saksas atsisako sosto, pripažįsta valdovu Stanislovą Leščinskį	
1707				Anglija su Škotija įjungiamos į Jungtinę Karalystę
1709	Stanislovas Antanas Ščiuka išleidžia veikalą <i>Lenkijos užtemimas</i>	B. Kristoforis išranda fortepijoną	Prūsų Lietuvoje nuo maro (1709–1711) miršta pusė gyventojų, Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje – trečdalis	Rusijos kariuomenė nugalė Karolio XII vadovaujamą švedų kariuomenę prie Poltavos
1710			Augustas II Saksas, remiamas Rusijos kariuomenės, seimo vėl pripažįstamas ATR valdovu	
1717			„Nebylusis“ ATR seimas	
1718	Karaliaučiaus universitete pradeda veikti Lietuvių kalbos seminaras	G. Farenheitas pagamina gyvsidabrio termometrą		
1719		Danielius Defo išleidžia <i>Robinsoną Kruzą</i>		
1721				Baigiasi Šiaurės karas Petras I pasiskelbia Rusijos imperatoriumi

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1726	Vilniuje įsteigiama vienuolių pijorų mokykla	Džonatanas Sviftas išleidžia <i>Guliverio keliones</i> Antonijus Vivaldis sukuria keturių koncertų ciklą <i>Metų laikai</i>		
1727		Johanas Sebastianas Bachas sukuria <i>Pasiją pagal šv. Matą</i>		
1730		Džeimsas Tomsonas išleidžia poemą <i>Metų laikai</i>		
1732		Volteras išleidžia tragediją <i>Zaira</i>		
1733			Augustas III Saksas išrenkamas ATR valdovu, valdo iki 1763	Prasideda ATR įpėdinystės karas, kuriame Saksonija, Austrija, Rusija kovoja prieš Prancūziją, Ispaniją, Sardiniją, Prūsiją, Bavariją
1735	Karaliaučiuje pirmą kartą išleidžiama visa Biblija lietuvių kalba Vilniuje pradedami spausdinti Jono Pašakauskio rengiami <i>Politiniai kalendoriai</i>			Prasideda Rusijos karas su Osmanų imperija, tęsiasi iki 1739
1740	Jėzuitai Vilniuje įsteigia mokyklą didikų vaikams (nuo 1751 pavadintą Kilmingųjų kolegija). Motiejus Dogelis imasi Vilniaus pijorų mokyklą pertvarkyti į Kilmingųjų kolegiją	Deividas Hjumus išleidžia veikalą <i>Traktatas apie žmogaus prigimtį</i>		Prūsiją pradeda valdyti karalius Frydrichas II, vadinamas Didžiuoju, valdė iki 1786 Austriją pradeda valdyti Marija Teresė, valdė iki 1780
1747	Pilypas Ruigys išleidžia <i>Lietuvių –vokiečių ir vokiečių–lietuvių kalbų žodyną</i> bei <i>Lietuvių kalbos kilmės, esmės ir būdo tyrinėjimą</i> , kuriame paskelbia pirmuosius spausdintus lietuvių tautosakos tekstus – tris lietuvių liaudies dainas Pauliaus Frydrichas Ruigys išleidžia veikalą <i>Lietuvių kalbos gramatikos pradmenys</i> Nesvyžiuje įsteigta Riterių akademija – pirmoji aukštoji karo mokykla Lietuvoje			
1748	Vilniaus Baroko architektūrinės mokyklos kūrėjas Jonas Kristupas Glaubicas baigė rekonstruoti Vilniaus Šv. Jono bažnyčią Mykolo Kazimiero Radvilo Žuvelės dvare Nesvyžiuje įsteigiamas teatras (veikė iki 1807), kuriame vaidinamos Pranciškos Uršulės Radvilienės sukurtos dramos (išleistos 1754)	Šarlis Monteskjė išleidžia traktatą <i>Apie įstatymų dvasią</i>		
1751		Denisui Didro vadovaujant pradedama leisti <i>Enciklopedija, arba Aiškinamasis mokslų, menų ir amatų žodynas</i> (1751–1780 išleidžiami 35 tomai)		

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1753	Jkuriama Vilniaus universiteto astronomijos observatorija Mykolas Olševskis išleidžia religinių skaitinių knygą <i>Broma atverta ing viečnastj</i> Vilniuje lenkų kalba išleidžiama Voltero drama <i>Zaira</i>			
1755	Antanas Skorulskis Vilniuje išleidžia <i>Filosofijos apybraižas</i> Karaliaučiuje išeina antras lietuviškos Biblijos leidimas			Lisabonoje įvyksta žemės drebėjimas
1756				Prūsijos karalius Frydrichas II užpuola Saksoniją – Europoje kyla Septynerių metų karas (1756–1763)
1758	Motiejus Dogelis išleidžia <i>Lenkijos Karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės diplomatijos kodekso I dalį</i> (IV d. – 1764, V d. – 1759)			
1759	Vilniuje išleidžiamas lietuvių kalbos vadovėlis (iki 1800 pasirodo apie 20 leidimų)	Volteras išleidžia filosofinį romaną <i>Kandidas, arba Optimizmas</i>		
1760	Vilniuje pradedamas leisti pirmasis LDK laikraštis – <i>Lietuvos pasiuntinys</i> (lenk. <i>Kurier Litewski</i>) ir jo priedai <i>Literatūros žinios</i> bei <i>Užsienio žinios</i> Pranciškus Paprockis Vilniuje išleidžia istorijos ir geografijos vadovėlį <i>Namų žinios apie Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę su šios tautos istorija</i>			
1762		Žanas Žakas Ruso išleidžia romaną <i>Emilis, arba apie auklėjimą</i>		Kotryna II tampa Rusijos imperatore, valdo iki 1796
1764			Stanislovas Augustas Poniatovskis išrenkamas ATR valdovu, atsisako sosto 1795	
1766	Karolis Virvičius išleidžia <i>Racionaliąją visuotinės istorijos santrauką</i> (I–II d. 1766–1771)			
1767			Radome ATR bajorai sudaro konfederaciją	
1768			Sudaroma prieš karalių ir Rusijos savivalę nukreipta Baro konfederacija Rusija, Prūsija Austrija įsiveržia į ATR	Džeimsas Kukas atranda Australijos žemyną (1768–1771) Prasideda Rusijos karas su Osmanų imperija, tęsiasi iki 1774

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1769	Kazimieras Narbutas išleidžia <i>Logiką, arba Samprotavimo ir sprendimo mokslą</i>	Džeimsas Vatas užpatentuoja garo mašinos išradimą	Paulius Ksaveras Brastauskis įkuria Paulavos Respubliką	
Apie 1770		Johanas Volfgangas Gėtė pradeda rašyti <i>Faustą</i> (I dalis išleista 1808, II dalis – 1832)		
1772		Žanas Žakas Ruso parašo <i>Svarstymus apie Lenkijos valdžią ir apie jos reformų projektą</i> (išleisti 1782)	Pirmasis Abiejų Tautų Respublikos padalijimas	
1773	Įkuriama Edukacinė komisija, kurios pirmininku išrenkamas Vilniaus vyskupas Ignotas Masalskis			Popiežius panaikina jėzuitų ordiną (vėl atkuriamas 1814)
1774	Adolfas Kamenskis išleidžia <i>Piliečių edukaciją</i> Antanas Tyzenhauzas Gardine įkuria teatrą ir baudžiauninkų vaikų muzikos mokyklą, joje mokoma kalbų, menų, matematikos	Johanas Volfgangas Gėtė parašo <i>Jaunojo Verterio kančias</i> Džošua Reinoldsas nutapa <i>Jozefo Barečio portretą</i>		
1775	Kristijonas Donelaitis baigia rašyti <i>Metus</i> (1765–1775)			Kyla Šiaurės Amerikos kolonijų karas dėl Nepriklausomybės (1775–1783)
1776		Adamas Smitas paskelbia traktatą <i>Tautų gerovė</i>		Priimama Amerikos Nepriklausomybės deklaracija, sukuriamos Jungtinės Amerikos Valstijos
1778	Slanime įkuriamas <i>Vaikų baleto departamentas</i> (veikė 17 metų), kur baudžiauninkų vaikai mokosi šokio, skaityti, rašyti	Johanas Herderis išleidžia knygą <i>Tautų dainos</i> (1 t. – 1778, 2 t. – 1779), kurioje tarp 162 įvairių tautų dainų paskelbia 8 lietuvių liaudies dainas		
1780	Mykolas Kazimieras Oginskis Slanime pastato modernius, didžiąjai barokinei operai ir baletams atlikti pritaikytus <i>Naujuosius operos namus</i>			Vokietijos imperatoriumi ir Austrijos valdovu tampa Juozapas II, valdo iki 1790
1781		Imanuelis Kantas išleidžia <i>Grynojo proto kritiką</i>		
1782	Pagal Lauryno Gucevičiaus projektą pradedama rekonstruoti Vilniaus katedra, po trejų metų – ir Vilniaus rotušė	Johanas Volfgangas Gėtė sukuria dramą <i>Žvejė</i> , kurioje panaudojo vestuvinę lietuvių liaudies dainą Pradedama dalimis leisti Ž. Ž. Ruso <i>Išpažintis</i> (1782–1789)		
1784		I. Kantas paskelbia straipsnį <i>Atsakymas į klausimą „Kas yra Švietimas?“</i>		

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1785	Išleistas Jeronimo Stroinovskio veikalas <i>Prigimtinės, politinės teisės, politinės ekonomijos ir tarptautinės teisės mokslas</i> Vilniuje pradeda veikti pirmas Lietuvoje profesionalus dramos ir muzikinis miesto teatras	Frydrichas Šileris sukuria <i>Odę džiaugsmui</i>		Anglas Edmundas Kartraitas išrado mechaninę verpimo mašiną
1786	Išleistas Pilypo Nerijaus Golianskio veikalas <i>Apie iškalbą ir poeziją</i> Išleista Juozapo Kazimiero Kosakauskio apysaka <i>Kunigas klebonas</i> Išleista Pauliaus Ksavero Brastauskio apysaka <i>Valstietė</i>			
1787		Volfgangas Amadėjus Mocartas sukuria operą <i>Don Žuanas</i>		JAV priimama pirmoji pasaulyje konstitucija Kyla Rusijos karas su Osmanų imperija, tęsiasi iki 1792
1788		Išleistas Imanuelio Kanto etikai skirtas veikalas <i>Praktinio proto kritika</i>	Pradeda dirbti ATR Ketverių metų seimas (1788–1792)	
1789		Išleistas Viljamo Bleiko eilėraščių rinkinys <i>Nežinojimo ir patirties dainos</i>	Išvesta Rusijos kariuomenė Sudaryta valstybės reformų komisija	Paryžiuje paimama Bastilija Priimama Žmogaus ir piliečio teisių deklaracija Džordžas Vašingtonas išrenkamas pirmuoju JAV Prezidentu
1790		Išleistas Imanuelio Kanto estetikai skirtas veikalas <i>Sprendimo galios kritika</i>		
1791	Gotfrydas Ostermejeris parengia <i>Naująją lietuvių kalbos gramatiką</i> , kurioje pateikia ir eilivimo teorijos dalį		Gegužės 3 d. ATR seimas priima pirmąją konstituciją Europoje	Priimta Prancūzijos konstitucija Paskelbtas JAV Teisių bilis
1792			Rusija užpuola Abiejų Tautų Respubliką Sudaroma Rusijos remiama Targovicos konfederacija	Prancūzija paskelbiama respublika
1793	Vilniaus universitete įkuriama architektūros katedra, kuriai vadovauja Laurynas Gucevičius	Išleistas Imanuelio Kanto veikalas <i>Religija vien tik proto ribose</i>	Antrasis ATR padalijimas, kuriam priverstas pritarti Gardine posėdžiavęs ATR seimas	Liudviko XVI giljotinavimas
1794	Lietuvių ir lenkų kalbomis išleistas Mykolo Pranciškaus Karpavičiaus gedulinis pamokslas, skirtas žuvusiems sukilėliams atminti	Viljamas Bleikas sukuria graviūrą <i>Pradžių pradžia</i> , kuria iliustruoja savo poemą <i>Europa. Pranašystė</i> Italų fizikas Aleksandras Volta išranda pirmąjį galvaninį (elektros) elementą	Kyla Tado Kosciuškos vadovaujamas nacionalinio sukilimo karas prieš Rusiją, Prūsiją, Austriją Lietuvių Tautos Aukščiausioji Taryba paskelbia Lietuvių tautos sukilimo aktą	
1795		Išleista Frydricho Šilerio knyga <i>Laiškai apie estetinį žmogaus ugdymą</i>	Trečiasis ATR padalijimas Žydams uždraudžiama verstis žemdirbyste Stanislovas Augustas Poniatovskis atsisako sosto	
1796				Rusijos imperatoriumi tampa Pavelas I (1796–1801)

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1798		Išleistas bendras Viljamo Vordsvorto ir Samuelio Teiloro Koldridžo poezijos rinkinys <i>Lyrinės baladės</i>	Franciskas Goja sukuria grafikos ciklą <i>Kapričiai</i> (1796–1798) Jozefas Haidnas sukuria oratoriją <i>Pasaulio sukūrimas</i>	Anglų gydytojas Edvardas Dženeris pradeda skiepyti nuo raupų
1799	Stanislovas Bonifacas Jundžilas parašo veikalą <i>Taikomoji botanika</i>			Prancūzijoje į valdžią ateina Napoleonas
1800	Išeina Kristijono Gotlybo Milkaus žodynas ir gramatika. Pratarinė <i>Lietuvių–vokiečių ir vokiečių–lietuvių kalbų žodynui</i> parašė Imanuelis Kantas	Išleistas Novalio rinkinys <i>Himnai nakčiai</i> Išleistas antrasis Viljamo Vordsvorto <i>Lyrinių baladžių</i> leidimas su pratarne, tapusia anglų romantinės poezijos programiniu tekstu	Įvedamas Rusijoje galiojęs senasis – Julijaus – kalendorius; Užnemunėje lieka galioti Grigaliaus kalendorius	Italų fizikas Aleksandras Volta išranda nuolatinės elektros srovės šaltinį
1801		Frydrichas Šileris parašo dramą <i>Orleano mergelė</i>	Lietuvos gubernija suskirstoma į Lietuvos Vilniaus ir Lietuvos Gardino gubernijas, kurias kontroliuoti pavedama Vilniuje įsikūrusiam Lietuvos generalgubernatoriui	Rusijos imperatoriumi tampa Aleksandras I (1801–1825)
1802	Vilniaus miesto teatre pastatoma Volfgango Amadėjaus Mocarto opera <i>Užburtoji fleita</i>	Georgas Frydrichas Grotedefandas iššifruoja Babilono dantiraščius		Johanas Vilhelmas Riteris atranda ultravioletinius spindulius
1803			Vilniaus universitetas pertvarkytas į Vilniaus imperatoriškąjį universitetą	
1804		Frydrichas Šileris sukuria dramą <i>Vilhelmas Telis</i> Liudvikas van Bethovenas sukuria <i>Trečiąją („Herojinę“) simfoniją</i>		Prancūzija paskelbiama imperija, Napoleonas Bonapartas – imperatoriumi Napoleonu I Anglų technikas Ričardas Trevitikas sukonstruoja pirmąjį garvežį Žmonių populiacija pasaulyje išauga iki 1 milijardo
1805		Frydrichas Šileris kuria paskutinę dramą <i>Demetrijus</i> , kurioje vaizduoja ir LDK kanclerį Leoną Sapiegą		Trafalgaro ir Austerlico mūšiai
1806				Prancūzijos–Prūsijos karas Robertas Fultonas sukonstravo garlaivį
1807		Išleistas Džordžo Bairono poezijos rinkinys <i>Laisvos valandos</i> Išleistas Hėgelio veikalas <i>Dvasios fenomenologija</i>	Po Napoleono I pergalės prieš Prūsiją ir Rusiją įkuriama Varšuvos kunigaikštystė, į kurią įeina ir Užnemunė; įvedus Napoleono kodeksą, valstiečiai, nors ir netampa savo valdomos žemės savininkais, gauna asmens laisvę	Tilžės taikos sutartis, pasirašyta Napoleono I ir Aleksandro I, prie sutarties buvo priversta prisidėti Prūsija Varšuvos kunigaikštystės įkūrimas
1808	Varšuvoje išleistas Ksavero Bogušo veikalas <i>Apie lietuvių tautos ir kalbos kilmę</i> (lenkų k.)	Išleista Johano Volfgango Gėtės <i>Fausto I dalis</i> Liudvikas van Bethovenas sukuria <i>Penktąją („Likimo“) simfoniją</i> (1804–1808)		Anglų mokslininkas Džonas Daltonas įrodo, kad medžiagos susideda iš atomų
1809	Karaliaučiuje išleistas Liudviko Rėzos poezijos rinkinys <i>Prutena</i> (l d., vok. k.)	Išleistas Žano Baptisto Lamarko veikalas <i>Zoologijos filosofija</i> , kuriame išdėstyta gyvosios gamtos evoliucijos teorija		

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1810	Parašytas Dionizo Poškos literatūrinis laiškas <i>Pas kunigą Ksaverą Bohušą, lietuvį, ir Jokymą Lelewelį, mozūrą</i> Apie 1810–1811 Dionizas Poška sukūrė eilėraščių Mano darželis		Vilniaus universitete įkuriama muzikologijos katedra (pirmoji Europoje) Mykolo Kleopo Oginskio memorandumas Rusijos carui dėl LDK atkūrimo	Simono Bolivarо žygiai Lotynų Amerikoje (tęsiasi iki 1830)
1812	Dionizas Poška išskobtame ažuole Baublyje įrengia senienų muziejų	Išleistas pirmasis Brolių Grimų pasakų rinkinys <i>Vaikų ir namų pasakos</i> (3 t. 1812–1822)	Žygio į Rusiją metu Napoleono I kariuomenė užima Lietuvą Rusijos kariuomenė įveikia Napoleono I kariuomenę, Lietuva atitenka Rusijai	Napoleono I žygis į Rusiją
1813		Išleistas Džeinės Ostin romanai <i>Protas ir jausmai</i>	Caras Aleksandras I Vilniuje pasirašo manifestą apie pergalingą karo su Napoleonu pabaigą	Leipcigo mūšis, kuriame įveikta Napoleono I armija
1814	Išleistas Antano Strazdo poezijos rinkinys <i>Giesmės šviesios ir šventos</i>	Išleista Ernsto Teodoro Amadėjaus Hofmano pasakų knyga <i>Aukso puodas</i>		Kroviniams gabenti imamas naudoti garinis lokomotyvas (sukonstruotas anglų išradėjo Džordžo Stefensono)
1815	Apie 1815–1825 Dionizas Poška sukuria poemą <i>Mužikas žemaičių ir Lietuvos</i> (publikuota 1886 <i>Aušroje</i>)		Vienos kongreso nutarimu iš didžiosios dalies Varšuvos kunigaikštystės žemių, taip pat ir Užnemunės, sudaroma Lenkijos karalystė	Vaterlo kautynės, Napoleono valdymo žlugimas
1816	Vilniuje pradėdamas leisti Nenaudėlių draugijos satyrinis laikraštis <i>Gatvės žinios</i> (lenk. <i>Wiadomości Brukowe</i>), leidžiama iki 1822			
1817	Įkuriama Filomatų draugija – Vilniaus universiteto studentų organizacija	Išleista Džordžo Bairono dramatinė poema <i>Manfredas</i> Išleistas Hėgelio veikalas <i>Filosofijos mokslų enciklopedija</i>	Slaptų organizacijų (filaretų, filomanų, šubravcų, masonų) veiklos pradžia	
1818	Išleistas Liudviko Rėzos parengtas pirmasis Kristijono Donelaičio <i>Metų</i> leidimas	Išleistas Merės Šeli romanai <i>Frankenšteinas, arba Naujasis Prometėjas</i>		
1819		Išleistas Arturo Šopenhauerio veikalas <i>Pasaulis kaip valia ir vaizdinys</i> Teodoras Žeriko nutapo <i>Medūzos plaustą</i>	Nuo Lietuvos Vilniaus gubernijos atskiriamas ir prie Kuršo gubernijos prijungiamas siauras Lietuvos pajūrio ruožas – Palangos–Šventosios apylinkės	
1820	Adomas Mickevičius Kaune sukuria <i>Odę jaunystei</i> Filomatai įkuria Filaretų ir Spindulingųjų draugijas	Išleista Aleksandro Puškino poema <i>Ruslanas ir Liudmila</i>		Fabianas fon Belingshauzenas ir Michailas Lazarevas atranda Antarktidą
1821		Išleista Džordžo Bairono misterija <i>Kainas</i>		Prasidėjo Graikų nepriklausomybės karas (iki 1832)
1822	Vilniuje išleista Adomo Mickevičiaus knyga <i>Poezija</i> (I t.) Simonas Daukantas parašo pirmąją Lietuvos istoriją lietuvių kalba <i>Darbai senųjų lietuvių ir žemaičių</i> (išleista 1929) Kazimieras Kontrimas parengia lietuvių kalbos katedros įsteigimo Vilniaus universitete projektą		Visoje Rusijoje uždraudžiama masonų veikla Vilniuje veikia žemaičių studentų būrelis, kuris padeda programinį lietuviybės puoselėjimo ir kėlimo į viešąjį visuomenės gyvenimą darbą	Prancūzų fizikas ir matematikas Amperas atranda molekulinis srautus Brazilija tapo nepriklausoma nuo Portugalijos

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1823	Vilniuje išleista Adomo Mickevičiaus knyga <i>Poezija</i> (II t.), kurioje paskelbtos dramos <i>Vėlinės II</i> ir <i>IV</i> dalys ir poetinė apysaka <i>Gražina</i> Simonas Stanevičius parašo odę <i>Šlovė žemaičių</i> , parengia ir išleidžia M. Daukšos <i>Postilės</i> ištraukas su „Prakalba į malonųjį skaitytoją“ Apie 1823 sukurta Silvestro Valiūno romantinė baladė „Birutė“		Mažojoje Lietuvoje leidžiamas pirmasis lietuviškas periodinis leidinys – <i>Nusidavimai Dievo karalystėje</i> Uždraudžiama Filomatų ir Filaretų draugijų veikla	JAV paskelbė Monro doktriną („Amerika – amerikiečiams“)
1824	Janas Čečiotas parašo eilėraščių knygą <i>Giesmelės apie senovės lietuvius</i> (lenkų k.) Liudvikas Rėza rinkinyje <i>Aisopas, arba Pasakos</i> paskelbia Kristijono Donelaičio pasakėčias	Liudvikas van Bethovenas sukuria <i>Devintąją („Džiaugsmo“)</i> simfoniją (1822–1824)		
1825	Išleistas Liudviko Rėzos parengtas lietuvių liaudies dainų rinkinys <i>Dainos, oder littauische Volkslieder</i> , poezijos rinkinys <i>Prutena</i> (II d. vok. k.) Dionizas Poška pradėjo sudarinti trikalbį lenkų–lotynų–lietuvių žodyną (liko nebaigtas)			Dekabristų sukilimas Rusijoje Anglijoje nutiesiama pirmoji pasaulyje geležinkelio linija, skirta keleiviams vežti
1826	Maskvoje išleistas Adomo Mickevičiaus rinkinys <i>Sonetai</i> , kuriame paskelbtas ciklas „Krymo sonetai“	Žozefas Niseforas Njepsas padaro pirmąją fotografiją		
1827		Išleista Henriko Heinės poezijos knyga <i>Dainų knyga</i> Išleista Džakomo Kazanovos memuarų knyga <i>Mano gyvenimo istorija</i> (parašyta 1789–1798)		
1828	Peterburge išleista Adomo Mickevičiaus poema <i>Konradas Valenrodas</i>		Vilniaus universitetas kreipiasi į Rusijos švietimo ministeriją, prašydamas leisti įsteigti universitete lietuvių kalbos katedrą, tačiau prašymas nepatenkinamas	
1829	Išleista Simono Stanevičiaus knyga <i>Šešios pasakos Simono Stanevičės, žemaičio, ir antros šešios Krizo Donelaičio, lietuvininko prūso</i> , parengtas pirmasis Lietuvoje dainų rinkinys <i>Dainos žemaičių</i> (1833 išleistos dainų natos – <i>Pažymės žemaitiškos gaidos, pridėtinos prie Dainų žemaičių</i>), atnaujinta XVIII a. lietuvių kalbos gramatika <i>Trumpas pamokymas kalbos lietuviškos, arba žemaitiškos</i> Išleista Juliaus Slovackio drama <i>Mindaugas</i> (lenkų k.)	Išleistas pirmasis Honoré de Balzako epopėjos „Žmogiškoji komedija“ romanas <i>Šuanai</i>		Graikai išsivaduoja iš Osmanų imperijos
1830		Išleistas Stendalio romanas <i>Raudona ir juoda</i> Viktoras Hugo parašo pjesę <i>Ernani</i> , laikomą Romantizmo manifestu Eženas Delakrua nutapo paveikslą <i>Laisvė, vedanti liaudį į barikadas</i>	Lietuvos ir Lenkijos sukilimas prieš Rusiją (prieš caro valdžią) (1830–1831)	Revoliucijos Prancūzijoje (Liepos revoliucija), Belgijoje, Italijoje Iš Nyderlandų karalystės išsivadavo Belgija

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1831		Išleistas Viktoro Hugo romanas <i>Paryžiaus katedra</i>		Anglų mokslininkas Michaelis Faradėjus sukuria elektros srovę Pirmasis darbininkų sukilimas Europoje (Lione)
1832	Uždaromas Vilniaus universitetas	Adomas Mickevičius Dresdene parašo <i>Vėlinių</i> III dalį Išleista Johano Volfgango Gėtės <i>Fausto</i> II dalis	Įstaigose įvedama rusų kalba	
1833		Išleistas Aleksandro Puškino eilių romanas <i>Eugenijus Oneginas</i> (dalimis buvo publikuotas 1825–1832)		Paskelbtas vergijos panaikinimas visoje Britų imperijoje Amerikiečių tapytojas ir išradėjas Samuelis Morzė sukonstruoja telegrafo aparatą (patentuotas 1838)
1834	Paryžiuje išleista Adomo Mickevičiaus poema <i>Ponas Tadas</i>	Išleistas Onorės de Balzako romanas <i>Tėvas Gorijo</i>		Oficiali Ispanų inkvizicijos pabaiga
1835	Teodoras Narbutas pradeda leisti <i>Lietuvių tautos istoriją</i> (t. 1–9; baigta leisti 1841)	Suomijoje išleista Elijo Lionroto <i>Kalevala</i>		
1836		Išleistas Čarlzo Dikenso romanas <i>Pomirtiniai Pikviko klubo užrašai</i> Išleistas Aleksandro Puškino romanas <i>Kapitono duktė</i> , pradėdąs rusų realistinės prozos aukso amžių		
1837	Apie 1837 m. Simonas Daukantas baigė rašyti <i>Istoriją žemaitišką</i> (I t. išleistas 1893, II t. – 1897, pavadinimu <i>Lietuvos istorija</i>) Liudvikas Adomas Jucevičius išvertė pirmąją ištrauką iš Adomo Mickevičiaus <i>Vėlinių</i> (ištrauka iš ketvirtosios dalies)			Samuelis Morzė pademonstruoja elektrinį telegrafą
1838		Išleistas Čarlzo Dikenso romanas <i>Oliveris Tvistas</i>		Čartistų judėjimo Didžiojoje Britanijoje pradžia
1839		Lujis Dageras išrado praktinį fotografavimo būdą (dagerotipą)	Vilniuje įvykdoma mirties bausmė Jaunosios Lenkijos emisarui Simonui Konarskiui, telkusiam anticarinį pagrindį Lietuvoje	Likviduojama Unitų bažnyčia – unitai prievarta grąžinami rusų Stačiatikių bažnyčiai
1840	Vilniuje išleista pirmoji Juozapo Ignoto Kraševskio herojinio-mitologinio epo <i>Anafielas</i> dalis „Vitolio rauda“ Išleistas Liudviko Adomo Jucevičiaus etnografinis veikalas <i>Žemaitijos bruožai</i> (lenkų k.) Išleista Juozapo Silvestro Dovydaičio didaktinė apysaka <i>Šiaulėniškis senelis</i> (I–III d. 1840–1864)	Išleistas Edgardo Alano Po apsakymų rinkinys <i>Groteskai ir Arabeskos</i> Išleistas Michailo Lermontovo romanas <i>Mūsų laikų herojus</i>	Priimamas valstybinių valstiečių reformos įstatymas (Lenkijos Karalystėje negaliojo), numatęs lažo pakeitimą činčū, valstiečių lokalinės savivaldos įvedimą Lietuvos vardas išbraukiamas iš Vilniaus ir Gardino gubernijų pavadinimų Panaikinamas Lietuvos Statuto galiojimas, Vakarų krašto teismuose įvedama Rusijos teisė	
1841	Juozapas Ignacas Kraševskis Vilniuje pradeda leisti žurnalą <i>Athenaeum</i> (iki 1851)		Vidaus reikalų ministerija leidžia steigti lietuviškas elementarias mokyklėles prie žemaičių vyskupystės bažnyčių, kartu įpareigodama mokyti jose ir rusiškos abėcėlės Sekuliarizuojamos (konfiskuotos) Katalikų bažnyčios žemės (iki 1842)	Narkozės išradimas

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1842	Išleista Liudviko Adomo Jucevičiaus knyga <i>Žemaitijos prisiminimai</i> (lenkų k.)	Išspausdinta Nikolajaus Gogolio apysaka <i>Apsiaustas</i>	Iš 7 Vilniaus gubernijos apskričių sudaroma Kauno gubernija. Prie Vilniaus gubernijos prijungiamos Lydos, Vileikos ir Dysnos apskritys 1842–1844 – Vilniaus Romos katalikų dvasinė akademija perkeliama į Peterburgą	D. Britanijoje uždrausta moterims dirbti kasyklose
1844		Dalimis publikuojamas Aleksandro Diuma romanas <i>Trys muškietininkai</i>		JAV perduodama pirmoji telegrama
1845	Išleista pirmoji lietuvių kultūros istorija – Simono Daukanto veikalas <i>Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių</i>	Išleistas Edgaro Alano Po rinkinys <i>Varnas ir kiti eilėraščiai</i>		
1846	Simonas Daukantas parengė liaudies dainų rinkinį <i>Dainės žemaičių</i> Išleistas Simono Daukanto verstas Fedro pasakėčių rinkinys <i>Pasakos Fedro</i> Išleista Liudviko Adomo Jucevičiaus knyga <i>Lietuva. Jos senovės paminklai, buitis ir papročiai</i> (lenkų k.)		Laurynas Ivinskis pradeda leisti <i>Kalendorių, arba Metskaitlių ūkiškąjį</i> (iki 1878)	
1847	Išleistas Juozapo Ignoto Kraševskio veikalas <i>Lietuva</i> (II d. 1856; lenkų k.) Kanutas Ruseckas nutapo paveikslą <i>Lietuvaitė su verbomis</i>	Išleistas Emilės Brontės romanas <i>Vėtrų kalnas</i> Išleistas Šarlotės Brontės romanas <i>Džeinė Eir</i>	1847–1849 – Vilniuje veikia Lietuvos jaunimo brolybės sąjunga – slapta lenkų–litvinų organizacija, puoselėjusi naujo sukilimo planus	D. Britanijoje priimtas įstatymas dėl dešimties valandų darbo dienos moterims ir vaikams iki 18 metų
1848	Išleistas Motiejaus Valančiaus istoriografinis veikalas <i>Žemaičių vyskupystė</i>	Išleistas Karlo Markso ir Frydricho Engelso <i>Komunistų partijos manifestas</i> Išleistas Aleksandro Diuma (sūnaus) romanas <i>Dama su kamelijomis</i>		Įvesta visuotinė vyrų rinkimų teisė Prancūzijoje ir Šveicarijoje Europoje kyla revoliucijų banga, vadinamasis Tautų pavasaris Prasidėjo Kalifornijos aukso karštligė (truko iki 1855)
1849		Baigtas leisti šešių tomų Ogiusto Konto (Comte) veikalas <i>Pozityviosios filosofijos kursas</i> Estijoje išleidžiama <i>Kalevala</i>		
1850	Motiejus Valančius tampa Žemaičių (Telšių) vyskupu	Išleista Viljamo Vordsvorto knyga <i>Preliudai</i>		
1851	Išleistas Georgo Neselmano <i>Lietuvių kalbos žodynas</i>	Išleistas Hermano Melvilio romanas <i>Mobis Dikas</i> Londone vyksta pirmoji pasaulinė paroda		
1852		Išleistas Harietos Bičer-Stou romanas <i>Dėdės Tomo trobelė</i>		
1853		Pastatyta Džiuzepės Verdžio opera <i>Traviata</i>	Išleista Liudviko Kondratavičiaus-Vladislovo Sirokoslės kelionių knyga <i>Iškylos po andainykštes mano apylinkes</i>	Prasidėjo Krymo karas (iki 1856) Išrastas aspirinas
1854	Lvove išleista Vladislovo Sirokoslės poema <i>Margiris</i>	Išleista Henrio Deivido Toro knyga <i>Voldenas, arba Gyvenimas miške</i>	Pirmųjų garlaivių Nemune navigacija Lietuvoje nutiesiama pirmoji telegrafo linija	
1855	Vilniuje įkurta mokslinė humanitarinė draugija Archeologijos komisija	Išleistas Volto Vītmeno poezijos rinkinys <i>Žolės lapai</i>		„Liberalusis atšilimas“ caro valdžios politikoje

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1856	Augustas Šleicheris išleidžia pirmąją mokslinę lietuvių kalbos gramatiką		Išleistas pirmasis turistinis vadovas po Vilnių – Adomo Honorijaus Kirkoro <i>Pasivaikščiojimai po Vilnių ir jo apylinkes</i>	
1857	Antanas Baranuskas parašo <i>Dainų dainelę</i> (publikuota 1883 <i>Aušroje</i>) Vilniuje atidarytas Senienų muziejus	Estijoje pradėtas leisti Frydricho Reinholdo Kroicvaldo <i>Kalevo sūnus</i> (baigta leisti 1861) Išleistas Šarlio Bodlero poezijos rinkinys <i>Blogio gėlės (Piktybės gėlės)</i> Išleistas Gustavo Flobero romanas <i>Madam Bovari</i>	Išleista Liudviko Kondratavičiaus-Vladislovo Sirokohlės kelionių knyga <i>Iškylos iš Vilniaus po Lietuvą</i> (1857–1860)	Prasideda pirmoji pasaulinė ekonominė krizė Prancūzų mikrobiologas Luji Pasteras duoda pradžią bakteriologijai
1858	Karolina Praniauskaitė išleidžia eilėraščių rinkinį <i>Dainelės</i> (lenkų k.) Motiejus Valančius Vilniuje išleidžia hagiografinės prozos knygą <i>Živatai šventųjų</i>		Vyskupo Motiejus Valančiaus dėka pradėtos steigti blaivybės brolijos (blaivybės sąjūdis Lietuvoje, uždraustas 1864)	Indija tampa D. Britanijos kolonija
1859	Antanas Baranuskas parašo poetas <i>Anykščių šilelis</i> (1858–1859; 1860–1861 išspausdinta Lauryno Ivinskio kalendoriuose <i>Metų skaitlius ūkiniškais</i>), <i>Kelionė Petaburkan</i> (1858–1859) ir <i>Pasikalbėjimas Giesminyko su Lietuva</i>	Išleistas Ivano Turgenevo romanas <i>Bajorų gūžta</i> Čarlzas Darvinas išleidžia veikalą <i>Apie rūšių kilmę</i>		Pradedamas kasti Sueco kanalas
1861		Išleistas Fiodoro Dostojevskio romanas <i>Pažemintieji ir nuskriaustieji</i> Išleistas vokiečių mokslininko Jahano Jakobo Bachofeno veikalas <i>Motinių teisė</i> , išskėles mintį apie matriarchatą	Carinėje Rusijoje panaikinama baudžiava Patriotinės manifestacijos su Lenkijos ir Lietuvos valstybingumo šūkiomis (kovo-rugpjūčio mėn.)	Prasideda pilietinis karas Jungtinėse Amerikos Valstijose (iki 1865) Įkuriami Italijos karalystė Luji Pasteras atranda mikrobų
1862		Išleistas Viktoro Hugo romanas <i>Vargdieniai</i>	Per Lietuvą baigtas tiesti geležinkelis, jungęs Peterburgą su Varšuva	
1863		Eduardas Manė nutapo paveikslą <i>Pusryčiai ant žolės</i>	Lietuvos ir Lenkijos sukilimas prieš carinę Rusiją (1863–1864) Vilniaus generalgubernatoriumi paskirtas Michailas Muravjovas	Londone atidaromas pirmasis metro
1864		Išleistas Fiodoro Dostojevskio romanas <i>Užrašai iš pogrindžio</i>	Uždrausta lietuviška spauda lotyniškais rašmenimis Muravjovas uždraudžia visas nevaldiškas mokyklas Iš Varnių į Kauną perkeliama Žemaičių (Telšių) vyskupystės kurija	Londone įkurtas <i>Pirmasis Internacionalas</i>
1865		Pradėtas publikuoti Levo Tolstojaus romanas <i>Karas ir taika</i> (baigta publikuoti 1869) Eduardas Manė nutapo <i>Olimpiją</i> Išleista Luiso Kerolio apysaka <i>Alisa stebuklų šalyje</i>	Motiejus Valančius per kunigus imasi atsakomųjų veiksmų prieš rusinimo politiką: ragina liaudį nesiduoti pritraukiamai į stačiatikybę, boikotuoti kirilica parašytas lietuviškas knygas, steigti lietuviškas mokyklas	JAV uždraudžiama vergija
1866		Polis Verlenas išleidžia pirmąjį eilių rinkinį <i>Saturniški eilėraščiai</i> Išleistas Fiodoro Dostojevskio romanas <i>Nusikaltimas ir baismė</i>	Veiveriuose įsteigiami pedagoginiai kursai Užnemunės pradžios mokyklų mokytojams ruošti (nuo 1872 – mokytojų seminarija)	Suomijoje prasideda badmetis – paskutinis natūralių priežasčių sukeltas badas Europoje (iki 1868)

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1867	Atidaroma Vilniaus viešoji biblioteka 1867–1870 – Motiejaus Valančiaus iniciatyva Rytprūsiuose sukuriama lietuviškos spaudos tradiciniu raidynu leidimo ir nelegalaus jos platinimo Lietuvoje sistema	Išleista Henriko Ibseno drama <i>Peras Giuntas</i> Išleistas Karlo Markso veikalas <i>Kapitalas</i> (I t.)	Iš Varšuvos generalgubernatoriui pavaldžios Augustavo gubernijos šiaurinių apskričių sudaroma Suvalkų gubernija: nuo šiol Užnemunė dažniausiai vadinama Suvalkijos vardu	JAV iš Rusijos nusipirko Aliaską Austrijos–Vengrijos imperijos sukūrimas Alfredas Nobelis išrado dinamitą Meidzi revoliucija Japonijoje
1868	Išleista Motiejaus Valančiaus <i>Vaikų knygelė ir Paaugusių žmonių knygelė</i>	Pradedamas publikuoti Fiodoro Dostojevskio romanas <i>Idiotas</i> Išleistas Andrėjaus Pumpuro <i>Lačplėsis</i>	Prasideda masinė ekonominė emigracija iš Lietuvos į Jungtines Amerikos Valstijas	
1869	Išleista Motiejaus Valančiaus apysaka <i>Palangos Juzė</i>	Išleista Prospero Merimė apysaka <i>Lokys</i> („Lokis“) Išleistas Polio Verleno rinkinys <i>Galantiškos šventės</i> Išleistas Viktoro Hugo romanas <i>Žmogus, kuris juokiasi</i> Tarptautinė dailės paroda Miunchene. Pirmasis didelis realistų pasiekimas		Dmitrijus Mendelejevas sudaro periodinę cheminių elementų sistemą Atidaromas Sueco kanalas
1870		Henrichas Šlymanas suranda Troją		Italijos suvienijimas Prasidėjo Prancūzijos–Prūsijos karas (iki 1871)
1871	Išleista Konstantino Tiškevičiaus knyga <i>Neris ir jos krantai</i>	Pradedamas publikuoti Fiodoro Dostojevskio romanas <i>Demonai</i>	1871–1873 – nutiesiamas Liepojos–Romnų geležinkelis	Vokietijos suvienijimas Kancleriu tampa Otas fon Bismarkas Antrasis reichas (iki 1918)
1872	Motiejus Valančius parašo prozos rinkinį <i>Pasakojimas Antano tretininko</i> (išleista 1891)	Išleista Luiso Kerolio apysaka <i>Alisa Veidrožio karalystėje</i> Išleistas Frydricho Nyčės veikalas <i>Tragedijos gimimas iš muzikos dvasios</i> Klodus Mone nutapo paveikslą <i>Įspūdis: saulėtekis</i> (iš šio paveikslo pavadinimo kilo impresionizmo terminas)		Įvyksta pirmosios oficialios tarptautinės futbolo varžybos tarp Škotijos ir Anglijos
1873		Pradedamas publikuoti Levo Tolstojaus romanas <i>Ana Karenina</i> (baigta publikuoti 1877)	Baigiamas tiesti Liepojos–Romnų geležinkelis	Prasideda Ilgoji depresija – pasaulinė ekonomikos krizė, labiausiai palietusi Europą ir JAV (iki 1896)
1874		Paryžiuje surengta pirmoji impresionistų tapybos paroda	Rekrūtų prievolė pakeičiama visuotine karo prievole	
1875	Baigiamas leisti Jono Kazimiero Vilčinskio <i>Vilniaus albumas</i> (pradėtas 1842)	Išleistas Fiodoro Dostojevskio romanas <i>Jaunuolis</i> Išleistas Žiulio Verno romanas <i>Paslaptingoji sala</i>		
1876		Ogiustas Renuaras nutapo paveikslą <i>Šokiai „Moulin de la Galette“</i>	Įsigalioja 1870 metų Miestų įstatymas Vilniaus ir Kauno gubernijose: miesto dūmą pradedama rinkti ne luominiu, o turto cenzo pagrindu	Vokiečių inžinierius N. Otas sukuria automobilinio variklio prototipą A. G. Belas (JAV) užpatentuoja telefoną
1879	Mažajoje Lietuvoje įkuriama Lietuvių literatūros draugija (veikia iki 1923)	Pradedamas publikuoti Fiodoro Dostojevskio romanas <i>Broliai Karamazovai</i> (baigta publikuoti 1880)		Dvilypė sąjunga Iš Osmanų imperijos išsivadavo Rumunija, Serbija, Juodkalnija (1878)

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1880	Išleistas Antano Juškos rinkinio <i>Lietuviškos dainos</i> I tomas (3 t.: 1880–1883)	Ogiustas Rodenas sukuria skulptūrą <i>Mąstytojas</i>		Prasidėjo pirmasis Būry karas (iki 1881)
1881		Išleistas Polio Verleno poezijos rinkinys <i>Branda</i>		Rusijos imperatoriui tampa Aleksandras III
1882	Varšuvoje išleistas Juozapo Ignoto Kraševskio istorinis romanas <i>Kunigas</i> (lenkų k.), turėjęs didelės įtakos lietuvių Romantizmui		Lietuvoje nutiesta pirmoji telefono linija (nuo Kretingos per Plungę iki Rietavo)	Tarp Vokietijos, Austrijos-Vengrijos ir Italijos sudaroma <i>Trilypė sąjunga</i> Tomas Edisonas išranda apšvietimui pritaikytą elektros lemputę
1883	Prūsijoje pradedamas leisti pirmasis lietuviškas Didžiąjai Lietuvai skirtas laikraštis <i>Aušra</i> (ėjo iki 1886)	Publikuotas Antono Čechovo apsakymas <i>Storasis ir plonasis</i>	Nutiesta pirmoji telefono linija Lietuvoje Pagalvės mokestis pakeičiamas žemės mokesčiu	
1885	Tilžėje įkurta Lietuvių kultūros draugija „Birutė“ (veikė iki 1914)	Baigtas publikuoti Frydricho Nyčės veikalas <i>Taip kalbėjo Zaratustra</i> (dalimis publikuotas nuo 1883)		Luji Pasteras išranda skiepus
1886		Išleistas Frydricho Nyčės veikalas <i>Anapus gėrio ir blogio</i> Žanas Moreasas žurnale <i>Figaro</i> išspausdina simbolizmo manifestą	Dėl ideologinių nesutarimų tarp konservatyviai katalikiškai ir liberaliai nusiteikusių inteligentų bei dėl to iškilusių finansinių sunkumų nustojo eiti <i>Aušra</i>	Karlas Bencas ir Gotlybas Daimleris sukuria pirmuosius benzinu varomus automobilius Tomas Edisonas išranda garsą atkuriantį prietaisą – fonografą
1888	Vincas Kudirka įkūrė Varšuvos lietuvių studentų draugiją „Lietuva“	Išleistas Gi de Mopasano romanas <i>Pjeras ir Žanas</i>		
1889	Prūsijoje pradedamas leisti laikraštis <i>Varpas</i> (ėjo iki 1905)	Išleistas Henri Bergsono traktatas <i>Laikas ir laisvoji valia</i>		Prancūzas G. Eifelis sukonstravo aukščiausią Paryžiaus bokštą
1890	Tilžėje pradedamas leisti laikraštis <i>Žemaičių ir Lietuvos apžvalga</i> (ėjo iki 1896)	Išleistas Knuto Hamsuno romanas <i>Badas</i> Išleistos Moriso Meterlinko simbolistinės pjesės <i>Nekviestoji viešnia</i> ir <i>Aklieji</i>	1890–1914 – masinės lietuvių migracijos į JAV, Rusijos imperijos miestus metas	Pirmasis dangoraižis Čikagoje
1891				Džeimsas Neismitas išrado krepšinį
1892		Išleistas Oskaro Vaildo romanas <i>Doriano Grėjaus portretas</i> Išleistas Artūro Konano Doilio novelių ciklas <i>Šerloko Holmsa nuotykių</i>	Oginskių dvare Rietave pastatyta pirmoji Lietuvoje elektrinė	
1893		Edvardas Munkas nutapo paveikslą <i>Šauksmas</i>	Kražių skerdynės. Caro valdžia brutaliai susidoroja su žmonėmis, pasipriešinusiais valdžios ketinimui uždaryti Kražių vienuolyno bažnyčią	Naujojoje Zelandijoje moterims pirmą kartą pasaulyje suteikta visuotinė balsavimo teisė
1894	Išleistas Antano Vienažindžio poezijos rinkinys <i>Dainos lietuvninko Žemaičiuose</i> <i>Varpe</i> išspausdinta Džordžo Bairono misterija <i>Kainas</i> (vertė Vincas Kudirka)	Išleistas Knuto Hamsuno romanas <i>Panas</i> Išleistas kolektyvinis rinkinys <i>Rusų simbolistai</i> (su Valerijaus Briusovo įvadu)		Rusijos imperatoriui tampa Nikolajus II Tomas Alva Edisonas išranda kinematoskopą ir nufilmuoja pirmuosius filmus

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1895	Tilžėje išleistas Maironio poezijos rinkinys <i>Pavasario balsai</i> , poema <i>Tarp skausmų į garbę</i> ir operos libretas <i>Kamė išganymas?</i> Tilžėje išleista Vilkutaičio-Keturakio komedija <i>Amerika pirtyje</i> Varpe išleista Vinco Kudirkos satyra <i>Viršinininkai</i> Išleistas Žemaitės apsakymas <i>Rudens vakaras</i> Įsteigta Tilžės lietuvių giedotojų draugija (veikė iki 1935)	Paryžiuje, Grand cafe kavinės rūsyje, parodytas pirmasis viešas kino seansas		Guljemas Markonis užpatentuoja bevielį radijo ryšį Vokiečių fizikas Vilhelmas Konradas Rentgenas atranda spindulius, vėliau pavadintus jo vardu
1896	Varpe publikuota Vinco Kudirkos satyra <i>Lietuvos tilto atsiminimai</i> Tilžėje pradėtas leisti laikraštis <i>Tėvynės sargas</i> (ėjo iki 1904)	Išleistas Henriko Senkevičiaus romanas <i>Quo vadis</i> Išleista Antono Čechovo drama <i>Žuvėdra</i>	Įkuriamą Lietuvos socialdemokratų partija – pirmoji politinė partija Lietuvoje Paryžiuje įsisteigia lietuvių draugija <i>Želmuo</i> Lietuvoje užregistruotas pirmasis automobilis	Atėnuose įvyksta pirmosios modernios olimpinės žaidynės
1897	Varpe publikuota Vinco Kudirkos satyra <i>Cenzūros klausimas</i> Varpe publikuota Adomo Asnyko drama <i>Kęstutis</i> (vertė Vincas Kudirka) Lietuvoje (Vilniuje) įvyko pirmasis viešas kino seansas	Išleistas Herberto Georgo Velso fantastinis romanas <i>Nematomas žmogus</i>	Atšaukiamas draudimas statyti naujas katalikų bažnyčias	
1898	Varpe išspausdinta Vinco Kudirkos <i>Tautiška giesmė</i> , teorinis traktatas <i>Tiesos eilėms rašyti</i> , satyra <i>Vilkai</i> Išleistas Jono Basanavičiaus sudarytas rinkinys <i>Lietuviškos pasakos</i> (II t. – 1902)	Išleistas Knuto Hamsuno romanas <i>Viktorija</i> Išleistas Herberto Velso fantastinis romanas <i>Pasaulių karas</i> Išleistas Antono Čechovo apsakymas <i>Žmogus futliare</i>		Marija ir Pjeras Kiuri nustato radioaktyviuosius elementus – radį ir polonį
1899	Išleistas Žemaitės apsakymų rinkinys <i>Paveikslai</i> (I ir II d.) Išleistas Vinco Kudirkos eilėraščių rinkinys <i>Laisvos valandos</i> Varpe išspausdintas Adomo Mickevičiaus dramos <i>Vėlinės</i> III d. trijų scenų vertimas (vertė Vincas Kudirka) Lietuvoje (Palangoje) lietuvių kalba viešai suvaidintas pirmasis spektaklis „Amerika pirtyje“	Išleistas Zigmundo Froido veikalas <i>Sapnų aiškinimas</i> Edgaras Dega nutapo paveikslą <i>Žydrosios šokėjos</i>		Prasidėjo Antrasis Būrų karas (iki 1902)
1900	Išleista Žemaitės knyga <i>Paveikslai</i> (III d.) Išleistas Adomo Mickevičiaus <i>Vėlinių</i> III dalies pirmos, antros ir septintos scenos vertimas (vertė Vincas Kudirka) Varpe publikuota Juliaus Slovackio drama <i>Mindaugis</i> (vertė Vincas Kudirka) Tilžėje pradėdamas leisti laikraštis <i>Žinyčia</i> (ėjo iki 1902)	Išleistas Teodoro Draizerio romanas <i>Sesuo Keri</i> Išleistas Lymano Franko Baumo romanas vaikams <i>Ozo šalies stebukladarys</i> Anglų archeologas Artūras Džonas Evansas Kretos saloje atidengia vadinamąją Mino civilizaciją, klestėjusią 2600–1100 m. pr. Kr. Paryžiuje vyksta Pasaulinė paroda	Lietuvos ekspozicija Pasaulinėje parodoje Paryžiuje, kur parodyta lietuvių etnografinė buitis ir spauda Išspausdintas lietuviškas žemėlapis	Įkuriamą Anglijos leiboristų partija
1901	Mikalojus Konstantinas Čiurlionis sukūrė simfoninę poemą <i>Miške</i> (1900–1901) Tilžėje išleista Jono Jablonskio <i>Lietuviškos kalbos gramatika</i>	Paskirtos pirmosios Nobelio premijos		

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1902	Išleistas Jono Basanavičiaus sudarytas dainų rinkinys <i>Ožkabalių dainos</i>	Išleista Rainerio Marijos Rilkės poezijos knyga <i>Vaizdų knyga</i>	Įkurta Lietuvių demokratų partija (LDP), puoselėjanti nepriklausomos Lietuvos valstybės etnografinės ribose idealą	Australijoje moterims suteikta visuotinė balsavimo teisė
1903	Išleistas Jono Basanavičiaus sudarytas pasakojamosios tautosakos rinkinys <i>Iš gyvenimo vėlių bei velnių ir Lietuviškos pasakos įvairios</i> Išleista Šatrijos Raganos apysaka <i>Viktutė</i> Čiurlionis nutapo ciklą <i>Laidotuvių simfonija</i>	Išleista Antono Čechovo drama <i>Vyšnių sodas</i> Išleistas Levo Šestovo traktatas <i>Dostojevskis ir Nyčė</i> Tarptautinė Georgo Melieso filmo <i>Kelionė į Mėnulį</i> sėkmė		Vilberis ir Orvilis Raitai pakyla pirmuoju lėktuvu
1904	Išleistas Vinco Pietario romanas <i>Algimantas</i> Išleista Maironio poema <i>Nuo Birutės kalno</i> (lenkų k.) Vilniuje pradedamas leisti pirmasis lietuvių dienraštis <i>Vilniaus žinios</i> (ėjo iki 1909)	Išleistas Luidžio Pirandelo romanas <i>Velionis Matija Paskalis</i> Išleistas Džeko Londono romanas <i>Jūrų vilkas</i>	Spaudos lotyniškais rašmenimis draudimo panaikinimas (gegužės 7 d.)	Prasidėjo Rusijos–Japonijos karas (baigėsi 1905)
1905	Išleistas atnaujintas Maironio <i>Pavasario balsų</i> leidimas	Išleistas vienas žymiausių simbolizmo kūrinių – Moriso Meterlinko pjesė <i>Mėlynoji paukštė</i>	Didysis Vilniaus Seimas (gruodžio 4–5 d.) Gegužės 14 d. caras pasirašo įsaką, kuriuo leidžiama Vakarų gubernijų mokyklose mokytį lietuvių ir lenkų kalbą	Prasidėjo Rusijos revoliucija (tęsėsi iki 1907) Albertas Einšteinas paskelbė reliatyvumo teoriją
1906	Išleisti Jono Biliūno apsakymų rinkiniai <i>Įvairūs apsakymėliai</i> ir <i>Lazda. Ubagas. Svečiai. Brisiiaus galas</i> Vilniuje įvyko pirmosios lietuviškos operos <i>Birutė</i> premjera Vilniuje atidaryta pirmoji lietuvių dailės paroda	Išleistas Džeko Londono romanas <i>Baltoji iltis</i> Išleistas Aptono Sinklerio romanas <i>Džiunglės</i>	Kovo 17 d. caras pasirašo įsaką, leidžiantį kurti profesines sąjungas ir draugijas	Sušauktas Rusijos parlamentas – Dūma Pradėta Piotro Stolypino reforma
1907	Išspausdinta Jono Biliūno <i>Liūdna pasaka</i> Išleista Maironio poema <i>Jaunoji Lietuva</i> Išleistas pirmasis lietuvių literatūros almanachas <i>Gabija</i> Vincas Krėvė pradeda rašyti veikalą <i>Dangaus ir žemės sūnūs</i> (išsp. 1949, 1961)	Išleistas Maksimo Gorkio romanas <i>Motina</i> Išleistas Henri Bergsono veikalas <i>Kūrybinė evoliucija</i> Pablo Pikasas nutapo paveikslą <i>Avinjono merginos</i> , laikomą viena iš pirmųjų kubistinių kompozicijų	Įvyko Pirmasis Lietuvos moterų suvažiavimas Kaune Įkurtos Lietuvių mokslo draugija, Lietuvių dailės draugija, įvairios lietuvių švietimo draugijos Lietuvių mokslo draugija pradėjo leisti mokslo leidinių seriją <i>Lietuvių tauta</i> (ėjo iki 1936) Vilniuje pradėtas leisti visuomenės, politikos ir kultūros laikraštis <i>Viltis</i> (ėjo iki 1915)	Anglijos–Rusijos kompromisas Susiformuoja Antantės blokas (Trilypė santarvė)
1908	Kazimieras Būga išleidžia veikalą <i>Aistiški studijai</i>	Pirmą kartą išleistas Frydricho Nyčės esė rinkinys <i>Ecce Homo</i>	Įsteigiama Lietuvių katalikų moterų draugija	Iš Osmanų imperijos išsivadavo Bulgarija
1909	Išleista Maironio poema <i>Raseinių Magdė</i> Išspausdintas Vinco Krėvės apsakymas <i>Bobulės vargai</i> , padavimas <i>Milžinkapis</i>	Išleistas Džeko Londono romanas <i>Martinus Idenas</i> Filipas Tomazas Marinėtis paskelbė pirmąjį futurizmo manifestą	Įsteigtos Lietuvos žinios	
1910	Išleistas Vinco Krėvės <i>Šarūnas</i> Išleidžiama Sofijos Kymantaitės-Čiurlionienės eseistikos knyga <i>Lietuvoje</i>	Išleistas Rainerio Marijos Rilkės romanas <i>Maltės Lauridso Brigės užrašai</i> Vasilijus Kandinskis nulieja pirmąją abstrakčią akvarelę	Lietuvių šviesuomenė pradėjo projektuoti <i>Lietuviškos enciklopedijos</i> leidimo idėją, kuri buvo įgyvendinta tik tarpukario metais Kaune įrengta pirmoji radijo stotis Lietuvoje	

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1911	Išleista Vinco Krėvės drama <i>Šarūnas</i> Kazimieras Būga paskelbia studiją <i>Apie lietuvių asmens vardus</i> Išleistas Jurgio Baltrušaičio poezijos rinkinys <i>Žemės laiptai</i> (rusų k.)	Išleista Nikolajaus Berdiajevo knyga <i>Laisvės filosofija</i> Nikolajaus Gumilovo pastangomis rusų akmeistai įkuria „Poetų cechą“	Mirė Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, gimė Česlovas Milošas (Czesław Miłosz)	Roaldas Amundsenas su bendrakeleiviais pirmasis pasiekė Pietų ašigalį Nuverčiamas paskutinis Kinijos imperatorius
1912	Išleista Vinco Krėvės knyga <i>Dainavos šalies senų žmonių padavimai</i> Išleistas Julijono Lindės-Dobilo romanas <i>Blūdas</i>	Išleistas psichologo Alfredo Adlerio traktatas <i>Apie neurotišką charakterį</i> Vokietijoje susikuria dailininkų ekspresionistų grupė <i>Mėlynasis raitelis</i>	Panaikinama Vilniaus generalgubernatoriaus institucija	Balkanų karai (iki 1913)
1913	Išleistas trečiasis papildytas ir atnaujintas Maironio <i>Pavasario balsų</i> leidimas JAV Išleistas Igno Šeiniaus romanas <i>Kuprelis</i> Pradėtas leisti pirmasis lietuvių literatūros ir dailės žurnalas <i>Vaivorykštė</i> (ėjo iki 1914)	Išleistas pirmasis Marselio Prusto 7 romanų ciklo „Prarasto laiko beieškant“ romanas <i>Svano pusėje</i> (paskutinė dalis – 1927) Ekranuose pasirodo vienas populiariausių ankstyvųjų kino serialų – <i>Lujji Fejado</i> (Louis Feuillade) <i>Fantomas</i>	Įsikuria katalikiška Vilniaus gubernijos lietuvių švietimo draugija <i>Rytas</i>	Iš Osmanų imperijos išsivadavo Albanija
1914	Išspausdinamas Vaižganto apsakymas <i>Rimai ir Nerimai</i> Pradėtas leisti žurnalas <i>Aušrinė</i>	Džeimso Džoiso apsakymų rinkinys <i>Dubliniečiai</i> Pradeda filmuotis varjetė aktorius Čarlis Čaplinas Džovanis Pastronis sukuria filmą <i>Kabirija</i> – visų didžiųjų kino reginių prototipą	Lietuva tampa pafrontės zona Įsikuria Lietuvių draugija nukentėjusiems dėl karo šelpti – labdaros organizacija, tapusi politiniu bei kultūriniu lietuvių visuomenės centru	Prasidėjo Pirmasis pasaulinis karas (tęsėsi iki 1918) JAV įsikuria kino studijos „Paramount Pictures“ ir „Fox Films“
1915	Išleista literatūros almanachas <i>Pirmasai baras</i>	Išleista Franco Kafkos apysaka <i>Metamorfozė</i> Deividas Grifitas sukuria filmą <i>Tautos gimimas</i>	Okupuotoje teritorijoje 1915 m. rugsėjo 4 d. Vokietija įkūrė administracinį vienetą Oberostą, kurio teritorija priminė LDK erdvę Abiejų Tautų Respublikos žlugimo išvakarėse 1795 m.	Armėnų genocido Turkijoje pradžia (iki 1923) Italija įsitraukia į karą Antantės pusėje
1916	Vincas Krėvė parašo <i>Skirgailą</i> (rusų k.)	Išleistas Džeimso Džoiso romanas <i>Jauno menininko portretas</i> Išleistas Karlo Gustavo Jungo traktatas <i>Pasąmonės psichologija</i> (parašytas 1912)	Lietuvių konferencijos Berne ir Lozanoje	Verdeno mūšis
1917		Išleistas Zigmundo Froido veikalas <i>Psichoanalizės įvadas. Paskaitos</i> Jiuriche Tristanas Tsara ir draugai išleidžia pirmąjį <i>Dada</i> žurnalą su manifestu	Vilniuje 1917 m. rugsėjo 18–22 d. surengta lietuvių tautos atstovų konferencija, kurioje buvo deklaruotas Lietuvos atsiskyrimas nuo Rusijos ir savarankiškos valstybės kūrimas Gruodžio 11 d. deklaracija	JAV paskelbė karą Vokietijai Rusijoje prasideda pilietinis karas. Bolševikai užgrobia valdžią. Spalio revoliucija
1918	Vilniuje išleidžiamos dvi pirmosios Vaižganto <i>Pragiedrulių</i> dalys Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė Voroneže išleidžia <i>Lietuvių literatūros istorijos konspektą</i>	Išleistas Osvaldo Špenglerio veikalas <i>Europos saulėlydis</i> JAV pradėtos teikti Pulicerio premijos	Vasario 16 d. paskelbiama Lietuvos nepriklausomybė Lapkričio 11 d. suformuotas pirmasis Lietuvos ministrų kabinetas (vadovaujamas prof. Augustino Voldemaro)	Ispaniškojo gripo pandemija (per pusmetį mirė daugiau kaip 25 milijonai žmonių; tai maždaug tris kartus daugiau nei buvo Pirmojo pasaulinio karo aukų) Pilietinis karas Rusijoje (iki 1921)

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1919	Kaune įkurtas Tautos teatras	Išleistas Somerseto Moemo romanai <i>Mėnulis ir skatikas</i> Abelio Ganco antikarinis filmas <i>Aš kaltinu</i>	Antanas Smetona išrenkamas Lietuvos prezidentu Moterims suteikta teisė balsuoti (moterys pirmą kartą balsavo 1920) Lietuvos kovos su bermontininkais Lietuvos–Lenkijos konfliktas	Pasirašyta Versalio taikos sutartis (birželio 28 d.), kuria galutinai užbaigtas Pirmasis pasaulinis karas Paryžiaus taikos konferencijoje įkuriamas Tautų Sąjunga Veimaro respublikos pradžia (iki 1933)
1920	Išleistas atnaujintas Maironio <i>Pavasario balsų</i> leidimas Išleistas Kazio Binkio poezijos rinkinys <i>Eilėraščiai</i> Pradėtas leisti literatūros ir kritikos žurnalas <i>Skaitymai</i> (ėjo iki 1923) Įkurtas pirmasis profesionalus lietuvių teatras – Dramos vaidykla	Išleista Džono Golsvorčio trilogija <i>Forsaitų saga</i> Roberto Vaino filmu <i>Daktaro Kaligario kabinetas</i> prasideda vokiečių kino ekspresionizmas	Suvalkų sutartis su Lenkija (spalio 7 d.) Vilnių ir Vilniaus kraštą užėmė Lenkijos kariuomenės generolo Liucijano Želigovskio vadovaujami daliniai Sovietų Rusija pripažino Lietuvos nepriklausomybę Lietuvoje įvyko pirmieji visuotiniai, lygūs, slapti ir tiesioginiai rinkimai į tautos atstovybę – Lietuvos steigiamąjį seimą Išrinktas Steigiamasis Seimas (iki 1922)	
1921	Išspausdinta Vaižganto apysaka <i>Dėdės ir dėdienės</i> Žemaitė parašo <i>Autobiografiją</i>	Išėjo Luidži Pirandelo pjesė <i>Šeši personažai ieško autoriaus</i> Išleistas Karlo Gustavo Jungo veikalas <i>Psichologiniai tipai</i>	Lietuva priimta į Tautų Sąjungą	NEP'o pradžia Rusijoje (iki 1929)
1922	Išleista Šatrijos Raganos apysaka <i>Senamė dvare</i> Išspausdintas avangardistinės kūrybos manifestas „Keturių vėjų pranašas“ Vilniuje išleista Vinco Krėvės drama <i>Skirgaila</i> (rusų k.) Kaune įkurtas Lietuvos universitetas (nuo 1930 m. – Vytauto Didžiojo universitetas) Kaune įkurtas pirmasis valstybinis teatras <i>Valstybės teatras</i>	Išleistas vienas garsiausių XX a. romanų Džeimso Džoiso <i>Ulisas</i> Išleista viena garsiausių XX a. poečių Tomo Sternso Elioto <i>Bevaisė žemė</i> Jaroslavas Hašekas rašo <i>Šauniojo kareivio Šveiko nuotykius pasauliniame kare</i> (knyga liko nebaigta) Pirmą kartą kino ekrane Frydricho Vilhelmo Murnau filme <i>Nosferatu</i> pasirodo personažas vampyras	Lenkijos seimas įjungia Vidurio Lietuvą į Lenkiją Prezidentu išrenkamas Antanas Stulginskis Priimta nuolatinė Lietuvos Konstitucija, kuri įteisino Lietuvoje demokratinę respubliką Lietuvos konstituciją įteisino visuotinė privalomą pradinį mokymą (įgyvendinta iki 1931) Priimtas Žemės reformos įstatymas (žemės gavo apie 65 000 Lietuvos bežemių ir mažžemių) Priimtas Piniginio vieneto įstatymas, litas tampa Lietuvos piniginiu vienetu	SSRS įkūrimas Italijoje į valdžią ateina fašistai ir B. Musolinis
1923	Išleistas Kazio Binkio poezijos rinkinys <i>100 pavasarių</i> Pradėtas leisti simbolistinės pakraipos literatūros, meno ir kritikos žurnalas <i>Gairės</i> (red. Kazys Puida)	Išleista Nikolajaus Berdiajevo knyga <i>Istorijos prasmė</i> Išleistas Ernsto Kasirerio veikalas <i>Simbolinių formų filosofija</i> I dalis (visos trys dalys baigtos leisti 1929) Išleistas Zigmundo Froido veikalas <i>Ego ir Id</i>	Klaipėdos krašto sukilimas. Prie Lietuvos prijungtas Klaipėdos kraštas Visuotinis Lietuvos gyventojų surašymas	Alaus pučas. Vokietijos nacionalsocialistinės darbininkų partijos nesėkmingas mėginimas užimti valdžią
1924	Kaune Valstybės teatre pastatyta Vinco Krėvės drama <i>Skirgaila</i> (rež. Borisas Dauguvietis) Pradėtas leisti kultūros žurnalas <i>Židinys</i> (ėjo iki 1940)	Išleistas Tomo Mano romanai <i>Užburtas kalnas</i> Andrė Bretonas publikuoja siurrealizmo manifestą	Lietuvos sportininkai pirmą kartą dalyvauja Vasaros olimpinėse žaidynėse Lietuvoje pirmą kartą surengta Dainų šventė	Prancūzijoje įvyksta pirmosios Žiemos olimpinės žaidynės

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1924	Išleistas pirmasis žurnalo <i>Keturi vėjai</i> numeris (ėjo iki 1928) Pradėtas leisti kultūros žurnalas <i>Židinys</i> (ėjo iki 1940) Išleistas Oskaro Milašiaus filosofinis traktatas „Ars Magna“	Išleistas Tomo Mano romanas <i>Užburtas kalnas</i> André Bretonas publikuoja siurrealizmo manifestą	Paryžiuje pasirašoma konvencija dėl Klaipėdos krašto perdavimo Lietuvai Lietuvoje pirmą kartą surengta Dainų šventė	Vladimiro Lenino mirtis Stalino diktatūros pradžia (iki 1953) Danijoje moteris tapo ministrų kabineto nare
1925	Vincas Mykolaitis-Putinas sukuria dramą <i>Žiedas ir moteris</i> Kaune atidaryta Mikalojaus Konstantino Čiurlionio paveikslų galerija Holivude nufilmuotas vaidybinis filmas „Naktis Lietuvoje“ iš knygnešių gyvenimo (rež. Pranas Valuskis)	Išleistas Franco Kafkos romanas <i>Procesas</i> Išleistas Žano Kokto pjesės <i>Karalius Oidipas, Orfėjas</i> Sergejaus Eizenšteino filmas „Šarvuotis, Potiomkinas“ Čarlo Čaplino filmas <i>Aukso karštligė</i>	Vilniuje įkurtas JIVO (Žydų mokslo institutas) greit tapo stambiausia pasaulyje žydų mokslo įstaiga, jidiš mokslo centru	Lakarno paktas (Vokietija pripažįsta savo vakarines sienas)
1926	Išleistas Stasio Šalkauskio veikalas <i>Kultūros filosofijos metmens</i> Moišė Kulbakas sukuria poemą <i>Vilnius</i> Petras Vaičiūnas sukuria komediją <i>Patriotai</i> Išleistas Oskaro Milašiaus filosofinis traktatas <i>Slepiniai</i>	Išleistas Franco Kafkos romanas <i>Pilis</i> Išleistas Aleno Aleksanderio Milno <i>Mikė Pūkuotukas</i>	Lietuvos Respublikos prezidentu išrinktas Kazys Grinius Gruodžio 17 d. valstybės perversmas. Prasideda autoritarinis Antano Smetonos valdymas (iki 1940) Pradedamos transliuoti Kauno radiofono laidos	Suomijoje moteris tapo ministrų kabineto nare (poste išsilaike 20 metų)
1927	Išleistas Vinco Mykaloičio-Putinno poezijos rinkinys <i>Tarp dviejų aušrų</i> Išleistas pirmasis Salomėjos Nėries poezijos rinkinys <i>Anksti rytą</i> Išleistas Petro Tarulio novelių rinkinys <i>Mėlynos kelnės</i> Išėjo literatūros almanachas <i>Gubos</i>	Išleistas Hermano Hesės romanas <i>Stepių vilkas</i> Išleistas Martino Heidegerio veikalas <i>Būtis ir laikas</i> Išleistas psichologo Alfredo Adlerio veikalas <i>Žmonių pažinimas</i> Pirmasis Alfredo Hičkoko filmas „Nuomininkas“	1927 m. balandžio 12 d. Prezidentas Antanas Smetona paleido seimą (naujas seimas išrinktas 1936)	Fašistinėje Italijoje įteisinta korporacinė santvarka Charlesas Lindbergas lėktuvu perskrenda Atlanto vandenyną Pirmoji Kino akademijos apdovanojimų (būsimųjų „Oskarų“) ceremonija
1928	Išleistas Jurgio Savickio novelių rinkinys <i>Ties aukštu sostu</i> Išleistas Antano Miškinio poezijos rinkinys <i>Balta paukštė</i> Išleista Jurgio Savickio kelionių apybraiža <i>Atostogos</i> Kino filmas „Kareivis – Lietuvos gynėjas“ (operatorius Feognijus Dunajevus, statytojas Vladas Braziulevičius)	Išleistas Boriso Pasternako poezijos ciklas <i>Pradžios metas</i> Michailas Bulgakovas pradeda rašyti romaną <i>Meistras ir Margarita</i> (cenzūruota romano versija publikuota tik 1966–1967) Pirmasis garsinis filmas „Džiazo dainininkas“ (rež. Alanas Kroslandas)	Priimta nauja Konstitucija, kuri prezidentui suteikė plačius įgaliojimus Kaune atidarytas didžiausias 800 vietų kino teatras „Metropolitain“	Aleksandras Flemingas atrado peniciliną Pirmoji vieša televizijos transliacija
1929	Išleista Vaižganto apysaka <i>Išgama</i> ir romanas <i>Šeimos vėžiai</i> Pradėtas leisti literatūros žurnalas <i>Pjūvis</i> (orig. <i>Piūvis</i> ,ėjo iki 1930) Kaune Valstybės teatre pastatytas Vinco Krėvės <i>Šarūnas</i> (rež. Andrius Oleka-Žilinskas)	Išleistas Ericho Marijos Remarko romanas <i>Vakarų fronto nieko naujo</i> Išleistas Viljamo Folknerio romanas <i>Triukšmas ir įniršis</i> Išleistas Ernesto Hemingvėjaus romanas <i>Atsisveikinimas su ginklais</i> Pirmasis Luiso Buniuelio filmas „Andalūzijos šuo“ (kartu su Salvadoru Dali) – kino siurrealizmo manifestas	Atentatas prieš tuometinį premjerą Augustiną Voldeмарą Pradėjo veikti centralizuotas Kauno miesto vandentiekis (projektas pradėtas įgyvendinti 1927) Kaune uždaryta „konkė“ – arklių traukiamas tramvajus	Didžioji depresija – pasaulinė ekonominė krizė (tęsėsi iki 1933) Masinės kolektyvizacijos pradžia SSRS
1930	Išleistas Petro Cvirkos apsakymų rinkinys <i>Saulėlydis Nykos valsčiuje</i> Pradėtas leisti kairiosios orientacijos rašytojų žurnalas <i>Trečias frontas</i> (ėjo iki 1931) Išleidžiamas literatūros almanachas <i>Granitas</i>	Išleista Roberto Miuzilio romano <i>Žmogus be savybių</i> pirmoji dalis (antroji 1932) Jozefas Sternbergas filme „Žydrasis angelas“ pradeda Marlenos Ditrich mitą	Vytauto Didžiojo metai Įvestas privalomas pradinis mokymas Pradėjo veikti Petrašiūnų šiluminė elektrinė, kuri tapo pagrindine elektros energijos tiekėja Kauno miestui	SSRS įsteigiamas GULAC'as – Vyriausioji pataisos darbų lagerių valdyba Išrandama televizija

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1931	Pradėtas leisti savaitinis kultūros žurnalas <i>Naujoji Romuva</i> (ėjo iki 1940, atnaujintas – 1994) Kino komedija „Onytė ir Jonelis, arba Neljšk, kur nereikia“ (rež. Feognijus Dunajevas) Jurgis Savickis išleidžia albumą <i>Lietuvos menas</i> (švedų k.)	Išleistas Iljos Ilfo ir Jevgenijaus Petrovo satyrinis romanas <i>Aukso veršis</i> Južinas O'Nilas parašo tragediją <i>Elektrai skirta gedėti</i> Išleistas Migelio de Unamuno traktatas <i>Krikščionybės agonija</i>	Pradėta leisti Lietuvos enciklopedija (baigta 1966 m. Bostone, 37 tomai) Siekiant pagerinti susisiekimą, pastatytas Žaliakalnio funikulierius (keltuvai)	Japonijos agresyvios politikos prieš Kiniją pradžia Niujorke (JAV) oficialiai atidarytas aukščiausias pasaulio pastatas – 102 aukštų „Empire State Building“
1932	Išleistas Vinco Mykolaičio-Putino romanas <i>Altorių šešėly</i> (I ir II d., III d. – 1933) Išleista Jono Kossu-Aleksandravičiaus poezijos knyga <i>Eilėraščiai</i> Išleista Antano Vaičiuliaičio knyga <i>Vidudienis kaimo smuklėj</i> Išleistas Stasio Šalkauskio veikalas <i>Visuomeninis auklėjimas</i> Išleista Balio Sruogos drama <i>Milžino paunksmė</i> Kaune susikūrė modernistinių dailininkų grupė „Ars“	Išleistas Michailo Šolochovo romanas <i>Pakelta velėna</i> Išleistas Viljamo Folknerio romanas <i>Rugpjūčio šviesa</i> Žanas Kokto filmas „Poeto kraujas“	Kaune atidaryti Centrinio pašto rūmai Kaune Valstybės teatre sukurtas spektaklis – Viljamo Šekspyro <i>Hamletas</i> (rež. Michailas Cechovas) Išleistas Vydūno veikalas <i>Septyni šimtmečiai vokiečių ir lietuvių santykių</i> (vok. k., liet. k. 2001).	Holodomoras Ukrainoje (iki 1933), jo metu mirė nuo 7 iki 10 mln. žmonių
1933	Išleistas Bernardo Brazdžionio poezijos rinkinys <i>Krintančios žvaigždės</i> Išleistas Antano Vaičiuliaičio novelių rinkinys <i>Vidudienis kaimo smuklėj</i> Išleisti Stasio Šalkauskio veikalai <i>Lietuvių tauta ir jos ugdymas; Ateitininkų ideologija</i>	Meriano C. Kuperio ir Ernesto B. Šodsako filmas „King Kongas“	S. Darius ir S. Girėno skrydis per Atlantą (iš Niujorko į Kauną) Kaune įkurta muzikos konservatorija Pastatyti Kauno apskrities savivaldybės rūmai	Veimaro Respublika pertvarkyta į Trečiąjį Reichą (iki 1945) Įkurta pirmoji nacių koncentracijos stovykla Vokietijoje Pradėta įgyvendinti Franklino Ruzvelto antikrizinė programa „Naujasis kursas“, išvedęs JAV iš Didžiosios ekonomikos krizės
1934	Išleistas Jono Kossu-Aleksandravičiaus poezijos rinkinys <i>Imago mortis</i> Išleistas satyrinis Petro Cvirkos romanas <i>Frank Kruk</i> Išleistas Igno Šeiniaus mokslinis fantastinis satyrinis romanas <i>Siegfried Immerselbe atsijaunina</i> Išleista Jurgio Savickio kelionių apybraiža <i>Truputis Afrikos</i> , albumas <i>Lietuvos menas</i> (pranc. k.) Kaune Jaunųjų teatre pastatytas spektaklis pagal Balio Sruogos dramą <i>Milžino paunksmė</i> (rež. A. Oleka-Žilinskas)	Išleistas Francio Skoto Fitcdžeraldo romanas <i>Švelni naktis</i> Išleistas Henrio Milerio romanas <i>Vėžio atogrąža</i> Secilio deMilio epinis filmas „Kleopatra“	1934 m. pradžioje Lietuvos saugumas demaskavo Klaipėdos krašto nacių (Neumanno – Sasso byla) rengtą sukilimą, kurio siekta nuo Lietuvos atplėšti Klaipėdos kraštą. Suminti nacistinio pučo Klaipėdos krašte vadai Rugsėjo 12 d. Ženevoje pasirašyta Baltijos valstybių (Lietuvos, Latvijos, Estijos) santarvės ir bendradarbiavimo sutartis Pradėta Žemaičių plento iš Kauno į Klaipėdą statyba	SSRS priimta į Tautų Sąjungą
1935	Išleistas Salomėjos Nėries poezijos rinkinys <i>Per lūžtantį ledą</i> Išleistas Jono Kossu-Aleksandravičiaus rinkinys <i>Intymios giesmės, eseistikos knyga Dievai ir smūtkeliai</i> Išleistas Antano Miškinio poezijos rinkinys <i>Varnos prie plento</i> Išleistas Henriko Radausko pirmasis poezijos rinkinys <i>Fontanas</i> Išleistas Ievos Simonaitytės romanas <i>Aukštųjų Simonių likimas</i> Pradėtas kurti platus valstybinių viešųjų bibliotekų tinklas	Išleista Tomo Sternso Elioto poetinė drama <i>Žmogūdystė katedroje</i> Aleksandrijoje išleistas Konsantino Kavačio poezijos rinkinys <i>Priimata</i>	Mažonoje Lietuvoje uždrausta lietuviškų organizacijų veikla Suvalkijos ūkininkų streikas JAV lietuvis Feliksas Vaitkus pilotuodamas „Lituanika II“ perskrido Atlantą Klaipėdoje įkurtas Pedagoginis institutas Prof. Tado Ivanausko iniciatyva įkurta „Kauno zoologijos sodas“ akcinė bendrovė (1938 07 01 įvyko oficialus Kauno zoologijos sodas atidarymas) Įvyko pirmasis Pasaulio lietuvių kongresas	Italija okupavo Etiopiją (Abisiniją), 1935–1936 m.

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1936	Išleistas Bernardo Brazdžionio poezijos rinkinys <i>Ženklai ir stebuklai</i> Išleistas Antano Vaičiulaičio romanas <i>Valentina</i> Išleistas literatūros almanachas <i>Antrieji vainikai</i> (sud. Kazys Binkis)	Išleistas Margaretos Mitčel romanas <i>Vėtrų nublokšti</i> Išleista Federiko Garsijo Lorkos drama <i>Bernardos Albos namai</i> Čarlio Čaplino filmas „Naujieji laikai“	Uždraudžiamos opozicinės partijos Darbą pradėjo smetoniškasis IV Seimas Kaune atidarytas Maironio muziejus (1941 m. pavadintas Maironio lietuvių literatūros muziejumi) Išleista <i>Lietuvos istorija</i> (red. Adolfas Šapoka)	Italija ir Vokietija sudarė Berlyno ir Romos sąjį Piliietinis karas Ispanijoje (iki 1939 m.) „Didysis valymas“ SSRS (iki 1939 m.)
1937	Išleistas Jono Kossu-Aleksandravičiaus rinkinys <i>Užgesę chimeros akys</i> Išleista Antano Vaičiulaičio kelionių apybraiža <i>Nuo Sirakūzų lig šiaurės elnio</i> Dailininkas Stasys Ušinskas už lėles ir scenografiją spektakliui „Silvestras Dūdėlė“ Pasaulinėje parodoje Paryžiuje apdovanotas aukso medaliu Dailininkas Adomas Galdikas už scenografiją spektakliui pagal Vinco Krėvės <i>Šarūną</i> (rež. Andrius Oleka-Žilinskas) Pasaulinėje parodoje Paryžiuje apdovanotas aukso medaliu	Išleina Jasunari Kavabatos romanas <i>Sniegynų šalis</i> Pablas Pikaso nutapo „Gubernicą“ Salvadoras Dali nutapo „Narcizo metamorfozė“ ir „Degančių žirafą“ Volto Disnėjaus „Snieguolė ir septyni nyktukai“ – pirmasis spalvotas pilno metražo animacinis filmas Žano Renuaro filmas „Didžioji iliuzija“, uždraustas rodyti nacistinėje Vokietijoje	Lietuvos vyrų krepšinio rinktinė pirmąkart tampa Europos čempione (gegužės 7 d., Rygoje) Atidaryti reprezentaciniai Kauno karininkų ramovės rūmai Pastatytos Kauno Vytauto Didžiojo universiteto klinika (1937–1939) Kauno Teologijos-filosofijos fakultetas Oskarui Milišui suteikė filosofijos daktaro garbės vardą	Paryžiuje vyksta Pasaulinė paroda
1938	Išleistas Salomėjos Nėries poezijos rinkinys <i>Diemedžių žydėsiu</i> Kaune Valstybės teatre pastatyta Kazio Binkio pjesė <i>Atžalynas</i> (rež. Borisas Dauguvietis) Paskutinė lietuviško kino premjera – marionetių filmas „Storulio sapnas“ (lėlės pagamintas Stasio Ušinsko), kurį nupirko JAV animacinių filmų bendrovė „Dalcompany“	Išleistas Žano Polio Sartro romanas <i>Šleikštulys</i> , laikytas kanoniniu egzistencializmo tekstu Išleistas Karlo Jasperso veikalas <i>Filosofija ir egzistencija</i> Išleistas Johano Huizingos traktatas <i>Homo ludens (Žaidžiantis žmogus)</i>	Priimta nauja Lietuvos Konstitucija, kuri valstybei suteikė išskirtinę teisę vadovauti švietimo sistemai Lenkijos ultimatas Lietuvai dėl diplomatinių santykių užmezgimo Pirmoji Lietuvos tautinė olimpiada Atidaryta pirmoji oro linija šalies viduje, sujungusi Kauną su kurortine Palanga	Austrijos anšliusas (kovo mėn.) „Miuncheno sąmokslas“ „Krištolinė naktis“ – žydų žudynės (lapkričio mėn.)
1939	Išleista Vinco Krėvės apysaka <i>Raganius</i> Išleistas Ievos Simonaitytės romanas <i>Vilius Karalius</i> (I dalis) Išleistas Bernardo Brazdžionio rinkinys <i>Kunigaikščių miestas</i> ir knyga vaikams <i>Meškiukas Rudnosiukas</i>	Išleistas Stefano Cveigo romanas <i>Širdies nerimas</i> Išleistas Džono Steinbeko romanas <i>Rūstybės kekės</i> Bertoldas Brechtas sukuria dramą <i>Motužė Kuraž ir jos vaikai</i> (pastatyta 1941) Viktoro Flemingo filmas „Vėjo nublokšti“	Išleistas Antano Smetonos Lituaništos institutas – Lietuvos istorijos, lietuvių kalbos ir tautosakos tyrimo įstaiga (1940 m. perkeltas į Vilnių). Vokietijos ultimatus Lietuvai (kovo 20 d.), kuriuo pareikalauta grąžinti Klaipėdos kraštą Vokietija aneksavo Klaipėdos kraštą Pagal sutartį su SSRS Lietuvai grąžintas Vilnius	Europos vyrų krepšinio čempionatas, surengtos gegužės 21–28 d. Lietuvoje (Kaune) Sudarytas Molotovo–Ribbentropo paktas (rugpjūčio 23 d.). Pagal jo slaptuosius protokolus Lietuva priskirta Vokietijos įtakos zoni Prasidėjo Antrasis pasaulinis karas (rugsėjo 1 d.), iki 1945
1940	Ignas Šeinius Stokholme išleidžia dokumentinę apybraižą <i>Raudonasis tvanas</i> (švedų k.) Kazys Binkis parašo pjesę <i>Generalinė repeticija</i> (išleista 1958) Jurgis Savickis parengia ir išleidžia antologiją <i>Lietuvių novelė</i> (švedų k.) Išspausdinta Salomėjos Nėries <i>Poema apie Staliną</i>	Išleistas Anos Achmatovos poezijos rinkinys <i>Iš šešių knygų</i> Išleistas Ernesto Hemingvėjaus romanas <i>Kam skambina varpai</i> Čarlio Čaplino filmas „Didysis diktatorius“ Džono Fordo filmas „Pykčio kekės“	Sovietų Sąjunga Lietuvos valdžiai įteikė ultimatumą. SSRS okupuoja Lietuvą Sukurta Liaudies Seimas (parlamentą imituojanti institucija), kuris pirmąją savo darbo dieną 1940 m. liepos 21 d. paskelbė, jog Lietuvoje įvedamas sovietinis režimas, bei priėmė sprendimą kreiptis į Sovietų Sąjungą ir prašyti, jog Lietuvos sovietinė respublika būtų priimta į Sovietų Sąjungą Berlyne įkuriamas lietuvių aktyvistų frontas (LAF, lapkričio 17 d.)	Katynės žudynės – masinės Lenkijos karininkų, policininkų, intelektualų ir civilių belaisvių (apie 22 000) žudynės, kurias įvykdė NKVD Vokiečiai užima Paryžių (birželio 14 d.) Prancūzijos kapituliacija (birželio 22 d.) SSRS okupuoja Baltijos šalis Londone įkurtas laikinasis laisvųjų prancūzų nacionalinis komitetas, kuriam vadovavo generolas Š. de Golis

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1941	Išleista Salomėjos Nėries poezijos rinktinė Stasys Šalkauskis parašo politikos filosofijos projektą <i>Pilnutinė demokratija. Naujosios santvarkos metmens</i> (rankraštis)		Birželio 14–15 d. masiniai Lietuvos gyventojų trėmimai į Sibirą	Birželio 22 d. Vokietija pradėjo karą su Sovietų Sąjunga Japonija užpuola JAV karinę bazę Perle Harbore (gruodžio 7 d.). JAV įstoja į Antrąjį pasaulinį karą Pasirašyta Atlanto chartija Masinio žydų naikinimo pradžia
1942	Išleistas Jurgio Baltrušaičio lietuviškų eilėraščių rinkinys <i>Ašarų vainikas</i> (II dalis – 1967 m.) Išleistas Jono Aisčio poezijos rinkinys <i>Be tėvynės brangios</i>	Išleistas Albero Kamio romanas <i>Svetimas</i> , filosofinė esė <i>Sizifo mitas</i> Luchino Visconti filmas „Apšėstieji“	Po Laikinosios vyriausybės panaikinimo Kaune pradeda veikti vokiškai administracijai pavaldi lietuviška savivalda – generalinių tarėjų institucija	Antihitletinės koalicijos susiformavimas Venzės konferencija Staliningrado mušis (liepa–1943 m. vasaris)
1943	Maskvoje išleistas Salomėjos Nėries eilėraščių rinkinys <i>Dainuok, širdie, gyvenimą</i> Antanas Škėma parašė dramą <i>Julijana</i>	Išleistas Boriso Pasternako poezijos rinkinys <i>Ankstyvais traukiniais</i> Išleistas Hermano Hesės romanas <i>Stiklo karoliukų žaidimas</i>	Keršydami lietuvių tautai už SS legiono steigimo boikotą vokiečiai suėmė žymesnius visuomenės ir kultūros veikėjus ir išvežė į Štuthofo koncentracijos stovyklą	Teherano konferencija (lapkričio–gruodžio mėn.) Kursko mušis
1944	Išleistas Jurgio Baltrušaičio lietuviškų eilėraščių rinkinys <i>Aukuro dūmai</i>	Alberas Kamis sukūrė dramą <i>Kaligula</i> Išleista Džordžo Orvelo satyrinė sovietinio totalitarizmo alegorija <i>Gyvulių ūkis</i>	Lietuvos vietinės rinktinės įkūrimas (vadas gen. Povilas Plechavičius) SSRS reokupuoja Lietuvą Prasideda partizaninis karas su SSRS (iki 1953)	Desantas išsilaipina Normandijoje. JAV ir Didžioji Britanija atidaro II frontą Europoje
1945	Vincas Mykolaitis-Putinas sukūrė poemą <i>Vivos plango mortuos voco</i> Salomėja Nėris Maskvoje sudarė eilėraščių rinkinį <i>Prie didelio kelio</i> Maskvoje išleista Salomėjos Nėries eilėraščių rinktinė <i>Lakštingala negali nečiulbėti</i> Balys Sruoga parašė <i>Dievų mišką</i> (išspausdintas 1957) Išleista Kazio Borutos romanas <i>Baltaragio malūnas</i>	Roberto Rossellini filmas „Roma – atviras miestas“; italų neorealizmo pradžia Pirmasis Ingmaro Bergmano filmas „Krizė“	Lietuvos gyventojų masinių trėmimų į SSRS atnaujinimas (iki 1953 m.)	Jaltos konferencija (vasaris) Balandžio mėn. kapituliuo fašistinė Italija
1946	Išleistas debiutinis Alfonso Nykos-Niliūno poezijos rinkinys <i>Praradimo simfonijos</i> Išleista Salomėjos Nėries <i>Poezija</i> , pirmas tomas (lyrika ir poemos) DP stovyklose pradėtas leisti avangardinis kultūros žurnalas <i>Žvilgsniai</i> (iki 1948), redaktorius Jonas Mekas	Nobelio literatūros premija suteikta Hermanui Hesei Pirmasis kino festivalis Kanuose	Įkurtas Lietuvos valstybinis kūno kultūros institutas	A. Hitlerio mirtis (balandžio 30 d.) Vokietija pasirašo besąlyginės kapituliacijos aktą (gegužės 8 d.) JTO įkūrimas Potsdamo konferencija (liepa–rugpjūtis) JAV numeta atominės bombos ant Hirosimos ir Nagasakio (rugpjūčio 6 ir 9 d.) Japonijos kapituliacija (rugšėjo 2 d.) Niurnbergo procesas (lapkričio 20 d.–1946 m. spalio 1 d.) Prasideda Šaltasis karas (iki 1991 m.) Paryžiaus taikos konferencija
1947	Romoje išleistas Vytauto Mačernio <i>Vizijos</i> Tiubingene (Vokietija) išleistas Antano Škėmos novelių rinkinys <i>Nuodėguliai ir kibirkštys</i>	Išleistas Albero Kamio romanas <i>Maras</i>	Pinigių reforma „Žalgirio“ krepšininkai (klubas įkurtas 1944 m.) pirmą kartą tapo Sovietų Sąjungos čempionatu, vykusio Tbilisyje, aukso medalių laimėtojai	Trumeno doktrina (kovo 12 d.) Maršalo planas JTO nutarimas dėl žydų ir arabų valstybės įkūrimo Palestinoje

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1948	Ištremtas į Sibirą (iki 1956) Antanas Miškinis parašo <i>Psalmes</i> (išspausdintos 1989) Išleistas pomirtinis Jurgio Baltarušaičio poezijos rinkinys <i>Lelija ir pjautuvus</i>	Išleistas Paulio Celano rinkinys <i>Smėlis iš urnų</i> , kuriame išspausdintas vienas reikšmingiausių eilėraščių pokario Europoje „Mirties fuga“ A. Hitchcokas sukuria vieno kadro filmą „Virvė“	Didžiausia trėmimo operacija „Vesna“ Žemės ūkio kolektyvizacijos pradžia	Berlyno blokada (birželio 24 d.–1949 m. gegužės 12 d.). Vokietija padalijama į VFR ir VDR Įkurta Izraelio valstybė (gegužės 14 d.). Arabų ir Izraelio konflikto pradžia JTO Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (gruodžio 10 d.)
1949	Išleista Antano Vaičiulaičio knyga <i>Italijos vaizdai</i>	Alberas Kamiu sukūrė pjesę <i>Teisieji</i> Išleistas Simonos de Bovuar veikalas <i>Antroji lytis</i>	Partizanų vadai pasirašo Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio deklaraciją (vasario 16 d.). Lietuvių chartijos paskelbimas Įvestas privalomas septynmetis mokymas	Įkurta NATO (balandžio 4 d.) SSRS išbandė atominę bombą Paskelbta Kinijos Liaudies Respublika (1949 spalio 1 d.) Korėjos karas (1950–1953)
1950	Čikagoje JAV Išleistas Henriko Radausko poezijos rinkinys <i>Strėlė danguje</i> Dalia Grinkevičiūtė parašė <i>Atsiminimus</i> (surasti 1991, išleisti 1996) Čikagoje (JAV) išleista Juozo Lukšos-Daumanto knyga <i>Partizanai už geležinės uždangos</i> (vėliau <i>Partizanai</i> , Lietuvoje – 2005)	Išleista Eženo Jonesko anti-drama <i>Plikagalvė dainininkė</i>		
1951	Išleistas Jurgio Savickio novelių rinkinys <i>Raudoni batukai</i>	Išleista Albero Kamiu studija <i>Maištaujantis žmogus</i>	Įkurta JAV lietuvių bendruomenė	Pasirašyta anglies ir plieno bendrijos sukūrimo sutartis
1952	Pradėtas leisti svarbiausias išėivijos literatūrinis žurnalas <i>Literatūros laikai</i> (iki 1959 m.)	Išleista Samjuelio Beketo absurdo drama <i>Belaukiant Godo</i>		
1953		Išleista Ernesto Hemingvėjaus apysaka <i>Senis ir jūra</i>	Ginkluoto pasipriešinimo judėjimo pabaiga Romo Kalantos gimimo metai	Mirė Josifas Stalinas (1953 m. kovo 5 d.) Korėjos karas (iki 1953) Sukilimas Rytų Vokietijoje Atšilimas SSRS (iki 1964)
1954	Jonas Aistis JAV išleido knygą <i>Apie laiką ir žmones</i>	Išleistas Viljamo Goldingo romanas <i>Musių valdovas</i>		
1955	Čikagoje (JAV) išleistas Henriko Radausko poezijos rinkinys <i>Žiemos daina</i>	Borisas Pasternakas parašė romaną <i>Daktaras Živaga</i> (išleistas Italijoje 1957) Išleistas Vladimiro Nabokovo romanas <i>Lolita</i>	Suimtas paskutinis LLKS Tarybos prezidiumo narys A. Ramanauskas-Vanagas (spalio 12 d.; nužudytas 1957 m. lapkričio 29 d.) Antisovietinės demonstracijos per Vėlines (1955–1957 m.)	Įkurtas Varšuvos sutarties blokas (VSO)
1957	Išleistas Balio Sruogas <i>Dievų miškas</i>	Išleistas Boriso Pasternako romanas <i>Daktaras Živago</i> Nobelio literatūros premija suteikta Alberui Kamiu	Balandžio 30 d. transliuota pirmoji televizijos laida Lietuvoje	Įkurta Europos ekonominė bendrija (kovo 25 d.) SSRS paleido pirmą dirbtinį Žemės palydovą (spalio 4 d.)
1961	JAV Čikagoje išleista Vytauto Mačernio kūrybos rinktinė <i>Poezija</i> (Lietuvoje Mačernio poezija išleista 1970 – <i>Žmogaus apnuoginta širdis</i> , 1990 <i>Po ūkanotu nežinios dangum</i>)	Išleistas Boriso Pasternako poezijos rinkinys <i>Kai išsigiedryš</i> R. Vaiso (Wise) ir J. Robbinso miuziklas <i>Vestsaido istorija</i>		Pirmasis žmogaus skrydis į kosmosą (Jurijus Gagarinas; 1961 m. balandžio 12 d.)
1963	Išleistas Icchoko Mero romanas <i>Lygiosios trunka akimirka</i>	Išleistas pirmasis Bitlų (The Beatles) albumas, prasidėjo „bitlomanija“		JAV prezidento D. F. Kenedžio nužudymas (1963 m. lapkričio 22 d.)

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS, JAV LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1964	Išleista Kosto Ostrausko avangardinė drama <i>Gyveno kartą senelis ir senelė</i> (I dalis) Išleista Justino Marcinkevičiaus poema <i>Donelaitis</i> Čikagoje išleistas Juozo Girmiaus veikalas <i>Žmogus be Dievo</i>	Žanui Poliiui Sartrui suteikta Nobelio literatūros premija	Vilniuje prof. Algimantas Marcinkevičius atliko pirmąją Lietuvoje atvirą širdies operaciją	Vietnamo karas (iki 1975) Nušalintas nuo valdžios Nikita Chruščiovas, TSKP pirmuoju sekretoriumi tapo Leonidas Brežnevas
1965	Čikagoje išleistas Henriko Radausko poezijos rinkinys <i>Žaibai ir vėjai</i> Respublikinių leidyklų planai vėl tvirtinami Maskvoje Pradėtas rengti „Poezijos pavasaris“, almanachas <i>Poezijos pavasaris</i> Lietuvoje savaitę vieši Žanas Polis Sartras ir Simona de Bovuar Filmas „Niekas nenorėjo mirti“ (rež. Vytautas Žalakevičius)	Išleistas Anos Achmatovos poezijos rinkinys <i>Laiko tėkmė</i>	Pradėtos radijo transliacijos Lietuvoje užsieniui anglų kalba	„Sony“ Japonijos rinkai pristatė pirmuosius pasaulyje vaizdo magnetofonus
1966	Išleista Vinco Mykoliaičio-Putino poezijos knyga <i>Langas</i> Išleista Janinos Degutytės poezijos knyga <i>Šiaurės vasaros</i> Čikagoje išleista Liūnės Sutemos poezijos rinktinė <i>Bevardė šalis</i> Čikagoje išleista Juozo Girmiaus studija <i>Idealas ir laikas</i> Filmas „Jausmai“ (scenar. aut. Vytautas Žalakevičius, rež. Algirdas Dausa, Almantas Grikevičius)	Išleistas Johaneso Bobrovskio romanas <i>Lietuviški fortepionai</i> Išleista Tomo Stopardo tragiškomedija <i>Rozenkrancas ir Gildensternas mire</i> (1990 m. filmas, rež. Tomas Stopardas)	Parodytas pirmasis Valstybinio jaunimo teatro spektaklis <i>Romeo ir Džiuljeta</i> (rež. Aurelija Ragauskaitė)	Niujorke prasidėjo Pasaulio prekybos centro statybos (sunaikintas 2001 m. per teroristų išpuolį) Kinijoje prasidėjo Kultūrinė revoliucija (iki 1976)
1967	Išleista Sigito Gedos poema <i>Strazdas</i> Lietuvoje išleistas Jurgio Savickio <i>Novelės</i> Lietuvos valstybiniame akademiniame dramos teatre pastatyta Kazio Sajos trilogija <i>Oratorius. Maniakas. Pranašas Jona</i> (rež. Kazimiera Kymantaitė)	Kolumbijoje išleistas Gabrielio Garsijos Markeso romanas <i>Šimtas metų vienatvės</i> Išleistas Michailo Bulgakovo romanas <i>Meistras ir Margarita</i> (parašytas 1937) Išleista Makso Frišo pjesė <i>Biografija: vaidinimas</i>	Veiklą pradėjo Vilniaus kraštotyrininkų Romuvos klubas Hipių judėjimo Lietuvoje pradžia	San Franciske įvyko „Meilės vasaros“ („The Summer of Love“) festivalis, vadinamas hipių revoliucija
1968	Išleista Juditos Vaičiūnaitės poezijos knyga <i>Po šiaurės herbais</i> Išleista Justino Marcinkevičiaus dviejų dalių drama-poema <i>Min-daugas</i> Kauno dramos teatre pastatytas Kazio Sajos groteskas <i>Mamutų medžioklė</i> (rež. Jonas Jurašas), išsp. 1969 Vilniaus dailės instituto Koridoriaus teatre pastatytas spektaklis pagal Arvydo Ambraso ir Regimanto Midvikio pjesę <i>Duobė</i> (teatras uždraustas 1970) Vilniaus universiteto Kiemo teatre pastatyta Vydūno tragedija <i>Pasaulio gaisras</i> (rež. Vladas Limantas)		Vilniaus universitete paskaitas skaito Marija Gimbutienė Vilniaus universitete paskaitas skaito Tartu semiotikos mokyklos įkūrėjas Jurijus Lotmanas JAV pradėtas leisti laikraštis <i>Akiračiai</i>	Prahos pavasaris Paryžiaus studentų maištas Studentų sukilimas Meksikoje
1969	Išleista antologija <i>XX a. Vakarų poetai</i> Išleista Bitės Vilimaitės novelių knyga <i>Baltos dėmės</i> Išleista Juozo Grušo novelių knyga <i>Rūstybės šviesa</i> Filmas „Gražuolė“ (rež. Arūnas Žebriūnas)	Vudstoko festivalis (JAV) Samjueliui Bektui suteikta Nobelio premija	Įregistruotas Romuvos kraštotyros klubas (KGB uždraustas 1971) Susikūrė roko grupės „Gėlių vaikai“, „Raganiai“	Paleistas pirmasis kompiuterių tinklas sujungė keturias mokslo įstaigas: Los Andželo universitetą, Stanfordo tyrimų institutą, Santa Barbaros ir Jutos universitetus JAV astronautai Neilas Armstrongas ir Edvinas Oldrinas tapo pirmaisiais žmonėmis, išsilaipinusiai mėnulyje

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS, JAV LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1970	Išleista Juozo Apučio novelių knyga <i>Horizonte bėga šernai</i> Išleistas Donato Saukos veikalas <i>Tautosakos savitumas ir vertė</i> Kauno dramos teatre pastatyta Kazio Sajos pjesė <i>Šventėžeris</i> (rež. Jonas Jurašas) Sukurta „Panteistinė oratorija“ (teksto aut. Sigitas Geda, komp. Bronius Kutavičius)	Iširo „Bitlų“ („The Beatles“) grupė Aleksandrui Solženicynui suteikta Nobelio literatūros premija	Žvejybinio laivo „Sovietskaja Litva“ radistas Simas Kudirka pabėgo iš laivo, nesėkmingai bandė siekti JAV politinio prieglobsčio, nuteistas 10 metų griežtojo režimo lagerio Mordovijoje Tėvas ir sūnus Pranas ir Algirdas Brazinskai užgrobė keičiamąjį lėktuvą An-24 ir privertė juos nusikrauti į Turkiją	Pradėti gaminti asmeniniai kompiuteriai SSRS įsisteigtas Andrejaus Sacharovo žmogaus teisių gynimo komitetas
1971	Išleista Justino Marcinkevičiaus drama <i>Katedra</i> Išleista Juozo Glinskio drama <i>Grasos namai</i> (Kauno dramos teatre past. 1970 m., rež. Jonas Vaitkus)	Išleistas Heinricho Biolio romanas <i>Grupinis portretas su dama</i> Brodvėje įvyko roko operos „Jėzus Kristus – superžvaigždė“ premjera	Jonas Laucė už „antitarybinių“ romano <i>Negandų metal</i> rankraštį, įteiktą leidyklai, nuteisiamas 2 metus kalėti (išsp. 1991)	Pradėtas internetinis Gutenbergio projektas – pirmoji elektroninių knygų biblioteka internete
1972	Čikagoje išleista Liūnės Sutemos poezijos knyga <i>Badmetis</i> Išleista Tomo Venclovos poezijos knyga <i>Kalbos ženklas</i> Išleista Sigitto Gedos poezijos knyga <i>26 rudens ir vasaros giesmės</i> Išleista Algimanto Mackaus eilėraščių knyga <i>Poezija</i> Juozas Grušas <i>Barbora Radvilaitė</i> (Kauno dramos teatras, rež. Jonas Jurašas)	Heinrichui Bioliui suteikta Nobelio literatūros premija	Kaune susidegino Romas Kalanta (gegužės 14 d.) Pradėta leisti <i>Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronika</i> (red. kun. Sigitas Tamkevičius, nuo 1983 m. kun. Jonas Boruta)	JAV kariai pasitraukė iš Vietnamo
1973	Muzikinis filmas „Velnio nuotaka“ (rež. Arūnas Žebriūnas)	Pryžiuje išspausdinta Aleksandro Solženicyno knyga <i>Gulago archipelagas</i> (I tomas) Išleistas Kurto Voneguto romanas <i>Čempiono pusryčiai</i>	Prasideda Lietuvos intelektualų emigracijos banga. Emigruoja politologas, filosofas Aleksandras Štomas, prozininkas Icchokas Meras	Atidaromas Pasaulio prekybos centras Niujorke
1974	Dalia Grinkevičiūtė parašo antrąjį atsiminimų variantą ir perduoda Andrejui Sacharovui (rusų k. išsp. 1979 m. Paryžiuje)		Emigruoja režisierius Jonas Jurašas ir kritikė, vertėja Aušra Marija Sluckaitė	
1975	Išleista Romualdo Granausko novelių knyga <i>Duonos valgytojai</i> , apysaka <i>Jaučio aukojimas</i>	Išleistas Gabrielio Garsijos Markeso romanas <i>Patriarcho ruduo</i>		SSRS, kartu su 35 valstybėmis, pasirašė „Helsinkio baigiamąjį aktą“
1976	Pirmasis lietuviškas miuziklas „Ugnies medžioklė su varovais“ (Saulius Šaltenis, Leonidas Jacinevičius, komp. Giedrius Kuprevičius, rež. Dalia Tamulevičiūtė)		Emigruoja dailininkas Vladislavas Žilius Lapkričio 25 d. susikūrė Lietuvos Helsinkio grupė	
1977	Išleista Justino Marcinkevičiaus trijų dalių giesmė <i>Mažvydas</i> Išleista Marcelijaus Martinaičio knyga <i>Kukučio baladės</i> Išleista Sauliaus Šaltenio apysaka <i>Duokiškis</i>		Emigruoja poetas ir vertėjas Tomas Venclova	Pirmasis „Konkordo“ skrydis reguliaria linija Pradėjo veikti Černobylio atominė elektrinė (1986 m. įvyko Černobylio AE avarija)
1978	Čikagoje išleistas pomirtinis Henriko Radausko poezijos rinkinys <i>Eilėraščiai (1965–1970)</i> Filmas <i>Riešutų duona</i> (rež. Arūnas Žebriūnas) Sukurta oratorija „Paskutinės pagonių apeigos“ (teksto aut. Sigitas Geda, komp. Bronius Kutavičius)	Išleistas Džono Irvingo romanas <i>Pasaulis pagal Garpą</i>	Birželio 14–15 d. įsteigta Lietuvos laisvės lyga, vadovaujama Antano Terlecko	Karolis J. Voityla išrinktas popiežiumi
1979	Išleista Algirdo Landsbergio novelių knyga <i>Muzika įžengiant į neregėtus miestus</i> Išleista pirmoji Juozo Erlicko humoreskų ir humoristinių eilėraščių knyga <i>Kodėl?</i>		Klaipėdoje atidarytas Lietuvos jūrų muziejus	Pirmasis Romos katalikų popiežiaus vizitas komunistų valdomoje šalyje. Jonas Paulius II aplankė gimtąją Lenkiją kaip popiežius Afganistano karas (iki 1989) Firma Sony išleido pirmąjį ausinuką („Walkman“)

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS, JAV LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1980	Išleistas Juditos Vaičiūnaitės vienaveiksmių pjesių rinkinys <i>Pavasario fleita</i> Valstybiniame jaunimo teatre pastatytas spektaklis „Kvadratas“ (V. Jelisejeva, rež. Eimuntas Nekrošius)	Išleistas Umberto Eko romanas <i>Rožės vardas</i> Česlovui Milošui suteikta Nobelio literatūros premija		Paskelbtas JAV gynybos planas „žvaigždžių karai“ Niujorke nušautas Džonas Lenonas
1981	Išleistas Sauliaus Tomo Kondroto romanas <i>Žalčio žvilgsnis</i> Opera-poema „Strazdas – žalias paukštis“ (teksto aut. Sigitas Geda, komp. Bronius Kutavičius)			Pirmoji komercinė e knyga – žodynas (leidykla <i>Random House</i>)
1982	Išleista Jono Strielkūno poezijos knyga <i>Po tylinčiom žvaigždėm</i> Išleista rinktinė <i>Lotynų Amerikos novelės</i> Valstybiniame jaunimo teatre pastatytas miuziklas „Meilė ir mirtis Veronoje“ (teksto aut. Sigitas Geda, komp. Kęstutis Antanėlis, rež. Eimuntas Nekrošius)	Niujorke įvyko Endriu Loido Vėberio miuziklo <i>Katės</i> premjera	Emigruoja dailininkas Algimantas Svėgžda	Pradėta kompaktinių plokštelių gamyba Pirmą kartą buvo panaudotas šypsenėlės simbolis „;-)“
1983	Išleista Sauliaus Šaltenio apsakymų knyga <i>Atminimo cukrus</i> Valstybiniame jaunimo teatre pastatytas spektaklis pagal Čingizo Aitmatovo romaną <i>Ilgą kaip šimtmečiai diena</i> (rež. Eimuntas Nekrošius) Filmas „Skrydis per Atlantą“ (rež. Raimondas Vabalas)		Pradeda veikti Ignalinos AE	JAV prezidentas Ronaldas Reiganas Baltuosiuose rūmuose priėmė 200 Amerikos lietuvių, latvių, estų delegaciją. Pasirašė Baltų laisvės dienos proklamaciją Stanislavas Petrovas patvirtino, kad kompiuterinės sistemos pranešimai apie paleidžiamas JAV balistines raketas yra klaidingi, užkirsdamas kelią galimam branduoliniam karui Pradėta vartoti sąvoka „internetas“
1984	Išleista Jono Strielkūno eilėraščių knyga <i>Varpo kėlimas</i> Išleista Justino Marcinkevičiaus dramatinė apysaka <i>Daukantas</i>	Išleistas postmodernistinis Milorado Pavičiaus romanas-žodynas <i>Chazarų žodynas</i> (liet. k. 2010 m.)		Pradėta „Apple Macintosh“ kompiuterių prekyba
1985	Išleista Juozo Apučio novelių knyga <i>Keleivio novelės</i> Išleistas Sauliaus Tomo Kondroto romanas <i>Ir apsiniauks žvelgiantys pro langą</i> Petras Repšys Vilniaus universitete sukūrė freską <i>Metų laikai</i>		Vilniaus arkikatedroje atrastas auksakalstės meno lobynas	Michailas Gorbačiovas išrinktas SSKP generaliniu sekretoriumi „Perestoika“ („Pertvarka“) SSRS (iki 1991)
1986	Išleista Juozo Apučio novelių knyga <i>Gegužė ant nulūžusio beržo</i> Čikagoje išleista Vytauto Kavolio studija <i>Sąmoningumo trajektorijos: Lietuvių kultūros modernėjimo aspektai</i>		Emigruoja prozininkas Saulius Tomas Kondrotas	Černobylio atominės elektrinės katastrofa
1987	Išleista Juditos Vaičiūnaitės poezijos knyga <i>Žiemos lietus</i> Išleista Danutės Kalinauskaitės novelių knyga <i>Išėjusi šviesa</i>		Mitingas prie Adomo Mickevičiaus paminklo Vilniuje (rugpjūčio 23 d.) Pirmasis „Roko maršas per Lietuvą“	Privatus lėktuvas, pilotuojamas 19-mečio Mathias Rusto iš Vakarų Vokietijos, įskridęs į SSRS teritoriją, nusileidžia Maskvos Raudonojoje aikštėje
1988	Žurnale <i>Pergalė</i> išspausdinti Dailios Grinkevičiūtės prisiminimai <i>Lietuviai prie Laptevų jūros</i> Išleistas Jono Mikelinso romanas <i>Juodųjų eglė šalis</i> (par. 1967) Išleista Romualdo Granausko apysaka <i>Gyvenimas po klevu</i> Išleista pirmoji Aido Marčėno eilėraščių knyga <i>Suliny</i>	Išleistas Umberto Eko romanas <i>Fuko švytuoklė</i>	Susikūrė Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio iniciatyvinė grupė (birželio 3 d.) Šimtatūkstantinis Sąjūdžio mitingas Vingio parke (rugpjūčio 23 d.) Susikūrė pirmasis nepriklausomas kultūros žurnalas <i>Sietynas</i> (ėjo iki 1991)	

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS, JAV LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1989	Išleistas Intos tremtinių poezijos rinkinys <i>Benamiai</i> Išleista Juozo Apučio alegorinė apysaka <i>Skruzdėlynas Prūsijoje</i> Išleistas Ričardo Gavelio romanas <i>Vilniaus pokeris</i> Išleista Algirdo Juliaus Greimo darbų rinktinė <i>Semiotika</i> Į Lietuvą atvyksta Bernardas Brazdžionis	Išleista Salmono Ruščio (Salman Rushdie) knyga <i>Šėtoniškos eilės</i> Ajatola Chomeinis paskyrė 3 milijonų dolerių premiją už <i>Šėtoniškujų eilių</i> autoriaus Salmono Ruščio mirtį	Baltijos kelias (rugpjūčio 23 d.); 2009 m. UNESCO įtraukas į „Pasaulio atminties“ sąrašą Atkurtas Vytauto Didžiojo universitetas LTSR Aukščiausioji Taryba paskelbė, kad 1940 Lietuvos prijungimas prie TSRS buvo neteisėtas	„Aksominė revoliucija“ Čekoslovakijoje Iš Afganistano išvesta sovietų kariuomenė Nugriauama Berlyno siena (Šaltojo karo pabaiga) Sovietų kariuomenės susidorojimas su nepriklausomybės reikalaujančiais demonstrantais Tbilisyje (Gruzija) SSRS liaudies deputatų suvažiavimas, remdamasis Aleksandro Jakovlevo komisijos išvadomis, pripažino Molotovo–Ribentropo pakto slaptuosius protokolus „teisiškai nepagrįstais ir negaliojančiais nuo jų pasirašymo momento“
1990	Išleista Vytauto P. Bložės poezijos knyga <i>Noktiurnai</i> Poezijos antologija <i>Tremtinio Lietuva</i> Leonardo Gutausko romanas <i>Vilko dantų karoliai</i> (I dalis) Filmas „Miškais ateina ruduo“ (rež. Raimondas Vabalas) Pradėtas rengti tarptautinis poezijos festivalis „Poetinis Druskininkų ruduo“		Į Lietuvą atvyko Sovietų Sąjungos vadovas Gorbačiovas. Vilniuje įvyko masiškiausias Sąjūdžio mitingas „Laisvė ir nepriklausomybė Lietuvai“ Paskelbtas nepriklausomos Lietuvos Respublikos atkūrimo aktas (kovo 11 d.)	Nepriklausomybę paskelbia Estija (kovo 30 d.) Nepriklausomybę paskelbia Latvija (gegužės 4 d.) Sukurtas pasaulinis interneto tinklas
1991	Išleista Tomo Venclovos poezijos knyga <i>Vilties formos</i> Išleistas Ričardo Gavelio romanas <i>Jauno žmogaus memuarai</i> Išleista Antano A. Jonyno eilėraščių knyga <i>Nakties traukinys</i> Išleista Sigito Gedos poezijos knyga <i>Septynių vasarų giesmės</i> Išleista Aido Marčėno poezijos knyga <i>Angelas</i> Čikagoje išleista Vytauto Kavolio studija <i>Epochų signatūros</i>	Lietuvių kalba išleistas Česlovo Milošo romanas <i>Isos slėnis</i> (par. 1954) Išleistas postmodernistinis Milorado Pavičiaus romanas <i>Vidinė vėjo pusė, arba romanas apie Herą ir Leandrą</i> (liet. k. 2006)	Ekonominė blokada Įvesti pinigų pakaitalai – talonai, kuriuose buvo pavaizduoti Lietuvos gyvūnai Sovietų kariuomenė puola televizijos bokštą, Lietuvos radiją ir televiziją (sausio 13 d.) Medininkų žudynės (liepos 31 d.) Lietuviško interneto gimimo diena – 1991 m. spalio 10 d. Įsteigtas Lietuvos mokslo ir studijų institucijų kompiuterių tinklas „Litnet“	SSRS suirimas Pučas Maskvoje (rugpjūčio mėn.) Atsistatydina Michailas Gorbačiovas Įkurta Nepriklausomų valstybių sandrauga (NVS) Jugoslavijos karai (iki 2001)
1992	Išleista Vytauto Kavolio studija <i>Moterys ir vyrai lietuvių kultūroje</i>		Priimta nauja Lietuvos Respublikos Konstitucija	Mastrichte pasirašyta Europos Sąjungos (ES) steigimo sutartis JAV vykusioje parodoje „COMDEX“ IBM pristatė pirmąjį pasaulyje išmaniojo telefono prototipą
1993	Išleistas Jurgio Kunčino romanas <i>Tūla</i> Išleista Jono Strielkūno poezijos knyga <i>Trečias brolis</i> Čikagoje išleista Liūnės Sutemos poezijos knyga <i>Graffiti</i> Išleistas Jurgos Ivanauskaitės romanas <i>Ragana ir lietus</i> Pradėta „Skomanto“ nuotykių kūrinių serija	Į lietuvių kalbą išverstas Milano Kunderos romanas <i>Nepakeliama būties lengvybė</i>	Iš Lietuvos išvesta Rusijos armija Įvedamas litas Lietuva tapo Europos Tarybos nare Popiežiaus Jono Pauliaus II viešnagė Lietuvoje (rugsėjo 4–8 d.) Jachta „Lietuva“ baigė pirmą Lietuvos buriavimo sporto istorijoje kelionę apie pasaulį	Konstitucinė krizė Rusijoje; prezidentas Borisas Jelcinas įsakė tankams šturmuoti parlamento rūmus
1994	Išleista Sigito Parulskio eilėraščių knyga <i>Mirusiųjų</i> Išleista Sigito Gedos eilėraščių knyga <i>Babilono atstatymas</i> Išleistas poezijos almanachas <i>Svetimi</i>		Išleista Vytauto Kavolio darbų rinktinė <i>Žmogus istorijoje</i> (<i>Žmogaus genezė; Nužemintųjų generacija; Sąmoningumo trajektorijos; Epochų signatūros</i>)	Karo Čečėnijoje pradžia Inauguruotas pirmasis juodaodis prezidentas Pietų Afrikos Respublikoje Nelsonas Mandela Pradėta prekyba išmaniaisiais telefonais

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS, JAV LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1995	Išleista Nijolės Miliauskaitės eilėraščių knyga <i>Uždraustas įeiti kambarys</i> Išleista Vandos Juknaitės apysaka <i>Stiklo šalis</i>		Seimas priėmė Valstybinės kalbos įstatymą Lietuva įteikė oficialų prašymą dėl narystės Europos Sąjungoje	Europos Sąjungos lyderiai numatomą įvesti bendrą valiutą pavadino euro vardu
1996	Išleista Vytauto P. Bložės poezijos knyga <i>Ruduo</i> Išleista Bitės Vilimaitės apsakymų knyga <i>Užpustytas traukinys</i> Išleista Juozo Erlicko Knyga Išleistas Marijos Gimbutienės veikalas <i>Senoji Europa</i>	Išleistas Alesandro Bariko (Alessandro Baricco) romanas <i>Šilkas</i> Vislavai Šymborskai suteikta Nobelio literatūros premija	Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra SSRS saugumo veikėjui Nachmanui Dušanskui iškelė baudžiamąją bylą (Izraelis atsisakė jį išduoti) Įrengtas pirmasis bankomatas Lietuvoje	Palestiniečiai pirmą kartą dalyvavo rinkimuose ir savo vadovu išsirinko Jasirą Arafatą (Yasser Arafat)
1997	Išleista Sigito Gedos eilėraščių knyga <i>Jotvingių mišios; Gedimino valstybės fragmentas</i> Išleista Donaldo Kajoko eilėraščių knyga <i>Meditacijos</i>	Išleista pirmoji Hario Poterio serijos knyga	Vilniaus apygardos teismas paskelbė nuosprendį pirmojoje genocido byloje trims buvusiems „liaudies gynėjams“ už Gaidžių šeimos išžudymą 1945 m. Zarasų rajone, Salinių kaime	Škotijos mokslininkai klonavo pirmąjį žinduolį – avį Doli Kompiuteris pirmą kartą nugalėjo Garį Kasparovą – pasaulio šachmatų čempioną
1998	Išleista Sigito Gedos eilėraščių knyga <i>Skrynelė dvasioms pagauti</i> Išleista Jono Strielkūno poezijos knyga <i>Tamsos varpai, šviesos varpai</i> Išleista Romualdo Granausko apsakymų knyga <i>Gyvilėlių dainavimas</i> (parašytas apie 1968)	<i>Titanikas</i> tapo pirmuoju kino filmu, uždirbusiu 1 mlrd. JAV dolerių	Lietuva oficialiai tapo asocijuota Europos Sąjungos nare Dokumentinis videofilmas „Lietuvos Respublikos prezidentai. Antanas Smetona, Aleksandras Stulginskis. Kazys Grinius“ (rež. Rimtautas Šilinis) Lietuvos Seimas panaikino mirties bausmės taikymą Lietuvoje	Įkurta paieškos sistema „Google“ Pirmoji internetinė knygų skaityklė „Rocket ebook“ Pirmoji elektroninių knygų parduotuvė internete e-reader.com
1999	Išleista Gintaro Grajausko eilėraščių knyga <i>Kaulinė dūdelė</i> Išleistas Renatos Šerelytės romanas <i>Ledynmečio žvaigždės</i> Išleista Aido Marčėno ir Sigito Parulskio poezijos knyga <i>50 eilėraščių</i>	Išleista Salmono Ruščio knyga <i>Žemė po jos kojomis</i> Lietuvių kalba Išleista Josifo Brodskio eilėraščių rinktinė <i>Vaizdas į jūrą</i>	Seimas pripažino Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaraciją valstybės teisės aktu. Ši Taryba ėmėsi vieningo vadovavimo visoms pasipriešinimo ir kovotojų struktūroms	
2000	Išleista Juditos Vaičiūnaitės poezijos knyga <i>Debesų arka</i> Išleista Romualdo Granausko prozos rinktinė <i>Su peteliške ant lūpų</i>	Lietuvių kalba išleista Chorche Luiso Borgeo knyga <i>Fikcijos</i> (par. 1944)	Įsigaliojo „Lustracijos įstatymas“ UNESCO į Pasaulio paveldo sąrašą įtraukė Kuršių neriją	Vladimiras Putinas išrinktas Rusijos prezidentu Pirmoji knyga tik elektroninėje versijoje – Stefano Kingo romanas <i>Jojant ant kulkos</i> (<i>Riding the Bullet</i>)
2001	Išleista Aido Marčėno poezijos knyga <i>Dėvėti</i> Išleistas Viktorijos Daujotytės veikalas <i>Parašyta moterų</i> Filmas „Vieni vieni“ (rež. Jonas Vaitkus)		Baigtas leisti <i>Lietuvių kalbos žodynas</i> (t. 1–20, 1941–2002)	„Al Kaeda“ surengė teroristų išpuolį Niujorke (rugsėjo 11 d.) Įkurta „Vikipedija“ anglų kalba Apple Computer pristatė pirmą iPod'ą
2002	Išleista Bitės Vilimaitės apsakymų rinktinė <i>Papartynų saulė</i> Išleista Vandos Juknaitės pokalbių, esė knyga <i>Išsiduosi. Balsu</i> Kolektyvinė esė rinktinė <i>Siužetą siūlau nušauti</i>			Įkautų paėmimas Maskvos teatre
2003	Išleista Sigito Gedos knyga <i>Adolėlio kalendoriai: dienoraščiai, gyvavaizdžiai, užrašai, tyrinėjimai</i> Meno forto spektaklis – Kristijonas Donelaitis „Metai. Pavasario linksmybės. Rudenio gėrybės“ (rež. Eimuntas Nekrošius)	Išleistas Deno Brauno (Dan Brown) romanas <i>Da Vinčio kodas</i> (lietuvių kalba 2004) Lietuvių kalba išleistas Džeimso Džoišo romanas <i>Ulisas I</i> dalis (par. 1922)	Pradėtas Vikipedijos projektas lietuvių kalba (pirmasis straipsnis – kompiuteris)	„Rožinė revoliucija“ Gruzijoje Karo Irake pradžia
2004	Išleista Giedros Radvilavičiūtės esė knyga <i>Suplanuotos akimirkos</i> Išleista Mariaus Ivaškevičiaus pjesė <i>Madagaskaras</i> (pastatyta Vilniaus mažajame teatre, rež. Rimas Tuminas)	Lietuvių kalba išleista Knuto Skujenieko eilėraščių rinktinė <i>Aš esu toli viešėjęs</i>	Lietuva tapo ES (gegužės 1 d.) ir NATO nare Uždarytas 21 metus veikęs Ignalinos atominės elektrinės pirmasis blokas	Pradėjo veikti „Skype“ programa „Oranžinė revoliucija“ Ukrainoje Įkautų paėmimas Beslano (Osetija) mokykloje (rugsėjo 1–3 d.) NASA Marso tyrimų aparatas „Spirit“ sėkmingai nusileidžia Marse

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS, JAV LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
2005	Išleista Justino Marcinkevičiaus poezijos rinktinė <i>Amžino rūpesčio pieva</i> Išleista Donaldo Kajoko eilėraščių rinktinė <i>Karvedys pavargo nugalėti</i>	Išleista Stefano Grynblato (Stephen Greenblatt) studija <i>Vilas ir pasaulio valia arba Kaip Šekspyras tapo Šekspyru</i> (lietuvių k. 2007) Lietuvių kalba išleista Džeimso Džoiso <i>Ulisas II</i> dalis (par. 1922)		Vokiečių kardinolas Jozefas Radingeris išrinktas naujuoju popiežiumi ir pasirinko Benedikto XVI vardą
2006	Išleista Aido Marčėno poezijos knyga <i>Eilinė</i> Išleista Sigito Parulskio pjesių knyga <i>Trys pjesės, trumpos istorijos Sraigė su beisbolo lazda Meno forto spektaklis „Fautas“</i> (rež. Eimuntas Nekrošius)	Lietuvių kalba išleista Chorche Luiso Borgeso <i>Smėlio knyga</i> (<i>Alefas</i> , par. 1949). Lietuvių kalba taip pat išleista: <i>Broudzio pranešimas</i> (par. 1970), <i>Smėlio knyga</i> (1975), <i>Šekspyro atmintis</i> (1983)		SONY išleidžia savo pirmąją elektroninių knygų skaityklę „Sony Reader“ su e-popieriumi
2007	Išleista Vandos Juknaitės knyga <i>Tariamas iš tamsos: pokalbiai su vaikais</i> Išleista Gintaro Grajausko pjesių rinktinė <i>Mergaitė, kurios bijojo Dievas</i>			AMAZON pristato savo elektroninių knygų skaityklę „Kindle“
2008	Išleistas Renatos Šerelytės romanas <i>Mėlynbarzdžio vaikai</i> Išleista Danutės Kalinauskaitės novelių knyga <i>Niekada nežinai</i> Valstybiniame Jaunimo teatre pastatyta Petro Vaičiūno komedija <i>Patriotai</i> (rež. Jonas Vaitkus)			JAV prezidentu išrinktas Barakas Obama, pirmasis afroamerikietis, išrinktas į šį postą Pasaulinė finansų krizė Rinkoje pasirodė planšetiniai kompiuteriai
2009	Išleista Liūnės Sutemos poezijos rinktinė <i>Sugrįžau</i> Išleisti Marcelijaus Martinaičio biografiniai užrašai <i>Mes gyvenome</i> Išleistas Kristinos Sabaliauskaitės romanas <i>Silva Rerum</i>		Pirmajai kadencijai prisiekė prezidentė Dalia Grybauskaitė Prie Seimo vykęs mitingas, kuriame protestuota prieš valdžios taupymo planus, baigėsi riaušėmis Uždarytas antrasis (paskutinis) Ignalinos AE blokas	
2010	Išleista Giedros Radvilavičiūtės esė rinktinė <i>Šignakt aš miegosiu prie sienos</i> Išleista Tomo Venclovos poezijos rinktinė <i>Visi eilėraščiai</i> Išleistas Valdo Papievio romanas <i>Eiti</i>	Išleistas Umberto Eko romanas <i>Prahos kapinės</i>		Smolensko aviakatastrofa, nusinešusi Lenkijos aukštųjų pareigūnų gyvybes Statistikos duomenimis, pasaulyje veikia 255 mln. interneto svetainių, internetu naudojasi 1,97 mlrd. vartotojų
2011	Išleista Donaldo Kajoko eilėraščių knyga <i>Kurčiam asiliukui</i> Išleistas Romualdo Granausko novelių romanas <i>Trys vienatvės</i>	JAV išleistas Rutos Sepetytės romanas <i>Tarp pilkų debesų</i> (lietuvių k. 2011) Česlovo Milošo metai	Lietuvos plačiajuostis internetas sparčiausias pasaulyje Pirmoji lietuviška interaktyvi elektroninė knyga – Jurgos Sakalauskaitės ir Donato Malinausko <i>Pelytė Smailytė ir gelbėtojai</i>	Žemės drebėjimas Japonijoje, atominė katastrofa Fukušimos AE
2012	Išleista atliekamosios poezijos knyga <i>Slemas Lietuvoje</i> Lietuvos nacionaliniame dramos teatre pastatyta Mariiaus Ivaškevičiaus pjesė <i>Išvarymas</i> (rež. Oskaras Koršunovas) Lietuvos nacionaliniame dramos teatre pastatyta Justino Marcinkevičiaus <i>Katedra</i> (rež. Oskaras Koršunovas)			Europos branduolinių mokslinių tyrimų organizacijos CERN mokslininkai paskelbė aptikę naują subatominę dalelę, kurios savybės atitinka Higgs bozoną – masę suteikiantį pagrindinį visatos statybinį elementą JT Generalinė Asamblėja pritarė, kad Palestiniai būtų suteiktas valstybės stebėtojos statusas